# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ.

# ARISTOTELIS DE MORIBVS AD NICOMACHVM, Lib. X.

Ita Græcis interpretatione recenti cum Latinis coniunctis, vt fermè singula singulis respondeant, in eorum gratiam qui Græca cum Latinis comparare volunt.

Mureti.



PARISIIS M. D. LV.
Apud Adrianum Turnebum typographum Regium.
EX PRIVILEGIO REGIS.

# LECTORI.

LIBROS Aristotelis de moribus ad Nicomachũ typis Regiis aliquanto emendatiores edideramus, partim ex Petri Victorij obseruationibus, partim ex vetustis aliquot exemplaribus, cùm nobis quidam studiorum iuuentutis fautores, id superesse operæ contenderent, vt ea emolumenta, non modò iis qui è Græcis, verum etiam qui è Latinis literis philosophiam expiscantur, vsui per nos essent: id verò nos facturos, si de his Græcis Latina corrigerentur & emendarentur. Vtilitatis huius publicæ rationẽ reputãtes, quod magis opus foret, nos facturos cẽsebamus, si vtraque & Græca & Latina coniungerentur. Id aliquoties dum tentamus, collationis magna difficultas operam retardabat, quòd qui de Græcis Latina fecissent, vel de suo quædam addentes, vel periphrasibus Græca explicantes, lõgiora multo Latina quàm Græca sint, edidissent, ideóque componi aptè non possent, vt singula singulis responderent. Hîc hærentibus cõmodùm nobis obtulit quidam literarum studiosus, quod in hoc genere molitus erat, ita Latina Græcis accommodata, vt ferè verbum de verbo expressum videretur: cuius operam, quam sibi priuatim pararat, vt multis vsui esset, hac editione idcirco fecimus, quòd multo plures inter literarum & philosophiæ candidatos esse viderentur, quibus ista vtriusque linguæ comparatio necessaria, nedum vtilis esset, quòd nondum Græcarum literarum satis firma iecissent fundamenta. Illius ergo nostrámque bonam vestra studia iuuandi voluntatem æqui boni consulite, vt si in rem esse literariam huiusmodi cõiunctionem intelligamus, ad alia tanti philosophiæ magistri opera itidem conferenda simus alacriores. Valete.

## SVMMA EORVM QVÆ SINGVLIS his Aristotelis libris Ethicorum contineantur.

### Libro I.

Bonum summum esse, quod ab omnibus expetatur, in animíque virtute esse positum.

Diuiditur virtus in moralem & in intelligendo positam.

### Lib. II.

Virtutem in mediocritate esse positam.

### Lib. III.

Virtutem deliberantis esse, eligentis, ac volentis.

De fortitudine, temperantia, & contrariis.

### Lib. IIII.

De liberalitate, magnificentia, magnanimitate, honoris studio, mansuetudine, comitate, veracitate, facetiis, verecundia, & contrariis.

### Lib. V.

De iustitia, iure, æquo bono, & contrariis.

### Lib. VI.

De virtute in intelligendo posita, de arte, prudentia, intelligentia, sapientia, prudentia, consilio, sagacitate, sententia, & similibus.

### Lib. VII.

De heroica virtute, continentia, voluptate, & contrariis.

### Lib. VIII. & IX.

De amicitia, ac partibus & officiis eius: de concordia, beneuolentia, & amore sui.

### Lib. X.

De voluptate, ac beatitudine.

1

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

## Βιβλίον α.

Πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξίς τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεσθαι δοκεῖ· διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίεται. διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν. τὰ μὲν γάρ εἰσιν ἐνέργειαι, τὰ δὲ παρ᾽ αὐτὰς ἔργα τινά. ὧν δ᾽ εἰσὶ τέλη τινὰ παρὰ τὰς πράξεις, ἐν τούτοις βελτίω πέφυκε τῶν ἐνεργειῶν τὰ ἔργα. πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, καὶ τεχνῶν, καὶ ἐπιστημῶν, πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη. ἰατρικῆς μὲν γὰρ, ὑγίεια· ναυπηγικῆς δὲ, πλοῖον· στρατηγικῆς δὲ, νίκη· οἰκονομικῆς δὲ, πλοῦτος. ὅσαι δ᾽ εἰσὶ τῶν τοιούτων ὑπὸ μίαν τινὰ ἀρετὴν, καθάπερ ὑπὸ τὴν ἱππικὴν χαλινοποιητικὴ, καὶ ὅσαι ἄλλαι τῶν ἱππικῶν ὀργάνων εἰσίν. αὕτη δὲ καὶ πᾶσα πολεμικὴ πρᾶξις ὑπὸ τὴν στρατηγικήν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἄλλαι ὑφ᾽ ἑτέρας. ἐν ἁπάσαις δὲ τὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τέλη, πάντων ἐστὶν αἱρετώτερα τῶν ὑφ᾽ αὐτά. τούτων γὰρ χάριν κἀκεῖνα διώκεται. διαφέρει δ᾽ οὐδὲν τὰς ἐνεργείας αὐτὰς εἶναι τὰ τέλη τῶν πράξεων, ἢ παρὰ ταύτας ἄλλο τι, καθάπερ ἐπὶ τῶν λεχθεισῶν ἐπιστημῶν. Εἰ δή τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν, ὃ δι᾽ αὐτὸ βουλόμεθα, τὰ ἄλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι᾽

# ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

## Liber primus.

Omnis ars, & omnis doctrina, itémq; actio, & ꝓpositũ, bonũ aliquod expetere videtur. Itaq; ꝓbè bonũ definierunt id quod expetunt omnia. Finiũ autem discrimẽ aliquod apparet. Partim enim operationes, partim præter eas opera quædam sunt. Ac quorũ præter actiones, alij præterea fines sunt, in iis sunt opera operationibus meliora. Et quoniã actiones & artes ac scientiæ multæ sunt, complures etiam fines existunt. nam & medicinę, valetudo finis est: artis ædificandarum nauium, nauis: militaris disciplinæ, victoria: rei familiaris, diuitiæ: quæque artes eius generis vni alicui facultati subiectæ sunt, veluti equestri ea quæ frænos conficit, cętereque omnes equorum instrumẽta tractantes: vt hæc ipsa & omnia officia bellica, rei militari: itẽque aliç alij: in iis omnibus fines architectonicarũ, magis expetendi sunt, quàm omnium sub eas subiectarũ: quippe cùm horũ causa etiã illi expetãtur. Nihil autẽ interest, vtrum operationes ipsæ sint actionum fines, an præter eas aliud quippiam, vt in scientiis, quas commemorauimus. At- 2
qui si quod est rerũ agendarum vltimũ, quod & propter se expetimus, & propter ipsum cætera: nec omnia propter

aliud ſequimur (ſic enim res progreditur in infinitum, vt inanis vanúſq; noſter appetitus ſit futurus) perſpicuum eſt eſſe id bonum ac optimum. Cuius cognitio ad vitámne degendam momentum magnum habet? atq; tanquã ſagittarij, ſignũ intuentes, facilius quod oportet aſſequemur? Quod ſi ita eſt, danda opera, vt adũbremus ipſum, & quid tandẽ ſit, & cuius ſit ſcientiæ vel facultatis. Igitur eius quã præcipuã & maximè architectonicã eſſe conſtat, qualis ciuilis ſciẽtia videtur eſſe. Nã & quas in Rep. ſcientias eſſe oporteat, & quas quiſque diſcere debeat, & quatenus, ipſa deſcribit. Atque etiã facultates honoratiſsimas, vt militarem, œconomicã, rhetoricen, huic ſubiectas cernimus. Quòd ſi hæc reliquas ſcientias quarũ opus eſt in agendo, ad vſum ſuũ adhibet, præſcribítque quid faciendũ fugiendúmque ſit, eius fine reliquarum fines continebuntur: vt id hominis bonũ eſſe videatur. Etenim ſi eſt idẽ bonũ vniuſcuiuſq; & ciuitatis: at maius ac perfectius quod ciuitatis eſt tũ capeſcendo, tum tuendo videtur. Præclarè enim ſe res habeat, ſi vnius ſolius: at verò ſi gẽtis & ciuitatis, pulchrius & diuinius. Atque hęc quidẽ doctrina quæ ciuilis

3 eſt, expetit. Ac ſatis habebit oratio, ſi pro re propoſita explanabitur. Non enim in omnibus orationibus ſubtilitas ſimiliter requirẽda eſt, vt nec in iis quæ arte fabricãtur. At in rebus honeſtis ac iuſtis, in quibus ciuilis ſciẽtia verſatur, tãta ineſt diſcrepãtia, tãtus error, vt lege ſolũ, non natura cõſtitutę videãtur.

ἕτερον αἱρούμεθα· πρόεισι γὰρ οὕτω γ᾽ εἰς ἄπειρον, ὥστ᾽ εἶναι κενὴν καὶ ματαίαν τὴν ὄρεξιν· δῆλον ὡς τοῦτ᾽ ἂν εἴη τἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον. ἆρ᾽ οὖν καὶ πρὸς τὸν βίον ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπήν; καὶ καθάπερ τοξόται, σκοπὸν ἔχοντες μᾶλλον ἂν τυγχάνοιμεν τοῦ δέοντος; εἰ δ᾽ οὕτω, πειρατέον τύπῳ γε περιλαβεῖν αὐτὸ τί ποτ᾽ ἐστὶ, καὶ τίνος τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυνάμεων. δόξειε δ᾽ ἂν τῆς κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ φαίνεται. τίνας γὰρ εἶναι χρεὼν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἑκάστους μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάσσει. ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας· οἷον στρατηγικὴν, οἰκονομικὴν, ῥητορικήν. χρωμένης δὲ ταύτης ταῖς λοιπαῖς πρακτικαῖς τῶν ἐπιστημῶν, ἔτι δὲ νομοθετούσης τί δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ ταύτης τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων. ὥστε τοῦτ᾽ ἂν εἴη τἀνθρώπινον ἀγαθόν. εἰ γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστιν ἑνὶ καὶ πόλει, μεῖζόν γε καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν καὶ σῴζειν. ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ· κάλλιον δὲ καὶ θειότερον, ἔθνει καὶ πόλεσιν. ἡ μὲν οὖν μέθοδος τούτων ἐφίεται, πολιτική τις οὖσα. Λέγοιτο δ᾽ ἂν ἱκανῶς, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη. τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον, ὥσπερ οὐδὲ ἐν τοῖς δημιουργουμένοις. τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή.

τοιαύτην δέ τινα πλάνην ἔχει καὶ τἀγαθὰ, διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν. ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν. ἀγαπητὸν οὖν, περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. καὶ περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ἐκ τούτων λέγοντας, τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἀποδέχεσθαι χρεὼν ἕκαστον τῶν λεγομένων. πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. καθ' ἕκαστον μὲν ἄρα ὁ πεπαιδευμένος. ἁπλῶς δὲ, ὁ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος. διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος. ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων· οἱ λόγοι δὲ ἐκ τούτων καὶ περὶ τούτων. ἔτι δὲ τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὢν, ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς· ἐπεὶ τὸ τέλος ἐστὶν οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. διαφέρει δ' οὐδὲν νέος τὴν ἡλικίαν, ἢ τὸ ἦθος νεαρός. οὐ γὰρ παρὰ τὸν χρόνον ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ διὰ τὸ κατὰ πάθος ζῆν, καὶ διώκειν ἕκαστα. τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀνόνητος ἡ γνῶσις γίνεται, καθάπερ τοῖς ἀκρατέσι. τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμένοις καὶ πράττουσι, πολυωφελὲς ἂν εἴη τὸ περὶ τούτων εἰδέναι. καὶ περὶ μὲν ἀκροατοῦ, καὶ πῶς ἀποδεκτέον, καὶ τί προτιθέμεθα, πεφροιμιάσθω τοσαῦτα.

Λέγωμεν δὲ ἀναλαβόντες, ἐπειδὴ πᾶ-

eiusmodíque etiam in bonis error hęret, propterea quòd multi ex iis detrimenta consequantur. Iam enim aliis diuitiæ, aliis fortitudo exitiū attulit. Ergo satis erit, eos qui de his rebus & ex his verba faciūt, pingui minerua, & rudi⁹, quid verum sit demonstrare: & qui de rebus quæ plerunque eueniūt, ex hísq; disserūt, tales efficere conclusiones. Eodémque modo accipi probaríque debēt singula quæ dicuntur. Est enim eruditi subtilitatem requirere in omni genere eatenus, quoad rei natura patiatur. perinde enim est mathematicū suadentem probare, ac ab oratore necessariā rationem requirere. Atqui quę quisque nouit, ex iis verè iudicat, eorūq; æquus est æstimator. Ergo de singulis, qui peritus est, verè iudicabit: omnino verò, qui omni in re eruditus est. Quocirca ciuilis scientię nō est iuuenis idone⁹ auditor. Est enim expers actionū vitæ. his autē de reb⁹, & ex iis sermo est. iā verò cùm libidines animi sequatur, frustra & inutiliter audiet: quādoquidem finis huius nō in cognitione, sed in actione cōsistit. Qui iuuenis sit ætate, ánne morib⁹ iuuenilis, nihil interest. nō est enim vitiū in tempore, sed quòd ex animi libidine viuat, & singula persequatur. talibus enim, quemadmodum impotentibus, inutilis est hęc cognitio. At verò qui cū ratione appetunt, agúntq;, ij magnū fructū ex istorū cognitione consequentur. Ac de auditore quidem, quóq; singula sint acceptāda modo, & quid nobis proponamus, hęc pręfata sint. Nunc repetito principio, quo- 4

niā omnis cognitio, & institutum, bonū quoddā appetit, statuamus quid sit, quod à ciuili ratione dicimus expeti, & quod sit rerum agēdarum summum bonū. Cōstitit quidem fere inter plurimos de nomine. Beatitudinē enim & vulgus, & politiores vocāt: bene etiam viuere, & bene agere, idem quod beatū esse existimāt. Quæ autē sit beatitudo, inter se dissentiunt. nec verò vulgus & sapientes similiter exprimūt. Alij enim aliquod euidētium & manifestorū, vt voluptatē, aut diuitias, aut gloriā: alij aliud: plerunque etiam idem aliud atq; aliud. Cùm enim ægrotat, valetudinē ponit: cùm pauper est, diuitias: qui autem sibi conscij sunt suæ ignorationis, eos admirantur, qui magnū aliquid, & quod eorū vires superet, dicūt. Quidā verò præter hæc complura bona, aliud quoddā esse per se, quod causa sit cur hæc bona sint omnia. Et omnes quidē exquirere sentētias, fortè superuacaneū sit: satis fuerit eas exquirere potissimū quę eminent, quæq; aliqua ratione niti videātur. Hoc autē nos ne lateat, interesse inter rationes à principiis proficiscētes, & eas quæ ad principia ferūt. Rectè enim hoc quoq; quærebat Plato, vtrū à principiis, an ad principia prodeundū esset: velut in curriculo, à prēmia proponētibus ad calcē, an cōtrá. In choandū est enim à reb' nobis notis, quarū duo genera sunt: alię enim nobis, omnino aliæ. Ac à nobis quidē fortè cognitis exordiendū est. Quocirca de honestis & iustis, & vno nomine ciuilib' quod satis sit auditur', is sit oportet bene morib' institutus. Principiū enim est rē esse.

σα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινὸς ὀρέγεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι, καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθόν. ὀνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται. τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ, καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσι· τὸ δὲ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν ταὐτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν· περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας τίς ἐστιν ἀμφισβητοῦσι· καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν. οἱ μὲν γὰρ, τῶν ἐναργῶν τι καὶ φανερῶν, οἷον ἡδονὴν, ἢ πλοῦτον, ἢ τιμήν· ἄλλοι δὲ ἄλλο· πολλάκις δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ἕτερον. νοσήσας μὲν γὰρ, ὑγίειαν· πενόμενος δὲ, πλοῦτον· συνειδότες δ' ἑαυτοῖς ἄγνοιαν, τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας θαυμάζουσιν. ἔνιοι δὲ ᾤοντο παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθὰ, ἄλλο τι καθ' αὑτὸ εἶναι, ὃ καὶ τοῖσδε πᾶσιν αἴτιόν ἐστι τοῦ εἶναι ἀγαθά. ἁπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς δόξας, ματαιότερον ἴσως ἐστίν· ἱκανὸν δὲ τὰς μάλιστα ἐπιπολαζούσας, ἢ δοκούσας ἔχειν τινὰ λόγον. μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι, καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς. εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο καὶ ἐζήτει, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς ἐστιν ἡ ὁδός· ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας, ἢ ἀνάπαλιν. ἀρκτέον μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων. ταῦτα δὲ διττῶς. τὰ μὲν γὰρ ἡμῖν, τὰ δὲ ἁπλῶς. ἴσως οὖν ἡμῖν γε ἀρκτέον ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων. διὸ δεῖ τοῖς ἔθεσιν ἦχθαι καλῶς τὸν περὶ καλῶν καὶ δικαίων, καὶ ὅλως τῶν πολιτικῶν ἀκουσόμενον ἱκανῶς. ἀρχὴ γὰρ τὸ ὅτι

καὶ εἰ τοῦτο φαίνοιτο ἀρκούντως, οὐδὲν προσδεήσει τοῦ διότι· ὁ δὲ τοιοῦτος ἢ ἔχει, ἢ λάβοι ἂν ἀρχὰς ῥᾳδίως· ᾧ δὲ μηδέτερον ὑπάρχει τούτων, ἀκουσάτω τῶν Ἡσιόδου·

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃ αὐτὸς πάντα νοήσει,
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω·
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. τὸ γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἀλόγως ἐοίκασιν ἐκ τῶν βίων ὑπολαμβάνειν· οἱ μὲν πολλοὶ καὶ φορτικώτατοι, τὴν ἡδονήν· διὸ καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν. τρεῖς γάρ εἰσι μάλιστα οἱ προέχοντες, ὅ, τε νῦν εἰρημένος, καὶ ὁ πολιτικός, καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός. οἱ μὲν οὖν πολλοὶ παντελῶς ἀνδραποδώδεις φαίνονται, βοσκημάτων βίον προαιρούμενοι. τυγχάνουσι δὲ λόγου, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλῳ. οἱ δὲ χαρίεντες καὶ πρακτικοί, τιμήν. τοῦ γὰρ πολιτικοῦ βίου σχεδὸν τοῦτο τὸ τέλος· φαίνεται δὲ ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου. δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ· τἀγαθὸν δὲ οἰκεῖόν τι καὶ δυσαφαίρετον εἶναι μαντευόμεθα. ἔτι δὲ ἐοίκασι τὴν τιμὴν διώκειν, ἵνα πιστεύωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι. ζητοῦσι γοῦν ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γινώσκονται, καὶ ἐπ' ἀρετῇ. δῆλον οὖν ὅτι κατά γε τούτους ἡ ἀρετὴ κρείττων. τάχα δὲ καὶ μᾶλλον ἄν τις τέλος τοῦ πολιτικοῦ βίου ταύτην ὑπολάβοι. φαίνεται δὲ ἀτελεστέρα καὶ αὐτή. δοκεῖ γὰρ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα

quod si sit satis perspicuū, quamobrem sit, nihil opus erit. Homo autē huiusmodi aut iam tenet principia, aut facilè percipiat. Cui autem horum neutrum inest, audiat Hesiodi carmina:

Optimus est, sese qui nouit cuncta magistro:
Spectās quæ pòst, quę semper prodesse valebūt:
Ille etiam bonus est, audit qui recta monentem:
At cui consilium desit, non vúltque monendo
Auscultare alij, vir inutilis est is.

5 Nos autem eò sermonis vnde sumus egressi, reuertamur. Bonum enim & beatitudinē nō sine ratione ex viuendi generibus vidètur cōiicere: vulgus quidē & homines ineptissimi, voluptatē: ideo vitam maximè voluptariam adamant. Tria enim vitæ sunt genera quæ maximè excellūt: hoc quod modò diximus, ciuile, & tertiū quod in cōtēplatione cōsistit. Ac multitudo, mācipiorū psimilis, pecudū vitā sequi videtur: & ratione hac nititur, ꝙ complures potestate prędíti perinde ac Sardanapalus affecti sunt. politi verò & qui in actione versantur, honorē. Ciuilis enim vitæ, is ferefinis: atqui leuius id est, quàm quod quærimus. Esse enim potius in colētibus videtur, quàm in eo qui colitur. Bonum autem, proprium quid esse vaticinamur, quódque vix possit eripi. Iā verò honorē persequi vidètur, vt persuadeant se probos esse: itaque affici honore à prudētibus quærūt, & à quibus noscūtur, & virtutis ergo. Perspicuū est igitur, horū quidē sentētia, virtutē esse meliorē, quā forte potius finē vitę ciuilis quis existimarit: quāquam ea quoq; minus perfecta videtur. Nā etiā fieri potest, vt qui virtute sit prędit',

dormiat, aut in vita nihil agat: & præterea maximis in malis miseriisq; versetur: eum autē qui sic viuat, beatum, nisi propositi defensor, nemo dixerit. Atq; de his quidē satis. abūde enim de iis diximus in Encycliis. Tertium genus est, quod in cōtemplando cernitur, quod deinceps considerabimus. Vita verò quęstuosa, violenta est: & constat diuitias nō esse id bonum quod quęrimus: quoniā sunt in vtiliū numero, & aliorū causa expetūtur. Quapropter ea potius quę supra dicta sunt, quia propter se amātur, vltima quispiam censuerit. Nec tamen illa videntur, quanquā multę ad hęc rationes allatæ sunt. Ac hæc quidē
6 omittātur. Vniuersum autē fortassis cōsiderare est meli⁹, quóq; modo dicatur exquirere. Quæ nobis & si perardua existit quæstio, quòd nobis amici ideas induxerint: tamē fortassis præstat ac opus est veritatis retinēdæ causa, sua etiā tollere, philosophos præsertim. Etsi enim vtriq; chari sunt, pium est pluris æstimare veritatē. Qui hāc sentētiā inuexerūt, nō faciebāt ideas eorū in quibus prius posteriúsq; dixissent: itaque ne numeris quidē ideā fabricabātur. At bonū & in substātia dicitur, & in qualitate, & in iis quę ad aliquid referūtur: quódq; p seipsū est, & substātia, iis est quę ad aliquid referūtur, natura prior. Propagini enim hoc simile est, essētięq; accidēti. Nō igitur fuerit in iis idea cōmunis. Pręterea cùm bonū æque pateat ac id quod est (dicitur enim in substantia, vt deus, & mens: & in qualitate, virtutes: & in quantitate, mediocre: & in iis

τὴν ἀρετὴν, ἢ ἀπραγεῖν διὰ βίου· καὶ πρὸς τούτοις κακοπαθεῖν καὶ ἀτυχεῖν τὰ μέγιστα· τὸν δὲ οὕτω ζῶντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, εἰ μὴ θέσιν διαφυλάττων. καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλις. ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις εἴρηται περὶ αὐτῶν. τρίτος δ' ἐστὶν ὁ θεωρητικὸς, ὑπὲρ οὗ τὴν ἐπίσκεψιν ἐν τοῖς ἑπομένοις ποιησόμεθα. ὁ δὲ χρηματιστὴς, βίαιός τις ἐστὶ, καὶ ὁ πλοῦτος δῆλον ὅτι οὐ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν. χρήσιμον γὰρ, καὶ ἄλλου χάριν. διὸ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα, τέλη τις ἂν ὑπολάβοι. δι' αὑτὰ γὰρ ἀγαπᾶται. φαίνεται δ' οὐδ' ἐκεῖνα· καίτοι πολλοὶ λόγοι πρὸς αὐτὰ καταβέβληνται. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω. τὸ δὲ καθόλου, βέλτιον ἴσως ἐπισκέψασθαι, καὶ διαπορῆσαι πῶς λέγεται, καίπερ προσάντους τῆς τοιαύτης γινομένης ζητήσεως, διὰ τὸ φίλους ἄνδρας εἰσαγαγεῖν τὰ εἴδη. δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι, καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας. ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην, οὐκ ἐποίουν ἰδέας ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἔλεγον· διόπερ οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν ἰδέαν κατεσκεύαζον. τὸ δὲ ἀγαθὸν λέγεται καὶ ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ἐν τῷ ποιῷ, καὶ ἐν τῷ πρός τι. τὸ δὲ καθ' αὑτὸ καὶ ἡ οὐσία πρότερον τῇ φύσει, τοῦ πρός τι. παραφυάδι γὰρ τοῦτ' ἔοικε, καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος. ὥστ' οὐκ ἂν εἴη κοινή τις ἐπὶ τούτων ἰδέα. ἔτι, ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι· καὶ γὰρ ἐν τῷ τί λέγεται, οἷον ὁ θεὸς, καὶ ὁ νοῦς· καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταί· καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ μέτριον· καὶ ἐν

iis

τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον· καὶ ἐν χρόνῳ, καιρὸς· καὶ ἐν τόπῳ, δίαιτα, καὶ ἕτερα τοιαῦτα· δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καθόλου καὶ ἕν. οὐ γὰρ ἂν ἐλέγετο ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, ἀλλ᾽ ἐν μιᾷ μόνῃ. ἔτι δὲ, ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν μία καὶ ἐπιστήμη, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἦν ἂν μία τις ἐπιστήμη· νῦν δ᾽ εἰσὶ πολλαὶ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν κατηγορίαν, οἷον καιροῦ, ἐν πολέμῳ μὲν, στρατηγική· ἐν νόσῳ δὲ, ἰατρική· καὶ τοῦ μετρίου, ἐν τροφῇ μὲν, ἰατρική· ἐν πόνοις δὲ, γυμναστική. ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις τί ποτε καὶ βούλονται λέγειν αὐτοέκαστον· εἴπερ ἔν τε αὐτοανθρώπῳ καὶ ἀνθρώπῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ ἀνθρώπου. ᾗ γὰρ ἄνθρωπος, οὐδὲν διοίσουσιν· εἰ δ᾽ οὕτως, οὐδ᾽ ᾗ ἀγαθόν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ ἀΐδιον εἶναι, μᾶλλον ἀγαθὸν ἔσται, εἴπερ μηδὲ λευκότερον τὸ πολυχρόνιον τοῦ ἐφημέρου. πιθανώτερον δ᾽ ἐοίκασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἕν· οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἐπακολουθῆσαι δοκεῖ. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἄλλος ἔστω λόγος· τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησίς τις ὑποφαίνεται, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ τοὺς λόγους εἰρῆσθαι· λέγεσθαι δὲ καθ᾽ ἓν εἶδος τὰ καθ᾽ αὑτὰ διωκόμενα καὶ ἀγαπώμενα· τὰ δὲ ποιητικὰ τούτων, ἢ φυλακτικά πως, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικὰ, διὰ ταῦτα λέγεσθαι, καὶ τρόπον ἄλλον. δῆλον οὖν ὅτι διττῶς λέγοιτ᾽ ἂν τἀγαθά· καὶ τὰ μὲν καθ᾽ αὑτά, θάτερα δὲ διὰ ταῦτα. χωρίσαντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ καθ᾽ αὑτά, σκεψώμεθα εἰ λέγεται κατὰ μίαν ἰδέαν. καθ᾽ αὑτὰ δὲ ποῖα θείη τις ἄν, ἢ ὅσα καὶ μονούμενα διώκεται·

iis quæ ad aliquid referuntur, vtile: & in tẽpore, opportunitas: & in loco, diæta: quæq́ue talia sunt) perspicuum est cõmune aliquod vniuersum & vnum esse nõ posse. Neque enim in categoriis omnib', sed in vna solũ diceretur. Iã verò, cũ eorũ quę vni ideę attributa sunt, vnaquoq; sciẽtia est, esset etiã bonorũ omniũ sciẽtia vna. Nũc verò plures sunt etiã eorũ quæ sub vnã categoriã subiecta sunt: vt occasionis, in bello quidẽ, res militaris: in morbo, medicina. & mediocritatis, in cibo, medicina: in laborib', gymnastice. Sed quęrat aliquis, quid tãdem sibi velint, cùm ipsumquicque dicunt. siquidẽ in ipsumhominẽ & in hominem vna eadẽmq; valet hominis definitio. Neque enim quâ homo, aliquid interest. Quod si ita est, nec quâ bonũ sit: nec verò quia æternũ est, magis bonum: siquidẽ nec diuturnura albius est quàm quod vnum diem durat. Ac mihi ꝓbabilius de eo dixisse Pythagorei vidẽtur, qui vnũ in bonorũ serie ponũt, quos & Speusippus imitari videtur. Sed de his quidẽ alius esto dicendi locus. In ijs autẽ quæ dicta sunt, cõtrouersia suboritur, ꝙ non de omni bono verba fiãt: sed dicãtur vna specie, quæ per se quęrũtur & amãtur: cõficientia verò horũ, aut aliquo modo tuentia, aut etiam contrariorũ prohibentia, ꝓpter ea, alióq; modo dicantur. Ergo apparet, bifariã bona dici, alia per se, alia ꝓpter illa. Separatis igitur ab vtilibus iis quę per se sunt, an vni ideę attribuãtur, cõsideremus. Quæ autẽ per se quis ponat? an quę sola seiuncta quæruntur?

vt ſapere, vt videre, vt ſunt nõnullę voluptates, vt honores? etſi enim hæc ipſa propter aliquid aliud ſequimur, tamẽ ea per ſe bona, licet cuiuis ponere: aut nihil aliud præter ideam. Ita ſuperuacanea ſpecies futura eſt. Sin autẽ hęc quoque ſunt per ſe, neceſſe erit boni definitionẽ in iis omnibus eandẽ declarari, vt in niue & ceruſa, candoris. Atqui honoris, prudentiæ, voluptatis, diuerſæ ſunt ac differũt definitiones, eâ quâ bona ſunt. Nõ eſt igitur vni ideę cõmune bonũ aliquod attributũ. Sed quomodo dicũtur? Nõ enim ſimilia videntur homonymis fortuitò: an quia ab vno ſint? aut ad vnũ omnia conferũtur? an potius proportione? Vt enim in corpore aſpectus, eſt mẽs in animo, aliúdque in alio. Sed hęc quidẽ fortaſsis nunc omittẽda ſunt, quia de iis accuratè diſputare, alîus philoſophiæ magis propriũ fuerit: itéq; de idea. Etenim ſi quod vnũ eſt bonũ quod cõmuniter dicatur, aut ſeiũctũ ipſum per ſe, cõſtat id nec agi ab homine poſſe, nec parari. nunc verò tale aliquid quæritur. Sed fortè cuipiã videatur cõducibilior eſſe eius cognitio ad bona quę parari, & agi poſſunt. Nã ipſum quaſi exẽplar habẽtes, facilius quę nobis bona ſunt, intelligemus: & ſi intelligemus, ea cõſequemur. Atque hęc quandã probabilitatem habet oratio, ſed ſciẽtiis repugnare videtur. Nã bonum quoddã omnes expetentes, requirẽtéſque quod deeſt, eius cognitionem prætermittunt. Atqui non eſt conſentaneum, omnes artifices tantum ignorare nec quærere adiumentum. Dubium etiam eſt ecquid

οἷον φρονεῖν, καὶ ὁρᾶν, καὶ ἡδοναί τινες, καὶ τιμαί. ταῦτα γὰρ, εἰ καὶ δι' ἄλλο τι διώκομεν, ὅμως τῶν καθ' αὑτὰ ἀγαθῶν θείη ἄν τις· ἢ οὐδ' ἄλλο οὐδὲν, πλὴν τῆς ἰδέας· ὥστε μάταιον ἔσται τὸ εἶδος. εἰ δὲ καὶ ταῦτά ἐστι τῶν καθ' αὑτὰ, τὸν τἀγαθοῦ λόγον ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὸν αὐτὸν ἐμφαίνεσθαι δεήσει, καθάπερ ἐν χιόνι καὶ ψιμμυθίῳ τὸν τῆς λευκότητος. τιμῆς δὲ, καὶ φρονήσεως, καὶ ἡδονῆς, ἕτεροι καὶ διαφέροντες οἱ λόγοι ταύτῃ ᾗ ἀγαθά. οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ ἀγαθὸν κοινόν τι κατὰ μίαν ἰδέαν. ἀλλὰ πῶς δὴ λέγεται; οὐ γὰρ ἔοικε τοῖς γε ἀπὸ τύχης ὁμωνύμοις· ἀλλ' ἄρα γε τῷ ἀφ' ἑνὸς εἶναι, ἢ πρὸς ἓν ἅπαντα συντελεῖν, ἢ μᾶλλον κατ' ἀναλογίαν. ὡς γὰρ ἐν σώματι ὄψις, ἐν ψυχῇ νοῦς, καὶ ἄλλο δὴ ἐν ἄλλῳ. ἀλλ' ἴσως ταῦτα μὲν ἀφετέον τὸ νῦν. ἐξακριβοῦν γὰρ περὶ αὐτῶν, ἄλλης ἂν εἴη φιλοσοφίας οἰκειότερον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἰδέας. εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἀγαθὸν, ἢ χωριστόν τι αὐτὸ καθ' αὑτὸ, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη πρακτὸν, οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπῳ· νῦν δὲ τοιοῦτόν τι ζητεῖται. τάχα δέ τῳ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι γνωρίζειν αὐτὸ πρὸς τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ τῶν ἀγαθῶν. οἷον γὰρ παράδειγμα τοῦτ' ἔχοντες, μᾶλλον εἰσόμεθα καὶ τὰ ἡμῖν ἀγαθά· κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν. πιθανότητα μὲν οὖν ἔχει τινὰ ὁ λόγος· ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν. πᾶσαι γὰρ ἀγαθοῦ τινὸς ἐφιέμεναι, καὶ τὸ ἐνδεὲς ἐπιζητοῦσαι, παραλείπουσι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. καίτοι βοήθημα τηλικοῦτον ἅπαντας τοὺς τεχνίτας ἀγνοεῖν, καὶ μηδὲ ἐπιζητεῖν, οὐκ εὔλογον. ἄπορον δὲ καὶ τί ὠ-

φελη-

ὠφεληθήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὑτοῦ τέχνην, εἰδὼς αὐτὸ τἀγαθόν· ἢ πῶς ἰατρικώτερος ἢ στρατηγικώτερος ἔσται, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τεθεαμένος. φαίνεται μὲν γὰρ οὐδὲ τὴν ὑγίειαν οὕτως ἐπισκοπεῖν ὁ ἰατρὸς, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου· μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε. καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει. καὶ περὶ μὲν τούτων, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθὸν, τί ποτ' ἂν εἴη. φαίνεται μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ πράξει καὶ τέχνῃ. ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ καὶ στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως. τί οὖν ἑκάστης τἀγαθὸν, ἢ οὗ χάριν τὰ λοιπὰ πράττεται. τοῦτο δ' ἐν ἰατρικῇ μὲν, ὑγίεια· ἐν στρατηγικῇ δὲ, νίκη· ἐν οἰκοδομικῇ δὲ, οἰκία· ἐν ἄλλῳ δὲ, ἄλλο· ἐν ἁπάσῃ δὲ πράξει καὶ προαιρέσει, τὸ τέλος. τούτου γὰρ ἕνεκα τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντες. ὥστ' εἴ τι τῶν πρακτῶν ἁπάντων ἐστὶ τέλος, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· εἰ δὲ πλείω, ταῦτα. μεταβαίνων δὴ ὁ λόγος εἰς τὸ αὐτὸ ἀφῖκται. τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον διασαφῆσαι πειρατέον. ἐπεὶ δὲ πλείω φαίνεται τὰ τέλη, τούτων δ' αἱρούμεθά τινα δι' ἕτερα· οἷον πλοῦτον, αὐλοὺς, καὶ ὅλως τὰ ὄργανα· δῆλον ὡς οὐκ ἔστι πάντα τέλεια. τὸ δ' ἄριστον, τέλειόν τι φαίνεται. ὥστ' εἰ μέν ἐστιν ἕν τι μόνον τέλειον, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πλείω, τὸ τελειότατον τούτων. τελειότερον δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτὸ διωκτὸν τοῦ δι' ἕτερον· καὶ τὸ μηδέποτε δι' ἄλλο αἱρετὸν, τῶν καθ' αὑτὰ καὶ διὰ τοῦθ' αἱρετῶν· καὶ ἁπλῶς δὴ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο. τοιοῦτον δ' ἡ εὐδαιμονία μάλι-

textor aut faber ad artem suam vtilitatis capturus sit, si ipsum bonum intelligat? aut quo modo peritior medicus, dúxve sit futurus ideam ipsam contemplatus? Videtur enim medicus hoc modo nō spectare valetudinē, sed hominis, aut forte potius cuiuspiā. medetur enim singulis. Atque de his quidē hactenus. Redeamus autē ad bonum, de quo quęritur, quid nā sit. Nam videtur aliud in alia esse actione & arte. quoniā aliud est in medicina, aliud in re militari, eodémq; modo cæteris. Quid est igitur cuique bonū? an cuius causa reliqua fiunt? Hoc in medicina valetudo est, in re militari victoria, in architectura domus, aliúdq; in alia: in omníque actione & cōsilio finis: eius enim causa omnes agūt reliqua. Quocirca si aliquis est finis rerū agēdarum omniū, sit id bonū quod agēdum est: sin plura, ea ipsa. Itaq; digrediendo eōdem peruenit oratio. Id verò iā vt apertius explicetur conādum. Quoniā autē plures fines existūt, quorū nonnullos ꝓpter alios expetim⁹, vt diuitias, tibias, & omnino instrumenta: ꝑspicuū est, non esse omnia perfecta. Quod autē optimum est, perfectū apparet. Si ergo aliquid vnicū perfectum est, id fuerit quod quęritur: sin plura, eorum absolutissimum. Atqui quod ꝑ se exquiritur, id dicimus eo quod ꝓpter aliud, perfectius: & quod nunquā propter aliud expetitur, iis quæ per se & ꝓpter hoc expetuntur. Id igitur omnino perfectum est quod propter se semper, nunquam propter aliud expetendum est. qualis felicitas videtur maximé.

Nam & propter se eam semper, & nũquã propter aliud optamus. At honorem, & voluptatẽ, & intelligentiã, & omnem virtutẽ per se optamus: quando quidẽ nihilo inde prouenienre, eorum singula optaremus. sed beatitudinis etiã causa eadẽ expetimus, quòd per ea speremus nos beatitudinẽ adepturos. at nemo beatitudinem earũ causa, neque propter aliud omnino. Quod idem ex abundantia rerum satis instructa effici videtur. Quod enim bonum perfectũ est, satis instructum videtur. Satis autẽ dicimus, non ipsi soli vitam solitariam agenti, sed parentibus, liberis, coniugi, & omnino amicis & ciuibus: quandoquidẽ homo natura ciuilis est. Sed horum certe quidã terminus sumendus. Nã progredienti ad parentes, & posteros, amicorúmque amicos, nunquã finis reperietur. sed hoc iterũ cõsiderandũ. Satis esse statuimus, quod solũ seiunctum vitam expetendã efficit, & nihil requirentem: qualem beatitudinẽ esse ducimus: & præterea si cum cęteris nõ iungatur, anteponendam maxime: sin iungatur, perspicuũ est cum minimo bono pluris eã esse. bonorũ enim exuperatio est id quod additur. At quod maius bonũ est, id semper magis expetẽdum est. Igitur apparet, felicitatem perfectum quiddam esse, & satis instructum, cum rerum agẽdarum sit extremum. Sed fortasse beatitudinẽ rem optimam appellari constat. vt verò magis explanetur quid sit, postulatur. quod fortasse fiet si hominis munus intelligatur. vt enim tibicini & statuario, om-

ς' εἶναι δοκεῖ. τοιαύτην γὰρ αἱρούμεθα αἰεὶ δι' αὐτὴν, καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο. τιμὴν δὲ, καὶ ἡδονὴν, καὶ νοῦν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν καὶ δι' αὐτά· μηδενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος, ἑλοίμεθ' ἂν ἕκαστον αὐτῶν. αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. τὴν δ' εὐδαιμονίαν οὐδεὶς αἱρεῖται τούτων χάριν, οὐδ' ὅλως δι' ἄλλο. φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας τὸ αὐτὸ συμβαίνειν. τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν, αὔταρκες εἶναι δοκεῖ. τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι, καὶ τέκνοις, καὶ γυναικὶ, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις, καὶ πολίταις· ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος. τούτων δὲ ληπτέος ὅρος τις. ἐπεκτείνοντι γὰρ ἐπὶ τοὺς γονεῖς, καὶ τοὺς ἀπογόνους, καὶ τῶν φίλων τοὺς φίλους, εἰς ἄπειρον πρόεισιν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον. τὸ δ' αὔταρκες τίθεμεν, ὃ μονούμενον, αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ. τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι· ἔτι δὲ πάντων αἱρετωτάτην, μὴ συναριθμουμένην· συναριθμουμένην δὲ, δῆλον ὡς αἱρετωτέραν μετὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀγαθῶν. ὑπεροχὴ γὰρ ἀγαθῶν γίνεται τὸ προστιθέμενον. ἀγαθῶν δὲ τὸ μεῖζον, αἱρετώτερον ἀεί. τέλειον δή τι φαίνεται καὶ αὔταρκες ἡ εὐδαιμονία, τῶν πρακτῶν οὖσα τέλος. ἀλλ' ἴσως τὴν μὲν εὐδαιμονίαν τὸ ἄριστον λέγειν, ὁμολογούμενόν τι φαίνεται· ποθεῖται δὲ ἐναργέστερον τί ἐστιν ἔτι λεχθῆναι. τάχα δὴ γένοιτ' ἂν τοῦτο, εἰ ληφθείη τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. ὥσπερ γὰρ αὐλητῇ, καὶ ἀγαλματοποιῷ, καὶ

παντὶ τεχνίτῃ, καὶ ὅλως ὧν ἐστὶν ἔργον τι καὶ πρᾶξις, ἐν τῷ ἔργῳ δοκεῖ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸ εὖ, οὕτω δόξειεν ἂν καὶ ἀνθρώπῳ, εἴπερ ἐστί τι ἔργον αὐτοῦ. πότερον οὖν, τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως ἐστὶν ἔργα τινὰ καὶ πράξεις· ἀνθρώπου δ' οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν· ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ, καὶ χειρὸς, καὶ ποδὸς, καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων, φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἂν ἔργον τι. τί οὖν δὴ τοῦτ' ἂν εἴη ποτέ· τὸ μὲν γὰρ ζῆν, κοινὸν εἶναι φαίνεται καὶ τοῖς φυτοῖς· ζητεῖται δὲ τὸ ἴδιον. ἀφοριστέον ἄρα τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωήν. ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη· φαίνεται δὲ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ, καὶ βοῒ, καὶ παντὶ ζώῳ. λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. τούτου δὲ, τὸ μὲν, ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ· τὸ δ', ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον· διττῶς δὲ καὶ ταύτης λεγομένης, τὴν κατ' ἐνέργειαν θετέον. κυριώτερον γὰρ αὕτη δοκεῖ λέγεσθαι. εἰ δ' ἐστὶν ἔργον ἀνθρώπου, ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ἢ μὴ ἄνευ λόγου· τὸ δ' αὐτό φαμεν ἔργον εἶναι τῷ γένει τοῦδε καὶ τοῦδε σπουδαίου· ὥσπερ κιθαριστοῦ, καὶ σπουδαίου κιθαριστοῦ· καὶ ἁπλῶς δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων, προστιθεμένης τῆς κατ' ἀρετὴν ὑπεροχῆς πρὸς τὸ ἔργον. κιθαριστοῦ μὲν γὰρ, τὸ κιθαρίζειν· σπουδαίου δὲ, τὸ εὖ. εἰ δ' οὕτως, ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα· ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου· σπουδαίου δ' ἀνδρὸς εὖ ταῦτα καὶ καλῶς· ἕκαστον δὲ εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται· εἰ δ' οὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετήν· εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταὶ,

níque artifici, & omnino quibus aliquod opus eſt & actio, in opere videtur bonũ, & quod benè eſt, ſic homini ſi, quod eius opus eſſe videatur. Ergóne fabro ſunt & ſutori certa aliqua munera & actiones, homini nullę ſiunt, ſed natus eſt ad otium? An non vt oculi, manus, pedis, ſingularúmque partiũ ſuum eſt munus: ſic homini quoque præter hęc omnia, opus aliquod tribuetur? Quódnam erit illud? Videtur enim ei cum ſtirpibus vita cõmunis eſſe. at proprium hominis quęritur. Vita igitur alens augénſque, ſemouenda eſt. Hanc ſequitur vita ſentiens. At communis videtur & equi, & bouis, & omnis animantis. Relinquitur ergo vita actuoſa animi rationis participis. Huius porrò pars rationi paret, pars compos eſt rationis & cogitationis. Cum verò hęc quoq; bifariã dicatur, ea ponẽda eſt quę actione cernitur. hãc enim dici videtur aptius. quod ſi ita eſt, opꝰ hominis ſit neceſſe eſt animi actio rationi cõgrua, aut nõ abſque ratione. Idem autẽ genere huius & illius probi opus ponimus, vt citharœdi, & probi citharœdi: quod omnino in omnibus valet, addita ad opus virtutis excellẽtia. Citharœdi enim eſt, vti cithara: probi, bene vti. Si verò ita ſit, hominis opus vitã quandã ponemus, quę eadem animi eſt operatio, & actiones cũ virtute. quę boni viri eſt, rectè ac præclarè gerere. at ſua quicque virtute rectè abſoluitur. Quòd ſi ita eſt, hominis bonũ, animi actio eſt ex virtute. quòd ſi plures virtutes ſint,

optimæ ac perfectiſsimæ, & præterea in vita perfecta. Vna enim hirundo nõ facit ver, nec dies vnus: ſic nec vnus dies aut breue tẽpus efficit beatũ ac felicem. Atq; hoc quidẽ pacto bonũ circũſcriptũ ſit. Primùm enim fortaſsis ducẽda ſunt prima lineamẽta, tũ ad rem depingendam accedendum. Videtur autem cuiuſuis eſſe, producere ac diſtinctius explicare ea, quorũ ſit prima deſcriptio recta. ac talia tẽpus inuenire & benè iuuare. vnde & artiũ amplificationes exti terũt. Cuiuſuis enim eſt id quod deeſt, addere. Atq; etiã meminiſſe debemus quod ſuprà dictũ eſt, ſubtilitatem non pariter quærendã eſſe in omnibus, verũ in ſingulis pro re ſubiecta: atq; eatenus, quoad doctrinæ congruũ eſt. Nam & faber & geometra diſsimiliter rectum angulũ inueſtigant: ille enim quatenus eſt ad opus vtilis: hic quoniam ſpectator eſt veritatis, quidnam ſit, aut qualis. Eodémque modo & in cęteris faciẽdũ eſt, ne operũ appẽdices plures quàm opera euadãt. Neq; verò in omnibus ſimiliter exigẽda cauſa eſt. ſed nõnullis in locis ſatis eſt rẽ eſſe bene demonſtraſſe, vt etiã fit in principiis. Eſt autẽ primũ & principiũ, rẽ eſſe. Principiorũ autem alia inductione cernũtur, nõnulla ſenſu, quædã cõſuetudine aliqua, aliáq; aliter. ſunt autẽ ſingula ita ſunt tractãda, vt fert eorũ natura: dandáq; opera eſt, vt ꝓbè definiãtur. magnũ enim momẽtũ habẽt ad cõſequẽtia Quocirca plus principiũ, q̃ dimidiũ totius eſt: eóque fiũt
8 multa perſpicua eorũ quæ indagãtur.

κατ' ἀρίστην καὶ τελειοτάτην. ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα, μία ἡμέρα, οὐδὲ ὀλίγος χρόνος. περιγεγράφθω μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν ταύτῃ. δεῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶθ' ὕστερον ἀναγράψαι. δόξειε δ' ἂν παντὸς εἶναι προαγαγεῖν καὶ διαρθρῶσαι τὰ καλῶς ἔχοντα τῇ περιγραφῇ, καὶ ὁ χρόνος τῶν τοιούτων εὑρετὴς, ἢ συνεργὸς ἀγαθὸς εἶναι. ὅθεν καὶ τῶν τεχνῶν γεγόνασιν ἐπιδόσεις. παντὸς γὰρ, προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον. μεμνῆσθαι δὲ καὶ τῶν προειρημένων χρὴ, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἐπιζητεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. καὶ γὰρ τέκτων καὶ γεωμέτρης διαφερόντως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν. ὁ μὲν γὰρ, ἐφ' ὅσον χρησίμη πρὸς τὸ ἔργον· ὁ δὲ, τί ἐστιν, ἢ ποιόν τι. θεατὴς γὰρ τἀληθοῦς. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίγνηται. οὐκ ἀπαιτητέον δ' οὐδὲ τὴν αἰτίαν ἐν ἅπασιν ὁμοίως, ἀλλ' ἱκανὸν ἔν τισι τὸ ὅτι δειχθῆναι καλῶς, οἷον καὶ περὶ τὰς ἀρχάς· τὸ δ' ὅτι, πρῶτον καὶ ἀρχή. τῶν ἀρχῶν δὲ, αἱ μὲν ἐπαγωγῇ θεωροῦνται· αἱ δὲ, αἰσθήσει· αἱ δὲ, ἐθισμῷ τινὶ, καὶ ἄλλαι δὲ ἄλλως. μετιέναι δὲ πειρατέον ἑκάστας ᾗ πεφύκασι· καὶ σπουδαστέον ὅπως ὁρισθῶσι καλῶς. μεγάλην γὰρ ἔχουσι ῥοπὴν πρὸς τὰ ἑπόμενα. δοκεῖ οὖν πλέον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ, καὶ πολλὰ ἐμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς τῶν ζητουμένων.

Σκεπτέον δὲ περὶ αὐτῆς, οὐ μόνον ἐκ

Cõſiderãda ergo eſt ea non ſolùm ex conclu

τὸ συμπέρασμα, καὶ ἐξ ὧν ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ αὐτοῦ. τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα· τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τἀληθές. νενεμημένων δὴ τῶν ἀγαθῶν τριχῇ, καὶ τῶν μὲν, ἐκτὸς λεγομένων τῶν δὲ, περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, τὰ περὶ ψυχὴν κυριώτατα λέγομεν, καὶ μάλιστα ἀγαθά. τὰς δὲ πράξεις καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικὰς, περὶ ψυχὴν τίθεμεν. ὥστε καλῶς ἂν λέγοιτο κατά γε ταύτην τὴν δόξαν παλαιὰν οὖσαν καὶ ὁμολογουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων. ὀρθῶς δὲ καὶ ὅτι πράξεις τινὲς λέγονται καὶ ἐνέργειαι, τὸ τέλος. οὕτως γὰρ τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν γίνεται, καὶ οὐ τῶν ἐκτός. συνᾴδει δὲ τῷ λόγῳ, καὶ τὸ εὖ ζῆν, καὶ τὸ εὖ πράττειν τὸν εὐδαίμονα. σχεδὸν γὰρ εὐζωΐα τις εἴρηται, καὶ εὐπραξία. φαίνεται δὲ καὶ τὰ ἐπιζητούμενα περὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἅπαντα ὑπάρχειν τῷ λεχθέντι. τοῖς μὲν γὰρ ἀρετὴ, τοῖς δὲ φρόνησις, ἄλλοις δὲ σοφία τις εἶναι δοκεῖ· τοῖς δὲ ταῦτα, ἢ τούτων τι μεθ' ἡδονῆς, ἢ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς. ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσι. τούτων δὲ, τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι, τὰ δὲ ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες· οὐδετέρους δὲ τούτων εὔλογον διαμαρτάνειν τοῖς ὅλοις, ἀλλ' ἕν γέ τι, ἢ τὰ πλεῖστα κατορθοῦν. τοῖς μὲν οὖν λέγουσι τὴν πᾶσαν ἀρετὴν, ἢ ἀρετήν τινα, συνῳδός ἐστιν ὁ λόγος. ταύτης γάρ ἐστιν ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια. διαφέρει δὲ ἴσως οὐ μικρὸν ἐν κτήσει ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν, καὶ ἐν ἕξει ἢ ἐνεργείᾳ. τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται μη-

conclusione & ex quibus constat finitio, sed ex iis etiam quæ de ea feruntur. Nam & congruunt cum vero quæ vera sunt omnia: at quamprimum verum dissentit à falso. Cum ergo bona in tria genera sint diuisa, dicantúrq; alia externa, alia animi & corporis: animi præcipue & maxime bona nominamus: atque actiones animi & munera in animo ponimus: vt dici ea possint præclarè præsertim ob hanc sententiam, quæ & vetus est, & philosophis comprobata: rectéque munera & actiones quædam finem dici. Sic enim in bonis animi, non in externis ponitur. Cui dicto congruit, quòd bene viuat & bene agat beatus. ferè enim eâ diximus, bonam quandam viuendi & agendi rationem. Atque etiam vidětur ei quod diximus inesse omnia quæ in beatitudine quæruntur. aliis enim virtus videtur, aliis prudentia, quibusdam sapientia quædam nonnullis etiam hæc, aut horum aliquod vel adiuncta, vel non seiuncta voluptate: alij etiam rerum externarum adiungunt affluentiam quorum hæc multi ac veteres, illa perpauci clarique viri aiunt: eorum autem neutros verisimile est omni ex parte aberrare, sed aliqua, aut etiam magna ex parte rectam viam sequi. At cum proferentibus omnem virtutem, aut aliquam virtutem, consentit definitio: est enim actio huius illi consentanea. Non parum autem fortassis refert, in possessione an in vsu summum bonum, & in habitu an in actione ponatur. Fieri enim potest, vt habitus nihil

bene gerat, vt in dormiẽte, aut alio modo otioso. At verò actio non potest. aget enim necessariò, & bene aget. Vt autem in Olympicis ludis, non formosissimi quique & robustissimi coronantur, sed qui decertant (horum enim nõnulli vincunt) sic & honestorũ in vita bonorúmque compotes fiunt rectè facientes. Quorum etiam vita per se iucunda est. Iucunditate enim perfrui, animi est. cuique verò iucundum est id quod amare dicitur: vt equus, equos amanti: spectaculum theatrorum cupido. Eodémque modo res iustæ iusti studioso: & omnino quæ virtutis sunt, cui virtus chara est. Ac multis quidem iucunda, inter se pugnant, quòd non sint natura eiusmodi: studiosis autem honestatis iucunda sunt quæ vi sua iucunda sunt. Quo in genere sunt virtuti congruæ actiones. Itaque his sunt iucundæ, ídque propter se. Quocirca nihil eorum vita voluptate indiget, tanquam appendice quadam, sed in seipsa habet voluptatem. Nam præter ea quæ dicta sunt, non est vir bonus is qui honestis actionibus non lætetur. Neque enim quisquam aut iustum dixerit eum, qui iustis actionibus non gaudeat: aut liberalem, qui non delectetur muneribns liberalitatis: itémque in cæteris. Quæ si ita sint, erunt per se iucundæ virtutis actiones: quinetiam & bonæ & honestæ, atque adeo maximè horum singulæ, siquidem bene de iis vir bonus iudicat: at iudicat, vt diximus. Est igitur quiddam optimum, honestissimum, & iucundissimum beati-

δὴν ἀγαθὸν ἀποτελεῖν ὑπάρχουσαν, οἷον τῷ καθεύδοντι ἢ καὶ ἄλλως πως ἐξηργηκότι· τὴν δὲ ἐνέργειαν οὐχ οἷόν τε· πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης, καὶ εὖ πράξει. ὥσπερ δὲ ὀλυμπιάσιν οὐχ οἱ κάλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι στεφανοῦνται, ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι· τούτων γάρ τινες νικῶσιν· οὕτω καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν κἀγαθῶν οἱ πράττοντες ὀρθῶς, ἐπήβολοι γίγνονται. ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καθ' αὑτὸν ἡδύς. τὸ μὲν γὰρ ἥδεσθαι, τῶν ψυχικῶν· ἑκάστῳ δ' ἐστὶν ἡδὺ πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος· οἷον ἵππος μὲν τῷ φιλίππῳ· θέαμα δὲ τῷ φιλοθεώρῳ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ δίκαια τῷ φιλοδικαίῳ· καὶ ὅλως τὰ κατ' ἀρετὴν τῷ φιλαρέτῳ. τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς τὰ ἡδέα μάχεται, διὰ τὸ μὴ φύσει τοιαῦτ' εἶναι· τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἐστὶν ἡδέα τὰ φύσει ἡδέα· τοιαῦται δὲ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. ὥστε καὶ τούτοις εἰσὶν ἡδεῖαι, καὶ καθ' αὑτάς. οὐδὲν δὲ προσδεῖται τῆς ἡδονῆς ὁ βίος αὐτῶν, ὥσπερ περιάπτου τινός, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ. πρὸς τοῖς εἰρημένοις γὰρ, οὐδ' ἔστιν ἀγαθὸς ὁ μὴ χαίρων ταῖς καλαῖς πράξεσιν. οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδεὶς ἂν εἴποι, τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιοπραγεῖν· οὔτε ἐλευθέριον, τὸν μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις πράξεσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. εἰ δ' οὕτω, καθ' αὑτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαι· ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαὶ, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος· κρίνει δ' ὡς εἴπομεν. ἄριστον ἄρα καὶ κάλλιστον καὶ ἥδιστον ἡ

εὐδαιμονία. καὶ οὐ διώρισται ταῦτα κατὰ τὸ δηλιακὸν ἐπίγραμμα,

> Κάλλιστον τὸ δικαιότατον· λῷστον δ' ὑγιαίνειν·
> Ἥδιστον δὲ πέφυχ' οὗ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.

ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις. ταύτας δέ, ἢ μίαν τούτων τὴν ἀρίστην, εἶναί φαμεν τὴν εὐδαιμονίαν. φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, καθάπερ εἴπομεν. ἀδύνατον γάρ, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ καλὰ πράττειν, ἀχορήγητον ὄντα. πολλὰ μὲν γὰρ πράττεται, καθάπερ δι' ὀργάνων, καὶ διὰ φίλων, καὶ πλούτου, καὶ πολιτικῆς δυνάμεως. ἐνίων δὲ τητώμενοι, ῥυπαίνουσι τὸ μακάριον, οἷον εὐγενείας, εὐτεκνίας, κάλλους. οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν παναίσχης, ἢ δυσγενής, ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος· ἔτι δ' ἴσως ἧττον, εἴ τῳ πάγκακοι παῖδες εἶεν, ἢ φίλοι, ἢ ἀγαθοὶ ὄντες τεθνᾶσι. καθάπερ οὖν εἴπομεν, ἔοικε προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας· ὅθεν εἰς ταὐτὸ τάττουσιν ἔνιοι τὴν εὐτυχίαν τῇ εὐδαιμονίᾳ. ἔνιοι δὲ τὴν ἀρετήν. Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, πότερόν ἐστι μαθητόν, ἢ ἐθιστόν, ἢ ἄλλως πως ἀσκητόν· ἢ κατά τινα θείαν μοῖραν, ἢ καὶ διὰ τύχην παραγίνεται. εἰ μὲν οὖν καὶ ἄλλο τι θεῶν ἐστι δώρημα ἀνθρώποις, εὔλογον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν θεόσδοτον εἶναι, καὶ μάλιστα τῶν ἀνθρωπίνων ὅσῳ βέλτιστον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἄλλης ἂν εἴη σκέψεως οἰκειότερον· φαίνεται δὲ κἂν εἰ μὴ θεόπεμπτός ἐστιν, ἀλλὰ δι' ἀρετήν, καί τινα μάθησιν, ἢ ἄσκησιν παραγίνεται, τῶν θειοτάτων εἶναι. τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον

tudo. Nec verò ſeparata hæc ſunt, vt Deliacum epigramma vult.

> *Eſt pulcherrima res iuſtiſsima: amata tenere,*
> *Iucundiſsima res: optima, ſi valeas.*

Inſunt enim hæc omnia optimis actionibus, quas, aut vnam earum optimã felicitatem eſſe dicimus. Sed tamen bonis, vt diximus, externis indigere videtur. Non enim poteſt, aut vix poteſt, res præclaras gerere is cui res non ſuppetãt. Multa enim efficiuntur quaſi inſtrumẽtis & amicorum opera, & diuitiis, & potentia ciuili. Sunt res quibus qui priuati ſint vitam beatam turpant, vt qui nobilitate, liberis, forma. Neque enim planè beatus eſt omnino deformis, aut ignobilis, aut vitam ſolitariam degens & ſine liberis: ac multo etiam minus for ſan, ſi cui ſint liberi improbiſsimi, vel chari aut boni è vita exceſſerint. Ergo, vt diximus, hanc proſperitatem videtur beata vita requirere: ex quo fit, vt quidam felicitatem idem eſſe quod ſecundam fortunam, nonnulli virtutem ſtatuant.

Ex quo exiſtit queſtio, num doctrina, 9
conſuetudine, an alia aliqua exercitatione pariatur: an diuino aliquo numine adſit, an fortuitó. Ac ſi quod à diis aliud donum hominibus eſt, profectò conſentaneum eſt felicitatem etiam datam à diis, eóque maximè, quò rerum humanarum optima eſt. Sed hoc aliùs erit diſputationis. Hoc verò apparet, etiãſi non miſſa ſit munere deorum mortalium generi, ſed virtute, doctrina quadam, aut exercitatione pariatur, in rebus maximè diuinis eſſe. Virtutis enim merces

& finis, optimum quiddam esse videtur, diuinum, & beatum: latè verò etiam pateat. Poterit enim inesse disciplina quadam, & diligentia in omnibus ad virtutē non mutilatis. Quòd si sic meli' est beatum esse, quàm fortuitò, certè ita esse rationi consentaneum est: siquidem quæ à natura sunt, ita soleant se habere, vt optimè habere possunt: itémque omnia quæ ab arte, causísque omnibus efficiũtur, tum vel maximè quæ ab optima. Magnum autem scelus sit, rem maximam & præstantissimam fortunę tribuere. Ex definitione autem perspici potest quod quærimus. Dicimus enim eam esse cuiusdam modi actionem virtuti consentaneam. Reliquorum autem bonorum partim insint necesse est partim sint adiuuãtia & vtilia quasi instrumenta. Atq; hęc ijs consentiunt quæ initio diximus. Ciuilis enim scientiæ finem esse summũ bonũ ponebamus. Hęc autē plurimum adcurat, vt cuiusdã modi ac bonos ciues efficiat, & ad res honestas agẽdas idoneos. Iure igitur nec bouem, nec equum, nec aliud animal vllum, beatũ dicimus. Nullum enim eorũ esse huius particeps actionis potest. ob eámque causam, nec puer beatus est: quippe cum nondũ per ętatem ad eiusmodi actiones sit aptus: si qui autem dicantur, ob expectationē dicuntur beati. Opus est enim, vt diximus, perfecta virtute, completáque vita. Multæ enim in vita mutationes, variíque euentus existunt: fieríq; potest, vt qui optimè fortunatus sit, in magnas incidat calamitates in senectute, vt in Heroicis

καὶ τέλος, ἄριστον φαίνεται καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον. εἴη δ' ἂν καὶ πολύκοινον. δυνατὸν γὰρ ὑπάρξαι πᾶσι τοῖς μὴ πεπηρωμένοις πρὸς ἀρετὴν, διά τινος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας. εἰ δ' ἐστὶν οὕτω βέλτιον, ἢ διὰ τύχην εὐδαιμονεῖν, εὔλογον ἔχειν οὕτως, εἴπερ τὰ κατὰ φύσιν, ὡς οἷόν τε κάλλιστα ἔχειν, οὕτω πέφυκεν. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τέχνην, καὶ πᾶσαν αἰτίαν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀρίστην. τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον ἐπιτρέψαι τύχῃ, λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη. συμφανὲς δ' ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ λόγου τὸ ζητούμενον. εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ποιά τις. τῶν δὲ λοιπῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ὑπάρχειν ἀναγκαῖον, τὰ δὲ συνεργὰ καὶ χρήσιμα πέφυκεν ὀργανικῶς. ὁμολογούμενα δὲ ταῦτ' ἂν εἴη καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ. τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος, ἄριστον ἐτίθεμεν· αὕτη δὲ πλείστην ἐπιμέλειαν ποιεῖται τοῦ ποιούς τινας καὶ ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιῆσαι, καὶ πρακτικοὺς τῶν καλῶν. εἰκότως οὖν οὔτε βοῦν, οὔτε ἵππον, οὔτε ἄλλο τι τῶν ζώων οὐδὲν, εὔδαιμον λέγομεν. οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας. διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν, οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν. οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν· οἱ δὲ λεγόμενοι, διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται. δεῖ γὰρ ὥσπερ εἴπομεν καὶ ἀρετῆς τελείας, καὶ βίου τελείου. πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γίνονται καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον. καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα, μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς

περὶ Πριάμου μυθεύεται. τὸν δὲ τοιαύταις χρησάμενον τύχαις, καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως, οὐδεὶς εὐδαιμονίζει. Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονιστέον, ἕως ἂν ζῇ· κατὰ Σόλωνα δὲ χρεὼν τέλος ὁρᾶν; εἰ δὲ δὴ καὶ θετέον οὕτως, ἆρά γε καὶ ἔστιν εὐδαίμων τότε ἐπειδὰν ἀποθάνῃ; ἢ τοῦτό γε παντελῶς ἄτοπον, ἄλλως τε καὶ τοῖς λέγουσιν ἡμῖν ἐνέργειάν τινα τὴν εὐδαιμονίαν; εἰ δὲ μὴ λέγομεν τὸν τεθνεῶτα εὐδαίμονα, μηδὲ Σόλων τοῦτο βούλεται, ἀλλ' ὅτι τηνικαῦτα ἄν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον, ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα καὶ δυστυχημάτων, ἔχει μὲν καὶ τοῦτο ἀμφισβήτησίν τινα· δοκεῖ γὰρ εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακὸν, καὶ ἀγαθὸν, εἴπερ καὶ τῷ ζῶντι, μὴ αἰσθανομένῳ δὲ, οἷον τιμαὶ καὶ ἀτιμίαι, καὶ τέκνων καὶ ὅλως ἀπογόνων εὐπραξίαι τε καὶ δυστυχίαι. ἄπορον δὲ καὶ ταῦτα παρέχει. τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι μέχρι γήρως, καὶ τελευτήσαντι κατὰ λόγον, ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς συμβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους· καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ τυχεῖν βίου τοῦ κατ' ἀξίαν· τοὺς δ', ἐξ ἐναντίας. δῆλον δ' ὅτι καὶ τοῖς ἀποστήμασι πρὸς τοὺς γονεῖς παντοδαπῶς ἔχειν αὐτοὺς ἐνδέχεται. ἄτοπον δὴ γίνοιτ' ἂν, εἰ συμμεταβάλλοι καὶ ὁ τεθνεὼς καὶ γίνοιτο, ὁτὲ μὲν εὐδαίμων, πάλιν δὲ ἄθλιος. ἄτοπον δὲ καὶ τὸ μηδὲν μηδ' ἐπί τινα χρόνον συνικνεῖσθαι τὰ τῶν ἐκγόνων τοῖς γονεῦσιν. ἀλλ' ἐπανιτέον ἐπὶ τὸ πρότερον ἀπορηθέν. τάχα γὰρ ἂν θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ἐπιζητού-

de Priamo in Heroicis ferunt fabulæ. Qui autem eiusmodi fortuna vsus sit, ad extremum autem miserè finierit, nemo dicet beatum.

Nemóne igitur alius quoad viuat, iudicandus est beatus? sed Solonis sententia, expectandum extremũ? ac si ita quoque statuendum, an ergo tum cùm mortem obiit est beatus? an certè id omnino absurdum est: cùm præsertim felicitatẽ quandam actionem statuamus? Quòd si beatum negamus vita functum, nec hoc sanè vult Solon, sed tum aliquem tutò beatũ iudicari posse, cùm iam à malis sit miseriísque liberatus, de hoc quoque quispiam ambigere potest. Videtur enim vita functo mali quippiam & boni superesse, siquidem & viuenti, etsi non sentienti, vt decus & dedecus, liberorum & omnino posterorum secũdæ res & aduersę. Verùm ista quoque dubitationem afferunt. Fieri enim potest, vt qui beatè vixerit ad senectutem vsque, migraueritque conuenienter rationi, cum multæ in posteris mutationes consequantur: & vt nonnulli quidem boni sint, degántque vitam dignam: alij contrá. Perspicuum verò est, eos multis modis à parentibus posse desciscere. Absurdum itaque sit, si is quoque commutetur qui oppetiit mortem, sitque aliàs beatus, & iterum miser: absurdum etiam res posterorum nihil, ne ad vllum quidem tempus, ad parentes pertinere. Sed redeundum est ad id quod suprà quæsitum est. Ex illo enim fortè hoc quod quærebamus in-

telligetur. Si igitur finis expectandus est, atque tum quisque beatus existimãdus, non quòd iam beatus ipse sit, sed quòd antea fuerit, quid est quamobrem non sit absurdum, si cùm is beatus est, de eo quod inest non verè dicatur? quòd propter varietates fortunæ minimè placeat viuos dicere beatos: quódque stabile aliquid ac nequaquam mutabile, beatam vitam putemus: fortunas autem sæpe recidere in eosdem. Perspicuum est enim, si euenta sequamur, eundem nos sæpe beatum, iterúmque miserum esse dicturos, beatum chamæleontē quendam, nec satis firmum censentes. An nequaquam est rectum, fortunas consectari? Non enim in iis est bene vel male, sed has humana, vt diximus, vita desiderat. Beatæ autem vitæ dominæ sunt virtutis actiones, contrariæque contrariæ. Hanc autem rationem id quoque confirmat quòd modò quæsitum est. Nulla enim in re mortalium tanta inest constantia, vt in virtutis actionibus. Multo enim firmiores & constantiores scientiis ipsæ esse videntur, quarum vt quæque præstantissima est, ita stabilis maximè: quòd in iis maximè & assiduissime vitam trãsigant beati. quod causam referre videtur, cur ea nulla obliuione obruãtur. Inerit ergo in beato id quod quærimus, talísque per omne tempus ætatis futurus est. Semper enim vel maximè omnium ea & geret, & cogitabit, quæ virtuti cõgruunt: & fortunas maximè decorè & vndiquaq; aptè feret: quippe qui verè bonus sit, qua-

μένοι ἐξ ἐκείνου. εἰ δὴ τέλος ὁρᾶν δεῖ, καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον, οὐχ ὡς ὄντα μακάριον, ἀλλ' ὅτι πρότερον ἦν, πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτε ἔστιν εὐδαίμων μὴ ἀληθεύσεται κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπάρχον, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τοὺς ζῶντας εὐδαιμονίζειν, διὰ τὰς μεταβολάς· καὶ διὰ τὸ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπειληφέναι, καὶ μηδαμῶς εὐμετάβολον· τὰς δὲ τύχας πολλάκις ἀνακυκλεῖσθαι περὶ τοὺς αὐτούς. δῆλον γὰρ ὡς εἰ συνακολουθοίημεν ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα, καὶ πάλιν ἄθλιον ἐροῦμεν πολλάκις, χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ἀποφαίνοντες, καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον. ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν οὐδαμῶς ὀρθόν; οὐ γὰρ ἐν ταύταις τὸ εὖ ἢ κακῶς, ἀλλὰ προσδεῖται τούτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπομεν. κύριαι δ' εἰσὶν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι τῆς εὐδαιμονίας· αἱ δ' ἐναντίαι, τοῦ ἐναντίου. μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ, καὶ τὸ νῦν διαπορηθέν. περὶ οὐδὲν γὰρ οὕτως ὑπάρχει τῶν ἀνθρωπίνων βεβαιότης, ὡς περὶ τὰς ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετήν. μονιμώτεραι γὰρ καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὗται δοκοῦσιν εἶναι· τούτων δ' αὐτῶν, αἱ τιμιώταται καὶ μονιμώταται, διὰ τὸ μάλιστα καὶ συνεχέστατα καταζῆν ἐν αὐταῖς τοὺς μακαρίους. τοῦτο γὰρ ἔοικεν αἰτίῳ τοῦ μὴ γίνεσθαι περὶ αὐτὰ λήθην. ὑπάρξει δὴ τὸ ζητούμενον τῷ εὐδαίμονι, καὶ ἔσται διὰ βίου τοιοῦτος. ἀεὶ γὰρ, ἢ μάλιστα πάντων, πράξει καὶ θεωρήσει τὰ κατ' ἀρετήν, καὶ τὰς τύχας οἴσει κάλλιστα καὶ πάντῃ πάντως ἐμμελῶς ὅ γ', ὡς ἀγαθὸς ἀληθῶς καὶ τετρά-

γωνος ἄνευ ψόγου. πολλῶν δὲ γινομένων κατὰ τύχην, καὶ διαφερόντων μεγέθει καὶ μικρότητι, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀντικειμένων, δῆλον ὡς οὐ ποιεῖ ῥοπὴν τῆς ζωῆς· τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλὰ, γινόμενα μὲν εὖ, μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει. καὶ γὰρ αὐτὰ συνεπικοσμεῖν πέφυκε, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν καλὴ καὶ σπουδαία γίνεται· ἀνάπαλιν δὲ συμβαίνοντα, θλίβει καὶ λυμαίνεται τὸ μακάριον. λύπας τε γὰρ ἐπιφέρει, καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις. ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλὸν, ἐπειδὰν φέρῃ τις εὐκόλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, μὴ δι' ἀναλγησίαν, ἀλλὰ γεννάδας ὢν καὶ μεγαλόψυχος. εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι κύριαι τῆς ζωῆς καθάπερ εἴπομεν, οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν μακαρίων ἄθλιος. οὐδέποτε γὰρ πράξει τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα. τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸν καὶ ἔμφρονα πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν, καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αἰεὶ τὰ κάλλιστα πράττειν, καθάπερ καὶ στρατηγὸν ἀγαθὸν, τῷ παρόντι στρατοπέδῳ χρῆσθαι πολεμικώτατα· καὶ σκυτοτόμον, ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας ἅπαντας. εἰ δ' οὕτως, ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων· οὐ μὴν μακάριός γε, ἂν Πριαμικαῖς τύχαις περιπέσῃ. οὐδὲ δὴ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος. οὔτε γὰρ ἐκ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως, οὐδ' ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων καὶ πολλῶν. ἔκ τε τῶν

dratus, ac reprehensione carens. Cúm que multos casus fortuna inuehat, iíque magnitudine atque exiguitate differant, perspicuum est res secundas, itidémq; aduersas, quæ exiguæ interueniunt, nullum ad vitam momentum habere: quæ autem & magnæ, & multæ prosperè eueniunt, vitam efficient beatiorem. Nam & ad ornamentum valent, & vsus earum honestus aqtue serius est: quæ autem è contrario accidunt, eæ vitam beatam labefactant. nam & dolores afferunt, & multas actiones impediunt. verum enim verò etiam in eis honestum splendescit, cùm sedatè quis, multas, atque magnas perfert calamitates, non vt ipse dolore careat, sed quòd generoso magnóque sit animo præditus. Quòd si sunt, vt diximus, vitæ dominæ actiones, nemo beatus, esse miser potest. Neque enim vnquam odiosa maláque faciet. Vere bonum enim & sapientem putamus omnes casus fortunę honeste ferre: ex iis etiam quæ suppetant, semper pulcherrima quæque facere: vt & bonum imperatorem exercicitu eo qui adest semper bellicosissimè vti: & sutorem è datis pellibus, calceum pulcherrimum conficere: eodémque modo & cęteros omnes artifices. Quòd si ita est, qui beatus sit, miser esse nunquam potest: non tamen beatus sit quidem, si in Priami calamitates incidat. Nec varius quidem certè est & mutabilis. Neque enim de felicitate facilè quis detrudetur: nec à leuibus infortuniis, sed à grauibus & magnis. Ex eius-

modíque iterum beatus fiat non exiguo tẽpore: sed siquidẽ lõgo quodam ac perfecto tẽporis spacio, res magnas ac præclaras interim sit consecutus. Quid igitur prohibet beatum statuere virtutis perfectæ fungentem munere, & bonis externis satis instructum, non quouis tempore, sed vita absoluta? An addendum, ita vitam acturum, & mortem cõuenienter rationi obiturum? quoniam nobis incertum est futurum: & tamen beatitudinem finem esse, ac quiddam omni ex parte perfectũ ponimus. Quæ si ita sint, beatos ex viuis dicemus quibus adsunt adfuturáque sunt quæ diximus: ac beatos certè homines. Atque hæc quidem hactenus definita sint.

11 Casus autem posterorum ac amicorũ omnium, nihil omnino conferre, id ab amicitia valde alienum, sententiísque omnium repugnans videtur. Atque cùm multi sint euentus variéque differant, & alij magis, alij minus pertineant, singulatim quidem distinguere, longum & infinitum videtur. res verò in vniuersum dicta, & quasi adũbrata, forsan satis fecerit. Si ergo queadmodum & rerum aduersarum cuique, aliæ pondus aliquod & momentum habent ad vitam, aliæ leues videntur: itidem & eæ quæ omnibus amicis accidunt: interéstque viui an mortui singula patiantur, multo magis quàm iniquæ & nefandæ res in tragœdiis antè tractẽtur, an gerantur: profecto hac quoque ratione discrimen est colligendum: vel potius fortè quærendum est de mortuis, vtrum alicuius bo-

τοιούτων οὐκ ἂν γένοιτο πάλιν εὐδαίμων ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ· ἀλλ' εἴπερ, ἐν πολλῷ τινὶ καὶ τελείῳ, μεγάλων καὶ καλῶν ἐν αὐτῷ γενόμενος ἐπήβολος. Τί οὖν κωλύει λέγειν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργοῦντα, καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς κεχορηγημένον, μὴ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ τέλειον βίον; ἢ προσθετέον, καὶ βιωσόμενον οὕτω, καὶ τελευτήσοντα κατὰ λόγον; ἐπειδὴ τὸ μέλλον ἀφανὲς ἡμῖν· τὴν δ' εὐδαιμονίαν τέλος καὶ τέλειον τίθεμεν πάντῃ πάντως. εἰ δ' οὕτω, μακαρίους ἐροῦμεν, τῶν ζώντων οἷς ὑπάρχει καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα, μακαρίους δ' ἀνθρώπους. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον διωρίσθω. Τὰς δὲ τῶν ἀπογόνων τύχας καὶ τῶν φίλων ἁπάντων, τὸ μὲν μηδοτιοῦν συμβάλλεσθαι, λίαν ἄφιλον φαίνεται, καὶ ταῖς δόξαις ἐναντίον. πολλῶν δὲ καὶ παντοίας ἐχόντων διαφορὰς τῶν συμβαινόντων, καὶ τῶν μὲν μᾶλλον συνικνουμένων, τῶν δ' ἧττον, καθ' ἕκαστον μὲν διαιρεῖν, μακρὸν καὶ ἀπέραντον φαίνεται· καθόλου δὲ λεχθὲν καὶ τύπῳ, τάχ' ἂν ἱκανῶς ἔχοι. εἰ δὴ καθάπερ καὶ τῶν περὶ αὑτὸν ἀτυχημάτων, τὰ μὲν ἔχει τι βρῖθος καὶ ῥοπὴν πρὸς τὸν βίον, τὰ δ' ἐλαφροτέροις ἔοικεν· οὕτω καὶ τὰ περὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ἅπαντας. διαφέρει δὲ τῶν παθῶν ἕκαστον περὶ ζῶντας ἢ τελευτήσαντας συμβαίνειν πολὺ μᾶλλον, ἢ τὰ παράνομα καὶ δεινὰ προϋπάρχειν ἐν ταῖς τραγῳδίαις ἢ πράττεσθαι. συλλογιστέον δὴ καὶ ταύτην τὴν διαφοράν· μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι περὶ τοὺς κεκμηκότας, εἴ τινος ἀ-

γαθοῦ κοινωνοῦσιν, ἢ τῶν ἀντικειμένων. ἔοικε γὰρ ἐκ τούτων εἰ καὶ διικνεῖται πρὸς αὐτοὺς ὁτιοῦν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε τοὐναντίον, ἀφαυρόν τι καὶ μικρὸν, ἢ ἁπλῶς, ἢ ἐκείνοις εἶναι· εἰ δὲ μὴ, τοσοῦτόν γε καὶ τοιοῦτον, ὥστε μὴ ποιεῖν εὐδαίμονας τοὺς μὴ ὄντας· μηδὲ τοὺς ὄντας μακαρίους ἀφαιρεῖσθαι τὸ μακάριον. συμβάλλεσθαι μὲν οὖν τι φαίνονται τοῖς κεκμηκόσιν αἱ εὐπραξίαι τῶν φίλων· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ δυσπραξίαι· τοιαῦτα δὲ καὶ τηλικαῦτα, ὥστε μήτε τοὺς εὐδαίμονας μὴ εὐδαίμονας ποιεῖν, μήτ' ἄλλο τῶν τοιούτων μηδέν.

Διωρισμένων δὲ τούτων, ἐπισκεψώμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πότερα τῶν ἐπαινετῶν ἐστὶν, ἢ μᾶλλον τῶν τιμίων. δῆλον γὰρ ὅτι τῶν γε δυνάμεων οὐκ ἔστι. φαίνεται δὴ πᾶν τὸ ἐπαινετὸν τῷ ποιόν τι εἶναι, καὶ πρός τι πως ἔχειν, ἐπαινεῖσθαι. τὸν γὰρ δίκαιον, καὶ τὸν ἀνδρεῖον, καὶ ὅλως τὸν ἀγαθὸν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπαινοῦμεν διὰ τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις· καὶ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τὸν δρομικὸν, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, τῷ ποιόν τινα πεφυκέναι, καὶ ἔχειν πως πρὸς ἀγαθόν τι καὶ σπουδαῖον. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαίνων. γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι· τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους δι' ἀναφορᾶς ὥσπερ εἴπομεν. εἰ δ' ἐστὶν ὁ ἔπαινος τῶν τοιούτων, δῆλον ὅτι τῶν ἀρίστων οὐκ ἔστιν ἔπαινος· ἀλλὰ μεῖζόν τι καὶ βέλτιον, καθάπερ καὶ φαίνεται. τούς τε γὰρ θεοὺς μακαρίζομεν καὶ εὐδαιμονίζομεν· καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους μακαρίζο-

ni aut contrarij participes sint. Perspicuũ enim est ex his, etiam si quid ad eos pertineat, siue boni, siue contrà, exile id & exiguum, aut omnino, aut illis esse: sin minus, certè non tantum & tale esse, vt vel beatos eos qui non erant efficiat, vel iis qui beati erant, beatitudinem eripiat. Ergo apparet, res secundas amicorum, itémque aduersas, ad eos aliquid pertinere qui occiderint: sed tales & tantæ, vt neque ex beatis miseros faciant, neq; aliud quicquam generis eiusdem.

His expositis felicitas in laudabilibus 12
sit, an potius in honorabilibus rebus videamus. Est enim perspicuum, eam inter facultates non numerari. Igitur apparet quicquid laudabile sit, ob id laudari, quòd sit cuiusdam modi, & ad quidpiam quodam modo affectum. Nam & iustum, & fortem, & vno nomine virum bonum, & virtutem propter opera actionésque laudamus. Et robustum, & qui cursu valet, & aliorum quéque laudamus, quod cuiusdam modi natura sint, aptíque ad rem aliquam, bonam & honestam. Quod ex deorum laudibus perspici potest. ridiculas enim eas fore constat, si ad nos referantur. Hoc fit propterea quòd laudes, vt diximus, referendo tribuuntur. Quòd si laus in eo genere est, perspicuum est, rerum optimarum minimè laudem esse, sed maius aliquid & præstantius: vt etiam perspicitur. nam & Deos beatos felicésque ducimus: ducimus & beatos è viris eos qui ad Deum proxime acce-

dunt, itidem & è rebus bonis. Beatitudinem enim nemo laudat vt rem iustã, sed vt aliquid diuinius atque melius beatam censet. Recte etiam Eudoxus defendisse videtur, primas partes tribuẽdas esse voluptati. Nam cùm in bonis esset ipsa, neque laudaretur, declarari putabat, eam rebus præstare laudabilibus: in eo autem genere Deum ac bonum esse, quoniam ad ea & cætera referrentur. Laus enim virtutis est. nam per eam apti sumus ad res honestas gerendas: encomia autem sunt operum, & corporis pariter, & animi. Sed hæc quidem accuratius inuestigare corũ sit potius, qui in encomiis elaborarunt: nobis autem ex iis quæ dicta sunt perspicuum est, in bonis honorabilibus perfectísque beatitudinem esse. Quod ita esse hinc etiam apparet, quòd sit principium. eius enim causa reliqua omnes omnia facim⁹. principium autem, & quod causa est bonorũ honorabile quiddã & diuinum statui-
13 mus. Sed quoniã beatitudo est actio quædam animi, virtuti absolutæ cõgruens, virtus ipsa cõsideranda est. Sic enim forsan beatitudinem melius contemplabimur. Atque videtur qui verè ciuilis est, huic maximam dedisse operam quoniam vult ciues bonos efficere, obedientésque legibus. Exemplo nobis sunt Cretensium & Lacedæmoniorũ legislatores, & si qui alij eiusmodi extiterũt. Quòd si hæc ciuilis scientia spectat, perspicuũ est, cum instituto iam inde ab initio hanc consentire quæstionem. Videndum est scilicet, quę sit hominis virtus. etenim de

μεν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν. οὐδεὶς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ, καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς θειότερόν τι καὶ βέλτιον, μακαρίζει. δοκεῖ δὲ καὶ Εὔδοξος καλῶς συνηγορῆσαι περὶ τῶν ἀριστείων τῇ ἡδονῇ. τὸ γὰρ μὴ ἐπαινεῖσθαι τῶν ἀγαθῶν οὖσαν, μηνύειν ᾤετο ὅτι κρεῖττόν ἐστι τῶν ἐπαινετῶν· τοιοῦτον δὲ εἶναι τὸν θεὸν καὶ τἀγαθόν. πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τἆλλα ἀναφέρεσθαι. ὁ μὲν γὰρ ἔπαινος, τῆς ἀρετῆς· πρακτικοὶ γὰρ τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης. τὰ δὲ ἐγκώμια, τῶν ἔργων· ὁμοίως καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως οἰκειότερον ἐξακριβοῦν τοῖς περὶ τὰ ἐγκώμια πεπονημένοις. ἡμῖν δὲ δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τῶν τιμίων καὶ τελείων. ἔοικε δ' οὕτως ἔχειν, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀρχή. ταύτης γὰρ χάριν, τὰ λοιπὰ πάντες πάντα πράττομεν· τὴν ἀρχὴν δὲ καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τίμιόν τι καὶ θεῖον τίθεμεν. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν, περὶ ἀρετῆς ἐπισκεπτέον. τάχα γὰρ οὕτως ἂν βέλτιον καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονίας θεωρήσαιμεν. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικός, περὶ ταύτην μάλιστα πεπονῆσθαι. βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν, καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους. παράδειγμα δὲ τούτων ἔχομεν, τοὺς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέτας, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται. εἰ δὲ τῆς πολιτικῆς ἐστὶν ἡ σκέψις αὕτη, δῆλον ὅτι γίνοιτ' ἂν ἡ ζήτησις κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν. περὶ ἀρετῆς δὲ ἐπισκεπτέον, ἀνθρωπίνης δηλονότι. καὶ γὰρ τὸ

ἀγαθὸν ἀνθρώπινον ἐζητοῦμεν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνθρωπίνην. ἀρετὴν δὲ λέγομεν ἀνθρωπίνην, οὐ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν δὲ, ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν. εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν· ὥσπερ καὶ τὸ ὀφθαλμοὺς θεραπεύοντα, καὶ πᾶν σῶμα· καὶ μᾶλλον ὅσῳ τιμιωτέρα καὶ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς· καὶ τῶν ἰατρῶν δ' οἱ χαρίεντες, πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. θεωρητέον δὴ καὶ τῷ πολιτικῷ περὶ ψυχῆς. θεωρητέον δὲ τούτων χάριν, καὶ ἐφ' ὅσον ἱκανῶς ἔχει πρὸς τὰ ζητούμενα. τὸ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἐξακριβοῦν, ἐργωδέστερον ἴσως ἐστὶ τῶν προκειμένων. λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις ἀρκούντως ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς· οἷον τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς εἶναι, τὸ δὲ λόγον ἔχον. ταῦτα δὲ πότερον διώρισται, καθάπερ τὰ τοῦ σώματος μόρια, καὶ πᾶν τὸ μεριστὸν, ἢ τῷ λόγῳ δύο ἐστὶν ἀχώριστα πεφυκότα, καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸ παρόν. τοῦ ἀλόγου δὲ, τὸ μὲν ἔοικε κοινῷ καὶ φυτικῷ· λέγω δὲ τὸ αἴτιον τοῦ τρέφεσθαι, καὶ αὔξεσθαι. τὴν τοιαύτην γὰρ δύναμιν τῆς ψυχῆς ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις θείη τις ἄν, καὶ ἐν τοῖς ἐμβρύοις. τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην καὶ ἐν τοῖς τελείοις. εὐλογώτερον γὰρ ἢ ἄλλην τινά. ταύτης μὲν οὖν κοινή τις ἀρετὴ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνη φαίνεται. δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖν μάλιστα τὸ μόριον τοῦτο, καὶ ἡ

bono hominis, déque humana felicitate quærebamus. Sed virtutem dicimus hominis, non corporis propriam: sed animi: at verò beatitudinem animi actionẽ nominamus. Quæ si ita habeāt, perspicuum est oportere ciuilẽ cognita quodã modo habere quæ animũ attingunt: queádmodũ & qui oculos & totũ corp' curaturus est. ac multo etiam magis, quo honoratior ciuilis scientia & melior, quã medicina est. Atqui politiores medici multum operæ in cognitione corporis ponunt. Spectandus igitur ciuili animus est. Spectandus est autem horum causa, & quoad satis sit ad ea quæ quærimus. Nam accuratior eius explicatio maioris forsitan negotij sit, quàm res quas nobis proponimus. De qua & in Exotericis libris abundè nonnulla diximus, quibus est vtendum: veluti vnam eius partem expertem esse rationis, participem alteram. Vtrum autem separatæ hæ sint, vt partes corporis, & quicquid partibus diuiduum est, an ratione duæ res sint inseparabiles, quemadmodum in orbe pars quæ conuexa dicitur, & concaua: ad id quod agimus, nihil interest. Partis autẽ rationis expertis, alia vis communis est, ac plantarum: eam dico, quæ causa est cur alamur & augeamur. Talem enim vim animi, in iis omnibus quæ aluntur, & in fœtibus quis ponat, eandémque in perfectis. aptius enim est, quàm aliam quanuis. Huius itaque communis quędam virtus esse videtur, non hominis propria. nam in somnis hæc pars, & hæc vis, suo munere fungi videtur.

Atqui bonus ab improbo in somno minimè internoscitur. Hinc negant inter beatos ac miseros per dimidiatum vitæ tempus quicquam interesse. Idque iure ac meritò accidit, propterea quòd somnus animi est requies, qua ratione bona dicitur vel mala: nisi si quomodo motiones quędā sensim oriantur, eóque meliora visa sint proborum, quàm quorūlibet. Sed hæc quidē hactenus satis sint. Alēdi etiam vis omittenda est, quandoquidem virtutis hominis expers est. Alia igitur est etiam animi natura rationis expers, quæ tamen rationis quodam modo est particeps. Nam & continentis impotentísque rationem, & animi partem quæ rationem habet laudamus. Rectè enim & ad optima inuitat. Constat autem in eis & aliquid aliud innatum præter rationem, quod repugnat obsistítque rationi. Nam planè vt in corpore, si partes dissolutas & dissipatas dextrorsum moueri velimus, cōtra ad læuam temerè feruntur: sic & in animo. trahūtur enim in contraria impotentiū appetitiones. Sed in corporibus id quod distrahitur videmus, in animo non videmus. ac fortassis nihilominus existimare debemus inesse quiddam in animo præter rationem, quod ei resistat & repugnet. Quomodo autem ab ea diuersum sit, nihil interest. Hoc autem, vt diximus, rationis videtur esse etiam particeps. paret enim rationi pars hæc cōtinētis, ac multo etiam magis in temperato & forti, in quibus omnia rationi congruunt. Apparet ergo, vim expertem

δύναμις αὕτη· ὁ δ' ἀγαθὸς καὶ κακὸς, ἥκιστα διάδηλοι καθ' ὕπνον· ὅθεν φασὶν οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων. συμβαίνει δὲ τοῦτ' εἰκότως. ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς, ᾗ λέγεται σπουδαία καὶ φαύλη. πλὴν εἴ πη κατὰ μικρὸν διϊκνοῦνταί τινες τῶν κινήσεων, καὶ ταύτῃ βελτίω γίνεται τὰ φαντάσματα τῶν ἐπιεικῶν, ἢ τῶν τυχόντων. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἅλις. καὶ τὸ θρεπτικὸν ἐατέον, ἐπειδὴ τῆς ἀνθρωπικῆς ἀρετῆς ἄμοιρον πέφυκεν. ἔοικε δὴ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς ἄλογος εἶναι, μετέχουσα μέντοι πη λόγου. τοῦ γὰρ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς τὸν λόγον, καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λόγον ἔχον ἐπαινοῦμεν. ὀρθῶς γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ βέλτιστα παρακαλεῖ. φαίνεται δὲ ἐν αὐτοῖς καὶ ἄλλο τι παρὰ τὸν λόγον πεφυκὸς, ὃ μάχεταί τε καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ. ἀτεχνῶς γὰρ καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται, καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς οὕτως· ἐπὶ τὰ ἐναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν. ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ ὁρῶμεν. ἴσως δ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἐν τῇ ψυχῇ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον, ἐναντιούμενον τούτῳ καὶ ἀντιβαῖνον. πῶς δ' ἕτερον, οὐδὲν διαφέρει. λόγου δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται μετέχειν, ὥσπερ εἴπομεν· πειθαρχεῖ γοῦν τῷ λόγῳ τὸ τοῦ ἐγκρατοῦς. ἔτι δ' ἴσως εὐηκοώτερόν ἐστι τὸ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου. πάντα γὰρ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ. φαίνεται δὴ καὶ τὸ ἄλογον

λόγου διττόν. τὸ μὲν γὰρ φυτικὸν οὐδαμῶς κοινωνεῖ λόγου· τὸ δ' ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅλως ὀρεκτικὸν, μετέχει πως, ᾗ κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. οὕτω δὴ καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων φαμὲν ἔχειν λόγον, καὶ οὐχ ὥσπερ τῶν μαθηματικῶν. ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, μηνύει καὶ ἡ νουθέτησις, καὶ πᾶσα ἐπιτίμησίς τε καὶ παράκλησις. εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο φάναι λόγον ἔχειν, διττὸν ἔσται καὶ τὸ λόγον ἔχον· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἀκουστικόν τι. διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην. λέγομεν γὰρ αὐτῶν τὰς μὲν διανοητικὰς, τὰς δὲ ἠθικάς· σοφίαν μὲν καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν, διανοητικὰς· ἐλευθεριότητα δὲ καὶ σωφροσύνην, ἠθικάς. λέγοντες γὰρ περὶ τοῦ ἤθους, οὐ λέγομεν ὅτι σοφὸς, ἢ συνετὸς· ἀλλ' ὅτι πρᾶος, ἢ σώφρων. ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ τὸν σοφὸν κατὰ τὴν ἕξιν· τῶν ἕξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς, ἀρετὰς λέγομεν.

rationis esse duplicem. vis enim crescendi, nulla ex parte rationis est particeps: concupiscendi autem & omnino appetendi, quodammodo est particeps, quatenus ei obedit atque paret. Atque ita sane & aliquem dicimus habere rationem patris & amicorum: non autem vt rerũ mathematicarum. Nam vim expertem rationis parere quodammodo rationi, & admonitio, & omnis obiurgatio atque adhortatio indicant. Quòd si confitendum est, hanc quoque vim compotem esse rationis, duplex vis erit rationis particeps, alia propriè & in seipsa: alia veluti quis obedit patri. Hoc autem discrimine etiam virtus diuiditur. alias enim virtutes intelligentię esse dicimus, alias morales. In intelligentia sunt, sapientia, sagacitas prudentia: morales, liberalitas & temperantia. De moribus enim loquentes, non sapientẽ, vel sagacẽ dicimus: sed clementẽ vel modestũ. sapientem etiam laudamus ob animi habitum: & habitus laudabiles virtutes appellamus.

## ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

Βιβλίον β.

Διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν διανοητικῆς, τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν· διόπερ ἐμπειρίας δεῖται

## ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

Liber secundus.

SED cùm duplex virtus sit, altera in intelligendo posita, altera moralis: quæ in intelligendo versatur, magna ex parte à doctrina ortum accessionémque habet. Itaque & exercitationis indiget,

& temporis: moralis more, à quo nomē paululum deflexū duxit, omnino cōparatur. Ex quo perſpicuū eſt, nullā omnino moraliū virtutū ingenerari nobis natura. Nihil enim eorū quæ ſunt inſita natura, aliter atq; eſt aſſueſcit: vt lapis qui ſu apte ſpōte deorſum fertur, nunquam in ſublime ferri aſſueſcat, ne ſi milies quidē eū quis ſurſum emittēs conſuefaciat: nec ignis deorſum, nec aliud quicquam eorum quæ aliter natura ſolent, aliter poſſit aſſueſcere. Non igitur à natura, neque abſque natura inſunt virtutes in nobis, ſed natis factíſque ad eas percipiendas, & perfectis conſuetudine. Iam verò quę nobis à natura tributa ſunt, eorum facultates prius accipimus, tū poſtea actiones edimus. Quod in ſenſibus cernere licet. Neque enim ex eo quod crebrò aut aſpeximus, aut audiuimus, ſenſus accepimus, ſed contrà eorum iam compotes, vſi ſumus: non vſi, percepimus. At verò virtutes accepimus, operibus prius editis, quemadmodum & in cæteris fit artibus. Quæ enim facienda ſunt diſcentibus, ea facientes diſcimus: veluti homines architecti exiſtunt, cùm ædificant, & citharœdi, cùm cithara canunt. Similiter & iuſti, efficimur res iuſtas faciētes: & temperantes, temperata: & fortes, fortia. Atque etiam teſtimonio eſt quod fit in Rebuſp. in quibus legiſlatores conſuetudine ciues bonos efficiūt. Eſt enim hęc cuiuſq; legiſlatoris voluntas. Quod qui minus rectè faciunt, aberrant: atque hac vna re reſpub. reipublicę præſtat, vitioſæ bene cōſtituta. Iā ex iiſdē rebus & per eaſ

καὶ χρόνου· ἡ δ' ἠθικὴ, ἐξ ἔθους περιγίνεται· ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους· ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδὲ μία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται. οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων, ἄλλως ἐθίζεται· οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος, οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις, ἄνω ῥιπτῶν· οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη. οὔτ' ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτὰς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα· ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν. ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον. οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι, τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν, ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν. τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν· οἷον οἰκοδομοῦντες, οἰκοδόμοι γίνονται· καὶ κιθαρίζοντες, κιθαρισταί. οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονες· τὰ δ' ἀνδρεῖα, ἀνδρεῖοι. μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν. οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες, ποιοῦσιν ἀγαθούς. καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἔστιν· ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσι, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας, ἀγαθὴ φαύλης. ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐ-

τ̃, καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ, καὶ φθείρεται· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη. ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ, καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί· ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες. ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται· ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί. εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος· ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ, ἢ κακοί. οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα, οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι. πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν, οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει, καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς. οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται· οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· οἱ μὲν, ἐκ τοῦ οὑτωσὶ ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι· οἱ δὲ, ἐκ τοῦ οὕτως. καὶ ἑνὶ δὴ λόγῳ, ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι. κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ· μᾶλλον δὲ, τὸ πᾶν.

Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐ θεωρίας ἕνεκά ἐστιν ὥσπερ αἱ ἄλλαι· οὐ γὰρ ἵν' εἰδῶμεν τί ἐστιν ἀρετὴ, σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς· ἀναγκαῖόν ἐστι σκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις, πῶς πρακτέον αὐτάς. αὗται γάρ εἰσι κύριαι καὶ τοῦ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, κοινὸν, καὶ ὑποκείσθω. ῥηθήσεται δ' ὕστε-

dem oritur virtus omnis, & interit. Itidémque & ars. Nam ex fidium vsu & boni & mali citharœdi existunt. Eadem est ratio architectorum, reliquorúmque omnium. Nam scitè & bene ædificando, boni architecti futuri sunt: inscitè, mali. Quod ni ita se haberet, doctore nihil opus esset. verum omnes boni aut mali nascerentur: itáque in virtutibus se res habet. Nam ea faciẽtes, quę pactis cũ hominibus continentur, alij iusti, alij iniusti efficimur. Et pericula perferentes, assuescentésque aut perterreferi, aut confidere, nonnulli fortes, quidã timidi existimus. Eodémque modo de cupiditatibus & iracũdiis res habet. quoniam alij tẽperantes & clementes, plerique intemperati & iracundi efficiũtur: hi, quia sic: illi, quia secus in iisdem versentur. Atque vt vno verbo finiam, ex sui similibus actionibus habitus oriũtur. Itaque cuiusdammodi edendæ sunt actiones, quandoquidem earum differentias habitus consequuntur. Non igitur parui, sed magnopere, atque adeo in totum refert, vtrum sic, an secus statim à puero assuescamus.

2 Quoniam igitur hoc negotium susceptum non est contẽplationis causa, vt cætera (spectam' enim non vt quid virtus sit, intelligamus, sed vt boni efficiamur, alioqui vsus eius nullus foret) quę ad actiones pertinẽt necesse est cõsideremus, quẽadmodũ gerẽda sunt. In iis enim sitũ est, quẽadmodũ dixim', vt habitus cuiusdãmodi fiãt. rectæ ergo rationi cõuenienter agere cõmune est, idque ponatur: de quo dissereretur po-

sterius, & quid sit recta ratio, & quemadmodum affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prius conueniat, omnẽ de rebus agendis orationem debere populariter non accuratè haberi, vt & initio diximus, quòd rationes, pro re subiecta exigẽdæ sunt. vt autẽ in rebus salubribus, sic in rebus ad actiones pertinentibus, & in vtilibus nihil inest firmitatis. Cúmq; eiusmodi sit quę de genere toto habetur oratio, multo etiã minus limata est quæ de rebus singulis habetur: quoniam nec sub artem, nec sub præceptionem vllam cadunt. Sed vt in medicina & gubernatoris arte, sic iis semper qui in actione rerum versantur, temporis habenda ratio est. Verùm cum eiusmodi sit præsens disputatio, danda opera est, vt opem feramus. Hoc igitur in primis intelligendum est, ea quæ sunt huius generis, à defectu & exuperatione interire. perspicuis enim testimoniis in gratiam rerum obscurarum vtendum est: vt in viribus & valetudine cernimus. nam & profusæ & remissę nimium exercitationes labefactant vires: eodémque modo & poculenta ac esculenta plura atque pauciora, labefactant valetudinem: moderata verò, pariunt, augent, ac tuentur. sic & in temperantia, & in fortitudine, aliísque virtutibus contingit. Qui enim fugit timétque omnia, quíque nihil perfert, is timidus: & qui nihil timet omnino, sed adit omnia, is audax existit. Itémque qui omni voluptate perfruitur, nullámque prætermittit, intemperans: qui verò omnes fugit, vt solent agre-

ερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἐκεῖνο δὲ προδιωμολογείσθω, ὅτι πᾶς ὁ περὶ τῶν πρακτῶν λόγος, τύπῳ καὶ οὐκ ἀκριβῶς ὀφείλει λέγεσθαι, ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι κατὰ τὴν ὕλην οἱ λόγοι ἀπαιτητέοι· τὰ δ' ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὰ συμφέροντα, οὐδὲν ἑστηκὸς ἔχει, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά. τοιούτου δ' ὄντος τοῦ καθόλου λόγου, ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος, ἔχει τἀκριβές. οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην, οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει. δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας, τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει καὶ τῆς κυβερνητικῆς. ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου, πειρατέον βοηθεῖν. πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι. δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν. τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια, καὶ τὰ ἐλλείποντα, φθείρει τὴν ἰσχύν· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ, καὶ τὰ σιτία πλείω, καὶ ἐλάττω γινόμενα, φθείρει τὴν ὑγίειαν· τὰ σύμμετρα καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει· οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ὅ,τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος, καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται· ὅ,τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστος· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄ-

χαίνων, ἀναίσθητός τις. φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώζεται. Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις, καὶ αἱ φθοραὶ, ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται. καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος. γίνεται γὰρ καὶ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν, καὶ μάλιστα δύναται ταῦτα ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. οὕτω δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν. ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, γινόμεθα σώφρονες· καὶ γενόμενοι, μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας. ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν, καὶ ὑπομένειν αὐτὰ, γινόμεθα ἀνδρεῖοι· καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά. Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων, τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν, ἢ λύπην τοῖς ἔργοις. ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων, σώφρων· ὁ δὲ ἀχθόμενος, ἀκόλαστος· καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος· ὁ δὲ λυπούμενος, δειλός. περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν, τὰ φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ. ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν. ἔτι δ' εἰ ἀρεταί εἰσι περὶ πράξεις καὶ πάθη· παντὶ δὲ πάθει καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται ἡδονὴ καὶ λύπη·

ſtes, is ſtolidus iudicandus eſt. Interit enim temperantia, & fortitudo ab exuperatione atque defectu: à mediocritate verò ſeruatur. Verùm non ſolùm ortus, incrementáque, & interitus ex iiſdem & ab iiſdem efficiuntur, ſed in iiſdẽ etiam actiones verſabuntur. Etenim aliis in rebus euidentioribus, ita contingit, velut in viribus. nam gignuntur multo cibi capiendo, & multis laboribus perferendis: quæ valẽs viribus efficere poteſt maximè: ſic quoque in virtutibus. Nã & tẽperantes efficimur, nos à voluptatibus abſtinẽdo: & cũ ij ſumus, ab iis facillimè abſtinere poſſum'. itidémq; in fortitudine. nã cùm & terribilia deſpicere, & eadẽ pferre aſſueſcim', fortes exiſtimus: quales cũ ſumus, quæ terrorẽ afferunt, facillimè ſuſtinere poterimus. Habituũ autẽ 3
indicia ex voluptate ac dolore quæ facta cõſequũtur, accipienda ſunt. Nã qui ſe à corporis voluptatibus abſtinet, eóq; ipſo lætatur, is temperans: qui id moleſtè fert, is intemperans eſt. Et qui moleſta quæ ſunt perfert, & eo gaudet, aut certè non fert grauiter, fortis: qui ægrè fert, ignauus eſt. Virtus enim moralis in voluptatibus ac doloribus verſatur. Nam voluptate impellente, quæ praua ſunt gerimus: & dolore ab honeſtis deducimur. Itaque Platonis ſententia, inſtitutos eſſe quodámodo oportet iam inde à pueris, vt iis lætemur, doleamúſque quibus oportet. recta eſt enim hæc educatio. Iam verò ſi in actionibus & affectionibus verſantur virtutes: omnẽ autem affectionẽ actionẽq; omnẽ ſequitur voluptas aut dolor:

ob eam certè causam uirtus in voluptatibus doloribúsque versabitur. Hoc etiam supplicia quę per eas sumuntur, indicāt: medicinę enim quędā sunt. At medicinę contrariis rebus solent effici. Prætereà habitus omnis animi, vt suprà diximus, è cuiusmodi deterior & melior gigni solet, cum iis & in iis vim suā obtinet: à voluptatibus autē & doloribus vitiosi nascūtur: propterea quòd ea quisquā sequatur aut caueat, vel quæ, vel quando, vel quomodo nō oporteat, vel quoquo modo alio ratio perscribat. Itaq; virtutes, vacuitates quasdā affectionum tranquillitatésq; definiunt. Haud probè quidem, quòd omnino dicant, nec adiungant, vt decet, & vt non decet, & quando, & alia quæ addūtur. Ergo hoc ponitur, virtutē huius generis, in voluptatibus doloribúsque versari, rebus optimis gerendis idoneā: vitiū, contrà. Quæ ex his etiā à nobis perspici possunt, quia cū tria sint quę sequimur, & tria quæ declinamus, honestū, vtile, iucundum: & tria quæ superioribus cōtraria sint, turpe, inutile, molestū: cùm in iis omnibus vir bonus se rectè gerit, & improb' vitiose, tū vel maximè in voluptate. Nā & ea cōmunis est animātiū, & ea omnia cōsequitur, quę sub appetitionem cadūt. Etenim honestū, & vtile iucundum videtur. Præterea quoniam vna nobiscū iam inde à paruulo educata est, difficile factu est hāc animi affectionē eluere omnino, qua vita imbuta est. Atq; etiam actiones dirigimus voluptate & dolore, alij magis, alij minus. Ob id igitur necesse est in his versari hoc omne

καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας. μηνύουσι δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων. ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν· αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι. ἔτι, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει· δι' ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τῷ διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ, ἢ ὅτε οὐ δεῖ, ἢ ὡς οὐ δεῖ, ἢ ὁσαχῶς ἄλλως ὑπὸ τοῦ λόγου διορίζεται τὰ τοιαῦτα. διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς ἀπαθείας τινὰς καὶ ἠρεμίας· οὐκ εὖ δέ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσα ἄλλα προστίθεται. ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, τῶν βελτίστων πρακτική· ἡ δὲ κακία, τοὐναντίον. γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν. τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις, καὶ τριῶν ὄντων τῶν εἰς τὰς φυγάς, καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος· καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ, περὶ πάντα μὲν ταῦτα ὁ ἀγαθός, κατορθωτικός ἐστιν· ὁ δὲ κακός, ἀμαρτητικός· μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν. κοινή τε γὰρ αὕτη τοῖς ζώοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ. καὶ γὰρ τὸ καλὸν καὶ συμφέρον, ἡδὺ φαίνεται. ἔτι δ' ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῖν συντέθραπται· διὸ καὶ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος, ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ. κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ. διὰ τοῦτ' οὖν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ ταῦτα τὴν πᾶσ-

πράγματι· οὐ γὰρ μικρὸν εἰς τὰς πράξεις, εὖ ἢ κακῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι. ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν Ἡράκλειτος· περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον ἀεὶ καὶ τέχνη γίνεται καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ τὸ εὖ, βέλτιον ἐν τούτῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία, καὶ τῇ ἀρετῇ, καὶ τῇ πολιτικῇ. ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος, ἀγαθὸς ἔσται· ὁ δὲ κακῶς, κακός. ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν ὅτι δεῖ, τὰ μὲν δίκαια πράττοντας, δικαίους γίνεσθαι· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονας. εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ τὰ γραμματικὰ καὶ μουσικά, γραμματικοὶ καὶ μουσικοί. ἢ οὐδ' ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει. ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι καὶ ἀπὸ τύχης, καὶ ἄλλου ὑποθεμένου. τότε οὖν ἔσται γραμματικός, ἐὰν καὶ γραμματικόν τι ποιήσῃ, καὶ γραμματικῶς. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐν αὑτῷ γραμματικήν. ἔτι οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἀρετῶν. τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα, τὸ εὖ ἔχει ἐν ἑαυτοῖς. ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα, οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ (σωφρόνως πράττεται), ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πῶς ἔχων, πράττῃ· πρῶτον μὲν ἐὰν εἰδὼς ἔπειτ', ἐὰν προαιρούμενος,

negocium. Non enim parum valet ad actiones, rectè aut improbè lætari vel dolere. Præterea difficilius est, vt ait Heraclitus, voluptati obsistere, quàm iracundiæ. At semper in re difficiliori ars virtúsque versatur. Quod enim bene fit hîc præstantius est. Quare ob eam etiam causam in voluptatibus ac doloribus omnis de virtute & ciuili ratione disputatio consistit. Nam qui his rectè vtitur, is vir bonus: qui peruerse, improbus futurus est. Atque virtutem quidem in voluptatibus doloribúsque versari: & quibus ex rebus gignitur, ab iis & augeri eã & interire, si eodem modo nõ fiant: & eãdem à quibus rebus nata sit, in iis munus suum exequi, hucusque dictum sit.

Quæret autẽ aliquis, quo pacto dica- 4.
mus res iustas agẽdo, iustos: & modestas, tẽperantes fieri oportere: præsertim cùm si res agãt iustas, & modestas, iusti iã sint ac tẽperantes: vt qui grãmatica musicáq; tractẽt, ij grãmatici sint & musici? An ne in artibus quidẽ ita fit? Fieri enĩ potest, vt quis quiddã grãmaticũ præstet, & fortuitò, & alio subiiciẽte. Ergo tũ grãmaticus erit, si & quid grãmaticũ & grãmaticè, hoc est quæ in eo inest grammaticæ cõgruenter, faciet. Iam artiũ ac virtutum non est eadem ratio. nam quę ab artibus proficiscuntur, in se quod bene dicitur habent. itaque satis eis est, si quodam modo fiant. At verò quæ virtutibus geruntur, nõ si ea quodam modo habeant, iuste temperatéue efficiuntur: sed si is etiam qui faciat, quodammodo affectus faciat: primùm, si sciẽs, deinde, si delectu

habito volẽs, idque eorum causa: tertiò, si firmè constantérque faciat. Hæc autem vt alias artes habere quis dicatur, nó connumerantur, pręter scientiam: vt virtutes verò, sciẽtia quidẽ parum aut nihil valet, at nõ paruũ reliqua, sed omne momẽtũ habent, vtpote quę frequẽti iustorum & moderatorum actione comparẽtur. Ergo tum res iustę ac modestę dicuntur, cùm eiusmodi sunt, quales vir iustus, temperánsq; ageret. Iustus autem & modestus is demum est, non qui eas res gerat, sed qui ita gerat, vt iusti & temperãtes faciũt. Hoc ergo verè dicũt, res iustas agẽdo, iustos: modesta, moderatos viros effici. Quas res non agẽdo, nemo vnquam est futurus bonus. Sed plerique cũ hæc non faciant, ita denique se & philosophaturos & ita probos fore putant, si ad disputationem cõfugiant. Ij simile aliquid faciunt quod ægroti, qui medicos illi quidem audiunt diligenter, sed nihil eorum quæ præscribuntur, faciunt. Quẽadmodum igitur illis non bene habiturum est corpus qui ita curantur: sic nec his animus, qui isto modo philosophantur.

5 His expositis, deinceps videndum est, quid sit virtus. Quoniam igitur tria sunt in animo, affectiones, facultates, habitus, ex his tribus vnum aliquid virtus erit. Affectiones autem appello, cupiditatem, iram, timorem, audaciam, inuidiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, & omnino ea quæ voluptas consequitur vel dolor. Facultates autem, quibus ad illas accipiendas apti

καὶ προαιρούμενος δι᾽ αὐτά· τὸ δὲ τρίτον, καὶ ἐὰν βεβαίως, καὶ ἀμετακινήτως ἔχων πράττῃ. ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν, οὐ συναριθμεῖται, πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι· πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς, τὸ μὲν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει· τὰ δ᾽ ἄλλα, οὐ μικρὸν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται· ἅπερ καὶ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα περιγίνεται. τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξειε. δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. εὖ οὖν λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται· καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα, ὁ σώφρων· ἐκ δὲ τοῦ μὴ πράττειν ταῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ μηδέποτε γενέσθαι ἀγαθός· ἀλλ᾽ οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν· ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες, οἴονται φιλοσοφεῖν, καὶ οὕτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι, ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς· ποιοῦσι δ᾽ οὐδὲν τῶν προσταττομένων. ὥσπερ οὖν οὐδ᾽ ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα, οὕτω θεραπευόμενοι, οὐδ᾽ οὗτοι τὴν ψυχὴν, οὕτω φιλοσοφοῦντες. Μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτέον. ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα τρία ἐστὶ, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων τι ἂν εἴη ἡ ἀρετή· λέγω δὲ πάθη μὲν, ἐπιθυμίαν, ὀργὴν, φόβον, θράσος, φθόνον, χαρὰν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη· δυνάμεις δὲ, καθ᾽ ἃς παθητικοὶ τούτων

λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι· ἕξεις δὲ, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν· εἰ δὲ μέσως, εὖ· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν, οὔθ' αἱ ἀρεταὶ, οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ κακίας, λεγόμεθα· καὶ ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος, οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος· οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος, ἀλλ' ὁ πῶς· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως· αἱ δ' ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς, ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως. πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λεγόμεθα· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, οὐ κινεῖσθαι, ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν. οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα, τῷ δύνασθαι πάσχειν ἁπλῶς, οὔτε κακοί· οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. καὶ ἔτι δυνατοὶ μὲν ἐσμεν φύσει, ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει. εἴπομεν δὲ περὶ τούτου πρότερον. εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ, μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις αὐτὰς εἶναι. ὅ, τι μὲν οὖν ἐστὶ τῷ γένει ἡ ἀρετὴ, εἴρηται. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ οὗ ἂν ᾖ ἀρετὴ, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν· οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ, τόν τε ὀφθαλμὸν

dicimur: vt per quas irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus verò, quibus bene vel male in affectib' animati sum', velut cùm irascimur, si vehementer, vel remisse, male habemus: sin mediocriter, bene: itēq; in cęteris. Ac affectiones quidē nec virtutes sunt, nec vitia, propterea quòd ex affectionibus nec probi nec improbi nominamur: ex virtutibus & vitiis nominamur: quódque affectiones nobis nec laudi dātur, nec vitio. Nec enim qui timet, nec qui irascitur, laudatur, nec qui omnino irascitur vituperatur, sed qui quodā modo. At verò propter virtutes & vitia laudamur aut vituperamur. Præterea irascimur & timemus absque delectu: virtutes aut ipsæ selectiones sunt quędā, aut non absque animi electione. Ad hæc, affectionibus moueri dicimur: virtutibus & vitiis non moueri, sed quodam modo affici dicimur. Ob eásque causas ne facultates quidem sunt. Neq; enim eò vel boni dicimur vel mali, quòd omnino affici possumus, neque laudamur, neque vituperamur. Præterea facultate præditi sumus natura, boni vel improbi non efficimur natura, quod suprà ostēdimus. Quod si nec affectiones sunt uirtutes, nec facultates, relinquitur vt eæ sint habitus. Ac virtutis quidem quod sit genus, dictum est.

Dicendum est autem non solùm ha- 6
bitum esse virtutem, sed etiam qualis sit. Hoc igitur confitendum est, virtutem omnē, in quo ipsa sit, eum probè affectū reddere, officiúmque ac munus eius probè exequi: vt virtus oculi & ipsum oculū

probum efficit, & munus eius. virtute enim oculi probè cernimus. Itémque virtus equi, equum probum efficit, & ad cursum aptum, & ad vehendum eũ qui insideat, ad expectandósque hostes idoneum. Quod si ita est in omnibus, certè hominis virtus habitus erit, quo & vir bonus efficitur, & officio suo ac munere prob: fungitur. Hoc autem quemadmodum futurum sit, & iam diximus, & nunc ita denique perspici poterit, si qualis eius sit natura, considerabimus. Licet quidem in omni natura continuata, ac diuidua, & quod præstat, notare, & quod superatur, & quod æquale est: ídque vel pro ipsius rei natura, vel habita ratione nostri. Æquale autem dicitur medium quod est inter rem quæ præstat, & eam quæ vincitur. Rei autem medium appello id quod æquè abest ab vtroque extremorũ: ídque apud omnes vnum idémque est. Nostri autẽ ratione medium est, quod nec transit modũ, nec deserit: id verò nec vnũ idémque apud omnes est: vt si decẽ nimiũ multa sunt, duo pauca, capiant sex pro rei medio. æquè enim superãt atque superãtur. Hoc autẽ mediũ est ꝓportione arithmetica: at quod nobis mediũ est, non ita sumendũ est. Nõ enim si cui decẽ minas edere nimiũ sit, duas parũ, sex minas magister ludi præscripserit. Est enĩ hoc fortasse nimiũ vel parũ ei qui capiet. Miloni enim parũ, tyroni nimiũ. Itidẽ fit & in cursu & in luctu. Ita nimiũ & parũ artifex omnis vitat, mediocritatẽ exquirit, eámq; persequitur. ac mediocritatẽ nõ rei quidẽ, sed

σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν· ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ, ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν, καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις, ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν. ἔτι δὲ καὶ ὧδ' ἔσται φανερὸν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτῆς. ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἔστι λαβεῖν, τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δ' ἔλαττον, τὸ δ' ἴσον· καὶ ταῦτα, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἢ πρὸς ἡμᾶς. τὸ δ' ἴσον μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον, τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸ πᾶσι· πρὸς ἡμᾶς δὲ, ὃ μήτε πλεονάζει, μήτε ἐλλείπει. τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταὐτὸ πᾶσι· οἷον εἰ τὰ δέκα πολλὰ, τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἓξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα. ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται. τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς, οὐχ οὕτω ληπτέον. οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μνᾶς φαγεῖν πολὺ, δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἓξ μνᾶς προστάξει. ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ, ἢ ὀλίγον. Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολύ. ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ, καὶ τοῦθ' αἱρεῖται. μέσον δὲ, οὐ τὸ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τὸ

πρὸς ἡμᾶς. εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα, καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα· ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις, ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἐστιν, οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ, τῆς δὲ μεσότητος, σωζούσης. οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται· ἡ δὲ ἀρετή, πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική. λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις. ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον· οἷον καὶ φοβηθῆναι, καὶ θαρρῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι, καὶ ἀποστραφῆναι, καὶ ὀργισθῆναι, καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἐστὶ καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ· τὸ δ' ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς οὕς, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ἡ δὲ ἀρετή, περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν· ἐν οἷς ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται, καὶ ἡ ἔλλειψις ψέγεται, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. ἔτι δὲ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, πολλαχῶς ἐστι. τὸ γὰρ κακόν, τοῦ ἀπείρου ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον· τὸ δ' ἀγαθόν, τοῦ πεπερασμένου· τὸ δὲ κατορθοῦν, μοναχῶς. διὸ καὶ τὸ μὲν ῥᾴδιον, τὸ δὲ χαλεπόν· ῥᾴδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν. καὶ διὰ ταῦτ' οὖν, τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερ-

quæ à nobis ducitur. Quòd si omnis sciẽtia ita suum præclarè munus exequitur, si mediocritatem intuetur, ad eámq; sua opera omnia refert. (hinc solent de operibus bene habentibus prædicare, nec iis detrahi quicquam, nec addi posse, quia nimium & parum omne quod bene est labefactet: conseruet verò mediocritas) boni autem artifices eò, vt diximus, intuentes opera sua præstant: virtus autẽ certior est præstãtiórq; quàm ars omnis, vt & natura: ꝓfectò mediocritatis ea sit indagatrix necesse est. De ea loquor quę est moralis. ea enim in affectionibus actionibúsque cõsistit, in quibus & nimium, & parum, & mediocritas: vt timere, confidere, concupiscere, auersari, irasci, misereri, omnino gaudere, & dolere possumus & magis, & minus, & vtrunquenõ rectè. At verò quando, in quibus, & in quos decet, cuiúsq; rei causa, & quomodo æquũ est, mediocre quiddã est ac optimum: quod quidem in virtute situm est. Itémque in actionibus est nimium, parum, & mediocre. Virtus verò in affectionibus est actionibúsque: in quibus nimio peccatur, & parum in vitio est, mediocre in laude, & rectè factis. quæ duo virtutis sunt propria. Est igitur mediocritas quædã virtus, cùm mediocris sit indagatrix. Iam peccare licet multis modis, quoniam vt Pythagorei coniiciebãt, malum infiniti est, bonum finiti. At verò rectè facere vno modo licet. Itaque illud facile, hoc difficile est. Nã & à signo discedere facile est: at ipsum attingere, magni negotij. Ob eámq; causam nimiũ

&parū in vitio est, mediocritas in virtute.

Nam est simplex virtus, omnigenum vitium.

Est igitur virtus, habitus animi eligendi iudicio præditus, in mediocritate positus nos attingente, rationéque sic definita, vt prudēs præscripserit. Mediocritas autem duorū vitiorum est: vnius nimiū exuperantis, alterius parū progredientis. itémque ob id, quòd alia vitia in affectionib' & actionibus modū exuperent, alia ab eo deficiāt: virtus verò & inueniat, & sequatur mediocritatē. Quocirca virtus natura sua & definitione, qua quid sit explicatur, mediocritas est: præstātia & bonitate extremitas. Sed nō omnis actio neq; omnis affectio mediocritatē admittit. Sunt enim quędam quę statim cum ipso nomine vitium connexū habent, vt maleuolentia, impudentia, inuidia: & in actionibus adulterium, furtū, cædes. Hæc enim omnia, quæq́ue sunt eiusdem generis, quòd ipsa per se vitiosa sint sic dicuntur, non eorū immensi nimiū, aut parum magni progressus. Nūquam igitur in iis rectè factū, sed sēper peccatū existit: nec in talibus bene, aut nō bene versari licet, vt adulterare quam æquū est, vel quādo, vel quemadmodum oportet, sed omnino quiduis eorū facere, peccare est. Perinde igitur est ac si quis in iniustitia, ignauia, intemperantia mediocritatem, ac nimiū & parū requirat. Nam isto quidem modo, & nimium exuperantis, ac deficientis mediocritas esset, & exuperātis exuperatio, & deficiētis defectio. Vt verò temperantiæ, & fortitudinis, nec nimium est, nec parū, propterea quod mediocritas quodāmodo in summo sita est: sic isto-

βολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· τῆς δ' ἀρετῆς, ἡ μεσότης.

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε· μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν. καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν, τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν ταῖς πράξεσι· τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὑρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τί ἦν εἶναι λέγοντα, μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή· κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης. οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα. ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος· οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία. πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδ' αἱ ἐλλείψεις. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν. οὐδ' ἔστι τὸ εὖ ἢ μὴ εὖ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τῷ ἣν δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὡς μοιχεύειν· ἀλλ' ἁπλῶς τὸ ποιεῖν ὅ, τιοῦν τούτων ἁμαρτάνειν ἐστίν. ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν, καὶ δειλαίνειν, καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν. ἔσται γὰρ οὕτω γε ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης, καὶ ὑπερβολῆς ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις ἐλλείψεως. ὥσπερ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, διὰ τὸ τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον· οὕτως οὐ-

δὲ ἐκείνων μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττηται ἁμαρτάνεται. ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὐδὲ μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις. Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐφαρμόττειν. ἐν γὰρ τοῖς περὶ τὰς πράξεις λόγοις, οἱ μὲν καθόλου κενώτεροί εἰσιν· οἱ δὲ ἐπὶ μέρους, ἀληθινώτεροι. περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις· δέον δὲ ἐπὶ τούτων συμφωνεῖν. ληπτέον οὖν ταῦτα ἐκ τῆς διαγραφῆς. περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θάρρη ἀνδρεία μεσότης· τῶν δ' ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος· πολλὰ δ' ἐστὶν ἀνώνυμα· ὁ δ' ἐν τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων, θρασύς· ὁ δὲ τῷ μὲν φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, τῷ δὲ θαρρεῖν ἐλλείπων, δειλός. περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας οὐ πάσας· ἧττον δὲ καὶ περὶ τὰς λύπας, μεσότης μὲν σωφροσύνη, ὑπερβολὴ δὲ ἀκολασία. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς οὐ πάνυ γίνονται. διόπερ οὐδ' οὗτοι ὀνόματος τετυχήκασιν· ἔστωσαν δὲ ἀναίσθητοι. περὶ δὲ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν, μεσότης μὲν ἐλευθεριότης· ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις, ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία· ἐναντίως δὲ αὐταῖς ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν. ὁ μὲν γὰρ ἄσωτος, ἐν μὲν προέσει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ λήψει ἐλλείπει· ὁ δὲ ἀνελεύθερος, ἐν μὲν λήψει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ προέσει ἐλλείπει. νῦν μὲν οὖν τύπῳ καὶ ἐπὶ κεφαλαίῳ λέγομεν, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ· ὕστερον δὲ ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διορισθήσεται. περὶ δὲ τὰ χρήματα εἰσὶ καὶ ἄλλαι διαθέσεις, μεσότης

istorum mediocritas nulla est, nec nimiũ, nec parum, sed vt quicque gestum est, peccatum est. Omnino enim nec eius quod nimiũ est & parũ mediocritas est, nec mediocritatis nimium & parum.

Hæc autē non solùm in vniuersum dicēda sunt, sed singula etiã cõuenit accõmodare. Cum enim de actionibus verba fiunt, quæ ad genus vniuersum accõmodantur, inaniora sunt: quę autē ad partes, veriora. In singulis enim rebus actiones versantur, quibus cõsentire debet oratio. Hæc igitur ex subiecta sunt descriptione sumēda. Ac in metu quidē & cõfidentia, fortitudo mediocritas est. Ex modũ trãseũtibus, qui nõ metuēdo exuperat, vacat nomine: (sunt autē multa vacãtia nomine) qui autē confidit plus quã par sit, audax nominatur: at qui nimiũ timet, parũq; cõfidit, ignau' dicitur. In voluptatib' autē & doloribus nõ omnibus, minus tamē in doloribus, mediocritas est, tēperãtia: nimiũ, intēperãtia. Qui porrò voluptatibus deficiãt, nõ admodũ multi reperiũtur, vt ne nomē quidē habuerint: appellētur sanè stupidi. Iã in dandis accipiēdísq; pecuniis, mediocritas liberalitas dicitur: quę modũ trãsit, prodigalitas: quæ ab eo deficit, auaritia, & illiberalitas. Cõtrarióq; modo in iis vltra modũ ꝓgrediuntur, ab eóq; deficiũt. Prodigus enim largiendo modũ trãsit, & accipiendo abest ab eodē. At verò auarus in accipiēdo nimi' est, in dãdo parc'. Et hęc quidem nũc populariter ac sũmatim exponim', hoc ipso cõtēti: pòst disserem' subtilius. Versantur etiã in pecuniis alij habit', mediocritas quidē

magnificentia (nã inter magnificum & liberalẽ hoc intereſt, quòd ille in magnis, hic in paruis cernitur) nimiũ, lux' indecorus ac infamis: parũ, ſordes: differúntque ab iis quæ ſunt liberalitatis. quid autẽ differant, poſterius docebimus. Porrò in honore & infamia mediocritas, magnitudo animi: exuperantia, qui inflatus animus dicitur: defectio, puſillus animus. Quã autem rationem liberalitatẽ ad magnificentiã habere dicimus, paruis differentẽ, eandem habet ad magnitudinem animi quæ in magnis honoribus verſatur, illa quæ in paruo honore cernitur. Licet enĩ & vt decet, honorem appetere, & plus & minus quàm decet. Qui nimium appetit ambitioſus: qui non ſatis, inambitioſus: at qui modũ tenet, vacat nomine. Atque etiam habitibus nullũ nomẽ impoſitũ eſt, niſi quòd ambitioſi vocatur ambitio. Hinc extremi de media regione inter ſe controuerſantur. eſtque cùm nos eũ qui modum tenet, ambitioſum: eſt cùm eundem inambitioſum nominemus. Atque aliàs ambitioſum laudamus, alias inambitioſum. Quod quam ob rẽ faciamus, deinceps explicabitur. Nunc quomodo propoſuimus, diſſeramus de cæteris. In ira exuperantia eſt, defectio, & mediocritas. Cúmque eorum non ferè extent nomina, eum qui modum tenet, manſuetum: & mediocritatem, manſuetudinem nominabimus. Extremorum is qui vltra modum progreditur, iracundus, & vitium iracundia appelletur. Qui autem parum iraſcitur, lentus, vitium, lentitudo dicitur. Sunt etiam tres aliæ me-

μὲν μεγαλοπρέπεια· ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς διαφέρει ἐλευθερίου. ὁ μὲν γὰρ περὶ μεγάλα, ὁ δὲ περὶ μικρά· ὑπερβολὴ δὲ ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία, ἔλλειψις δὲ μικροπρέπεια. διαφέρουσι δὲ αὗται τῶν περὶ τὴν ἐλευθεριότητα· ᾗ δὲ διαφέρουσιν, ὕστερον ῥηθήσεται. περὶ δὲ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν, μεσότης μὲν μεγαλοψυχία, ὑπερβολὴ δὲ χαυνότης τις λεγομένη, ἔλλειψις δὲ μικροψυχία. ὡς δὲ λέγομεν ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν ἐλευθεριότητα, περὶ μικρὰ διαφέρουσαν, οὕτως ἔχει τις καὶ πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν περὶ τιμὴν οὖσαν μεγάλην, αὐτὴ περὶ μικρὰν οὖσα. ἔστι γὰρ ὡς δεῖ ὀρέγεσθαι τιμῆς· καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον. λέγεται δὲ ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι, φιλότιμος· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἀφιλότιμος· ὁ δὲ μέσος, ἀνώνυμος· ἀνώνυμοι δὲ καὶ αἱ διαθέσεις· πλὴν ἡ τοῦ φιλοτίμου, φιλοτιμία· ὅθεν ἐπιδικάζονται οἱ ἄκροι τῆς μέσης χώρας. καὶ ἡμεῖς δὲ ἔστι μὲν ὅτε τὸν μέσον φιλότιμον καλοῦμεν· ἔστι δὲ ὅτε ἀφιλότιμον· καὶ ἔστιν ὅτε μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον, ἔστι δὲ ὅτε τὸν ἀφιλότιμον. διὰ τίνα δὲ αἰτίαν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται. νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν λέγωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον. ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ μεσότης. σχεδὸν δὲ ἀνωνύμων ὄντων αὐτῶν, τὸν μέσον πρᾶον λέγοντες, τὴν μεσότητα πραότητα καλέσομεν. τῶν δὲ ἄκρων, ὁ μὲν ὑπερβάλλων ὀργίλος ἔστω, ἡ δὲ κακία ὀργιλότης· ὁ δὲ ἐλλείπων ἀόργητός τις, ἡ δὲ ἔλλειψις ἀοργησία. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς με-

σότητες, ἔχουσαι μέν τινα ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας, διαφέρουσι δ' ἀλλήλων. πᾶσαι μὲν γάρ εἰσι περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν· διαφέρουσι δέ, ὅτι ἡ μέν ἐστι περὶ τὸ ἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ· τούτου δέ, τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ, τὸ δ' ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον. ῥητέον οὖν καὶ περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον κατίδωμεν ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης ἐπαινετόν, τὰ δ' ἄκρα οὔτε ὀρθά, οὔτε ἐπαινετά, ἀλλὰ ψεκτά. ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω ἀνώνυμα· πειρατέον δ' ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνοματοποιεῖν, σαφηνείας ἕνεκεν καὶ εὐπαρακολουθήτου. περὶ μὲν οὖν τὸ ἀληθές, ὁ μὲν μέσος ἀληθής τις, καὶ ἡ μεσότης ἀλήθεια λεγέσθω· ἡ δὲ προσποίησις, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ἀλαζονεία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν ἀλαζών· ἡ δ' ἐπὶ τὸ ἔλαττον εἰρωνεία, καὶ εἴρων. περὶ δὲ τὸ ἡδύ, τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ, ὁ μὲν μέσος εὐτράπελος, καὶ ἡ διάθεσις εὐτραπελία. ἡ δ' ὑπερβολὴ βωμολοχία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν βωμολόχος· ὁ δ' ἐλλείπων ἄγροικός τις, καὶ ἡ ἕξις ἀγροικία. περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τὸ ἐν τῷ βίῳ, ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὤν, φίλος, καὶ ἡ μεσότης φιλία· ὁ δ' ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος· εἰ δ' ὠφελείας τῆς αὑτοῦ, κόλαξ· ὁ δ' ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδής, δύσερίς τις καὶ δύσκολος. εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητες. ἡ γὰρ αἰδὼς ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δέ, καὶ ὁ αἰδήμων. καὶ γὰρ ἐν τούτοις, ὁ μὲν λέγεται μέσος, ὁ δ' ὑπερβάλλων, ὡς καταπλήξ, ὁ πάντα αἰδούμε-

diocritates, inter se similes aliquo modo, sed tamen inter se differunt. Nā in sermonum actionúmque societate versantur: differunt, quod vna in veritate, aliæ duæ in vitæ iucūditate cernūtur. cuius iucūditatis pars altera iocis tribuitur, altera omnibus iis quæ vitam attingunt. Quáobrē de his etiā dicendū est, quò facilius in omnibus mediocritatē esse laudabilē perspiciamus, & extrema nec recta, nec laudāda, sed vituperāda. Et quanquā ꝑmulta eorū vacēt nomine, tamen dāda opera est, vt iis sicut aliis nomina imponamus, quò & res dilucidior, & magis cōsentanea sit. Igitur in vero qui modū adhibet, verax, & mediocritas veritas dicatur. Simulatio in maius ꝓgrediens, arrogātia: & qui eā habet, arrogās: in minus verò, dissimulatio & dissimulator. In iucunditate porrò quæ ad iocū accōmodatur, qui modū adhibet, festiuus seu vrbanus habēdus est, & habit⁹ vrbanitas & festiuitas: at quæ modū egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest, scurra dicitur. Qui verò à iocis deficit rusticus, habitus rusticitas est. Quod autē attinet ad reliquā vitæ iucūditatem, qui ita iucūdus est, vt oportet, comis, mediocritas comitas dicitur. Qui modū egreditur, nulla causa ductus, nimiū obsequens: sin emolumenti sui causa, assentator habendus est. At qui discedit à modo, séq; tristem in omnibus prębet, is moros & difficilis. Atq; etiā in affectionib⁹, iisq; attributis mediocritates reperiūtur. Verecūdia enī nō est virtus, attamē laudatur, & qui pudore afficitur. Nā his in reb⁹ alius medius dicitur, alius exuperās: vt pauidus, qui omni ex re pudore affi-

& temporis: moralis more, à quo nomẽ paululum deflexũ duxit, omnino cõparatur. Ex quo perspicuũ est, nullã omnino moraliũ virtutũ ingenerari nobis natura. Nihil enim eorũ quæ sunt insita natura, aliter atq; est assuescit: vt lapis qui sua apte spõte deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuescat, ne si milies quidẽ eũ quis sursum emittẽs consuefaciat: nec ignis deorsum, nec aliud quicquam eorum quæ aliter natura solent, aliter possit assuescere. Non igitur à natura, neque absque natura insunt virtutes in nobis, sed natis factísque ad eas percipiendas, & perfectis consuetudine. Iam verò quę nobis à natura tributa sunt, eorum facultates prius accipimus, tũ postea actiones edimus. Quod in sensibus cernere licet. Neque enim ex eo quod crebrò aut aspeximus, aut audiuimus, sensus accepimus, sed contrà eorum iam compotes, vsi sumus: non vsi, percepimus. At verò virtutes accepimus, operibus prius editis, quemadmodum & in cæteris fit artibus. Quæ enim facienda sunt discentibus, ea facientes discimus: veluti homines architecti existunt, cùm ædificant, & citharœdi, cùm cithara canunt. Similiter & iusti, efficimur res iustas faciẽtes: & temperantes, temperata: & fortes, fortia. Atque etiam testimonio est quod fit in Rebusp. in quibus legislatores consuetudine ciues bonos efficiũt. Est enim hęc cuiusq; legislatoris voluntas. Quod qui minus rectè faciunt, aberrant: atque hac vna re respub. reipublicę præstat, vitiosæ bene cõstituta. Iã ex iisdẽ rebus & per eas

καὶ χρόνου· ἡ δ' ἠθικὴ, ἐξ ἔθους περιγίνεται· ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους· ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδὲ μία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται. οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων, ἄλλως ἐθίζεται· οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος, οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις, ἄνω ῥιπτῶν· οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη. οὔτ' ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτὰς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα· ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν. ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον. οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι, τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν, ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν. τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν· οἷον οἰκοδομοῦντες, οἰκοδόμοι γίνονται· καὶ κιθαρίζοντες, κιθαρισταί. οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονες· τὰ δ' ἀνδρεῖα, ἀνδρεῖοι. μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν. οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες, ποιοῦσιν ἀγαθούς. καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν· ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσι, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας, ἀγαθὴ φαύλης. ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐ-

τῶν, καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ, καὶ φθείρεται· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη. ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ, καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί· ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες. ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται· ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί. εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος· ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ, ἢ κακοί· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα, οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι. πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαῤῥεῖν, οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει, καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς. οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται· οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· οἱ μὲν, ἐκ τοῦ οὑτωσὶ ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι· οἱ δὲ, ἐκ τοῦ οὕτως. καὶ ἑνὶ δὴ λόγῳ, ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι. κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ· μᾶλλον δὲ, τὸ πᾶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐ θεωρίας ἕνεκά ἐστιν ὥσπερ αἱ ἄλλαι· οὐ γὰρ ἵν' εἰδῶμεν τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς· ἀναγκαῖόν ἐστι σκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις, πῶς πρακτέον αὐτάς. αὗται γάρ εἰσι κύριαι καὶ τοῦ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, κοινὸν, καὶ ὑποκείσθω. ῥηθήσεται δ' ὕστε-

dem oritur virtus omnis, & interit. Itidémque & ars. Nam ex fidium vsu & boni & mali citharœdi existunt. Eadem est ratio architectorum, reliquorúmque omnium. Nam scitè & bene ædificando, boni architecti futuri sunt: inscitè, mali. Quod ni ita se haberet, doctore nihil opus esset: verum omnes boni aut mali nascerentur: itáque in virtutibus se res habet. Nam ea faciẽtes, quę pactis cũ hominibus continentur, alij iusti, alij iniusti efficimur. Et pericula perferentes, assuescentésque aut perterrefieri, aut confidere, nonnulli fortes, quidã timidi existimus. Eodémque modo de cupiditatibus & iracũdiis res habet. quoniam alij tẽperantes & clementes, plerique intemperati & iracundi efficiũtur: hi, quia sic: illi, quia secus in iisdem versentur. Atque vt vno verbo finiam, ex sui similibus actionibus habitus oriũtur. Itaque cuiusdammodi edendæ sunt actiones, quandoquidem earum differentias habitus consequuntur. Non igitur parui, sed magnopere, atque adeo in totum refert, vtrum sic, an secus statim à puero assuescamus.

2 Quoniam igitur hoc negotium susceptum non est contẽplationis causa, vt cætera (spectamꝰ enim non vt quid virtus sit, intelligamus, sed vt boni efficiamur, alioqui vsus eius nullus foret) quę ad actiones pertinẽt necesse est cõsideremus, quẽadmodũ gerẽda sunt. In iis enim sitũ est, quẽadmodũ diximꝰ, vt habitus cuiusdãmodi fiãt. rectæ ergo rationi cõuenienter agere cõmune est, idque ponatur: de quo disseretur po-

sterius, & quid sit recta ratio, & quemadmodum affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prius conueniat, omnē de rebus agendis orationem debere populariter non accuratè haberi, vt & initio diximus, quòd rationes, pro re subiecta exigēdæ sunt. vt autē in rebus salubribus, sic in rebus ad actiones pertinentibus, & in vtilibus nihil inest firmitatis. Cúmq; eiusmodi sit quę de genere toto habetur oratio, multo etiā minus limata est quæ de rebus singulis habetur: quoniam nec sub artem, nec sub præceptionem vllam cadunt. Sed vt in medicina & gubernatoris arte, sic iis semper qui in actione rerum versantur, temporis habenda ratio est. Verùm cum eiusmodi sit præsens disputatio, danda opera est, vt opem feramus. Hoc igitur in primis intelligendum est, ea quæ sunt huius generis, à defectu & exuperatione interire. perspicuis enim testimoniis in gratiam rerum obscurarum vtendum est: vt in viribus & valetudine cernimus. nam & profusæ & remissę nimium exercitationes labefactant vires: eodémque modo & poculenta ac esculenta plura atque pauciora, labefactant valetudinem: moderata verò, pariunt, augent, ac tuentur. sic & in temperantia, & in fortitudine, aliísque virtutibus contingit. Qui enim fugit timétque omnia, quíque nihil perfert, is timidus: & qui nihil timet omnino, sed adit omnia, is audax existit. Itémque qui omni voluptate perfruitur, nullámque prætermittit, intemperans: qui verò omnes fugit, vt solent agre-

ρον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἐκεῖνο δὲ προδιομολογείσθω, ὅτι πᾶς ὁ περὶ τῶν πρακτῶν λόγος, τύπῳ καὶ οὐκ ἀκριβῶς ὀφείλει λέγεσθαι, ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι κατὰ τὴν ὕλην οἱ λόγοι ἀπαιτητέοι· τὰ δ' ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὰ συμφέροντα, οὐδὲν ἑστηκὸς ἔχει, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά. τοιούτου δ' ὄντος τοῦ καθόλου λόγου, ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος, ἔχει τἀκριβές. οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην, οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει. δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας, τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει καὶ τῆς κυβερνητικῆς. ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου, πειρατέον βοηθεῖν. πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι. δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν. τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια, καὶ τὰ ἐλλείποντα, φθείρει τὴν ἰσχύν· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ, καὶ τὰ σιτία πλείω, καὶ ἐλάττω γινόμενα, φθείρει τὴν ὑγίειαν· τὰ σύμμετρα καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ὅ, τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος, καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται· ὅ, τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστος· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄ-

γροικοι, ἀναίσθητός τις. φθείρεται γὰρ ἡ
σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑ-
περβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· ὑπὸ δὲ
τῆς μεσότητος σώζεται. ἀλλ' οὐ μόνον αἱ
γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις, καὶ αἱ φθοραί,
ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνον-
ται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς
ἔσονται. καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανε-
ρωτέρων οὕτως ἔχει· οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος.
γίνεται γὰρ καὶ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμ-
βάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν, καὶ
μάλιστα δύναται ταῦτα ποιεῖν ὁ ἰσχυ-
ρός. οὕτω δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν.
ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, γι-
νόμεθα σώφρονες· καὶ γενόμενοι, μάλι-
στα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν. ὁ-
μοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας. ἐθιζό-
μενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν, καὶ
ὑπομένειν αὐτά, γινόμεθα ἀνδρεῖοι·
καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνησόμεθα
ὑπομένειν τὰ φοβερά. Σημεῖον
δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων, τὴν ἐπιγινομέ-
νην ἡδονήν, ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ
ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ
αὐτῷ τούτῳ χαίρων, σώφρων· ὁ δὲ ἀχθό-
μενος, ἀκόλαστος· καὶ ὁ μὲν ὑπομένων
τὰ δεινὰ καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός
γε, ἀνδρεῖος· ὁ δὲ λυπούμενος, δειλός. πε-
ρὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀ-
ρετή· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονήν, τὰ φαῦλα
πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τῶν καλῶν
ἀπεχόμεθα. διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς
ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν, ὥστε
χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ. ἡ γὰρ ὀρθὴ
παιδεία αὕτη ἐστίν. ἔτι δ' εἰ ἀρεταί εἰσι
περὶ πράξεις καὶ πάθη· παντὶ δὲ πάθει
καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται ἡδονὴ καὶ λύπη·

ſtes, is ſtolidus iudicandus eſt. Interit
enim temperantia, & fortitudo ab ex-
uperatione atque defectu: à mediocri-
tate verò ſeruatur. Verùm non ſolùm
ortus, incrementáque, & interitus ex iiſ-
dem & ab iiſdem efficiuntur, ſed in iiſdẽ
etiam actiones verſabuntur. Etenim aliis
in rebus euidentioribus, ita contingit,
velut in viribus. nam gignuntur multo
cibi capiendo, & multis laboribus perfe
rendis: quæ valẽs viribus efficere poteſt
maximè: ſic quoque in virtutibus. Nã &
tẽperantes efficimur, nos à voluptatibus
abſtinẽdo: & cũ ij ſumus, ab iis facillimè
abſtinere poſſum⁹. itidémq; in fortitudi
ne. nã cùm & terribilia deſpicere, & eadẽ
pferre aſſueſcim⁹, fortes exiſtimus: quales
cũ ſumus, quæ terrorẽ afferunt, facillimè
ſuſtinere poterimus. Habituũ autẽ 3
indicia ex voluptate ac dolore quæ facta
cõſequũtur, accipienda ſunt. Nã qui ſe à
corporis voluptatibus abſtinet, eóq; ipſo
lætatur, is temperans: qui id moleſtè fert,
is intemperans eſt. Et qui moleſta quæ
ſunt perfert, & eo gaudet, aut certè non
fert grauiter, fortis: qui ægrè fert, ignauus
eſt. Virtus enim moralis in voluptatibus
ac doloribus verſatur. Nam voluptate
impellente, quæ praua ſunt gerimus: &
dolore ab honeſtis deducimur. Itaque
Platonis ſententia, inſtitutos eſſe quodã-
modo oportet iam inde à pueris, vt iis
lætemur, doleamúſque quibus oportet.
recta eſt enim hæc educatio. Iam verò ſi
in actionibus & affectionibus verſantur
virtutes: omnẽ autem affectionẽ actio-
nẽq; omnẽ ſequitur voluptas aut dolor:

ob eam certè causam uirtus in voluptatibus doloribúsque versabitur. Hoc etiam supplicia quę per eas sumuntur, indicāt: medicinę enim quędā sunt. At medicinę contrariis rebus solent effici. Præterea habitus omnis animi, vt suprà diximus, è cuiusmodi deterior & melior gigni solet, cum iis & in iis vim suā obtinet: à voluptatibus autē & doloribus vitiosi nascūtur: propterea quòd ea quisquā sequatur aut caueat, vel quæ, vel quando, vel quomodo nō oporteat, vel quoquo modo alio ratio perscribat. Itaq; virtutes, vacuitates quasdā affectionum tranquillitatésq; definiunt. Haud probè quidem, quòd omnino dicant, nec adiungant, vt decet, & vt non decet, & quando, & alia quæ addūtur. Ergo hoc ponitur, virtutē huius generis, in voluptatibus doloribúsque versari, rebus optimis gerendis idoneā: vitiū, contrá. Quæ ex his etiā à nobis perspici possunt, quia cū tria sint quę sequimur, & tria quæ declinamus, honestū, vtile, iucundum: & tria quæ superioribus cōtraria sint, turpe, inutile, molestū: cùm in iis omnibus vir bonus se rectè gerit, & improbꝰ vitiose, tū vel maximè in voluptate. Nā & ea cōmunis est animātiū, & ea omnia cōsequitur, quę sub appetitionem cadūt. Etenim honestū, & vtile iucundum videtur. Præterea quoniam vna nobiscū iam inde à paruulo educata est, difficile factu est hāc animi affectionē eluere omnino, qua vita imbuta est. Atq; etiam actiones dirigimus voluptate & dolore, alij magis, alij minus. Ob id igitur necesse est in his versari hoc omne

καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας. μηνύουσι δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων. ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν· αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι. ἔτι, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ᾽ οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει· δι᾽ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τῷ διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ, ἢ ὅτε οὐ δεῖ, ἢ ὡς οὐ δεῖ, ἢ ὁσαχῶς ἄλλως ὑπὸ τοῦ λόγου διορίζεται τὰ τοιαῦτα. διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς ἀπαθείας τινὰς καὶ ἠρεμίας· οὐκ εὖ δὲ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσιν, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσα ἄλλα προστίθεται. ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, τῶν βελτίστων πρακτική· ἡ δὲ κακία, τοὐναντίον. γένοιτο δ᾽ ἂν ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν. τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις, καὶ τριῶν ὄντων τῶν εἰς τὰς φυγὰς, καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος· καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ, περὶ πάντα μὲν ταῦτα ὁ ἀγαθὸς κατορθωτικός ἐστιν ὁ δὲ κακὸς, ἁμαρτητικός· μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν. κοινή τε γὰρ αὕτη τοῖς ζώοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ. καὶ γὰρ τὸ καλὸν καὶ συμφέρον, ἡδὺ φαίνεται). ἔτι δ᾽ ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῖν συντέθραπται· διὸ καὶ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος, ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ. κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ. διὰ τοῦτ᾽ οὖν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ ταῦτα τὴν πᾶσ

πραγματεί'. οὐ γὰρ μικρὸν εἰς τὰς πράξεις, εὖ ἢ κακῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι. ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν Ἡράκλειτος· περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον ἀεὶ καὶ τέχνη γίνεται καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ τὸ εὖ, βέλτιον ἐν τούτῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία, καὶ τῇ ἀρετῇ, καὶ τῇ πολιτικῇ. ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος, ἀγαθὸς ἔσται· ὁ δὲ κακῶς, κακός. ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω. Ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις, πῶς λέγομεν ὅτι δεῖ, τὰ μὲν δίκαια πράττοντας, δικαίους γίνεσθαι· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονας. εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ τὰ γραμματικὰ καὶ μουσικά, γραμματικοὶ καὶ μουσικοί. ἢ οὐδ᾽ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει. ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι καὶ ἀπὸ τύχης, καὶ ἄλλου ὑποθεμένου. τότε οὖν ἔσται γραμματικός, ἐὰν καὶ γραμματικόν τι ποιήσῃ, καὶ γραμματικῶς. τοῦτο δ᾽ ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐν αὑτῷ γραμματικήν. ἔτι οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἀρετῶν. τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα, τὸ εὖ ἔχει ἐν ἑαυτοῖς. ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα, οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πῶς ἔχων, πράττῃ· πρῶτον μὲν ἐὰν εἰδὼς ἔπειτ᾽, ἐὰν προαιρούμενος,

negocium. Non enim parum valet ad actiones, rectè aut improbè lætari vel dolere. Præterea difficilius est, vt ait Heraclitus, voluptati obsistere, quàm iracundiæ. At semper in re difficiliori ars virtúsque versatur. Quod enim bene fit hîc præstantius est. Quare ob eam etiam causam in voluptatibus ac doloribus omnis de virtute & ciuili ratione disputatio consistit. Nam qui his rectè vtitur, is vir bonus: qui peruerse, improbus futurus est. Atque virtutem quidem in voluptatibus doloribúsque versari: & quibus ex rebus gignitur, ab iis & augeri eā & interire, si eodem modo nō fiant: & eādem à quibus rebus nata sit, in iis munus suum exequi, hucusque dictum sit.

Quæret autē aliquis, quo pacto dicamus res iustas agēdo, iustos: & modestas, tēperantes fieri oportere: præsertim cùm si res agāt iustas, & modestas, iusti iā sint ac tēperantes: vt qui grāmatica musicáq; tractēt, ii grāmatici sint & musici? An ne in artibus quidē ita fit? Fieri enī potest, vt quis quiddā grāmaticū præstet, & fortuitò, & alio subiiciēte. Ergo tū grāmaticus erit, si & quid grāmaticū & grāmaticè, hoc est quæ in eo inest grammaticæ cōgruenter, faciet. Iam artiū ac virtutum non est eadem ratio. nam quę ab artibus proficiscuntur, in se quod bene dicitur habent. itaque satis eis est, si quodam modo fiant. At verò quæ virtutibus geruntur, nō si ea quodam modo habeant, iuste temperatéue efficiuntur: sed si is etiam qui faciat, quodammodo affectus faciat: primùm, si sciēs, deinde, si delectu 4.

habito volēs, idque eorum causa: tertiò, si firmè constantérque faciat. Hæc autem vt alias artes habere quis dicatur, nō connumerantur, prçter scientiam: vt virtutes verò, sciētia quidē parum aut nihil valet, at nō paruū reliqua, sed omne momētū habent, vtpote quę frequēti iustorum & moderatorum actione comparētur. Ergo tum res iustę ac modestę dicuntur, cùm eiusmodi sunt, quales vir iustus, temperánsq; ageret. Iustus autem & modestus is demum est, non qui eas res gerat, sed qui ita gerat, vt iusti & temperātes faciūt. Hoc ergo verè dicūt, res iustas agēdo, iustos: modesta, moderatos viros effici. Quas res non agēdo, nemo vnquam est futurus bonus. Sed plerique cū hæc non faciant, ita denique se & philosophaturos & ita probos fore putant, si ad disputationem cōfugiant. Ij simile aliquid faciunt quod ægroti, qui medicos illi quidem audiunt diligenter, sed nihil eorum quæ præscribuntur, faciunt. Quēadmodum igitur illis non bene habiturum est corpus qui ita curantur: sic nec his animus, qui isto modo philosophantur.

5 His expositis, deinceps vidēdum est, quid sit virtus. Quoniam igitur tria sunt in animo, affectiones, facultates, habitus, ex his tribus vnum aliquid virtus erit. Affectiones autem appello, cupiditatem, iram, timorem, audaciam, inuidiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, & omnino ea quæ voluptas consequitur vel dolor. Facultates autem, quibus ad illas accipiendas apti

καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά· τὸ δὲ τρίτον, καὶ ἐὰν βεβαίως, καὶ ἀμετακινήτως ἔχων πράττῃ. ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν, οὐ συναριθμεῖται, πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι· πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς, τὸ μὲν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει· τὰ δ' ἄλλα, οὐ μικρὸν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται· ἅπερ καὶ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα περιγίνεται. τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξειε. δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. εὖ οὖν λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται· καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα, ὁ σώφρων· ἐκ δὲ τοῦ μὴ πράττειν ταῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ μελλήσειε γενέσθαι ἀγαθός. ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν· ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες, οἴονται φιλοσοφεῖν, καὶ οὕτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι, ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων. ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα, οὕτω θεραπευόμενοι, οὐδ' οὗτοι τὴν ψυχὴν, οὕτω φιλοσοφοῦντες. Μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτέον. ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα τρία ἐστὶ, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων τι ἂν εἴη ἡ ἀρετή. λέγω δὲ πάθη μὲν, ἐπιθυμίαν, ὀργὴν, φόβον, θράσος, φθόνον, χαρὰν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη. δυνάμεις δὲ, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων

λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι· ἕξεις δὲ, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν· εἰ δὲ μέσως, εὖ· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τἆλλα. πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν, οὔθ' αἱ ἀρεταὶ, οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ κακίας, λεγόμεθα· καὶ ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος, οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος· οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος, ἀλλ' ὁ πῶς· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως· αἱ δὲ ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς, ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως. πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λεγόμεθα· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, οὐ κινεῖσθαι, ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν. οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα, τῷ δύνασθαι πάσχειν ἁπλῶς, οὔτε κακοί· οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. καὶ ἔτι δυνατοὶ μὲν ἐσμὲν φύσει, ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει. εἴπομεν δὲ περὶ τούτου πρότερον. εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ, μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις αὐτὰς εἶναι. ὅ,τι μὲν οὖν ἐστὶ τῷ γένει ἡ ἀρετὴ, εἴρηται. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ, οὗ ἂν ᾖ ἀρετὴ, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν· οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ, τόν τε ὀφθαλμὸν

dicimur: vt per quas irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus verò, quibus bene vel male in affectib' animati sum', velut cùm irascimur, si vehementer, vel remisse, male habemus: sin mediocriter, bene: itẽq; in cęteris. Ac affectiones quidẽ nec virtutes sunt, nec vitia, propterea quòd ex affectionibus nec probi nec improbi nominamur: ex virtutibus & vitiis nominamur: quódque affectiones nobis nec laudi dãtur, nec vitio. Nec enim qui timet, nec qui irascitur, laudatur, nec qui omnino irascitur vituperatur, sed qui quodã modo. At verò propter virtutes & vitia laudamur aut vituperamur. Præterea irascimur & timemus absque delectu: virtutes aut ipsæ selectiones sunt quędã, aut non absque animi electione. Ad hæc, affectionibus moueri dicimur: virtutibus & vitiis non moueri, sed quodam módo affici dicimur. Ob eásque causas ne facultates quidem sunt. Neq; enim eò vel boni dicimur vel mali, quòd omnino affici possumus, neque laudamur, neque vituperamur. Præterea facultate præditi sumus natura, boni vel improbi non efficimur natura, quod suprà ostẽdimus. Quod si nec affectiones sunt uirtutes, nec facultates, relinquitur vt eæ sint habitus. Ac virtutis quidem quod sit genus, dictum est.

Dicendum est autem non solùm ha- 6
bitum esse virtutem, sed etiam qualis sit. Hoc igitur confitendum est, virtutem omnẽ, in quo ipsa sit, cum probè affectũ reddere, officiúmque ac munus eius probè exequi: vt virtus oculi & ipsum oculũ

probum efficit, & munus eius. virtute enim oculi probè cernimus. Itémque virtus equi, equum probum efficit, & ad cursum aptum, & ad vehendum eũ qui insideat, ad expectandósque hostes idoneum. Quod si ita est in omnibus, certè hominis virtus habitus erit, quo & vir bonus efficitur, & officio suo ac munere probè fungitur. Hoc autem quemadmodum futurum sit, & iam diximus, & nunc ita denique perspici poterit, si qualis eius sit natura, considerabimus. Licet quidem in omni natura continuata, ac diuidua, & quod præstat, notare, & quod superatur, & quod æquale est: ídque vel pro ipsius rei natura, vel habita ratione nostri. Æquale autem dicitur medium quod est inter rem quæ præstat, & eam quæ vincitur. Rei autem medium appello id quod æquè abest ab vtroque extremorũ: ídque apud omnes vnum idémque est. Nostri autẽ ratione medium est, quod nec transit modũ, nec deserit: id verò nec vnũ idémque apud omnes est: vt si decẽ nimiũ multa sunt, duo pauca, capiant sex pro rei medio. æquè enim superãt atque superãtur. Hoc autẽ mediũ est ꝓportione arithmetica: at quod nobis mediũ est, non ita sumendũ est. Nõ enim si cui decẽ minas edere nimiũ sit, duas parũ, sex minas magister ludi præscripserit. Est enĩ hoc fortasse nimiũ vel parũ ei qui capiet. Miloni enim parũ, tyroni nimiũ. Itidẽ fit & in cursu & in luctu. Ita nimiũ & parũ artifex omnis vitat, mediocritatẽ exquirit, eámq; persequitur. ac mediocritatẽ nõ rei quidẽ, sed

σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν· ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετή, ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν, καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις, ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν. ἔτι δὲ καὶ ὧδε ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτῆς. ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἔστι λαβεῖν, τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δ' ἔλαττον, τὸ δ' ἴσον. καὶ ταῦτα, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἢ πρὸς ἡμᾶς· τὸ δ' ἴσον μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον, τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸ πᾶσι· πρὸς ἡμᾶς δέ, ὃ μήτε πλεονάζει, μήτε ἐλλείπει. τοῦτο δ' οὐχ ἕν, οὐδὲ ταὐτὸ πᾶσι· οἷον εἰ τὰ δέκα πολλά, τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἓξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα. ἴσως γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται. τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς, οὐχ οὕτω ληπτέον. οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μνᾶς φαγεῖν πολύ, δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἓξ μνᾶς προστάξει. ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ, ἢ ὀλίγον. Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολύ· ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει· τὸ δὲ μέσον ζητεῖ, καὶ τοῦθ' αἱρεῖται. μέσον δέ, οὐ τὸ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τὸ

πρὸς ἡμᾶς. εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω
τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον
βλέπουσα, καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔρ-
γα· ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔ-
χουσιν ἔργοις, ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἐστὶν, οὔ-
τε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς
καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ· τῆς
δὲ μεσότητος, σωζούσης. οἱ δ' ἀγαθοὶ
τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέ-
ποντες ἐργάζονται· ἡ δὲ ἀρετὴ, πάσης
τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστὶν, ὥς-
περ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχα-
στική. λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι
περὶ πάθη καὶ πράξεις. ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν
ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον· οἷον
καὶ φοβηθῆναι, καὶ θαρρῆσαι, καὶ ἐπιθυ-
μῆσαι, καὶ ἀποστραφῆναι, καὶ ὀργισθῆναι,
καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπη-
θῆναί ἐστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμ-
φότερα οὐκ εὖ· τὸ δ' ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ'
οἷς, καὶ πρὸς οὓς, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς δεῖ,
μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρε-
τῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν
ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ἡ δὲ
ἀρετὴ, περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν· ἐν οἷς
ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται, καὶ ἡ
ἔλλειψις ψέγεται, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται
καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς
ἀρετῆς. μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ,
στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. ἔτι τὸ μὲν
ἁμαρτάνειν, πολλαχῶς ἐστι. τὸ γὰρ κακὸν,
τοῦ ἀπείρου ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον· τὸ
δ' ἀγαθὸν, τοῦ πεπερασμένου· τὸ δὲ κα-
τορθοῦν, μοναχῶς. διὸ καὶ τὸ μὲν ῥᾴδιον,
τὸ δὲ χαλεπόν· ῥᾴδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν
τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν. καὶ
διὰ ταῦτ' οὖν, τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερ-

quæ à nobis ducitur. Quòd ſi omnis ſci-
entia ita ſuum preclarè munus exequitur,
ſi mediocritatem intuetur, ad eámq; ſua
opera omnia refert. (hinc ſolent de ope-
ribus bene habentibus prædicare, nec
iis detrahi quicquam, nec addi poſſe, quia
nimium & parum omne quod bene eſt
labefactet: conſeruet verò mediocri-
tas) boni autem artifices eò, vt diximus,
intuentes opera ſua præſtant: virtus autẽ
certior eſt præſtãtiórq; quàm ars omnis,
vt & natura: pfectò mediocritatis ea ſit in
dagatrix neceſſe eſt. De ea loquor quę eſt
moralis. ea enim in affectionibus actio-
nibúſque cõſiſtit, in quibus & nimium,
& parum, & mediocritas: vt timere, con-
fidere, concupiſcere, auerſari, iraſci, mi-
ſereri, omnino gaudere, & dolere poſſu
mus & magis, & minus, & vtrunque nõ
rectè. At verò quando, in quibus, & in
quos decet, cuiúſq; rei cauſa, & quomo-
do æquũ eſt, mediocre quiddã eſt ac o-
ptimum: quod quidem in virtute ſitum
eſt. Itémque in actionibus eſt nimium,
parum, & mediocre. Virtus verò in affe
ctionibus eſt actionibúſque: in quibus
nimio peccatur, & parum in vitio eſt, me
diocre in laude, & rectè factis. quæ duo
virtutis ſunt propria. Eſt igitur mediocri-
tas quædã virtus, cùm mediocris ſit in-
dagatrix. Iam peccare licet multis mo-
dis, quoniam vt Pythagorei coniiciebãt,
malum infiniti eſt, bonum finiti. At ve-
rò recte facere vno modo licet. Itaque
illud facile, hoc difficile eſt. Nã & à ſigno
diſcedere facile eſt: at ipſum attingere,
magni negotij. Ob eámq; cauſam nimiũ

&parũ in vitio eſt, mediocritas in virtute.
Nam eſt ſimplex virtus, omnigenum vitium.
Eſt igitur virtus, habitus animi eligendi
iudicio præditus, in mediocritate poſi-
tus nos attingente, rationéque ſic defi-
nita, vt prudẽs præſcripſerit. Mediocritas
autem duorũ vitiorum eſt: vnius nimiũ
exuperantis, alterius parũ progredientis.
itémque ob id, quòd alia vitia in affectio
nib' & actionibus modũ exuperent, alia
ab eo deficiãt: virtus verò & inueniat, &
ſequatur mediocritatẽ. Quocirca virtus
natura ſua & definitione, q ia quid ſit ex-
plicatur, mediocritas eſt: præſtãtia & bo-
nitate extremitas. Sed nõ omnis actio ne
q; omnis affectio mediocritatẽ admittit.
Sunt enim quędam quę ſtatim cum ipſo
nomine vitium connexũ habent, vt ma-
leuolentia, impudentia, inuidia: & in
actionibus adulterium, furtũ, cædes. Hæc
enim omnia, quæq́ue ſunt eiuſdem gene
ris, quòd ipſa per ſe vitioſa ſint ſic dicun-
tur, non eorũ immenſi nimiũ, aut parum
magni progreſſus. Nũquam igitur in iis
recte factũ, ſed ſẽper peccatũ exiſtit: nec
in talibus bene, aut nõ bene verſari licet,
vt adulterare quam æquũ eſt, vel quãdo,
vel quemadmodum oportet, ſed omni-
no quiduis eorũ facere, peccare eſt. Per-
inde igitur eſt ac ſi quis in iniuſtitia, igna
uia, intemperantia mediocritatem, ac ni-
miũ & parũ requirat. Nam iſto quidem
modo, & nimium exuperantis, ac defi-
cientis mediocritas eſſet, & exuperãtis e-
xuperatio, & deficiẽtis defectio. Vt verò
temperantiæ, & fortitudinis, nec nimium
eſt, nec parũ, propterea quod mediocritas quodãmodo in ſummo ſita eſt: ſic
iſto-

βολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· τῆς δ' ἀρετῆς ἡ μεσότης.
ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.
ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική,
ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρι-
σμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρί-
σειε· μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν
καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν.
καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν, τὰς δ' ὑπερ-
βάλλειν τοῦ δέοντος, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ
ἐν ταῖς πράξεσι· τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέ-
σον καὶ εὑρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. διὸ κατὰ μὲν
τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τί ἦν εἶναι λέ-
γοντα, μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή· κατὰ δὲ τὸ
ἄριστον καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης. οὐ πᾶσα δ'
ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ πᾶν πάθος,
τὴν μεσότητα. ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται
συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος·
οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθό-
νος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλο-
πή, ἀνδροφονία. πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ
τοιαῦτα, λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι,
ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδ' αἱ
ἐλλείψεις. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε πε-
ρὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτά-
νειν. οὐδ' ἔστι τὸ εὖ ἢ μὴ εὖ περὶ τὰ τοι-
αῦτα ἐν τῷ ἣν δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὡς μοι-
χεύειν· ἀλλ' ἁπλῶς τὸ ποιεῖν ὁτιοῦν
τούτων ἁμαρτάνειν ἐστίν. ὅμοιον οὖν τὸ
ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν, καὶ δειλαίνειν,
καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα καὶ ὑπερ-
βολὴν καὶ ἔλλειψιν. ἔσται γὰρ οὕτω γε ὑ-
περβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης, καὶ ὑ-
περβολῆς ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις ἐλλεί-
ψεως. ὥσπερ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας
οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, διὰ
τὸ τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον· οὕτως οὐ-

δὲ ἐκείνων μεσότης, οὐδ' ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττηται ἁμαρτάνεται. ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὐδὲ μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις. Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐφαρμόττειν. ἐν γὰρ τοῖς περὶ τὰς πράξεις λόγοις, οἱ μὲν καθόλου κενώτεροί εἰσιν· οἱ δ' ἐπὶ μέρους, ἀληθινώτεροι. περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις· δέον δὲ ἐπὶ τούτων συμφωνεῖν. ληπτέον οὖν ταῦτα ἐκ τῆς διαγραφῆς. περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θάρρη ἀνδρεία μεσότης· τῶν δ' ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος· πολλὰ δ' ἐστὶν ἀνώνυμα· ὁ δ' ἐν τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων, θρασύς· ὁ δὲ τῷ μὲν φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, τῷ δὲ θαρρεῖν ἐλλείπων, δειλός. περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας οὐ πάσας, ἧττον δὲ καὶ περὶ τὰς λύπας, μεσότης μὲν σωφροσύνη, ὑπερβολὴ δὲ ἀκολασία. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς οὐ πάνυ γίνονται. διόπερ οὐδ' οὗτοι ὀνόματος τετυχήκασιν· ἔστωσαν δὲ ἀναίσθητοι. περὶ δὲ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν, μεσότης μὲν ἐλευθεριότης· ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις, ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία· ἐναντίως δὲ ἐν αὐταῖς ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσι. ὁ μὲν γὰρ ἄσωτος, ἐν μὲν προέσει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ λήψει ἐλλείπει· ὁ δὲ ἀνελεύθερος, ἐν μὲν λήψει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ προέσει ἐλλείπει. νῦν μὲν οὖν τύπῳ καὶ ἐπὶ κεφαλαίου λέγομεν, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ· ὕστερον δὲ ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διορισθήσεται. περὶ δὲ τὰ χρήματά εἰσι καὶ ἄλλαι διαθέσεις, μεσότης

istorum mediocritas nulla est, nec nimiũ, nec parum, sed vt quicque gestum est, peccatum est. Omnino enim nec eius quod nimiũ est & parũ mediocritas est, nec mediocritatis nimium & parum.

Hæc autẽ non solùm in vniuersum di- 7
cẽda sunt, sed singula etiã cõuenit accõmodare. Cum enim de actionibus verba fiunt, quæ ad genus vniuersum accõmodantur, inaniora sunt: quę autẽ ad partes, veriora. In singulis enim rebus actiones versantur, quibus cõsentire debet oratio. Hæc igitur ex subiecta sunt descriptione sumẽda. Ac in metu quidẽ & cõfidentia, fortitudo mediocritas est. Ex modũ trãseũtibus, qui nõ metuẽdo exuperat, vacat nomine: (sunt autẽ multa vacãtia nomine) qui autẽ confidit plus quã par sit, audax nominatur: at qui nimiũ timet, parũq; cõfidit, ignau' dicitur. In voluptatib' autẽ & doloribus nõ omnibus, minus tamẽ in doloribus, mediocritas est, tẽperãtia: nimiũ, intẽperãtia. Qui porrò voluptatibus deficiãt, nõ admodũ multi reperiũtur, vt ne nomẽ quidẽ habuerint: appellẽtur sanè stupidi. Iã in dandis accipiẽdísq; pecuniis, mediocritas liberalitas dicitur: quę modũ trãsit, prodigalitas: quæ ab eo deficit, auaritia, & illiberalitas. Cõtrarióq; modo in iis vltra modũ ꝓgrediuntur, ab eóq; deficiũt. Prodigus enim largiendo modũ trãsit, & accipiendo abest ab eodẽ. At verò auarus in accipiẽdo nimi' est, in dãdo parc'. Et hęc quidem nũc populariter ac sũmatim exponim', hoc ipso cõtẽti: pòst differem' subtilius. Versantur etiã in pecuniis alij habit', mediocritas quidẽ

σότητες, ἔχουσαι μέν τινα ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας· διαφέρουσι δ' ἀλλήλων. πᾶσαι μὲν γάρ εἰσι περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν. διαφέρουσι δὲ, ὅτι ἡ μὲν ἐστὶ περὶ τὸ ἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ· τούτου δὲ, τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ, τὸ δ' ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον. ῥητέον οὖν καὶ περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον κατίδωμεν ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης ἐπαινετὸν, τὰ δ' ἄκρα οὔτε ὀρθὰ, οὔτε ἐπαινετὰ, ἀλλὰ ψεκτά. ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω ἀνώνυμα· πειρατέον δ' ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνοματοποιεῖν, σαφηνείας ἕνεκεν καὶ τοῦ εὐπαρακολουθήτου. περὶ μὲν οὖν τὸ ἀληθὲς, ὁ μὲν μέσος ἀληθής τις, καὶ ἡ μεσότης ἀλήθεια λεγέσθω· ἡ δὲ προσποίησις, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ἀλαζονεία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν ἀλαζών· ἡ δ' ἐπὶ τὸ ἔλαττον εἰρωνεία, καὶ εἴρων. περὶ δὲ τὸ ἡδὺ, τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ, ὁ μὲν μέσος εὐτράπελος, καὶ ἡ διάθεσις εὐτραπελία. ἡ δ' ὑπερβολὴ βωμολοχία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν βωμολόχος· ὁ δ' ἐλλείπων ἄγροικός τις, καὶ ἡ ἕξις ἀγροικία. περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τὸ ἐν τῷ βίῳ, ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὢν, φίλος, καὶ ἡ μεσότης φιλία· ὁ δ' ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος· εἰ δ' ὠφελείας τῆς αὑτοῦ, κόλαξ· ὁ δ' ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς, δύσερίς τις καὶ δύσκολος. εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητες. ἡ γὰρ αἰδὼς, ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δὲ, καὶ ὁ αἰδήμων. καὶ γὰρ ἐν τούτοις, ὁ μὲν λέγεται μέσος, ὁ δ' ὑπερβάλλων, ὡς ὁ καταπλὴξ, ὁ πάντα αἰδούμε-

diocritates, inter se similes aliquo modo, sed tamen inter se differunt. Nā in sermonum actionúmque societate versantur: differunt, quod vna in veritate, aliæ duæ in vitæ iucūditate cernūtur: cuius iucūditatis pars altera iocis tribuitur, altera omnibus iis quæ vitam attingunt. Quāobrē de his etiā dicendū est, quò facilius in omnibus mediocritatē esse laudabilē perspiciamus, & extrema nec recta, nec laudāda, sed vituperāda. Et quanquā plerąue multa eorū vacēt nomine, tamen dāda opera est, vt iis sicut aliis nomina imponamus, quò & res dilucidior, & magis cōsentanea sit. Igitur in vero qui modū adhibet, verax, & mediocritas veritas dicatur. Simulatio in maius progrediens, arrogātia: & qui eā habet, arrogās: in minus verò, dissimulatio & dissimulator. In iucunditate porrò quæ ad iocū accōmodatur, qui modū adhibet, festiuus seu vrbanus habēdus est, & habit' vrbanitas & festiuitas: at quæ modū egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest, scurra dicitur. Qui verò à iocis deficit rusticus, habitus rusticitas est. Quod autē attinet ad reliquā vitæ iucūditatem, qui ita iucūdus est, vt oportet, comis, mediocritas comitas dicitur. Qui modū egreditur, nulla causa ductus, nimiū obsequens: sin emolumenti sui causa, assentator habendus est. At qui discedit à modo, seq; tristem in omnibus præbet, is morosי & difficilis. Atq; etiā in affectionib' iisq; attributis mediocritates reperiūtur. Verecūdia enī nō est virtus, attamē laudatur, & qui pudore afficitur. Nā his in reb' alius medius dicitur, alius exuperās: vt pauidus, qui omni ex re pudore affi-

citur: alius à modo deficiēs, aut quem nullo modo pudet, impudens: qui autē modum adhibet, verecundus dicitur. Indignatio verò mediocritas est inuidiæ & maleuolētiæ. Cernuntur autem in ægritudine, & voluptate de rebus quę proximis eueniunt. Indignatur enim qui dolet cū indigni rebus secundis fruuntur. Inuidus hūc exuperans, dolet rebus omnibus. At maleuolus tantùm abest ab eo vt doleat, vt etiam lętetur. Sed de his quidem alius est mihi ad dicendum constitutus locus. De iustitia autem quando non vno modo dicitur, deinceps diuisione adhibita, quemadmodum mediocritates vtræque sint, differemus, itémque de virtutibus quæ rationi attributæ sunt.

8 Cùm autem tres sint habitus, duo vitiosi, quorum vnus immoderatus est, alter modo deest, & vna virtus in mediocritate posita, sunt illa omnia inter se quodammodo contraria. Nam extremi & medio habitui sunt, & inter se contraria, & medius extremis. Quemadmodum enim si æquale cum minore cōparetur, maius est: sin cum maiore, minus: sic medij habitus, si cum iis qui absunt à modo, conferantur, superant: si cum iis qui modū trāseunt, deficiūt, tū in affectionibus, tū in actionibus. Fortis enim si cū ignauo cōferatur audax: si cū audaci ignauus videtur. Itémque temperans, si cum stupido intemperans: si cū intemperante, videbitur stupidus. Et liberalis cum auaro comparatus, prodigus: cum prodigo, auarus habebitur. Ideóque à se protrudunt extremi medium, vterque ad alte-

μενος· ὁ δ' ἐλλείπων, ἢ ὁ μηδὲ ὅλως, ἀναίσχυντος· ὁ δὲ μέσος αἰδήμων. νέμεσις δὲ μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας. εἰσὶ δὲ περὶ λύπην καὶ ἡδονὴν τὰς ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τοῖς πέλας γινομένας. ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσιν· ὁ δὲ φθονερὸς ὑπερβάλλων τοῦτον, ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται· ὁ δ' ἐπιχαιρέκακος τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι, ὥστε καὶ χαίρειν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται. περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἁπλῶς λέγεται, μετὰ ταῦτα διελόμενοι, περὶ ἑκατέρας ἐροῦμεν, πῶς μεσότητές εἰσιν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν.

Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, δύο μὲν κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, μιᾶς δὲ ἀρετῆς, τῆς μεσότητος, πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως. αἱ μὲν γὰρ ἄκραι, καὶ τῇ μέσῃ, καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι εἰσίν, ἡ δὲ μέση ταῖς ἄκραις. ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον πρὸς μὲν τὸ ἔλαττον, μεῖζον· πρὸς δὲ τὸ μεῖζον, ἔλαττον· οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις, πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις, ὑπερβάλλουσι· πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολάς, ἐλλείπουσιν, ἔν τε τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν. ὁ γὰρ ἀνδρεῖος, πρὸς μὲν τὸν δειλόν, θρασὺς φαίνεται· πρὸς δὲ τὸν θρασύν, δειλός· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον, ἀκόλαστος· πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον, ἀναίσθητος. ὁ δ' ἐλευθέριος πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον, ἄσωτος· πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον, ἀνελεύθερος. διὸ καὶ ἀπωθοῦνται τὸν μέσον οἱ ἄκροι, ἑκάτερος πρὸς ἑκάτε-

ρον, καὶ καλοῦσι τὸν ἀνδρεῖον, ὁ μὲν δειλὸς θρασύν, ὁ δὲ θρασὺς δειλόν· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνάλογον. οὕτω δ᾽ ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων, πλείων ἐναντιότης ἐστὶ τοῖς ἄκροις πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον. πορρωτέρω γὰρ ταῦτα ἀφέστηκεν ἀλλήλων, ἢ τοῦ μέσου· ὥσπερ τὸ μέγα τοῦ μικροῦ, καὶ τὸ μικρὸν τοῦ μεγάλου, ἢ ἄμφω τοῦ ἴσου. ἔτι πρὸς μὲν τὸ μέσον ἐνίοις ἄκροις ὁμοιότης τις φαίνεται, ὡς τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρείαν, καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα· τοῖς δὲ ἄκροις πρὸς ἄλληλα πλείστη ἀνομοιότης. τὰ δὲ πλεῖστον ἀπέχοντα ἀλλήλων, ἐναντία ὁρίζονται· ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία, τὰ πλεῖον ἀπέχοντα. πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται, ἐφ᾽ ὧν μὲν μᾶλλον ἡ ἔλλειψις, ἐφ᾽ ὧν δὲ ἡ ὑπερβολή· οἷον ἀνδρείᾳ μὲν οὐχ ἡ θρασύτης ὑπερβολὴ οὖσα, ἀλλ᾽ ἡ δειλία ἔλλειψις οὖσα. τῇ δὲ σωφροσύνῃ, οὐχ ἡ ἀναισθησία ἔνδεια οὖσα, ἀλλ᾽ ἡ ἀκολασία ὑπερβολὴ οὖσα. διὰ δύο δ᾽ αἰτίας τοῦτο συμβαίνει· μίαν μὲν τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος. τῷ γὰρ ἐγγύτερον εἶναι καὶ ὁμοιότερον τὸ ἕτερον ἄκρον τῷ μέσῳ, οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀντιτίθεμεν μᾶλλον· οἷον ἐπεὶ ὁμοιότερον εἶναι δοκεῖ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ θρασύτης καὶ ἐγγύτερον, ἀνομοιότερον δὲ ἡ δειλία, ταύτην μᾶλλον ἀντιτίθεμεν. τὰ γὰρ ἀπέχοντα πλεῖον τοῦ μέσου, ἐναντιώτερα δοκεῖ εἶναι. μία μὲν οὖν αἰτία αὕτη ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος· ἑτέρα δὲ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν. πρὸς ἃ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμέν πως, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τῷ μέσῳ φαίνεται· οἷον αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκα

rum, appellántque fortem, audax ignauum, ignauus audacē. eadémque eſt ratio cæterorum. Hæc cūm ita ſint inter ſe contraria, maior quidem extremorum inter ipſa, quàm cum medio repugnantia eſt: quandoquidem longius abſunt alterū ab altero, quàm à medio. quēadmodum magnum à paruo longius abeſt, & paruum à magno, quàm vtrunque ab æquali. Iam quædam extrema ad medium videntur quadam ſimilitudine accedere, vt audacia ad fortitudinem, luxus ad liberalitatem. Extremis autem inter ipſa diſsimilitudo maxima eſt. At ea quæ plurimùm alia ab aliis abſunt, contraria definiuntur. Ita fit, vt magis etiam inter ſe contraria ſint, quæ plus diſtant. Medio autem in nonnullis magis repugnat parum, in quibuſdam nimium. Vt magis eſt fortitudini contraria, non audacia quidem quæ modum trāſit: ſed ignauia, quæ à modo deficit. Et temperantiæ, non ſtoliditas, cùm ſit defectio: ſed intemperantia, quæ exuperantia eſt. Id quod ob duas cauſas accidit: vna quæ ex re ipſa ducitur. nam quia propius eſt atque ſimilius alterū extremū medio, idcirco non ipſum, ſed cōtrariū magis opponimus: veluti quoniā ſimilior eſt ac vicinior audacia fortitudini, diſsimilior ignauia, ideo hāc magis opponimus. Quæ enim plus abſunt à medio, ipſi magis repugnare videntur. Atque hæc quidem vna cauſa eſt ex rei natura ſumpta: à nobis ipſis ducta eſt altera. Nāquas ad res ſumus procliuiores eæ videtur medio magis cōtrarię: vt quia pro-

pensiores sumus ad voluptates: idcirco ad intemperantiam sumus, quàm ad modestiã procliuiores. Quapropter ea magis contraria dicimus, ad quæ maior fit accessio. ob idq; magis est intemperantia quæ exuperantia est, contraria temperantiæ.

9 Satis dictum esse arbitror, virtutem moralem esse mediocritatem, quóque modo esset: ac mediocritatem quidem esse inter duo vitia, id est nimiũ & parũ: eámque talem esse, propterea quòd indagatrix esset modi, qui in affectionibus actionibúsque reperiretur. Quocirca difficile est virtute excellere. Est enĩ difficile reperire in omni re medium: vt circuli medium non cuiuslibet est, sed periti reperire. Itémque irasci quiuis potest, & facilè, largiri pecunias, sumptúsque facere, cui vero rectũ est, quantũ, quãdo, qua de causa, quóque modo nec cuiusuis est, nec facile. id vero est bonum, & rarum, & laudabile, & honestum. Quare qui mediocritatem inuestigat, & exquirit, primũ ab eo debet quod magis ei contrariũ est discedere: quẽadmodũ Calypso monebat,

-procul à fumóque regas, vndísque carinam.

Extremorum enim alterũ grauius peccatum est, leuius alterũ. Quoniã igitur modum apprim: tenere difficillimũ est, secũdo, vt aiunt, cursu minima mala sumẽda sunt. Quod fiet ea potissimũ ratione, quã dicebamus. Vidẽdũ est etiã quę ad vitia simus procliuiores. Alij enim ad alia ꝓcliues sumus. Quod ex ea voluptate & ęgritudine quæ nobis accidit, intelligemus. Se autem quisque in contrariam partem debet deducere. longe enim abducti à

μᾶλλον πρὸς τὰς ἡδονάς· διὸ εὐκατάφοροί ἐσμεν μᾶλλον πρὸς ἀκολασίαν, ἢ πρὸς κοσμιότητα. ταῦτ' οὖν μᾶλλον ἐναντία λέγομεν, πρὸς ἃ ἡ ἐπίδοσις μᾶλλον γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀκολασία ὑπερβολὴ οὖσα, ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ. Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι τοῦ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν, ἱκανῶς εἴρηται· διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι. ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν, ἔργον· οἷον κύκλου τὸ μέσον οὐ παντὸς, ἀλλὰ τοῦ εἰδότος. οὕτω δὲ καὶ τὸ μὲν ὀργισθῆναι, παντὸς, καὶ ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δὲ ᾧ, καὶ ὅσον, καὶ ὅτε, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὥς, οὐκ ἔτι παντὸς, οὐδὲ ῥᾴδιον. διόπερ ἐστὶ τὸ εὖ, καὶ σπάνιον, καὶ ἐπαινετὸν, καὶ καλόν. διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου, πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖν τοῦ μᾶλλον ἐναντίου, καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παραινεῖ,

-τοῦ μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε

Νῆα.- τῶν γὰρ ἄκρων, τὸ μέν ἐστιν ἁμαρτωλότερον· τὸ δὲ ἧττον. ἐπεὶ οὖν τοῦ μέσου τυχεῖν ἄκρως χαλεπὸν, κατὰ τὸν δεύτερον, φασί, πλοῦν, τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν. τοῦτο δ' ἔσται μάλιστα τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ἐλέγομεν. σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν. ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. τοῦτο δ' ἔσται γνώριμον ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης τῆς γινομένης περὶ ἡμᾶς. εἰς τοὐναντίον δ' ἑαυτοὺς ἀφέλκειν δεῖ. πολὺ γὰρ ἀπαγαγόντες τοῦ

ἁμαρτάνοντες εἰς τὸ μέσον ἥξομεν· ὅπερ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθοῦντες ποιοῦσιν. ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδὺ, καὶ τὴν ἡδονήν. οὐ γὰρ ἀδέκαστοι κρίνομεν αὐτήν. ὅπερ οὖν οἱ δημογέροντες ἔπαθον πρὸς τὴν Ἑλένην, τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν· καὶ ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνων ἐπιλέγειν φωνήν. οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι, ἧττον ἁμαρτησόμεθα. ταῦτ' οὖν ποιοῦντες, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, μάλιστα δυνησόμεθα τοῦ μέσου τυγχάνειν. χαλεπὸν δὲ ἴσως τοῦτο, καὶ μάλιστ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον. οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι, πῶς, καὶ τίσι, καὶ ἐπὶ ποίοις, καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον. καὶ γὰρ ἡμεῖς ὁτὲ μὲν τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πράοις φαμέν· ὁτὲ δὲ, τοὺς χαλεπαίνοντας, καὶ ἀνδρώδεις ἀποκαλοῦμεν. ἀλλ' ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει· ὁ δὲ μέχρι τίνος, καὶ ἐπὶ πόσον ψεκτὸς, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀφορίσαι. οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν. τὰ δὲ τοιαῦτα, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. τὸ μὲν ἄρα τοσοῦτον δηλοῖ, ὅτι ἡ μέση ἕξις ἐν πᾶσιν ἐπαινετή. ἀποκλίνειν δὲ δεῖ, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὴν ὑπερβολήν, ποτὲ δ' ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν. οὕτω γὰρ ῥᾷστα τοῦ μέσου καὶ τοῦ εὖ τευξόμεθα.

delinquēdo, veniemus ad mediocritatē. quod quidem faciunt ij qui ligna contorta in rectum dirigunt. In omni autem negotio maxime quod iucundum est & voluptas cauenda est. quippe de qua non veniamus incorrupti ad iudicandum. Quocirca quo animo senes illi erga Helenam affecti fuerunt, eodem nos esse debemus erga voluptatem, ad omniáque vox illorum vsurpanda est. sic enim dimissa illa & abiecta, minus aberrabimus. Vt ergo rem in pauca conferam, hęc si faciamus, facillimè poterimus consequi mediocritatem. Arduum hoc forsitan, pręsertim in rebus singulis. Neque enim facile est pręscribere, quonā modo, quibus, qua de causa, & quādiu sit irascēdū. Nos enim interdū eos qui minus succēsent quàm deceat, laudam^9, clementésq; appellamus: interdū & acerbius irascentes, viros nuncupamus. Sed qui paulum à recto digreditur, non est in vitio, neq; magis, neque minus: sed qui plus euagatur: quoniam minimè latere potest. Atqui vituperandus quatenus quispiā, quātúmque sit, non est facile oratione definire: nec enim aliud quicquam eorum quæ sub sensum cadunt: quippe cùm in rebus singulis consistant hæc omnia, & de his rebus sensus sit iudicium. Ergo iā hoc quidem perspicuum est, & medium habitum in omnibus esse laudabilem, deflectendúmque esse nūc ad id quod nimiū est, nūc ad id quod parum. sic enim mediocritatē quódque bene habeat, nos facillimè consequemur.

# ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

## Liber tertius.

CVM ergo virtus in affectionibus actionibúsq; versetur, ac in rebus quas quis libẽs facit, laus & vituperatio consistat, in iis quas inuitus, venia, interdũ etiam misericordia: profectò rerũ quæ libẽter & inuitè fiũt, vis explicãda est iis qui in virtutis cognitione versantur. Id verò cõditoribus etiam legum ad honores pœnásque decernẽdas vtile est. Inuitè igitur res fiũt quæ vi aut ignorantia gerũtur: vi autẽ id fit, cuius causa extrinsecus eiusmodi adhibetur, ad quam nihil adiumenti adferat, qui illud facit aut patitur. vt si quò vẽtus impulerit, aut rerum potiti homines. At verò quæ metu maiorum malorum, aut rei cuiusdam honestæ causa fiunt, velut si tyrannus in sua potestate habens parẽtes & liberos, proponat turpe aliquid faciẽdum, hac lege, vt si faciamus, incolumes sint ac salui: sin minus, interficiantur: vtrũ libẽtes an inuiti faciamus, magna est quęstio. idẽ contingit & in iacturis, quæ fiũt tempestatibus orientibus. Omnino enim libens nemo iaciat: salutis autem suę ac cæterorum causa, omnes qui quidem sana mente sint. Sunt igitur mixtæ huiusmodi actiones: sed iis quæ libenter fiunt similiores. expetuntur enim tum cùm geruntur. At vero qui finis est actionis,

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

## Βιβλίον γʹ.

ΤΗΣ ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε καὶ πράξεις οὔσης, καὶ ἐν μὲν τοῖς ἑκουσίοις ἐπαίνων καὶ ψόγων γινομένων, ἐν δὲ τοῖς ἀκουσίοις συγγνώμης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐλέου, τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ἀναγκαῖον ἴσως διορίσαι τοῖς περὶ ἀρετῆς ἐπισκοποῦσι. χρήσιμον δὲ καὶ τοῖς νομοθετοῦσι πρός τε τὰς τιμὰς καὶ τὰς κολάσεις. δοκεῖ δὴ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. βίαιον δὲ οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων, ἢ ὁ πάσχων· οἷον εἰ πνεῦμα κομίσαιτο ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες. ὅσα δὲ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται, ἢ διὰ καλόν τι· οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων· καὶ πράξαντες μὲν σώζοιντο· μὴ πράξαντες δὲ, ἀποθνήσκοιεν, ἀμφισβήτησιν ἔχει, πότερον ἀκούσιά ἐστιν ἢ ἑκούσια. τοιοῦτον δέ τι συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἐν τοῖς χειμῶσιν ἐκβολάς. ἁπλῶς μὲν γὰρ οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών· ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν, ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσὶν αἱ τοιαῦται πράξεις. ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. αἱρεταὶ γάρ εἰσι τότε ὅτε πράττονται· τὸ δὲ τέλος τῆς πράξε-

ας, κατὰ τὸν καιρόν ἐστι. καὶ τὸ ἑκούσιον δὴ καὶ τὸ ἀκούσιον ὅτε πράττει, λεκτέον· πράττει δὲ ἑκών· καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ κινεῖν τὰ ὀργανικὰ μέρη ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν, ἐν αὐτῷ ἐστί· ὧν δ' ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχή, ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ πράττειν καὶ μή, ἑκούσια δὴ τὰ τοιαῦτα· ἁπλῶς δ' ἴσως ἀκούσια. οὐδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο καθ' αὑτὸ τῶν τοιούτων οὐδέν. ἐπὶ τῇ πράξεσι δὲ ταῖς τοιαύταις ἐνίοτε καὶ ἐπαινοῦνται, ὅταν αἰσχρόν τι ἢ λυπηρὸν ὑπομένωσιν ἀντὶ μεγάλων καὶ καλῶν· ἂν δ' ἀνάπαλιν, ψέγονται. τὰ γὰρ αἴσχισθ' ὑπομεῖναι ἐπὶ μηδενὶ καλῷ ἢ μετρίῳ, φαύλου. ἐπ' ἐνίοις δ' ἔπαινος μὲν οὐ γίνεται· συγγνώμη δέ, ὅταν διὰ τοιαῦτα πράξῃ τις ἃ μὴ δεῖ, ἃ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερτείνει, καὶ μηδεὶς ἂν ὑπομεῖναι. ἔνια δ' ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποθνητέον, παθόντα τὰ δεινότατα. καὶ γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι. ἔστι δὲ χαλεπὸν ἐνίοτε τὸ κρῖναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον, καὶ τί ἀντὶ τίνος ὑπομενετέον. ἔτι δὲ χαλεπώτερον τὸ ἐμμεῖναι τοῖς γνωσθεῖσιν. ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολύ ἐστι, τὰ μὲν προσδοκώμενα, λυπηρά, τὰ δ' ἀναγκάζοντα, αἰσχρά. ὅθεν ἔπαινοι καὶ ψόγοι γίνονται περὶ τοὺς ἀναγκασθέντας ἢ μή. τὰ δὴ ποῖα φατέον βίαια· ἢ ἁπλῶς μέν, ὁπότ' ἂν ἡ αἰτία ἐν τοῖς ἐκτὸς ᾖ, καὶ ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται. ἃ δὲ καθ' αὑτὰ μέν, ἀκούσιά ἐστι, νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε αἱρετά, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ πράττοντι,

tẽporis tribuitur: libens igitur ac inuitus agere dicendus est cum agit. libẽter agit: quippe in quo principium positum sit commouendarum partium, quæ actionibus eiusmodi perficiendis quasi instrumenta adhibentur. Quarum autem rerũ in quoque positũ est principium eas vt agat & non agat, ea profectò libẽter fiũt. quanquam omnino forsan inuitè fiunt. quandoquidẽ nemo quicquã eorum per se expetit. Dantur autem interdum laudi hæ actiones, cùm homines magnarũ ac prǽstantium rerũ causa, turpe aliquid aut triste perferunt: sin contrà faciant, vituperantur. nam res fœdissimas rei nullius honestæ, aut certè mediocris causa sustinere, vitiosi hominis est. Sũt autẽ quędã in quibus nõ laudi, sed veniæ locus relinquitur, cùm ea quis facit quæ non sunt facienda, iis impulsus malis quæ & humanam naturã longè superant, & nemo possit sustinere. Sũt autẽ quędam fortasse ad quæ impelli nemo possit. potiúsque oppetẽda mors est, grauissimis toleratis cruciatibus. Etenim ridicula videntur, quæ ad cædẽ maternã Alcmæõnẽ Euripidis impulerũt. Difficile autẽ est interdũ, quid cui præponendũ sit, quídq; pro quo ferẽdũ, iudicare. Difficilius etiã est stare in eo quod sit iudicatũ. Ferè enim quæ expectãtur, molesta interueniũt: & quę impellunt, turpia. Hinc laudem & reprehensionem coacti aut non coacti, cõsequuntur. Quę igitur vi dicẽda sunt fieri? an omnino cũ causa extrinsec' est, & qui facit nihil adiuuat? Quæ autem per se sunt, inuitè fiunt, nunc verò & horum causa expetẽda, eorúmque in agẽte principiũ est:

per se inuitè fiunt: nūc verò, horúmq; causa, libéter: potiúsq; libenter facta videtur. nā in rebus singulis actiones versantur, ea verò libenter fiunt. Quæ autē quibus sint anteponenda, nō est facile exponere. Multæ enim sunt rerum singularū differētię. Quòd si quis iucūda & pulchra, violēta dixerit, q̄ cùm extra sint, cogāt: itidē violenta erunt omnia. horū enim causa omnes omnia faciūt: cū molestia, qui per vim inuitíq; faciūt: qui vero iucūditate incitati, cū voluptate. Ridiculū ergo est accusare quæ externa sunt, non seipsum, qui à reb⁹ eiusmodi facilè capiatur. résque præclaras sibi, fœdas attribuere iucūditati. Igitur apparet, vi id fieri, cui⁹ prīcipiū extra sit, nihil eo cui vis infertur, adiuuāte. Quod autē fit ignoratione, nō omne libēter fit: at inuiti facim⁹, quod molestū est, & cui⁹ nosmet pœnitet. Nā qui per ignorantiā fecerit quidlibet, nec se id egisse molestè ferat, non fecit ille quidē libēter quod ignorauit: nec rursum inuitus, cū minus ægrè ferat. Is igitur quē facti per ignorantiam pœnitet, inuit⁹: quē nō pœnitet, quoniā diuers⁹ ab illo est, nō libēter facere dicatur. quoniā enim ab altero differt, aptius est habere suū nomen. Aliud etiā videtur p̄ ignorantiā facere, aliud ignorantē. Nō enim ebrius aut irat⁹ videtur per ignorationem facere, sed per eorū quicquam quæ diximus: nec sciens tamen agit, sed ignorans. Ac ignorat quidē improbus omnis quæ facienda sunt, queq́ue fugienda: iniustíque & omnino mali ex eo errore nascuntur. Nec dicatur statim inuitus agere, si quis quod vtile sit

καθ' αὑτὰ μὲν, ἀκούσιά ἐστι· νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε, ἑκούσια. μᾶλλον δ' ἔοικεν ἑκουσίοις. αἱ γὰρ πράξεις ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. ταῦτα δὲ ἑκούσια. ποῖα δ' ἀντὶ ποίων αἱρετέον, οὐ ῥᾴδιον ἀποδοῦναι. πολλαὶ γὰρ διαφοραί εἰσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. εἰ δέ τις τὰ ἡδέα καὶ τὰ καλὰ φαίη βίαια εἶναι· ἀναγκάζειν γὰρ ἔξω ὄντα. πάντα ἂν εἴη οὕτω βίαια. τούτων γὰρ χάριν πάντα πάντες πράττουσι· καὶ οἱ μὲν βίᾳ καὶ ἄκοντες, λυπηρῶς· οἱ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, μεθ' ἡδονῆς. γελοῖον δὲ τὸ αἰτιᾶσθαι τὰ ἐκτός· ἀλλὰ μὴ αὑτὸν, εὐθήρατον ὄντα ὑπὸ τῶν τοιούτων, καὶ τῶν μὲν καλῶν ἑαυτὸν, τῶν δ' αἰσχρῶν τὰ ἡδέα. ἔοικε δὴ τὸ βίαιον εἶναι, οὗ ἔξωθεν ἡ ἀρχὴ, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ βιασθέντος. τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν, οὐχ ἑκούσιον μὲν ἅπαν ἐστίν· ἀκούσιον δὲ, τὸ ἐπίλυπον καὶ ἐν μεταμελείᾳ. ὁ γὰρ δι' ἄγνοιαν πράξας ὁτιοῦν, μηδὲν δὲ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, ἑκὼν μὲν οὐ πέπραχεν, ὅ γε μὴ ᾔδει. οὐδ' αὖ ἄκων, μὴ λυπούμενός γε. τοῦ δὴ δι' ἄγνοιαν, ὁ μὲν ἐν μεταμελείᾳ ἄκων δοκεῖ· ὁ δὲ μὴ μεταμελόμενος, ἐπεὶ ἕτερος, ἔστω οὐχ ἑκών. ἐπεὶ γὰρ διαφέρει, βέλτιον ὄνομα ἔχειν ἴδιον. ἕτερον δ' ἔοικε καὶ τὸ δι' ἄγνοιαν πράττειν, τοῦ ἀγνοοῦντα ποιεῖν. ὁ γὰρ μεθύων, ἢ ὀργιζόμενος οὐ δοκεῖ δι' ἄγνοιαν πράττειν· ἀλλὰ διά τι τῶν εἰρημένων. οὐκ εἰδὼς δὲ, ἀλλ' ἀγνοῶν. ἀγνοεῖ μὲν οὖν πᾶς ὁ μοχθηρὸς ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ὧν ἀφεκτέον· καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν, ἄδικοι καὶ ὅλως κακοὶ γίνονται· τὸ δὲ ἀκούσιον βούλεται λέγεσθαι. οὐκ εἴ τις ἀγνοεῖ τὸ συμφέ-

ἐστιν. οὐ γὰρ ἡ ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια
αἰτία τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας.
οὐδ' ἡ καθόλου· ψέγονται γὰρ διά γε ταύ-
την· ἀλλ' ἡ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς καὶ περὶ
ἃ ἡ πρᾶξις. ἐν τούτοις γὰρ καὶ ἔλεος, καὶ
συγγνώμη. ὁ γὰρ τούτων τι ἀγνοῶν, ἀκου-
σίως πράττει. ἴσως οὖν οὐ χεῖρον διορί-
σαι αὐτά, τίνα καὶ πόσα ἐστί, τίς τε δή, καὶ
τί, καὶ περὶ τί, ἢ ἐν τίνι πράττει. ἐνίοτε
δὲ καὶ τίνι, οἷον ὀργάνῳ· καὶ ἕνεκα τίνος, οἷον
σωτηρίας· καὶ πῶς, οἷον ἠρέμα, ἢ σφό-
δρα. ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα οὐδεὶς ἂν
ἀγνοήσειε, μὴ μαινόμενος. δῆλον δὲ ὡς
οὐδὲ τὸν πράττοντα· πῶς γὰρ ἑαυτόν
γε; ὃ δὲ πράττει, ἀγνοήσειεν ἄν τις. οἷον λέ-
γοντές φασιν ἐκπεσεῖν αὐτούς, ἢ οὐκ
εἰδέναι ὅτι ἀπόρρητα ἦν, ὥσπερ Αἰσχύ-
λος τὰ μυστικά. ἢ δεῖξαι βουλόμενος,
ἀφεῖναι, ὡς ὁ τὸν καταπέλτην. οἰηθείη
δ' ἄν τις καὶ τὸν υἱὸν πολέμιον εἶναι· ὥσ-
περ ἡ Μερόπη· καὶ ἐσφαιρῶσθαι τὸ λε-
λογχωμένον δόρυ· ἢ τὸν λίθον κίσσηριν
εἶναι, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ παίσας, ἀποκτεῖ-
ναι ἄν· καὶ θῖξαι βουλόμενος, ὥσπερ
οἱ ἀκροχειριζόμενοι, πατάξειεν ἄν. περὶ
πάντα δὴ ταῦτα τῆς ἀγνοίας οὔσης, ἐν
οἷς ἡ πρᾶξις, ὁ τούτων τι ἀγνοήσας, ἄ-
κων δοκεῖ πεπραχέναι, καὶ μάλιστα
ἐν τοῖς κυριωτάτοις. κυριώτατα δ' εἶναι
δοκεῖ, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις καὶ οὗ ἕνεκα. τοῦ
δὴ κατὰ τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν ἀκουσίου
λεγομένου, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπη-
ρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. ὄντος δ'
ἀκουσίου τοῦ βιαίου καὶ δι' ἄγνοιαν, τὸ
ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν
αὐτῷ, εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ
πρᾶξις. ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται τὰ

ignoret. Non enim in electione ignorã-
tia inuitè facti causa est, sed peccati: ne-
que rerum vniuersarum: siquidem ob
eã culpãtur: sed rerũ singularum, in qui-
bus versatur actio. In his enim locus est &
veniæ & misericordię: quoniam qui eo-
rũ aliquid ignorat, facit inuité. Sed fortè
nõ malũ est, quæ, quòtq; sint ea expone-
re: tum, quisnam, quídque agat, tum qua
in re versetur actio: interdũ etiam quo
quasi instrumẽto, cuiúsq; rei causa, vt sa-
lutis: & quo tãdem modo, vt remisse, an
vehemẽter. Atque hęc quidẽ omnia ne-
mo ignorare posit, modò ne sit insanus.
Perspicuũ id quidẽ est de eo qui agat: quo
niã quî se ignorabit ipsum? quid autem
agat, aliquis ignoret, vt cùm sibi aiũt exci
disse, aut se nescisse arcana esse, vt Æschy
lus mysteria: aut cũ vellet monstrare, mi
sisse telũ, vt is qui catapultã. putet etiam
quis filiũ hostẽ esse, vt Merope: & hastã
orbicularẽ, quę lanceę formã habeat, aut
lapidẽ esse pumicẽ: & interficiat qui salu
tis causa ferit: & qui tãgere velit, pulset, vt
qui luctãtur. Cùm igitur in his omnibus
ignoratio versetur, in quib' actio, qui eo-
rũ aliquid ignorauit, fecisse videtur inui-
tus, ac maxime qui rerũ ignar' erit princi
patũ obtinentiũ. Principatũ autẽ tenẽt, in
quib' est actio, & cui' causa reliqua fiũt.
quod ergo fit ignoratione cùm inuitè fa-
ctũ dicatur, præterea tædeat ac pœniteat
actionis oportet. Cũ verò inuitè factum
sit, quod vi fit, & per ignorationẽ, liben-
ter fieri videatur, id cuius principiũ quis-
q; cõtinet, sciẽs res singulas, in quib' actio
versetur. forsan enim nõ rectè dicũtur ab

ρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντιοῦται· ἐπιθυμία δ' ἐπιθυμίᾳ οὔ. καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία, ἡδέος καὶ ἐπιλύπου· ἡ προαίρεσις δ' οὔτε λυπηροῦ, οὔθ' ἡδέος. θυμὸς δ' ἔτι ἧττον. ἥκιστα γὰρ τὰ διὰ θυμὸν, κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς γε· καίπερ σύνεγγυς φαινόμενον. προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων· καὶ εἴ τις φαίη προαιρεῖσθαι, δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι. βούλησις δ' ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων, οἷον ἀθανασίας· καὶ ἡ μὲν βούλησίς ἐστι καὶ περὶ τὰ μηδαμῶς δι' αὑτοῦ πραχθέντα ἄν· οἷον ὑποκριτήν τινα νικᾶν ἢ ἀθλητήν. προαιρεῖται δὲ τὰ τοιαῦτα οὐδεὶς, ἀλλ' ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι' αὑτοῦ. ἔτι δ' ἡ μὲν βούλησις, τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον· ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν πρὸς τὸ τέλος· οἷον, ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ δι' ὧν ὑγιανοῦμεν· καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν καὶ φαμέν· προαιρούμεθα δὲ λέγειν οὐχ ἁρμόζει. ὅλως γὰρ ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη. ἡ μὲν γὰρ δόξα δοκεῖ περὶ πάντα εἶναι, καὶ οὐδὲν ἧττον περὶ τὰ ἀΐδια καὶ τὰ ἀδύνατα, ἢ τὰ ἐφ' ἡμῖν· καὶ τῷ ψευδεῖ καὶ ἀληθεῖ διαιρεῖται, οὐ τῷ κακῷ καὶ ἀγαθῷ· ἡ δὲ προαίρεσις τούτοις μᾶλλον. ὅλως μὲν οὖν δόξῃ ταὐτὸν, ἴσως οὐδὲ λέγει οὐδείς, ἀλλ' οὐδὲ τινί. τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθὰ ἢ τὰ κακὰ, ποιοί τινές ἐσμεν· τῷ δὲ δοξάζειν, οὔ. καὶ προαιρούμεθα μὲν λαβεῖν ἢ φυγεῖν, ἤ τι τῶν τοιούτων. δοξάζομεν δὲ, τί ἐστιν, ἢ τίνι συμφέρει, ἢ πῶς· λαβεῖν δ' ἢ φυγεῖν, οὐ

ctui contraria cupiditas est, cupiditati cupiditas non est. Cupiditas etiā voluptatis est, & ægritudinis: electio nec voluptatis, nec ægritudinis Multo etiā minus ira. quoniam minimè videtur quæ p iram fiunt, electione fieri. Nec voluntas quidem, etiam si ad eam proximè accedere videatur. non enim ea nobis eligimus quæ fieri nequeūt. quòd si quis hæc se eligere dicat, insanus esse videatur. At volumus ea etiam quę fieri non possunt, vt immortalitatem. Et voluntas in iis etiam cernitur, quæ perfici non posint p eum qui illa vult: vt cum aliquis vult histrionē quendā aut athletam vincere. At nemo talia eligit, sed quę p se putat posse fieri. Iā verò finē potius spectat volūtas, electio ea quæ ad finē pertinent: vt valere volumus, deligimus autē quibus valetudinem adipiscamur: & beati esse volumus, idq; prędicamus. at si illud nos deligere dicamus, ineptum fuerit. Omnino enim eligimus de rebus quæ sunt in nostra potestate. Nec opinio etiam esse posit, quoniam in rebus omnibus cernitur opinio, nec minus in æternis, & quæ fieri nō possunt, quàm iis quę in nobis sitę sunt. Præterea opinio falso ac vero, nō malo & bono, quibus electio potius, diuiditur. Omnino igitur idem esse quod opinio, nec id forte quisquā asserit, nec verò idē quod quędā opinio. Ex bonorū enim vel malorū electione cuiusdāmodi sumus, ex opinione non sumus. Et deligim' vel assequi, vel declinare, aut quippiā eius generis: at quid quicque sit, aut quā ad rem, aut vt cōducat, opinamur: assequēdum autem aut vitādum non

admodum opinamur. Præterea electio
laudatur, quod sit eius rei cuius magis o-
pus sit, vel quòd rectè fiat: at opinio, ꝙ
veré. Atq; ea deligimus, quæ scimus opti
ma: ea opinamur, quæ non planè scimus.
Nec iidẽ videntur eligere & opinari quę
sunt optima: sed nonnulli sunt qui cũ me
lius sentiant, impulsi vitio, quæ sequenda
non sunt sequuntur. Nec verò, ꝙ antece-
dat opinio electionem, aut consequatur,
quicquã interest: nõ enim id agimus, sed
vtrũ sit idem quod aliqua opinio. Quid
igitur, aut quale est, quã doquidem nullũ
est superiorũ? Apparet quidẽ libenter fa-
ctũ esse, nec tamen quicquid libenter fit,
id omne eligendũ est, sed id cuius ante-
gressa est deliberatio. Nam cũ ratione &
mente coniũcta est electio: id quod etiã
nomẽ significat. dictũ est enim eligẽdũ,
3 quod sit præ aliis legẽdũ. Vtrúmne ve
rò de omnibus cõsultatur, ac in consulta
tionẽ cadũt omnia: an de quibusdã non
capitur consilium? Dicendum est fortas-
sis de iis consultari, nõ de quibus stultus
aliquis vel insanus deliberet, sed de quib⁹
is qui sana mente est. Sed de rebus æter-
nis nemo consultat, vt de mundo, de dia
metro lateréque non commetiẽdis. nec
de iis quæ in motu sunt, semper autẽ eo
dem modo eueniũt, siue necessitate, siue
natura, aut alia causa, vt sunt solis con-
uersiones & ortus: neque de iis quæ aliàs
aliter eueniunt, quales sunt siccitates &
imbres: nec verò de iis quæ fortuito fiũt,
vt thesauri inuentio: at ne res quidẽ om-
nes humanæ, veluti quomodo optimè
rẽp. Scythæ administrare possint, Lace-

πάνυ δοξάζομεν. καὶ ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται, τῷ εἶναι οὗ δεῖ μᾶλλον, ἢ τῷ ὀρθῶς· ἡ δὲ δόξα, τῷ ἀληθῶς. καὶ προαιρούμεθα μὲν, ἃ μάλιστα ἴσμεν ἀγαθὰ ὄντα· δοξάζομεν δὲ, ἃ οὐ πάνυ ἴσμεν. δοκοῦσί τε οὐχ οἱ αὐτοὶ προαιρεῖσθαι τὰ ἄριστα καὶ δοξάζειν· ἀλλ' ἔνιοι δοξάζειν μὲν, ἄμεινον· διὰ κακίαν δ' αἱρεῖσθαι οὐχ ἃ δεῖ. εἰ δὲ προηγεῖται δόξα τῆς προαιρέσεως, ἢ παρακολουθεῖ, οὐδὲν διαφέρει. οὐ τοῦτο γὰρ σκοποῦμεν· ἀλλ' εἰ ταὐτόν ἐστι δόξῃ τινί. τί οὖν ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων οὐθέν ἐστιν. ἑκούσιον μὲν δὴ φαίνεται· τὸ δ' ἑκούσιον, οὐ πᾶν προαιρετόν. ἀλλ' ἆρά γε τὸ προβεβουλευμένον. ἡ γὰρ προαίρεσις, μετὰ λόγου καὶ διανοίας. ὑποσημαίνειν δ' ἔοικε καὶ τοὔνομα, ὡς ὂν πρὸ ἑτέρων αἱρετόν. Βουλεύονται δὲ πότερα περὶ πάντων, καὶ πᾶν βουλευτόν ἐστιν, ἢ περὶ ἐνίων οὐκ ἔστι βουλή. λεκτέον δ' ἴσως βουλευτὸν, οὐχ ὑπὲρ οὗ ἂν τις βουλεύσαιτο ἠλίθιος ἢ μαινόμενος· ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ὁ νοῦν ἔχων. περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων οὐδεὶς βουλεύεται· οἷον περὶ τοῦ κόσμου, ἢ τῆς διαμέτρου καὶ τῆς πλευρᾶς, ὅτι ἀσύμμετροι. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει, ἀεὶ δὲ κατὰ ταὐτὰ γινομένων, εἴτ' ἐξ ἀνάγκης, εἴτε φύσει, ἢ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οἷον τροπῶν, καὶ ἀνατολῶν· οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως, οἷον αὐχμῶν καὶ ὄμβρων· οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης, οἷον θησαυροῦ εὑρέσεως· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων. οἷον πῶς ἂν σκύθαι ἄριστα πολιτεύοιντο, οὐδεὶς λακεδαιμονί-

ων βουλεύεται. οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν τούτων δι' ἡμῶν οὐθέν. βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν. ταῦτα δὲ καὶ ἔστι λοιπά. αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι, φύσις, καὶ ἀνάγκη, καὶ τύχη· ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπου. τῶν δ' ἀνθρώπων ἕκαστοι βουλεύονται περὶ τῶν δι' αὐτῶν πρακτῶν. καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν, οὐκ ἔστι βουλή, οἷον περὶ γραμμάτων. οὐ γὰρ διστάζομεν πῶς γραπτέον. ἀλλ' ὅσα γίνεται δι' ἡμῶν, μὴ ὡσαύτως δὲ ἀεί, περὶ τούτων βουλευόμεθα· οἷον περὶ τῶν κατὰ ἰατρικὴν καὶ χρηματιστικήν, καὶ περὶ κυβερνητικὴν μᾶλλον ἢ γυμναστικήν, ὅσῳ ἧττον διηκρίβωται· καὶ ἔτι περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως· μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τὰς τέχνας ἢ τὰς ἐπιστήμας. μᾶλλον γὰρ περὶ αὐτὰς διστάζομεν. τὸ βουλεύεσθαι δὲ ἐν τοῖς ὡς ἐπὶ πολύ, ἀδήλοις δὲ πῶς ἀποβήσεται, καὶ ἐν οἷς ἀδιόριστον. συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν εἰς τὰ μεγάλα, ἀπιστοῦντες ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οὐχ ἱκανοῖς διαγνῶναι· βουλευόμεθα δὲ, οὐ περὶ τῶν τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη. οὔτε γὰρ ἰατρὸς βουλεύεται, εἰ ὑγιάσει, οὔτε ῥήτωρ εἰ πείσει, οὔτε πολιτικός, εἰ εὐνομίαν ποιήσει, οὐδὲ τῶν λοιπῶν οὐδεὶς περὶ τοῦ τέλους· ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι, πῶς καὶ διὰ τίνων ἔσται, σκοποῦσι· καὶ διὰ πλειόνων μὲν φαινομένου γίνεσθαι, διὰ τίνος ῥᾷστα καὶ κάλλιστα ἐπισκοποῦσι· δι' ἑνὸς δὲ ἐπιτελουμένου, πῶς διὰ τούτου ἔσται κἀκεῖνο διὰ τίνος, ἕως ἂν ἔλθωσιν ἐπὶ τὸ πρῶτον αἴτιον, ὃ ἐν τῇ εὑ-

dæmoniorum nemo deliberat: nihil enim eorum per nos fieri potest. At de iis consilium capimus, quæ sunt in nostra potestate vt gerãtur, quæ etiã sola reliqua sunt. Nã causæ vidẽtur, natura, necessitas, fortuna: prætereáque mens & quicquid per hominem fit. Singuli autem homines de iis consultant quæ per se ipsi efficere possunt. Nec verò de artibus ac scientiis certis & seipsis contentis, consiliũ capitur: quales sunt literæ, quæ quonã modo scribẽdæ sint, minimè dubitam⁹. Sed quæ per nos efficiuntur, non autem semp eodẽ modo, de iis cõsultamus. vt de iis quæ medicina, numulariorũ, & gubernatoris artes tractant potius, quàm quæ gymnastice, quo min⁹ certę sunt. similis est ratio cęterarũ: sed sæpius de iis quæ ab artibus, quàm quę à scientiis proficiscũtur: propterea quòd magis ea veniunt nobis in dubiũ. Consultatio autẽ in iis est quæ plerunque eueniunt, incertum tamen quõ inclinare debeant: in infinitis etiam. Ad res autẽ magnas consultores adhibemus, nobis ipsi diffisi, quasi minus ad statuendũ idoneis. Cõsultamus autem, non de finibus, sed de pertinentibus ad fines. Neque enim medicus an curet, consultat: aut orator, an persuadeat: vel ciuilis, an legibus bene instituat, vel alij artifices de fine: sed ij propositũ sibi finem, quomodo, & quibus rebus assequãtur, inquirũt. Quòd si cõpluribus ad cũ perueniri posse constet, tũ qua facillimè, & optimè possit, considerãt: sin vna perfici queat, quẽadmodum per hanc assequãtur, ad illãque per quam perueniant, co vsquedum ad primam causam veniant, quæ in

inueniendo postrema est. Nam qui consultat eodem modo quo diagramma inquirere, ac retexere videtur. Constat autem non omnem quæstionẽ esse deliberationẽ, quales sunt mathematicę: deliberationẽ verò omnẽ esse quæstionẽ, quód q; retexendo postremũ est, id primũ esse gignendo. Quod si in id inciderint quod fieri nequeat, vt, si pecuniis sit opus, nec posint suppeti, tum se abstrahunt: sin autẽ fieri posse constiterit, ad efficiendum aggrediũtur. Atqui ea fieri possunt, quæ per nos efficiantur. nam quæ amicorũ opera fiũt, per nos fiũt quodã modo, quia principiũ in nobis situm est. Quæruntur autem aliàs instrumẽta, aliàs vsus eorũ, itémque in reliquis: interdum qua re, aliquando quo pacto, aut qua ratione res confici queat. Homo itaque videtur, vt dixi, principium esse actionum: consilium autẽ in iis versari quæ ab eo agi possunt. at actiones aliorum causa sunt. Nunquã igitur cadet in deliberationem finis, sed quę ad fines cõducunt: nec res singulæ quidem, vt sitne hoc panis, & recte necócoctus, an cõfectus sit, quoniã hæc cadunt sub sensum: ac si semper deliberaret quis, in infinitũ progrederetur. Quod autem in deliberationẽ cadit, & in delectũ eadem sunt: nisi quod iam definitum est deligendum. Quod enim de consilio iam iudicatum est, eligendũm est. Tum enim quisque definit quomodo quicq; gerat exquirere, cum principium ad se retulerit, & ad eã sui partẽ quę tenet principatũ. hæc enĩ pars deligit. Quod ex veteribus etiam rebuspub. quas imitatus est Homerus, perspicitur. Quæ enim

ρέσει ἔσχατόν ἐστιν. ὁ γὰρ βουλευόμενος ἔοικε ζητεῖν καὶ ἀναλύειν τὸν εἰρημένον τρόπον, ὥσπερ διάγραμμα. φαίνεται δὲ ἡ μὲν ζήτησις, οὐ πᾶσα εἶναι βούλευσις, οἷον αἱ μαθηματικαί· ἡ δὲ βούλευσις πᾶσα ζήτησις· καὶ τὸ ἔσχατον ἐν τῇ ἀναλύσει, πρῶτον εἶναι ἐν τῇ γενέσει· κἂν μὲν ἀδυνάτῳ ἐντύχωσιν, ἀφίστανται· οἷον εἰ χρημάτων δεῖ, ταῦτα δὲ μὴ οἷόν τε πορισθῆναι· ἐὰν δὲ δυνατὸν φαίνηται, ἐγχειροῦσι πράττειν· δυνατὰ δὲ, ἃ δι' ἡμῶν γένοιτο ἄν. τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων, δι' ἡμῶν πως ἐστίν. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν ἡμῖν. ζητεῖται δὲ ὁτὲ μὲν τὰ ὄργανα, ὁτὲ δὲ ἡ χρεία αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς, ὁτὲ μὲν δι' οὗ, ὁτὲ δὲ πῶς, ἢ διὰ τίνος. ἔοικε δὴ, καθάπερ εἴρηται, ἄνθρωπος εἶναι ἀρχὴ τῶν πράξεων· ἡ δὲ βουλὴ περὶ τῶν αὐτῷ πρακτῶν, αἱ δὲ πράξεις, ἄλλων ἕνεκα. οὐκ ἂν οὖν εἴη βουλευτὸν τὸ τέλος, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὰ τέλη. οὐδὲ δὴ τὰ καθ' ἕκαστα· οἷον εἰ ἄρτος τοῦτο, ἢ πέπεπται, ἢ πεποίωται ὡς δεῖ. αἰσθήσεως γὰρ ταῦτα. εἰ δὲ ἀεὶ βουλεύσεται, εἰς ἄπειρον ἥξει. βουλευτὸν δὲ καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό· πλὴν ἀφωρισμένον ἤδη τὸ προαιρετόν. τὸ γὰρ ἐκ τῆς βουλῆς προκριθὲν, προαιρετόν ἐστι. παύεται γὰρ ἕκαστος ζητῶν πῶς πράξει, ὅταν εἰς αὐτὸν ἀναγάγῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ αὐτοῦ εἰς τὸ ἡγούμενον. τοῦτο γὰρ τὸ προαιρούμενον. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς Ὅμηρος ἐμιμεῖτο. οἱ γὰρ

βασιλεῖς, ἃ προῃρέλοντο ἀνήγγελλον τῷ δήμῳ. ὄντος δὲ τοῦ προαιρετοῦ, βουλευτοῦ ὀρεκτοῦ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἡ προαίρεσις ἂν εἴη βουλευτικὴ ὄρεξις τῶν ἐφ' ἡμῖν. ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες, ὀρεγόμεθα κατὰ τὴν βούλευσιν. ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τύπῳ εἰρήσθω, καὶ περὶ ποῖά ἐστι, καὶ ὅτι τῶν πρὸς τὰ τέλη.

Ἡ δὲ βούλησις, ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστὶν, εἴρηται· δοκεῖ δὲ, τοῖς μὲν τἀγαθοῦ εἶναι· τοῖς δὲ τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ. συμβαίνει δὲ, τοῖς μὲν τὸ βουλητὸν τἀγαθὸν λέγουσι, μὴ εἶναι βουλητὸν ὃ βούλεται ὁ μὴ ὀρθῶς αἱρούμενος. εἰ γὰρ ἔσται βουλητὸν, καὶ ἀγαθόν· ἦν δὲ, εἰ οὕτως ἔτυχε, κακόν. τοῖς δ' αὖ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν, τὸ βουλητὸν λέγουσι, μὴ εἶναι φύσει βουλητὸν, ἀλλ' ἑκάστῳ τὸ δοκοῦν. ἄλλο δ' ἄλλῳ φαίνεται· καὶ εἰ οὕτως, ἔτυχε τἀναντία. εἰ δὲ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἆρα φατέον ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν βουλητὸν εἶναι τἀγαθόν· ἑκάστῳ δὲ, τὸ φαινόμενον; τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ, τὸ κατ' ἀλήθειαν εἶναι· τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχόν· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων, τοῖς μὲν εὖ διακειμένοις, ὑγιεινά ἐστι τὰ κατ' ἀλήθειαν τοιαῦτα ὄντα· τοῖς δ' ἐπινόσοις, ἕτερα· ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυκέα, καὶ θερμὰ, καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα. ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τἀληθὲς αὐτῷ φαίνεται. καθ' ἑκάστην γὰρ ἕξιν, ἴδιά ἐστι καὶ καλὰ καὶ ἡδέα. καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος, τῷ τἀληθὲς ἐν ἑκάστοις ὁρᾶν, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν.

reges elegerant, de iis ad populũ referebant. Quoniam autem deligendum est quod per deliberationem expetendum est in iis quæ in nostra sunt potestate, ꝑfectò electio erit deliberata appetitio eorũ quæ in nostra sunt potestate. Iudicio enim ad deliberationem adhibito, cõsultationi congruenter appetimus. Ac electio quidem quid sit, quibus in rebus versetur, esséque rerum quę ad fines spectãt, planè dictũ sit. Voluntatem au- 4
tẽ finis esse diximus: sed aliis esse videtur verè boni: aliis boni quod videatur. Atqui euenit iis qui voluntarium bonum esse dicant, non voluntariũ esse id quod velit minus rectè expetens. si enim voluntarium erit, bonum etiam erit. at erat fortasse malum. Iis autẽ qui aiunt voluntarium esse, quod bonũ videatur, voluntarium nõ esse natura, sed quod cuiq; visum sit. atquí aliud alij, & si ita res ferat, etiam cõtraria videntur. Quę si min' ꝓbantur, cõfitendúmne est omnino ac reuera bonum volũtarium esse? cuique verò quod videatur? Ac viro quidem bono id bonum quod vere est: improbo, quod occurrit, videtur: vt corporibus probè affectis, salubria sunt ea quæ reuera sunt eiusmodi: quæ autem in morbis sunt, alia: itémque & amara & dulcia, & calida, & grauia, & cætera omnia. Nam & benè de singulis vir bon' iudicat, & facilè quid in re quaque veri sit, perspicit. Propria est enim sua cuiusque habitus & honestas, & voluptas, excellítq; vir bon' plurimũ in perspiciẽdo quid in quaq; re veri sit, quasi rerũ omniũ mẽsura & norma.

At verò multitudo à voluptate decipi videtur: quippe cùm nõ bona sit, esse videatur. Itaque plerique voluptatem appetũt, vt bonum, dolorem aspernãtur, vt malũ.

Quoniam autẽ voluntarium, in fine: quæ verò in deliberationẽ & delectum cadunt, in iis cernuntur quæ ad finem ferunt: efficitur vt actiones quę in illis versantur, omnes eligendæ sint libentérque fiant. atque in iis versantur virtutis actiones. Virtus autẽ ipsa, itémque vitium, in nostra sunt potestate. Quas enim res vt agamus, eas etiam, vt ne agamus, quásq; vt non agamus, easdem vt agamus in nobis sitũ est. Ita si in nobis est agere quippiam, cùm honestũ sit, & non agere erit in nobis, cùm turpe sit: etsi non agere cùm sit honestum, erit quoque in nobis situm id agere, cum turpe sit. Quòd si in nobis sitũ est, vt honesta quæ sunt, & turpia faciamus, eodémq; modo vt ne faciam⁹. hoc autẽ est bonos & malos esse: certè probi, improbíve simus, est id in nobis. at verò dicere quod,

Nolens beatus nemo, nec volens malus,

illud falsum, hoc verũ videtur. Nã & nemo est beatorum inuitus, & vitiũ volentis est. Alioqui à nobis paulò ante posita in cõtrouersiã vocãda: negãdúsq; homo erit auctor esse & procreator actionũ, quasi liberorũ. Quæ si perspicua sunt, neque ea possumus ad alia referre principia, nisi ad ea quæ in nobis sita sunt, certè quorũ in nobis sita sunt principia, ea in nostra sunt potestate, atq; volũtate. Testes huius rei sunt, & priuati singuli, & ipsi legislatores, qui sumũt suppliciũ de iis qui praua

τοῖς πολλοῖς δὲ ἡ ἀπάτη διὰ τὴν ἡδονὴν ἔοικε γίνεσθαι. οὐ γὰρ οὖσα, ἀγαθὸν φαίνεται. αἱροῦνται οὖν τὸ ἡδὺ, ὡς ἀγαθόν· τὴν δὲ λύπην, ὡς κακὸν φεύγουσιν. Ὄντος δὴ βουλητοῦ μὲν τοῦ τέλους, βουλευτῶν δὲ καὶ προαιρετῶν τῶν πρὸς τὸ τέλος, αἱ περὶ ταῦτα πράξεις κατὰ προαίρεσιν εἶεν ἂν καὶ ἑκούσιοι· αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι περὶ ταῦτα. ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία. ἐν οἷς γὰρ ἐφ' ἡμῖν τὸ πράττειν, καὶ τὸ μὴ πράττειν καὶ ἐν οἷς τὸ μὴ, καὶ τὸ ναί. ὥστ' εἰ τὸ πράττειν καλὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν ἐστι, καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐφ' ἡμῖν ἔσται, αἰσχρὸν ὄν· καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν, καλὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ πράττειν, αἰσχρὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν· εἰ δ' ἐφ' ἡμῖν τὰ καλὰ πράττειν, καὶ τὰ αἰσχρὰ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ πράττειν· τοῦτο δὲ ἦν, τὸ ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς εἶναι· ἐφ' ἡμῖν ἔσται τὸ ἐπιεικέσι καὶ φαύλοις εἶναι. τὸ δὲ λέγειν ὡς,

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μάκαρ,

ἔοικε τὸ μὲν ψευδεῖ, τὸ δ' ἀληθεῖ. μακάριος μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄκων· ἡ δὲ μοχθηρία, ἑκούσιον. ἢ τοῖς γε νῦν εἰρημένοις ἀμφισβητητέον, καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐ φατέον ἀρχὴν εἶναι, οὐδὲ γεννητὴν τῶν πράξεων, ὥσπερ καὶ τέκνων. εἰ δὲ ταῦτα φαίνεται, καὶ μὴ ἔχομεν εἰς ἄλλας ἀρχὰς ἀναγαγεῖν παρὰ τὰς ἐφ' ἡμῖν, ὧν καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐφ' ἡμῖν, καὶ αὐτὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσια. τούτοις δ' ἔοικε μαρτυρεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ ὑφ' ἑκάστων, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν νομοθετῶν. κολάζουσι γὰρ καὶ τιμωροῦνται τοὺς δρῶντας μοχθηρά,

ὅσοι μὴ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν, ἧς μὴ αὐτοὶ αἴτιοι· τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν· ὡς τοὺς μὲν προτρέψοντες, τοὺς δὲ κωλύσοντες. καίτοι ὅσα μήτ' ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, μήθ' ἑκούσια, οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν, ὡς οὐδὲν πρὸ ἔργου ὄντος πεισθῆναι μὴ θερμαίνεσθαι, ἢ ἀλγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν τοιούτων. οὐθὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά. καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσιν, ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας· καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι, καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσιν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν. τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι. ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός τίς ἐστιν, ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι· ἀλλὰ τοῦ τοιούτους γενέσθαι αὐτοὶ αἴτιοι, ζῶντες ἀνειμένως, καὶ τοῦ ἀδίκους ἢ ἀκολάστους εἶναι, οἱ μὲν κακουργοῦντες, οἱ δὲ ἐν πότοις καὶ τοῖς τοιούτοις διάγοντες. αἱ γὰρ περὶ ἕκαστα ἐνέργειαι, τοιούτους ποιοῦσι. τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν μελετώντων πρὸς ἡντινοῦν ἀγωνίαν ἢ πρᾶξιν. διατελοῦσι γὰρ ἐνεργοῦντες. τὸ μὲν οὖν ἀγνοεῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνεργεῖν περὶ ἕκαστα αἱ ἕξεις γίνονται, κομιδῇ ἀναισθήτου. ἔτι δ' ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα μὴ βούλεσθαι ἄδικον εἶναι· ἢ τὸν ἀκολασταίνοντα, ἀκόλαστον. εἰ δὲ μὴ ἀγνοῶν τις πράττει, ἐξ ὧν ἔσται ἄδικος, ἑκὼν ἄδικος ἂν εἴη. οὐ μὴν ἐάν γε βούληται ἄδικος ὤν, παύ-

non vi, nec per ignorantiā admittunt, cuius non sint auctores ipsi: honorant autē qui præclara faciunt, vt hos adhortētur, illos deterreant. Atqui nemo quenquam ad ea hortatur, quę nec sunt in nostra potestate, nec nostræ volūtatis: vt nihil attinet inducere, vt caleam', vel doleam', vel esuriamus, aut aliud quiduis eius generis patiamur: quia nihilominus ea perferem'. Etenim ignorātię causam in eo vindicāt, si sua culpa nescierit: vt in vinolentos duplex pœna cōstituta est: quod principiū in eis, ne vino obruantur, situ est: quod quidem causa est ignorationis. Quinetiā puniunt aliquid ignorātes eorum quæ legibus cōtinentur, quę ipsa & cognosci debēt, nec sunt difficilia: itēque in cæteris, si qui p negligentiā aliquid videtur ignorare, quòd in eis situm erat, ut ne ignorarēt: quādoquidē in eorū erat potestate, vt darent operā. Quanquā aliqui fortè sunt eiusmodi, vt ne dēt operā: eorúmq; culpa accidit, vt tales fiant, dum dissolutè viuunt: & vt iniusti & intemperantes sint, illi, dum fraude & dolo agunt: hi, dū degunt vitā in cōpotationibus aliisq; generis eiusdē. Nā quę in quaque re opera ponitur, tales homines efficit. Quod ex iis pspicitur, qui ad quoduis certamē, vel actionē se exercent: semper enim id agunt. Ignorare ergo, ex opera in re quaque posita gigni habitus, est plane stupidi. absurdum etiā sit, facientem iniuriā, nolle iniustum esse: & intemperatè viuentē, intēperantē. Atqui si quis sciēs gerit ea, ex quibus erit iniustus, fiet iniustus. Nec tamen si velit quidem, cū sit iniustus, esse desi-

nat, fiátq; iustus: quoniā ne ægrotus quidē, valens, qui si ita fors tulerit, volēs ęgrotat, libidinose viuens, nec medicis credēs. At tum illi quidem licebat morbum declinare: at posteaquam se prodidit, iam non licet: vt is qui lapidē iaculatus est, nō potest iam reuocare, quanquam esset antea in eius potestate ne iacularetur, cùm in ipso situm esset principiū: sic iniusto ac libidinoso ab his vitiis declinare initio licuit: ideo volentes faciunt: at posteaquā eiusmodi extiterunt, iam nō esse nō licet. Nec verò animi solùm, sed & in nonnullis quos etiam culpamus, corporis vitia libenter fiunt. Nam à natura tributas deformitates nemo vituperat: at quæ se exercendi incuria & negligētia suscipiūtur, dantur vitio. Eadem est infirmitatis ratio, turpitudinis, & debilitationis mēbrorū. Nemo enim oculis priuato natura, aut morbo, aut vulnere, probrum obiicit, sed misericordia potius cōmouetur: cui autē ex vinolētia, aut alia intēperantia hoc euenerit, is culpatur ab omnibus. Quæ ergo vitia corporis in nostra sunt potestate, culpantur: quæ non sunt, non itē. Quod si ita est, in cæteris etiam quæ crimini dātur vitia, ea in nostra fuerint potestate. Quòd si quis dixerit, omnes sequi quod bonū esse videatur: illam autem æstimationem non in eorum esse potestate, sed qualis quisque sit, ei talem finem videri: ac si sibi quisque comparandi habitus causa est quodā modo, profectò & existimationis erit sibi causa quodā modo. Sin nemo sua culpa flagitiosa facit, sed ignarus finis, existimans per ea optimè sibi cessurum: finísque appetitio

σεται καὶ ἔσται δίκαιος. οὐδὲ γὰρ ὁ νοσῶν, ὑγιής. καὶ εἰ οὕτως ἔτυχεν, ἑκὼν νοσεῖ ἀκρατῶς βιοτεύων, καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς. τότε μὲν οὖν ἐξῆν αὐτῷ μὴ νοσεῖν. προεμένῳ δὲ, οὐκ ἔτι· ὥσπερ οὐδ᾽ ἀφέντι λίθον, ἔτι αὐτὸν δυνατὸν ἀναλαβεῖν. ἀλλ᾽ ὅμως ἐπ᾽ αὐτῷ τὸ βαλεῖν καὶ ῥῖψαι. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐπ᾽ αὐτῷ. οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀδίκῳ καὶ τῷ ἀκολάστῳ, ἐξ ἀρχῆς μὲν ἐξῆν τοιούτοις μὴ γενέσθαι, διὸ ἑκόντες εἰσί. γενομένοις δὲ οὐκ ἔξεστι μὴ εἶναι. οὐ μόνον δὲ αἱ τῆς ψυχῆς κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ᾽ ἐνίοις καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷς καὶ ἐπιτιμῶμεν. τοῖς μὲν γὰρ διὰ φύσιν αἰσχροῖς, οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ· τοῖς δὲ δι᾽ ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀσθένειαν, καὶ αἶσχος, καὶ πήρωσιν. οὐδεὶς γὰρ ἂν ὀνειδίσειε τυφλῷ φύσει, ἢ ἐκ νόσου, ἢ ἐκ πληγῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεήσαι· τῷ δ᾽ ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης ἀκολασίας, πᾶς ἂν ἐπιτιμήσαι. τῶν δὴ περὶ τὸ σῶμα κακιῶν αἱ μὲν ἐφ᾽ ἡμῖν ἐπιτιμῶνται· αἱ δὲ μὴ ἐφ᾽ ἡμῖν, οὔ. εἰ δ᾽ οὕτω, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἱ ἐπιτιμώμεναι τῶν κακιῶν, ἐφ᾽ ἡμῖν ἂν εἶεν. εἰ δέ τις λέγοι ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ᾽ ὁποῖός ποθ᾽ ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. εἰ μὲν οὖν ἕκαστος ἑαυτῷ τῆς ἕξεώς ἐστί πως αἴτιος, καὶ τῆς φαντασίας ἔσται πως αὐτὸς αἴτιος. εἰ δὲ μηδεὶς αὐτῷ αἴτιος τοῦ κακὰ ποιεῖν, ἀλλὰ δι᾽ ἄγνοιαν τοῦ τέλους ταῦτα πράττει, διὰ τούτων οἰόμενος αὐτῷ τὸ ἄριστον ἔσεσθαι· ἡ δὲ τοῦ τέλους ἔφεσις,

οὐκ αὐθαίρετος, ἀλλὰ φῦναι δεῖ, ὥσπερ ὄψιν ἔχοντα, ᾗ κρινεῖ καλῶς, καὶ τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθὸν αἱρήσεται. καὶ ἔστιν εὐφυής, ᾧ τοῦτο καλῶς πέφυκε. τὸ γὰρ μέγιστον καὶ κάλλιστον, καὶ ὃ παρ' ἑτέρου μὴ οἷόν τε λαβεῖν, μηδὲ μαθεῖν, ἀλλ' οἷον ἔφυ, τοιοῦτον ἕξει. καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τοῦτο πεφυκέναι, ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ ἂν εἴη εὐφυΐα. εἰ δὴ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, τί μᾶλλον ἡ ἀρετὴ τῆς κακίας ἔσται ἑκούσιον. ἀμφοῖν γὰρ ὁμοίως, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, τὸ τέλος φύσει, ἢ ὁπωσδήποτε φαίνεται καὶ κεῖται. τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τοῦτ' ἀναφέροντες, πράττουσιν ὁπωσδήποτε. εἴτε δὴ τὸ τέλος μὴ φύσει ἑκάστῳ φαίνεται οἱονδήποτε, ἀλλά τι καὶ παρ' αὐτόν ἐστιν· εἴτε τὸ μὲν τέλος φυσικόν, τῷ δὲ τὰ λοιπὰ πράττειν ἑκουσίως τὸν σπουδαῖον, ἡ ἀρετὴ ἑκούσιόν ἐστιν, οὐθὲν ἧττον καὶ ἡ κακία ἑκούσιον ἂν εἴη. ὁμοίως γὰρ καὶ τῷ κακῷ ὑπάρχει τὸ δι' αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ εἰ μὴ ἐν τῷ τέλει. εἰ οὖν ὥσπερ λέγεται, ἑκούσιοί εἰσιν αἱ ἀρεταί· καὶ γὰρ τῶν ἕξεων συναίτιοί πως αὐτοί ἐσμεν· καὶ τῷ ποιοί τινες εἶναι, τὸ τέλος τοιόνδε τιθέμεθα· καὶ αἱ κακίαι ἑκούσιοι ἂν εἶεν. ὁμοίως γάρ. κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν τό, τε γένος τύπῳ, ὅτι μεσότητές εἰσι, καὶ ὅτι ἕξεις ὑφ' ὧν τε γίνονται, καὶ ὅτι τούτων πρακτικαί, καὶ καθ' αὑτάς· καὶ ὅτι ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἑκούσιοι, καὶ οὕτως ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ. οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις. τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοί ἐσμεν,

non eſt ſpontanea, ſed ita natus quiſque ſit oportet, vt quaſi aſpectū habeat, quo bene iudicabit, atque id quod verè bonum eſt ſequetur. Atque is bene natus eſt, cui hoc natura bene habet. Eſt enim hoc & maximū, & præſtantiſsimū, quódque nemo nec accipere ab alio poſſit, nec diſcere: ſed qualecunque à natura cuique tribuitur, tale obtinebit. Atque ſi bene ac præclarè hoc à natura cōſtitutū ſit, ea demū perfecta veráque fuerit bonitas naturę. Si hæc, inquā, vera ſunt, cur virtus poti⁹ quàm vitiū volētis erit: cùm vtriq; & bono & malo finis eodē modo, vel natura, vel quomodocūque videatur ac ponatur: reliquáque cōferentes agant quomodocunq;? Siue igitur finis nō natura qualiſcunque cuiq; videtur, ſed aliquid etiam eſt in ipſo: ſiue finis naturalis eſt, ob idque quòd vir bonus volens cætera gerat, virtus voluntaria eſt: vitiū nihilominus futurum eſt voluntariū. Improbo enim eadem ratione ineſt facultas per ſeipſum agendi, etſi non in fine, at in actionibus, ſi ergo virtutes volūtarię ſunt, vt dicitur, quòd cauſas adiuuamus habituū, quódque quales ſumus, talem etiā finem ponimus: vitia quoque voluntaria fuerint. eadem enim ratio eſt. Ac cōmuniter quidem de virtutibus diximus, & planè genere mediocritates eas eſſe, & habitus, & à quibus gignantur, eorum eſſe effectrices, idque per ſe: eas etiam in noſtra eſſe poteſtate, & voluntarias, atq; ita, vt recta ratio præſcripſerit. Nec verò ſunt actiones voluntariæ & habitus eodem modo. Nam à principio ad finem in nobis ſitæ ſunt actiones,

rerum singularũ tenentibus scientiã: habituum verò ab initio. Rerum verò singularum non est nota accessio, vt etiã in ægrotationibus. Sed quoniã sic secúsue iis vteremur, in nobis erat, idcirco dicũtur esse volũtariç. De singulis autẽ nũc ab initio, quæ sint, in quibus, & quemadmodum versentur, disseramus: & vna eadẽque opera quot sint, intelligetur. ac
6 primùm de fortitudine. Quod igitur audaciæ ac formidinis mediocritas sit, iã antea diximus. Timem⁹ autem ea videlicet quę terrorem adferunt: quę eadem, vt semel dicam, mala sunt. Itaq; metũ definiũt, mali expectationẽ. Metuimus igitur omnia quæ mala sunt, vt dedec⁹, paupertatẽ, morbũ, amicorũ penuriã, mortẽ: sed tamẽ nõ in his omnibus fortis uersari uidetur. Sũt enim quædã quę timeas oportet, ac prçclarum est, & quę turpe sit nõ timere, vt dedecus. Nã qui ea metuat, prob⁹ & pudens: qui nõ metuat, impudẽs est. Quanquã is à nõnullis fortis nominatur per translationem, quoniam simile quiddã forti habeat. vacat enĩ metu vir fortis. Nec verò paupertas fortasſis est pertimescenda, nec morbus, nec omnino quicquid à vitio ꝓficiscatur, & per se quis prçstet. Nec si quis in his interrit⁹ sit, is fortis· quanquã eũ etiã ex similitudine dicimus. Sunt enim, qui cũ in bellicis periculis ignaui sint, liberales sunt, & ad iacturam pecuniarum paratisſimi. Nec si quis vim liberis & vxori timeat, vel inuidiam, aut aliquid eius generis, ignauus est: nec fortis est, si fidenti sit animo virgis cædendus. Quibus ergo in rebus metuendis fortis cerni-

εἰδότες τὰ καθ᾽ ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ τῆς ἀρχῆς· τῶν καθ᾽ ἕκαστα δὲ ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν. ἀλλ᾽ ὅτι ἐφ᾽ ἡμῖν ἦν οὕτως, ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι. ἀναλαβόντες δὴ περὶ ἑκάστης, εἴπωμεν τίνες εἰσὶ, καὶ περὶ ποῖα, καὶ πῶς· ἅμα δ᾽ ἔσται δῆλον καὶ πόσαι εἰσί· καὶ πρῶτον περὶ ἀνδρείας. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους καὶ θάῤῥη, ἤδη καὶ πρότερον εἴρηται. φοβούμεθα δὲ δηλονότι τὰ φοβερά. ταῦτα δ᾽ ἐστὶν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, κακά· διὸ καὶ τὸν φόβον ὁρίζονται προσδοκίαν κακοῦ. φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακά· οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον. ἀλλ᾽ οὐ περὶ πάντα δοκεῖ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι. ἔνια γὰρ καὶ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ καλὸν· τὸ δὲ μὴ, αἰσχρόν. οἷον ἀδοξίαν. ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος, ἐπιεικὴς, καὶ αἰδήμων· ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, ἀναίσχυντος. λέγεται δὲ ὑπό τινων ἀνδρεῖος κατὰ μεταφοράν. ἔχει γάρ τι ὅμοιον τῷ ἀνδρείῳ· ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος. πενίαν δ᾽ ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι, οὐδὲ νόσον, οὐδ᾽ ὅλως ὅσα μὴ ἀπὸ κακίας, μηδὲ δι᾽ αὑτόν. ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὁ περὶ ταῦτα ἄφοβος, ἀνδρεῖος. λέγομεν δὲ καὶ τοῦτον καθ᾽ ὁμοιότητα. ἔνιοι γὰρ ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις δειλοὶ ὄντες, ἐλευθέριοί εἰσι, καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν εὐθαρσῶς ἔχουσιν. οὐδὲ δὴ εἴ τις ὕβριν περὶ παῖδας καὶ γυναῖκα φοβεῖται, ἢ φθόνον, ἤ τι τῶν τοιούτων, δειλός ἐστιν· οὐδ᾽ εἰ θαῤῥεῖ μέλλων μαστιγοῦσθαι, ἀνδρεῖος. περὶ ποῖα οὖν τῶν φοβερῶν ὁ ἀν-

δρεῖος· ἢ περὶ τὰ μέγιστα; οὐθεὶς γὰρ ὑπομενετικώτερος τῶν δεινῶν. φοβερώτατον δ' ὁ θάνατος. πέρας γάρ. καὶ οὐδὲν ἔτι τῷ τεθνεῶτι δοκεῖ, οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν εἶναι. δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι· οἷον εἰ ἐν θαλάττῃ, ἢ ἐν νόσοις. ἐν τίσιν οὖν; ἢ ἐν τοῖς καλλίστοις; τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν πολέμῳ· ἐν μεγίστῳ γὰρ καὶ καλλίστῳ κινδύνῳ. ὁμόλογοι δὲ τούτοις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαὶ αἱ ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ παρὰ τοῖς μονάρχοις. κυρίως δὴ λέγοιτ' ἂν ἀνδρεῖος, ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἀδεὴς, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει ὑπόγυια ὄντα. τοιαῦτα δὲ μάλιστα τὰ κατὰ πόλεμον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν θαλάττῃ καὶ ἐν νόσοις ἀδεὴς ὁ ἀνδρεῖος. οὐχ οὕτω δὲ ὡς οἱ θαλάττιοι· οἱ μὲν γὰρ ἀπεγνώκασι τὴν σωτηρίαν, καὶ τὸν θάνατον τὸν τοιοῦτον δυσχεραίνουσιν· οἱ δὲ, εὐέλπιδές εἰσι παρὰ τὴν ἐμπειρίαν. ἅμα δὲ καὶ ἀνδρίζονται ἐν οἷς ἐστὶν ἡ ἀλκὴ, ἢ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν. ἐν ταῖς τοιαύταις δὲ φθοραῖς οὐθέτερον ὑπάρχει. Τὸ δὲ φοβερὸν οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτό· λέγομεν δέ τι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. τοῦτο μὲν οὖν παντὶ φοβερὸν τῷ γε νοῦν ἔχοντι. τὰ δὲ κατ' ἄνθρωπον διαφέρει μεγέθει, καὶ τῷ μᾶλλον, καὶ τῷ ἧττον· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ θαῤῥαλέα. ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἀνέκπληκτος ὡς ἄνθρωπος. φοβήσεται μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα· ὡς δεῖ δὲ, καὶ ὡς ὁ λόγος ὑπομενεῖ τοῦ καλοῦ ἕνεκα. τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀρετῆς. ἔστι δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον ταῦτα φοβεῖσθαι, καὶ ἔτι τὰ φοβερὰ, ὡς τοιαῦτα φοβεῖσθαι. γίνεται

tur?an in maximis?Neque enim quisquā est terribiliū tolerātior.nihil autem morte terribilius,cùm sit extremum, & iam nihil mali aut boni videatur superesse mortuo.Nec verò in morte cuiusque generis vir fortis videatur, vt si in mari vel morbis pereat. Quo ergo in genere? an non in pulcherrimo?qualis est ea quæ in bello euenit.quippe quæ in maximo pulcherrimóq; periculo oppetitur.Hoc indicāt honores,qui& in Rebusp.& apud reges decreti sunt. Quocirca ꝓpriè fortis dicatur is qui morte honesta propositа,iisque omnibus quæ cū sint repentina mortē adferunt, metu vacat. cuiusmodi sunt maximè bellica.Attamē & in mari, & in morbis vir fortis intrepidus est, sed non more nautarū. Hi enim & de salute sua desperāt,& genus hoc mortis acerbè ferūt:illos fidenti esse animo docuit exercitatio.Sunt etiā virili animo,cùm aut viribus locus est,aut pulchrum exire de vita:quorum neutrum in his generibus interitus cōtingit.

7 Nec verò idē est formidolosum omnibus,éstq; aliquid quod præstare homo non posit, quod omnes ꝓfectò qui sani sunt mēte,pertimescunt. Quæ autē homo præstare potest,ea magnitudine differūt, intēsionéq; ac remissione:similitérq; ea quę præbēt animis fiduciā. Atqui vir fortis,terrore vacat quātum homo patitur.Itaque hęc ipsa vt decet, vtque ratio postulat, pertimescet honestatis causa: quoniā is est virtutis finis.Fieri autem potest,vt eadem quis & magis,& minus metuat:etiā vt quæ non sunt timenda, æquè ac illa timeat. Hinc

peccata nascuntur: aliud, quod id nō decet: aliud, quòd nō vt decet: aliud, quòd nō tum cùm decet, & si qua sunt generis eiusdem. Itémque in iis quæ fiduciã præbent. Qui ergo quæ, cuiúsque rei causa, & quẽadmodum, & quando decet, perfert, extimescítq;, itidẽ qui fidẽti animo, fortis est. pro rerũ enim dignitate, & vt ratio præcipit, vir fortis & fert, & gerit omnia. Omnis autẽ actionis finis est id quod cum animi habitu cõgruit. Ac forti viro fortitudo honesta videtur: qualis est finis: quæque enim res fine terminatur. Honestatis verò causa fortis fert, facítque ea quæ congrua sunt fortitudini. modũ verò transeuntiũ, is qui vacuitate quadam met', vacat nomine (esse autẽ multa quæ nomine vacarent, suprà ostẽdimus) appelletur insanus, vel stolidus, si nihil metuat, nec motum terræ, nec vndas, quales aiunt esse Gallos: qui autem nimis confidit rebus terrorẽ afferentibus, audax. Atque etiã arrogãs, audax videtur esse, síbíque fortitudinẽ vẽdicare. Itaque quo ille animo in rebus asperis est, eodẽ hic cupit videri. quocirca quibuscũque rebus potest, eum imitatur. Ita fit, vt plerique eorũ simul audaces sint ac ignaui. in his enim audaciã præ se ferentes, res formidolosas nō subeunt. at qui metuẽdo modũ egreditur, ignauus est. Nã & quæ non decet, & vt nō decet, quęque sunt eiusdẽ generis, omnia eũ cõsequũtur. deficit etiam in cõfidendo: sed exuperãs in doloribus magis est cõspicuus. Desperat ergo ignauus, quia omnia metuit: at fortis contrá. est enim fidẽtis animi, audere. Ac in his qui-

δὲ τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ μὲν, ὅτι οὐ δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὡς δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὅτε, ἤ τι τῶν τοιούτων. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰ θαῤῥαλέα. ὁ μὲν οὖν ἃ δεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα, ὑπομένων καὶ φοβούμενος, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· ὁμοίως δὲ καὶ θαῤῥῶν, ἀνδρεῖος. κατ᾽ ἀξίαν γὰρ, καὶ ὡς ἂν ὁ λόγος, πάσχει καὶ πράττει ὁ ἀνδρεῖος. τέλος δὲ πάσης ἐνεργείας ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἕξιν· καὶ τῷ ἀνδρείῳ δὲ ἡ ἀνδρεία καλόν. τοιοῦτον δὴ καὶ τὸ τέλος. ὁρίζεται γὰρ ἕκαστον τῷ τέλει. καλοῦ δὴ ἕνεκα ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀνδρείαν. τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος· εἴρηται δ᾽ ἡμῖν ἐν τοῖς προτέροις, ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα· εἴη δ᾽ ἄν τις μαινόμενος ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηδὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν, μήτε τὰ κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς κελτούς. ὁ δὲ τῷ θαῤῥεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερὰ, θρασύς. δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς ἀνδρείας. ὡς οὖν ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως οὗτος βούλεται φαίνεσθαι. ἐν οἷς οὖν δύναται, μιμεῖται. διὸ καί εἰσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν θρασύδειλοι. ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν. ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός. καὶ γὰρ ἃ μὴ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀκολουθεῖ αὐτῷ. ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαῤῥεῖν. ἀλλ᾽ ἐν ταῖς λύπαις ὑπερβάλλων, μᾶλλον καταφανής ἐστι. δύσελπις δή τις ὁ δειλός· πάντα γὰρ φοβεῖται· ὁ δ᾽ ἀνδρεῖος, ἐναντίος. τὸ γὰρ θαῤῥεῖν, εὐέλπιδος. περὶ ταῦτα μὲν οὖν

ἐστὶ

ἐστὶ, ὅ, τε δειλὸς, καὶ ὁ θρασὺς, καὶ ὁ ἀνδρεῖος. διαφόρως δ' ἔχουσι πρὸς αὐτά. οἱ μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ δὲ μέσως ἔχει, καὶ ὡς δεῖ. καὶ οἱ μὲν θρασεῖς, προπετεῖς, καὶ βουλόμενοι πρὸ τῶν κινδύνων, ἐν αὐτοῖς δ' ἀφίστανται· οἱ δ' ἀνδρεῖοι ἐν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς, πρότερον δ' ἡσύχιοι. καθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρεία μεσότης ἐστὶ περὶ θαῤῥαλέα καὶ φοβερὰ, ἐν οἷς εἴρηται, καὶ ὅτι καλὸν αἱρεῖται καὶ ὑπομένει· ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή. τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἢ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα, καὶ οὐχ ὅτι καλὸν ὑπομένει, ἀλλὰ φεύγων κακόν. ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀνδρεία τοιοῦτόν τι. Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι κατὰ πέντε τρόπους. πρῶτον μὲν ἡ πολιτική· μάλιστα γὰρ ἔοικε. δοκοῦσι γὰρ ὑπομένειν τοὺς κινδύνους οἱ πολῖται, διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια, καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ διὰ τὰς τιμάς· καὶ διὰ τοῦτο ἀνδρειότατοι δοκοῦσιν εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι. τοιούτους δὲ καὶ Ὅμηρος ποιεῖ, οἷον τὸν Διομήδην, καὶ τὸν Ἕκτορα.

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει.

καὶ Διομήδης,

Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ' ἀγορεύων,
Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο.–

ὡμοίωται δ' αὕτη μάλιστα τῇ πρότερον εἰρημένῃ, ὅτι δι' ἀρετὴν γίνεται. δι' αἰδῶ γὰρ, καὶ διὰ καλοῦ ὄρεξιν· τιμῆς γὰρ· καὶ φυγὴν ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος. τάξαι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζομένους εἰς ταὐτό· χείρους δ', ὅσῳ οὐ δι' αἰδῶ, ἀλλὰ

dem rebus timidus, audax, & fortis versantur, sed non eodē modo affecti sunt. illi enim transeunt modum, & ab eo deficiūt: at hic modū in iis tenet, & vt decet. Atque audaces quidē præcipites sunt, ac expetūt ante quàm pericula instēt: cùm adsunt, ea defugiūt. At fortes in ipsis rebus acres sunt, antè verò quieti. Quapropter vt dixi, fortitudo mediocritas est in rebus quas diximus, vel fiduciā, vel terrorē afferētibus: quæ eadē sequitur ac tolerat, quia honestū est, aut certè quia turpe est contrariū. Mortē autē obire, fugientē inopiā, vel amorē, vel molestū quid, fortis nō est, sed potius timidi. Nā laboriosa fugere, nec quia honestū est id ferre, sed ne malū habeas, mollitia est. Ac fortitudo quidem tale quiddā est. Eius autē 8
alia quinque genera traduntur. Primum est ciuilis, quæ ad illā proximè accedere videtur. Nā subire pericula ciues & pœnis, & probris, & honoribus, qui decreti sunt legibus, incitati videntur: ob idq; apud eos fortissimi existunt, apud quos ignaui sunt inglorij, fortes honorati. Quales Homerus facit Diomedem & Hectorem,

Polydamas fœdum primus mihi crimen inuret.

Et Diomedes,

Inter enim dicet Troes fortissimus Hector,
Tydides metuens euasit.–

Hæc autem similis videtur ei de qua supra dixi, quòd à virtute nascatur: siquidē à pudore & honestatis cupiditate (nā honoris studio) probríque fuga, turpe paratur. Eôdem autem adscribere licet, quibus ab imperantibus vis infertur: at sunt deteriores, quòd non pudore, sed

metu id faciunt, & fuga nō turpitudinis, sed molestiæ. Cogunt enim domini, vt Hector,

> Quem procul à pugna fugitantem fortè videbo,
> Non sic ille canum poterit vitare rapinas.

Et qui imperant, si discedant illi, verberant. Idem faciunt & qui ante fossas, & alia eiusmodi, suos ad pugnam instruunt. cogunt enim hi omnes. fortis autē sit oportet, nō necessitatis causa, sed quia honestū. Atque etiam omnis in quaque re experientia, fortitudo quędam videtur. Ex quo fortitudinem scientiam esse putabat Socrates. Tales verò sunt alij alijs in rebus, in bellicis milites. Inania enim in bello multa videntur, quę hi maxime nouerūt. Quocirca fortes vidētur esse, quòd alij quæ illa sint non intelligant. Inde experti, nihil non facere, nihil pati, cauere, & ferire possunt, vsu armorum valentes: his quoque instructi quæ ad faciendum & nihil patiendum valētissima sunt. Pugnant igitur quasi armati cum inermibus, & quasi athletæ cum plebeijs. His enim in certaminibus nō fortissimi quique pugnacissimi sunt, sed qui plurimùm valent viribus, optiméque corporibus affecti sunt. At verò milites ignaui existunt, cùm periculum eminet, inferiorésque sunt & copijs & apparatu. Primi enim fuga elabūtur: at vrbanæ copię stātes in acie, decūbūt. Id quod apud Hermęū euenit. nā & fuga turpis his erat & mors tali saluti anteponēda. se autē illi initio pugnę periculis obiiciebāt, quasi superiores: at cognito periculo, fuga ela-

διὰ φόβον αὐτὸ δρῶσι, καὶ φεύγοντες, οὐ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ λυπηρόν. ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ ὁ Ἕκτωρ,

> Ὃν δέ κ᾽ ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης πτώσσοντα νοήσω,
> Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας.

καὶ οἱ προστάττοντες, κἂν ἀναχωρῶσι, τύπτοντες. τὸ αὐτὸ δρῶσι οἱ πρὸ τῶν τάφρων καὶ τῶν τοιούτων παρατάττοντες. πάντες γὰρ ἀναγκάζουσι. δεῖ δ᾽ οὐ δι᾽ ἀνάγκην ἀνδρεῖον εἶναι, ἀλλ᾽ ὅτι καλόν. δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα, ἀνδρεία τις εἶναι. ὅθεν καὶ ὁ Σωκράτης ᾠήθη ἐπιστήμην εἶναι τὴν ἀνδρείαν. τοιοῦτοι δὲ ἄλλοι μὲν ἐν ἄλλοις, ἐν τοῖς πολεμικοῖς δ᾽ οἱ στρατιῶται. δοκεῖ γὰρ εἶναι πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι. φαίνονται δὴ ἀνδρεῖοι, ὅτι οὐκ ἴσασιν οἱ ἄλλοι οἷά ἐστιν. εἶτα ποιῆσαι καὶ μὴ παθεῖν μάλιστα δύνανται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, καὶ φυλάξασθαι, καὶ πατάξαι, δυνάμενοι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις· καὶ τοιαῦτα ἔχοντες, ὁποῖα ἂν εἴη καὶ πρὸς τὸ ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὸ μὴ παθεῖν κράτιστα. ὥσπερ οὖν ἀνόπλοις ὡπλισμένοι μάχονται, καὶ ἀθληταὶ ἰδιώταις. καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ᾽ οἱ μάλιστα ἰσχύοντες, καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες. οἱ στρατιῶται δὲ δειλοὶ γίνονται, ὅταν ὑπερτείνῃ ὁ κίνδυνος, καὶ λείπωνται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς. πρῶτοι γὰρ φεύγουσι. τὰ δὲ πολιτικὰ μένοντα ἀποθνήσκει, ὅπερ κἀπὶ τῷ Ἑρμαίῳ συνέβη. τοῖς μὲν γὰρ αἰσχρὸν τὸ φεύγειν, καὶ ὁ θάνατος τῆς τοιαύτης σωτηρίας αἱρετώτερος. οἱ δὲ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκινδύνευον, ὡς κρείττους ὄντες· γνόντες δὲ, φεύγου-

σι, τὸν θάνατον μᾶλλον τοῦ αἰσχροῦ φοβούμενοι. ὁ δ᾽ ἀνδρεῖος, οὐ τοιοῦτος. καὶ τὸν θυμὸν δὲ ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσιν. ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ διὰ θυμόν, ὥσπερ τὰ θηρία ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι, ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς. ἰτητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους, ὅθεν καὶ Ὅμηρος,

-σθένος ἔμβαλε θυμῷ. καί,
-μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε. καί,
Δριμὺ δ᾽ ἀνὰ ῥῖνας μένος. καί,
-ἔζεσεν αἷμα.

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν, καὶ ὁρμήν. οἱ μὲν οὖν ἀνδρεῖοι, διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν· ὁ δὲ θυμὸς συνεργεῖ αὐτοῖς. τὰ θηρία δέ, διὰ λύπην. διὰ γὰρ τὸ πληγῆναι ἢ φοβεῖσθαι· ἐπεὶ ἄν γε ἐν ὕλῃ ἢ ἐν ἕλει ᾖ, οὐ προσέρχονται. οὐ δή ἐστιν ἀνδρεία, ὑπ᾽ ἀλγηδόνος καὶ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμᾶν, οὐθὲν τῶν δεινῶν προορῶντα. ἐπεὶ οὕτω γε, κἂν οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι ἂν εἶεν πεινῶντες. τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς. καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν. οὐ δὴ οὖν ἐστιν ἀνδρεία, τὰ δι᾽ ἀλγηδόνος ἢ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον. φυσικωτάτη δὲ ἔοικεν ἡ διὰ τὸν θυμὸν εἶναι, καὶ προσλαβοῦσα προαίρεσιν, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, ἀνδρεία εἶναι. καὶ οἱ ἄνθρωποι δή, ὀργιζόμενοι μὲν ἀλγοῦσι· τιμωρούμενοι δ᾽, ἥδονται. οἱ δὲ διὰ ταῦτα, μάχιμοι μέν, οὐκ ἀνδρεῖοι δέ. οὐ γὰρ διὰ τὸ καλόν, οὐδ᾽ ὡς ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος. παραπλήσιον δ᾽ ἔχουσί τι. οὐδὲ

psi sunt, mortem magis quàm dedecus pertimescentes: qualis non solet esse fortis. Iram etiam ad fortitudinem transferunt. fortes enim videntur ij etiam, qui ira incitati, tanquam belluæ in eos ferũtur qui vulnerarint: quoniam & fortes iracundiores esse soleant. Est enim maximus ad subeunda pericula aculeus, iracũdia. Hinc Homerus,

Addidit & vires animis. - &,
-animos robúrque citauit. &,
Ingens per nares robur.- &,
Sanguis ferbuit.-

Hæc enim omnia significare vidétur concitationẽ iræ ac impetum. Ac fortes quidem honestatis causa agunt: eísque ira subsidio est. Belluæ autem dolore incitatæ, quod vel vulnus acceperint, vel extimescant. nam si sint in sylua vel palude, haud in quenquam impetum faciunt. Non igitur fortitudo est, dolore ac ira incitatum adire pericula, nihil eorum quæ molesta interueniunt, prouidẽtem. Nam isto modo quidem licet dicere fortes asinos, cùm esuriunt, quòd ne verberibus quidem deterreãtur à pastu. Quin etiam adulteri cupiditatis causa multa faciunt audacter. Non igitur fortitudo est: dolore vel ira ad pericula impelli. Videtur autem naturalis ea maximè quæ ab ira ducitur: & si delectum finemque adhibuerit, fortitudo esse. Homines etiã cùm irascũtur, dolẽt: cùm vlciscũtur, gaudent. ac ex his rebus, bellicosi dicuntur: fortes, non item. Neque enim honesto vel ratione, sed perturbatione ducuntur. simile tamen quiddã in illis est. Neque

etiam fortes ſunt fidentes . in periculis enim audaces ſunt, quòd ſæpe ac multos vicerint. Similes autem ſunt, qu d vtrique ſint audaces: tamen fortes ob ea quę dixi, audaces ſunt: illi, quia ſe ſ[illegible] erant fore ſuperiores, nihílque viciſsim eſſe paſſuros atque tale quid etiam ebrij faciunt, quòd ſint fidentes . cum autem ijs excidunt, fugiunt. At fortis erat, quæ acerba homini ſunt & talia ſe offerunt, ea ferre, quia & honeſtum ſit: & non ferre, turpe. Itaque fortioris videtur eſſe, in repentinis terroribus metu perturbationéque vacare, quàm in prouiſis: quòd ea magis ab animi habitu proficiſcantur, aut etiam minus præparata. Nã quæ prouiſa ſunt, conſilio etiam & ratione quiuis cũ delectu ſequatur: at repentina, ex habitu. Atque etiam fortes habentur ignari, nec procul à fidẽtibus abſunt. hoc tamẽ ſunt deteriores, quòd nihil dignitatis ipſis inſit, in illis autem inſit: itaq; aliquãdiu permanent. Qui autem decepti ſunt, ſi rem aliam eſſe atque ſuſpicati erant, intelligãt, fugiunt. Quod Argiuis euenit, qui in Lacedæmonios, tanquam in Sicyonios irruerunt. Ac fortes quidem quales ſint, quíque videantur, iam diximus.

9 Fortitudo autem cùm in audacia metúque verſetur, non tamen æquè in ijs, ſed magis in terribilibus. Nam qui in his perturbatione vacat, quíque in eis ita eſt affectus vt decet, is potius fortis eſt, quàm qui in rebus fiduciam adferentib⁹. Fortes igitur à perferendis rebus acerbis vt dixi, nominantur. Itaque cum moleſtia coniuncta eſt fortitudo, eáq; iure lau-

δὴ οἱ εὐέλπιδες ὄντες, ἀνδρεῖοι. διὰ γὰρ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, θαῤῥοῦσιν ἐν τοῖς κινδύνοις. παρόμοιοι δέ, ὅτι ἄμφω θαῤῥαλέοι. ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, διὰ τὰ προειρημένα θαῤῥαλέοι· οἱ δέ, διὰ τὸ οἴεσθαι κρείττους εἶναι, καὶ μηδὲν ἀντιπαθεῖν. τοιοῦτον δὲ ποιοῦσι καὶ οἱ μεθυσκόμενοι. εὐέλπιδες γὰρ γίνονται. ὅταν δὲ αὐτοῖς μὴ συμβῇ τοιαῦτα, φεύγουσιν. ἀνδρείου δ' ἦν τὰ φοβερὰ ἀνθρώπῳ ὄντα καὶ φαινόμενα, ὑπομένειν, ὅτι καλόν· καὶ αἰσχρόν, τὸ μή. διὸ καὶ ἀνδρειοτέρου δοκεῖ εἶναι, τὸ ἐν τοῖς αἰφνιδίοις φόβοις, ἄφοβον καὶ ἀτάραχον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς προδήλοις· ἀπὸ ἕξεως γὰρ μᾶλλον, ἢ καὶ ὅτι ἧττον ἐκ παρασκευῆς. τὰ προφανῆ μὲν γάρ, κἂν ἐκ λογισμοῦ καὶ λόγου τις προέλοιτο· τὰ δ' ἐξαίφνης, κατὰ τὴν ἕξιν. ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες, καὶ εἰσὶν οὐ πόῤῥω τῶν εὐελπίδων. χείρους δ', ὅσῳ ἀξίωμα οὐδὲν ἔχουσιν· ἐκεῖνοι δέ. διὸ καὶ μένουσί τινα χρόνον. οἱ δ' ἠπατημένοι, ἐὰν γνῶσιν ὅτι ἕτερον, ἢ ὑποπτεύσωσι, φεύγουσιν. ὅπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον, περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν, ὡς Σικυωνίοις. οἵ τε δὴ ἀνδρεῖοι εἴρηνται ποῖοί τινες, καὶ οἱ δοκοῦντες ἀνδρεῖοι. Περὶ θάῤῥη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρεία οὖσα, οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστίν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά. ὁ γὰρ ἐν τούτοις ἀτάραχος, καὶ περὶ ταῦθ' ὡς δεῖ ἔχων, ἀνδρεῖος μᾶλλον, ἢ ὁ περὶ τὰ θαῤῥαλέα. τῷ δὴ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ὡς εἴρηται, ἀνδρεῖοι λέγονται. διὸ καὶ ἐπίλυπον ἡ ἀνδρεία, καὶ δικαίως ἐπαινεῖ-

ται. χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι. οὐ μὴν ἀλλὰ δόξειεν ἂν εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἀνδρείαν τέλος ἡδύ· ὑπὸ τῶν κύκλῳ δ' ἀφανίζεσθαι· οἷον καὶ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι γίνεται· τοῖς γὰρ πύκταις, τὸ μὲν τέλος ἡδύ, οὗ ἕνεκα, ὁ στέφανος καὶ αἱ τιμαί· τὸ δὲ τύπτεσθαι ἀλγεινὸν εἴπερ σάρκινοι, καὶ πᾶς ὁ πόνος. διὰ δὲ τὸ πολλὰ ταῦτ' εἶναι, μικρὸν ὂν τὸ οὗ ἕνεκα, οὐδὲν λυπηρόν, καὶ ἡδὺ φαίνεται ἔχειν. εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τὴν ἀνδρείαν, ὁ μὲν θάνατος καὶ τὰ τραύματα λυπηρὰ τῷ ἀνδρείῳ καὶ ἄκοντι ἔσται· ὑπομενεῖ δὲ αὐτά, ὅτι καλόν, ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή· καὶ ὅσῳ ἂν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν ἔχῃ πᾶσαν, καὶ εὐδαιμονέστερος ᾖ, μᾶλλον ἐπὶ τῷ θανάτῳ λυπήσεται. τῷ τοιούτῳ γὰρ μάλιστα ζῆν ἄξιον, καὶ οὗτος μεγίστων ἀγαθῶν ἀποστερεῖται εἰδώς. λυπηρὸν δὲ τοῦτο; ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀνδρεῖος· ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον, ὅτι τὸ ἐν τῷ πολέμῳ καλὸν ἀντ' ἐκείνων αἱρεῖται. οὐδὲ δὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἡδέως ἐνεργεῖν ὑπάρχει, πλὴν ἐφ' ὅσον τοῦ τέλους ἐφάπτεται. στρατιώτας δὲ οὐδὲν ἴσως κωλύει μὴ τοὺς τοιούτους κρατίστους εἶναι· ἀλλὰ τοὺς ἧττον μὲν ἀνδρείους, ἄλλο δ' ἀγαθὸν μηδὲν ἔχοντας. ἕτοιμοι γὰρ οὗτοι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον πρὸς μικρὰ κέρδη καταλλάττονται. περὶ μὲν οὖν ἀνδρείας, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. τί δ' ἐστίν, οὐ χαλεπὸν τύπῳ γε περιλαβεῖν ἐκ τῶν εἰρημένων.

Μετὰ δὲ ταύτην περὶ σωφροσύνης λέγωμεν. δοκοῦσι γὰρ τῶν ἀλόγων μερῶν αὗται εἶναι αἱ ἀρεταί.

datur. Difficilius eſt enim res moleſtas ferre, quàm ſe à iucundis abſtinere. Sed tamen fortitudinis finis iucundus eſſe videatur, etſi propter ea quæ circunfuſa ſunt, minus appareat: vt in ludis qui gymnici appellantur, cōtingit. Nam pugilibus, quem ſibi quiſque propoſuit, finis dulcis iucundúſque eſt, vt corona, & honores: at cædi, ſiquidem carnei ſunt, omníſque labor moleſtus eſt. Quæ quoniā multa ſunt, finis autem exiguus, in eo nihil ineſſe voluptatis videtur. Itaq; ſi talia fortitudini adiūcta ſint, mors & vulnera aſpera forti viro, velit nolit, futura ſunt. Attamen ea ſubit, quia honeſtum eſt, aut certè, quia non ſubire, turpe: atque idem quo magis omni virtute inſtructꝰ eſt, quóque beatior, eo moleſtius mortē perferet. Nam cùm is ſit, qui vita diutiſſima ſit dignus, ſciēs maximis bonis ſpoliatur. Quod etſi moleſtū eſt, nihilominꝰ tamen fortis apparet: eóque fortaſſe magis, quòd decus in bello illis anteponat. Nec igitur virtutum omnium iucundæ ſunt actiones, niſi quatenus finis copulatus adſciſcitur. Nihil autem forte prohibet milites etiam qui non ſunt eiuſmodi, eſſe valentiſsimos, ſed qui minus fortes ſint, & nihil aliud boni habeāt. Prompti enim iſti ſunt ad pericula, vitámque exigua mercede commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus. Quid autem ſit, non difficile eſt plane ex ijs quæ dicta ſunt, colligere. Poſt hanc autē de tēperātia diſſeramus. vidētur enim hæ virtutes partium propriæ rationis expertiū.

Ac temperātiam quidem mediocritatē in voluptatibus esse, iam dictum est. Minus enim & nō simili modo versatur in doloribus, in quibus etiam intemperantia cernitur. Nunc quibus in voluptatib' versetur, explanemus. Diuisæ sint igitur ita, vt aliæ sint animi, aliæ corporis: vt sūt ambitio, & discendi cupiditas. vterque enim horum delectatur eo cuius cupid' est: cùm nihil corpus, sed mens potius perpetiatur. In voluptatib' autē eiusmodi occupati, nec temperantes, nec intēperantes nominantur. nec itidem qui alias sequuntur, quæ non ad corpus pertinēt. Nam fabellarum cupidi, vel qui studio narrandi trahuntur, & in rebus quibuslibet dies conterunt, eos loquaces, nō intemperantes dicimus: nec qui pecuniarum amißionem, vel amicorum, grauiter ferunt: sit verò in voluptatibus corporis temperantia, nec tamen in ijs omnibus. Qui enim delectantur rebus aspectabilibus, vt coloribus, figuris, pictura, ij nec tēperantes appellantur nec intēperantes. Atqui videātur ijs & delectari quib' decet, & nimium & parum. Itémq; in rebus subiectis auditioni. Neq; enim quisquam eos qui præter modum cantu, vel fabularum actione lætantes, intemperātes: aut eos qui vt decet, moderatos appellat: nec eos qui rebus subiectis odorationi, nisi impropriè. Nam qui malorum, rosarum, suffumigationumq; capiuntur odoribus, eos non intemperantes appellamus: sed eos potius qui vnguentorum & opsoniorū. gaudent enim his intēperātes, quòd ex ipsis redeant in memoriā

ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, εἴρηται ἡμῖν. ἧττον γὰρ καὶ οὐχ ὁμοίως ἐστὶ περὶ τὰς λύπας. ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται. περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν, νῦν ἀφορίσωμεν. διῃρήσθωσαν δὲ αἱ ψυχικαὶ καὶ αἱ σωματικαί· οἷον φιλοτιμία, φιλομάθεια. ἑκάτερος γὰρ τούτων χαίρει, οὗ φιλητικός ἐστιν, οὐδὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας. οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται. ὁμοίως δὲ οὐδ᾽ οἱ περὶ τὰς ἄλλας ὅσαι μὴ σωματικαί εἰσι· τοὺς γὰρ φιλομύθους, καὶ διηγητικοὺς, καὶ περὶ τῶν τυχόντων κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας, ἀδολέσχους, ἀκολάστους δ᾽ οὐ λέγομεν· οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις. περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν ἡ σωφροσύνη· οὐ πάσας δὲ οὐδὲ ταύτας. οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς διὰ τῆς ὄψεως, οἷον χρώμασι, καὶ σχήμασι, καὶ γραφῇ, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται. καίτοι δόξειεν ἂν εἶναι, καὶ ὡς δεῖ χαίρειν καὶ τούτοις, καὶ καθ᾽ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὴν ἀκοήν. τοὺς γὰρ ὑπερβεβλημένως χαίροντας μέλεσιν ἢ ὑποκρίσει, οὐδεὶς ἀκολάστους λέγει· οὐδὲ τοὺς ὡς δεῖ, σώφρονας· οὐδὲ τοὺς περὶ τὴν ὀσμήν, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. τοὺς γὰρ χαίροντας μήλων, ἢ ῥόδων, ἢ θυμιαμάτων ὀσμαῖς, οὐ λέγομεν ἀκολάστους· ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς μύρων καὶ ὄψων. χαίρουσι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι, ὅτι διὰ τούτων ἀνάμνησις γίνεται αὐτοῖς τῶν

ἐπιθυμητῶν. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους ὅταν πεινῶσι, χαίροντας ταῖς τῶν βρωμάτων ὀσμαῖς. τὸ δὲ τοιούτοις χαίρειν, ἀκολάστου. τούτῳ γὰρ ἐπιθυμητὰ ταῦτα. οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ζῴοις κατὰ ταύτας τὰς αἰσθήσεις ἡδονὴ, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. οὐδὲ γὰρ ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγωῶν αἱ κύνες χαίρουσιν, ἀλλὰ τῇ βρώσει. τὴν δ' αἴσθησιν ἡ ὀσμὴ ἐποίησεν. οὐδὲ ὁ λέων τῇ φωνῇ τοῦ βοὸς, ἀλλὰ τῇ ἐδωδῇ. ὅτι δὲ ἐγγύς ἐστι, διὰ τῆς φωνῆς ᾔσθετο. καὶ χαίρειν δὴ ταύτῃ φαίνεται. ὁμοίως δὲ οὐδ' ἰδὼν ἢ εὑρὼν ἔλαφον, ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει. περὶ τὰς τοιαύτας δὴ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία ἐστὶν· ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῷα κοινωνεῖ· ὅθεν ἀνδραποδώδεις καὶ θηριώδεις φαίνονται. αὗται δ' εἰσὶν ἁφὴ καὶ γεῦσις. φαίνονται δὲ καὶ τῇ γεύσει ἐπὶ μικρὸν, ἢ οὐδὲν χρῆσθαι. τῆς γὰρ γεύσεώς ἐστιν ἡ κρίσις τῶν χυλῶν. ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες, καὶ τὰ ὄψα ἀρτύοντες· οὐ πάνυ δὲ χαίρουσι τούτοις, ἢ οὐχ οἵ γε ἀκόλαστοι, ἀλλὰ τῇ ἀπολαύσει, ἣ γίνεται πᾶσα δι' ἁφῆς καὶ ἐν σιτίοις, καὶ ἐν ποτοῖς, καὶ ἐν τοῖς ἀφροδισίοις λεγομένοις· διὸ καὶ ηὔξατό τις Φιλόξενος Ἐρύξιος ὀψοφάγος ὢν, τὸν φάρυγγα αὐτῷ μακρότερον γεράνου γενέσθαι, ὡς ἡδόμενος τῇ ἁφῇ, κοινοτάτη δὲ τῶν αἰσθήσεων, καθ' ἣν ἡ ἀκολασία. καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι οὐχ ᾗ ἄνθρωποί ἐσμεν, ὑπάρχει, ἀλλ' ᾗ ζῷα. τὸ δὴ τοιούτοις χαίρειν καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν, θηριῶδες. καὶ γὰρ

rerum quas cupiuerāt. Cernere etiam licet alios cùm esuriunt, epularum odore lætari. At lætari rebus eiusmodi hominis est intemperantis, cui hæc concupiscenda videntur. Nec verò his sensibus capiunt cætera animantia voluptatem, nisi improprie. Neque enim canes leporum delectantur odore, sed pastu: sensum autem odor mouit: neque leo voce bouis, sed esu. quòd verò is in propinquo esset, sensit ex voce. itaque ea ipsa lætus est. Itémque nec quòd cernat, aut inuenerit ceruum ve caprám ve feram, ex eo gaudet: sed quia pastum nactus sit. Versantur igitur in ijs voluptatibus temperantia & intemperantia, quarum reliquę participes sunt animantes: itaque seruiles eas, belluinásque esse constat: cuiusmodi sunt, quæ gustatu tactúque capiuntur. Ac gustatu quidem paulum admodum, aut nihil vti videtur. Est enim in gustatu saporū iudicium: quod quidem ij faciunt, qui vina probant, & opsonia condiunt: quibus non valde, aut non omnino delectātur intemperantes, sed voluptate quæ omnis ex tactu percipitur, in esculentis, poculentis, ijsque rebus quæ venereæ nominantur. Itaque Philoxenus quidam Erixius, epularum heluo, collum sibi dari quàm gruis longius optabat, quòd ex tactu caperet voluptatē, qui ex sensibus vnus patet latissimè, in quo sita intemperantia est, quæ iure vt probrum obiectatur, quòd insit in nobis, non quaten' homines sumus, sed quia animalia. His igitur delectari eáq; maxime adamare, belluarū est. Etenim

ex voluptatibus tact⁹ eas excipim⁹, quæ
maximè liberales sint, quales quæ in gy-
mnasijs frictione & caltactu gignuntur.
Neque enim tactus intemperantis toto
corpore, sed quibusdam partibus fusus
11 est. Cupiditatum autem aliæ com-
munes videntur, aliæ propriæ & adsciti-
tię, vt cibi cupiditas naturalis est. Omnes
enim cùm vacui sunt, cibum, vel siccum
vel humidum appetunt: nonnunquam
vtrunq;: & vt ait Homerus, cubile optat
iuuenis & ætate vigens. at huius vel illius
modi cibum, non iam omnes, nec eos-
dē. Itaque hoc nostrum videtur, quan-
quam habeat quiddam etiam naturale.
Alij enim aliis delectantur: suntque non
nulla iucundiora quàm quælibet. Ac in
naturalibus quidem cupiditatibus pec-
catur à paucis: id que in vnam partē quæ
nimium est. Nam edere quęlibet & po-
tare, dum supra modum cōpleare, id est
naturæ modum multitudine trāsire. Ex-
pletio enim eius quod deest, naturalis cu
piditas est. Itaque hi appellantur inglu-
uiosi, quod quasi ingluuiem pręter deco
rum compleant. Quales fiunt qui man-
cipiorū sunt persimiles. At verò in priua
tis voluptatib⁹ plures peccant, & multifa
riam: nā cùm hi res eiusmodi amare di-
cantur, aut quòd iis gaudeāt, quibus nō
decet, vel plus quàm decet, aut vt pleri-
que, vel non vt decet, vel quo dedecet.
intemperantes sanè in omnibus modū
transeunt. Nā & quibusdam gaudēt, qui
bus, quoniam odiosa sunt, nō decet: & si
quibus gaudēdum eiusmodi, plus quàm
debeāt, vel vt vulgus, gaudēt. Itaque constat intemperātiā esse exuperātiam

αἱ ἐλευθεριώταται τῶν διὰ τῆς ἁ-
φῆς ἡδονῶν, ἀφῄρηνται, οἷαι ἐν
τοῖς γυμνασίοις διὰ τρίψεως καὶ τῆς
θερμασίας γινόμεναι. οὐ γὰρ περὶ πᾶν
τὸ σῶμα ἡ τοῦ ἀκολάστου ἁφή, ἀλλὰ
περί τινα μέρη. Τῶν δ' ἐπιθυμι-
ῶν, αἱ μὲν κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι, αἱ δ'
ἴδιοι καὶ ἐπίθετοι· οἷον, ἡ μὲν τῆς τρο-
φῆς, φυσική. πᾶς γὰρ ἐπιθυμεῖ, ὁ-
τὰν ἐνδεὴς ᾖ, ξηρᾶς ἢ ὑγρᾶς τροφῆς·
ὁτὲ δ' ἀμφοῖν, καὶ εὐνῆς, φησὶν Ὅμη-
ρος, ὁ νέος καὶ ἀκμάζων· τὸ δὲ τοιᾶσδε, ἢ
τοιᾶσδε, οὐκ ἔτι πᾶς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς.
διὸ φαίνεται ἡμέτερον εἶναι. οὐ μὴν
ἀλλ' ἔχει γέ τι καὶ φυσικόν· ἕτερα γὰρ ἑ-
τέροις ἐστὶν ἡδέα· καὶ ἔνια πᾶσιν ἡδίω τῶν
τυχόντων. ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς
ἐπιθυμίαις, ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι· καὶ
ἐφ' ἕν, ἐπὶ τὸ πλέον. τὸ γὰρ ἐσθίειν τὰ τυ-
χόντα ἢ πίνειν, ἕως ἂν ὑπερπλησθῇ,
ὑπερβάλλειν ἐστὶ τὸ κατὰ φύσιν τῷ πλή-
θει. ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδείας, ἡ
φυσικὴ ἐπιθυμία. διὸ λέγονται οὗτοι
γαστρίμαργοι, ὡς παρὰ τὸ δέον πλη-
ροῦντες αὐτήν· τοιοῦτοι δὲ γίνονται οἱ λί-
αν ἀνδραποδώδεις. περὶ δὲ τὰς ἰδίας
τῶν ἡδονῶν, πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἁ-
μαρτάνουσι. τῶν γὰρ φιλοτοιούτων λε-
γομένων, ἢ τῷ χαίρειν οἷς μὴ δεῖ, ἢ
τῷ μᾶλλον, ἢ ὡς οἱ πολλοί, ἢ μὴ ὡς δεῖ,
ἢ μὴ ὃ δεῖ· κατὰ πάντα δ' οἱ ἀκόλαστοι
ὑπερβάλλουσι. καὶ γὰρ χαίρουσιν ἐνίοις
οἷς οὐ δεῖ, μισητὰ γάρ. καὶ εἴ τισι δεῖ
χαίρειν τῶν τοιούτων, μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ
ὡς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. ἡ μὲν οὖν πε-
ρὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολή, ὅτι ἀκολα-

σία, καὶ ψεκτόν, δῆλον. περὶ δὲ τὰς λύπας, οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας, τῷ ὑπομένειν λέγεται σώφρων· οὐδ' ἀκόλαστος, τῷ μή· ἀλλ' ὁ μὲν ἀκόλαστος, τῷ λυπεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ, ὅτι τῶν ἡδέων οὐ τυγχάνει· καὶ τὴν λύπην δὲ ποιεῖ αὐτῷ ἡ ἡδονή· ὁ δὲ σώφρων, τῷ μὴ λυπεῖσθαι τῇ ἀπουσίᾳ, καὶ τῷ ἀπέχεσθαι τοῦ ἡδέος. ὁ μὲν οὖν ἀκόλαστος, ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων, ἢ τῶν μάλιστα. καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὥστε ἀντὶ τῶν ἄλλων ταῦθ' αἱρεῖσθαι· διὸ καὶ λυπεῖται καὶ ἀποτυγχάνων καὶ ἐπιθυμῶν. μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία. ἀτόπῳ δὲ ἔοικε τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονάς, καὶ ἧττον ἢ δεῖ χαίροντες, οὐ πάνυ γίνονται. οὐ γὰρ ἀνθρωπική ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία. καὶ γὰρ τὰ λοιπὰ ζῷα, διακρίνει τὰ βρώματα, καὶ τοῖς μὲν χαίρει, τοῖς δ' οὔ. εἰ δέ τῳ μηδέν ἐστιν ἡδύ, μηδὲ διαφέρει ἕτερον ἑτέρου, πόρρω ἂν εἴη τοῦ ἄνθρωπος εἶναι. οὐ τέτευχε δὲ ὁ τοιοῦτος ὀνόματος, διὰ τὸ μὴ πάνυ γίνεσθαι. ὁ δὲ σώφρων, μέσως περὶ ταῦτ' ἔχει. ὅτε γὰρ ἥδεται, οἷς μάλιστα ὁ ἀκόλαστος. ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει· οὔτε ὅλως οἷς μὴ δεῖ, οὔτε σφόδρα τοιούτῳ οὐδενί, οὔτε ἀπόντων λυπεῖται, οὐδ' ἐπιθυμεῖ, ἢ μετρίως, οὐδὲ μᾶλλον ἢ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅλως τῶν τοιούτων οὐδενός. ὅσα δὲ πρὸς ὑγίειάν ἐστιν, ἢ πρὸς εὐεξίαν ἡδέα ὄντα, τούτων ὀρέξεται μετρίως καὶ ὡς δεῖ· καὶ τῶν ἄλλων ἡδέων, μὴ ἐμποδίων τούτοις ὄντων, ἢ πα

voluptatum, eóque vituperandam. In doloribus autem non dicitur quis ferendo tẽperans, vt in fortitudine: nec intẽperãs, non ferendo: sed intemperans appellatur, quòd molestius quàm decet, ferat nulla se voluptate perfrui. Itaque ei affert dolorem voluptas: at temperans, propterea quòd nec abesse voluptatẽ doleat, nec abstinere. Ac imtemperans omnes iucũditates cõcupiscit, aut certè maximas: sicq; cupiditate rapitur, vt rebus eas omnibus anteponat. Itaque & non fruendo angitur, & concupiscẽdo. Est enim cum dolore coniuncta cupiditas: ac profectò absurdum videtur ex voluptate percipere dolorem. Qui autem parum aut minꝰ quàm æquum sit, voluptatibus lætantur, pauci admodum reperiuntur. Non enim ꝓpria est hominis huiusmodi stupiditas. Etenim cætera animalia pastum discernunt à pastu, alióque delectantur, alio non item. Sed si cui nihil iucundum sit, nec intersit inter aliam rem atque aliam, is vt homo sit procul abest. Talis, quoniam non admodum reperitur, vacauit nomine: temperans autem in his rebus medio quodam modo se habet. Nã nec delectatur ijs, quibus intemperans maximè: sed angitur potius: nec omnino quibus rebus non decet, nec valde vlla eiusmodi: nec si absint, dolet: nec cupit, nisi moderatè: nec magis quàm decet, nec quando dedecet, nec quid omnino eius generis. Quę autẽ ad valetudinẽ pertinẽt iucunditates, vel bonã corporis habitudinẽ, eas modicè, & vt decet, concupiscit: cæterasque res iucundas, quæ his non sint impedimento, aut con-

tra honestatem, aut supra facultates. Nã qui affectus ita est, is vehementius quàm æquum sit, voluptates huiusmodi adamat. At talis non solet esse tẽperans, sed

21 qualem recta ratio præscribit. Intemperantia autem magis nostra volũtate suscipi, quàm timiditas videtur. Illa enim ex voluptate, hęc ex dolore nascitur: quorum voluptas expetenda est, dolor fugiẽdus. Ac dolor quidem naturam eius in quo est à suo statu dimouet ac labefactat: voluptas nihil tale facit, sed magis voluntaria est. itaque magis reprehenditur. etenim facilius est in eorum cõsuetudinẽ venire. Nam multa sunt eiusmodi in vita & eorum consuetudo tuta. In rebus autem formidolosis, contrá. ignauia que non æquè voluntaria ac res singulæ, esse videatur: quòd illa dolore vacet, hæ de suo statu sensu doloris dimoueant, vt & arma abijciant, & alia indecorè faciant: ob eámque causam violentæ videntur. Contráque intemperanti, res quidem singulæ libenter suscipiuntur: quippe qui eas appetat, & concupiscat: totum verò genus, minus. quãdoquidem nemo intemperans esse cupit. Nomen autem intemperantiæ, ad puerilia delicta trãsferimus. est enim inter hæc quædam similitudo. Vtrum autem ab altero ductũ sit, nihil ad id quod agimus: quanquam satis constat posteri' ductum esse à priore. Nec malè quidem facta trãslatio est. temperari enim debet id quod turpiũ cupiditate rapitur, nimiũ q; luxuriat. cuiusmodi sunt appetitus, & puer maximé. Nam ex cupiditatibus viuunt etiã pueri, in quibus maximè

ἢ παρὰ τὸ καλόν, ἢ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν. ὁ γὰρ οὕτως ἔχων, μᾶλλον ἀγαπᾷ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς τῆς ἀξίας· ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

Ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας. ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονήν, ἡ δὲ διὰ λύπην· ὧν τὸ μὲν αἱρετόν. τὸ δὲ φευκτόν. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν· ἡ δὲ ἡδονή, οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ· μᾶλλον δὲ ἑκούσιον. διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον. καὶ γὰρ ἐθισθῆναι ῥᾷον πρὸς αὐτά· πολλὰ γὰρ ἐν τῷ βίῳ τὰ τοιαῦτα· καὶ οἱ ἐθισμοί, ἀκίνδυνοι. ἐπὶ δὲ τῶν φοβερῶν δ' ἀνάπαλιν. δόξειε δ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι τοῖς καθ' ἕκαστον· αὕτη μὲν γὰρ ἄλυπος· ταῦτα δὲ διὰ λύπην ἐξίστησιν, ὥστε καὶ τὰ ὅπλα ῥίπτειν, καὶ τἆλλα ἀσχημονεῖν· διὸ καὶ δοκεῖ βίαια εἶναι. τῷ δ' ἀκολάστῳ ἀνάπαλιν, τὰ μὲν καθ' ἕκαστα ἑκούσια· ἐπιθυμοῦντι γὰρ καὶ ὀρεγομένῳ· τὸ δ' ὅλον ἧττον. οὐδεὶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἀκόλαστος εἶναι· τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν. ἔχουσι γάρ τινα ὁμοιότητα. πότερον δὲ ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, οὐδὲν πρὸς τὰ νῦν διαφέρει. δῆλον δ', ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου, οὐ κακῶς δ' ἔοικε μετενηνέχθαι. κεκολάσθαι γὰρ δεῖ τὸ τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον καὶ πολλὴν αὔξησιν ἔχον· τοιοῦτον δὲ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς. κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία· καὶ μάλιστα ἐν

τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις. εἰ οὖν μὴ ἔσται εὐπειθὲς καὶ ὑπὸ τὸ ἄρχον, ἐπὶ πολὺ ἥξει. ἄπληστος γὰρ ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις· καὶ πανταχόθεν τῷ ἀνοήτῳ, καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἐνέργεια αὔξει τὸ συγγενές, κἂν μεγάλαι καὶ σφοδραὶ ὦσι, καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούουσι. διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς εἶναι καὶ ὀλίγας, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι. τὸ δὲ τοιοῦτον, εὐπειθὲς λέγομεν καὶ κεκολασμένον. ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον· διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ. σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλόν. καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. ταῦτ' οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

## ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

### Βιβλίον δ.

ΛΕγωμεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος. δοκεῖ δ' εἶναι ἡ περὶ χρήματα μεσότης. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος, οὐκ ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οὐδ' ἐν οἷς ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν· μᾶλλον δ' ἐν τῇ δόσει. χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι

rei iucundæ valet appetitus. Qui ſi minus parebit alterique obediet, lõgius euagabitur:(eſt enim rei iucundæ inexplebilis appetitio, & omni ex parte in amẽte) & cupiditatis expletio, id quod cognatum eſt amplificabit: quæ ſi magnæ ſunt & vehementes, rationem extrudunt. itaque modicę ſint & paucæ, & nihil rationi repugnent oportet. Atque tale quiddam obediens & temperatum dicimus. Vt enim puer ex pædagogi præſcriptione, ſic vis hęc cõcupiſcendi conueniẽter rationi debet viuere. Quocirca debet in temperante rationi congruere ea pars animi, quæ cupiditatum eſt ſedes. Vtriq; enim propoſitũ eſt honeſtum. Et appetit tẽperans quæ, quẽadmodum, & quando decet: quo etiam modo ratio præcipit. Ac de temperantia quidẽ hactenus.

## ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

### Liber quartus.

DEinceps autem de liberalitate dicamus, quæ in pecunijs quædam mediocritas videtur. Laudatur enim liberalis, nõ in bellicis rebus, nec in ijs in quibus temperans cernitur: neque rurſum in iudicijs, ſed in dandis accipiendíſque pecuniis, verum potius in dandis. Pecunias autem appellamus res eas omnes, quarum numo æſtimatio

ponderatur. Sunt autem prodigitas & illiberalitas in pecunijs exuperationes & defectiones: ac illiberalitatem quidem iis attribuimus, qui nimio pecuniarum studio tenentur. Prodigitatem autem quandoque cum intemperantibus confundimus. Impotẽtes enim & ad intemperantiã sumptuosos prodigos dicimus. Itaque improbissimi videntur esse, quòd multis simul vitijs sint contaminati. Nõ igitur proprio nomine appellantur. est enim prodigus huic vni vitio implicatus, quòd pecunias profundat. prodigus enim est qui prodita sua ipsius salute perit: atqui videtur sui cuiusque interitus quidã esse facultatum profusio: quòd ex ijs vita sustentetur. Prodigitatem igitur hoc pacto intelligimus. Quarum autem rerum vsus aliquis est, ijs & rectè & peruersè vti licet. Atqui sunt diuitiæ in bonis vtilibus: & qui virtute præditus est ea quæ in rebus singulis cernitur, is optimè scit vti singulis. Optimè igitur diuitiis vtetur is qui virtutem, quæ in pecuniarum vsu versatur, habuerit: is autem est liberalis. Vsus autẽ pecuniarum in sumptu & largitione consistere videtur: in acceptione verò & custodia magis cernitur possessio. Quocirca liberalis est, potius quibus decet dare, quàm vnde licet accipere: aut vnde nõ licet nõ accipere. Virtutis enim magis propriũ est, beneficia cõferre potius q̃ turpia nõ facere. Dubiũ autem non est, quin si des, sequatur vt benè facias, honestáq; agas: sin accipias, tibi bene fiat, aut certè nihil indecorè agas: & gratia dãtẽ, nõ eũ qui nõ accipit sequitur. facilius etiã

μετρεῖται. ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία, καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις. καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν προσάπτομεν ἀεὶ τοῖς μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα σπουδάζουσι· τὴν δ' ἀσωτίαν ἐπιφέρομεν ἐνίοτε συμπλέκοντες τοῖς ἀκολάστοις. τοὺς γὰρ ἀκρατεῖς δὲ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς ἀσώτους καλοῦμεν. διὸ καὶ φαυλότατοι δοκοῦσιν εἶναι. πολλὰς γὰρ ἅμα κακίας ἔχουσιν. οὐ δὴ οἰκείως προσαγορεύονται. βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων, τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν. ἄσωτος γὰρ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος. δοκεῖ δὲ ἀπώλειά τις αὑτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορά, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τούτων ὄντος. οὕτω δὴ τὴν ἀσωτίαν ἐκδεχόμεθα. ὧν δέ ἐστι χρεία τις, ἔστι τούτοις χρῆσθαι καὶ εὖ καὶ κακῶς. ὁ πλοῦτος δέ ἐστι τῶν χρησίμων, ἑκάστῳ δ' ἄριστα χρῆται, ὁ ἔχων τὴν περὶ ἕκαστον ἀρετήν. καὶ πλούτῳ δὴ χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ τὰ χρήματα ἀρετήν. οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἐλευθέριος. χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη καὶ δόσις· ἡ δὲ λῆψις, καὶ ἡ φυλακή, κτῆσις μᾶλλον. διὸ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἐλευθερίου τὸ διδόναι οἷς δεῖ, ἢ λαμβάνειν ὅθεν δεῖ, καὶ μὴ λαμβάνειν ὅθεν οὐ δεῖ. τῆς ἀρετῆς γὰρ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν. οὐκ ἄδηλον δ', ὅτι τῇ μὲν δόσει ἕπεται τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ καλὰ πράττειν. τῇ δὲ λήψει, τὸ εὖ πάσχειν, ἢ μὴ αἰσχροποιεῖν· καὶ ἡ χάρις τῷ διδόντι, οὐ τῷ μὴ λαμβάνοντι· καὶ ὁ ἔπαινος δὲ μᾶλλον. καὶ ῥᾷον

δὲ τὸ

δὲ τὸ μὴ λαμβάνειν τοῦ δοῦναι. τὸ γὰρ οἰκεῖον ἧττον προΐενται μᾶλλον, ἢ οὐ λαμβάνουσι τὸ ἀλλότριον. καὶ ἐλευθέριοι δὲ λέγονται οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες, οὐκ εἰς ἐλευθεριότητα ἐπαινοῦνται, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς δικαιοσύνην. οἱ δὲ λαμβάνοντες οὐδὲ ἐπαινοῦνται πάνυ. φιλοῦνται δὲ σχεδὸν μάλιστα οἱ ἐλευθέριοι τῶν ἀπ' ἀρετῆς· ὠφέλιμοι γάρ. τοῦτο δὲ ἐν τῇ δόσει. αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαί, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὁ ἐλευθέριος οὖν δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα καὶ ὀρθῶς. οἷς γὰρ δεῖ, καὶ ὅσα, καὶ ὅτε, καὶ τἆλλα ὅσα ἕπεται τῇ ὀρθῇ δόσει· καὶ ταῦτα ἡδέως ἢ ἀλύπως. τὸ γὰρ κατ' ἀρετὴν ἡδὺ ἢ ἄλυπον, ἥκιστα δὲ λυπηρόν. ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ μὴ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος, ἀλλ' ἄλλος τις ῥηθήσεται· οὐδ' ὁ λυπηρῶς. μᾶλλον γὰρ ἕλοιτ' ἂν τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως. τοῦτο δ' οὐκ ἐλευθερίου. οὐδὲ λήψεται δὲ, ὅθεν μὴ δεῖ. οὐδὲ γάρ ἐστι τοῦ μὴ τιμῶντος τὰ χρήματα ἡ τοιαύτη λῆψις. οὐκ ἂν εἴη δὲ, οὔτ' αἰτητικός. οὐ γάρ ἐστι τοῦ εὖ ποιοῦντος εὐχερῶς εὐεργετεῖσθαι. ὅθεν δὲ δεῖ λήψεται· οἷον ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων, οὐχ ὡς καλὸν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον, ὅπως ἔχῃ διδόναι. οὐδὲ ἀμελήσει τῶν ἰδίων, βουλόμενός γε διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν. οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗ καλόν. ἐλευθερίου δὲ ἐστὶ σφόδρα καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ ἐλάττω. τὸ

non accipere quàm donare. Suum enim multo minus profundunt, quàm non accipiũt alienũ. Liberales etiam dicuntur, qui donant: qui verò non accipiunt, ij nõ à liberalitate laudem, sed à iustitia nihilominus sumunt: qui autem accipiunt, neque ij valde laudantur. Diliguntur & ij ferè maximè virtute prẹditorũ, liberales. prosunt enim: quod in dando positũ est. Sunt autem actiones virtutis honestæ, & honesti causa fiunt: liberalis igitur honesti causa, rectéque donabit: nempe quibus oportet, & quæ, & quando, & cætera quæ rectam donationem sequuntur: idque iucundè, aut non grauatè. quod enim ex virtute fit, iucundũ est, aut certe nõ graue: molestiam minimè adfert: at qui dat quibus non oportet, aut nõ honesti, sed alia quadam causa, nõ liberalis, sed alius quispiam dicetur. Neque qui grauatè: cùm pecunias honestæ actioni præponat. id verò hominis non est liberalis. Neque verò accipiet, vnde nõ oportet. neque enim est eius qui pecunias honori non habeat, eiusmodi acceptio. Nec item ad petendũ procliuis fuerit. non enim est benefici, beneficia facilè accipere. Vnde autẽ oportet accipiet, de suis videlicet rebus, non quia honestum, sed quia necessariũ, vt donare possit. Neq; sua negliget, cũ de iis opitulari quibusdam velit. Neque quibusuis donabit, vt donare quibus, & quando oportet, & vbi honestum est, possit. Liberalis etiam est, dando valde excellere, vt sibi minora relinquat. est enim

liberalis, ipsum se non respicere. Pro facultatibus autem liberalitas appellatur. Non enim in multitudine rerum quæ donãtur liberalitas est, sed in habitu donantis, qui quidem pro facultatibus donat. Nihil quoque prohibet liberaliorẽ esse qui minora donat, si de minoribus donet. Liberaliores verò videntur, qui rem sibi nõ cõpararunt, sed ab alijs partam acceperunt. nam & egestatẽ experti non sunt, & omnes sua ipsorum opera impensius amant, vt parentes & poetæ. Locupletem autẽ esse liberalem non est facile, cùm nec ad accipiendum, nec ad conseruandum propensus sit, sed ad largiendum: nec pecunias propter ipsas, sed donandi causa honori habeat. itaque fortunã accusant, quòd dignissimi quique minimè locupletes sint. id verò nõ abs re contingit. non enim rem habere potest is qui nõ curat vt habeat, vt nec in cæteris rebus. Non tamen donabit quibus non oportet, nec quando non oportet, nec quæ sunt alia eiusmodi. nõ enim iam pro liberalitate ageret: ac in has res pecuniis impensis, in quas oportet expendere non haberet. Vt enim diximus, liberalis est, qui pro facultatibus impendit, & in quas res oportet: qui verò modũ transit, prodigus. itaque tyrannos prodigos non dicimus. nam multitudinẽ rerũ quas possident, donationibus & impensis excedere, non facile videtur. Cùm igitur liberalitas mediocritas sit in donatione rerum & acceptione, liberalis & donabit, & impendet in quas res oportet, & quæ oportet, perin-

γὰρ μὴ ἐπιβλέπειν ἐφ' ἑαυτόν, ἐλευθερίου. κατὰ τὴν οὐσίαν δ' ἡ ἐλευθεριότης λέγεται. οὐ γὰρ ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει· αὕτη δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν δίδωσιν. οὐθὲν δὲ κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τὸν τὰ ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπὸ ἐλαττόνων διδῷ. ἐλευθεριώτεροι δὲ εἶναι δοκοῦσιν οἱ μὴ κτησάμενοι, ἀλλὰ παραλαβόντες τὴν οὐσίαν. ἄπειροί τε γὰρ τῆς ἐνδείας· καὶ πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὐτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί. πλουτεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον τὸν ἐλευθέριον, μήτε ληπτικὸν ὄντα, μήτε φυλακτικόν· προετικὸν δὲ, καὶ μὴ τιμῶντα δι' αὐτὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς δόσεως. διὸ καὶ ἐγκαλεῖται τῇ τύχῃ, ὅτι οἱ μάλιστα ἄξιοι ὄντες, ἥκιστα πλουτοῦσι. συμβαίνει δὲ οὐκ ἀλόγως τοῦτο. οὐ γὰρ οἷόν τε χρήματ' ἔχειν, μὴ ἐπιμελούμενον, ὅπως ἔχῃ, ὥσπερ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων. οὐ μὴν δώσει γε οἷς οὐ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. οὐ γὰρ ἂν ἔτι πράττοι κατὰ τὴν ἐλευθεριότητα· καὶ εἰς ταῦτα ἀναλώσας, οὐκ ἂν ἔχοι εἰς ἃ δεῖ ἀναλίσκειν. ὥσπερ γὰρ εἴρηται, ἐλευθέριός ἐστιν ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν δαπανῶν, καὶ εἰς ἃ δεῖ· ὁ δὲ ὑπερβάλλων, ἄσωτος· διὸ τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους. τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως οὐ δοκεῖ ῥᾴδιον εἶναι ταῖς δόσεσι καὶ ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλειν. τῆς ἐλευθεριότητος δὲ μεσότητος οὔσης περὶ χρημάτων δόσιν καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ, ὁμοίως ἐν

μικροῖς καὶ μεγάλοις· καὶ ταῦτα ἡδέως· καὶ λήψεται ὅθεν δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ. τῆς ἀρετῆς γὰρ περὶ ἄμφω οὔσης μεσότητος, ποιήσει ἀμφότερα ὡς δεῖ. ἕπεται γὰρ τῇ ἐπιεικεῖ δόσει ἡ τοιαύτη λῆψις· ἡ δὲ μὴ τοιαύτη, ἐναντία ἐστίν. αἱ μὲν οὖν ἑπόμεναι, γίγνονται ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ· αἱ δὲ ἐναντίαι, δῆλον ὡς οὔ. ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον, καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ αὐτῷ ἀναλίσκειν, λυπήσεται· μετρίως δὲ, καὶ ὡς δεῖ. τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ ἥδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι ἐφ᾽ οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. καὶ εὐκοινώνητος δ᾽ ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος εἰς χρήματα. δύναται γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ τιμῶν γε τὰ χρήματα· καὶ μᾶλλον ἀχθόμενος, εἴ τι δέον μὴ ἀνήλωσεν, ἢ λυπούμενος, εἰ μὴ δέον τι ἀνάλωσε, καὶ τῷ Σιμωνίδῃ οὐκ ἀρεσκόμενος. ὁ δ᾽ ἄσωτος καὶ ἐν τούτοις διαμαρτάνει. οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ᾽ οἷς δεῖ, οὔτε ὡς δεῖ· οὔτε λυπεῖται. ἔσται δὲ προϊοῦσι φανερώτερον. εἴρηται δ᾽ ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις εἰσὶν, ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἐν δυσὶν, ἐν δόσει καὶ λήψει. καὶ τὴν δαπάνην γὰρ εἰς τὴν δόσιν τίθεμεν. ἡ μὲν οὖν ἀσωτία, τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει· ἡ δὲ ἀνελευθερία, τῷ διδόναι μὲν ἐλλείπει, τῷ λαμβάνειν δ᾽ ὑπερβάλλει, πλὴν ἐπὶ μικροῖς. τὰ μὲν οὖν τῆς ἀσωτίας οὐ πάνυ συνδυάζεται· οὐ γὰρ ῥᾴδιον μηδαμόθεν λαμβάνοντα, πᾶσι διδόναι. ταχέως γὰρ ἐπιλείπει ἡ οὐσία τοὺς διδόντας ἰδιώτας· οἵπερ καὶ δοκοῦσιν ἄσωτοι εἶναι. ἐπεὶ ὅ γε τοιοῦτος δόξαι ἂν οὐ μικρῷ

de in paruis atque in magnis: idque iucunde. accipiet etiam vnde oportet & quæ oportet. Nam cū virtus in vtroque mediocritas sit, vtrunque vt oportet faciet. cōsequitur enim moderatam donationem talis acceptio: quæ autem non est eiusmodi, contraria est. Consequentes enim, in eodem simul fiunt: contrariæ verò, minime profecto. Quòd si præter quàm deceat & congruat euenerit, vt iis expenderit, dolebit, sed moderatè, & vt oportet. Virtutis enim est & lætari & dolere quibus de rebus oportet, & vt oportet. Præterea liberalis in pecuniis socius facilis & lenis est. iniuriā enim pati potest, cùm honori pecunias non habeat. AEgriúsq; fert si quid quod oportuit non expenderit, quàm doleat si quid expēderit quod nō oportuit: neque Simonidē probat. Prodigus autem etiam in his peccat. nam nec lætatur quibus de rebus oportet, neque velut oportet, nec dolet. id vero progrediētibus erit apertius. Diximus autem exuperantias & defectiones, prodigitatem & illiberalitatē esse, & in duob’ versari, donatione & acceptione. nā etiā impensam donationē ducimus. Igitur prodigitas donādo, ac nō accipiēdo exuperat, accipiendo deficit: illiberalitas, donādo deficit, exuperat accipiendo, præterquā in paruis. Itaque prodigitas quidē non âdmodum cōsistit. non enim facile est nusquam accipientem, omnibus donare. nam cito deficiunt facultates priuatos si donēt, qui & esse prodigi vidētur. Verūenimuero qui talis est non paulo

esse melior illiberali videtur. nam & sanabilis est tum ætate, tum inopia, & ad medium venire potest. habet enim liberalis hominis nonnulla. etenim donat, & non accipit. sed neutrum vt oportet, neque bene. si sane id adsuescat, aut alio quodam modo se mutet, liberalis esse possit. donabit enim quibus oportet, & non accipiet vnde non oportet. quamobrē etiam videtur non esse moribus deprauatis. non enim praui, neque degeneris exuperare donando & non accipiendo, sed stulti est. Hoc autem modo prodigus, longe melior illiberali videtur esse, tum ob ea quæ dicta sunt, tum quòd multis ille, hic nemini, ne sibi quidē prosit. Verùm prodigorum plerique, vt dictū est, & accipiunt vnde non oportet, & hoc ipso sunt illiberales. ad accipiendum propensi sunt, quia cùm profundere velint, id facere facile minime possunt. Subito enim facultates eos deficiunt. cogūtur itaque aliunde sibi suppeditare. vnâ verò etiam, quia nullius honesti cura tangūtur, sine discrimine & vndique accipiunt. donare nanque cupiūt: quo autem modo, aut vnde nihil eorum refert. quare neque donationes eorū liberales sunt. non enim honestæ sunt, neque huius ipsius rei causa, neque vt oportet fiūt: sed nōnunquā quos inopes oportuit esse, locupletant eos, ac moribus moderatos nihilo donarēt, assentatores, aut alius cuiuspiam voluptatis administros multis donant. idcirco & eorum plerique sunt in-

βελτίων εἶναι τοῦ ἀνελευθέρου. εὐίατός τε γάρ ἐστι καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας, καὶ ὑπὸ τῆς ἀπορίας, καὶ ἐπὶ τὸ μέσον δύναται ἐλθεῖν. ἔχει γὰρ τὰ τοῦ ἐλευθερίου. καὶ γὰρ δίδωσι, καὶ οὐ λαμβάνει. οὐδέτερον δ' ὡς δεῖ, οὐδ' εὖ. εἰ δὴ τοῦτο ἐθισθείη, ἤ πως ἄλλως μεταβάλλοι, εἴη ἂν ἐλευθέριος. δώσει γὰρ οἷς δεῖ, καὶ οὐ λήψεται, ὅθεν οὐ δεῖ. διὸ καὶ δοκεῖ οὐκ εἶναι φαῦλος τὸ ἦθος. οὐ γὰρ μοχθηροῦ, οὐδὲ ἀγεννοῦς, τὸ ὑπερβάλλειν διδόντα καὶ μὴ λαμβάνοντα· ἠλιθίου δέ. ὁ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἄσωτος, πολὺ δοκεῖ βελτίων τοῦ ἀνελευθέρου εἶναι, διά τε τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὁ μὲν ὠφελεῖ πολλούς, ὁ δὲ οὐδένα· ἀλλ' οὐδὲ αὑτόν. ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῶν ἀσώτων, καθάπερ εἴρηται, καὶ λαμβάνουσιν ὅθεν μὴ δεῖ, καί εἰσι κατὰ τοῦτο ἀνελεύθεροι. ληπτικοὶ δὲ γίνονται, διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν ἀναλίσκειν, εὐχερῶς δὲ τοῦτο ποιεῖν μὴ δύνασθαι. ταχὺ γὰρ ἐπιλείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα. ἀναγκάζονται οὖν ἑτέρωθεν πορίζειν· ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μηδὲν τοῦ καλοῦ φροντίζειν, ὀλιγώρως καὶ πάντοθεν λαμβάνουσι· διδόναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι· τὸ δὲ πῶς, ἢ πόθεν, οὐδὲν αὐτοῖς διαφέρει. διόπερ οὐδὲ ἐλευθέριοι αἱ δόσεις αὐτῶν εἰσίν. οὐ γὰρ καλαὶ οὐδὲ τούτου αὐτοῦ ἕνεκα, οὐδὲ ὡς δεῖ· ἀλλ' ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τούτους πλουσίους ποιοῦσι, καὶ τοῖς μὲν μετρίοις τὰ ἤθη, οὐδὲν ἂν δοῖεν· τοῖς δὲ κόλαξιν, ἤ τινα ἄλλην ἡδονὴν πορίζουσι, πολλά. διὸ καὶ ἀκό-

λασι αὐτῶν εἰσὶν οἱ πολλοί. εὐχερῶς γὰρ ἀναλίσκοντες, καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας δαπανηροί εἰσι, καὶ διὰ τὸ μὴ πρὸς τὸ καλὸν ζῆν, πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀποκλίνουσιν. ὁ μὲν οὖν ἄσωτος ἀπαιδαγώγητος γενόμενος, εἰς ταῦτα μεταβαίνει· τυχὼν δ' ἐπιμελείας, εἰς τὸ μέσον καὶ τὸ δέον ἀφίκοιτ' ἄν. ἡ δ' ἀνελευθερία, ἀνίατός ἐστι. δοκεῖ γὰρ τὸ γῆρας καὶ πᾶσα ἀδυναμία ἀνελευθέρους ποιεῖν, καὶ συμφυέστερον τοῖς ἀνθρώποις τῆς ἀσωτίας. οἱ γὰρ πολλοὶ φιλοχρήματοι μᾶλλον, ἢ δοτικοί. καὶ διατείνει δὲ ἐπὶ πολύ, καὶ πολυειδές ἐστι. πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι. ἐν δυσὶ γὰρ οὖσα, τῇ τε ἐλλείψει τῆς δόσεως, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς λήψεως, οὐ πᾶσιν ὁλόκληρος παραγίνεται, ἀλλ' ἐνίοτε χωρίζεται. καὶ οἱ μὲν τῇ λήψει ὑπερβάλλουσι· οἱ δὲ τῇ δόσει ἐλλείπουσι. οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις προσηγορίαις, οἷον φειδωλοί, γλίσχροι, κίμβικες, πάντες τῇ δόσει ἐλλείπουσι· τῶν δὲ ἀλλοτρίων οὐκ ἐφίενται, οὐδὲ βούλονται λαμβάνειν· οἱ μὲν διά τινα ἐπιείκειαν καὶ εὐλάβειαν τῶν αἰσχρῶν. δοκοῦσι γὰρ ἔνιοι, ἢ φασί γε διὰ τοῦτο φυλάττειν, ἵνα μή ποτε ἀναγκασθῶσιν αἰσχρόν τι πρᾶξαι. τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος. ὠνόμασται δὲ ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ μηδενὶ ἂν δοῦναι. οἱ δ' αὖ, διὰ φόβον ἀπέχονται τῶν ἀλλοτρίων, ὡς οὐ ῥᾴδιον τὸ αὐτὸν μὲν τὰ ἑτέρων λαμβάνειν· τὰ δὲ αὐτοῦ ἑτέρους μή. ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς, τὸ μήτε λαμβάνειν, μήτε διδόναι· οἱ δ' αὖ κατὰ τὴν λῆψιν ὑπερβάλλουσι τῷ

temperantes. nam cũ facilè profundant, etiã in libidines sumptuosi sunt, & quia non viuunt ad honestatem, ad voluptates declinant. Ac prodigus quidem, si rectore caruerit in hæc traducitur. si curationem admiserit, ad medium & decorum peruenire potest. Illiberalitas autem insanabilis est. Videtur enim senectus & impotentia omnis illiberales facere, ac in hominibus magis quã prodigitas insidere. (sunt enim plerique magis pecuniarũ, quàm donandi studiosi) ac late protẽditur, & multiplex est. Videtur enim illiberalitatis esse modi permulti. Nam cùm in duobus versetur, in donationis defectione & acceptionis exuperantia, nõ in omnes cadit integra, sed nonnunquam seiungitur: & partim accipiendo modum transeunt, partim donando deficiunt. qui enim eiusmodi nominibus appellantur, veluti, parci, tenaces, restricti, omnes donando deficiunt: res autem alienas nõ appetunt, nec accipere volũt: alij probitatis cuiusdam, & à turpibus abstinẽtię causa. sunt enim qui vidẽtur, aut certe aiunt ob id se conseruare, ne aliquando dedecus aliquod admittere cogantur: horum verò est & cumini sector, & quisquis talis est: nomen autem ab exuperantia nemini donandi habuit: alij rursus ab alienis abstinent metus causa, quòd non facile sit aliquem res aliorum accipere, ipsius res alios minime. itaque placet iis nec accipere, nec donare. alij demum accipiendo exuperant, quòd

vndique & quiduis accipiāt: veluti qui illiberalibus ſtudiis operantur, & lenones, & omnes tales, & fœneratores, & magno precio paruis. nam omnes ij vnde non oporteat accipiunt, & quantum non oporteat. apparet vero in iis cōmunis turpis quæſtus. omnes enim lucri eiuſque puſilli cauſa, probra ſuſtinent. eos enim qui magna non vnde oportet accipiunt, nec quę oportet, ne illiberales quidē dicimus: vt tyrānos qui vrbes populantur, & fana diripiunt: ſed ſceleſtos potius, impios, & iniurios. Veruntamen aleator, ſpoliator, & latro ex illiberalib⁹ ſunt. turpi enim lucro ducuntur. quæſtus enim cauſa vtrique negociantur, & probra ſuſtinent: et hi quidem pericula maxima emolumēti cauſa: illi ab amicis lucrifaciunt, quibus dandū fuit. vtrique profecto vnde non oportet lucrifacere volentes, ſordidi quæſtus auidi ſunt. Et omnes quidem eiuſmodi acceptiones ſunt illiberales. merito autem liberalitati cōtraria illiberalitas dicitur. eſt enim & maius quàm prodigitas malum, & magis ea peccatur, quàm iam dicta prodigitate. De liberalitate igitur & aduerſantibus vitiis, totidem dicta ſint.

2 Conſequens autem eſſe videtur, vt de magnificentia diſſeramus. Videtur enim & ipſa virtus quædam in pecuniis eſſe: non tamen vt liberalitas in omnes pecuniarum actiones diffunditur, ſed in ſumptuoſas duntaxat, in quibus liberalitatē excellit magnitudine. Vt enim nomē ipſum ſubīdicat, in magnitudine

πάντοθεν λαμβάνειν καὶ πᾶν. οἷον οἱ τὰς ἀνελευθέρους ἐργασίας ἐργαζόμενοι, καὶ πορνοβοσκοὶ, καὶ πάντες οἱ τοιοῦτοι, καὶ τοκισταὶ, καὶ τὰ μικρὰ ἐπὶ πολλῷ. πάντες γὰρ οὗτοι ὅθεν οὐ δεῖ λαμβάνουσι, καὶ ὁπόσον οὐ δεῖ. κοινὸν δ' ἐπ' αὐτοῖς ἡ αἰσχροκέρδεια φαίνεται. πάντες γὰρ ἕνεκα κέρδους καὶ τούτου μικροῦ, ὀνείδη ὑπομένουσι. τοὺς γὰρ τὰ μεγάλα μὴ ὅθεν δεῖ, λαμβάνοντας, μηδὲ ἃ δεῖ, οὐδὲ λέγομεν ἀνελευθέρους. οἷον τοὺς τυράννους, πόλεις πορθοῦντας καὶ ἱερὰ συλῶντας, ἀλλὰ πονηροὺς μᾶλλον, καὶ ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους. ὁ μέντοι κυβευτὴς, καὶ ὁ λωποδύτης, καὶ ὁ λῃστὴς, τῶν ἀνελευθέρων εἰσίν. αἰσχροκερδεῖς γάρ. κέρδους γὰρ ἕνεκα ἀμφότεροι πραγματεύονται, καὶ ὀνείδη ὑπομένουσιν· καὶ οἱ μὲν κινδύνους τοὺς μεγίστους, ἕνεκα τοῦ λήμματος· οἱ δ', ἀπὸ τῶν φίλων κερδαίνουσιν, οἷς δεῖ διδόναι. ἀμφότεροι δὴ ὅθεν οὐ δεῖ κερδαίνειν βουλόμενοι, αἰσχροκερδεῖς. καὶ πᾶσαι δὴ αἱ τοιαῦται λήψεις ἀνελεύθεροι. εἰκότως δὲ τῇ ἐλευθεριότητι ἀνελευθερία ἐναντίον λέγεται. μεῖζόν τε γάρ ἐστι κακὸν τῆς ἀσωτίας, καὶ μᾶλλον ἐπὶ ταύτην ἁμαρτάνουσιν, ἢ κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ἀσωτίαν. περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος καὶ τῶν ἀντικειμένων κακιῶν, τοσαῦτ' εἰρήσθω. Δόξαι δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι καὶ περὶ μεγαλοπρεπείας διελθεῖν. δοκεῖ γὰρ καὶ αὐτὴ περὶ χρήματά τις ἀρετὴ εἶναι. οὐχ ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει περὶ πάσας τὰς ἐν χρήμασι πράξεις, ἀλλὰ περὶ τὰς δαπανηρὰς μόνον. ἐν τούτοις δ' ὑπερέχει τῆς ἐλευθεριότητος μεγέθει, καθάπερ γὰρ τοὔνομα αὐτὸ ὑποσημαίνει, ἐν μεγέθει

πρέπουσα δαπάνη ἐστί. τὸ δὲ μέγεθος πρός τι. οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ δαπάνημα τριηράρχῳ καὶ ἀρχιθεωρῷ. τὸ πρέπον δὴ πρὸς αὐτόν, καὶ ἐν ᾧ, καὶ περὶ ὅ. ὁ δὲ ἐν μικροῖς ἢ ἐν μετρίοις κατ' ἀξίαν δαπανῶν, οὐ λέγεται μεγαλοπρεπής. οἷον τὸ, Πολλάκι δόσκον ἀλήτῃ· ἀλλ' ὁ ἐν μεγάλοις, οὕτως. ὁ μὲν γὰρ μεγαλοπρεπὴς, ἐλευθέριος· ὁ δὲ ἐλευθέριος, οὐδὲν μᾶλλον μεγαλοπρεπής. τῆς τοιαύτης δ' ἕξεως, ἡ μὲν ἔλλειψις, μικροπρέπεια καλεῖται· ἡ δ' ὑπερβολὴ, βαναυσία καὶ ἀπειροκαλία, καὶ ὅσαι τοιαῦται οὐχ ὑπερβάλλουσαι τῷ μεγέθει περὶ ἃ δεῖ, ἀλλ' ἐν οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, λαμπρυνόμεναι. ὕστερον δὲ περὶ αὐτῶν ἐροῦμεν. ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς, ἐπιστήμονι ἔοικε. τὸ πρέπον γὰρ δύναται θεωρῆσαι, καὶ δαπανῆσαι μεγάλα ἐμμελῶς. ὥσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις ὁρίζεται, καὶ ὧν ἐστίν. αἱ δὲ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δαπάναι, μεγάλαι καὶ πρέπουσαι. τοιαῦτα δὴ καὶ τὰ ἔργα. οὕτω γὰρ ἔσται μέγα δαπάνημα καὶ πρέπον τῷ ἔργῳ. ὥστε τὸ μὲν ἔργον, τῆς δαπάνης ἄξιον δεῖ εἶναι· τὴν δὲ δαπάνην, τοῦ ἔργου, ἢ καὶ ὑπερβάλλειν. δαπανήσει δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ μεγαλοπρεπὴς τοῦ καλοῦ ἕνεκα. κοινὸν γὰρ τοῦτο ταῖς ἀρεταῖς. καὶ ἔτι ἡδέως καὶ προετικῶς. ἡ γὰρ ἀκριβολογία, μικροπρεπές. καὶ πῶς κάλλιστον καὶ πρεπωδέστατον, σκέψαιτ' ἂν μᾶλλον, ἢ πόσου, καὶ πῶς ἐλαχίστου. ἀναγκαῖον δὴ καὶ ἐλευθέριον τὸν μεγαλοπρεπῆ εἶναι. καὶ γὰρ ὁ ἐλευθέριος, δαπανήσει ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ· ἐν τούτοις δὲ τὸ μέγα τοῦ

decorus sumptus est. at magnitudo ad aliquid refertur. non enim idē sumptus trierarcho congruit & architheoro: verum qui eū, & in quo, & ad quæ decet. Qui autem sumptus facit in res paruas, vel in mediocres pro dignitate, non dicitur magnificus, quale est, Sæpe dedi medico: sed q in res magnas, is est. Qui enim magnificus, liberalis: qui autē liberalis, nihilo magis magnific' est. Huiusmodi autē habit' defectio, sordes appellatur, exuperātia, indecorū ineptitudóque: & quotquot eius generis magnitudine non exuperāt in quas res oportet, sed in quibus, & vt non oportet, splēdorem ostentant: verum de iis postea disseremus. Magnificus autem scienti similis est. decorum enim cernere potest, sumptúsq; magnos cōcinne facere. Nā vt initio diximus, habitus actionibus definitur, & iis rebus quarū est. itaque magnifici sumptus magni sunt & decori: ideo & eiusmodi sunt opera. Ita enim sumptus magnus erit & operi cōgruus: vt opus sumptu dignum, & sumptus opere dignus esse, aut etiam exuperare debeat: talia sane magnificus expendet honesti causa. hoc enim virtutibus commune est. itémque libenter ac largiter. accurata enim ratio) sordida res est. Magísque is quanam ratione honestissimum & decentissimum, considerabit, quàm quanti, quóque modo, minimo precio. Magnificus ergo liberalis quoque sit necesse est. Etenim liberalis sumptus faciet quos oportet, & vt oportet: in iis verò magnum magni-

ficiest, quasi magnitudo, cum in iis liberalitas versetur. Et ab æquo sumptu opus edet magnificentius. Non enim eadem virtus est possessionis, & operis. possessio enim maximi precij honoratissima est, vt aurum: at opus, quod magnum est & pulchrum: eiusmodi enim inspectio mirabilis. At quod magnificum est, id mirabile. estque operis virtus, magnificẽtia in magnitudine. Sunt autem è sumptibus, quales dicimus honorabiles, vt quæ Diis donaria dicãtur, apparatus, sacrificia, similitérque quotquot in omni religione impenduntur, & quæ in cõmune munificè largitiones exhibentur, vt sicubi ludos fieri splendidè putent oportere, aut triremem apparare, aut epulum ciuitati præbere. Sed in omnibus, vt dixi, ad agẽtem pertinet, quis sit, & quę suppetant facultates. His enim digni sint oportet, & nõ solũ operi, sed etiam facienti congruant. Quocirca pauper non possit esse magnificus, quòd non sint, de quibus decenter multos sumptus faciat. Quòd si aggrediatur, stultus est, quoniam præter dignitatem ac quod oportet, facit: at virtutis est quod rectè fit. Decet etiam eos, quibus talia iam ante extiterunt vel à se, vel à maioribus, vel ab iis qui ad ipsos pertinent: nobiles etiam & illustres, & quæ sunt huiusmodi. omnia nanque hæc magnitudinem habent & dignitatem. Ac maxime quidem talis magnificus est, in eiusmodíque impensis est magnificentia, sicut dictum est: quippe quæ & maximæ sint & honorificentissimæ. ex pri

μεγαλοπρεποῦς, οἷον μέγεθος, περὶ ταῦτα τῆς ἐλευθεριότητος οὔσης, καὶ ἀπὸ τῆς ἴσης δαπάνης, τὸ ἔργον ποιήσει μεγαλοπρεπέστερον. οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ κτήματος καὶ ἔργου. κτῆμα μὲν γὰρ τὸ πλείστου ἄξιον καὶ τιμιώτατον, οἷον χρυσός· ἔργον δὲ, τὸ μέγα καὶ καλόν. τοῦ γὰρ τοιούτου ἡ θεωρία θαυμαστή· τὸ δὲ μεγαλοπρεπὲς, θαυμαστόν. καὶ ἔστιν ἀρετὴ ἔργου, μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει. ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια, οἷον τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα καὶ κατασκευαὶ καὶ θυσίαι· ὁμοίως δὲ καὶ ὅσα περὶ πᾶν τὸ δαιμόνιον, καὶ ὅσα πρὸς τὸ κοινὸν εὐφιλοτίμητά ἐστιν· οἷον εἴ που χορηγεῖν οἴονται δεῖν λαμπρῶς, ἢ τριηραρχεῖν, ἢ καὶ ἑστιᾶν τὴν πόλιν. ἐν ἅπασι δ᾽ ὥσπερ εἴρηται, καὶ πρὸς τὸν πράττοντα ἀναφέρεται τὸ τίς ὢν καὶ τίνων ὑπαρχόντων. ἄξια γὰρ δεῖ τούτων εἶναι, καὶ μὴ μόνον τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ποιοῦντι πρέπειν. διὸ πένης μὲν οὐκ ἂν εἴη μεγαλοπρεπής. οὐ γάρ ἐστιν ἀφ᾽ ὧν πολλὰ δαπανήσει πρεπόντως. ὁ δ᾽ ἐπιχειρῶν, ἠλίθιος. παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ καὶ τὸ δέον· κατ᾽ ἀρετὴν δὲ τὸ ὀρθῶς. πρέπει δὲ καὶ οἷς τὰ τοιαῦτα προϋπάρχει δι᾽ αὐτῶν, ἢ διὰ τῶν προγόνων, ἢ ὧν αὐτοῖς μέτεστι· καὶ τοῖς εὐγενέσι καὶ τοῖς ἐνδόξοις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. πάντα γὰρ ταῦτα μέγεθος ἔχει καὶ ἀξίωμα. μάλιστα μὲν οὖν τοιοῦτος ὁ μεγαλοπρεπὴς, καὶ ἐν τοιούτοις δαπανήμασιν ἡ μεγαλοπρέπεια, ὥσπερ εἴρηται. μέγιστα γὰρ καὶ ἐντιμότατα. τῶν δὲ

ἴδιον, ὅσα εἰσάπαξ γίνεται· οἷον γάμος, καὶ εἴ τι τοιοῦτο, καὶ εἰ περὶ τι πᾶσα ἡ πόλις σπουδάζει, ἢ οἱ ἐν ἀξιώματι. καὶ περὶ ξένων δὲ ὑποδοχάς, καὶ ἀποστολάς, καὶ δωρεάς, καὶ ἀντιδωρεάς. οὐ γὰρ εἰς ἑαυτὸν δαπανηρὸς ὁ μεγαλοπρεπής, ἀλλ' εἰς τὰ κοινά. τὰ δὲ δῶρα τοῖς ἀναθήμασιν ἔχει τι ὅμοιον. μεγαλοπρεποῦς δὲ καὶ οἶκον κατασκευάσασθαι πρεπόντως τῷ πλούτῳ. κόσμος γάρ τις καὶ οὗτος. καὶ περὶ ταῦτα μᾶλλον δαπανᾶν, ὅσα πολυχρόνια τῶν ἔργων· κάλλιστα γὰρ ταῦτα· καὶ ἐν ἑκάστοις τὸ πρέπον. οὐ γὰρ ταὐτὰ ἁρμόζει θεοῖς καὶ ἀνθρώποις, οὐδ' ἐν ἱερῷ καὶ τάφῳ, καὶ ἐπὶ τῶν δαπανημάτων ἕκαστον μέγα ἐν τῷ γένει· καὶ μεγαλοπρεπέστατον μὲν τὸ ἐν μεγάλῳ μέγα· ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐν τούτοις μέγα. καὶ διαφέρει τὸ ἐν τῷ ἔργῳ μέγα, τοῦ ἐν τῷ δαπανήματι. σφαῖρα μὲν γὰρ ἢ λήκυθος ἡ καλλίστη, ἔχει μεγαλοπρέπειαν παιδικοῦ δώρου· ἡ δὲ τούτου τιμή, μικρὸν καὶ ἀνελεύθερον. διὰ τοῦτό ἐστι τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐν ᾧ ἂν ποιῇ γένει, μεγαλοπρεπῶς ποιεῖν. τὸ γὰρ τοιοῦτον οὐκ εὐυπέρβλητον, καὶ ἔχον κατ' ἀξίαν τοῦ δαπανήματος. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπής· ὁ δ' ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος, τῷ παρὰ τὸ δέον ἀναλίσκειν, ὑπερβάλλει, ὥσπερ εἴρηται. ἐν γὰρ τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων, πολλὰ ἀναλίσκει, καὶ λαμπρύνεται παρὰ μέλος· οἷον ἐρανιστὰς γαμικῶς ἑστιῶν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν, ἐν τῇ παρόδῳ πορφύραν εἰσφέρων, ὥσπερ οἱ Μεγαρεῖς. καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα

uatis verò, quæ femel fiunt, vt nuptiæ, & fi quid tale eft: & fi alicui rei tota ciuitas ftudet, vel qui in dignitate funt: itémque hofpitum fufceptionibus, legationibus, muneribus, & remunerationibus. non enim magnificus in fe, fed in commune fumptuofus eft. munera autem quicquam fimile donariis habent. Magnifici etiam eft, ædes extruere diuitiis congruenter: nam etiam hoc ornamentum quoddam eft. & in ea fumptus potius facere, quæ funt ex operibus diuturna: pulcherrima enim hæc funt. & in fingulis quod decet. nam non eadem conueniunt diis & hominibus, nec in templo & fepulchro. Et in fumptibus vnufquifque in genere magnus eft: & magnificētifsimus quidem, qui in magna re eft magnus. hic verò, qui in his magnus eft. Ac differt quæ eft in opere magnitudo, ab ea quæ in fumptu. pila enim aut lecythus pulcherrima, puerilis doni habet magnificētiam: huiufce tamē rei ęftimatio, pufillū quid eft, & illiberale. atque iccirco magnifici eft in quocunque genere quid fecerit, magnificè facere. tale enim nō facilè fuperatur, & pro fumptus dignitate habet. ac magnificus quidem talis eft. At qui excedit indecorúfq; eft, fumptibus faciendis præter decorū, excedit, vt dictum eft. in paruis enim rebus fumptus multos facit, fplendorémque incōcinne oftentat: vt qui fodales nuptiali conuiuio excipit: & qui comœdis fuppeditans, in trāfitu purpuram exhibet, ficut Megarenfes: atque huius generis faciet

omnia, non honeſti cauſa, ſed vt oſtentet diuitias, ob id ſe admirationi eſſe ratus. atque vbi multa ſint expendenda, pauca expendens: vbi pauca, multa. At ſordidus in omnibus deficiet, & ſi magnos ſumptus fecerit in parua re honeſtum peruertet: & quicquid fecerit, cunctans, ſpectánſq; quomodo minimum expendat; idque conquerens, ac maiora quàm decet, ſe facere omnia exiſtimãs. Ac ſunt quidem habitus hi, vitia: nō tamẽ adferũt opprobria: propterea quòd neque noxij vicino, neque indecori valde ſunt.

ποιήσει, οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ τὸν πλοῦτον ἐπιδεικνύμενος, καὶ διὰ ταῦτα οἰόμενος θαυμάζεσθαι. καὶ οὗ μὲν δεῖ πολλὰ ἀναλῶσαι, ὀλίγα δαπανῶν· οὗ δ' ὀλίγα, πολλά. ὁ δὲ μικροπρεπὴς περὶ πάντα ἐλλείψει, καὶ τὰ μέγιστα ἀναλώσας ἐν μικρῷ τὸ καλὸν ἀπολεῖ· καὶ ὅ, τι ἂν ποιῇ μέλλων, καὶ σκοπῶν πῶς ἂν ἐλάχιστον ἀναλώσαι, καὶ ταῦτ' ὀδυρόμενος, καὶ πάντ' οἰόμενος μείζω ποιεῖν, ἢ δεῖ. εἰσὶ μὲν οὖν αἱ ἕξεις αὗται, κακίαι· οὐ μὴν ὀνείδη γ' ἐπιφέρουσι, διὰ τὸ μήτε βλαβεραὶ τῷ πέλας εἶναι, μήτε λίαν ἀσχήμονες.

3 Magnanimitas autem in rebus magnis vel ex nomine verſari videtur. circa quę autẽ verſetur, primũ ſumamus. nihil verò refert, habitúmne, an eũ qui prędìtus habitu eſt, conſideremus. Eſſe ſanè magnanim⁹ is videtur, qui magnis ſeſe dignum eſſe exiſtimat, cùm ſit dignus nam qui nō pro dignitate id facit, ſtolidus eſt: at virtute præditorũ nemo ſtultus eſt, neque amens. Atque eſt quidem magnanimus is quem diximus. Qui enim paruis eſt dignus, eiſque ſe dignum cenſet, modeſtus, non magnanimus eſt: nã magnanimitas in magnitudine cōſiſtit, perinde ac pulchritudo in magno corpore. parui verò elegantes, & concinni, non autem pulchri ſunt. at qui cùm ſit indignus, dignũ ſe magnis putat, inflatus eſt: non omnis tamen qui maioribus quàm ſit dignus, inflatus eſt. Qui autem minoribus q̃ ſit, ſe dignum eſſe arbitratur, puſillanimus eſt: ſiue cũ magnis, ſiue mediocribus, ſiue etiã paruis dignus ſit, adhuc minoribus ſe

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία, περὶ μεγάλα μὲν καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἔοικεν εἶναι. περὶ ποῖα δ' ἐστί, πρῶτον λάβωμεν. διαφέρει δ' οὐθὲν τὴν ἕξιν, ἢ τὸν κατὰ τὴν ἕξιν, σκοπεῖν. δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος εἶναι, ὁ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἄξιος ὤν. ὁ γὰρ μὴ κατ' ἀξίαν αὐτὸ ποιῶν, ἠλίθιος· τῶν δὲ κατ' ἀρετὴν οὐδεὶς ἠλίθιος, οὐδ' ἀνόητος. μεγαλόψυχος μὲν οὖν ὁ εἰρημένος. ὁ γὰρ μικρῶν ἄξιος, καὶ τούτων ἀξιῶν ἑαυτόν, σώφρων, μεγαλόψυχος δ' οὔ. ἐν μεγέθει γὰρ ἡ μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι. οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ. ὁ δὲ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἀνάξιος ὤν, χαῦνος· ὁ δὲ μειζόνων ἢ ἄξιος, οὐ πᾶς χαῦνος· ὁ δ' ἐλαττόνων ἢ ἄξιος, μικρόψυχος, ἐάν τε μεγάλων, ἐάν τε μετρίων, ἐάν τε καὶ μικρῶν ἄξιος ὤν, ἔτι ἐλαττόνων ἑαυτὸν

ἀξιοῖ, καὶ μάλιστα ἂν δόξειεν ὁ μεγάλων ἄξιος. τί γὰρ ἂν ἐποίει, εἰ μὴ τοσούτων ἦν ἄξιος. ἔστι δὴ μεγαλόψυχος, τῷ μὲν μεγέθει ἄκρος, τῷ δὲ ὡς δεῖ, μέσος. τοῦ γὰρ κατ' ἀξίαν ἑαυτὸν ἀξιοῖ· οἱ δ' ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν. εἰ δὲ δὴ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, ἄξιος ὤν, καὶ μάλιστα τῶν μεγίστων, περὶ ἓν μάλιστα ἂν εἴη. ἡ δ' ἀξία λέγεται πρὸς τὰ ἐκτὸς ἀγαθά. μέγιστον δὲ τοῦτ' ἂν θείημεν, ὃ τοῖς θεοῖς ἀπονέμομεν, καὶ οὗ μάλιστα ἐφίενται οἱ ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἆθλον· τοιοῦτον δ' ἡ τιμή. μέγιστον γὰρ δὴ τοῦτο τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν. περὶ τιμὰς δὴ καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὡς δεῖ. καὶ ἄνευ δὲ λόγου φαίνονται οἱ μεγαλόψυχοι περὶ τιμὴν εἶναι. τιμῆς γὰρ μάλισθ' οἱ μεγάλοι ἀξιοῦσιν ἑαυτούς. κατ' ἀξίαν δέ. ὁ δὲ μικρόψυχος ἐλλείπει καὶ πρὸς αὑτόν, καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα. ὁ δὲ χαῦνος, πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὑπερβάλλει· οὐ μὴν τόν γε μεγαλόψυχον. ὁ δὲ μεγαλόψυχος, εἴπερ τῶν μεγίστων ἄξιος, ἄριστος ἂν εἴη. μείζονος γὰρ ἀεὶ ὁ βελτίων ἄξιος, καὶ μεγίστων ὁ ἄριστος. τὸν ὡς ἀληθῶς ἄρα μεγαλόψυχον, δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. καὶ δόξειε δ' ἂν εἶναι μεγαλοψύχου, τὸ ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ μέγα. οὐδαμῶς τ' ἂν ἁρμόζοι μεγαλοψύχῳ φεύγειν παρασείσαντι, οὐδὲ ἀδικεῖν. τίνος γὰρ ἕνεκα πράξει αἰσχρά, ᾧ οὐδὲν μέγα. καθ' ἕκαστα δ' ἐπισκοποῦντι πάμπαν γελοῖος φαίνοιτ' ἂν ὁ μεγαλόψυχος, μὴ ἀγαθὸς ὤν. οὐκ

dignum esse cēseat. maximéque tamen esse videretur qui magnis est dignus. nam quid fecisset, si tantis non esset dignus? Est igitur magnanim⁹ magnitudine summ⁹, quatenus verò oportet, medius. nā se dignū eo censet, quod pro dignitate est: illi autē excedūt, & deficiūt. Veruntamen si magnis se esse dignum existimat, dignus cùm sit, & præcipue maximis, in vno maxime versabitur. dignitas autem externorum bonorū collatione dicitur: id verò maximum statueremus, quod diis attribuimus, quódque maxime appetunt qui sunt in dignitate, & quod præclarissimarum rerum præmium est: at huiusmodi est honor: externorū enim bonorū id maximum est. in honoribus igitur & ignominiis vt oportet, versatur magnanimus. quin & absq; ratione magnanimi honorem quærere vidētur. magni etenim honore se dignos maxime putant, at pro dignitate: pusillanimus verò deficit & quod ad se, & quod ad magnanimi dignitatē attinet. inflatus autē quod ad se, non autem ad magnanimū excedit. At magnanimus si maximis est dignus, optimus fuerit. maiori enim semper honore dignus est, qui est melior, & maximis qui est optimus. igitur qui magnanimus re verà est, bonus sit, oportet. Esse verò magnanimi videtur quod in quaq; virtute magnū est. nullóque pacto magnanimo conuenit, vt si concusserit fugiat, aut iniuste agat. cuius enim causa turpia faciet is, cui nihil est magnū? nam si quis singula cōsideret, magnanimus si nō est bon⁹, prorsus ridiculus videbitur.

imo neque honore quidē erit dignus, si sit malus: virtutis enim præmium est honor, boni̇́sque attribuitur. Videtur igitur magnanimitas, quasi ornamentum quoddam esse virtutum. nam maiores ipsas facit, & sine ipsis non constat. ac propterea verè esse magnanimum difficile est. non enim existere sine probitate potest. Ac maxime quidē magnanimus in honoribus & ignominiis vertitur, ac in magnis quidem, & à probis viris mediocriter lętabitur, vt qui sua aut etiam minora consequatur. integræ enim virtuti nullus honor tribui dignus potest. admittet tamen, quòd non habeant illi maiores quibus ipsum afficiant: sed à quibuslibet, & ob parua exhibitum, prorsus cōtemnet: non enim est eis dignus: simili modo etiam ignominiam. nam in ipsum iure non cadet. Maxime igitur, sicut dictum est, in honoribus versatur magnanimus: nihilo minus tamen & in diuitiis, & potestatibus, & omni prospera & aduersa fortuna, vtcūque contigerit, moderate se geret: vt neque in prosperis lætitia tollatur, neque in aduersis rebus tristitia prematur. neque enim in honore quasi bonorū maximo est affectus. nam potestates & diuitię ob honorē expetendæ sunt: itaque qui ipsa habent, affici per ea honoribus volunt. cui ergo honor res parua est, ei cætera quoque. quapropter etiam contemptores esse videntur. Quinetiam fortunę prosperitates videntur conferre ad magnanimitatem. nobiles enim honore digni censentur, potentes & diuites.

οὐκ εἴη δ' ἂν οὐδὲ τιμῆς ἄξιος, φαῦλος ὤν. τῆς ἀρετῆς γὰρ ἆθλον ἡ τιμή, καὶ ἀπονέμεται τοῖς ἀγαθοῖς. ἔοικε μὲν οὖν ἡ μεγαλοψυχία, οἷον κόσμος τις εἶναι τῶν ἀρετῶν. μείζους γὰρ αὐτὰς ποιεῖ, καὶ οὐ γίνεται ἄνευ ἐκείνων. διὰ τοῦτο χαλεπὸν τῇ ἀληθείᾳ μεγαλόψυχον εἶναι. οὐ γὰρ οἷόν τε ἄνευ καλοκαγαθίας. μάλιστα μὲν οὖν περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστι· καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις, καὶ ὑπὸ τῶν σπουδαίων μετρίως ἡσθήσεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων, ἢ καὶ ἐλαττόνων. ἀρετῆς γὰρ παντελοῦς οὐκ ἂν γένοιτο ἀξία τιμή. οὐ μὴν ἀλλ' ἀποδέξεταί γε, τῷ μὴ ἔχειν αὐτοὺς μείζω αὐτῷ ἀπονέμειν. τῆς δὲ παρὰ τῶν τυχόντων καὶ ἐπὶ μικροῖς, πάμπαν ὀλιγωρήσει. οὐ γὰρ τούτων ἄξιος. ὁμοίως δὲ καὶ ἀτιμίας. οὐ γὰρ ἔσται δικαίως περὶ αὐτόν. μάλιστα μὲν οὖν ἐστιν ὥσπερ εἴρηται, ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμάς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν μετρίως ἕξει, ὅπως ἂν γίνηται· καὶ οὔτ' εὐτυχῶν περιχαρὴς ἔσται, οὔτ' ἀτυχῶν περίλυπος. οὐδὲ γὰρ περὶ τιμὴν οὕτως ἔχει, ὡς μεγίστου ὄν. αἱ γὰρ δυναστεῖαι καὶ ὁ πλοῦτος διὰ τὴν τιμήν ἐστιν αἱρετά. οἱ γοῦν ἔχοντες αὐτά, τιμᾶσθαι δι' αὐτῶν βούλονται· ᾧ δὲ καὶ ἡ τιμὴ μικρόν ἐστι, τούτῳ καὶ τἆλλα. διὸ καὶ ὑπερόπται δοκοῦσιν εἶναι. δοκεῖ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα συμβάλλεσθαι πρὸς μεγαλοψυχίαν. οἱ γὰρ εὐγενεῖς ἀξιοῦνται τιμῆς· καὶ οἱ δυναστεύοντες, ἢ οἱ πλουτοῦντες

τοιοῦτες. ἐν ὑπεροχῇ γάρ. τὸ δ' ἀγαθῷ ὑπερέχον πᾶν, ἐντιμότερον. διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα μεγαλοψυχοτέρους ποιεῖ. τιμῶνται γὰρ ὑπό τινων. κατ' ἀλήθειαν δ' ὁ ἀγαθὸς μόνος τιμητός. ᾧ δ' ἄμφω ὑπάρχει, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς. οἱ δ' ἄνευ ἀρετῆς τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἔχοντες, οὔτε δικαίως ἑαυτοὺς μεγάλων ἀξιοῦσιν, οὔτε ὀρθῶς μεγαλόψυχοι λέγονται. ἄνευ γὰρ ἀρετῆς παντελοῦς οὐκ ἔστι ταῦτα. ὑπερόπται δὲ καὶ ὑβρισταί, καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχοντες, καὶ γίνονται. ἄνευ γὰρ ἀρετῆς οὐ ῥᾴδιον φέρειν ἐμμελῶς τὰ εὐτυχήματα. οὐ δυνάμενοι δὲ φέρειν, καὶ οἰόμενοι τῶν ἄλλων ὑπερέχειν, ἐκείνων μὲν καταφρονοῦσιν. αὐτοὶ δὲ ὅ,τι ἂν τύχωσι, πράττουσι. μιμοῦνται γὰρ τὸν μεγαλόψυχον, οὐχ ὅμοιοι ὄντες. τοῦτο δὲ δρῶσιν ἐν οἷς δύνανται. τὰ μὲν οὖν κατ' ἀρετὴν οὐ πράττουσι. καταφρονοῦσι δὲ τῶν ἄλλων. ὁ δὲ μεγαλόψυχος, δικαίως καταφρονεῖ, δοξάζει γὰρ ἀληθῶς. οἱ δὲ πολλοί, τυχόντως. οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος, οὐδὲ φιλοκίνδυνος, διὰ τὸ ὀλίγα τιμᾶν. μεγαλοκίνδυνος δέ, καὶ ὅταν κινδυνεύῃ, ἀφειδὴς τοῦ βίου, ὡς οὐκ ἄξιον ὂν πάντως ζῆν. καὶ οἷος εὖ ποιεῖν, εὐεργετούμενος δ' αἰσχύνεται. τὸ μὲν γὰρ ὑπερέχοντος, τὸ δὲ ὑπερεχομένου. καὶ ἀντευεργετικὸς πλειόνων. οὕτω γὰρ προσοφλήσει ὁ ὑπάρξας, καὶ ἔσται εὖ πεπονθώς. δοκοῦσι δὲ καὶ μνημονεύειν, οὓς ἂν ποιήσωσιν εὖ, ὧν δ' ἂν πάθωσιν, οὔ. ἐλάττων γὰρ ὁ παθὼν εὖ, τοῦ ποιήσαντος. βούλε-

excellunt enim. omne autem quod bono excellit, est honorabilius. propterea & huiusmodi res magis magnanimos homines faciunt. nam à quiqusdam honorãtur. sed re vera solus bonus honorabilis est. cui tamē vtraque insunt, magis censetur honore dignus. Qui autē sine virtute huiusmodi bona possident, neq; merito magnis dignos se esse arbitrãtur, neque recte magnanimi dicuntur. nam hæc absque integra virtute non consistunt: sed contemptores, contumeliosi, atq; huiusmodi habētes, vitiosi fiũt. non facilè enim sine virtute moderate prosperos rerũ successus quispiã ferat. dum verò ferre nequeunt, putántque se alios excellere, illos despiciunt: ipsi verò agũt quicquid fortè inciderit. imitãtur enim magnanimum, ei dissimiles. atque id faciunt in quibus possunt. quæ enim ex virtute sunt non agunt, sed cõtemnunt alios. At magnanimus merito contemnit: nam vere opinatur. alij autē fortuito. Neque vero parua, neque lubens adit pericula, quod pauca sunt, quę in honore habeat: sed magna adit, & cùm periclitatur, vitæ suæ non parcit, quasi non dignũ omnino sit viuere. Talísque est, qui benefaciat: sibi benefieri erubescat. excellentis enim illud est, hoc eius qui excellitur. Plusque retribuit quàm accepit. ita enim qui prior dederat, etiãnum debitor, beneficióque affectus videbitur. Meminisse etiam videntur, quibus bene fecerint: eorum autem à quibus acceperint, minime. nã is qui accepit, minor est beneficium conferente. vult

autem esse superior. Etiam illa iucunde audiunt, hæc iniucunde. atque idcirco neque Thetin beneficia Ioui commemorare: neq; Lacedæmonij apud Athenienses, sed ea quibus fuerãt affecti. Magnanimi quoque est nullius opem, aut vix, desiderare, prõpte aliis ministrare: præstaréque se erga eos qui in dignitate sunt & prosperitate, magnũ: apud medios mediocrẽ. illos enim superare difficile atque egregium, hos facile est. & inter illos gloriari nõ ignobile est, inter humiles vero, importunũ: quemadmodum aduersus imbecillos viribus contendere: nec ad honoratas res accedere, aut vbi alij principatum obtinent: ociosúmque esse ac cunctatorẽ, nisi vbi magnus honor aut opus est: paucásque res agendas, sed magnas eas ac celebres, aggredi. Necesse etiam est vt aperte tam odium quàm amorem præ se ferat. latere enim velle timentis, hominis est. Maiorémque curã veritatis, quàm opinionis habere, diceréque & agere omnia aperte. id enim est contemptoris, ideo liberior in loquendo est: est verò eius qui liberior in loquẽdo sit, quia sit contemptor & verax, nisi vbi per dissimulationem loquitur. Dissimulatorẽ autem esse apud mulutudinẽ, & viuere ad alterius, nisi amici, arbitrium non posse. est enim seruile. vnde etiã omnes adulatores, famulares: & humiles, adulatores sunt. Neque est admirator. nihi enim magnũ ipsi est. neque iniuriarum memor. nam magnanimi non est meminisse, & præsertim malorũ, sed potius despicere. n. que hominibus loqui velit: neque

ται δὲ ὑπερέχει. καὶ τὰ μὲν ἡδέως ἀκούειν, τὰ δ' ἀηδῶς. διὸ καὶ τὴν Θέτιν οὐ λέγειν τὰς εὐεργεσίας τῷ Διΐ· οὐδ' οἱ Λάκωνες πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἃ πεπόνθεσαν εὖ. μεγαλοψύχου δὲ καὶ τὸ μηδενὸς δεῖσθαι, ἢ μόλις· ὑπηρετεῖν δὲ προθύμως· καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις, μέγαν εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους, μέτριον. τῶν μὲν γὰρ ὑπερέχειν, χαλεπὸν καὶ σεμνόν· τῶν δέ, ῥᾴδιον· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι οὐκ ἀγεννές· ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς, φορτικόν, ὥσπερ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἰσχυρίζεσθαι· καὶ εἰς τὰ ἔντιμα μὴ ἰέναι, ἢ οὗ πρωτεύουσιν ἄλλοι· καὶ ἀργὸν εἶναι καὶ μελλητήν, ἀλλ' ἢ ὅπου τιμὴ μεγάλη ἢ ἔργον· καὶ ὀλίγων μὲν πρακτικόν, μεγάλων δὲ καὶ ὀνομαστῶν. ἀναγκαῖον δὲ καὶ φανερόμισον εἶναι καὶ φανερόφιλον· τὸ γὰρ λανθάνειν, φοβουμένου· καὶ μέλειν τῆς ἀληθείας μᾶλλον ἢ τῆς δόξης, καὶ λέγειν, καὶ πράττειν φανερῶς. καταφρονητικοῦ γάρ· διὸ παρρησιαστικός. παρρησιαστικοῦ δέ, διὸ καταφρονητικὸς καὶ ἀληθευτικός· πλὴν ὅσα μὴ δι' εἰρωνείαν. εἴρωνα δὲ πρὸς τοὺς πολλούς, καὶ πρὸς ἄλλον μὴ δύνασθαι ζῆν, ἀλλ' ἢ πρὸς φίλον. δουλικὸν γάρ. διὸ καὶ πάντες οἱ κόλακες, θητικοί· καὶ οἱ ταπεινοί, κόλακες. οὐδὲ θαυμαστικός. οὐδὲν γὰρ μέγα αὐτῷ ἐστιν. οὐδὲ μνησίκακος. οὐ γὰρ μεγαλοψύχου τὸ ἀπομνημονεύειν, ἄλλως τε καὶ κακά· ἀλλὰ μᾶλλον παρορᾶν. οὐδὲ ἀνθρωπολόγος· οὔτε

γὰρ περὶ αὑτοῦ ἐρεῖ, οὔτε περὶ ἑτέρου. οὔτε γὰρ ἵνα ἐπαινῆται, μέλει αὐτῷ, οὔθ' ὅπως οἱ ἄλλοι ψέγωνται. οὐδ' αὖ ἐπαινετικός ἐστι. διόπερ οὐδὲ κακολόγος, οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν, εἰ μὴ δι' ὕβριν. καὶ περὶ ἀναγκαίων ἢ μικρῶν ἥκιστα ὀλοφυρτικὸς καὶ δεητικός. σπουδάζοντος γὰρ οὕτως ἔχειν περὶ ταῦτα. καὶ οἷος κεκτῆσθαι μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων· αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον. καὶ κίνησις δὲ βραδεῖα τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος. οὐ γὰρ σπευστικὸς, ὁ περὶ ὀλίγα σπουδάζων· οὐδὲ σύντονος, ὁ μηθὲν μέγα οἰόμενος. ἡ δ' ὀξυφωνία καὶ ἡ ταχυτὴς, διὰ τούτων. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος· ὁ δ' ἐλλείπων, μικρόψυχος· ὁ δ' ὑπερβάλλων, χαῦνος. οὐ κακοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν εἶναι, οὐδ' οὗτοι· οὐ γὰρ κακοποιοί εἰσιν· ἡμαρτημένοι δέ. ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, ἑαυτὸν ἀποστερεῖ ὧν ἄξιός ἐστι· καὶ ἔοικε κακὸν ἔχειν τι, ἐκ τοῦ μὴ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀγνοεῖν δ' ἑαυτόν· ὠρέγετο γὰρ ἂν ὧν ἄξιος ἦν, ἀγαθῶν γε ὄντων. οὐ μὴν ἠλίθιοί γε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσιν εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ὀκνηροί. ἡ τοιαύτη δὲ δόξα δοκεῖ καὶ χείρους ποιεῖν. ἕκαστοι γὰρ ἐφίενται τῶν κατ' ἀξίαν. ἀφίστανται δὲ καὶ τῶν πράξεων τῶν καλῶν καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ὡς ἀνάξιοι ὄντες· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν. οἱ δὲ χαῦνοι, ἠλίθιοι, καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες, καὶ ταῦτ' ἐπιφανῶς· ὡς γὰρ ἄξιοι ὄντες, τοῖς ἐντίμοις ἐπιχειροῦσιν, εἶτα ἐξε-

enim de se, neque de altero dicet. neque enim vt ipse laudetur, vel alij vituperétur, curat: sed neq; est laudator. atque idcirco neque maledicus est, ne in inimicos quidem, nisi ob contumeliam. Ac de necessariis, aut paruis minime est querulus & precator: soliciti enim est, in his ita se habere. is etiam est, qui honesta & infructuosa malit quã fructuosa & vtilia parare. est enim eius qui sua sorte magis contentus est. Quinetiã & magnanimi mot' esse tard' videtur, & vox grauis, & locutio stabilis. nã neque qui paruis in reb' studet, est festinus: neque qui nihil magnum existimat, vehemẽs. acuta autem vox, & celeritas ex his efficitur. Ac talis quidem certè magnanimus est. qui autem deficit, pusillus animus: qui verò excedit, inflatus est. Nec igitur hi quidem mali videntur esse, (non enim malefici sunt) sed aberrasse. pusillus enim animus cum bonis dignus sit, se ipsum iis ipsis priuat, quibus est dignus: videtúrque prauũ quiddam habere, quòd & bonis dignum se non esse existimet, & se ipsum etiam ignoret. alioqui cũ bona sint quibus est dignus, appeteret. Non tamẽ huiusmodi homines stolidi, sed esse pigri potius videntur: talísque opinio peiores etiam ipsos reddere videtur. singuli enim ea quibus digni sunt, appetunt. abstinent etiam ab honestis actionibus & studiis quasi sint indigni, itémque ab externis bonis. At inflati stolidi sunt, séque ipsos ignorant, atque id palam. quasi enim sint digni, honorabiles res aggrediuntur, deinde

reuincuntur: veſtitu etiam, & habitu, atque huiuſcemodi rebus ornãtur: proſperáſque fortunas ſuas eſſe manifeſtas volunt: de ipſiſque prædicant, quaſi ob eas honores ſint conſequuturi. Magnanimitati autẽ puſillus animus magis opponitur, quàm inflatus: nam & ſæpius vſu venit, & peior eſt. Magnanimitas igitur in honore magno, ſicut dictum eſt, verſatur.

4 In eo autẽ eſſe quædã etiã virtus videtur, vt ſuperius diximus, quæ magnanimitati ita reſpondet, vt magnificentiæ liberalitas. hæ enim vtræque à magno abſtinent, & in mediocribus & paruis nos vt oportet, afficiunt. Quemadmodum autem in acceptione & donatione pecuniarum mediocritas eſt & exceſſus & defectus: ita quoque in honoris appetitione conſiſtit, magis quàm oportet, & minus, & vnde oportet, & vt oportet. nam & ambitioſum vituperamus, vt qui & magis quàm oportet, & vnde non oportet, honorem affectet: & inambitioſum, eo quòd ne ob honeſta quidem honorari velit. Interdũ tamen fit, vt ambitioſum quaſi virilẽ & honeſti ſtudioſum laudemus, inambitioſum verò quaſi modeſtum & temperãtem, vt in ſuperioribus diximus. Perſpicuum autẽ eſt, cùm pluribus modis rei cuiuſdammodi ſtudioſus dicatur, non ſemper nos ad idem honoris ſtudioſum referre: ſed cũ laudamus, ad id quòd magis quàm vulgus: cũ vituperamus, ad id ꝙ magis quàm oportet. Quia vero nomine vacat mediocritas, fit, vt quaſi de

λέζονται· καὶ ἐσθῆτι κοσμοῦνται, καὶ σχήματι, καὶ τοῖς τοιούτοις. καὶ βούλονται τὰ εὐτυχήματα φανερὰ εἶναι αὐτῶν, καὶ λέγουσι περὶ αὐτῶν, ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενοι. ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἡ μικροψυχία μᾶλλον τῆς χαυνότητος. καὶ γὰρ γίνεται μᾶλλον, καὶ χεῖρόν ἐστιν. ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία, περὶ τιμήν ἐστι μεγάλην, ὥσπερ εἴρηται.

Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη, ἣ δόξειεν ἂν παραπλησίως ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ὥσπερ καὶ ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν. ἄμφω γὰρ αὗται, τοῦ μὲν μεγάλου ἀφεστᾶσι· περὶ δὲ τὰ μέτρια καὶ τὰ μικρὰ διατιθέασιν ἡμᾶς ὡς δεῖ. ὥσπερ δὲ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων, μεσότης ἐστὶ, καὶ ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις· οὕτω καὶ ἐν τιμῆς ὀρέξει, τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον, καὶ τὸ ὅθεν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν, ὡς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ὅθεν οὐ δεῖ, τῆς τιμῆς ἐφιέμενον· τόν τε ἀφιλότιμον, ὡς οὐδ᾽ ἐπὶ τοῖς καλοῖς προαιρούμενον τιμᾶσθαι. ἔστι δ᾽ ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον· τὸν δὲ ἀφιλότιμον, ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν. δῆλον δ᾽ ὅτι πλεοναχῶς τοῦ φιλοτοιούτου λεγομένου, οὐκ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀεὶ φέρομεν τὸ φιλότιμον· ἀλλ᾽ ἐπαινοῦντες μὲν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ οἱ πολλοί. ψέγοντες δὲ, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ. ἀνωνύμου δ᾽ οὔσης τῆς μεσότητος, ὡς ἐρη-

μος, ἔοικεν ἀμφισβητεῖν τῶν ἄκρων. ἐν οἷς δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ὀρέγονται δὲ τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον· ἔστι δὴ καὶ ὡς δεῖ. ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὕτη, μεσότης οὖσα περὶ τιμὴν ἀνώνυμος. φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν, ἀφιλοτιμία· πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν, φιλοτιμία· πρὸς ἀμφότερα δὲ, ἀμφότερά πως. ἔοικε δὲ τοῦτ' εἶναι καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἀντικεῖσθαι δ' ἐνταῦθα οἱ ἄκροι φαίνονται, διὰ τὸ μὴ ὠνομάσθαι τὸν μέσον.

Πρᾳότης δ' ἐστὶ μὲν μεσότης περὶ ὀργάς· ἀνωνύμου δ' ὄντος τοῦ μέσου, σχεδὸν δὲ καὶ τῶν ἄκρων, ἐπὶ τὸν μέσον τὴν πρᾳότητα φέρομεν, πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἀποκλίνουσαν, ἀνώνυμον οὖσαν· ἡ δ' ὑπερβολὴ, ὀργιλότης τις λέγοιτ' ἄν. τὸ μὲν γὰρ πάθος ἐστὶν ὀργή· τὰ δ' ἐμποιοῦντα, πολλὰ καὶ διαφέροντα. ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται· πρᾷος δὴ οὗτος ἂν εἴη, εἴπερ ἡ πρᾳότης ἐπαινεῖται. βούλεται γὰρ ὁ πρᾷος, ἀτάραχος εἶναι, καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους, ἀλλ' ὡς ἂν ὁ λόγος τάξῃ, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτοις, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον χαλεπαίνειν. ἁμαρτάνειν δὲ δοκεῖ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν. οὐ γὰρ τιμωρητικὸς ὁ πρᾷος, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός. ἡ δ' ἔλλειψις, εἴτ' ἀοργησία τις ἐστὶν, εἴθ' ὅ,τι δή ποτε, ψέγεται. οἱ γὰρ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι, καὶ οἱ μὴ ὡς δεῖ, μηδ' ὅτε, μηδ' οἷς δεῖ. δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνε-

deserta, extrema decertent. Verum in quibus est excessus & defectus, mediũ quoque est. appetũt autem honorem & magis quàm oportet, & minus: ergo etiam vt oportet. Laudatur igitur hic habitus, quæ est in honore mediocritas nomine vacans: quæ videtur si ambitioni comparetur, ambitionis vacuitas: si huic, ambitio: si vtrisque, vtraq; quodã modo. Id quod etiam in aliis virtutibus valet. Extrema autem hîc videntur inter se opponi, propterea quòd medium nullum nomen sortitum est.

Est verò mansuetudo in ira medio- 5
critas. cũ autẽ nomine careat medium, & ferè etiam extrema, ad mediũ mansuetudinẽ referimus, quæ ad defectum declinat, qui nomen non habet: at excessus iracundia quædam dicatur. nam affectus est ira: quæ autem efficiunt, multa sunt & diuersa. Qui igitur ob quæ oportet, & quibus oportet irascitur, præterea & vt oportet, & quando, & quousque, laudatur, esseque is mansuetus potest, siquidem mãsuetudo laudetur. Mansuetus enim vult perturbatione vacare, & ab affectu minime duci, sed quemadmodum ratio statuerit, ita & ob ea, & tam diu succẽset: peccaréque potius videtur in defectum. non enim est ad vltionem mansuetus, sed ad veniam dandam promptior. At defectus, siue lentitudo quædam sit, siue quiduis aliud, vituperatur. nam qui ob quę oportet, non irascuntur, esse stolidi videntur: quíque non vt oportet, neque quando, neque quibus oportet. videtur enim non sen-

reuincuntur: veſtitu etiam, & habitu, atque huiuſcemodi rebus ornãtur: proſperáſque fortunas ſuas eſſe manifeſtas volunt: de ipſiſque prædicant, quaſi ob eas honores ſint conſequuturi. Magnanimitati autẽ puſillus animus magis opponitur, quàm inflatus: nam & ſæpius vſu venit, & peior eſt. Magnanimitas igitur in honore magno, ſicut dictum eſt, verſatur.

4 In eo autẽ eſſe quædã etiã virtus videtur, vt ſuperius diximus, quæ magnanimitati ita reſpondet, vt magnificentiæ liberalitas. hæ enim vtræque à magno abſtinent, & in mediocribus & paruis nos vt oportet, afficiunt. Quemadmodum autem in acceptione & donatione pecuniarum mediocritas eſt & exceſſus & defectus: ita quoque in honoris appetitione conſiſtit, magis quàm oportet, & minus, & vnde oportet, & vt oportet. nam & ambitioſum vituperamus, vt qui & magis quàm oportet, & vnde non oportet, honorem affectet: & inambitioſum, eo quòd ne ob honeſta quidem honorari velit. Interdũ tamen fit, vt ambitioſum quaſi virilẽ & honeſti ſtudioſum laudemus, inambitioſum verò quaſi modeſtum & temperãtem, vt in ſuperioribus diximus. Perſpicuum autẽ eſt, cùm pluribus modis rei cuiuſdammodi ſtudioſus dicatur, non ſemper nos ad idem honoris ſtudioſum referre: ſed cũ laudamus, ad id quòd magis quàm vulgus: cũ vituperamus, ad id ꝙ magis quàm oportet. Quia vero nomine vacat mediocritas, fit, vt quaſi de

λέγχονται· καὶ ἐσθῆτι κοσμοῦνται, καὶ σχήματι, καὶ τοῖς τοιούτοις. καὶ βούλονται τὰ εὐτυχήματα φανερὰ εἶναι αὐτῶν, καὶ λέγουσι περὶ αὐτῶν, ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενοι. ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἡ μικροψυχία μᾶλλον τῆς χαυνότητος. καὶ γὰρ γίνεται μᾶλλον, καὶ χεῖρόν ἐστιν. ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία, περὶ τιμήν ἐστι μεγάλην, ὥσπερ εἴρηται.

Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη, ἣ δόξειεν ἂν παραπλησίως ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ὥσπερ καὶ ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν. ἄμφω γὰρ αὗται, τοῦ μὲν μεγάλου ἀφεστᾶσι· περὶ δὲ τὰ μέτρια καὶ τὰ μικρὰ διατιθέασιν ἡμᾶς ὡς δεῖ. ὥσπερ δὲ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων, μεσότης ἐστί, καὶ ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις· οὕτω καὶ ἐν τιμῆς ὀρέξει, τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον, καὶ τὸ ὅθεν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν, ὡς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ὅθεν οὐ δεῖ, τῆς τιμῆς ἐφιέμενον· τόν τε ἀφιλότιμον, ὡς οὐδ' ἐπὶ τοῖς καλοῖς προαιρούμενον τιμᾶσθαι. ἔστι δ' ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον· τὸν δὲ ἀφιλότιμον, ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν. δῆλον δ' ὅτι πλεοναχῶς τοῦ φιλοτοιούτου λεγομένου, οὐκ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀεὶ φέρομεν τὸ φιλότιμον· ἀλλ' ἐπαινοῦντες μὲν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ οἱ πολλοί. ψέγοντες δὲ, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ, ἀνωνύμου δ' οὔσης τῆς μεσότητος, ὡς ἐρη-

μας, ἔοικεν ἀμφισβητεῖν τὰ ἄκρα. ἐν οἷς δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ὀρέγονται δὲ τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον· ἔστι δὲ καὶ ὡς δεῖ. ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὕτη, μεσότης οὖσα περὶ τιμὴν ἀνώνυμος. φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν, ἀφιλοτιμία· πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν, φιλοτιμία· πρὸς ἀμφότερα δὲ, ἀμφότερά πως. ἔοικε δὲ τοῦτ' εἶναι καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἀντικεῖσθαι δὲ ἐνταῦθα οἱ ἄκροι φαίνονται, διὰ τὸ μὴ ὠνομάσθαι τὸ μέσον.

Πραότης δ' ἐστὶ μὲν μεσότης περὶ ὀργάς· ἀνωνύμου δ' ὄντος τοῦ μέσου, σχεδὸν δὲ καὶ τῶν ἄκρων, ἐπὶ τὸ μέσον τὴν πραότητα φέρομεν, πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἀποκλίνουσαν, ἀνώνυμον οὖσαν· ἡ δ' ὑπερβολὴ, ὀργιλότης τις λέγοιτ' ἄν. τὸ μὲν γὰρ πάθος ἐστὶν ὀργή· τὰ δ' ἐμποιοῦντα, πολλὰ καὶ διαφέροντα. ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται· πρᾶος δὲ οὗτος ἂν εἴη, εἴπερ ἡ πραότης ἐπαινεῖται. βούλεται γὰρ ὁ πρᾶος, ἀτάραχος εἶναι, καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους· ἀλλ' ὡς ἂν ὁ λόγος τάξῃ, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτοις, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον χαλεπαίνειν. ἁμαρτάνειν δὲ δοκεῖ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν. οὐ γὰρ τιμωρητικὸς ὁ πρᾶος, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός. ἡ δ' ἔλλειψις, εἴτ' ἀοργησία τις ἐστὶν, εἴθ' ὅ,τι δή ποτε, ψέγεται. οἱ γὰρ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι, καὶ οἱ μὴ ὡς δεῖ, μηδ' ὅτε, μηδὲ οἷς δεῖ. δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνε-

deserta, extrema decertent. Verum in quibus est excessus & defectus, mediũ quoque est. appetũt autem honorem & magis quàm oportet, & minus: ergo etiam vt oportet. Laudatur igitur hic habitus, quæ est in honore mediocritas nomine vacans: quæ videtur si ambitioni comparetur, ambitionis vacuitas: si huic, ambitio: si vtrisque, vtraq; quodã modo. Id quod etiam in aliis virtutibus valet. Extrema autem hîc videntur inter se opponi, propterea quòd medium nullum nomen sortitum est.

Est verò mansuetudo in ira medio- 5
critas. cũ autẽ nomine careat medium, & ferè etiam extrema, ad mediũ mansuetudinẽ referimus, quæ ad defectum declinat, qui nomen non habet: at excessus iracundia quædam dicatur. nam affectus est ira: quæ autem efficiunt, multa sunt & diuersa. Qui igitur ob quæ oportet, & quibus oportet irascitur, præterea & vt oportet, & quando, & quousque, laudatur, esseque is mansuetus potest, siquidem mãsuetudo laudetur. Mansuetus enim vult perturbatione vacare, & ab affectu minime duci, sed quemadmodum ratio statuerit, ita & ob ea, & tam diu succẽset: peccaréque potius videtur in defectum. non enim est ad vltionem mansuetus, sed ad veniam dandam promptior. At defectus, siue lentitudo quædam sit, siue quiduis aliud, vituperatur. nam qui ob quę oportet, non irascuntur, esse stolidi videntur: quíque non vt oportet, neque quando, neque quibus oportet. videtur enim non sen-

tire, neque dolore affici: & qui non irascitur non esse idoneus ad vlciscẽdum. At tolerare si lacessaris, contemnerẻque suos, seruile est. Excessus verò omnibus quidem modis fit: nam & quibus non oportet, & ob quæ non oportet, & magis quàm oportet, & citius & diutius: non tamen vniuersa eidem insunt: non enim esse possent. nam malum etiam se ipsum perdit: & si integrum sit, intolerabile euadit. Iracundi igitur cito quidẽ irascuntur, & quibus non oportet, & ob quæ non oportet, & magis quàm oportet: sed quod optimum in se habent, cito desistunt. hoc autem ipsis euenit, quia iram non retinent, sed reddunt. vnde ob celeritatem manifesti sunt: deinde cessant. Biliosi autem supra modum, & ad quiduis & quacunque de re acres sunt: vnde etiam nomen habent. Acerbi verò difficulter reconciliantur, & longo tẽpore irascuntur. cõtinent enim iram: & non nisi vbi reddiderint, cessant. nam vltio iram sedat, voluptatem loco doloris efficiens. quod si nõ euenit, grauãtur. nam quia id non est manifestum, neque quispiã eis suadet: apud se verò ad iram concoquendam opus est tempore. sunt autem huiusmodi sibi ipsi molestissimi, & amicissimis quibusque. Atroces autem eos dicimus, qui & ob quæ non debent, & magis item quàm debent, & diutius succensent: & placari sine vltione vel supplicio non possunt. At verò mansuetudini excessum magis opponimus. etenim sępius accidit. Magis enim humanum est vindicta exuperare. Et

νεσθαι, οὐδὲ λυπεῖσθαι· μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός. τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, καὶ τοὺς οἰκείους περιορᾶν, ἀνδραποδῶδες. ἡ δ' ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται· καὶ γὰρ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ θᾶττον, καὶ πλείω χρόνον· οὐ μὴν ἅπαντά γε τῷ αὐτῷ ὑπάρχει. οὐ γὰρ ἂν δύναιτο εἶναι. τὸ γὰρ κακὸν καὶ αὑτὸ ἀπόλλυσι· κἂν ὁλόκληρον ᾖ, ἀφόρητον γίνεται. οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι, ταχέως μὲν ὀργίζονται, καὶ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ· παύονται δὲ ταχέως, ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι. συμβαίνει δὲ αὐτοῖς τοῦτο, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργήν, ἀλλ' ἀνταποδιδόασιν· ᾗ φανεροί εἰσι διὰ τὴν ὀξύτητα· εἶτα ἀποπαύονται. ὑπερβολῇ δ' εἰσὶν οἱ ἀκρόχολοι ὀξεῖς καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι καὶ ἐπὶ παντί· ὅθεν καὶ τοὔνομα. οἱ δὲ πικροί, δυσδιάλυτοι καὶ πολὺν χρόνον ὀργίζονται. κατέχουσι γὰρ τὸν θυμόν. παῦλα δὲ γίνεται, ὅταν ἀνταποδιδῷ. ἡ γὰρ τιμωρία παύει τῆς ὀργῆς, ἡδονὴν ἀντὶ τῆς λύπης ἐμποιοῦσα. τούτου δὲ μὴ γινομένου, τὸ βάρος ἔχουσι. διὰ γὰρ τὸ μὴ ἐπιφανὲς εἶναι, οὐδὲ συμπείθει αὐτοὺς οὐδείς. ἐν αὑτῷ δὲ πέψαι τὴν ὀργήν, χρόνου δεῖ. εἰσὶ δ' οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς ὀχληρότατοι, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις. χαλεποὺς δὲ λέγομεν, τοὺς ἐφ' οἷς τε μὴ δεῖ χαλεπαίνοντας, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ πλείω χρόνον, καὶ μὴ διαλλαττομένους ἄνευ τιμωρίας ἢ κολάσεως. τῇ πρᾳότητι δὲ μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιτίθεμεν. καὶ γὰρ μᾶλλον γίνεται. ἀνθρωπικώτερον γὰρ τὸ μᾶλλον τιμωρεῖσθαι. καὶ

πρὸς τὸ συμβιοῦν οἱ χαλεποί, χείρους. ὃ δὲ καὶ ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται, καὶ ἐκ τῶν λεγομένων δῆλον. οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι τὸ πῶς, καὶ τίσι, καὶ ἐπὶ ποίοις, καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον, καὶ μέχρι τίνος ὀρθῶς ποιεῖ τις ἢ ἁμαρτάνει. ὁ μὲν γὰρ μικρὸν παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον. ἐνίοτε γὰρ τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πράους φαμέν· καὶ τοὺς χαλεπαίνοντας ἀνδρώδεις, ὡς δυναμένους ἄρχειν. ὁ δὴ πόσον καὶ πῶς παρεκβαίνων, ψεκτός, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀποδοῦναι. ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστα καὶ τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. ἀλλά τό γε τοσοῦτον δῆλον, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις, ἐπαινετή, καθ' ἣν οἷς δεῖ ὀργιζόμεθα, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα· αἱ δ' ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, ψεκταί. καὶ ἐπὶ μικρὸν μὲν γινόμεναι, ἠρέμα· ἐπὶ πλέον δέ, μᾶλλον· ἐπὶ πολὺ δέ, σφόδρα. δῆλον οὖν ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον. αἱ μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις, εἰρήσθωσαν.

Ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν, καὶ λόγων καὶ πραγμάτων κοινωνεῖν, οἱ μὲν ἄρεσκοι δοκοῦσιν εἶναι, οἱ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐπαινοῦντες, καὶ οὐθὲν ἀντιτείνοντες, ἀλλὰ δὴ οἰόμενοι δεῖν ἄλυποι τοῖς ἐντυγχάνουσιν εἶναι. οἱ δ' ἐξ ἐναντίας τούτοις πρὸς πάντα ἀντιτυποῦντες, καὶ τοῦ λυπεῖν οὐδ' ὁτιοῦν φροντίζοντες δύσκολοι καὶ δυσέριδες καλοῦνται. ὅτι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι ἕξεις, ψεκταί εἰσιν, οὐκ ἄδηλον· καὶ ὅτι ἡ μέση τούτων ἐπαινετή, καθ' ἣν ἀποδέξεται ἃ δεῖ καὶ ὡς δεῖ, ὁμοίως δὲ καὶ

ad conuictum hominū atroces etiam peiores sunt. Quod autem in superioribus diximus, ex ijs etiam quæ dicuntur, constat. non enim definire facile est quo modo, quibus, ob quæ, quandiu irascendū sit, & quousq; aliquis recte facit, vel peccat. qui enim paulū transgreditur, nō vituperatur, neque ad nimiū, neque ad parū. nā interdū deficientes laudamus, mansuetósque appellamus: & atroces, tanquam ad imperādum idoneos, viriles. Quantum igitur, & quo modo trāsgrediens sit vituperandus, exprimere oratione nō facile est: in singulis enim rebus & sensu iudicium est. Veruntamen hoc perspicuū est, medium habitū laudabilē esse, ex quo quibus oportet irascimur, & ob quæ, & quo modo oportet, & omnia huiusmodi: excessus verò & defect⁹, vituperabiles: & si parū quidē peccent, leuiter: si plus, magis: si multū, vehementer. constat igitur medium habitū consectandum esse. Atque habitus quidem in irauersantes expositi sint.

At in congresionibus & conuictu, 6 sermonúmque & negociorū cōmunitate, esse alij placidi & obsequiosi vidētur, omnia ad voluptatem laudātes, nulláq; in re aduersantes. sed minime se molestos esse debere censentes ijs quibus cum habent consuetudinem. alij è contrario iis in omnib⁹ aduersantes, nihilq; an molesti sint curantes, morosi & litigiosi nuncupātur. Habitus igitur quos diximus, vituperabiles esse constat, & medium horū laudabilē, ex quo admittētur quæ oportet, & sicut oportet, itēq;

ægre feret. verum huius nullũ nomen expressum est: sed amicitiæ maxime similis est. talis enim est qui habitu medio est præditus, qualem modestum amicum esse volumus, qui nos insuper charitate cõplexus est. Ab amicitia autem differt, q̃ sit sine affectu & charitate in eos quibuscũ versatur. neque enim quia amat, vel odit, admittit singula vt debet, sed quia est talis. nã pariter apud notos, & ignotos, & apud familiares, & non familiares, idem est facturus: in singulis tamẽ prout cõuenit. perinde enim familiares atque externos neque studio prosequi, neque dolore afficere conuenit. In vniuersum igitur dictũ est, quòd congressionibus vt oportet, vtetur. spectans autem ad honestum & vtile, attendet ne dolorẽ afferat, vel vnà oblectet. videtur enim in voluptatibus doloribúsq; versari, quæ in cõgressionib' fiũt. ac de iis quæ vel non honestũ ipsi fuerit, vel damnosum etiã obsequi ea grauate feret, mallétq; molestus esse, etsi facienti dedecus adferat, atque id non paruum, aut damnum: contrarium autem dolorem paruum, non admittet, sed repudiabit. variè autem consuetudinem cũ iis habebit qui in dignitate sunt, & cũ priuatis, & magis vel minus familiaribus: paritérque pro reliquis discriminibus rerũ, singulis quod decet, attribuẽs, ac oblectare quidem per se volens, cauens ne angat: euẽtus si maiores fuerint consequens, honestatem dico & vtilitatem. & verò voluptatis causa magnæ postea futurę, paruum dolorem afferet.

δυσχεραντικός. ὄνομα δ' οὐκ ἀποδέδοται αὐτῇ ἦν· ἔοικε δὲ μάλιστα φιλίᾳ. τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν μέσην ἕξιν, οἷον βουλόμεθα λέγειν τὸν ἐπιεικῆ φίλον, τὸ στέργειν προσλαβόντα. διαφέρει δὲ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ πάθους ἐστὶ καὶ τοῦ στέργειν, οἷς ὁμιλεῖ· οὔτε γὰρ τῷ φιλεῖν ἢ ἐχθραίνειν, ἀποδέχεται ἕκαστα ὡς δεῖ, ἀλλὰ τῷ τοιοῦτος εἶναι. ὁμοίως γὰρ πρὸς ἀγνῶτας καὶ γνωρίμους, καὶ συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις αὐτὸ ποιήσει, πλὴν καὶ ἐν ἑκάστοις ὡς ἁρμόζει. οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν, οὐδ' αὖ λυπεῖν. καθόλου μὲν οὖν εἴρηται, ὅτι ὡς δεῖ ὁμιλήσει· ἀναφέρων δὲ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον, στοχάσεται τοῦ μὴ λυπεῖν, ἢ συνηδύνειν. ἔοικε μὲν γὰρ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομένας. τούτων δ' ὅσας μὲν αὐτῷ ἐστὶ μὴ καλὸν ἢ βλαβερὸν συνηδύνειν, δυσχερανεῖ, καὶ προαιρήσεται λυπεῖν, κἂν τῷ ποιοῦντι δὲ ἀσχημοσύνην φέρῃ, καὶ ταύτην μὴ μικρὰν, ἢ βλάβην· ἡ δ' ἐναντίωσις μικρὰν λύπην, οὐκ ἀποδέξεται, ἀλλὰ δυσχερανεῖ. διαφερόντως δ' ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώμασι, καὶ τοῖς τυχοῦσι, καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον γνωρίμοις. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας διαφορὰς, ἑκάστοις ἀπονέμων τὸ πρέπον· καὶ καθ' αὑτὸ μὲν αἱρούμενος τὸ συνηδύνειν· λυπεῖν δὲ εὐλαβούμενος· τοῖς δὲ ἀποβαίνουσιν, ἐὰν ᾖ μείζω, συνεπόμενος· λέγω δὲ τῷ καλῷ καὶ τῷ συμφέροντι· καὶ ἡδονῆς δὲ ἕνεκα τῆς εἰσαῦθις μεγάλης, μικρὰ λυπή-

σι. ὁ μὲν οὖν μέσος, τοιοῦτός ἐστιν· οὐκ ὠνόμασται δέ. τῶν δὲ συνηδυνόντων, ὁ μὲν τοῦ ἡδὺς εἶναι στοχαζόμενος, μὴ διά τι ἄλλο, ἄρεσκος· ὁ δ' ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ. ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων, εἴρηται ὅτι δύσκολος καὶ δύσερις. ἀντικεῖσθαι δὲ φαίνεται τὰ ἄκρα ἑαυτοῖς, διὰ τὸ ἀνώνυμον εἶναι τὸ μέσον.

Περὶ τὰ αὐτὰ δὲ σχεδόν ἐστι καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης. ἀνώνυμος δὲ καὶ αὕτη. οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὰς τοιαύτας ἐπελθεῖν. μᾶλλόν τε γὰρ ἂν εἰδείημεν τὰ περὶ τὸ ἦθος, καθ' ἕκαστον διελθόντες· καὶ μεσότητας εἶναι τὰς ἀρετὰς πιστεύσαιμεν ἄν, ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχον συνιδόντες. ἐν δὴ τῷ συζῆν, οἱ μὲν πρὸς ἡδονὴν καὶ λύπην ὁμιλοῦντες, εἴρηνται· περὶ δὲ τῶν ἀληθευόντων τε καὶ ψευδομένων εἴπωμεν, ὁμοίως ἐν λόγοις καὶ πράξεσι καὶ τῷ προσποιήματι. δοκεῖ δὴ ὁ μὲν ἀλαζὼν, προσποιητικὸς τῶν ἐνδόξων εἶναι, καὶ μὴ ὑπαρχόντων, καὶ μειζόνων ἢ ὑπάρχει. ὁ δὲ εἴρων ἀνάπαλιν, ἀρνεῖσθαι τὰ ὑπάρχοντα, ἢ ἐλάττω ποιεῖν. ὁ δὲ μέσος αὐθέκαστός τις ὢν, ἀληθευτικὸς καὶ τῷ βίῳ, καὶ τῷ λόγῳ, τὰ ὑπάρχοντα ὁμολογῶν εἶναι περὶ αὑτὸν, καὶ οὔτε μείζω, οὔτε ἐλάττω. ἔστι δὲ τούτων ἕκαστα, καὶ ἕνεκά τινος ποιεῖν καὶ μηδενός. ἕκαστος δ' οἷός ἐστι, τοιαῦτα λέγει καὶ πράττει, καὶ οὕτω ζῇ, ἐὰν μή τινος ἕνεκα πράττῃ. καθ' αὑτὸ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος, φαῦλον καὶ ψεκτόν· τὸ δὲ ἀληθὲς, καλὸν καὶ ἐπαινετόν. οὕτω δὲ καὶ ὁ μὲν

Ac medius quidem talis est, nomen verò non habet. Oblectantium autem, qui eò respicit vt iucundus sit, non ob aliud quicquam, obsecundator: qui verò vt emolumentum habeat aliquod ad opes, vel quæcunque opibus parantur, adulator est: at qui omnia moleste accipit, esse morosum & litigiosum iã diximus. Inter sese autem extrema ipsa opponi videtur, quia medium nomine caret.

In iisdem ferè etiam arrogantiæ mediocritas versatur: quæ etiã ipsa nomen non habet. nihil autem deterius erit, si & eiusmodi tractem⁹. nã singulis tractatis, & melius quæ ad mores spectant, percipiemus: & virtutes esse mediocritates credemus, in omnibus ita habere contuiti. In conuictu igitur qui ad voluptatem & molestiam congrediuntur, dicti iam sunt: de veracibus & mentientibus dicamus, pariter in verbis, actionibus & simulatione. Arrogans ergo videtur se ex præclaris esse simulare, & quæ non habet vel maiora quàm habet. dissimulator contrà, quæ habet vel negare, vel eleuare. medius autem cùm talis aperte sit, qualis est, & vita & oratione verax, quę apud se habet, neque maiora, neque minora profiteri. Atque horum vnumquodque licet & alicuius, & nullius rei causa facere. qualis autem vnusquisque est, talia loquitur & facit, itáque viuit, nisi rei alicui⁹ causa agat. per se autẽ mendacium quidem improbum est & vituperatione dignũ: verum verò, honestum & laudabile. Itáque etiam is qui 7

medius est, verax, laudabilis est. mentientes autem, vituperabiles, vtrique illi quidem, sed magis arrogãs. de vtroque autem dicamus: ac prius de veraci. non enim de eo qui in pactionibus verax est, loquimur, nec quæ ad iniustitiã vel iustitiam spectant (ea enim alterius essent virtutis) sed qui licet nihil eiusmodi intersit, & oratione & vita verax est, quia talis habitu est: & sanè qui est huiusmodi, esse prob⁹ videbitur. qui enim veritatis est studiosus, & vbi nihil refert verax est, verax erit vbi referet, multo magis. vt enim rem turpem, mẽdacium cauebit, quod per se etiam cauebat. Talis autem est laudabilis: tamen declinat ad id quod vero minus est. nam concinnius videtur, quòd permolestę sint exuperantiæ. Qui autem maiora quàm habet simulat nullius rei causa, improbo quidem similis est (non enim gauderet mẽdacio) vanus tamen potius videtur, quàm malus. Sin alicuius causa, hic gloriæ aut honoris, non admodum est vituperabilis, vt arrogans: ille argẽti, eorúmue quæ ad argentum pertinent, fœdior est. At arrogans non in facultate, sed in electione consistit. ex habitu enim & quia est talis, arrogans est, quemadmodum etiam mendax, alter est qui mendacio ipso gaudet, alter qui gloriam vel lucrum appetit. Qui igitur glorię causa arrogantes sunt, eiusmodi simulant in quibus laus vel beatitudo cernitur. qui verò lucri, ea quibus etiam propinqui fruuntur: quæq; si nõ adsint, latere possunt, vt medicum esse aut vatem sapien-

ἀληθευτικὸς, μέσος ὢν, ἐπαινετός· οἱ δὲ ψευδόμενοι, ἀμφότεροι μὲν ψεκτοί· μᾶλλον δ' ὁ ἀλαζών. περὶ ἑκατέρου δ' εἴπωμεν· πρότερον δὲ περὶ τοῦ ἀληθευτικοῦ. οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν· οὐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν ἢ δικαιοσύνην συντείνει· ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἀρετῆς· ἀλλ' ὃς ἂν μηδενὸς τοιούτου διαφέροντος, καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν βίῳ ἀληθεύῃ, τῷ τὴν ἕξιν τοιοῦτος εἶναι). δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος ἐπιεικὴς εἶναι). ὁ γὰρ φιλαλήθης, καὶ ἐν οἷς μὴ διαφέρει ἀληθεύων, ἀληθεύσει καὶ ἐν οἷς διαφέρει, ἔτι μᾶλλον. ὡς γὰρ αἰσχρὸν, τὸ ψεῦδος εὐλαβήσεται, ὅ γε καὶ καθ' αὑτὸ ηὐλαβεῖτο. ὁ δὲ τοιοῦτος ἐπαινετός. ἐπὶ τὸ ἔλαττον δὲ μᾶλλον τοῦ ἀληθοῦς ἀποκλίνει. ἐμμελέστερον γὰρ φαίνεται, διὰ τὸ ἐπαχθεῖς τὰς ὑπερβολὰς εἶναι· ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος μηδενὸς ἕνεκα, φαύλῳ μὲν ἔοικεν· οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει· μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός. εἰ δ' ἕνεκά τινος, ὁ μὲν δόξης ἢ τιμῆς, οὐ λίαν ψεκτὸς, ὡς ὁ ἀλαζών· ὁ δὲ ἀργυρίου, ἢ ὅσα εἰς ἀργύριον, ἀσχημονέστερος. οὐκ ἐν τῇ δυνάμει δ' ἐστὶν ὁ ἀλαζὼν, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει. κατὰ τὴν ἕξιν γὰρ, καὶ τῷ τοιόσδε εἶναι), ἀλαζών ἐστιν, ὥσπερ καὶ ψεύστης· ὁ μὲν τῷ ψεύδει αὐτῷ χαίρων, ὁ δὲ δόξης ὀρεγόμενος ἢ κέρδους. οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι, τὰ τοιαῦτα προσποιοῦνται, ἐφ' οἷς ἔπαινος ἢ εὐδαιμονισμός· οἱ δὲ κέρδους, ὧν ἀπόλαυσίς ἐστι τοῖς πέλας· καὶ ἃ διαλαθεῖν ἐστὶ μὴ ὄντα, οἷον ἰατρὸν ἢ μάντιν σο-

φοί. διὰ τοῦτ᾽ οἱ πλεῖστοι προσποιοῦνται τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀλαζονεύονται. ἔστι γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰ εἰρημένα. οἱ δ᾽ εἴρωνες ἐπὶ τὸ ἔλαττον λέγοντες, χαριέστεροι μὲν τὰ ἤθη φαίνονται. οὐ γὰρ κέρδους ἕνεκα δοκοῦσι λέγειν, ἀλλὰ φεύγοντες τὸ ὀγκηρόν. μάλιστα δὲ καὶ οὗτοι τὰ ἔνδοξα ἀπαρνοῦνται· οἷον καὶ Σωκράτης ἐποίει. οἱ δὲ καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ φανερὰ προσποιούμενοι, βαυκοπανοῦργοι λέγονται, καὶ εὐκαταφρόνητοί εἰσι. καὶ ἐνίοτε ἀλαζονεία φαίνεται· οἷον ἡ τῶν Λακώνων ἐσθής. καὶ γὰρ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ λίαν ἔλλειψις, ἀλαζονικόν. οἱ δὲ μετρίως χρώμενοι τῇ εἰρωνείᾳ, καὶ περὶ τὰ μὴ λίαν ἐμποδὼν καὶ φανερὰ εἰρωνευόμενοι, χαρίεντες φαίνονται. ἀντικεῖσθαι δ᾽ ὁ ἀλαζὼν φαίνεται τῷ ἀληθευτικῷ. χείρων γάρ.

Οὔσης δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ταύτῃ διαγωγῆς μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα εἶναι ὁμιλία τις ἐμμελὴς καὶ οἷα δεῖ λέγειν, καὶ ὡς· ὁμοίως δὲ καὶ ἀκούειν. διοίσει δὲ καὶ τὸ ἐν τοιούτοις λέγειν, ἢ τοιούτων ἀκούειν. δῆλον δ᾽ ὡς καὶ περὶ ταῦτ᾽ ἔστιν ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις τοῦ μέσου. οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, βωμολόχοι δοκοῦσιν εἶναι καὶ φορτικοί, γλιχόμενοι πάντως τοῦ γελοίου, καὶ μᾶλλον στοχαζόμενοι τοῦ γέλωτα ποιῆσαι, ἢ τοῦ λέγειν εὐσχήμονα, καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον. οἱ δὲ μήτ᾽ αὐτοὶ ἂν εἰπόντες μηθὲν γελοῖον, τοῖς τε λέγουσι δυσχεραίνοντες, ἄγροικοι καὶ σκληροὶ δοκοῦσιν εἶναι. οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες, εὐτράπελοι προσαγορεύονται, οἷον

tem. idcirco plurimi huiusmodi simulant & sibi arrogāt. in ipsis enim ea sunt quę diximus. At dissimulatores minus quàm insit dicentes, moribus elegantiores apparēt. non enim lucri gratia dicere videntur, sed fastū euitātes. atque hi maxime præclara quæque abnegāt, quemadmodū etiam Socrates faciebat. Qui autem & parua & manifesta dissimulant, versipelles dicuntur, & passim contemnuntur. ac interdum arrogantia apparet, qualis Lacedæmoniorum vestitus. nā & excessus & nimius defectus, arrogantis est. qui verò moderate dissimulatione vtuntur, in rebúsque non valde manifestis & apertis dissimulant, elegantes videntur. Aduersari autem arrogans veraci videtur. est enim deterior.

Cùm autem in vita etiam requies, in 8
eáque oblectamētum cum ioco sit, videtur hîc esse congressio quædam concinna & dicendi quę oportet, & vt oportet, similitérque & audiendi. Intererit autem, apud talésne dicas, an tales audias. Cōstat verò in iis excessum etiam medij, & defectum esse. Qui igitur ludicro excedunt, scurræ esse atque importuni videntur, ludicrum penitus affectantes, & potius eò spectantes vt risum moueant, quàm honesta loquātur, doloréque non afficiant eum quem cauillantur. Qui autem neque ipsi quicquam ludicrum dicere possūt, aliósque dicentes molestè ferunt, agrestes esse & duri videntur. At qui aptè ac moderatè iocantur, faceti nuncupantur, quasi

fando flexiles. morũ enim huiuſcemodi eſſe videntur motiones: atque vt corpora ex motionibus iudicãtur, ita etiam mores. ludicro autem redundante, & pleriſque ioco delectantibus, & cauillis magis quàm deceat, ſcurræ etiam vt elegantes, faceti nuncupãtur: eos tamen differre, ac non parum quidem, ex iis quæ diximus, patet. Medio autem habitui finitima eſt etiam dexteritas. dexteri verò eſt talia dicere & audire, qualia probo atq; ingenuo conueniunt. Quædam enim ſunt, quæ ioco dicere, & audire talem hominem decet: & ingenui iocus à ioco ſeruilis differt, & item eruditi & ineruditi. quod ex comœdiis veteribus & nouis quiuis percipiat: illis enim ludicrum erat, turpitudinis expreſsio: his verò potius obſcura ſignificatio. hæc autem ad decorum non parum referunt. Vtrum igitur definiendus eſt bene cauillans, dicendo quæ ingenuum decet, vel audientem moleſtia non afficiendo, vel etiam oblectãdo? an verò hoc quoque indefinitum eſt? aliud enim alij eſt & odioſum & iucũdũ: talia verò etiam audiet. nã quæ quiſque audire ſuſtinet, ea quoque facere videtur. non igitur omnia faciet. cauillum enim, conuicium quoddam eſt. legumlatores autem nonnulla conuiciari prohibent: oportuit verò fortaſſe etiam, cauillari. Elegans igitur & ingenuus quaſi ſibi ipſe lex ſit, ita ſe geret. ac talis quidem medius eſt, ſiue dexter, ſiue facetus dicatur. Scurra autẽ ludicro exuperatur, & neque ſibi, neque aliis parcit, ſi riſum moueat: eãq;

εὐτράπελοι. τοῦ γὰρ ἤθους αἱ τοιαῦται δοκοῦσι κινήσεις εἶναι· ὥσπερ δὲ τὰ σώματα ἐκ τῶν κινήσεων κρίνεται, οὕτω καὶ τὰ ἤθη. ἐπιπολάζοντος δὲ τοῦ γελοίου, καὶ τῶν πλείστων χαιρόντων τῇ παιδιᾷ, καὶ τῷ σκώπτειν μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ οἱ βωμολόχοι εὐτράπελοι προσαγορεύονται, ὡς χαρίεντες. ὅτι δὲ διαφέρουσι καὶ οὐ μικρόν, ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον. τῇ μέσῃ δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης ἐστί. τοῦ δ' ἐπιδεξίου ἐστὶ τοιαῦτα λέγειν καὶ ἀκούειν, οἷα τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθερίῳ ἁρμόττει· ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει, καὶ ἀκούειν· καὶ ἡ τοῦ ἐλευθερίου παιδιὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἀνδραποδώδους, καὶ αὖ τοῦ πεπαιδευμένου καὶ ἀπαιδεύτου. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τῶν παλαιῶν καὶ τῶν καινῶν. τοῖς μὲν γὰρ ἦν γελοῖον, ἡ αἰσχρολογία· τοῖς δὲ μᾶλλον, ἡ ὑπόνοια· διαφέρει δ' οὐ μικρὸν ταῦτα πρὸς εὐσχημοσύνην. πότερον οὖν τὸν εὖ σκώπτοντα ὁριστέον τῷ λέγειν ἃ πρέπει ἐλευθερίῳ, ἢ τῷ μὴ λυπεῖν τὸν ἀκούοντα, ἢ καὶ τέρπειν· ἢ καὶ τό γε τοιοῦτον, ἀόριστον; ἄλλο γὰρ ἄλλῳ μισητόν τε καὶ ἡδύ. τοιαῦτα δὲ καὶ ἀκούσεται. ἃ γὰρ ὑπομένει ἀκούων, ταῦτα καὶ ποιεῖν δοκεῖ. οὐ δὴ πᾶν ποιήσει. τὸ γὰρ σκῶμμα, λοιδόρημά τι ἐστίν· οἱ δὲ νομοθέται, ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσιν· ἔδει δ' ἴσως καὶ σκώπτειν. ὁ δὴ χαρίεις καὶ ἐλευθέριος, οὕτως ἕξει, οἷον νόμος ὢν ἑαυτῷ. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος ἐστίν, εἴτ' ἐπιδέξιος, εἴτ' εὐτράπελος λέγεται· ὁ δὲ βωμολόχος, ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου, καὶ οὔτε ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἄλλων ἀπεχόμενος, εἰ γέλωτα ποιήσει. καὶ τοιαῦ

τοιαῦτα λέγοι, ἃ οὐκ ἂν ὁ χαρίεις εἴποι· ἔνια δὲ οὐδ' ἂν ἀκούσαι. ὁ δ' ἄγροικος, εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος. οὐδὲν γὰρ συμβαλλόμενος, πᾶσι δυσχεραίνει. δοκεῖ δὲ ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ παιδιὰ ἐν τῷ βίῳ εἶναι ἀναγκαῖον. τρεῖς οὖν αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες· εἰσὶ δὲ πᾶσαι περὶ λόγων τινῶν καὶ πράξεων κοινωνίαν. διαφέρουσι δ', ὅτι ἡ μὲν περὶ ἀλήθειάν ἐστιν, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ. τῶν δὲ περὶ τὴν ἡδονὴν, ἡ μὲν ἐν ταῖς παιδιαῖς, ἡ δ' ἐν ταῖς κατὰ τὸν ἄλλον βίον ὁμιλίαις.

Περὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινος ἀρετῆς, οὐ προσήκει λέγειν. πάθει γὰρ μᾶλλον ἔοικεν, ἢ ἕξει. ὁρίζεται γοῦν φόβος τις ἀδοξίας. ἀποτελεῖται δὲ τῷ περὶ τὰ δεινὰ φόβῳ παραπλήσιον. ἐρυθραίνονται γὰρ οἱ αἰσχυνόμενοι· οἱ δὲ τὸν θάνατον φοβούμενοι, ὠχριῶσι. σωματικὰ δὴ φαίνεταί πως εἶναι ἀμφότερα· ὅπερ δοκεῖ πάθους μᾶλλον ἢ ἕξεως εἶναι. οὐ πάσῃ δ' ἡλικίᾳ τὸ πάθος ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ. οἰόμεθα γὰρ δεῖν τοὺς τηλικούτους, αἰδήμονας εἶναι, διὰ τὸ πάθει ζῶντας, πολλὰ ἁμαρτάνειν, ὑπὸ τῆς αἰδοῦς δὲ κωλύεσθαι. καὶ ἐπαινοῦμεν, τῶν μὲν νέων τοὺς αἰδήμονας· πρεσβύτερον δ' οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός. οὐθὲν γὰρ οἰόμεθα δεῖν αὐτὸν πράττειν, ἐφ' οἷς ἐστιν αἰσχύνη. οὐδὲ γὰρ ἐπιεικοῦς ἐστιν ἡ αἰσχύνη, εἴπερ γίγνεται ἐπὶ τοῖς φαύλοις. οὐδὲ γὰρ πρακτέον τὰ τοιαῦτα. εἰ δ' ἔστι τὰ μὲν κατ' ἀλήθειαν αἰσχρά, τὰ δὲ κατὰ δόξαν, οὐθὲν διαφέρει· οὐδέτερα γὰρ πρακτέα· ὥστ' οὐκ αἰ-

dicit, quorum elegãs nihil diceret, nonnulla autem ne audiret quidem. At agrestis ad huiuſcemodi congreſsiones inutilis eſt. cùm enim nihil ipſe cõiiciat, omnibus offẽditur. Videtur autẽ requies & ioc⁹ in vita res neceſſaria eſſe. Tres igitur quas diximus mediocritates, in vita ſunt: verſantur autẽ omnes in verborũ quorundã, actionúmq; cõmunitate: in quibus illud intereſt, ꝙ vna in veritate, aliç in iucunditate conſiſtũt. ex iis vero quæ in voluptate ſunt, altera in iocis, altera in reliquæ vitæ cõgreſsionibus eſt.

De verecundia autem, vt de virtute aliqua, dicendum non eſt. affectui enim ſimilior quàm habitui videtur. itaque timor quidam infamiæ eſſe definitur, fitque non ſecus ac timor, qui rebus formidoloſis accidit. Erubeſcũt enim quos pudet: qui verò mortem timẽt, pallent: vt corporis vtraque eſſe videatur: quod affectionis magis quàm habitus eſſe videtur. At non omni ætati affectus hic conuenit, ſed iuuenili tantum. nam exiſtimamus oportere qui ea ſunt ætate, eſſe verecundos: propterea ꝙ ex affectu viuentes multa peccẽt, præ verecundia verò prohibeãtur. ac è iuuenibus quidẽ verecundos laudamus: ſeniorẽ laudauerit nemo, quòd eum pudeat. nihil enim ei agendum eorum cenſemus, in quibus pudor conſiſtat. neque enim eſt pudor probi viri, ſiquidem de malis rebus exoriatur. neque enim agendæ res eiuſmodi ſunt. Quòd ſi alia re vera ſunt turpia, alia opinione, nihil refert. neutra enim agi debent. Quare minime eſt pu- 9

I

dendum: praui autẽ etiam est, esse eiusmodi qui turpium aliquid agere possit. ita verò esse affectum, vt si turpe quid egerit, pudeat, ac propterea probum se esse existimare, absurdum est. nam ex iis quæ lubentes agimus, verecundia existit: probus autem vir lubens nunquam mala faciet. Verecundia autem ex conditione proba res fuerit: si enim ageret, puderet. at hoc in virtutibus minime cõtingit: si vero impudẽtia malũ est, & turpia agere non vereri, nihilo magis talia agẽtem pudere, bonum est. Sed neque continentia virtus est, sed quædã mixta, de qua posterius pertractabitur. Nunc de iustitia dicamus.

σχυντέον. φαύλου δὲ καὶ τὸ εἶναι τοιοῦτον, οἷον πράττειν τι τῶν αἰσχρῶν. τὸ δ' οὕτως ἔχειν, ὥστ' εἰ πράξειέ τι τῶν τοιούτων, αἰσχύνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτ' οἴεσθαι ἐπιεικῆ εἶναι, ἄτοπον. ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις γὰρ ἡ αἰδώς. ἑκὼν δ' ὁ ἐπιεικὴς οὐδέποτε πράξει τὰ φαῦλα. εἴη δ' ἂν ἡ αἰδὼς ἐξ ὑποθέσεως ἐπιεικές. εἰ γὰρ πράξαι, αἰσχύνοιτ' ἄν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο περὶ τὰς ἀρετάς. εἰ δὲ ἡ ἀναισχυντία φαῦλον, καὶ τὸ μὴ αἰδεῖσθαι τὰ αἰσχρὰ πράττειν, οὐδὲν μᾶλλον τὸ τοιαῦτα πράττοντα αἰσχύνεσθαι, ἐπιεικές. οὐκ ἔστι δὲ οὐδ' ἡ ἐγκράτεια ἀρετή, ἀλλά τις μικτή. δειχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον. νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης εἴπωμεν.

## ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS
### Liber quintus.

1 De Iustitia & iniustitia considerãdum est, in cuiusmodi actionibus versentur, & qualis sit mediocritas iustitia: & quorum ius sit medium. Hæc autem consideratio eadem docẽdi via, qua in superioribus progrediatur. Videmus igitur omnes eiusmodi habitũ appellare velle iustitiã, ex quo iustis agendis idonei sunt, & ex quo iustè agunt, voluntque iusta: eodem quoque modo de

## ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ
### ΤΟ Ε.

ΠΕΡΙ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας σκεπτέον, περὶ ποίας τε τυγχάνουσιν οὖσαι πράξεις, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ δίκαιον τίνων μέσον. ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον τοῖς προειρημένοις. ὁρῶμεν δὴ πάντας τὴν τοιαύτην ἕξιν βουλομένους λέγειν δικαιοσύνην, ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων εἰσί, καὶ ἀφ' ἧς δικαιοπραγοῦσι, καὶ βούλονται τὰ δίκαια. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ

ἀδικίας, ἀφ' ἧς ἀδικοῦσι, καὶ βούλονται τὰ ἄδικα. διὸ καὶ ἡμῖν πρῶτον ὡς ἐν τύπῳ ὑποκείσθω ταῦτα. οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον ἐπί τε τῶν ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων. δύναμις μὲν γὰρ καὶ ἐπιστήμη δοκεῖ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι· ἕξις δ' ἡ ἐναντία, τῶν ἐναντίων οὔ. οἷον ἀπὸ τῆς ὑγιείας οὐ πράττεται τὰ ἐναντία, ἀλλὰ τὰ ὑγιεινὰ μόνον. λέγομεν γὰρ ὑγιεινῶς βαδίζειν, ὅταν βαδίζῃ ὡς ἂν ὁ ὑγιαίνων. πολλάκις μὲν οὖν γνωρίζεται ἡ ἐναντία ἕξις ἀπὸ τῆς ἐναντίας· πολλάκις δὲ αἱ ἕξεις, ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων. ἐάν τε γὰρ ἡ εὐεξία ᾖ φανερά, καὶ ἡ καχεξία φανερὰ γίνεται, καὶ ἐκ τῶν εὐεκτικῶν ἡ εὐεξία, καὶ ἐκ ταύτης τὰ εὐεκτικά. εἰ γάρ ἐστιν ἡ εὐεξία, πυκνότης σαρκός, ἀνάγκη καὶ τὴν καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκὸς καὶ τὸ εὐεκτικόν, τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί. ἀκολουθεῖ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐὰν θάτερα πλεοναχῶς λέγηται, καὶ θάτερα πλεοναχῶς λέγεσθαι· οἷον εἰ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον. ἔοικε δὲ πλεοναχῶς λέγεσθαι ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἀδικία. ἀλλὰ διὰ τὸ σύνεγγυς εἶναι τὴν ὁμωνυμίαν αὐτῶν, λανθάνει· καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν πόρρω δήλη μᾶλλον. ἡ γὰρ διαφορὰ πολλή, ἡ κατὰ τὴν ἰδέαν, οἷον ὅτι καλεῖται κλεὶς ὁμωνύμως, ἥ τε ὑπὸ τὸν αὐχένα τῶν ζῴων, καὶ ᾗ τὰς θύρας κλείουσιν. εἰλήφθω δή, ὁ ἄδικος ποσαχῶς λέγεται. δοκεῖ δή, ὅ, τε παράνομος ἄδικος εἶναι, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος· ὥστε δῆλον, ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔσται ὅ, τε νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος. τὸ μὲν

iniuſtitia, ex qua iniuſte agũt, & volunt iniuſta. iccirco etiam à nobis hæc primum quaſi adumbratione quadam poſita ſint. Neque enim pariter res habet in ſcientiis & facultatibus, & in habitibus. nam facultas & ſcientia eſſe contrariorum eadem videtur: habitus autem contrarius, contrariorum minime. veluti ex ſanitate cõtraria minime aguntur, ſed ſalubria tantummodo. nam ſalubriter deambulare dicimus, cũ ita quis ambulat, vt ſanus faceret. Ac ſæpe quidem agnoſcitur contrarius habitus ex contrario: ſæpe etiam habitus, ex rebus ſubiectis. nã & ſi bona habitudo ſit nota, mala quoque habitudo innoteſcit: & ex bonę habitudinis efficientibus bona habitudo, & ex hac illa quæ bonam efficiunt habitudinẽ. ſi enim bona habitudo carnis dẽſitas eſt, neceſſe eſt vt & mala habitudo carnis raritas ſit: & bonæ habitudinis efficiens, denſitatẽ in carne efficiat. Sequitur autẽ plerunque, ſi altera multis modis dicãtur, altera quoq; multis modis dici: vt ſi ius, etiam iniuriã. Iuſtitia autẽ & iniuſtitia dici pluribus modis videtur. ſed quia proxima ipſarũ homonymia eſt, latet. nec ſicut in iis quæ procul diſtant, magis apparet. magna enim quæ ex forma eſt, differentia eſt: vt clauem homonyme dici, & eam quæ collo animalium ſubiacet, & qua fores claudunt. Sumatur ergo quot modis iniuſtus dicatur. Videtur verò iniuſtus eſſe leges violans, & alios fraudans, & qui iniquus eſt: quare patet iuſtum quoque eſſe legi parentem & æquum.

iuſtum ergo legi parere,& æquitas erit:
iniuria cõtra,legis violatio & iniquitas.
Quia verò iniuſtus etiam alios frau-
dat, in bonis erit non omnibus: ſed in
quibus eſt fortunæ proſperitas & aduer
ſitas, quæ ſemper quidẽ ſimpliciter bo-
na ſunt: cuidam tamen non ſemper. ho
mines autem ea optant ac perſequun-
tur. at non oportet. ſed optandum vt
ſimpliciter bona, ſibiip ſis quoque bona
eſſe: & eligenda quæ ſibi bona ſint. Iniu
ſtus verò nõ ſemper plus eligit, ſed etiã
minus, in iis quæ ſimpliciter mala ſunt.
ſed quia minus malũ eſſe quodam mo-
do bonum videtur, boni autem eſt frau
datio, propterea fraudator eſſe videtur:
eſt verò iniquus (hoc enim continet &
commune eſt) necnon legis violator: id
enim, quæ violatio legis eſt ſiue iniqui-
tas, omnẽ iniuſtitiã continet, eſtque o-
mni iniuſtitiæ commune. Quoniam au
tem legem violans iniuſtus erat, parens
vero legi iuſtus, perſpicuum eſt omnia
legitima eſſe quodammodo iuſta. nam
quæ ſunt à legum ferendarum facultate
definita, legitima ſunt, quorum ſingula
iuſta eſſe dicimus. leges autẽ de omni-
bus præſcribunt, ſpectantes vel commu
nem omnium vtilitatẽ, vel optimorũ,
vel præcipuorum aut virtute, aut alio ta
li quodam modo: quare vno quidẽ mo
do iuſta dicimus, efficientia & conſer-
uantia felicitatis eiúſque partium, ciuili
ſocietati. lex verò præcipit, & fortis viri
munia facere, vt nõ deſerere ordinem,
non fugere, non abiicere arma: & tem-
perantis, vt non mœchari, neque libidi-

δίκαιον ἄρα τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον τὸ
δ' ἄδικον τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον.
ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος, περὶ
τἀγαθὰ ἔσται, οὐ πάντα, ἀλλὰ περὶ
ὅσα εὐτυχία καὶ ἀτυχία, ἃ ἐστι μὲν ἁ-
πλῶς ἀεὶ ἀγαθά· τινὶ δὲ οὐκ ἀεί. οἱ
δ' ἄνθρωποι ταῦτα εὔχονται καὶ διώ-
κουσι· δεῖ δ' οὔ· ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν τὰ
ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ
εἶναι· αἱρεῖσθαι δὲ, τὰ αὐτοῖς ἀγαθά. ὁ
δ' ἄδικος οὐκ ἀεὶ τὸ πλέον αἱρεῖται,
ἀλλὰ καὶ τὸ ἔλαττον, ἐπὶ τῶν ἁπλῶς
κακῶν, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ καὶ τὸ μεῖον κα-
κὸν ἀγαθόν πως εἶναι, τοῦ δ' ἀγαθοῦ
ἐστὶν ἡ πλεονεξία, διὰ τοῦτο δοκεῖ
πλεονέκτης εἶναι· ἔστι δὲ ἄνισος· τοῦτο γὰρ
περιέχει καὶ κοινόν· καὶ παράνομος. τοῦ-
το γὰρ ἡ παρανομία, ἤτοι ἡ ἀνισότης,
περιέχει πᾶσαν ἀδικίαν, καὶ κοινόν ἐστι
πάσης ἀδικίας. ἐπεὶ δὲ ὁ παράνομος
ἄδικος ἦν, ὁ δὲ νόμιμος δίκαιος, δῆλον
ὅτι πάντα τὰ νόμιμά ἐστί πως δίκαια.
τά τε γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθε-
τικῆς, νόμιμά ἐστι καὶ ἕκαστον τούτων δί-
καιον εἶναί φαμεν. οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύου-
σι περὶ ἁπάντων, στοχαζόμενοι, ἢ τοῦ
κοινῇ συμφέροντος πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀρί-
στοις, ἢ τοῖς κυρίοις ἢ κατ' ἀρετὴν,
ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοιοῦτον· ὥστε
ἕνα μὲν τρόπον δίκαια λέγομεν, τὰ
ποιητικὰ καὶ φυλακτικὰ τῆς εὐδαι-
μονίας καὶ τῶν μορίων αὐτῆς, τῇ πο-
λιτικῇ κοινωνίᾳ. προστάττει δὲ ὁ νό-
μος, καὶ τὰ τοῦ ἀνδρείου ἔργα ποιεῖν,
οἷον μὴ λείπειν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύ-
γειν, μηδὲ ῥίπτειν τὰ ὅπλα· καὶ τὰ τοῦ σώ-
φρονος, οἷον μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρί-

φέρειν καὶ τὰ τοῦ πράου, οἷον μὴ τύπτειν, μηδὲ κακηγορεῖν. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ μοχθηρίας, τὰ μὲν κελεύων, τὰ δ' ἀπαγορεύων· ὀρθῶς μὲν, ὁ κείμενος ὀρθῶς· χεῖρον δὲ, ὁ ἀπεσχεδιασμένος. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, ἀρετὴ μέν ἐστι τελεία, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον· καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη τῶν ἀρετῶν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη· καὶ οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἑῷος οὕτω θαυμαστός· καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν,

a Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'νι.

καὶ τελεία μάλιστα ἀρετὴ, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστι· τελεία δ' ἐστὶν, ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν, καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλ' οὐ μόνον καθ' αὑτόν. πολλοὶ γὰρ ἐν μὲν τοῖς οἰκείοις τῇ ἀρετῇ δύνανται χρῆσθαι, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἕτερον, ἀδυνατοῦσι· καὶ διὰ τοῦτο εὖ δοκεῖ ἔχειν τὸ τοῦ Βίαντος, ὅτι ἀρχὰ τὸν ἄνδρα δείξει. πρὸς ἕτερον γὰρ, καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη ὁ ἄρχων. διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι ἡ δικαιοσύνη, μόνη τῶν ἀρετῶν, ὅτι πρὸς ἕτερόν ἐστιν. ἄλλῳ γὰρ τὰ συμφέροντα πράττει, ἢ ἄρχοντι, ἢ κοινωνῷ. κάκιστος μὲν οὖν ὁ πρὸς αὑτὸν, καὶ πρὸς τοὺς φίλους χρώμενος τῇ μοχθηρίᾳ· ἄριστος δ' οὐχ ὁ πρὸς αὑτὸν τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἕτερον. τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ' ὅλη ἀρετή ἐστιν· οὐδ' ἡ ἐναντία, ἀδικία, μέρος κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία. τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν

nari: & mansueti, vt non pulsare neque conuiciari: similiter quoque in aliis virtutibus & vitiis, alia iubens, alia prohibens: rectè quidem, illa quæ rectè constituitur: peius verò, quæ ex tempore scripta est. Atque hæc quidem iustitia virtus sane perfecta est, non simpliciter tamen, sed alterius collatione: & propterea sæpe numero iustitia virtutum præstantissima esse videtur: & neque hesperus, neque lucifer adeo admirabilis. adde quod prouerbij loco dicimus,

a Iustitia in se virtutes complectitur omnes.

ac perfecta maxime est virtus, quia perfectæ virtutis est vsus: perfecta autē est, quia qui eam habet, etiam erga alterum virtute vti potest, ac non erga se solum. Multi enim sunt, qui quidem in suis rebus virtute vti possunt: in alienis verò minimè possunt. ob íd que rectè illud Biantis habere videtur: Principatus virum ostendet. nam alterius comparatione & in societate iam est qui imperat. Ob id verò ipsum quoque alienū bonum videtur esse sola è virtutibus iustitia, quia ad alterum spectat. agit enim quæ alij conducunt, aut imperanti, aut reipublicæ. Pessimus igitur est, qui erga se & erga amicos prauitate vtitur: optimus autem, non qui erga se, sed qui erga alios virtutem exercet: id enim opus est difficile. Itaque hæc iustitia non pars virtutis, sed vniuersa virtus est: neque contraria, iniustitia, pars vitij, sed vniuersum est vitium. quid verò virtus & iustitia hæc differat, ex iis quæ

diximus, patet. eadem enim est: esse tamen nõ idem: sed quatenus ad alterum spectat, iustitia: quatenus talis est habitus, virtus simpliciter est.

2 Quærimus autẽ quæ quidem in parte virtutis est, iustitiã: est enim quædam vt dicimus. similiter & de iniustitia quæ ex parte est. quòd autem sit, argumento est, quòd qui aliis vitiositatibus operatur, iniustè quidem agat, nihilo tamẽ alios fraudet: vt qui abiicit scutum per ignauiam, aut conuitiatur per atrocitatem, aut per auaritiam pecuniis non iuuit. at cum sæpe fraudat alios, nullo talium, sed neque vniuersis, at prauitate tamen quadam agit (nam eum vituperamus) atque iniustitia. Est igitur alia quędam iniustitia, quę velut pars est vniuersæ, & iniuria quædam, quæ in parte est iniuriæ vniuersæ quę legem violat. Adde quòd si alius quidem lucrandi causa mœchetur, insupérque accipiat, alius verò tribuat, damnóque afficiatur ob cupiditatem, hic sanè intemperans magis esse videbitur quàm fraudator: ille autem iniustus, & non intemperans. constat igitur, ꝙ lucrandi causa id facit. Præterea in aliis omnibus iniuste factis, ad quandam prauitatem semper relatio fit: vt si mœchatus est, ad intẽperãtiam: si socium in acie deseruit, ad ignauiam: si verberauit, ad iram. at si lucratus est, ad nullum vitium, nisi ad iustitiam. Quare perspicuum est esse iniustitiam quandam præter totam, aliam in parte synonymam: quòd in eodem genere sit definitio. vtraque enim ad alterum vim

εἰρημένων. ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή· τὸ δ' εἶναι, οὐ τὸ αὐτό· ἀλλ' ἡ μὲν πρὸς ἕτερον, δικαιοσύνη· ἡ δὲ τοιάδε ἕξις, ἁπλῶς ἀρετή.

Ζητοῦμεν δέ γε τὴν ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην. ἔστι γάρ τις ὡς φαμέν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος. σημεῖον δὲ ὅτι ἔστι· κατὰ μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν, ἀδικεῖ μὲν, πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν. οἷον ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν· ἢ ὁ κακῶς εἰπὼν, διὰ χαλεπότητα· ἢ οὐ βοηθήσας χρήμασι, δι' ἀνελευθερίαν. ὅταν δὲ πλεονεκτῇ πολλάκις, κατ' οὐδεμίαν τῶν τοιούτων· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ πάσας, κατὰ πονηρίαν δέ γε τινά· ψέγομεν γὰρ· καὶ κατ' ἀδικίαν. ἔστιν ἄρα γέ τις ἄλλη ἀδικία, ὡς μέρος τι τῆς ὅλης, καὶ ἄδικόν τι ἐν μέρει τοῦ ὅλου ἀδίκου, τοῦ παρὰ τὸν νόμον. ἔτι εἰ ὁ μὲν τοῦ κερδαίνειν ἕνεκα μοιχεύοι καὶ προσλαμβάνοι, ὁ δὲ προστιθεὶς καὶ ζημιούμενος δι' ἐπιθυμίαν, οὗτος μὲν ἀκόλαστος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον, ἢ πλεονέκτης· ἐκεῖνος δ' ἄδικος, ἀκόλαστος δ' οὔ. δῆλον ἄρα ὅτι διὰ τὸ κερδαίνειν. ἔτι περὶ μὲν τἆλλα πάντα ἀδικήματα γίνεται ἡ ἐπαναφορὰ ἐπί τινα μοχθηρίαν ἀεί· οἷον εἰ ἐμοίχευσεν, ἐπ' ἀκολασίαν· εἰ ἐγκατέλιπε τὸν παραστάτην, ἐπὶ δειλίαν· εἰ δὲ ἐπάταξεν, ἐπὶ ὀργήν· εἰ δ' ἐκέρδανεν, ἐπ' οὐδεμίαν μοχθηρίαν, ἀλλ' ἢ ἐπ' ἀδικίαν. ὥστε φανερὸν ὅτι ἔστι τις ἀδικία παρὰ τὴν ὅλην, ἄλλη ἐν μέρει συνώνυμος· ὅτι ὁ ὁρισμὸς ἐν τῷ αὐτῷ γένει. ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον ἔχουσι

τὴν δύναμιν· ἀλλ' ὁ μὲν περὶ τιμὴν, ἢ χρήματα, ἢ σωτηρίαν, ἢ εἴ τινι ἔχοιμεν ἑνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν ταῦτα πάντα, καὶ δι' ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους· ὁ δὲ περὶ ἅπαντα περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος. ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ δικαιοσύναι πλείους, καὶ ὅτι ἔστι τις ἑτέρα παρὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν, δῆλον· τίς δὲ καὶ ὁποία τις, ληπτέον. διώρισται δὴ τὸ ἄδικον, τό τε παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον· τὸ δὲ δίκαιον, τό τε νόμιμον καὶ τὸ ἴσον. κατὰ μὲν οὖν τὸ παράνομον, ἡ πρότερον εἰρημένη ἀδικία ἐστίν. ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον οὐ ταὐτὸν, ἀλλ' ἕτερον, ὡς μέρος πρὸς ὅλον· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἅπαν ἄνισον, τὸ δ' ἄνισον οὐ πᾶν πλέον· καὶ τὸ ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία οὐ ταὐτὰ, ἀλλ' ἕτερα ἐκείνων, τὰ μὲν ὡς μέρη, τὰ δ' ὡς ὅλα. μέρος γὰρ αὕτη ἡ ἀδικία τῆς ὅλης ἀδικίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς δικαιοσύνης· ὥστε καὶ περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας λεκτέον, καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου ὡσαύτως· ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν τεταγμένη δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, ἡ μὲν τῆς ὅλης ἀρετῆς οὖσα χρῆσις πρὸς ἄλλον, ἡ δὲ τῆς κακίας, ἀφείσθω· καὶ τὸ δίκαιον δὲ καὶ τὸ ἄδικον τὸ κατὰ ταύτας, φανερὸν ὡς διοριστέον. σχεδὸν γὰρ τὰ πολλὰ τῶν νομίμων τὰ ἀπὸ τῆς ὅλης ἀρετῆς προσταττόμενά ἐστι. καθ' ἑκάστην γὰρ ἀρετὴν προστάττει ζῆν, καὶ καθ' ἑκάστην μοχθηρίαν κωλύει ὁ νόμος· τὰ δὲ ποιητικὰ τῆς ὅλης ἀρετῆς ἐστὶ τῶν νομίμων ὅσα νενομοθέτηται περὶ παιδείαν τὴν πρὸς τὸ κοινόν· περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας, καθ' ἣν ἁπλῶς ἀνὴρ ἀγα-

habet: sed hęc ĩ honore, aut pecuniis, aut salute, aut si nomine aliquo vno possent cõprehendi, in iis omnibus versatur, & ob voluptatẽ è lucro: illa autem in omnibus in quibus probus. Esse igitur iustitias plures, atque quãdam & aliam à tota virtute, patet: quæ autẽ ea sit, & qualis, sumendum est. Definitum ergo fuit iniuriã esse legis violationẽ & iniquitatem: ius verò, & legi parere, & æquitatem. Itaque ex legis violatione iniustitia quam prius dixi, existit. At quia iniquitas & plus non est idẽ, sed aliud, vt pars ad totum (quod enim plus est omne iniquum est, non omne autẽ iniquum plus est) iniuria quoq; & iniustitia nõ eadẽ, sed ab illis alia: atque hæc vt partes, illa vt tota. hæc enim iniustitia totius iniustitiæ pars est, & iustitia iustitiæ similiter. Quare etiã de iustitia in parte & iniustitia dicendum est, de iure item & iniuria. Ea igitur quæ ex tota virtute constituta est iustitia, & iniustitia, quarum altera totius virtutis vsus est ad aliũ, altera vitij omittatur: ius quoque & iniuria, quæ ex his dependent, quo modo definienda sint, manifestum est. Pleraque enim legitima ea ferè sunt, quæ ex tota virtute geruntur: nam lex ex vnaquaq; virtute viuere iubet, & ex vnoquoque vitio prohibet. efficientia autem totius virtutis ea sunt legitima, quæ legibus de institutione in commune sancita sunt: quæ vero de singulorũ institutione qua simpliciter vir bo

nus euadit, ciuilís ne sit facultatis, an alterius, postea definiendum. nõ enim idem fortasse est, virum aliquem esse bonum, & ciuem omnem. Iustitiæ igitur ex parte, iurísque eius, vna quidem species est, quæ in distributionibus, aut honoris, aut pecuniarum, aut aliarum rerum cõsistit quæ diuiduæ sunt eiusdem ciuitatis participibus. in his enim euenit, vt alter alterius & non æquã & æquam habeat portionem. Altera verò quæ in commerciis emendandis versatur. Eius autem duæ sunt partes. nam ex commerciis alia sunt voluntaria, alia inuoluntaria. voluntaria eiusmodi sunt: vt venditio, emptio, mutuatio, sponsio, vsura, depositio, cõductio: quę volũtaria dicuntur, quia principiũ cõmerciorũ voluntarium est. ex inuoluntariis autem clãdestina alia sunt, vt furtum, adulteriũ, veneficium, lenociniũ, seruorũ seductio, dolosa cędes, falsa testificatio: alia violenta, vt flagellatio, vincula, mors, rapina, mutilatio, conuicium, ludibrium.

3 Quoniam autẽ & iniustus iniquus, & iniuria iniqua est, medium quoddam esse iniqui perspicuum est: id autem est æquum. in quacunque enim actione est plus & minus, in eadem etiam est æquum. si igitur iniuria est iniqua, ius est æquum: quod etiam absque ratione omnibus videtur. cùm verò æquũ sit medium, ius quoque medium quoddam erit. est autem æquum in minimis duobus. Necesse est igitur, vt ius & medium, & æquum sit, & ad quiddam, & quibusdam. & quatenus medium est, aliquorũ (ea autẽ sunt plus & minus)

θοῦ ἐστι, πότερον τῆς πολιτικῆς ἐστὶν, ἢ ἑτέρας, ὕστερον διοριστέον· οὐ γὰρ ἴσως ταυτὸν ἀνδρί τε ἀγαθῷ εἶναι, καὶ πολίτῃ παντί. τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος, τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας. ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ ἄνισον ἔχειν, καὶ ἴσον ἕτερον ἑτέρου. ἓν δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. τούτου δὲ μέρη δύο. τῶν γὰρ συναλλαγμάτων, τὰ μὲν ἑκούσιά ἐστι, τὰ δὲ ἀκούσια. ἑκούσια μὲν τὰ τοιάδε, οἷον πρᾶσις, ὠνὴ, δανεισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, παρακαταθήκη, μίσθωσις· ἑκούσια δὲ λέγεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων, ἑκούσιος· τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μὲν λαθραῖα, οἷον κλοπὴ, μοιχεία, φαρμακεία, προαγωγεία, δουλαπατία, δολοφονία, ψευδομαρτυρία· τὰ δὲ βίαια, οἷον αἰκία, δεσμὸς, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός.

Ἐπεὶ δ' ὅ, τε ἄδικος ἄνισος, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τί ἐστι τοῦ ἀνίσου· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον. ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει ἐστὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, ἔστι καὶ τὸ ἴσον. εἰ οὖν τὸ ἄδικον ἄνισον, τὸ δίκαιον ἴσον· ὅπερ καὶ ἄνευ λόγου δοκεῖ πᾶσιν. ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον μέσον, τὸ δίκαιον μέσον τι ἂν εἴη. ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν. ἀνάγκη τοίνυν τὸ δίκαιον μέσον τε καὶ ἴσον εἶναι, καὶ πρός τι, καὶ τισί· καὶ ᾗ μὲν μέσον, τινῶν· ταῦτα δ' ἐστὶ, πλεῖον καὶ ἔλαττον

ᾗ δ' ἴσον ἐστί, δυοῖν· ᾗ δὲ δίκαιον, τισίν. ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι τέτταρσιν. οἷς τε γὰρ δίκαιον τυγχάνει ὄν, δύο ἐστί, καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα, δύο· καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται ἰσότης, οἷς, καὶ ἐν οἷς. ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἔχει τὰ ἐν οἷς, οὕτω κἀκεῖνα ἔχει. εἰ γὰρ μὴ ἴσοι, οὐκ ἴσα ἕξουσιν. ἀλλ' ἐντεῦθεν αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ ἴσοι μὴ ἴσα, ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμωνται. ἔτι ἐκ τοῦ κατ' ἀξίαν τοῦτο δῆλον. τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς διανομαῖς ὁμολογοῦσι πάντες κατ' ἀξίαν τινὰ δεῖν εἶναι. τὴν μέντοι ἀξίαν οὐ τὴν αὐτὴν λέγουσι πάντες ὑπάρχειν· ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοί, ἐλευθερίαν. οἱ δ' ὀλιγαρχικοί, οἱ μὲν πλοῦτον, οἱ δ' εὐγένειαν· οἱ δ' ἀριστοκρατικοί, ἀρετήν. ἔστιν ἄρα τὸ δίκαιον ἀνάλογόν τι. τὸ γὰρ ἀνάλογον οὐ μόνον ἐστὶ μοναδικοῦ ἀριθμοῦ ἴδιον, ἀλλ' ὅλως ἀριθμοῦ. ἡ γὰρ ἀναλογία, ἰσότης ἐστὶ λόγων, καὶ ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις. ἡ μὲν οὖν διῃρημένη, ὅτι ἐν τέτταρσι, δῆλον· ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχής. τῷ γὰρ ἑνὶ ὡς δυσὶ χρῆται, καὶ δὶς λέγει· οἷον ὡς ἡ τοῦ α, πρὸς τὴν τοῦ β, οὕτως καὶ ἡ τοῦ β, πρὸς τὴν τοῦ γ. δὶς οὖν ἡ τοῦ β, εἴρηται. ὥστ' ἂν ἡ τοῦ β τεθῇ δίς, τέτταρα ἔσται τὰ ἀνάλογα. ἔστι δὲ καὶ τὸ δίκαιον ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός. διῄρηται γὰρ ὁμοίως οἷς τε καὶ ἅ. ἔσται ἄρα ὡς ὁ α ὅρος πρὸς τὸν β, οὕτως ὁ γ πρὸς τὸν δ· καὶ ἐναλλὰξ ἄρα, ὡς ὁ α πρὸς τὸν γ, ὁ β πρὸς τὸν δ· ὥστε καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον ὅπερ ἡ νομὴ συνδυάζει· κἂν οὕτως συντεθῇ, δικαίως συνδυά-

quatenus verò æquum est, duorũ: quatenus ius, quibusdam. Itaque necesse est ius in quatuor minimis esse. nam & ij quibus ius esse contingit, duo sunt, & in quibus res, duo: eadémque & quibus, & in quibus æquitas erit. vt enim habent ea in quibus, ita etiam illa habent. nam si non sunt æqui, non æqua habebunt: sed inde pugnæ & criminationes existũt, cùm aut æqui non æqua, aut non æqui æqua habẽt & accipiunt. præterea ex eo quod pro dignitate fit, id patet. ius enim in distributionibus pro dignitate quadam esse oportere omnes fatẽtur. Dignitatẽ tamẽ non eandem asserunt omnes esse, sed qui populi gaudent imperio, libertatem: qui paucorum, partim diuitias, partim nobilitatem: qui optimatum, virtutem. Ius igitur quiddam est proportione comparatum. Proportio enim non tantum numeri solitarij est, sed numeri in totũ. nã proportio æqualitas est rationis, & in quatuor minimis est. deiunctam sanè in quatuor esse perspicuum est: sed & coniunctam. vno enim perinde ac duobus vtetur, bísque dicit: veluti, quã rationem habet A ad B, eandẽ & B ad C: bis enim B dictum est. Quare si B bis positum sit, quatuor erũt comparata proportione. Est autẽ etiam ius in minimis quatuor, ratióq; eadẽ est: deiũcta enim sunt simili modo & quib⁹, & quæ. Erit igitur vt A terminus ad B, ita C ad D: & vicissim igitur, sicut A ad C, B ad D. quare etiã totũ ad totũ, quod distributio cõdu plicat: & si sic cõposita fuerint, iustè cõ-

duplicat. Igitur termini A cum C, & B cum D coniugatio, ius est quod in distributione cõsistit, ac medium ius est, nimirum eius quod præter proportionem est. quod enim proportione fit, est medium: ius autẽ fit proportione. vocãt verò eiusmodi proportionem geometricam mathematici. nã in geometrica euenit, & id totum ad totum est, quod vtrunque ad alterũ. Non est autem coniuncta hęc proportio. nõ enim vnus numero terminus fit, cui, & quod. Ius hoc igitur proportione fit: iniuria verò, id quod præter proportionem est. fit ergo vt alterum plus, alterũ minus, quod & in operibus cõtingit. qui enim iniuriam facit, plus habet: qui patitur, minus ex bono: in malo autem contra. boni enim loco est minus malum, maioris mali collatione. minus enim malum magis expetendum est, quàm maius: at quod est expetendum, est bonum: & quod magis, maius. Atque hæc vna iuris species est.

4 Reliqua verò vna in emendãdo posita, quę in cõmerciis tum volũtariis, tum inuoluntariis fit: hoc autem ius aliam à priore speciem habet. Ius enim in distribuendis communibus rebus positum, semper fit ea proportione, quã diximus. etenim ex pecuniis publicis si distributio fiat, eadem ratione erit, quam habẽt inter se ea quæ collata sunt. iniuriáque item huic iuri opposita, præter proportionem est. Ius verò quod in commerciis est, est quidem æquum quiddam, & iniuria iniquum: at non illa propor-

ζ. ἡ ἄρα τοῦ α ὅρου τῷ γ, καὶ ἡ τοῦ β τῷ δ σύζευξις, τὸ ἐν διανομῇ δίκαιόν ἐστι, καὶ μέσον τὸ δίκαιον, τοῦτ' ἐστι τοῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον. τὸ γὰρ ἀνάλογον, μέσον· τὸ δὲ δίκαιον, ἀνάλογον. καλοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν γεωμετρικὴν οἱ μαθηματικοί. ἐν γὰρ τῇ γεωμετρικῇ συμβαίνει καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον, ὅπερ ἑκάτερον πρὸς ἑκάτερον. ἔστι δ' οὐ συνεχὴς αὕτη ἡ ἀναλογία. οὐ γὰρ γίνεται εἷς ἀριθμῷ ὅρος, ᾧ, καὶ ὅ. τὸ μὲν οὖν δίκαιον τοῦτο τὸ ἀνάλογον· τὸ δ' ἄδικον, τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον. γίνεται ἄρα, τὸ μὲν πλέον, τὸ δὲ ἔλαττον, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων συμβαίνει. ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν, πλέον ἔχει· ὁ δ' ἀδικούμενος, ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ. ἐπὶ δὲ τοῦ κακοῦ, ἀνάπαλιν. ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακόν, πρὸς τὸ μεῖζον κακόν. ἔστι γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος. τὸ δ' αἱρετόν, ἀγαθόν· καὶ τὸ μᾶλλον, μεῖζον. τὸ μὲν οὖν ἓν εἶδος τοῦ δικαίου τοῦτ' ἔστι.

Τὸ δὲ λοιπὸν ἕν, τὸ διορθωτικόν, ὃ γίνεται ἐν τοῖς συναλλάγμασι καὶ τοῖς ἑκουσίοις καὶ τοῖς ἀκουσίοις. τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον, ἄλλο εἶδος ἔχει τοῦ προτέρου. τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν, ἀεὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐστὶ τὴν εἰρημένην. καὶ γὰρ ἀπὸ χρημάτων κοινῶν, ἐὰν γίγνηται ἡ διανομή, ἔσται κατὰ τὸν λόγον τὸν αὐτόν, ὅνπερ ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εἰσενεχθέντα. καὶ τὸ ἄδικον, τὸ ἀντικείμενον τῷ δικαίῳ τούτῳ, παρὰ τὸ ἀνάλογόν ἐστι. τὸ δ' ἐν τοῖς συναλλάγμασι δίκαιον, ἐστὶ μὲν ἴσον τι, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον· ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ἀνά-

λογίαν ἐκείνην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀριθμητικήν. οὐθὲν γὰρ διαφέρει, εἰ ἐπιεικὴς φαῦλον ἀπεστέρησεν, ἢ φαῦλος ἐπιεικῆ· οὐδ' εἰ ἐμοίχευσεν ἐπιεικὴς, ἢ φαῦλος, ἀλλὰ πρὸς τοῦ βλάβους τὴν διαφορὰν μόνον βλέπει ὁ νόμος, καὶ χρῆται ὡς ἴσοις, εἰ ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δ' ἀδικεῖται· καὶ εἰ ὁ μὲν ἔβλαψεν, ὁ δὲ βέβλαπται. ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὂν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής· καὶ γὰρ ὅταν ὁ μὲν πληγῇ, ὁ δὲ πατάξῃ, ἢ καὶ κτείνῃ, ὁ δ' ἀποθάνῃ, διῄρηται τὸ πάθος καὶ ἡ πρᾶξις εἰς ἄνισα· ἀλλὰ πειρᾶται τῇ ζημίᾳ ἰσάζειν, ἀφαιρῶν τοῦ κέρδους. λέγεται γὰρ, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, κἂν εἰ μή τισιν οἰκεῖον ὄνομα εἴη, τὸ κέρδος, οἷον τῷ πατάξαντι, καὶ ἡ ζημία τῷ παθόντι. ἀλλ' ὅταν γε μετρηθῇ τὸ πάθος, καλεῖται, τὸ μὲν ζημία, τὸ δὲ κέρδος. ὥστε τοῦ μὲν πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος τὸ ἴσον, μέσον· τὸ δὲ κέρδος καὶ ἡ ζημία, τὸ μὲν πλέον, τὸ δ' ἔλαττον ἐναντίως· τὸ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ πλέον, τοῦ κακοῦ δ' ἔλαττον, κέρδος· τὸ δ' ἐναντίον, ζημία· ὧν ἦν μέσον τὸ ἴσον, ὃ λέγομεν εἶναι δίκαιον· ὥστε τὸ μὲν ἐπανορθωτικὸν δίκαιον ἂν εἴη, τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους. διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσι· τὸ δ' ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι, ἰέναι ἐστὶν ἐπὶ τὸ δίκαιον. ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον δίκαιον ἔμψυχον, καὶ ζητοῦσι δικαστὴν μέσον· καὶ καλοῦσιν ἔνιοι μεσιδίους, ὡς ἐὰν τοῦ μέσου τύχωσι, τοῦ δικαίου τευξόμενοι. μέσον ἄρα τι τὸ δίκαιον, εἴπερ καὶ ὁ δικαστής. ὁ δὲ δικαστὴς ἐπανισοῖ· καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημέ-

tione, sed arithmetica. nihil enim refert, probúsne vir malũ, an malus probum fraudet: neque probúsne an improbus adulteretur: sed ad nocumenti differentiam lex solùm spectat, vtitúrque quasi æqualibus: si hic iniuriã faciat, ille patiatur: & si hic lędat, ille lędatur. Quare iniuriam hanc, cum sit iniqua, æquare iudex conatur. Nam cùm hic percussus est, ille percussit, aut etiam interfecit, ille autẽ interiit, affectio & actio in partes non æquas diuisa est. sed damno æquare conatur, de lucro detrahens. Dicitur enim, vt simpliciter dicam, in talibus, tametsi nõnullis minime proprium nomen sit, lucrum, vt ei qui percussit, & damnũ, ei qui passus est. Sed cùm affectio perpẽditur, vocatur hoc damnum, illud lucrum. Quare pluris & paucioris medium est æquum. lucrum autem & damnũ, illud est plus, & hoc minus contrariè: plus quidem boni, & minus mali, lucrum: contrarium verò, damnum: quorũ erat medium æquum, quod esse ius dicimus. quare in emendando positum ius, lucri & damni medium fuerit. propterea etiam cum altercantur, ad iudicem confugiunt. iudicem autẽ adire, adire est ius ipsum. iudex enim esse vult ius quoddam animatum. & quærunt iudicem medium: & vocant nonnulli intermedios, quasi, si mediũ cõsecuti fuerint, ius quoque ipsum consecuturi. Ius igitur medium quiddam est: siquidem & iudex. iudex autẽ inæquat. Et quemadmodum linea in partes inæquales di

τῶν γένηται, τὰ αὑτῶν φασὶν ἔχειν, καὶ οὔτε ζημιοῦσθαι, οὔτε κερδαίνειν. ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι τῶν παρὰ τὸ ἑκούσιον, τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον.

Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν. ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθὸς, ἄλλῳ. τὸ δ᾽ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ διορθωτικόν. καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον.

„ εἴκε πάθοι τά κ᾽ ἔρεξε, δίκη κ᾽ ἰθεῖα γένοιτο.

πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ· οἷον εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι, καὶ εἰ ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ πληγῆναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι. ἔτι τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον διαφέρει πολύ. ἀλλ᾽ ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς, κατ᾽ ἀναλογίαν, καὶ μὴ κατ᾽ ἰσότητα. τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις. ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν· εἰ δὲ μή, δουλεία δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιήσει· ἢ τὸ εὖ. εἰ δὲ μή, μετάδοσις οὐ γίνεται· τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσι· διὸ καὶ Χαρίτων ἱερὸν ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵνα ἀνταπόδοσις ᾖ. τοῦτο γὰρ χάριτος ἴδιον. ἀνθυπηρετῆσαι γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον. ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατὰ ἀναλογίαν, ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις· οἷον οἰκοδόμος ἐφ᾽ ᾧ α, σκυτοτόμος ἐφ᾽ ᾧ β, οἰκία ἐφ᾽ ᾧ γ, ὑπόδημα ἐφ᾽ ᾧ δ. δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκο-

per ſe contigerunt, ſua ipſorum habere ſe dicũt, neque damnum pati, neque lucrum. Quare lucri cuiuſdam & damni, quæ præterquàm lubeat fiũt, ius mediũ eſt, æquũ obtinere & prius & poſterius.

Videtur autem nonnullis & par pari referre ſimpliciter ius eſſe: quemadmodum Pythagorei dicebant. ius enim abſolute par pari alij referre definiebant. verum par pari referre, neque ad diſtribuendi ius, neque ad emẽdandi congruit. volunt tamen ipſi Rhadamãthi quoque ius hoc dicere,

„ Cuique pari ſi retuleris par, ius erit æquum.

multis enim locis diſsidet: vt ſi imperio potiens percuſſerit, repercutiendus non eſt, & ſi imperantem percuſſerit, non ſolum eſt percutiendus, ſed & ſupplicio afficiendus. præterea lubẽs ne an inuitus, multum refert. Sed in cõmerciorum ſocietatibus par pari referens, conſociat, ex proportione, non ex æqualitate. par enim pari referẽdo ex proportione, ciuitas conſtat. Vel enim vt male referant quærunt: alioqui eſſe ſeruitus videtur, niſi par pari referretur: vel vt bene. alioqui non fiet communicatio: at communicatione conſiſtũt. vnde etiam Gratiarum templum palam proponũt, vt extet remuneratio. id enim propriũ gratiæ eſt. nam & ei qui gratificatus eſt obſequiũ repẽdendum, etiã ipſi rurſus gratificando. Coniugatio autem ex diametro remunerationem hanc ex proportione facit: vt ſit ædificator, vbi A: ſutor, vbi B: domus, vbi C: calceus vbi D. Oportet igitur, vt ædifica-

tor à sutore opus ipsius accipiat, & ipse suũ illi tradat. Quòd si primũ sit ex proportione æquũ, deinde par pari referatur, erit id quod dicitur: sin minus, æquum nõ erit, nec consistit. nihil enim vetat, opus vnius præstabilius q̃ alterius esse. quocirca æquãda ea sunt. est autem hoc in aliis quoque artibus: tollerentur enim, nisi & efficiens, & quantum, & quale faceret: & quod patitur, id & tantum & tale pateretur. Nõ enim ex duobus medicis societas fit, sed ex medico & agricola, & omnino diuersis & non æqualibus: sed hi tamen æquandi sunt. Iccirco omnia ea quorum est commutatio, comparabilia esse quodam modo debent: quamobrem numus accessit, ac quodã modo mediũ fit. metitur enim omnia: quare etiam excessum & defectum, quotnam calcei domui, vel alimẽto æquales sint. Oportet igitur quod est ædificator ad sutorem, tot calceos ad domum, aut alimentũ esse. nisi enim id fiat, nõ erit cõmutatio nec societas. id autem, nisi æqualia ea quodam modo sint, non erit. oportet igitur, vt vnò quodam cũcta mensurẽtur, vt dictum est prius: at id est re vera quidem vsus, qui omnia cõsociat. nam si nulla re vsus sit hominibus, vel nõ similiter, aut non erit commutatio, aut non eadem: nimirum in vsus vicẽ numus ex pacto substituitur: & idcirco numus appellatur, quòd non natura sit, sed instituto: in nobísque sit, eum mutare, atque inutilem reddere. Par igitur pari reddetur, cùm æquatæ res fuerint: vt quod est agricola ad suto-

δόμον παρὰ τοῦ σκυτοτόμου τὸ ἐκείνου ἔργον, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι τὸ αὑτοῦ. ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὸ ἀντιπεπονθὸς γένηται, ἔσται τὸ λεγόμενον. εἰ δὲ μή, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει. οὐθὲν γὰρ κωλύει, κρεῖττον εἶναι τὸ θατέρου ἔργον, ἢ τὸ θατέρου. δεῖ οὖν δὴ ταῦτα ἰσασθῆναι. ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν, ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο, καὶ τοσοῦτον, καὶ τοιοῦτον. οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ, καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων καὶ οὐκ ἴσων· ἀλλὰ τούτους δεῖ ἰσασθῆναι. διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἐστὶν ἀλλαγή, ἐφ' ὃ τὸ νόμισμ' ἐλήλυθε, καὶ γίνεταί πως μέσον. πάντα γὰρ μετρεῖ· ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματα ἴσον οἰκίᾳ, ἢ τροφῇ. δεῖ τοίνυν ὅπερ ὁ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν, ἢ τροφήν. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγή, οὐδὲ κοινωνία. τοῦτο δ', εἰ μὴ ἴσα εἴη πως, οὐκ ἔσται. δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, ὥσπερ ἐλέχθη πρότερον. τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἣ πάντα συνέχει. εἰ γὰρ μηθὲν δέοιντο, ἢ μὴ ὁμοίως, ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγή, ἢ οὐχ ἡ αὐτή. οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην· καὶ διὰ τοῦτο τοὔνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβάλλειν καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. ἔσται δὴ ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ. ὥστε ὅπερ γεωργὸς πρὸς σκυ-

τοτόμου, τὸ ἔργον τοῦ σκυτοτόμου πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ. εἰς σχῆμα δὲ ἀναλογίας οὐ δεῖ ἄγειν, ὅταν ἀλλάξωνται· εἰ δὲ μή, ἀμφοτέρας ἕξει τὰς ὑπεροχὰς τὸ ἕτερον ἄκρον· ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὑτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί· ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι. γεωργὸς α, τροφὴ γ, σκυτοτόμος β, τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον δ. εἰ δ' οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία. ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει, ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ, ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἅτερος οὐκ ἀλλάττονται, ὥσπερ ὅταν οὗ ἔχει αὐτός, δέηταί τις, οἷον οἴνου, διδόντες σίτου ἐξαγωγήν· δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι. ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν. δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν. πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο τὸ αὐτό. οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται. ὅμως δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον. διὸ δεῖ πάντα τετιμῆσθαι. οὕτω γὰρ ἔσται ἀεὶ ἀλλαγή· εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία. τὸ δὴ νόμισμα, ὥσπερ μέσον σύμμετρα ποιῆσαν, ἰσάζει. οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν· οὔτ' ἀλλαγή, ἰσότητος μὴ οὔσης· οὔτ' ἰσότης, μὴ οὔσης συμμετρίας. τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον διαφέροντα, σύμμετρα γενέσθαι· πρὸς δὲ τὴν χρείαν, ἐνδέχεται ἱκανῶς. ἓν δή τι δεῖ εἶναι· τοῦτο δὲ ἐξ ὑποθέσεως· διὸ νόμισμα καλεῖται. τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμε-

rem, id opus sutoris ad agricolæ opus sit. in formam autem proportionis redigere opus non est, cùm permutabunt: alioqui, vtranque haberet exuperationē alterum extremum: sed vbi habuerint sua quisque, ita æqui & socij sunt: quoniam in ipsis fieri hæc æqualitas potest. Sit agricola A, alimentum C, sutor B: opus ipsius æquatum D. si autē hoc modo par pari nō referretur, nulla esset cōmunicatio. Vsum verò, quasi res vna quædam id esset, cōsociare, illud declarat, ꝙ cū neutri vsus venerit alterorum, aut vtrique, aut alter commutationem non faciant, vt cùm eo quod hic habet, cuipiam vsus erit, vt vino, pro quo dāt frumēti commeatū. id igitur æquatum prius sit, necesse est. In futuram tamen commutationē, si nunc nihilo vsus erit, quia futurus est, si egeat, numus veluti sponsor nobis intercedit. cum enim afferenti accipere liceat oportet. Idem igitur etiam huic contingit. non enim semper æquale potest: quamuis magis velit permanere. idcirco cuncta æstimata esse oportet. ita enim semper erit commutatio. at si ea fuerit, communicatio quoque. Numus igitur vt medium, res à se modificatas adæquat. neq; enim absque permutatione, communicatio extiterit: neque permutatio, absq; æqualitate: neque æqualitas, absq; modificatione. Ac fieri quidem nō potest, vt quæ adeo inter se distant, verè modificentur: id ad vsum tamen satis cōmode fit. vnū igitur quiddā esse oportet, atque id ex cōstitutione. vnde etiam numus vocatur. hic enim modificata reddit omnia.

numo enim omnia metimur. Sit domus vbi A, minę decē B, lectusC. A igitur dimidium ipsius B, si quinque minis domus æstimetur, aut æqualis sit: lectus autem C, quia decima pars ipsius B: patebit profecto quot lecti domui sint æquales, nimirū quinque. Ita autem factam fuisse permutationē, antequam numus esset, perspicuum est. nihil enim interest, an lecti quinque sint pro domo, an quāti lecti quinque. Quid igitur iniuria, quid item ius sit, dictum est. His autem definitis perspicuum est iustam actionem esse iniuriam faciendi, & iniuriam patiendi mediū. illud enim plus habere, hoc minus est. Iustitia verò mediocritas est, non eodem modo quo superiores virtutes, sed quia medij est, iniustitia autem extremorum. Ac iustitia quidem est, qua iustus dicitur promptus ad rem iustam agēdam ex electione, & ad distribuendum & sibi cum altero, & alteri cum alio, non ita, vt expetendæ rei plus sibi, minus vicino sit, damnosæ cōtra: sed ex æqua proportione, itémque alteri cum altero. Iniustitia autem cōtrà, ad rem iniustam. id autem excessus & defectus est vtilis rei, vel dānosæ præter proportionē. icirco iniustitia excessus est & defectus, quia exuperationis & defectionis est. In se quidē exuperationis rei simpliciter vtilis: & defectionis, damnosæ: in aliis autem, in totum quidem similiter, quantum verò præter proportionem, vtro modo inciderit. iniuste facti autem minus est, iniuriam pati: maius, facere. De iustitia igi-

ζα. μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι. οἰκία ἐφ' ἧς α, μναῖ δέκα β, κλίνη γ. τὸ δὴ α τοῦ β ἥμισυ, εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἡ οἰκία ἢ ἴσον· ἡ δὲ κλίνη ἧ δέκατον μέρος τὸ γ, τοῦ β· δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε. ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν, πρὶν τὸ νόμισμα εἶναι, δῆλον. διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ εἰ κλῖναι πέντε ἀντὶ οἰκίας, ἢ ὅσου αἱ πέντε κλῖναι. τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται. διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν, τὸ δ' ἔλαττόν ἐστιν. ἡ δὲ δικαιοσύνη, μεσότης ἐστίν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς πρότερον ἀρεταῖς, ἀλλ' ὅτι μέσου ἐστίν, ἡ δὲ ἀδικία τῶν ἄκρων. καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστί, καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὐτῷ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον. οὐχ οὕτως, ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ, πλέον αὐτῷ· ἔλαττον δέ, τῷ πλησίον· τοῦ βλαβεροῦ δ', ἀνάπαλιν, ἀλλὰ τοῦ ἴσου τοῦ κατ' ἀναλογίαν· ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον· ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον, τοῦ ἀδίκου. τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· διὸ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεώς ἐστιν· ἐφ' αὑτοῦ μέν, ὑπερβολῆς τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου· ἐλλείψεως δέ, τοῦ βλαβεροῦ. ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον, ὁμοίως· τὸ δὲ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχε· τοῦ δὲ ἀδικήματος, τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι· τὸ δὲ μεῖζον, τὸ ἀδικεῖν. περὶ μὲν οὖν δι

δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοῦτον τὸν τρόπον, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καθόλου.

Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, ὁποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν ἑκάστην ἀδικίαν, οἷον κλέπτης, ἢ μοιχός, ἢ λῃστής· ἢ οὕτω μὲν οὐδὲν διοίσει; καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικί, εἰδὼς τὸ ᾗ, ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως ἀρχήν, ἀλλὰ διὰ πάθος. ἀδικεῖ μὲν οὖν, ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν, οἷον οὐδὲ κλέπτης, ἔκλεψε δέ· οὐδὲ μοιχός, ἐμοίχευσε δέ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. πῶς μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον. δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. τοῦτο δ' ἐστὶν ἐπὶ κοινωνῶν βίου πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων, ἢ κατ' ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμόν. ὥστε ὅσοις μή ἐστι τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα. ἔστι γὰρ δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· νόμος δ' ἐν οἷς ἀδικία. ἡ γὰρ δίκη, κρίσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου· ἐν οἷς δ' ἀδικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐν τούτοις· ἐν οἷς δὲ τὸ ἀδικεῖν, οὐ πᾶσιν ἀδικία· τοῦτο δ' ἐστί, τὸ πλέον αὑτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· ἔλαττον δέ, τῶν ἁπλῶς κακῶν. διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον, ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος. ἔστι δ' ὁ ἄρχων φύλαξ τοῦ δικαίου, εἰ δὲ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου. ἐπεὶ δ' οὐθὲν αὐτῷ πλέον εἶναι δοκεῖ εἴπερ

tur & iniustitia, quæ sit vtriusque natura, in hunc modum dictum sit, de iure similiter & iniuria, in vniuersum.

Quoniam verò accidit, vt qui iniu- 6
riam faciat nondum sit iniustus, quales nam iniurias faciens, iam certo iniustitiæ genere iniustus est, vt fúr ne, an adulter, an latro? an ita quidem nihil intererit? nam cum muliere congrediatur, sciens quîcum, non tamen delectu primum habito, sed ex affectu. Is sanè iniuriã quidẽ facit, non tamẽ est iniustus, vt neque fur, licet furatus sit: nec adulter, licet adulteratus sit. simili modo etiã de aliis. Quo modo igitur par pari referre, iuri congruat, dictum est superius. Ne autẽ lateat oportet id quod quærimus & simpliciter ius, & ciuile ius esse. hoc autem est in quibus est vitæ communicatio, vt satis eis sit, liberis & paribus, vel proportione, vel numero. vt quibus hoc non sit, inter eos neque ius ciuile sit, sed ius quoddam, & per similitudinem. Est enim ius, in quibus etiã inter se lex est: lex autem, in quibus est iniustitia. iudicium enim, iuris & iniuriæ diiudicatio est: in quibus vero est iniustitia, in iis quoque iniuriam facere. in quibus verò est iniuriã facere, nõ in omnibus iniustitia est. hoc autẽ est, sibi tribuere plus ex simpliciter bonis, minus ex simpliciter malis. Propterea non sinimus imperare hominem, sed rationem: quoniam sibi ipse id facit, & fit tyrannus. est autem qui imperat, iuris ipsius custos: at si iuris, æqui etiam. Quoniam verò esse ipsi nihil amplius videtur (siquidem est

iustus. non enim plus ex simpliciter bono sibi attribuit, nisi id ipsi proportione conueniat: idcirco alteri laborat. Atque ideo iustitiam alienum esse bonum inquiunt, quemadmodum etiam prius dictum est) merces quædam profecto danda est: ea autem est honor & decus. cui verò hæc satis non sunt, ij tyranni fiunt. At verò herile ius ac paternum non idem est his, sed simile. non enim erga sua simpliciter, iniustitia est: possessio autem & proles quoad tantula fuerit, & non separata, quasi pars sui est: atqui sese vult lædere nemo. vnde non est erga se iniustitia. igitur neque iniuria, neque ciuile ius. ex lege enim erat, & in quibus lex esse solebat: hi autem erant, quibus & imperandi & obtemperandi æqualitas inest. Idcirco magis erga vxorem, quàm erga liberos & possessiones ius est. id enim est ius familiæ, quod à ciuili etiam ipsum diuersum est.

7 E ciuili autem iure aliud naturale est, aliud legale. naturale, quod vbicunque eandem vim habet, & non quia videatur, vel minime. legale, quod à principio vtrum hoc an alio modo fiat, nihil refert. vbi verò fuerit constitutum, refert, vt mina redimi, aut capram sacrificare, non duas oues: item quæ de singulis sanciũt, vt Brasidę sacrificare, & ea quæ plebiscitis decernuntur. Sed nonnullis omnia esse huiusmodi videntur, quia quod est natura, immobile est, & vbique eãdem vim habet: quemadmodum ignis & hîc & apud Persas vrit:

δίκαιος. οὐ γὰρ νέμει πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ αὑτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀνάλογόν ἐστι. διὸ ἑτέρῳ πονεῖ. καὶ διὰ τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φασιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον· μισθός τις ἄρα δοτέος· τοῦτο δὲ τιμὴ καὶ γέρας· ὅτῳ δὲ μὴ ἱκανὰ τὰ τοιαῦτα, οὗτοι γίνονται τύραννοι. τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικὸν, οὐ ταὐτὸ τούτοις, ἀλλ' ὅμοιον. οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς· τὸ δὲ κτῆμα καὶ τὸ τέκνον ἕως ἂν ᾖ πηλίκον, καὶ μὴ χωρισθῇ, ὥσπερ μέρος αὑτοῦ. αὑτὸν δ' οὐδεὶς προαιρεῖται βλάπτειν· διὸ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὑτόν. οὐδ' ἄρα ἄδικον, οὐδὲ δίκαιον τὸ πολιτικόν. κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος. οὗτοι δ' ἦσαν, οἷς ὑπάρχει ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον, ἢ πρὸς τέκνα καὶ κτήματα. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον· ἕτερον δὲ ἐστὶ καὶ τοῦτο τοῦ πολιτικοῦ.

Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν. φυσικὸν μὲν, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή. νομικὸν δὲ, ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐθὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως· ὅταν δὲ θῶνται διαφέρει, οἷον, τὸ μνᾶς λυτροῦσθαι, ἢ τὸ αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα· ἔτι ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετοῦσιν· οἷον, τὸ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφισματώδη. δοκεῖ δ' ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι τὸ μὲν φύσει, ἀκίνητον, καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν· ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε, καὶ ἐν Πέρσαις καίει·

τὰ δὲ δίκαια κινούμενα ὁρῶσι. τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχον, ἀλλ' ἔστιν ὥς. καίτοι παρά γε τοῖς θεοῖς ἴσως οὐδαμῶς ἔχον, παρ' ἡμῖν δ' ἔστι μέν τι καὶ φύσει κινητὸν, οὐ μέντοι πᾶν. ἀλλ' ὅμως ἐστὶ τὸ μὲν φύσει, τὸ δὲ οὐ φύσει. ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὔ, ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκῃ, εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως, δῆλον. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός. φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων· καίτοι ἐνδέχεται πάντας ἀμφιδεξίους γενέσθαι. τὰ δὲ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις. οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μὴ φυσικὰ, ἀλλ' ἀνθρώπινα δίκαια, οὐ ταὐτὰ πανταχοῦ, ἐπεὶ οὐδὲ πολιτεία, ἀλλὰ μία μόνον πανταχοῦ κατὰ φύσιν ἡ ἀρίστη. τῶν δὲ δικαίων καὶ νομίμων ἕκαστον, ὡς τὰ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα, ἔχει. τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα πολλά. ἐκείνων δ' ἕκαστον ἕν. καθόλου γάρ. διαφέρει δὲ τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ ἄδικον, καὶ τὸ δικαίωμα καὶ τὸ δίκαιον. ἄδικον μὲν γάρ ἐστι τῇ φύσει, ἢ τάξει. τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι· πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὔπω, ἀλλ' ἄδικον. ὁμοίως δὲ καὶ δικαίωμα. καλεῖται δὲ καὶ τὸ κοινὸν, μᾶλλον δικαιοπράγημα· δικαίωμα δὲ, τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος. καθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν, ποῖά τε εἴδη καὶ πόσα, καὶ περὶ ποῖα τυγχάνει ὄντα, ὕστερον ἐπισκεπτέον.

iura verò moueri vident. at hoc non ita habet, ſed quodam modo. quanquam apud deos fortaſſe nullo modo eſt, apud nos tamen eſt quiddam etiam natura mobile, licet non omne: ſed eſt tamen aliud natura, aliud non natura. Quidnam autem ſit natura, ex iis quæ poſſunt etiam aliter ſe habere, & quid non, ſed legale & ex conſtitutione, ſi vtraque mobilia ſimili modo ſunt, perſpicuum eſt. & in aliis eadẽ finitio conueniet. natura enim dextra præſtantior eſt: licet fieri poſsit, vt omnes ambidextri fiãt. inter iura verò, quę ex conſtitutione & vtilitate ſunt, ſimilia menſuris ſunt: non enim vbique ſunt æquales vinariæ & frumentariæ menſuræ, ſed vbi emunt maiores ſunt: vbi vendũt, minores: ſimili modo nõ naturalia, ſed humana iura, non eadem vbique. nam neque reſpublica apud omnes eſt eadem, ſed vna tantum vbique eſt ſecundum naturam, quæ optima eſt. Vnumquodque autem ius & legitimum, vt vniuerſa ad ſingula, ſe habet. nam quæ aguntur, multa ſunt: illorũ autẽ quodque eſt vnum, vniuerſum enim eſt. iniuſte autẽ factũ & iniuria, iure factum item & ius inter ſe differunt. iniuria enim natura eſt, vel cõſtitutione: ea verò ipſa cùm facta eſt, iniuſte factum eſt: prius verò quàm facta fuerit, nondum eſt, ſed iniuria. ſimili modo etiam iure factũ. Id tamen quod commune eſt, potius iuſtè factum vocatur: iure factũ verò, iniuſte facti correctio. horum autem ſigillatim quales nam & quot ſpecies ſint, ac ĩn quibus verſentur, poſtea conſiderandũ eſt.

8 Cum iura verò & iniuriæ sint e[illegible] diximus, iniuste agit, & iuste quispiam, cùm ea lubens agit: cùm verò inuitus, neque iniuste neque iuste agit, nisi ita forte accidat: quibus enim accidit vt iusta sint vel iniusta, ea agunt. At iuste vel iniuste factum lubenti & inuito definitur. Cùm enim lubenter fit, vituperatur: túmq; vnà est iniuste factũ. Quare iniustum quidé erit quippiam, nõdum tamen iniuste factum, nisi vt libéter fiat accesserit. Appello auté id factũ libenter, vt & prius dictum est, quod in sua quisque potestate situm sciens, neque ignorans agit, nec qué, nec quo, nec cuius causa, vt quem pulset, & qua re, & cuius causa, & vnumquodque illorũ, non vt accidit, neque per vim: vt si quis apprehẽsa manu huius, alium pulset: non lubens tamen. non est enim in ipso. fieri etiã potest, vt qui pulsatur, sit pater: ipse autem hominem eum quidem esse, aut ex præsentibus aliquem sciat, patrem tamen esse ignoret. similiter quoque de illis quorum causa quippiam fit, idem definitum esto, & in omni actione. Quod igitur ignoratur, aut non ignoratur, non est tamen in ipso, vel per vim fit, ab inuito fit. multa enim ex iis quæ sunt natura scientes, agimus & patimur, quorum nihil neq; lubétiũ est, neque inuitorũ, vt senescere, vel mori. Est autem perinde in iniustis, ac in iustis, id quod fortuito accidit. etenim si quis reddiderit depositum inuitus & per metum, neque iusta agere, neque iuste facere dicẽdus est, nisi quatenus accidat: pari modo etiam

Ὄντων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, ἀδικεῖ μὲν καὶ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ· ὅταν δὲ ἄκων, οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. οἷς γὰρ συμβέβηκε δικαίοις εἶναι ἢ ἀδίκοις, πράττουσιν. ἀδίκημα δὲ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ, καὶ ἀκουσίῳ. ὅταν γὰρ ἑκούσιον ᾖ, ψέγεται· ἅμα δὲ καὶ ἀδίκημα τότε ἐστίν. ὥστε ἄδικόν τι ἔσται μὲν, ἀδίκημα δὲ οὐδέπω, ἐὰν μὴ τὸ ἑκούσιον προσῇ. λέγω δὲ ἑκούσιον μὲν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, ὃ ἄν τις τῶν ἐφ' αὑτῷ ὄντων εἰδὼς, καὶ μὴ ἀγνοῶν πράττῃ, μήτε ὃν, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα· οἷον τίνα τύπτει, καὶ τίνι, καὶ τίνος ἕνεκα· καὶ ἐκείνων ἕκαστον, μὴ κατὰ συμβεβηκὸς, μηδὲ βίᾳ. ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τύπτοι ἕτερον. οὐχ ἑκὼν δέ. οὐ γὰρ ἐπ' αὐτῷ. ἐνδέχεται δὲ τὸν τυπτόμενον πατέρα εἶναι, τὸν δ' ὅτι μὲν ἄνθρωπος, ἢ τῶν παρόντων τις γινώσκειν· ὅτι δὲ πατὴρ, ἀγνοεῖν. ὁμοίως δὲ τὸ τοιοῦτον διωρίσθω καὶ ἐπὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, καὶ περὶ τὴν πρᾶξιν ὅλην. τὸ δὴ ἀγνοούμενον ἢ μὴ ἀγνοούμενον μὲν, μὴ ἐπ' αὐτῷ δὲ ὄν, ἢ βίᾳ, ἀκούσιον. πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔτε ἑκούσιον οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν· οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. ἔστι δ' ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν δικαίων, τὸ κατὰ συμβεβηκός. καὶ γὰρ ἂν τὴν παρακαταθήκην ἀποδοίη τις ἄκων καὶ διὰ φόβον, οὔτε δίκαια πράττειν, οὔτε δικαιοπραγεῖν φατέον· ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. ὁμοίως δὲ καὶ

τὸν ἀναγκαζόμενον καὶ ἄκοντα τὴν παρακαταθήκην μὴ ἀποδιδόντα, κατὰ συμβεβηκὸς φατέον ἀδικεῖν, καὶ τὰ ἄδικα πράττειν. τῶν δ' ἑκουσίων, τὰ μὲν προελόμενοι πράττομεν, τὰ δ' οὐ προελόμενοι· προελόμενοι μὲν, ὅσα προβουλευσάμενοι· ἀπροαίρετα δὲ, ὅσα ἀπροβούλευτα. τριῶν δὴ οὐσῶν βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις, τὰ μὲν μετ' ἀγνοίας ἁμαρτήματά ἐστιν, ὅταν μήτε ὃν, μήτε ὡς, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα ὑπέλαβε, ταῦτα πράξῃ. ἢ γὰρ, οὐ βάλλειν, ἢ οὐ τούτῳ, ἢ οὐ τοῦτον, ἢ οὐ τούτου ἕνεκα ᾠήθη· ἀλλὰ συνέβη, οὐχ οὗ ἕνεκα ᾠήθη· οἷον οὐχ ἵνα τρώσῃ, ἀλλ' ἵνα κεντήσῃ, ἢ οὐχ ὅν, ἢ οὐχ ὥς. ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα· ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. ἁμαρτάνει μὲν γὰρ, ὅταν ἐν ἑαυτῷ ἡ ἀρχὴ ᾖ τῆς αἰτίας· ἀτυχεῖ δὲ, ὅταν ἔξωθεν. ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις. ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται. οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ γενέσθαι ἢ μὴ, ἀμφισβητεῖται, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου. ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργή ἐστιν. οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν τοῖς συναλλάγμασι περὶ τοῦ

qui coactus & inuitus depositum non reddit, dicẽdus est ex accidẽti iniuriam facere, & iniusta agere. Ex lubẽter factis autẽ, alia delectu habito agimus, alia nõ habito. delectu habito agimus, quæ ante consultauimus: non habito, quæ nulla cõsultatione prætergressa. Verũ cùm tres sint noxę in societatib', ea quæ ignorãtia fiũt, peccata sunt, cũ neque quem, neque quomodo, neque quo, neque cuius causa considerãs, ea egerit. vel enim se non esse percussurum, vel non hoc, vel non hunc, vel non huius causa putauit: sed accidit, non cuius causa putarat: veluti, non vt vulneraret, sed vt stimularet: aut nõ quẽ, aut nõ quo modo. Quãdo igitur præter rationẽ noxa fuerit, infortuniũ est: quando verò nõ præter rationem, sed sine vitio, peccatum. peccat enim quis, cum in se principium causæ fuerit: infortunate egit, cũ extrinsecus. At cum sciens quidẽ, sed sine antegressa deliberatione, iniuste factum est: vt quæ ex ira fiunt, aliísque affectibus, qui necessarij, naturalésve hominibus accidunt. qui enim his nocent, & peccant, iniuste quidem agunt, suntque iniuste facta, nondũ tamen iniusti sunt ob hęc, neque mali. non enim noxa ex malitia fit: cũ verò ex electione, iniustus ac prauus est. Quocirca recte quę ex ira fiunt, non ex prouidẽtia iudicãtur. non enim auctor est, qui iracundia facit, sed qui ad iram prouocauit. Præterea neque an factum sit nécne, sed an iure factum sit controuertitur. nam ex opinata iniustitia, ira est. nõ enim sicut in cõmerciis

factúmne sit, contendunt, quorum necesse est alterum prauum esse, nisi ex obliuione id faciant: sed de re consentientes, iuréne factum sit, altercātur: qui autem insidiator est, minime ignorat: quare alter iniuria se essé affectum putat, alter minime. Si autem ex electione nocuerit, iniuste agit: & qui ex his iam iniuriis iniustè facit, iniustus est, cum vel proportionem violet, vel æquum. similiter verò etiam iustus est, cum delectu habito iustè egerit. iustè autem agit, si modò lubens agat. At ex iis quæ inuiti agimus, alia ignoscenda sunt, alia non. nam quę nō modo ignorantes, sed ex ignoratione peccāt, sunt ignoscēda: quæ verò nō ignoratione, sed ignorātes facimus, ex affectu tamen, neque naturali, neq; humano, ignoscēda non sunt.

Dubitarit autem quispiam, an satis de facienda patiendáque iniuria definitum sit: ac primum an sit, sicut Euripides dixit, absurde inquiens,

» Meam parentem occidi ego (sermo breuis)
» Lubens lubentem, uel uolentem non lubens,

vtrúmne verè fieri possit, vt lubēs quispiam iniuria afficiatur, nécne: an omne id inuitum sit: vt & iniuria afficere lubenter factum est omne: & omnéne eo aut illo modo vt & iniuriam facere, lubentis sit: an lubentis sit aliud, aliud inuiti: & simili modo de iure agendo. iuste enim agere totū lubentis est: vt merito vtroque modo pariter opponi debeat, & iniuria, & iure fieri, quod vel lubentis, vel inuiti sit. Absurdū autē videretur, si iure fieri lubentis esset totum.

γίνεσθαι ἀμφισβητοῦσιν, ὧν ἀνάγκη τὸν ἕτερον εἶναι μοχθηρόν, ἂν μὴ διὰ λήθην αὐτὸ δρῶσιν· ἀλλ' ὁμολογοῦντες περὶ τοῦ πράγματος, περὶ τοῦ ποτέρως δίκαιον, ἀμφισβητοῦσιν. ὁ δ' ἐπιβουλεύσας, οὐκ ἀγνοεῖ· ὥστε ὁ μὲν οἴεται ἀδικεῖσθαι, ὁ δ' οὔ. ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, ἀδικεῖ· καὶ κατὰ ταῦτα ἤδη τὰ ἀδικήματα ὁ ἀδικῶν, ἄδικος, ὅταν παρὰ τὸ ἀνάλογον ᾖ, ἢ παρὰ τὸ ἴσον. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δίκαιος, ὅταν προελόμενος δικαιοπραγῇ. δικαιοπραγεῖ δέ, ἂν μόνον ἑκὼν πράττῃ. τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικά, τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά. ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἄγνοιαν ἁμαρτάνουσι, συγγνωμονικά· ὅσα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες μέν, διὰ πάθος δέ, μήτε φυσικὸν, μήτ' ἀνθρωπικὸν, οὐ συγγνωμονικά.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι καὶ τοῦ ἀδικεῖν. πρῶτον μὲν εἰ ἔστιν ὥσπερ Εὐριπίδης εἴρηκε, λέγων ἀτόπως,

» Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμήν· βραχὺς λόγος
» Ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ θέλουσαν οὐχ ἑκών.

πότερον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐστὶν, ἑκόντα ἀδικεῖσθαι, ἢ οὔ· ἀλλ' ἀκούσιον ἅπαν· ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον· καὶ ἆρα ἅπαν οὕτως ἢ ἐκείνως ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον, ἢ τὸ μὲν ἑκούσιον, τὸ δ' ἀκούσιον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι. τὸ γὰρ δικαιοπραγεῖν πᾶν ἑκούσιον, ὥστ' εὔλογον ἀντικεῖσθαι ὁμοίως καθ' ἑκάτερον, τό, τε ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, ἢ ἑκούσιον, ἢ ἀκούσιον εἶναι. ἄτοπον δ' ἂν δόξειε καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι, εἰ ἅπαν ἑκούσιον.

ἔνιοι γὰρ δικαιοῦνται οὐχ ἑκόντες. ἐπεὶ δὲ τοῦτο διαπορήσειεν ἄν τις, πότερον ὁ τὸ ἄδικον πεπονθὼς, ἀδικεῖται πᾶς· ἢ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πράττειν, καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν ἐστί. κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται ἐπ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν τῶν δικαίων. ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδίκων. οὐ γὰρ ταὐτὸν τὸ τἄδικα πράττειν, τῷ ἀδικεῖν· οὐδὲ τὸ ἄδικα πάσχειν, τῷ ἀδικεῖσθαι. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοπραγεῖν καὶ δικαιοῦσθαι. ἀδύνατον γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ ἀδικοῦντος, ἢ δικαιοῦσθαι, μὴ δικαιοπραγοῦντος. εἰ δ' ἐστὶν ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἑκόντα τινά· τὸ δ' ἑκόντα, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὥς· ὁ δ' ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτὸν· ἑκών τ' ἂν ἀδικοῖτο, καὶ ἐνδέχοιτο αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἓν τι τῶν ἀπορουμένων, εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔτι ἑκὼν ἄν τις δι' ἀκρασίαν ὑπ' ἄλλου βλάπτοιτο ἑκόντος· ὥστ' εἴη ἂν ἑκόντ' ἀδικεῖσθαι. ἢ οὐκ ὀρθὸς ὁ διορισμὸς, ἀλλὰ προσθετέον τῷ βλάπτειν, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὥς, τὸ παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν; βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. οὐδεὶς γὰρ βούλεται, οὐδ' ὁ ἀκρατής· ἀλλὰ παρὰ τὴν βούλησιν πράττει. οὔτε γὰρ βούλεται οὐδεὶς, ὃ μὴ οἴεται εἶναι σπουδαῖον· ὁ δὲ ἀκρατὴς οὐχ οἴεται δεῖν πράττειν, πράττει· ὁ δὲ τὰ αὑτοῦ διδοὺς, ὥσπερ Ὅμηρός φησι δοῦναι τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει,

" Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

nam nonnullis iure quid fit nõ lubentibus. Quinetiã de eo dubitaret quispiã, vtrum qui iniustum aliquid passus est, iniuria omnis afficiatur: an sicut & in agendo, ita & in patiendo est. fieri enim potest, vt in vtrisque ex accidenti iusta consequamur. pariter autem in iniustis quoque fieri constat: nam non idem est iniusta agere & iniuria afficere, neque iniusta pati, & iniuria affici. similiter quoque de iuste agendo & iure faciendo. non enim potest quisquam iniuria affici, nisi sit qui afficiat: aut cuiquam iure quid fieri, nisi sit qui iuste agat. Verũ si simpliciter iniuria afficere est lubentem lædere, lubentem autem, scientem & quem, & quo, & quomodo: intemperans vero lubens se ipse lædit: lubens iniuria afficeretur, contingerétque vt seipse quis iniuria afficeret. at hoc vnum ex iis est quę in dubium veniunt, vtrum iniuria afficere se ipse quis possit. Præterea lubens etiam quis per intemperantiam ab alio lubente læderetur, ex quo fieret vt quis lubens afficeretur iniuria. an non recta definitio est, sed addẽdum pręterquã ꝙ læsit sciens, & quẽ, & quo, & quo modo, ꝙ præter illius voluntatẽ læsit? læditur igitur lubens aliquis, atque iniusta patitur: nemo tamẽ iniuria sponte afficitur. nemo enim vult, ne incõtinẽs quidẽ. sed præter voluntatẽ agit. nemo enim vult id quod nõ putet esse bonũ. at incõtinẽs quod nõ agendũ putat, agit. qui verò sua ipsi' dat, sicut Homerus inquit Glaucum dedisse Diomedi,

" Aurea commutans ferreis, centena nouenis,

non afficitur iniuria; nam in ipsius potestate est dare: iniuria vero affici, in ipso non est, sed esse oportet qui iniuria afficiat. Atque iniuria affici quidē non esse lubentis, manifestum est. Duo præterea ex iis quæ proposuimus, sunt dicenda: vtrum is qui præter dignitatem plus tribuit, iniuriam faciat, an qui habet: fieri ne item possit, vt se ipsum quis iniuria afficiat. nam si fieri potest quod prius dictum est, & qui distribuit iniuria afficit, nō qui habet plus. si quis alteri quàm sibi plus tribuit sciens ac lubens, is se ipse iniuria afficit: id quod facere modesti consueuerūt. modestus enim imminui sua facile patitur. An neq; hoc simplex est? ex alio enim bono, si ita incidit, plus vsurpabat, vt ex gloria, aut absolute honesto. soluitur etiā ex iniuria afficiendi definitione. nihil enim præter suam patitur voluntatem: quare nō afficitur ob id quidē iniuria: sin minus, læditur tantum. Perspicuū quoque est distribuētē iniuria afficere, nō qui semper plus habet. non enim cui iniustū inest, iniuriam facit, sed cui inest vt id lubens faciat: id autē est, vnde principium actionis existit, quod est in distribuente, non in accipiente. Præterea cū facere multis modis dicatur, & quodam modo manimata interficiant, & manus, & seruus eius qui præcepit, hæc sanè non iniuriam faciunt, iniusta tamen committunt. Præterea si ignorās iudicauit, non iniuriam facit legitimo iure, neque iniustum iudicium est: sed quodā modo iniustum. aliud enim legitimum, aliud primum ius est. at si sciens iudicauit iniuste,

οὐκ ἀδικεῖται. ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἐστι τὸ διδόναι· τὸ δ' ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν ἀδικοῦντα δεῖ ὑπάρχειν. περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑκούσιον, δῆλον. ἔτι δ' ὧν προειλόμεθα, δύο ἐστὶν εἰπεῖν, πότερόν ποτε ἀδικεῖ ὁ νείμας παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον, ἢ ὁ ἔχων· καὶ εἰ ἔστιν αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. εἰ γὰρ ἐνδέχεται τὸ πρότερον λεχθὲν, καὶ ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ ἔχων τὸ πλεῖον. εἴ τις πλέον ἑτέρῳ ἢ αὑτῷ νέμει, εἰδὼς καὶ ἑκὼν, οὗτος αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ· ὅπερ δοκοῦσιν οἱ μέτριοι ποιεῖν. ὁ γὰρ ἐπιεικὴς ἐλαττωτικός ἐστιν. ἢ οὐδὲ τοῦτο ἁπλοῦν; ἑτέρου γὰρ ἀγαθοῦ εἰ ἔτυχεν, ἐπλεονέκτει· οἷον δόξης, ἢ τοῦ ἁπλῶς καλοῦ. ἔτι λύεται κατὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ἀδικεῖν. οὐθὲν γὰρ παρὰ τὴν αὐτοῦ πάσχει βούλησιν· ὥστε οὐκ ἀδικεῖται διά γε τοῦτο. ἀλλ' εἴπερ, βλάπτεται μόνον. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ τὸ πλέον ἔχων ἀεί. οὐ γὰρ ᾧ τὸ ἄδικον ὑπάρχει, ἀδικεῖ· ἀλλ' ᾧ τὸ ἑκόντα τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δ', ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως ἥ ἐστιν ἐν τῷ διανέμοντι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ λαμβάνοντι. ἔτι ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ ποιεῖν λέγεται, καὶ ἔστιν ὡς τὰ ἄψυχα κτείνει, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ὁ οἰκέτης ἐπιτάξαντος, οὐκ ἀδικεῖ μὲν, ποιεῖ δὲ τὰ ἄδικα. ἔτι εἰ μὲν ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸ νομικὸν δίκαιον, οὐδ' ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν. ἔστι δ' ὡς ἄδικος. ἕτερον γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον, καὶ τὸ πρῶτον. εἰ δὲ γινώσκων ἔκρινεν ἀδίκως,

πλεονεκτεῖ καὶ αὐτός, ἢ χάριτος, ἢ τιμωρίας. ὥσπερ οὖν κἂν εἴ τις μερίσαιτο τοῦ ἀδικήματος, καὶ ὁ διὰ ταῦτα κρίνας ἀδίκως, πλέον ἔχει. καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων ὁ τὸν ἀγρὸν κρίνας, οὐκ ἀγρὸν, ἀλλὰ ἀργύριον ἔλαβεν. οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι τὸ ἀδικεῖν. διὸ καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον, τὸ δ' οὐκ ἔστι. συγγενέσθαι μὲν γὰρ τῇ τοῦ γείτονος, καὶ πατάξαι τὸν πλησίον, καὶ δοῦναι τῇ χειρὶ τὸ ἀργύριον, ῥᾴδιον, καὶ ἐπ' αὐτοῖς. ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν, οὔτε ῥᾴδιον, οὔτ' ἐπ' αὐτοῖς. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι, ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν ξυνιέναι. ἀλλ' οὐ ταῦτ' ἐστὶ τὰ δίκαια, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. ἀλλὰ πῶς πραττόμενα καὶ πῶς νεμόμενα, δίκαια. τοῦτο δὲ πλέον ἔργον ἢ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι. ἐπεὶ κἀκεῖ μέλι, καὶ οἶνον, καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν, καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν, καὶ τίνι, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι. δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦ δικαίου οἴονται εἶναι, οὐδὲν ἧττον τὸ ἀδικεῖν, ὅτι οὐδὲν ἧττον ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτ' ἂν ἕκαστον πρᾶξαι τούτων. καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικὶ καὶ πατάξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι, καὶ στραφεὶς ἐφ' ὁποτερωοῦν τρέχειν. ἀλλὰ τὸ δειλαίνειν καὶ τὸ ἀδικεῖν, οὐ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστί, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντα, ταῦτα ποιεῖν ἐστίν, ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν ἢ μὴ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστίν, ἀλ-

plus sibi vsurpat & ipse, vel gratiæ vel vindictę: perinde igitur ac siquis iniuste facti ipse partem acceperit, & ille qui ob hęc iniuste iudicauit, plus habet. Etenim in illis qui agrū adiudicauit, is non agrū, sed argentum accepit. Homines autem in se positum putant iniuriam facere: propterea iustū esse facile putant: quod tamen non est. rem habere enim cum vxore vicini, & percutere proximū, & manu porrigere pecuniam, facile est, & situm in ipsis: sed ita habentes hæc facere, neque facile, neque in ipsis est. Similiter quoque cognoscere iusta & iniusta nullam sapientiam esse cēsent: quòd sit de quibus leges præscribunt non difficile intelligere. Verum iusta nō hæc sunt, nisi ita accidat: sed ea iusta sunt, quæ quodam modo agūtur, & quodam modo tribuūtur. Id autem maioris operis, quàm salubria cognoscere. nā illic mel, vinum, veratrū, adustionem, & incisionē noscere facile est: quomodo autem adhibēda sint ad sanitatē, cui, & quādo, tanti operis est, quanti medicū esse. Ob id autem ipsum etiam iusti esse existimant, nihilo minus iniuriā facere: quoniam nihilominus iustus, imo etiam magis facere vnumquodque ex iis potest. nam & rem habere cū muliere, & percutere: & vir fortis scutum abiicere, & in fugā versus in vtrā partē velit currere: sed ignaue agere & iniuste facere, nō est hæc facere, nisi sic accidat: sed hoc modo affectū hæc facere, vt etiā mederi & sanare nō est incidere, aut nō incidere, vel medicari, aut nō medicari, sed

uisa, quo maior pars dimidium excedit, id ab ea abstulit, & adiunxit parti minori: cum autem totum æqualiter fuerit diuisum, tum suum se habere inquiunt, cùm æquum acceperint. Æquum autē mediū est pluris & minoris arithmetica proportione: propterea appellatur δίκαιον, eo quòd bipertitò fiat, quasi δίχαιον quis dixerit, & δικαστὴς quasi bipertiens. Cū enim à duorū æqualiū altero ablatū fuerit, & additū alteri, duabus iis partibus alterum excedit. nam si ablatū esset, non autem adiunctū, vno duntaxat excederet, medium scilicet vna, similiter medium à quo detractum, vna. Hoc ergo notum faciemus, & quid à plus habēte detrahendū sit: & quid minus habenti adiungēdum. nam quo medium excedit, id minus habenti addendum est: quo autē exceditur, à maximo detrahendum. Sint æquales inter se lineæ A A, B B, C C, dematúrq; ab A A pars A E, & addatur ad C C, C D. Quare tota D C C linea excedet A E parte C D, & C F: igitur etiam B B parte C D. Est autem hoc in aliis quoque artibus. tollerentur enim, nisi efficiens, & quantum & quale faceret: & patiēs tantū id & tale pateretur. Emerserunt autem nomina hæc, damnum & lucrum, ex voluntaria cōmutatione. plus enim habere, quàm sua, lucrari dicitur: minus verò quàm à principio, damnum facere: vt in vendendo & emendo, ac in quibuscunque rebus aliis lex cōcedit. Cum autem neque plus, neque minus, sed sua cuique

της, ᾧ τὸ μεῖζον τμῆμα τῆς ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτ' ἀφεῖλε, καὶ τῷ ἐλάττονι τμήματι προσέθηκεν. ὅταν δὲ δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, τότε φασὶν ἔχειν τὸ αὑτοῦ, ὅταν λάβωσι τὸ ἴσον. τὸ δ' ἴσον μέσον ἐστὶ τῆς μείζονος καὶ ἐλάττονος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν· ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον, καὶ ὁ δικαστής, διχαστής. ἐπὰν γὰρ δύο ἴσων ἀφαιρεθῇ ἀπὸ θατέρου, πρὸς θάτερον δὲ προστεθῇ, δυσὶ τούτοις ὑπερέχει θάτερον. εἰ γὰρ ἀφῃρέθη μέν, μὴ προσετέθη δέ, ἑνί γ' ἂν μόνον ὑπερεῖχε. τοῦ μέσου ἄρα ἑνί, καὶ τὸ μέσον δ' ἀφ' οὗ ἀφῃρέθη, ἑνί. τούτῳ ἄρα γνωριοῦμεν, καὶ τί ἀφελεῖν δεῖ ἀπὸ τοῦ πλέον ἔχοντος, καὶ τί προσθεῖναι τῷ ἔλαττον ἔχοντι. ᾧ μὲν γὰρ τὸ μέσον ὑπερέχει, τοῦτο προσθεῖναι δεῖ τῷ ἔλαττον ἔχοντι· ᾧ δ' ὑπερέχεται, ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ μεγίστου. ἴσαι αἱ ἐφ' ὧν, αα, ββ, γγ, ἀλλήλαις, ἀπὸ τῆς αα ἀφῃρήσθω τὸ αε, καὶ προσκείσθω τῇ γγ, τὸ ἐφ' ὧν γδ, ὥστε ὅλη ἡ δγ, τῆς αε ὑπερέχει τῷ γδ, καὶ τῷ γζ. τῆς ἄρα ββ, τῷ γδ. ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν τοῦτο. ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν καὶ ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο, καὶ τοσοῦτο, καὶ τοιοῦτο. ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἥ τε ζημία καὶ τὸ κέρδος, ἐκ τῆς ἑκουσίου ἀλλαγῆς. τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν ἢ τὰ ἑαυτοῦ, κερδαίνειν λέγεται· τὸ δ' ἔλαττον τῶν ἐξ ἀρχῆς, ζημιοῦσθαι· οἷον ἐν τῷ πωλεῖν καὶ ὠνεῖσθαι, καὶ ἐν ὅσοις ἄλλοις ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος. ὅταν δὲ μήτε πλέον, μήτ' ἔλαττον, ἀλλὰ αὐτὰ δι' αὐτῶν

τῶν

τῶν γένηται, τὰ αὐτῶν φασὶν ἔχειν, καὶ οὔτε ζημιοῦσθαι, οὔτε κερδαίνειν· ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι τῶν παρὰ τὸ ἑκούσιον, τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον.

Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν. ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός, ἄλλῳ. τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν. καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον.

„ εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ· οἷον εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι, καὶ εἰ ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ πληγῆναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι. ἔτι τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον διαφέρει πολύ. ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθός, κατ' ἀναλογίαν, καὶ μὴ κατ' ἰσότητα. τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις. ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν· εἰ δὲ μή, δουλεία δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιήσει· ἢ τὸ εὖ. εἰ δὲ μή, μετάδοσις οὐ γίνεται· τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσι· διὸ καὶ Χαρίτων ἱερὸν ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵνα ἀνταπόδοσις ᾖ. τοῦτο γὰρ χάριτος ἴδιον. ἀνθυπηρετῆσαι γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον. ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατὰ ἀναλογίαν, ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις· οἷον οἰκοδόμος ἐφ' ᾧ α, σκυτοτόμος ἐφ' ᾧ β, οἰκία ἐφ' ᾧ γ, ὑπόδημα ἐφ' ᾧ δ. δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκο-

per se contigerunt, sua ipsorum habere se dicũt, neque damnum pati, neque lucrum. Quare lucri cuiusdam & damni, quæ præterquàm lubeat fiũt, ius mediũ est, æquũ obtinere & prius & posterius.

Videtur autem nonnullis & par pari 5
referre simpliciter ius esse: quemadmodum Pythagorei dicebant. ius enim absolute par pari alij referre definiebant. verum par pari referre, neque ad distribuendi ius, neque ad emẽdandi congruit. volunt tamen ipsi Rhadamãthi quoque ius hoc dicere,

„ Cuique pari si retuleris par, ius erit æquum.

multis enim locis dissidet: vt si imperio potiens percusserit, repercutiendus non est, & si imperantem percusserit, non solum est percutiendus, sed & supplicio afficiendus. præterea lubẽs ne an inuitus, multum refert. Sed in cõmerciorum societatibus par pari referens, consociat, ex proportione, non ex æqualitate. par enim pari referẽdo ex proportione, ciuitas constat. Vel enim vt male referant quærunt: alioqui esse seruitus videtur, nisi par pari referretur: vel vt bene. alioqui non fiet communicatio: at communicatione consistũt. vnde etiam Gratiarum templum palam proponũt, vt extet remuneratio. id enim propriũ gratiæ est. nam & ei qui gratificatus est obsequiũ repẽdendum, etiã ipsi rursus gratificando. Coniugatio autem ex diametro remunerationem hanc ex proportione facit: vt sit ædificator, vbi A: sutor, vbi B: domus, vbi C: calceus vbi D. Oportet igitur, vt ædifica-

σκυτοτόμον, τὸ ἔργον τοῦ σκυτοτόμου πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ. εἰς σχῆμα δὲ ἀναλογίας οὐ δεῖ ἄγειν, ὅταν ἀλλάξωνται· εἰ δὲ μή, ἀμφοτέρας ἕξει τὰς ὑπεροχὰς τὸ ἕτερον ἄκρον· ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὑτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί· ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι. γεωργὸς α, τροφὴ γ, σκυτοτόμος β, τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον δ. εἰ δ' οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία. ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει, ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ, ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἅτερος οὐκ ἀλλάττονται, ὥσπερ ὅταν οὗ ἔχει αὐτός, δέηταί τις, οἷον οἴνου, διδόντες σίτου ἐξαγωγήν· δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι. ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν. δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν. πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο τὸ αὐτό. οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται. ὅμως δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον. διὸ δεῖ πάντα τετιμῆσθαι. οὕτω γὰρ ἔσται ἀεὶ ἀλλαγή· εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία. τὸ δὴ νόμισμα, ὥσπερ μέσον σύμμετρα ποιῆσαν, ἰσάζει. οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν· οὔτ' ἀλλαγὴ, ἰσότητος μὴ οὔσης· οὔτ' ἰσότης, μὴ οὔσης συμμετρίας. τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον διαφέροντα, σύμμετρα γενέσθαι· πρὸς δὲ τὴν χρείαν, ἐνδέχεται ἱκανῶς. ἓν δή τι δεῖ εἶναι· τοῦτο δὲ ἐξ ὑποθέσεως· διὸ νόμισμα καλεῖται. τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμε-

rem, id opus sutoris ad agricolæ opus sit. in formam autem proportionis redigere opus non est, cùm permutabunt: alioqui, vtranque haberet exuperationẽ alterum extremum: sed vbi habuerint sua quisque, ita æqui & socij sunt: quoniam in ipsis fieri hæc æqualitas potest. Sit agricola A, alimentum C, sutor B: opus ipsius æquatum D. si autẽ hoc modo par pari nõ referretur, nulla esset cõmunicatio. Vsum verò, quasi res vna quædam id esset, cõsociare, illud declarat, q̃ cũ neutri vsus venerit alterorum, aut vtrique, aut alter commutationem non faciant, vt cùm eo quod hic habet, cuipiam vsus erit, vt vino, pro quo dãt frumẽti commeatũ. id igitur æquatum prius sit, necesse est. In futuram tamen commutationẽ, si nunc nihilo vsus erit, quia futurus est, si egeat, numus veluti sponsor nobis intercedit. eum enim afferenti accipere liceat oportet. Idem igitur etiam huic contingit. non enim semper æquale potest: quanuis magis velit permanere. idcirco cuncta æstimata esse oportet. ita enim semper erit commutatio. at si ea fuerit, communicatio quoque. Numus igitur vt medium, res à se modificatas adæquat. neq; enim absque permutatione, communicatio extiterit: neque permutatio, absq; æqualitate: neque æqualitas, absq; modificatione. Ac fieri quidem nõ potest, vt quæ adeo inter se distant, verè modificentur: id ad vsum tamen satis cõmode fit. vnũ igitur quiddã esse oportet, atque id ex cõstitutione. vnde etiam numus vocatur. hic enim modificata reddit omnia.

numo enim omnia metimur. Sit domus vbi A, minę decē B, lectus C. A igitur dimidium ipsius B, si quinque minis domus æstimetur, aut æqualis sit: lectus autem C, quia decima pars ipsius B: patebit profecto quot lecti domui sint æquales, nimirū quinque. Ita autem factam fuisse permutationē, antequam numus esset, perspicuum est. nihil enim interest, an lecti quinque sint pro domo, an quāti lecti quinque. Quid igitur iniuria, quid item ius sit, dictum est. His autem definitis perspicuum est iustam actionem esse iniuriam faciendi, & iniuriam patiendi mediū. illud enim plus habere, hoc minus est. Iustitia verò mediocritas est, non eodem modo quo superiores virtutes, sed quia medij est, iniustitia autem extremorum. Ac iustitia quidem est, qua iustus dicitur promptus ad rem iustam agēdam ex electione, & ad distribuendum & sibi cum altero, & alteri cum alio, non ita, vt expetendæ rei plus sibi, minus vicino sit, damnosæ cōtra: sed ex æqua proportione, itémque alteri cum altero. Iniustitia autem cōtrà, ad rem iniustam. id autem excessus & defectus est vtilis rei, vel dānosæ præter proportionē. iccirco iniustitia excessus est & defectus, quia exuperationis & defectionis est. In se quidē exuperationis rei simpliciter vtilis: & defectionis, damnosæ: in aliis autem, in totum quidem similiter, quantum verò præter proportionem, vtro modo inciderit. iniuste facti autem minus est, iniuriam pati: maius, facere. De iustitia igi-

σμα. μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι. οἰκία ἐφ' ἧς α, μναῖ δέκα β, κλίνη γ. τὸ δὴ α τοῦ β ἥμισυ, εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἡ οἰκία ἢ ἴσον· ἡ δὲ κλίνη ἢ δέκατον μέρος τὸ γ, τοῦ β· δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε. ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν, πρὶν τὸ νόμισμα ἦ, δῆλον. διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ κλῖναι πέντε ἀντὶ οἰκίας, ἢ ὅσου αἱ πέντε κλῖναι. τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, τί δὲ τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται. διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν, τὸ δ' ἔλαττόν ἐστιν. ἡ δὲ δικαιοσύνη, μεσότης ἐστίν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς πρότερον ἀρεταῖς, ἀλλ' ὅτι μέσου ἐστίν, ἡ δ' ἀδικία τῶν ἄκρων. καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστί, καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὑτῷ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον οὐχ οὕτως, ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ, πλέον αὑτῷ, ἔλαττον δὲ, τῷ πλησίον· τοῦ βλαβεροῦ δ', ἀνάπαλιν, ἀλλὰ τοῦ ἴσου τοῦ κατ' ἀναλογίαν· ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον. ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον, τοῦ ἀδίκου. τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον. διὸ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεώς ἐστιν ἐφ' αὑτοῦ μὲν, ὑπερβολῆς τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου· ἐλλείψεως δὲ, τοῦ βλαβεροῦ. ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον, ὁμοίως· τὸ δὲ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχε. τοῦ δὲ ἀδικήματος, τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι· τὸ δὲ μεῖζον, τὸ ἀδικεῖν. περὶ μὲν οὖν δι-

καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοῦτον τὸν τρόπον, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καθόλου.

Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, ὁ ποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν ἑκάστην ἀδικίαν, οἷον κλέπτης, ἢ μοιχός, ἢ λῃστής· ἢ οὕτω μὲν οὐδὲν διοίσει; καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικὶ, εἰδὼς τὸ ᾗ, ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως ἀρχὴν, ἀλλὰ διὰ πάθος. ἀδικεῖ μὲν οὖν, ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν, οἷον οὐ κλέπτης, ἔκλεψε δέ· οὐδὲ μοιχός, ἐμοίχευσε δέ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. πῶς μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον. δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. τοῦτο δ' ἐστὶν ἐπὶ κοινωνῶν βίου πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων, ἢ κατ' ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμόν. ὥστε ὅσοις μή ἐστι τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα. ἔστι γὰρ δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· νόμος δ' ἐν οἷς ἀδικία. ἡ γὰρ δίκη, κρίσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου· ἐν οἷς δ' ἀδικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐν τούτοις· ἐν οἷς δὲ τὸ ἀδικεῖν, οὐ πᾶσιν ἀδικία. τοῦτο δ' ἐστὶ, τὸ πλέον αὑτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔλαττον δὲ, τῶν ἁπλῶς κακῶν. διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον· ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος. ἔστι δ' ὁ ἄρχων φύλαξ τοῦ δικαίου, εἰ δὲ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου. ἐπεὶ δ' οὐθὲν αὐτῷ πλέον εἶναι δοκεῖ εἴπερ

tur & iniuſtitia, quæ ſit vtriuſque natura, in hunc modum dictum ſit, de iure ſimiliter & iniuria, in vniuerſum.

Quoniam verò accidit, vt qui iniu- 6
riam faciat nondum ſit iniuſtus, quales nam iniurias faciens, iam certo iniuſtitiæ genere iniuſtus eſt, vt fúr ne, an adulter, an latro? an ita quidem nihil intererit? nam cum muliere congrediatur, ſciens quîcum, non tamen delectu primum habito, ſed ex affectu. Is ſanè iniuriã quidẽ facit, non tamẽ eſt iniuſtus, vt neque fur, licet furatus ſit: nec adulter, licet adulteratus ſit. ſimili modo etiã de aliis. Quo modo igitur par pari referre, iuri congruat, dictum eſt ſuperius. Ne autẽ lateat oportet id quod quærimus & ſimpliciter ius, & ciuile ius eſſe. hoc autem eſt in quibus eſt vitæ communicatio, vt ſatis eis ſit, liberis & paribus, vel proportione, vel numero. vt quibus hoc non ſit, inter eos neque ius ciuile ſit, ſed ius quoddam, & per ſimilitudinem. Eſt enim ius, in quibus etiã inter ſe lex eſt: lex autem, in quibus eſt iniuſtitia. iudicium enim, iuris & iniuriæ diiudicatio eſt: in quibus vero eſt iniuſtitia, in iis quoque iniuriam facere. in quibus verò eſt iniuriã facere, nõ in omnibus iniuſtitia eſt. hoc autẽ eſt, ſibi tribuere plus ex ſimpliciter bonis, minus ex ſimpliciter malis. Propterea non ſinimus imperare hominem, ſed rationem: quoniam ſibi ipſe id facit, & fit tyrannus. eſt autem qui imperat, iuris ipſius cuſtos: at ſi iuris, æqui etiam. Quoniam verò eſſe ipſi nihil amplius videtur (ſiquidem eſt

iustus. non enim plus ex simpliciter bono sibi attribuit, nisi id ipsi proportione conueniat: idcirco alteri laborat. Atque ideo iustitiam alienum esse bonum inquiunt, quemadmodum etiam prius dictum est) merces quædam profecto danda est: ea autem est honor & decus. cui verò hæc satis non sunt, ij tyranni fiunt. At verò herile ius ac paternum non idem est his, sed simile. non enim erga sua simpliciter, iniustitia est: possessio autem & proles quoad tantula fuerit, & non separata, quasi pars sui est: atqui sese vult lædere nemo. vnde non est erga se iniustitia. igitur neque iniuria, neque ciuile ius. ex lege enim erat, & in quibus lex esse solebat: hi autem erant, quibus & imperandi & obtemperandi æqualitas inest. Idcirco magis erga vxorem, quàm erga liberos & possessiones ius est. id enim est ius familiæ, quod à ciuili etiam ipsum diuersum est.

7 E ciuili autem iure aliud naturale est, aliud legale. naturale, quod vbicunque eandem vim habet, & non quia videatur, vel minime. legale, quod à principio vtrum hoc an alio modo fiat, nihil refert. vbi verò fuerit constitutum, refert, vt mina redimi, aut capram sacrificare, non duas oues: item quæ de singulis sanciũt, vt Brasidę sacrificare, & ea quæ plebiscitis decernuntur. Sed nonnullis omnia esse huiusmodi videntur, quia quod est natura, immobile est, & vbique eãdem vim habet: quemadmodum ignis & hîc & apud Persas vrit:

δίκαιος. οὐ γὰρ νέμει πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ αὑτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὑτὸν ἀνάλογόν ἐστι. διὸ ἑτέρῳ πονεῖ. καὶ διὰ τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φασιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον· μισθὸς τις ἄρα δοτέος· τοῦτο δὲ τιμὴ καὶ γέρας· ὅτῳ δὲ μὴ ἱκανὰ τὰ τοιαῦτα, οὗτοι γίνονται τύραννοι. τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικὸν, οὐ ταὐτὸν τούτοις, ἀλλ' ὅμοιον. οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς· τὸ δὲ κτῆμα καὶ τὸ τέκνον ἕως ἂν ᾖ πηλίκον, καὶ μὴ χωρισθῇ, ὥσπερ μέρος αὐτοῦ. αὑτὸν δ' οὐδεὶς προαιρεῖται βλάπτειν· διὸ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὑτόν. οὐδ' ἄρα ἄδικον, οὐδὲ δίκαιον τὸ πολιτικόν. κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος. οὗτοι δ' ἦσαν, οἷς ὑπάρχει ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον, ἢ πρὸς τέκνα καὶ κτήματα. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον· ἕτερον δὲ ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ πολιτικοῦ.

Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν. φυσικὸν μὲν, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή. νομικὸν δὲ, ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐδὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως· ὅταν δὲ θῶνται διαφέρει, οἷον, τὸ μνᾶς λυτροῦσθαι, ἢ τὸ αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα. ἔτι ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετοῦσιν. οἷον, τὸ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφισματώδη. δοκεῖ δ' ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι τὸ μὲν φύσει, ἀκίνητον, καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν· ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε, καὶ ἐν Πέρσαις καίει·

τὰ δὲ δίκαια κινούμενα ὁρῶσι. τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχον, ἀλλ' ἔστιν ὡς. καίτοι παρά γε τοῖς θεοῖς ἴσως οὐδαμῶς ἔχει, παρ' ἡμῖν δ' ἐστὶ μέν τι καὶ φύσει κινητόν, οὐ μέντοι πᾶν. ἀλλ' ὅμως ἐστὶ τὸ μὲν φύσει, τὸ δὲ οὐ φύσει. ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὔ, ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκῃ, εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως, δῆλον. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός. φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων· καίτοι ἐνδέχεται πάντας ἀμφιδεξίους γενέσθαι. τὰ δὲ κατὰ συνθήκην καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις. οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μὴ φυσικά, ἀλλ' ἀνθρώπινα δίκαια, οὐ ταὐτὰ πανταχοῦ, ἐπεὶ οὐδὲ πολιτεῖαι, ἀλλὰ μία μόνον πανταχοῦ κατὰ φύσιν ἡ ἀρίστη. τῶν δὲ δικαίων καὶ νομίμων ἕκαστον, ὡς τὰ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα, ἔχει. τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα πολλά. ἐκείνων δ' ἕκαστον ἕν. καθόλου γάρ. διαφέρει δὲ τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ ἄδικον, καὶ τὸ δικαίωμα καὶ τὸ δίκαιον. ἄδικον μὲν γάρ ἐστι τῇ φύσει, ἢ τάξει. τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι· πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὔπω, ἀλλ' ἄδικον. ὁμοίως δὲ καὶ δικαίωμα. καλεῖται δὲ καὶ τὸ κοινόν, μᾶλλον δικαιοπράγημα· δικαίωμα δέ, τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος. καθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν, ποῖά τε εἴδη καὶ πόσα, καὶ περὶ ποῖα τυγχάνει ὄντα, ὕστερον ἐπισκεπτέον.

iura verò moueri vident. at hoc non ita habet, sed quodam modo. quanquam apud deos fortasse nullo modo est, apud nos tamen est quiddam etiam natura mobile, licet non omne: sed est tamen aliud natura, aliud non natura. Quidnam autem sit natura, ex iis quæ possunt etiam aliter se habere, & quid non, sed legale & ex constitutione, si vtraque mobilia simili modo sunt, perspicuum est. & in aliis eadẽ finitio conueniet. natura enim dextra præstantior est: licet fieri posit, vt omnes ambidextri fiãt. inter iura verò, quę ex constitutione & vtilitate sunt, similia mensuris sunt: non enim vbique sunt æquales vinariæ & frumentariæ mensuræ, sed vbi emunt maiores sunt: vbi vendũt, minores: simili modo nõ naturalia, sed humana iura, non eadem vbique. nam neque respublica apud omnes est eadem, sed vna tantum vbique est secundum naturam, quæ optima est. Vnumquodque autem ius & legitimum, vt vniuersa ad singula, se habet. nam quæ aguntur, multa sunt: illorũ autẽ quodque est vnum, vniuersum enim est. iniuste autẽ factũ & iniuria, iure factum item & ius inter se differunt. iniuria enim natura est, vel cõstitutione: ea verò ipsa cùm facta est, iniuste factum est: prius verò quàm facta fuerit, nondum est, sed iniuria. simili modo etiam iure factũ. Id tamen quod commune est, potius iustè factum vocatur: iure factũ verò, iniuste facti correctio. horum autem sigillatim quales nam & quot species sint, ac in quibus versentur, postea considerandũ est.

8 Cum iura verò & iniuriæ sint e[illegible] diximus, iniuste agit, & iuste quispiam, cùm ea lubens agit: cùm verò inuitus, neque iniuste neque iuste agit, nisi ita forte accidat: quibus enim accidit vt iusta sint vel iniusta, ea agunt. At iuste vel iniuste factum lubenti & inuito definitur. Cùm enim lubenter fit, vituperatur: túmq; vnà est iniuste factũ. Quare iniustum quidẽ erit quippiam, nõdum tamen iniuste factum, nisi vt libẽter fiat accesserit. Appello autẽ id factũ libenter, vt & prius dictum est, quod in sua quisque potestate situm sciens, neque ignorans agit, nec quẽ, nec quo, nec cuius causa, vt quem pulset, & quare, & cuius causa, & vnumquodque illorũ, non vt accidit, neque per vim: vt si quis apprehẽsa manu huius, alium pulset: non lubens tamen. non est enim in ipso. fieri etiã potest, vt qui pulsatur, sit pater: ipse autem hominem eum quidem esse, aut ex præsentibus aliquem sciat, patrem tamen esse ignoret. similiter quoque de illis quorum causa quippiam fit, idem definitum esto, & in omni actione. Quod igitur ignoratur, aut non ignoratur, non est tamen in ipso, vel per vim fit, ab inuito fit. multa enim ex iis quæ sunt natura scientes, agimus & patimur, quorum nihil neq; lubẽtiũ est, neque inuitorũ, vt senescere, vel mori. Est autem perinde in iniustis, ac in iustis, id quod fortuito accidit. etenim si quis reddiderit depositum inuitus & per metum, neque iusta agere, neque iuste facere dicẽdus est, nisi quatenus accidat: pari modo etiam

Ὄντων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, ἀδικεῖ μὲν καὶ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ· ὅταν δὲ ἄκων, οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. οἷς γὰρ συμβέβηκε δικαίοις εἶναι ἢ ἀδίκοις, πράττουσι. ἀδίκημα δὲ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ, καὶ ἀκουσίῳ. ὅταν γὰρ ἑκούσιον ᾖ, ψέγεται· ἅμα δὲ καὶ ἀδίκημα τότε ἐστίν. ὥστε ἄδικόν τι ἔσται μὲν, ἀδίκημα δὲ οὐδέπω, ἐὰν μὴ τὸ ἑκούσιον προσῇ. λέγω δὲ ἑκούσιον μὲν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, ὃ ἄν τις τῶν ἐφ' αὐτῷ ὄντων εἰδὼς, καὶ μὴ ἀγνοῶν πράττῃ, μήτε ὅν, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα· οἷον τίνα τύπτει, καὶ τίνι, καὶ τίνος ἕνεκα· κἀκείνων ἕκαστον, μὴ κατὰ συμβεβηκός, μηδὲ βίᾳ. ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τύπτοι ἕτερον. οὐχ ἑκὼν δέ. οὐ γὰρ ἐπ' αὐτῷ. ἐνδέχεται δὲ τὸν τυπτόμενον πατέρα εἶναι, τὸν δ' ὅτι μὲν ἄνθρωπος, ἢ τῶν παρόντων τις γιγνώσκειν ὅτι δὲ πατὴρ, ἀγνοεῖν. ὁμοίως δὲ τὸ τοιοῦτον διωρίσθω καὶ ἐπὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, καὶ περὶ τὴν πρᾶξιν ὅλην. τὸ δὴ ἀγνοούμενον ἢ μὴ ἀγνοούμενον μὲν, μὴ ἐπ' αὐτῷ δ' ὄν, ἢ βίᾳ, ἀκούσιον. πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔτε ἑκούσιον οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν· οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. ἔστι δ' ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν δικαίων, τὸ κατὰ συμβεβηκός. καὶ γὰρ ἂν τὴν παρακαταθήκην ἀποδοίη τις ἄκων καὶ διὰ φόβον, ὃν οὔτε δίκαια πράττειν, οὔτε δικαιοπραγεῖν φατέον, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. ὁμοίως δὲ καὶ

τὸν ἀναγκαζόμενον καὶ ἄκοντα τὴν παρακαταθήκην μὴ ἀποδιδόντα, κατὰ συμβεβηκὸς φατέον ἀδικεῖν, καὶ τὰ ἄδικα πράττειν. τῶν δὲ ἑκουσίων, τὰ μὲν προελόμενοι πράττομεν, τὰ δ' οὐ προελόμενοι. προελόμενοι μὲν, ὅσα προβουλευσάμενοι· ἀπροαίρετα δὲ, ὅσα ἀπροβούλευτα. τριῶν δὴ οὐσῶν βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις, τὰ μὲν μετ' ἀγνοίας ἁμαρτήματά ἐστιν, ὅταν μήτε ὃν, μήτε ὡς, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα ὑπέλαβε, ταῦτα πράξῃ. ἢ γὰρ, οὐ βάλλειν, ἢ οὐ τούτῳ, ἢ οὐ τοῦτον, ἢ οὐ τούτου ἕνεκα ᾠήθη· ἀλλὰ συνέβη, οὐχ οὗ ἕνεκα ᾠήθη· οἷον οὐχ ἵνα τρώσῃ, ἀλλ' ἵνα κεντήσῃ, ἢ οὐχ ὃν, ἢ οὐχ ὥς. ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα· ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. ἁμαρτάνει μὲν γὰρ, ὅταν ἐν ἑαυτῷ ἡ ἀρχὴ ᾖ τῆς αἰτίας· ἀτυχεῖ δὲ, ὅταν ἔξωθεν. ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις. ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός· διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται. οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ γενέσθαι ἢ μὴ, ἀμφισβητεῖται, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου. ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργή ἐστιν. οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν τοῖς συναλλάγμασι περὶ τοῦ

qui coactus & inuitus depositum non reddit, dicēdus est ex accidēti iniuriam facere, & iniusta agere. Ex lubēter factis autē, alia delectu habito agimus, alia nō habito. delectu habito agimus, quæ ante consultauimus: non habito, quæ nulla cōsultatione prætergressa. Verū cùm tres sint noxę in societatib', ea quæ ignorātia fiūt, peccata sunt, cū neque quem, neque quomodo, neque quo, neque cuius causa considerās, ea egerit. vel enim se non esse percussurum, vel non hoc, vel non hunc, vel non huius causa putauit: sed accidit, non cuius causa putarat: Veluti, non vt vulneraret, sed vt stimularet: aut nō quē, aut nō quo modo. Quādo igitur præter rationē noxa fuerit, infortuniū est: quando verò nō præter rationem, sed sine vitio, peccatum. peccat enim quis, cum in se principium causæ fuerit: infortunate egit, cū extrinsecus. At cum sciens quidē, sed sine antegressa deliberatione, iniuste factum est: vt quæ ex ira fiunt, aliísque affectibus, qui necessarij, naturalésve hominibus accidunt. qui enim his nocent, & peccant, iniuste quidem agunt, suntque iniuste facta, nondū tamen iniusti sunt ob hęc, neque mali. non enim noxa ex malitia fit: cū verò ex electione, iniustus ac prauus est. Quocirca recte quę ex ira fiunt, non ex prouidētia iudicātur. non enim auctor est, qui iracundia facit, sed qui ad iram prouocauit. Præterea neque an factum sit nécne, sed an iure factum sit controuertitur. nam ex opinata iniustitia, ira est. nō enim sicut in cōmerciis

factúmne sit, contendunt, quorum necesse est alterum prauum esse, nisi ex obliuione id faciant: sed de re consentientes, iuréne factum sit, altercātur: qui autem insidiator est, minime ignorat: quare alter iniuria se essé affectum putat, alter minime. Si autem ex electione nocuerit, iniuste agit: & qui ex his iam iniuriis iniustè facit, iniustus est, cum vel proportionem violet, vel æquum. similiter verò etiam iustus est, cum delectu habito iustè egerit. iustè autem agit, si modò lubens agat. At ex iis quæ inuiti agimus, alia ignoscenda sunt, alia non. nam quę nō modo ignorantes, sed ex ignoratione peccāt, sunt ignoscēda: quæ verò nō ignoratione, sed ignorātes facimus, ex affectu tamen, neque naturali, neq; humano, ignoscēda non sunt.

Dubitarit autem quispiam, an satis de facienda patiendáque iniuria definitum sit: ac primum an sit, sicut Euripides dixit, absurde inquiens,

" Meam parentem occidi ego (sermō breuis)
" Lubens lubentem, uel uolentem non lubens.

vtrúmne verè fieri posśit, vt lubēs quispiam iniuria afficiatur, nécne: an omne id inuitum sit: vt & iniuria afficere lubenter factum est omne: & omnéne eo aut illo modo vt & iniuriam facere, lubentis sit: an lubentis sit aliud, aliud inuiti: & simili modo de iure agendo. iuste enim agere totū lubentis est: vt merito vtroque modo pariter opponi debeat, & iniuria, & iure fieri, quod vel lubentis, vel inuiti sit. Absurdū autē videretur, si iure fieri lubentis esset totum.

γίνεσθαι ἀμφισβητοῦσιν, ὧν ἀνάγκη τὸν ἕτερον εἶναι μοχθηρὸν, ἂν μὴ διὰ λήθην αὐτὸ δρῶσιν· ἀλλ' ὁμολογοῦντες περὶ τοῦ πράγματος, περὶ δὲ τοῦ ποτέρως δίκαιον, ἀμφισβητοῦσιν. ὁ δ' ἐπιβουλεύσας, οὐκ ἀγνοεῖ· ὥστε ὁ μὲν οἴεται ἀδικεῖσθαι, ὁ δ' οὔ. ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, ἀδικεῖ· καὶ κατὰ ταῦτα ἤδη τὰ ἀδικήματα ὁ ἀδικῶν, ἄδικος, ὅταν παρὰ τὸ ἀνάλογον ᾖ, ἢ παρὰ τὸ ἴσον. ὁμοίως ἢ καὶ ὁ δίκαιος, ὅταν προελόμενος δικαιοπραγῇ. δικαιοπραγεῖ δὲ, ἂν μόνον ἑκὼν πράττῃ. τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικὰ, τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά. ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἄγνοιαν ἁμαρτάνουσι, συγγνωμονικά· ὅσα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες μὲν, διὰ πάθος δὲ, μήτε φυσικὸν, μήτ' ἀνθρωπικὸν, οὐ συγγνωμονικά.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι καὶ τοῦ ἀδικεῖν. πρῶτον μὲν εἰ ἔστιν ὥσπερ Εὐριπίδης εἴρηκε, λέγων ἀτόπως,

" Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμήν· βραχὺς λόγος·
" Ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ θέλουσαν οὐχ ἑκών.

πότερον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐστιν, ἑκόντα ἀδικεῖσθαι, ἢ οὔ· ἀλλ' ἀκούσιον ἅπαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον· καὶ ἆρα ἅπαν οὕτως ἢ ἐκείνως, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον, ἢ τὸ μὲν ἑκούσιον, τὸ δ' ἀκούσιον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι. τὸ γὰρ δικαιοπραγεῖν πᾶν ἑκούσιον, ὥστ' εὔλογον ἀντικεῖσθαι ὁμοίως καθ' ἑκάτερον, τό, τ' ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, ἢ ἑκούσιον, ἢ ἀκούσιον εἶναι. ἄτοπον δ' ἂν δόξειε καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι, εἰ ἅπαν ἑκούσιον.

ἔνιοι γὰρ δικαιοῦνται οὐχ ἑκόντες. ἔπειτα δὲ τόδ' ἄν τις διαπορήσειεν, πότερον ὁ τὸ ἄδικον πεπονθὼς, ἀδικεῖται πᾶς· ἢ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πράττειν, καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν ἐστί· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται ἐπ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν τῶν δικαίων. ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδίκων. οὐ γὰρ ταὐτὸν τὸ τὰ ἄδικα πράττειν, τῷ ἀδικεῖν· οὐδὲ τὸ ἄδικα πάσχειν, τῷ ἀδικεῖσθαι. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοπραγεῖν καὶ δικαιοῦσθαι. ἀδύνατον γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ ἀδικοῦντος, ἢ δικαιοῦσθαι, μὴ δικαιοπραγοῦντος. εἰ δ' ἐστὶν ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἑκόντα τινά· τὸ δ' ἑκόντα, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὡς· ὁ δ' ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτόν· ἑκών τ' ἂν ἀδικοῖτο, καὶ ἐνδέχοιτο αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἕν τι τῶν ἀπορουμένων, εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔτι ἑκὼν ἄν τις δι' ἀκρασίαν ὑπ' ἄλλου βλάπτοιτο ἑκόντος· ὥστ' εἴη ἂν ἑκόντ' ἀδικεῖσθαι. ἢ οὐκ ὀρθὸς ὁ διορισμὸς, ἀλλὰ προσθετέον τῷ βλάπτειν, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὡς, τὸ παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν; βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. οὐδεὶς γὰρ βούλεται, οὐδ' ὁ ἀκρατής· ἀλλὰ παρὰ τὴν βούλησιν πράττει· οὔτε γὰρ βούλεται οὐθεὶς, ὃ μὴ οἴεται εἶναι σπουδαῖον· ὁ δὲ ἀκρατὴς οὐχ' οἴεται δεῖν πράττειν, πράττει· ὁ δὲ τὰ αὑτοῦ διδοὺς, ὥσπερ Ὅμηρός φησι δοῦναι τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει,

" Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

nam nonnullis iure quid fit nō lubentibus. Quinetiā de eo dubitaret quispiā, vtrum qui iniustum aliquid passus est, iniuria omnis afficiatur: an sicut & in agendo, ita & in patiendo est. fieri enim potest, vt in vtrisque ex accidenti iusta consequamur. pariter autem in iniustis quoque fieri constat: nam non idem est iniusta agere & iniuria afficere, neque iniusta pati, & iniuria affici. similiter quoque de iuste agendo & iure faciendo. non enim potest quisquam iniuria affici, nisi sit qui afficiat: aut cuiquam iure quid fieri, nisi sit qui iuste agat. Verū si simpliciter iniuria afficere est lubentem lædere, lubentem autem, scientem & quem, & quo, & quomodo: intemperans vero lubens se ipse lædit: lubens iniuria afficeretur, contingerétque vt seipse quis iniuria afficeret. at hoc vnum ex iis est quę in dubium veniunt, vtrum iniuria afficere se ipse quis posit. Præterea lubens etiam quis per intemperantiam ab alio lubente læderetur, ex quo fieret vt quis lubens afficeretur iniuria. an non recta definitio est, sed addēdum preterquā ꝙ læsit sciens, & quē, & quo, & quo modo, ꝙ præter illius voluntatē læsit? læditur igitur lubens aliquis, atque iniusta patitur: nemo tamē iniuria sponte afficitur. nemo enim vult, ne incōtinēs quidē. sed præter voluntatē agit. nemo enim vult id quod nō putet esse bonū. at incōtinēs quod nō agendū putat, agit. qui verò sua ipsi' dat, sicut Homerus inquit Glaucum dedisse Diomedi,

" Aurea commutans ferreis, centena nouenis,

πλεονεκτεῖ καὶ αὐτός, ἢ χάριτος, ἢ τιμωρίας. ὥσπερ οὖν κἂν εἴ τις μερίσαιτο τοῦ ἀδικήματος, καὶ ὁ διὰ ταῦτα κρίνας ἀδίκως, πλέον ἔχει. καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων ὁ τὸν ἀγρὸν κρίνας, οὐκ ἀγρὸν, ἀλλὰ ἀργύριον ἔλαβεν. οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι τὸ ἀδικεῖν. διὸ καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον, τὸ δ' οὐκ ἔστι. συγγενέσθαι μὲν γὰρ τῇ τοῦ γείτονος, καὶ πατάξαι τὸν πλησίον, καὶ δοῦναι τῇ χειρὶ τὸ ἀργύριον, ῥᾴδιον, καὶ ἐπ' αὐτοῖς. ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν, οὔτε ῥᾴδιον, οὔτ' ἐπ' αὐτοῖς. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι, ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν ξυνιέναι. ἀλλ' οὐ ταῦτ' ἐστὶ τὰ δίκαια, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. ἀλλὰ πῶς πραττόμενα καὶ πῶς νεμόμενα, δίκαια. τοῦτο δὲ πλέον ἔργον ἢ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι. ἐπεὶ κἀκεῖ μέλι, καὶ οἶνον, καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν, καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν, καὶ τίνι, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι. δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦ δικαίου οἴονται εἶναι, οὐθὲν ἧττον τὸ ἀδικεῖν, ὅτι οὐθὲν ἧττον ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτ' ἂν ἕκαστον πρᾶξαι τούτων. καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικὶ καὶ πατάξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι, καὶ στραφεὶς ἐφ' ὁποτεραοῦν τρέχειν. ἀλλὰ τὸ δειλαίνειν καὶ τὸ ἀδικεῖν, οὐ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστι, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντα, ταῦτα ποιεῖν ἐστιν, ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν ἢ μὴ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστίν, ἀλ-

plus sibi vsurpat & ipse, vel gratiæ vel vindictę: perinde igitur ac si quis iniuste facti ipse partem acceperit, & ille qui ob hęc iniuste iudicauit, plus habet. Etenim in illis qui agrū adiudicauit, is non agrū, sed argentum accepit. Homines autem in se positum putant iniuriam facere: propterea iustū esse facile putant: quod tamen non est. rem habere enim cum vxore vicini, & percutere proximū, & manu porrigere pecuniam, facile est, & situm in ipsis. sed ita habentes hæc facere, neque facile, neque in ipsis est. Similiter quoque cognoscere iusta & iniusta nullam sapientiam esse cēsent: quòd sit de quibus leges præscribunt non difficile intelligere. Verum iusta nō hæc sunt, nisi ita accidat: sed ea iusta sunt, quæ quodam modo agūtur, & quodam modo tribuūtur. Id autem maioris operis, quàm salubria cognoscere. nā illic mel, vinum, veratrū, adustionem, & incisionē noscere facile est: quomodo autem adhibēda sint ad sanitatē, cui, & quādo, tanti operis est, quanti medicū esse. Ob id autem ipsum etiam iusti esse existimant, nihilominus iniuriā facere: quoniam nihilominus iustus, imo etiam magis facere vnumquodque ex iis potest. nam & rem habere cū muliere, & percutere: & vir fortis scutum abiicere, & in fugā versus in vtrā partē velit currere: sed ignaue agere & iniuste facere, nō est hæc facere, nisi sic accidat: sed hoc modo affectū hæc facere, vt etiā mederi & sanare nō est incidere, aut nō incidere, vel medicari, aut nō medicari, sed

hoc modo. Iura autē inter eos sunt, quibus communio est bonorum simpliciter. habent verò & excessum in his & defectum. quibusdā enim horū non est excessus, vt fortasse diis: quibusdā vero nulla pars vtilis est, incurabilibus & malis, sed nocent omnia: at quibusdā quadam tenus: atque ob id humanum est.

10 De æquitate autem & æquo bono, quo modo affecta sint, æquitas quidem ad iustitiam, & æquum bonum ad ius, consequens est deinceps vt differamus. neque enim vt idem simpliciter, neque vt diuersum genere, si consideremus, apparet. ac interdū æquum bonum laudamus, virúmque qui talis est: ita vt ad alia quoque laudando hoc nomen transferamus, pro bono æquius, melius significātes: interdum rationem sequētibus absurdū apparet: si æquum bonū, quod ius quiddam nō sit, laudabile esset. vel enim ius non est honestum, vel æquum bonū nō est ius. si aliud est, vel si vtrum est honestum, idem est. Ac dubitatio quidem de æquo bono ferè ex his contingit: omnia verò quodam modo recte habent, nihílque est quod sibi repugnet. nam cum æquū bonū iuris cuiusdā sit, melius est ius, neq; quasi aliud quoddam genus, est iure melius. Ius igitur & æquum bonum idem est. et cum vtraque honesta sint, æquum bonum præstantius est. Dubitationem autem habet, quòd æquum bonum, ius est, non legi congruum, sed legitimi iuris correctio In causa verò est, quòd lex vniuersa omnis est: nec fieri potest, vt

τὰ τρόπον. ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις, οἷς μέτεστι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν. ἔχουσι δὲ καὶ ὑπερβολὴν ἐν τούτοις καὶ ἔλλειψιν. τοῖς μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ αὐτῶν, οἷον ἴσως τοῖς θεοῖς· τοῖς δ' οὐδὲν μόριον ὠφέλιμον, τοῖς ἀνιάτοις καὶ κακοῖς, ἀλλὰ πάντα βλάπτει· τοῖς δὲ, μέχρι του· διὰ τοῦτ' ἀνθρώπινόν ἐστι.

Περὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει, ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν. οὔτε γὰρ ὡς ταυτὸν ἁπλῶς, οὔθ' ὡς ἕτερον τῷ γένει φαίνεται σκοπουμένοις· καὶ ὁτὲ μὲν τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν, καὶ ἄνδρα τὸν τοιοῦτον· ὥστε καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐπαινοῦντες μεταφέρομεν, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐπιεικέστερον, ὅτι βέλτιον δηλοῦντες· ὁτὲ δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς παρὰ τὸ δίκαιόν τι ὂν, ἐπαινετόν ἐστιν. ἢ γὰρ τὸ δίκαιον οὐ σπουδαῖον, ἢ τὸ ἐπιεικὲς οὐ δίκαιον εἰ ἄλλο, ἢ εἰ ἄμφω σπουδαῖα, ταυτόν ἐστιν. ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν συμβαίνει διὰ ταῦτα περὶ τὸ ἐπιεικές, ἔχει δ' ἅπαντα τρόπον τινὰ ὀρθῶς, καὶ οὐδὲν ὑπεναντίον ἑαυτοῖς. τό, τε γὰρ ἐπιεικὲς, δικαίου τινὸς ὂν, βέλτιόν ἐστι δίκαιον· καὶ οὐχ ὡς ἄλλο τι γένος ὂν, βέλτιόν ἐστι τοῦ δικαίου. ταυτὸν ἄρα δίκαιον καὶ ἐπιεικές· καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιν ὄντοιν, κρεῖττον τὸ ἐπιεικές. ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς, δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ τὸ κατὰ τὸν νόμον δὲ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου. αἴτιον δ', ὅτι ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς, περὶ ἐνίων δὲ οὐχ οἷόν

τι ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου. ἐν οἷς οὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου, μὴ οἷόν τε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον· καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς. τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν. εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστίν. ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δὲ ἐπὶ τούτοις παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης, καὶ ἥμαρτεν ἁπλῶς εἰπών, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθέν, ὃ κἂν ὁ νομοθέτης οὕτως ἂν εἴποι, ἐκεῖ παρών· καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. διὸ δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιόν τινος δικαίου. οὐ τοῦ ἁπλῶς δέ, ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος. καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου· τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον. ὥστε ψηφίσματος δεῖ. τοῦ γὰρ ἀορίστου, ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς, ὁ μολύβδινος κανών. πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει ὁ κανών· καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐπιεικές, καὶ τί τὸ δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, δῆλον. φανερὸν δ' ἐκ τούτου καὶ ὁ ἐπιεικὴς τίς ἐστιν. ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς καὶ πρακτικός, καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικός, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν, ἐπιεικής ἐστι, καὶ

recte de his vel illis in vniuersum dicatur. in quibus ergo necesse est in vniuersum dicere, recte autem id non potest, lex id sumit quod vt plurimum fit, non ignorans sanè quod peccatur: & nihilo minus tamen recte habet. nam peccatum nō in lege, neque in legislatore, sed in rei natura est. statim enim rerum agēdarum materia eiusmodi est. Quando igitur lex in vniuersum dixerit, & præter vniuersum postea quid contigerit, tunc recte habet, si qua parte legislator deficit, ac simpliciter loquendo peccauit, corrigatur defectus: quod legislator etiam si illic adesset, ita dixisset: & si sciuisset, de eo legem sanxisset. idcirco ius quidem est, & melius quodam iure. nō est autem (correctio) peccati simpliciter, sed eius quod simpliciter loquendo commissum est. estque ea æqui boni natura, vt legis qua parte deficit ob vniuersitatem, emendatio sit. id enim est in causa, vt etiā non omnia legi cōgruant: quòd de quibusdam lex sancire nō possit. quapropter plebiscito opus est: indefinitę enim rei indefinita etiam regula est, quasi ædificii Lesbij plumbea norma. nam ad lapidis figuram commouetur, neque norma manet: ad negocia quoque plebiscitum. Quidnam igitur sit æquum bonum, & quid ius, & quo iure melius, perspicuum est. patet etiam ex eo, quisnam æquus & bonus vir sit. qui enim talibus eligēdis, atque agendis idoneus est, neque in deterius ius summum vrget, sed imminuit, etiam si legē adiutricem habeat, æquus & bonus est,

habitúsque ipse æquitas, quę iustitia quędam est, non alius quispiam habitus.

11 An verò fieri possit, vt quis iniuria se ipsum afficiat, nécne, ex his quæ diximus, manifestum est. Nonnulla enim sunt iura, quæ virtuti omni congruenter à lege sunt constituta: vt lex nõ iubet se ipsum quempiam occidere: quæ autẽ non iubet, vetat. Præterea cum quis præter legem lædit, non vicissim lædens, lubens iniuriam facit: lubens autem facit, qui sciens & quem, & quo modo, facit. at qui per iram se ipsum iugulat, lubens contra rectam legem id agit, quod lex non permittit. iniuriam igitur facit: sed cui? an ciuitati, non sibi? lubens enim patitur: nemo verò lubẽs iniuria afficitur. Vnde etiam ipsum ciuitas mulctat: eiq; ignominia quędam irrogatur, qui se ipsum necauit, quasi ciuitatem iniuria affecerit. Prętere a quo modo iniustus est, qui solum iniuriã facit, & non omnino est prauus, eo nõ potest quispiam se ipsum iniuria afficere. id enim diuersum ab illo est. est enim quodam modo iniustus ita prauus, vt ignauus: non vt totam in se habens prauitatem. Quare neque hac sibi facit iniuriã: simul enim idem auferri, ac addi eidem posset: id verò fieri nequit: sed semper inter plures esse ius & iniuriam necesse est. Præterea & libẽter fieri, & ex electione, & prius. nam qui quòd passus est, idem vicissim facit, iniuriam facere nõ videtur. ipse autẽ se ipsum iisdẽ simul & afficit, & afficitur. Præterea fieri posset vt lubẽs quispiã iniuria afficeretur. Ad hęc verò nisi singulis ĩiuste factis, iniuriã facit nemo.

ἡ ἕξις αὐτή, ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

Πότερον δὲ ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. τὰ μὲν γάρ ἐστι τῶν δικαίων, τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τεταγμένα, οἷον οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτείνειν ὁ νόμος· ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. ἔτι ὅταν παρὰ τὸν νόμον βλάπτῃ, μὴ ἀντιβλάπτων, ἑκὼν ἀδικεῖ. ἑκὼν δέ, ὁ εἰδὼς καὶ ὅν, καὶ ὡς· ὁ δὲ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων, ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ὀρθὸν νόμον, ὃ οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος· ἀδικεῖ ἄρα· ἀλλὰ τίνα· ἢ τὴν πόλιν, αὑτὸν δ' οὔ; ἑκὼν γὰρ πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ· καί τις ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι, ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι. ἔτι καθ' ὃ ἄδικος ὁ μόνον ἀδικῶν, καὶ μὴ ὅλως φαῦλος, οὐκ ἔστιν ἀδικῆσαι αὑτόν. τοῦτο γὰρ ἄλλο ἐκείνου. ἔστι γάρ πως ὁ ἄδικος οὕτω πονηρός, ὥσπερ ὁ δειλός. οὐχ ὡς ὅλην ἔχων τὴν πονηρίαν. ὥστ' οὐδὲ κατὰ ταύτην ἀδικεῖ. ἅμα γὰρ τῷ αὐτῷ ἂν εἴη ἀφῃρῆσθαι καὶ προσκεῖσθαι τὸ αὐτό. τοῦτο δὲ ἀδύνατον. ἀλλ' αἰεὶ ἐν πλείοσιν ἀνάγκη εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. ἔτι δὲ ἑκούσιόν τι, καὶ ἐκ προαιρέσεως, καὶ πρότερον. ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν· αὐτὸς δὲ αὑτόν, τὰ αὐτὰ ἅμα καὶ πάσχει· καὶ ποιεῖ. ἔτι εἴη ἂν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι. πρὸς δὲ τούτοις ἄνευ τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων, οὐδεὶς ἀδικεῖ·

μοιχεύει δὲ οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ· οὐδὲ τοιχωρυχεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον, οὐδὲ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ. ὅλως δὲ λύεται τὸ ἑαυτὸν ἀδικεῖν, κατὰ τὸν διορισμὸν τὸν περὶ τοῦ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ ἀδικεῖν. τὸ μὲν γὰρ ἔλαττον, τὸ δὲ πλέον ἔχειν ἐστὶ τοῦ μέσου· ὥσπερ ὑγιεινὸν μὲν ἐν ἰατρικῇ, εὐεκτικὸν δὲ ἐν γυμναστικῇ. ἀλλ' ὅμως χεῖρον τὸ ἀδικεῖν. τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν μετὰ κακίας, καὶ ψεκτὸν ἐστὶ· καὶ κακίας, ἢ τῆς τελείας καὶ ἁπλῶς, ἢ ἐγγύς. οὐ γὰρ ἅπαν τὸ ἑκούσιον μετὰ ἀδικίας· τὸ δ' ἀδικεῖσθαι, ἄνευ κακίας καὶ ἀδικίας. καθ' αὑτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι, ἧττον φαῦλον· κατὰ συμβεβηκὸς δ' οὐδὲν κωλύει μεῖζον κακόν. ἀλλ' οὐδὲν μέλει τῇ τέχνῃ. ἀλλὰ πλευρῖτιν λέγει μείζω νόσον προσπταίσματος. καίτοι γένοιτ' ἄν ποτε θάτερον κατὰ συμβεβηκός, εἰ προσπταίσαντα διὰ τὸ πεσεῖν συμβαίη ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθῆναι καὶ ἀποθανεῖν. κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ ὁμοιότητά ἐστιν οὐκ αὐτῷ πρὸς αὑτὸν δίκαιον, ἀλλὰ τῶν αὐτοῦ τισίν. οὐ πᾶν δὲ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ δεσποτικόν, ἢ τὸ οἰκονομικόν. ἐν τούτοις γὰρ τοῖς λόγοις διέστηκε τὸ λόγον ἔχον μέρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον· εἰς ἃ δὴ βλέπουσι, καὶ δοκεῖ εἶναι ἀδικία πρὸς αὑτόν, ὅτι ἐστὶν ἐν τούτοις πάσχειν τι παρὰ τὰς ἑαυτῶν ὀρέξεις· ὥσπερ οὖν ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ εἶναι πρὸς ἄλληλα δίκαιόν τι καὶ τούτοις. περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

nemo autem ſuam adulterat, neque parietem ſuum perfodit, neque ſua furatur. ac demum iniuria ſe ipſum afficere, definitione ea ſoluitur, qua libenter iniuria affici. Perſpicuũ autem eſt vtrũque & iniuria affici & afficere, eſſe mala. alterũ enim eſt minus, alterum plus quàm mediocre habere, vt in medicina ſalubre, in gymnaſtica bonæ habitudinis efficiens. peius tamen eſt iniuria afficere. nã iniuria facere in vitio erat, & vituperabile: & vitio quidem, vel perfecto & abſolute, vel prope. Non enim omne quod libenter fit, eſt cum iniuſtitia: at iniuria affici, ſine vitio & iniuſtitia eſt. iniuria igitur affici per ſe minus malũ eſt. Nihil tamen vetat, quin accidat eſſe maius malum. ſed ars tamen id nihil curat: ſed lateris dolorem maiorẽ eſſe morbum quàm offenſionem. licet accidat alterum interdũ euenire, ſi contingat, vt ex offenſione aliquis lapſus, ab hoſtibus capt' fuerit, atque interfectus. At vero per translationem & ſimilitudinem eſt ius non ſibi ſecum, ſed cum quibuſdam ex ſuis: quãquam non omne ius ſit, ſed herile tantum, vel familiare. In his enim rationibus pars animi rationis particeps ab experte, diſtat. ad quæ cum ſpectamus, eſſe iniuſtitia erga ſe videtur quoniã fieri poteſt, vt in his aliquid præter ſuas appetitiones afficiatur, videlicet vt principi & ſubdito, his quoque inter ſe eſſe ius quoddam. Ac de iuſtitia quidem, cæteriſque moralibus virtutibus hoc modo definitum ſit.

# ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

## Liber sextus.

1 CVM autem prius dixerimus, mediū esse eligendum, nó excessum neque defectū: & medium esse, sicut ratio recta præscribit, hoc distinguamus. In omnibus enim habitibus quos diximus, vt etiam in aliis, est quidam scopus, in quem respiciens is qui habet rationem, intendit ac remittit. estque quidam mediocritatum terminus, quas inter excessum & defectū ex recta ratione esse dicimus. ac est si ita dicamus, verum quidem, nihil tamen perspicuū. etenim in aliis studiis in quibus est scientia, verum id est dictu, neque pluribus laboribus, neq; minoribus esse vtendum, neque desidendum, sed mediocribus, atque vt recta ratio est. qui verò solū id habeat, nihil amplius cognoscat: vt qualia corpori exhibenda sint, si quis dixerit, ea quæ iubet medicina, & sicut is qui ea est præditus. Idcirco oportet etiam in animi habitibus, non solum vere hoc dictum esse, sed etiam finitum, quænam sit recta ratio, quæque eius finitio. Animi igitur virtutes diuisimus, aliásque morū, alias cogitationis esse diximus. Ac de moralibus quidem disseruimus: de reliquis, prius de animo locu

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

## ΤΟ Ζ.

ΕΠΕΙ δὲ τυγχάνομεν πρότερον εἰρηκότες, ὅτι δεῖ τὸ μέσον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν μήτε τὴν ἔλλειψιν· τὸ δὲ μέσον ἐστὶν ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει, τοῦτο διέλωμεν. ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἐστί τις σκοπὸς, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων, ἐπιτείνει καὶ ἀνίησι· καί τις ἐστὶν ὅρος τῶν μεσοτήτων, ἅς μεταξύ φαμεν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, οὔσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, ἀληθὲς μὲν, οὐθὲν δὲ σαφές. καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις περὶ ὅσας ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτο ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, οὐδὲ ῥαθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος. τοῦτο δὲ μόνον ἔχων ἄν τις, οὐθὲν ἂν εἰδείη πλέον· οἷον ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴποι, ὅτι ὅσα ἡ ἰατρικὴ κελεύει, καὶ ὡς ὁ ταύτην ἔχων. διὸ δεῖ καὶ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἕξεις, μὴ μόνον ἀληθῶς εἶναι τοῦτ' εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ διωρισμένον, τίς τ' ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ τούτου τίς ὅρος. τὰς δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὰς διελόμενοι, τὰς μὲν εἶναι τοῦ ἤθους ἔφαμεν, τὰς δὲ τῆς διανοίας. περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν διεληλύθαμεν· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν, περὶ ψυχῆς πρῶτον εἰπόν-

πες, λέγωμεν οὕτως. πρότερον μὲν οὖν ἐλέχθη δύο εἶναι μέρη τῆς ψυχῆς, τό, τε λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον. νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγον ἔχοντος, τὸν αὐτὸν τρόπον διαιρετέον. καὶ ὑποκείσθω δύο τὰ λόγον ἔχοντα, ἓν μὲν, ᾧ θεωροῦμεν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων, ὧν αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν· ἓν δέ γε, ᾧ τὰ ἐνδεχόμενα. πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἕτερον τῷ γένει, τὸ πρὸς ἑκάτερον πεφυκὸς, εἴπερ καθ᾽ ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις ὑπάρχει αὐτοῖς. λεγέσθω δὲ τούτων, τὸ μὲν ἐπιστημονικὸν, τὸ δὲ λογιστικόν. τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι ταὐτόν· οὐδεὶς δὲ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν. ὥστε τὸ λογιστικόν ἐστιν ἕν τι μέρος τοῦ λόγον ἔχοντος. ληπτέον ἄρα ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις. αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου· ἡ δ᾽ ἀρετὴ πρὸς τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον.

Τρία δ᾽ ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας, αἴσθησις, νοῦς, ὄρεξις. τούτων δ᾽ ἡ αἴσθησις, οὐδεμιᾶς ἀρχὴ πράξεως. δῆλον δὲ τῷ τὰ θηρία αἴσθησιν μὲν ἔχειν, πράξεως δὲ μὴ κοινωνεῖν. ἔστι δ᾽ ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτ᾽ ἐν ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή· ὥστ᾽ ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ, ἕξις προαιρετική· ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτική, δεῖ διὰ ταῦτα τόν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθήν· εἴπερ ἡ προαίρεσις σπουδαία· καὶ τὰ αὐτὰ, τὸν μὲν φάναι, τὴν δὲ διώκειν. αὕτη μὲν οὖν ἡ

ti, ita dicamus. Ac superius quidē duas esse animi partes dictū est, rationis participem, & expertem. nūc verò eodem modo rationis particeps diuidēda est. ponantúrque duæ esse ratione præditæ: vna, qua eiusmodi res contemplamur, quarum principia aliter habere non possunt: altera, qua quæ aliter esse possunt. Nam ex collatione genere diuersorum, ex animi quoque partium diuersa genere est ea, quę ad vtrūque est apta, siquidem ex similitudine quadam & affinitate cognitio ipsis contingit. Earum autem altera sciendi, altera ratiocinandi compos dicatur. consultare enim & ratiocinari idem est. at consultat nemo de iis quæ non possunt aliter habere. Quare ratiocinandi compos vna quædam pars est eius quę rationis est capax. Quis igitur vtriusque harum optimus habitus sit, quærendum est: is enim est vtriusque virtus: virtus verò ex opere suo cuiusque ac proprio est.

Tria autem sunt in animo quę actio- 2
ni ac veritati dominantur: sensus, intelligentia, & appetitio. ex his verò sensus nullius principiū actionis est. quod perspicuum est ex eo, quòd bestiæ sensum habeāt, actionis participes minimè sint. Quod verò in cogitatione affirmatio & negatio est, id in appetitione persecutio est, & fuga. Quare cùm moralis virtus habitus in eligēdo positus sit, electio verò posita sit in consultando appetitio, idcirco oportet & rationem veram esse, & appetitionem rectam, si modo electio proba est: & eadem illam dicere, & hanc persequi. Atque hęc quidem

cogitatio & veritas in agẽdo posita est. In contemplando autem positæ cogitationis, & non in agẽdo, nec in efficiendo, bonitas & vitiositas verũ est & falsum: hoc enim totius rationis cogitandi opus est: at agendi & cogitandi, veritas appetitioni rectæ consentanea. Actionis igitur principium est electio, vnde est motus, at non cuius causa: electionis verò, appetitio, & ratio quę alicuius causa est. Ita neque sine intelligentia & cogitatione, neque sine morali habitu electio est. agendi enim prosperitas est, & quod contrarium in actione est, sine cogitatione, & moribus non existit. Cogitatio verò ipsa nihil mouet, nisi quę causa alicuius & de rebus agendis est. hæc enim etiam ei quę de efficiendo est pręest nã causa alicuius facit quisquis facit: nec simpliciter finis est, sed collatione cũ aliquo & alicui' id quod efficitur, nõ tamen id quod agitur. agendi enim prosper euẽtus finis est: finis vero ipsi' est appetitus. Iccirco vel appetẽs intelligẽtia, vel intelligẽs appetitio electio est. ac tale principiũ est homo. Nihil autẽ sub electionẽ cadit, quod factũ est: vt Iliũ expugnasse eligit nemo. nõ enim cõsultat de re facta, sed de futura, quæq; esse potest. quod autẽ factũ est, quin factũ sit, fieri nõ potest. Iccirco recte Agatho inquit:

" Re nanque sola hac ipse priuatur Deus,
" Vt facta non infecta possit reddere.

Vtrarumq; igitur intelligendi partium opus veritas est. Quocirca quibus habitibus vtraque maxime verum dicit, eæ vtrarumque virtutes sunt.

διάνοια καὶ ἡ ἀλήθεια πρακτική. τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας, καὶ μὴ πρακτικῆς, μηδὲ ποιητικῆς, τὸ εὖ καὶ κακῶς, τἀληθές ἐστι καὶ ψεῦδος. τοῦτο γάρ ἐστι παντὸς διανοητικοῦ ἔργον. τοῦ δὲ πρακτικοῦ καὶ διανοητικοῦ ἡ ἀλήθεια ὁμολόγως ἔχουσα τῇ ὀρέξει τῇ ὀρθῇ. πράξεως μὲν οὖν ἀρχή, προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις, ἀλλ' οὐχ οὗ ἕνεκα· προαιρέσεως δὲ, ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά τινος. διὸ οὔτ' ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας, οὔτ' ἄνευ ἠθικῆς ἐστιν ἕξεως ἡ προαίρεσις. εὐπραξία γάρ. καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας καὶ ἤθους οὐκ ἔστι. διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκά του καὶ πρακτική. αὕτη γὰρ καὶ τῆς ποιητικῆς ἄρχει. ἕνεκα γάρ του ποιεῖ πᾶς ὁ ποιῶν, καὶ οὐ τέλος ἁπλῶς, ἀλλὰ πρός τι, καὶ τινὸς τὸ ποιητὸν, ἀλλ' οὐ τὸ πρακτόν· ἡ γὰρ εὐπραξία τέλος· ἡ δ' ὄρεξις, τούτου. διὸ ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς ἡ προαίρεσις, ἢ ὄρεξις διανοητική. καὶ ἡ τοιαύτη ἀρχή, ἄνθρωπος. οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐθὲν γεγονός· οἷον οὐθεὶς προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς, οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι. διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων,

" Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,
" Ἀγένητα ποιεῖν ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.

ἀμφοτέρων δὴ τῶν νοητικῶν μορίων ἀλήθεια τὸ ἔργον. καθ' ἃς οὖν ἕξεις μάλιστ' ἀληθεύει ἑκάτερον, αὗται αἱ ἀρεταὶ ἀμφοῖν.

Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν, περὶ αὐτῶν πάλιν λέγωμεν. ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ᾽ ἐστί, τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς. ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι. ἐπιστήμη μὲν οὖν τί ἐστιν, ἐντεῦθεν φανερόν, εἰ δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, καὶ μὴ ἀκολουθεῖν ταῖς ὁμοιότησι. πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν· τὰ δ᾽ ἐνδεχόμενα ἄλλως, ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖν γένηται, λανθάνει εἰ ἔστιν ἢ μή. ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶ τὸ ἐπιστητόν· ἀΐδιον ἄρα. τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄντα, ἁπλῶς ἀΐδια πάντα· τὰ δ᾽ ἀΐδια, ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα. ἔτι διδακτὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν μαθητόν· ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία· ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς ἐλέγομεν. ἡ μὲν γὰρ δι᾽ ἐπαγωγῆς, ἡ δὲ συλλογισμῷ. ἡ μὲν δὴ ἐπαγωγὴ ἀρχή ἐστι καὶ τοῦ καθόλου· ὁ δὲ συλλογισμός, ἐκ τῶν καθόλου. εἰσὶν ἄρα ἀρχαί, ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμός· ἐπαγωγὴ ἄρα. ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτική, καὶ ὅσα ἄλλα προσδιοριζόμεθα ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς. ὅταν γάρ πως πιστεύῃ, καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ ἀρχαί, ἐπίσταται. εἰ γὰρ μὴ μᾶλλον τοῦ συμπεράσματος, κατὰ συμβεβηκὸς ἕξει τὴν ἐπιστήμην· περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

Τοῦ δὲ ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν. ἕτερον δ᾽ ἐστὶ ποίησις, καὶ πρᾶξις. πιστεύομεν

3 Sumpto igitur altius principio, rursus de ipsis dicamus. Sint autem ea quibus animus affirmãdo aut negando verum dicit, numero quinque: hæc verò sunt, ars, scientia, prudẽtia, sapientia, intelligẽtia. nam existimatione & opinione fieri potest vt mentiamur. Scientia quid sit, inde manifestum est, si exquisite disserere, & non sectari similitudines oportet. Omnes enim id quod scimus, non posse aliter habere existimamus: quę autem aliter esse possunt, cum extra cõtemplationem fuerint, an sint, nécne, latet. quod igitur sub scientiã cadit necessario est: ergo æternum. quæ enim necessario sunt, simpliciter omnia sunt æterna: quæ autem sunt æterna, nec gigni nec labefactari possunt. Præterea doceri posse omnis scientia videtur: & quod sciri potest disci posse. ex præcognitis autẽ fit omnis doctrina: vt etiam in Analyticis dicebamus. nam altera ex inductione fit, altera ratiocinatione. atque inductio quidem principium est etiã vniuersi, ratiocinatio verò ex vniuersis. Sunt igitur principia, ex quibus est ratiocinatio, quorum nõ est ratiocinatio: ergo inductio. scientia igitur est demonstrans habitus, & quæcunq; alia definimus in Analyticis. Quando enim quodam modo credit, & nota ipsi sunt principia, scit. Nã nisi magis quàm conclusio, scientiã ex accidẽti habebit. ac de sciẽtia quidẽ in hũc modũ definitũ sit.

4 Eius autẽ quod habere aliter potest, quiddã est & efficiẽdũ, & agẽdum. at effectio diuersum est, & actio. Credimus

autē de ipsis popularibus etiam sermonibus. Quare etiam habitus agēs cum ratione, ab efficienti habitu cum ratione, diuersum quid est. Neque altera ab altera continetur. neque enim actio effectio, neque effectio actio est. Quoniam autem architectura, ars quædam est, atque id quod habitus quidā cum ratione efficiens: neque vlla ars est, quæ non sit habitus cū ratione efficiēs: neque vllus huiusmodi, qui non sit ars: idem erit ars et habitus cū ratione vera efficiens. Versatur autem ars omnis in rebus quæ gignuntur, & in cōminiscendo, & cōtemplando, vt eorum aliquid fiat, quæ & esse & non esse possunt, quorúmque principium est in faciente, nō in eo quod efficitur. Neque enim rerum quæ ex necessitate vel sunt vel fiunt, ars est: neque naturalium. in se enim hæc principium habent. Quia autem effectio diuersum quid est & actio, necesse est non actionis, sed effectionis artē esse. & quodammodo in iisdem versantur fortuna & ars, sicut etiam Agatho inquit,

" Ars diligit fortunam, & artem fors amat.

Ars igitur, vt dictū est, habitus quidam est cum ratione vera efficiens: inertia autem contrà, cum ratione falsa efficiens habitus, in re quæ aliter habere potest.

5 De prudentia verò ita percipere possemus, si consideraremus quosnam prudentes dicamus. Videtur igitur prudentis esse, posse bene consultare de iis quæ sibiipsi bona sunt, & vtilia, non ex parte, vt quænam ad sanitatē & robur: sed quæ ad vniuersam beatā vitam. Cui rei

ἢ καὶ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις· ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ, ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως· καὶ οὐδὲ περιέχεται ὑπ' ἀλλήλων. οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις ποίησις, οὔτε ἡ ποίησις πρᾶξίς ἐστιν. ἐπεὶ δ' ἡ οἰκοδομικὴ, τέχνη τίς ἐστι, καὶ ὅπερ ἕξις τις μετὰ λόγου ποιητική· καὶ οὐδεμία οὔτε τέχνη ἐστὶν, ἥτις οὐ μετὰ λόγου ποιητικὴ ἕξις ἐστίν· οὔτε τοιαύτη, ἣ οὐ τέχνη· ταυτὸν ἂν εἴη τέχνη καὶ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική. ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν, ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ· οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων ἢ γινομένων ἡ τέχνη ἐστὶν, οὔτε τῶν κατὰ φύσιν. ἐν αὑτοῖς γὰρ ἔχουσι ταῦτα τὴν ἀρχήν. ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι. καὶ τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἡ τύχη καὶ ἡ τέχνη, καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησί,

" Τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην.

ἡ μὲν οὖν τέχνη ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν· ἡ δ' ἀτεχνία, τοὐναντίον, μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν.

Περὶ δὲ φρονήσεως οὕτως ἂν λάβοιμεν θεωρήσαντες, τίνας δὴ λέγομεν τοὺς φρονίμους. δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, οὐ κατὰ μέρος, οἷον ποῖα πρὸς ὑγίειαν ἢ ἰσχύν· ἀλλὰ ποῖα πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. ση-

μεῖον δ', ὅτι καὶ τοὺς περί τι φρονίμους λέγομεν, ὅταν πρὸς τέλος τι σπουδαῖον εὖ λογίσωνται, ὧν μή ἐστι τέχνη. ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος ὁ βουλευτικός. βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ τῶν μὴ ἐνδεχομένων αὐτῷ πρᾶξαι. ὥστ' εἴπερ ἐπιστήμη μὲν μετ' ἀποδείξεως· ὧν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, τούτων μὴ ἔστιν ἀπόδειξις· πάντα γὰρ ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ οὐκ ἔστι βουλεύσασθαι περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων· οὐκ ἂν εἴη φρόνησις ἐπιστήμη, οὐδὲ τέχνη· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐνδέχεται τὸ πρακτὸν ἄλλως ἔχειν· τέχνη δ', ὅτι ἄλλο τὸ γένος πράξεως καὶ ποιήσεως. λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως οὐκ αἰεί. ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους, φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, ὅτι τὰ αὑτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις δύνανται θεωρεῖν. εἶναι δὲ τοιούτους ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικούς. ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην τούτῳ προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν. σώζει δὲ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν. οὐ γὰρ ἅπασαν ὑπόληψιν διαφθείρει, οὐδὲ διαστρέφει τὸ ἡδὺ καὶ τὸ λυπηρόν, οἷον ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει, ἢ οὐκ ἔχει. ἀλλὰ τὰς περὶ τὸ πρακτόν. αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν, τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτά· τῷ δὲ διεφθαρμένῳ δι' ἡδονὴν, ἢ λύπην, εὐθὺς

argumento est, quòd eos etiam in re aliqua prudētes dicimus. cum ad finem aliquem bonum de iis quorum non est ars, recte ratiocinantur. Quare & omnino is erit prudens, qui consultus est. Consultat autem nemo de iis quæ esse aliter nō possunt, neque à se agi possunt. Quapropter si scientia est cum demonstratione: quorum verò principia possunt aliter habere, eorū non est demonstratio (omnia enim possunt etiam aliter habere: de necessariis autem non licet consultare) prudētia neque scientia, neque ars fuerit: scientia quidem, quia res agenda aliter habere potest: ars autem, quoniā aliud actionis, & aliud effectionis genus est. Restat igitur, vt prudentia habitus sit verus cum ratione agens in iis quæ & bona & mala homini sunt. Nā effectionis finis diuersum quid est: actionis verò, non semper. ipsa enim bona actio finis est. Propterea Periclē atque tales, prudētes esse putamus, quia & quæ sibi & quæ hominibus sunt bona, possunt contemplari. censemus autem esse tales rei familiaris & publicæ peritos. Inde & σωφροσύνην, i. temperātiam hoc nomine appellamus, vt prudētiam seruantem. talem enim existimationem seruat: non enim omnē existimationem corrumpit, neque peruertit iucundum & molestum, vt triangulum duobus rectis æquales habere, vel non habere: sed eas tātum quæ in agendo versantur. Principia enim agēdarum rerum sunt, id cuius causa res agendæ sunt: corrupto autē à voluptate aut dolore, statim

principium non apparebit, neque quòd oporteat eius causa, neque ob id omnia eligere atque agere. vitium enim vim habet principium corrumpendi. Quã ob rem necesse est prudentiam habitum esse cum ratione verum, in humanis bonis suas actiones exercentem. At verò artis est virtus, prudẽtiæ autem nõ est. Ac in arte quidem qui lubens peccat, magis eligendus: minus, qui in prudentia, sicut etiam in virtutibus. igitur virtutem quãdam esse, & non artẽ, perspicuum est. Cùm autem duæ sint animi partes, rationẽ habentium, prudentia alterius virtus fuerit, eius quæ in opinando versatur. nam opinio in eo est quod aliter habere potest, itémque prudẽtia. At vero neq; habitus est duntaxat cum ratione: indicium est, ꝙ eiusmodi habitus obliuio est, prudentiæ non est.

οὐ φαίνεται ἀρχή, οὐδὲ δεῖν τούτου ἕνεκα, οὐδὲ διὰ τοῦθ᾽ αἱρεῖσθαι πάντα καὶ πράττειν. ἔστι γὰρ ἡ κακία φθαρτικὴ ἀρχῆς· ὥστ᾽ ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν. ἀλλὰ μὴν τέχνης μέν ἐστιν ἀρετή· φρονήσεως δ᾽ οὐκ ἔστι. καὶ ἐν μὲν τέχνῃ ὁ ἑκὼν ἁμαρτάνων, αἱρετώτερος· περὶ δὲ φρόνησιν, ἧττον, ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἀρετάς. δῆλον οὖν ὅτι ἀρετή τίς ἐστι, καὶ οὐ τέχνη. δυοῖν δ᾽ ὄντοιν μεροῖν τῆς ψυχῆς τῶν λόγον ἐχόντων, θατέρου ἂν εἴη ἀρετὴ τοῦ δοξαστικοῦ· ἥ τε γὰρ δόξα περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἐστί, καὶ ἡ φρόνησις. ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἕξις μετὰ λόγου μόνον. σημεῖον δ᾽, ὅτι λήθη τῆς μὲν τοιαύτης ἕξεώς ἐστι, φρονήσεως δ᾽ οὐκ ἔστιν.

6 Quoniam verò scientia de vniuersis ac necessariis existimatio est: rerum autem demonstrabilium, scientiæque omnis principia sunt (cum ratione enim est scientia) principij rei quæ sub scientiam cadit, neque scientia fuerit, neque ars, neque prudentia. Quod enim sub scientiam cadit, demonstrabile est: quæ autem in iis versantur, quæ aliter habere possunt, eorũ neque sapientia est: sapientis enim est, de nõnullis habere demonstrationem. Si igitur quibus verum, & nunquam falsum dicimus in iis quæ vel non possunt, vel possunt aliter habere, sunt scientia, & prudentia, & sapientia, & intelligentia. ex tribus auten horum esse nihil contingit: tria dico, pruden-

Ἐπεὶ δ᾽ ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν καθόλου ἐστὶν ὑπόληψις, καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων· εἰσὶ δ᾽ ἀρχαὶ τῶν ἀποδεικτῶν καὶ πάσης ἐπιστήμης· μετὰ λόγου γὰρ ἐπιστήμη· τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ, οὔτ᾽ ἂν ἐπιστήμη εἴη, οὔτε τέχνη, οὔτε φρόνησις. τὸ μὲν γὰρ ἐπιστητόν, ἀποδεικτόν· αἱ δὲ τυγχάνουσιν οὖσαι περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ δὴ σοφία τούτων ἐστί. τοῦ γὰρ σοφοῦ περὶ ἐνίων ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν. εἰ δὴ οἷς ἀληθεύομεν, καὶ μηδέποτε διαψευδόμεθα περὶ τὰ μὴ ἐνδεχόμενα ἢ καὶ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, ἐπιστήμη, καὶ φρόνησίς ἐστι, καὶ σοφία, καὶ νοῦς. τούτων δὲ τριῶν μηδὲν ἐνδέχεται εἶναι· λέγω δὲ τρία, φρόνησιν,

σι, σοφίαν, ἐπιστήμην· λείπεται νοῦν εἶναι τῶν ἀρχῶν.

Τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέχνας ἀποδίδομεν· οἷον Φειδίαν λιθουργὸν σοφόν, καὶ Πολύκλειτον ἀνδριαντοποιόν· ἐνταῦθα μὲν οὖν οὐθὲν ἄλλο σημαίνοντες τὴν σοφίαν, ἢ ὅτι ἀρετὴ τέχνης ἐστίν. εἶναι δέ τινας σοφοὺς οἰόμεθα ὅλως οὐ κατὰ μέρος, οὐδ' ἄλλο τι σοφούς, ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ,

» Τὸν δ' οὔτ' ἂρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρα,
» Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν.

ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη ἂν τῶν ἐπιστημῶν εἴη ἡ σοφία. δεῖ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν. ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων. ἄτοπον γάρ, εἴ τις τὴν ἐπιστήμην πολιτικήν, ἢ τὴν φρόνησιν σπουδαιοτάτην οἴεται εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἄνθρωπός ἐστιν. εἰ δὴ ὑγιεινὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν ἕτερον ἀνθρώποις καὶ ἰχθύσι, τὸ δὲ λευκὸν καὶ εὐθὺ ταὐτὸν ἀεί, καὶ τὸ σοφὸν ταὐτὸ πάντες ἂν εἴποιεν· φρόνιμον δὲ ἕτερον. τὸ γὰρ περὶ αὑτὸ ἕκαστα εὖ θεωροῦν, φασὶν εἶναι φρόνιμον, καὶ τούτῳ ἐπιτρέψειαν αὐτά. διὸ καὶ τῶν θηρίων ἔνια φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὑτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν. φανερὸν δ' ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ σοφία ἡ αὐτή. εἰ γὰρ τὴν περὶ τὰ ὠφέλιμα

tiam, ſapientiam, ſcientiam: reſtat intelligentiam eſſe principiorum.

Sapientiam autem in artibus apprime 7
peritis artium tribuimus: vt Phidiã ſapienté marmorarium, & Polycletum ſtatuarium, nihil aliud hîc ſapientiam q̃ artis ipſius virtutem ſignificantes. Eſſe verò quoſdam omnino, non ex parte ſapientes putamus, neque alia aliqua in re ſapientes: quemadmodum inquit Homerus in Margite,

» Dii nec foſſorem hunc, nec aratorem ſtatuere,
» Nec ſapientem aliis aliqua re.

Quapropter conſtat abſolutiſsimã ſcientiarũ eſſe ſapientiã. oportet igitur ſapiẽs nõ ſolum quæ ex principiis ſunt cognoſcat, ſed etiam in principiis verũ teneat. Quare ſapientia erit intelligẽtia & ſcientia, ac veluti caput habẽs ſcientia rerum præſtantiſsimarũ. Abſurdum enim eſt, ſi quis ſcientiam reipub. adminiſtrandæ, aut prudentiam honeſtiſsimam eſſe exiſtimat, niſi optima res omnium quę in mundo ſunt, homo ſit. Si ergo ſalubre & bonũ hominibus ac piſcibus diuerſum eſt, album autem & rectũ idem ſemper: ſapiens quoque idem omnes aſſeuerarẽt, prudens verò diuerſum. Singulæ enim res id quod contemplatur quod ipſi bene conueniat, prudens eſſe dicerent, eíque ſe ipſæ committerent. vnde etiam è beſtiis nonnullas prudentes eſſe inquiunt, quæcunque in vita ſua prouidendi habere vim quandam videntur. Perſpicuum autem eſt reipublicæ gubernandæ rationem & ſapientiam non eandem fore. nam ſi eam quæ in rebus ſibiipſis vtilibus

versatur, sapientiam dicent, multę erunt sapientiæ: nõ enim vna in omnium animaliũ bono, sed in singulis diuersa est. nisi vna quoque sit medicina de omnibus rebus. sin hominem cæterorum animaliũ optimũ esse, nihil refert. etenim homine alia natúra sunt lóge diuiniora, vt ea quę sunt clarissima ex quibus mũdus constitutus est. Constat igitur ex iis quę dicta sunt, sapiẽtiam esse rerũ præstantissimarum natúra scientiam & intelligentiam. Itaque Anaxagoram & Thalem, atque huiusmodi, sapientes quidem, at non prudentes dicunt esse, cum ignorare ea quæ sibi vtilia essent, viderint: ac excellentia quidem, & admiranda, & difficilia, & diuina tenuisse ipsos asserunt, sed inutilia tamen, quòd non humana bona inquirãt. at prudentia in humanis versatur, & de quibus cõsultatur. Prudẽtis enim id maxime opus esse dicimus, vt rectè cõsultet: de illis autem consultat nemo, quæ habere aliter nequeunt, neque quorum finis aliquis non est, ísque agendum bonum. Bonus autẽ consultor simpliciter est, qui quod optimum homini ex agendis est, conie ctare ratiocinãdo potest. neque vniuersorũ tantũ prudẽtia est, sed opus est singula etiam cognoscat: est enim actuosa. at actio in singulis versatur. Idcirco nõnulli etiam nescientes, nónullis scientibus actuosiores sunt: & in reliquis qui sunt periti. nam si quis sciuerit, leues carnes faciles concoctu & salubres, quæ tamen leues sint, ignoret, sanitatem non efficiet: sed qui auium carnes leues & sa

τὰ αὑτοῖς ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι. οὐ γὰρ μία περὶ τὸ ἁπάντων ἀγαθὸν τῶν ζώων· ἀλλ' ἑτέρα περὶ ἕκαστον· εἰ μὴ καὶ ἰατρικὴ μία περὶ πάντων τῶν ὄντων. εἰ δ' ὅτι βέλτιστον ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζώων, οὐδὲν διαφέρει. καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολὺ θειότερα τὴν φύσιν, οἷον τὰ φανερώτατά γε, ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν. ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη, καὶ νοῦς τῶν τιμιωτάτων τῇ φύσει. διὸ Ἀναξαγόραν καὶ Θαλῆν καὶ τοὺς τοιούτους, σοφοὺς μὲν, φρονίμους δ' οὔ φασιν εἶναι, ὅταν ἴδωσιν ἀγνοοῦντας τὰ συμφέροντα αὑτοῖς. καὶ περιττὰ μὲν, καὶ θαυμαστὰ, καὶ χαλεπὰ, καὶ δαιμόνια, εἰδέναι αὐτούς φασιν· ἄχρηστα δ', ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζητοῦσιν. ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἐστι βουλεύσασθαι. τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτ' ἔργον εἶναί φαμεν, τὸ εὖ βουλεύεσθαι. βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδ' ὅσων μὴ τέλος τί ἐστι, καὶ τοῦτο πρακτὸν ἀγαθόν. ὁ δὲ ἁπλῶς εὔβουλος, ὁ τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπῳ τῶν πρακτῶν στοχαστικὸς κατὰ λογισμόν. οὐδ' ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα γνωρίζειν. πρακτικὴ γάρ. ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. διὸ καὶ ἔνιοι οὐκ εἰδότες, ἑτέρων εἰδότων πρακτικώτεροι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις οἱ ἔμπειροι. εἰ γὰρ εἰδείη ὅτι τὰ κοῦφα εὔπεπτα κρέα καὶ ὑγιεινὰ, ποῖα δὲ κοῦφα ἀγνοοῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν, ἀλλ' ὁ εἰδὼς ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα καὶ ὑγιει-

-νά, ποιητικὴ μᾶλλον. ἡ δὲ φρόνησις πρακτική· ὥστε δεῖ ἄμφω ἔχειν, ἢ ταύτην μᾶλλον. εἴη δ' ἄν τις καὶ ἐνταῦθα ἀρχιτεκτονική.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ, καὶ ἡ φρόνησις ἡ αὐτὴ μὲν ἕξις· τὸ μέντοι εἶναι οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς. τῆς δὲ περὶ πόλιν, ἡ μὲν ὡς ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, νομοθετική· ἡ δὲ, ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, τὸ κοινὸν ἔχει ὄνομα, πολιτική· αὕτη δὲ πρακτικὴ καὶ βουλευτική. τὸ γὰρ ψήφισμα πρακτὸν, ὡς τὸ ἔσχατον. διὸ πολιτεύεσθαι τούτους μόνον λέγουσι. μόνοι γὰρ πράττουσιν οὗτοι, ὥσπερ οἱ χειροτέχναι. δοκεῖ δὲ φρόνησις μάλιστ' εἶναι ἡ περὶ αὐτὸν καὶ ἕνα, καὶ ἔχει αὕτη τὸ κοινὸν ὄνομα, φρόνησις· ἐκείνων δὲ, ἡ μὲν οἰκονομία, ἡ δὲ νομοθεσία, ἡ δὲ πολιτική· καὶ ταύτης ἡ μὲν βουλευτικὴ, ἡ δὲ δικαστική· εἶδος μέν τι ἂν εἴη γνώσεως, τὸ αὑτῷ εἰδέναι, ἀλλ' ἔχει διαφορὰν πολλήν· καὶ δοκεῖ ὁ τὰ περὶ αὑτὸν εἰδὼς καὶ διατρίβων, φρόνιμος εἶναι· οἱ δὲ πολιτικοὶ, πολυπράγμονες. διὸ καὶ Εὐριπίδης,

» Πῶς δ' ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως
» Ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένον στρατοῦ,
» Ἴσον μετασχεῖν.
» Καὶ γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον.

ζητοῦσι γὰρ τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν, καὶ οἴονται τοῦτο δεῖν πράττειν. ἐκ ταύτης οὖν τῆς δόξης ἐλήλυθε τὸ τούτους φρονίμους εἶναι· καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι τὸ αὑτοῦ εὖ ἄνευ οἰκονομίας, οὐδ' ἄνευ πολιτείας. ἔτι δὲ τὰ αὑτοῦ πῶς δεῖ διοικεῖν, ἄδηλον καὶ σκεπτέον. σημεῖον δ' ἐστὶ τοῦ εἰρημένου, καὶ διότι γεωμετρι-

lubres sciuerit: prudētia verò in agendo est. Quare vtrāque, vel hāc potius, oportet habere. fuerit autem quædam etiam hîc architectonica.

Est verò & ciuilis facultas, & pruden- 8
tia idem habitus essentia tamen ipsis eadem non est. Eius autē quæ in ciuitate cernitur, altera prudentia quasi architectonica, legislatrix est: altera verò vt res singulæ, commune nomen habet, ciuilis. atque hæc agendo & consultando valet. plebiscitum enim vt extremum, actuosum est. Idcirco ciuitatem administrare hos tantum dicunt. hi enim soli agunt, quasi manibus opera conficientes. At prudentia etiam maxime ea esse videtur, quæ erga se est & vnum: atque prudentia cōmune nomen habet. illarū autem alia œconomia, alia legū sanctio, alia ciuilis est: atque huius altera deliberatiua, altera iudicialis. Species igitur cognitionis quædam fuerit, quod sibi è re sit intelligere: sed differentiam magnam habet. videtúrque qui quod sibi è re sit intelligit & tractat, prudens esse: ciuiles autem negociosi. Itaque Euripides,

» Quî nanque prudens sim, licebat cui procul
» Negociis inter numerato milites
» AEquum accipere. Nam curiosos oderim.

Quærūt enim quod sibi bonum est, ídque agendū esse existimant. Ex hac igitur opinione euenit, vt prudētes hi sint: tametsi fortasse non sit è re sua quicquā absque œconomia, nec absque ciuili disciplina. Præterea verò quo modo suum cuiusque sit administrandum, obscurum est, atque considerandū. Indicium est eius quod diximus, ꝙ iuuenes geo-

metri & mathematici fiant, atque eiusmodi rebus sapientes: prudēs vero fieri nullus videatur. In causa autē est, quòd singularum rerum est prudentia, quæ experientia innotescunt: iuuenis autem expertus nō est. experiētiam enim temporis efficiet multitudo. Nā illud etiam considerarit quispiam, quare puer fieri mathematicus potest, sapiens verò, aut physicus non potest? an quia illa rebus semotis sunt: horū verò principia ab experientia: & hæc non credunt iuuenes, sed recitant: illorum quid quicque sit, obscurū non est? Præterea erratur in consultando vel in vniuersis, vel in singulis. vel enim quòd omnes aquæ ponderosæ sint prauæ, vel quòd hæc sit ponderosa. Prudenriam autem non esse scientiam, perspicuum est. est enim vltimi, sicut di ctum est: tale enim est quod sub actionem cadit. Igitur & intelligentiæ opposita est. nam intelligētia finitionum est, quarum ratio non est: at hæc vltimi, cuius non est scientia, sed sensus: neque is propriorū, sed quo sentimus, in mathematicis triangulum esse vltimum. sistetur enim illic. sed hic magis sensus est qui prudentia est: ille, species alia.

9 Quærere verò & consultare differunt: consultare enim est aliquid quęrere. Interim autem de bona cōsultatione quidnam sit differendum est: vtrū scientia quædā, an opinio, an bona coniectatio, an aliquod aliud genus. Atque scientia quidem non est. non enim de iis quę sciunt, inquirunt. bona autem consultatio, consultatio quædā est, qui verò con

καὶ μὲν νέοι καὶ μαθηματικοὶ γίνονται, καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα· φρόνιμος δ' οὐ δοκεῖ γίνεσθαι. αἴτιον δ', ὅτι καὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας· νέος δ' ἔμπειρος οὐκ ἔστι. πλῆθος γὰρ χρόνου ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν. ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἄν τις σκέψαιτο, διὰ τί μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν· σοφὸς δὲ, ἢ φυσικὸς οὔ· ἢ ὅτι τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστι· τῶν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐξ ἐμπειρίας· καὶ τὰ μὲν οὐ πιστεύουσιν οἱ νέοι, ἀλλὰ λέγουσι· τῶν δὲ, τὸ τί ἐστιν οὐκ ἄδηλον; ἔτι ἡ ἁμαρτία ἢ περὶ τὸ καθόλου ἐν τῷ βουλεύσασθαι, ἢ περὶ τὸ καθ' ἕκαστον. ἢ γὰρ ὅτι πάντα τὰ βαρύσταθμα ὕδατα, φαῦλα· ἢ ὅτι τοδὶ βαρύσταθμον. ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν. τοῦ γὰρ ἐσχάτου ἐστὶν, ὥσπερ εἴρηται. τὸ γὰρ πρακτὸν τοιοῦτον· ἀντίκειται μὲν δὴ τῷ νῷ. ὁ μὲν γὰρ νοῦς τῶν ὅρων, ὧν οὐκ ἔστι λόγος· ἡ δὲ τοῦ ἐσχάτου, οὗ οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη, ἀλλ' αἴσθησις· οὐχ ἡ τῶν ἰδίων, ἀλλ' οἵᾳ αἰσθανόμεθα, ὅτι τὸ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ἔσχατον, τρίγωνον· στήσεται γὰρ κἀκεῖ. ἀλλ' αὕτη μᾶλλον αἴσθησις ἢ φρόνησις· ἐκείνης δὲ ἄλλο εἶδος.

Τὸ ζητεῖν δὲ, καὶ τὸ βουλεύεσθαι διαφέρει. τὸ γὰρ βουλεύεσθαι ζητεῖν τί ἐστι. δεῖ δὲ διαλαβεῖν καὶ περὶ εὐβουλίας τί ἐστι, πότερον ἐπιστήμη τις, ἢ δόξα, ἢ εὐστοχία, ἢ ἄλλο τι γένος. ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν. οὐ γὰρ ζητοῦσι περὶ ὧν ἴσασιν· ἡ δ' εὐβουλία, βουλή τις ἐστίν· ὁ δὲ βουλευό-

μενος ζητεῖ καὶ λογίζεται. ἀλλὰ μὴν οὐδ' εὐστοχία. ἄνευ τε γὰρ λόγου, καὶ ταχύ τι ἡ εὐστοχία. βουλεύονται δὲ πολὺν χρόνον· καὶ φασὶ πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. ἔτι ἡ ἀγχίνοια ἕτερον καὶ ἡ εὐβουλία. ἔστι δὲ εὐστοχία τις ἡ ἀγχίνοια. οὐδὲ δὴ δόξα ἡ εὐβουλία οὐδεμία· ἀλλ' ἐπεὶ ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος, ἁμαρτάνει· ὁ δὲ εὖ, ὀρθῶς βουλεύεται)· δῆλον ὅτι ὀρθότης τις ἡ εὐβουλία ἐστὶν· οὔτ' ἐπιστήμης δὲ, οὔτε δόξης. ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὀρθότης· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτία· δόξης δ' ὀρθότης ἡ ἀλήθεια. ἅμα δὲ καὶ ὥρισται ἤδη πᾶν, οὗ δόξα ἐστίν. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄνευ λόγου ἡ εὐβουλία· διανοίας ἄρα λείπεται. αὕτη γὰρ οὔπω φάσις. καὶ γὰρ ἡ δόξα, οὐ ζήτησις, ἀλλὰ φάσις τις ἤδη. ὁ δὲ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι καὶ λογίζεται· ἀλλὰ ὀρθότης τίς ἐστιν ἡ εὐβουλία βουλῆς. διὸ ἡ βουλὴ ζητητέα πρῶτον τί καὶ περὶ τί. ἐπεὶ δ' ἡ ὀρθότης πλεοναχῶς, δῆλον ὅτι οὐ πᾶσα. ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὁ φαῦλος ὃ προτίθεται ἰδεῖν ἐκ τοῦ λογισμοῦ, τεύξεται· ὥστε ὀρθῶς ἔσται βεβουλευμένος· κακὸν δὲ μέγα εἰληφώς. δοκεῖ δὲ ἀγαθόν τι τὸ εὖ βουλεύεσθαι. ἡ γὰρ τοιαύτη ὀρθότης βουλῆς, εὐβουλία, ἡ ἀγαθοῦ τευκτική. ἀλλ' ἔστι καὶ τούτου ψευδεῖ συλλογισμῷ τυχεῖν· καὶ ὃ μὲν δεῖ ποιῆσαι, τυχεῖν· δι' οὗ δὲ, οὔ. ἀλλὰ ψευδῆ

sultat, quærit & ratiocinatur. Sed neque bona coniectatio est. nam & absque ratione, & velox quicquam bona coniectatio est: ac multo tempore cõsultant: atque aiunt, cito agenda esse quæ consultaueris: lente vero cõsultandum. Adde quòd solertia diuersa est & bona consultatio, est autẽ solertia bona quædam coniectatio. Neque sanè bona vlla consultatio opinio est. sed quoniam, qui male consultat, errat, qui verò bene, rectè consultat, perspicuum est bonam consultationem esse rectitudinem quãdam: neque tamen scientiæ, neque opinionis. scientiæ siquidẽ non est rectitudo, cùm neque error: sed opinionis rectitudo veritas est. Accedit, ꝙ definitum iam omne id est, cuius est opinio. Quinetiam neque sine ratione bona consultatio est. à cogitatione igitur deficit. ea enim nõdum est enunciatio. etenim opinio, non inquisitio, sed enunciatio quædam iam est. Qui autem consultat, siue bene, siue male consultet, quærit aliquid ac ratiocinatur. Sed bona consultatio consilij rectitudo quædam est: idcirco quærẽdum est primum quid consilium, & in quo sit. Quoniam vero rectitudo multis modis est, constat non omnem esse. incontinens enim & prauus quod sibi videndum proponit ex ratiocinatione, assequetur: vt recte quidem consultauerit: magno tamen malo accepto. At bene consultare bonum quoddam videtur. talis enim rectitudo consilij, bona consultatio est, quæ bonum assequi potest. Sed fit etiam, vt falsa ratiocinatione id assequamur, quódque facto est opus, assequamur: quo vero medio est opus, minime. sed fallax

medius terminus sit. quare neque eadē erit bona consultatio, qua quis quod opus est assequitur, non tamen quo medio oportebat. Praeterea fit vt multo tempore aliquis consultans assequatur, aliquis cito. ergo neque illa adhuc bona cōsultatio est, sed ea rectitudo, quæ ex vsu est, & cuius rei opus est, & quomodo, & quando. Præterea fit, vt & absolute bene cōsultauerit quispiam, & ad quendam finē. Itaque absolute ea est, quæ ad finē absolute dirigit: ea verò certa quædam est, quæ ad quendam finem. Si igitur prudentium est bene consultare, bona consulatio rectitudo fuerit, quæ congruit vtili ad quendam finē, cuius prudentia vera existimatio est.

10 Est verò etiam sagacitas & hebetudo, ex quibus appellamus sagaces atque hebetes, neque omnino idē quod scientia vel opinio est. omnes enim essent sagaces. neque est vna aliqua ex singulis scientiis, vt vel medicina (de salubribus enim esset) vel geometria (nam in magnitudinibus esset) neq; enim de sempiternis & immobilibus sagacitas est, neq; de iis quæ quomodolibet fiunt: sed de quibus dubitarit quispiam, atque consultarit. Ideo in iisdē in quibus prudentia, versatur: idem tamē sagacitas & prudentia non est. prudentia enim ad præcipiendum valet. quid enim sit agendum aut non sit, finis est ipsius: at sagacitas ad iudicandum solùm valet. idem nanque est sagacitas & sagacitatis bonitas: etenim sagaces etiam bene sagaces sunt. Neque verò habere pruden-

τὸν μέσον ὅρον ψευδῆ εἶναι· ὥστ᾽ οὐδ᾽ αὕτη πω εὐβουλία, καθ᾽ ἣν οὗ δεῖ μὲν τυγχάνει, οὐ μέντοι δι᾽ οὗ ἔδει. ἔτι ἔστι πολλῷ χρόνῳ βουλευομένους τυχεῖν· τοὺς δὲ, ταχύ. οὐκοῦν οὐδ᾽ ἐκείνη πω εὐβουλία· ἀλλ᾽ ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, καὶ οὗ δεῖ, καὶ ὡς, καὶ ὅτε. ἔτι ἔστι καὶ ἁπλῶς εὖ βεβουλεῦσθαι, καὶ πρός τι τέλος. ἡ μὲν δὴ ἁπλῶς ἡ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἁπλῶς κατορθοῦσα· ἡ δέ τις ἡ πρός τι τέλος. εἰ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ βουλεύσασθαι, ἡ εὐβουλία εἴη ἂν ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστιν.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἀσυνεσία, καθ᾽ ἃς λέγομεν συνετοὺς καὶ ἀσυνέτους, οὔτε ὅλως τὸ αὐτὸ ἐπιστήμῃ, ἢ δόξῃ. πάντες γὰρ ἂν ἦσαν συνετοί. οὔτε τις μία τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν, οἷον ἡ ἰατρική· περὶ ὑγιεινῶν γὰρ ἂν ἦν· ἢ γεωμετρία· περὶ μεγέθη γάρ. οὔτε γὰρ περὶ τῶν ἀεὶ ὄντων καὶ ἀκινήτων ἡ σύνεσίς ἐστιν, οὔτε περὶ τῶν γιγνομένων ὁτουοῦν· ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις, καὶ βουλεύσαιτο· διὸ περὶ τὰ αὐτὰ μὲν τῇ φρονήσει ἐστίν· οὐκ ἔστι δὲ ταυτὸν σύνεσις καὶ φρόνησις. ἡ μὲν γὰρ φρόνησις, ἐπιτακτική ἐστι. τί γὰρ δεῖ πράττειν ἢ μὴ, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστιν· ἡ δὲ ξύνεσις, κριτικὴ μόνον. ταυτὸ γὰρ ξύνεσις καὶ εὐξυνεσία· καὶ γὰρ οἱ συνετοὶ καὶ εὐσυνέτοι. ἔστι δ᾽ οὔτε τὸ ἔχειν τὴν φρόνη-

σιν, οὔτε τὸ λαμβάνειν, ἡ σύνεσις ἐστὶν· ἀλλ' ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι, ὅταν χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτως ἐν τῷ χρῆσθαι τῇ δόξῃ ἐπὶ τὸ κρίνειν περὶ τούτων, περὶ ὧν ἡ φρόνησίς ἐστιν, ἄλλου λέγοντος, καὶ κρίνειν καλῶς. τὸ γὰρ εὖ τῷ καλῶς ταυτό. καὶ ἐντεῦθεν ἐλήλυθε τοὔνομα ἡ σύνεσις, καθ' ἣν εὐσύνετοι, ἐκ τῆς ἐν τῷ μανθάνειν. λέγομεν γὰρ τὸ μανθάνειν συνιέναι πολλάκις.

Ἡ δὲ καλουμένη γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας, καὶ ἔχειν φαμὲν γνώμην, ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστι κρίσις ὀρθή. σημεῖον δέ· τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικόν, καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ἔχειν περὶ ἔνια συγγνώμην. ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη ἐστὶ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή. ὀρθὴ δὲ, ἡ τοῦ ἀληθοῦς. εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ ἕξεις εὐλόγως εἰς ταυτὸ τείνουσαι. λέγομεν γὰρ γνώμην, καὶ σύνεσιν, καὶ φρόνησιν, καὶ νοῦν, ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέροντες γνώμην ἔχειν καὶ νοῦν ἤδη, καὶ φρονίμους, καὶ συνετούς. πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις αὗται τῶν ἐσχάτων εἰσὶ καὶ τῶν καθ' ἕκαστον. καὶ ἐν μὲν τῷ κριτικὸς εἶναι περὶ ὧν ὁ φρόνιμος, συνετὸς, καὶ εὐγνώμων ἢ συγγνώμων. τὰ γὰρ ἐπιεικῆ, κοινὰ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἐστὶν ἐν τῷ πρὸς ἄλλον· ἔστι δὲ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐσχάτων, ἅπαντα τὰ πρακτά. καὶ γὰρ τὸν φρόνιμον δεῖ γινώσκειν αὐτά. καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη περὶ τὰ πρακτά. ταῦτα δ' ἔσχατα. καὶ ὁ νοῦς τῶν ἐσχάτων ἐπ' ἀμφότερα. καὶ γὰρ τῶν πρώτων ὅρων καὶ τῶν

tiam, neque nancisci sagacitas est: sed vt intelligere dicitur sagire, cùm scientia quis vtitur, ita in vsu opinionis ad iudicãdum de iis de quibus prudentia est, alio dicente: ac iudicandum præclare. bene enim idem est quod præclare: & inde nomen sagacitas ductum est: ex qua bene sagaces sunt, ex ea quæ in intelligendo est. Intelligere enim sæpenumero sagire dicimus.

Quæ autem vocatur sententia, qua bene sentientes, & habere sententiam dicimus, est æqui & boni viri iudicium rectum. Indicium autem est: nam æquũ & bonum maxime esse ad consentiendum & ignoscendum idoneum dicimus: æquũ bonum quoque esse, cõsentire & ignoscere in quibusdam. consensio autẽ, recta sententia est boni & æqui iudicio valens. recta verò est, quæ est veracis. Meritò autem omnes habitus ad idem tendunt. dicimus enim sententiã, & sagacitatem, & prudentiam, & intelligentiam, ad eosdem referentes sententiam, & intelligentiam iam habere, & prudẽtes, & sagaces. omnes enim facultates hę vltimorum sunt, & singularum rerum. Ac in eo quòd ad iudicandum valeat de iis de quibus prudens, sagax & bene sentiens, seu consentiens erit. nam quæ sunt ex æquo bono, communia bonis omnibus sunt, quòd ad alium spectent. Ex rebus autem singulis & extremis, omnes res agendæ sunt. etenim prudens eas noscat oportet: & sagacitas, & sententia in agendis rebus versantur, at hæc vltima sunt: & intelligentia vltimorum est in vtráque partem. Etenim primorum terminorum &

vltimorum intelligentia eſt, & non ratio, quæ quidem demonſtrationibus congrua eſt, immobilium eſt terminorum & primorum: altera autem quæ in agentibus conſiſtit, vltimi, & rei contingẽtis, & alterius propoſitionis. Hę enim rei cuius cauſa, principia ſunt: nam ex ſingulis vniuerſum exiſtit. Harum igitur habere ſenſum oportet: is autem intelligentia eſt. Quocirca etiam naturalia videntur hæc eſſe. ac ſapiens quidem natura nemo eſt: ſed ſententia, & ſagacitate, & intelligentia prẹditus eſt. Indicium verò eſt, quòd hæc ſequi etiam ætates exiſtimamus: talíſque ætas intelligentia & ſententia prædita eſt, quaſi in cauſa natura ſit. Ideo & principium & finis intelligentia eſt. Ex his enim, & de his demonſtrationes fiunt. Quare adhærendum eſt peritorum hominum & ſeniorum ſeu prudentum dictis & ſententiis abſque demõſtratione, nõ minus quàm demonſtrationibus. quia enim experiẽtia perſpicaces ſunt, principia cernunt. Quid igitur ſapientia & prudentia ſit, & quibus in rebus vtraq; verſetur, quódque diuerſæ partis animi vtraque virtus ſit, dictum eſt.

12 Dubitauerit autem quiſpiam de his, qua in re vtiles ſint. ſapientia enim nihil contemplatur eorum ex quibus homo beatus futurus ſit. nullius enim rei eſt quæ gignitur. at prudentia hoc quidẽ habet: ſed cuius cauſa ipſa eſt opus, ſiquidem prudentia eſt, quæ in iuſtis, & honeſtis, & bonis homini verſetur? ea autẽ ſunt, quæ agere viri boni eſt: at nihilo actuoſiores ex horũ cognitione ſumus, ſiquidẽ habitus virtutes

ἐσχάτων νοῦς ἐστὶ, καὶ οὐ λόγος, ὁ μὲν κατὰ τὰς ἀποδείξεις, τῶν ἀκινήτων ὅρων καὶ πρώτων· ὁ δὲ ἐν ταῖς πρακτικαῖς, τοῦ ἐσχάτου, καὶ ἐνδεχομένου, καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως. ἀρχαὶ γὰρ τοῦ οὗ ἕνεκα αὗται· ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γὰρ τὸ καθόλου. τούτων οὖν δεῖ ἔχειν αἴσθησιν. αὕτη δ' ἐστὶ νοῦς. διὸ καὶ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι ταῦτα. καὶ φύσει σοφὸς μὲν οὐδείς· γνώμην δ' ἔχειν καὶ σύνεσιν καὶ νοῦν. σημεῖον δ', ὅτι καὶ ταῖς ἡλικίαις οἰόμεθα ἀκολουθεῖν. καὶ ἥδε ἡ ἡλικία νοῦν ἔχει καὶ γνώμην, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης. διὸ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος νοῦς. ἐκ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ περὶ τούτων. ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων. διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. τί μὲν οὖν ἐστὶν ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, καὶ περὶ τίνα τυγχάνει ἑκατέρα οὖσα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἀρετὴ ἑκατέρα, εἴρηται.

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν, τί χρήσιμοί εἰσιν. ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἔσται εὐδαίμων ἄνθρωπος. οὐδεμιᾶς γάρ ἐστι γενέσεως. ἡ δὲ φρόνησις τοῦτο μὲν ἔχει, ἀλλὰ τίνος ἕνεκα δεῖ αὐτῆς, εἴπερ ἡ μὲν φρόνησίς ἐστιν, ἡ περὶ τὰ δίκαια, καὶ καλὰ, καὶ ἀγαθὰ ἀνθρώπῳ· ταῦτα δ' ἐστὶν ἃ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός ἐστι πράττειν. οὐδὲν δὲ πρακτικώτεροι τῷ εἰδέναι αὐτά ἐσμεν, εἴπερ ἕξεις αἱ ἀρεταί εἰσιν·

ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά, οὐδὲ τὰ εὐεκτικά, ὅσα μὴ τῷ ποιεῖν, ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τῆς ἕξεως εἶναι λέγεται· οὐθὲν γὰρ πρακτικώτεροι τῷ ἔχειν τὴν ἰατρικὴν ἢ γυμναστικήν ἐσμεν. εἰ δὲ μὴ τούτων χάριν φρόνιμον θετέον, ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι, τοῖς οὖσι σπουδαίοις οὐθὲν ἂν εἴη χρήσιμος. ἔτι δὲ οὐδὲ τοῖς μὴ ἔχουσιν. οὐθὲν γὰρ διοίσει αὐτοὺς ἔχειν, ἢ ἄλλοις ἔχουσι πείθεσθαι. ἱκανῶς τ' ἔχοι ἂν ἡμῖν, ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ὑγίειαν. βουλόμενοι γὰρ ὑγιαίνειν, ὅμως οὐ μανθάνομεν ἰατρικήν. πρὸς δὲ τούτοις, ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ χείρων τῆς σοφίας οὖσα, κυριωτέρα αὐτῆς ἔσται. ἡ γὰρ ποιοῦσα, ἄρχει καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον. περὶ δὴ τούτων λεκτέον. νῦν μὲν γὰρ ἠπόρηται περὶ αὐτῶν μόνον. πρῶτον μὲν οὖν λέγωμεν, ὅτι καθ' αὑτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι, ἀρετάς γ' οὔσας, ἑκατέραν ἑκατέρου μορίου. καὶ εἰ μὴ ποιοῦσι μηδέν, μηδ' ἑτέρα αὐτῶν. ἔπειτα καὶ ποιοῦσι μέν, οὐχ ὡς ἰατρικὴ δέ, ὑγίειαν, ἀλλ' ὡς ἡ ὑγίεια, οὕτως ἡ σοφία, εὐδαιμονίαν. μέρος γὰρ οὖσα τῆς ὅλης ἀρετῆς, τῷ ἔχεσθαι ποιεῖ καὶ τῷ ἐνεργεῖν εὐδαίμονα. ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν. ἡ μὲν γὰρ ἀρετή, τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν· ἡ δὲ φρόνησις, τὰ πρὸς τοῦτον. τοῦ δὲ τετάρτου μορίου τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, τοῦ θρεπτικοῦ. οὐθὲν γὰρ ἐπ' αὐτῷ, πράττειν, ἢ μὴ πράττειν. περὶ δὲ τοῦ μηδὲν εἶναι πρακτικωτέρους διὰ τὴν φρόνησιν τῶν καλῶν καὶ δικαίων, μικρὸν ἄνωθεν ἀρ-

sunt: quemadmodũ neque salubria, neque bonæ habitudinis efficientia, quæ non ex faciẽdo, sed quia ex habitu sunt, nominantur. nihilo enim actuosiores sumus, quòd medicinam aut gymnasticam habeamus. Quòd si non horum causa quid prudens statuendum est, sed vt fiamus, iis qui probi sunt, nihil erit vtilis. quin etiam neque iis qui habent. nã nihil referet, habeamus ne ipsi, an habentibus aliis pareamus: satísque nobis sit, quemadmodum & in sanitate. nam quanuis sani esse volumus, medicinam tamen non discimus. Ad hæc verò, absurdum esse videretur, si quæ est sapientia deterior, pręstãtior ea esset. quæ enim facit, dominatur atque imperat in singulis. De his igitur dicendum est. nunc enim de ipsis tantum dubitatum est. Primum itaque dicimus, per se necessario esse expetẽdas, cùm virtutes, altera alterius partis, sint: licet nihil efficiant, nec earum alterutra. Et sanè efficiunt quidem, non tamen vt medicina sanitatem, sed vt sanitas, sic sapientia felicitatem. cum enim totius virtutis pars sit, dum habetur, atque operam impendit, felicem facit. Præterea opus & ex prudentia & ex morali virtute perficitur. virtus enim rectum scopum facit: prudentia verò, quæ ad ipsum tendũt. Quartæ autem animi partis, quæ est alendi vis, nulla talis virtus est, non enim in ea positum est quicquã agere, aut nõ agere. Quòd verò nihil aptiores ad agẽdum per prudentiã simus res honestas atque iustas, paulo altius incipiendum,

hoc ſumpto initio. quemadmodum enim iuſta dicimus agentes nonnullos, nondum eſſe iuſtos, vt eos qui ea quæ à legibus præcipiuntur faciunt, vel inuiti, vel ignoratione, vel ob aliquid aliud, & non ob ipſa (cùm tamen agant, quæ opus eſt, quæque bonum virũ decet) ſic, vt videtur, quodã modo ſe habẽs quiſpiam ſingula agat, vt bonus ſit: dico ex electione, & eorum ipſorum cauſa quæ aguntur. Electionem igitur rectã virtus facit: quæ autem illius cauſa agi ſolent, non ſunt virtutis, ſed alterius facultatis. Dicendum autem eſt cum attentione manifeſtius de his. eſt itaque facultas quædam quam ſolertiam vocant. ea eſt talis, vt quæ ad propoſitum ſcopum conducũt, agere ea poſſit, atq; aſſequi. itaque ſi propoſitum bonum ſit, eſt laudabilis: ſin prauum, verſutia eſt. Quãobrẽ etiã prudentes ſolertes & verſutos eſſe dicimus. Prudentia vero hæc, non facultas eſt. non ſine tamen hac facultate. habitus verò, hac animi perſpicientia gignitur non abſque virtute, ſicut & dictum eſt, & perſpicuum eſt. Ratiocinationes enim ſunt quæ agendarum rerum principium habent: quãdoquidem eiuſmodi eſt finis, & quod optimum eſt, quodnam cunque illud fuerit. ſit enim, verbi cauſa, quod inciderit. id vero niſi bono viro non apparet. Nam diſtorquet prauitas, facitque vt in agentibus principiis fallamur. Quam ob rem conſtat non poſſe quempiam prudentem eſſe, niſi bonus ſit.

κλέον, λαβόντας ἀρχὴν ταύτην. ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ δίκαια λέγομεν πράττοντάς τινας οὔπω δικαίους εἶναι, οἷον τοὺς τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιοῦντας, ἢ ἄκοντας, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν, ἢ δι᾽ ἕτερόν τι, καὶ μὴ δι᾽ αὐτά· καίτοι πράττουσί γε ἃ δεῖ, καὶ ὅσα χρὴ τὸν σπουδαῖον· οὕτως, ὡς ἔοικεν, ἔστι τὸ πῶς ἔχοντα πράττειν ἕκαστα, ὥστ᾽ εἶναι ἀγαθόν. λέγω δ᾽, οἷον διὰ προαίρεσιν, καὶ αὐτῶν ἕνεκα τῶν πραττομένων. τὴν μὲν οὖν προαίρεσιν ὀρθὴν ποιεῖ ἡ ἀρετή. τὸ δ᾽ ὅσα ἐκείνης ἕνεκα πέφυκε πράττεσθαι, οὐκ ἔστι τῆς ἀρετῆς, ἀλλ᾽ ἑτέρας δυνάμεως. λεκτέον δ᾽ ἐπιστήσασι σαφέστερον περὶ αὐτῶν. ἔστι δή τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα. αὕτη δ᾽ ἐστὶ τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα, δύνασθαι ταῦτα πράττειν καὶ τυγχάνειν αὐτοῦ. ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλός, ἐπαινετή ἐστιν· ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία. διὸ καὶ τοὺς φρονίμους, δεινοὺς καὶ πανούργους φαμὲν εἶναι. ἔστι δ᾽ ἡ φρόνησις, οὐχ ἡ δύναμις, ἀλλ᾽ οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης. ἡ δ᾽ ἕξις τῷ ὄμματι τούτῳ γίνεται τῆς ψυχῆς οὐκ ἄνευ ἀρετῆς, ὡς εἴρηταί τε, καὶ ἔστι δῆλον. οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν ἀρχὴν ἔχοντές εἰσιν. ἐπειδὴ τοιόνδε τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον, ὅ,τι δή ποτε ὄν. ἔστω γὰρ λόγου χάριν τὸ τυχόν. τοῦτο δ᾽ εἰ μὴ τῷ ἀγαθῷ, οὐ φαίνεται. διαστρέφει γὰρ ἡ μοχθηρία, καὶ διαψεύδεσθαι ποιεῖ περὶ τὰς πρακτικὰς ἀρχάς. ὥστε φανερόν, ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι, μὴ ὄντα ἀγαθόν.

Σκεπτέον δὴ πάλιν καὶ περὶ ἀρετῆς. καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ παραπλησίως ἔχει, ὡς ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα· οὐ ταὐτὸ μὲν, ὅμοιον δέ· οὕτω καὶ ἡ φυσικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν κυρίαν. πᾶσι γὰρ δοκεῖ ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως· καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοὶ, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἆλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς· ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι, τὸ κυρίως ἀγαθὸν εἶναι, καὶ τὰ τοιαῦτα ἄλλον τρόπον ὑπάρχειν. καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις αἱ φυσικαὶ ὑπάρχουσιν ἕξεις. ἀλλ' ἄνευ νοῦ βλαβεραὶ φαίνονται οὖσαι. πλὴν τοσοῦτον ἔοικεν ὁρᾶσθαι, ὅτι ὥσπερ σώματι ἰσχυρῷ ἄνευ ὄψεως κινουμένῳ, συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄψιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα. ἐὰν δὲ λάβῃ νοῦν, ἐν τῷ πράττειν διαφέρει. ἡ δ' ἕξις ὁμοία οὖσα, τότ' ἔσται κυρίως ἀρετή. ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ δύο ἐστὶν εἴδη, δεινότης καὶ φρόνησις· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ δύο ἐστὶ, τὸ μὲν, ἀρετὴ φυσική· τὸ δ', ἡ κυρία. καὶ τούτων ἡ κυρία οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως. διόπερ φασὶ πάσας τὰς ἀρετὰς φρονήσεις εἶναι. καὶ Σωκράτης, τῇ μὲν ὀρθῶς ἐζήτει, τῇ δ' ἡμάρτανεν. ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς, ἡμάρτανεν· ὅτι δ' οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγε. σημεῖον δέ· καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὁρίζωνται τὴν ἀρετὴν, προστιθέασι, τὴν ἕξιν εἰπόντες καὶ πρὸς ἅ ἐστι, τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. ὀρθὸς δ', ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν. ἐοίκασι δὲ μαντεύεσθαί πως ἅπαντες, ὅτι ἡ τοιαύτη ἕξις ἀρετή ἐστιν, ἡ κατὰ

Considerandum igitur rursus etiam de virtute est. etenim virtus simili modo habet, sicut prudentia collata cum solertia, non idem quidem, sed simile: ita & virtus naturalis cum rata. Omnibus enim videntur singuli ex moribus esse quodam modo natura. Etenim iusti, & temperantes, & fortes sumus, & cætera statim ab ortu habemus. sed vt aliud quid sit quærimus, quod proprie bonũ est, & talia alio modo adsint. Etenim pueris & bestiis naturales insunt habitus: sed sine intelligentia esse noxij apparent. Veruntamen tantum cerni constat: quod vt in corpore valido quod sine aspectu mouetur, contingit vt vehementer erret, quòd aspectum non habeat, ita quoque hîc euenit. sin intelligẽtiã acceperit, in agendo differt. habitus verò qui similis est, proprie tum virtus erit. Quare quemadmodum in opinandi vi duæ species sunt, solertia, & prudentia: ita in morali duæ sunt: altera virtus naturalis, altera rata est: atque harũ quę rata est, non sine prudẽtia gignitur. Itaque omnes virtutes prudentias esse inquiunt. & Socrates partim rectè quęrebat, partim errabat. quòd enim prudentias esse omnes virtutes putabat, errabat: quòd non sine prudentia, rectè dicebat. Signum autem est: etenim nunc omnes, cum definiunt virtutem, adiungunt vbi habitum dixerunt & ad quæ sit, qui congruat rectę rationi. recta autem est, quæ prudentiæ conuenit. Videtur igitur vaticinari quodam modo omnes, talẽ esse habitũ virtutẽ, qui pru- 13

dentiæ congruat. Paulum tamen vltra progrediẽdum est. non enim solùm qui rectæ rationi congruat, sed qui cum recta ratione habitus sit, virtus est. recta autem ratio de huiusmodi rebus prudentia est. Ac Socrates quidem rationes virtutes esse censebat (sciẽtias enim esse omnes) nos vero, cum ratione. Constat igitur ex iis quæ dicta sunt, neque propriè bonum esse posse sine prudentia: neque prudentem sine morali virtute. Quinetiam ea ratio hinc solui posset, qua disserere posit quis, separatas esse ab aliis alias virtutes. non enim idem est ad omnes aptissimus. quare aliam iam, aliam nõdum acceperit. hoc enim in naturalibus virtutibus contingit: ex quibus verò simpliciter bonus dicitur, non contingit. simul enim cum prudentia quæ vna est, omnes existent. Perspicuũ autem est, etiam si non esset actuosa, ea fore opus, propterea quòd eius partis virtus sit: & sine prudentia & virtute esse electionem rectam non posse. eo quod hæc finem, illa quæ ad finem tẽdunt vt agamus, facit. At verò neque præsidet quidem sapientiæ, neque melioris partis est. quemadmodum neque sanitati medicina. neque enim ipsa vtitur, sed vt fiat, prouidet. quocirca illius causa præcipit, non autem illi. Simile præterea illud est, si quis ciuilem, propterea quòd de omnibus præcipit, quæ in ciuitate sunt, diis præesse ac dominari etiam diceret.

τὰ τὴν φρόνησιν. δεῖ δὲ μικρὸν μεταβῆναι. οὐ γὰρ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ' ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις, ἀρετή ἐστιν. ὀρθὸς δὲ λόγος περὶ τῶν τοιούτων ἡ φρόνησίς ἐστι. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετ' εἶναι· ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας· ἡμεῖς δὲ, μετὰ λόγου. δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνιμον, ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ λύοιτ' ἂν, ᾧ διαλεχθείη τις ἂν, ὅτι χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ἀρεταί. οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυέστατος πρὸς ἁπάσας· ὥστε τὴν μὲν ἤδη, τὴν δ' οὔπω εἰληφὼς ἔσται. τοῦτο γὰρ κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται· καθ' ἃς δὲ ἁπλῶς λέγεται ἀγαθὸς, οὐκ ἐνδέχεται. ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει, μιᾷ οὔσῃ, πᾶσαι ὑπάρξουσι. δῆλον δὲ, κἂν εἰ μὴ πρακτικὴ ἦν, ὅτι ἔδει ἂν αὐτῆς, διὰ τὸ τοῦ μορίου ἀρετὴν εἶναι· καὶ ὅτι οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως, οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς. ἡ μὲν γὰρ τὸ τέλος, ἡ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γέ ἐστι τῆς σοφίας, οὐδὲ τοῦ βελτίονος μορίου. ὥσπερ οὐδὲ τῆς ὑγιείας ἡ ἰατρική. οὐ γὰρ χρῆται αὐτῇ· ἀλλ' ὁρᾷ ὅπως γένηται. ἐκείνης οὖν ἕνεκα ἐπιτάττει, ἀλλ' οὐκ ἐκείνῃ. ἔτι ὅμοιον, κἂν εἴ τις τὴν πολιτικὴν φαίη ἄρχειν τῶν θεῶν, ὅτι ἐπιτάττει περὶ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει.

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ ΤΟ Η.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα λεκτέον, ἄλλην ποιησαμένους ἀρχήν, ὅτι τῶν περὶ τὰ ἤθη φευκτῶν, τρία ἐστὶν εἴδη, κακία, ἀκρασία, θηριότης. τὰ δ' ἐναντία, τοῖς μὲν δυσὶ, δῆλα· τὸ μὲν γὰρ ἀρετὴν, τὸ δ' ἐγκράτειαν καλοῦμεν· πρὸς δὲ τὴν θηριότητα, μάλιστ' ἂν ἁρμόττοι λέγειν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετὴν, ἡρωϊκήν τινα καὶ θείαν, ὥσπερ Ὅμηρος περὶ Ἕκτορος πεποίηκε λέγοντα τὸν Πρίαμον, ὅτι σφόδρα ἦν ἀγαθὸς,

οὐδὲ ἐῴκει
Ἀνδρός γε θνητοῦ παῖς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.

ὥστ' εἰ, καθάπερ φασὶν, ἐξ ἀνθρώπων γίνονται θεοὶ δι' ἀρετῆς ὑπερβολὴν, τοιαύτη τις ἂν εἴη δηλονότι ἡ τῇ θηριωδείᾳ ἀντιτιθεμένη ἕξις. καὶ γὰρ ὥσπερ οὐδὲ θηρίου ἐστὶ κακία, οὐδ' ἀρετὴ, οὕτως οὐδὲ θεοῦ· ἀλλ' ἡ μὲν, τιμιώτερον ἀρετῆς· ἡ δὲ, ἕτερόν τι γένος κακίας. ἐπεὶ δὲ σπάνιον καὶ τὸ θεῖον ἄνδρα εἶναι, καθάπερ οἱ Λάκωνες εἰώθασι προσαγορεύειν, ὅταν ἀγασθῶσι σφόδρα του, σεῖος ἀνὴρ, φασίν· οὕτω καὶ ὁ θηριώδης ἐν τοῖς ἀνθρώποις σπάνιος· μάλιστα δ' ἐν τοῖς βαρβάροις ἐστί. γίνεται δ' ἔνια καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις. καὶ τοὺς διὰ κακ-

# ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

Liber septimus.

POST hæc autem alio sumpto initio, dicendum est, rerum in moribus fugiendarum tres species esse, vitium, incontinentiā, & feritatem: quarum duabus contraria manifesta sunt. alterum enim virtutem, alterum continentiam vocamus. feritati autem maxime congruat, si dicamus virtutem quæ supra nos est, heroicam quādam, ac diuinam, quemadmodum Homerus Priamum de Hectore loquētem fecit, quòd valde bonus esset,

—nec pater eius
Vir censebatur mortalis, sed Deus esse.

Quare si ex hominibus, sicuti dicunt, ob virtutis excellentiam, dij efficiuntur, huiusmodi quidam fuerit profectò habitus, qui feritati opponitur. Etenim sicut neque bestiæ vitium est, neque virtus, ita neque Dei: sed hæc præstantius quid virtute, illud diuersum quiddam à vitio genus est. Quoniam vero rarum est, vt vir diuinus sit: quemadmodum Lacones nūcupare solent, cum aliquem valde admirantur, Diuinus, inquiunt, vir est: sic & ferinus inter homines rarus est: maxime tamen inter barbaros est. fiunt vero nonnulla etiam morbis, & oblæsionibus. quin etiam eos qui vi-

tiositate homines exuperant, ita infamamus. Sed de tali quidem affectione, posthac mentio quædam facienda est. de vitio autem dictum est prius. De incontinentia vero, & mollitie, & deliciis differendum, & de continentia & tolerãtia. neque enim quasi de iisdem cum virtute & prauitate habitibus, vtraque harum existimanda est, neque vt aliud genus. Oportet autem sicut in aliis, positis iis quæ apparent, & in dubium primùm vocatis, ita demonstrare. ac maxime quidem omnia probabilia in his affectibus: sin minus, plurima & maxime rata. nam si soluãtur difficilia, & probabilia relinquantur, satis fuerit demonstratum. Videtur igitur & continentia & tolerantia in bonis & laudabilibus esse: at & incontinentia & mollities in prauis & vituperabilibus. Idem quoque esse continens & perstans in ratiocinatione, & incontinens & à ratiocinatione desistens. Atque incontinens quidẽ, sciens praua impulsus affectu agit: at cõtinens, prauas sciens esse cupiditates, ratione ductus non obsequitur. Temperantem quoque continentem & tolerãtem: atque talem, alij omnem esse temperantem, alij minime: & intemperantem incontinentem, & incontinentem intemperãtem confuse, alij diuersos esse aiunt. Prudentem verò interdum negant esse posse incontinẽtem: interdum nonnullos qui sint prudẽtes & solertes incontinentes esse. Præterea incontinẽtes dicuntur & iræ, & honoris, & lucri. Atque ea quidem sunt quæ dicuntur.

κίαι δὲ τὴν ἀνθρώπων ὑπερβάλλοντας, οὕτως ἐπιδυσφημοῦμεν. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης διαθέσεως, ὕστερον ποιητέον τινὰ μνείαν. περὶ δὲ κακίας εἴρηται πρότερον. περὶ δὲ ἀκρασίας, καὶ μαλακίας, καὶ τρυφῆς λεκτέον, καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερίας. οὔτε γὰρ ὡς περὶ τῶν αὐτῶν ἕξεων τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ μοχθηρίᾳ ἑκατέραν αὐτῶν ὑποληπτέον, οὔθ᾽ ὡς ἕτερον γένος. δεῖ δ᾽ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τιθέντας τὰ φαινόμενα, καὶ πρῶτον διαπορήσαντας, οὕτω δεικνύναι. μάλιστα μὲν πάντα τὰ ἔνδοξα περὶ ταῦτα τὰ πάθη, εἰ δὲ μὴ τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα. ἐὰν γὰρ λύηται τὰ δυσχερῆ, καὶ καταλείπηται τὰ ἔνδοξα, δεδειγμένον ἂν εἴη ἱκανῶς. δοκεῖ δὴ ἥ τε ἐγκράτεια καὶ καρτερία τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι· ἡ δὲ ἀκρασία τε καὶ μαλακία, τῶν φαύλων τε καὶ ψεκτῶν· καὶ ὁ αὐτὸς ἐγκρατὴς καὶ ἐμμενετικὸς τῷ λογισμῷ, καὶ ἀκρατὴς καὶ ἐκστατικὸς τοῦ λογισμοῦ. καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει διὰ πάθος· ὁ δ᾽ ἐγκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι, οὐκ ἀκολουθεῖ διὰ τὸν λόγον. καὶ τὸν σώφρονα μὲν, ἐγκρατῆ καὶ καρτερικόν· τὸν δὲ τοιοῦτον, οἱ μὲν πάντα σώφρονα, οἱ δ᾽ οὔ· καὶ τὸν ἀκόλαστον ἀκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρατῆ ἀκόλαστον συγκεχυμένως· οἱ δὲ ἑτέρους εἶναί φασι. τὸν δὲ φρόνιμον, ὁτὲ μὲν οὔ φασιν ἐνδέχεσθαι εἶναι ἀκρατῆ· ὁτὲ δὲ ἐνίους φρονίμους ὄντας καὶ δεινοὺς, ἀκρατεῖς εἶναι. ἔτι ἀκρατεῖς λέγονται καὶ θυμοῦ, καὶ τιμῆς, καὶ κέρδους. τὰ μὲν λεγόμενα ταῦτ᾽ ἐστίν.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς, ἀκρατεύεταί τις. ἐπιστάμενον μὲν οὖν οὔ φασί τινες οἷόν τε εἶναι. δεινὸν γὰρ ἐπιστήμης ἐνούσης, ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἀλλό τι κρατεῖν, καὶ περιέλκειν αὐτὴν ὥσπερ ἀνδράποδον. Σωκράτης μὲν γὰρ ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον, ὡς οὐκ οὔσης ἀκρασίας. οὐδένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα, πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν. οὗτος μὲν οὖν ὁ λόγος ἀμφισβητεῖ τοῖς φαινομένοις ἐναργῶς. καὶ δέον ζητεῖν περὶ τὸ πάθος εἰ δι' ἄγνοιαν, τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας. ὅτι γὰρ οὐκ οἴεταί γε ὁ ἀκρατευόμενος, πρὶν ἐν τῷ πάθει γενέσθαι, φανερόν. εἰσὶ δέ τινες, οἳ τὰ μὲν συγχωροῦσι, τὰ δ' οὔ. τὸ μὲν γὰρ ἐπιστήμης μηθὲν εἶναι κρεῖττον, ὁμολογοῦσι· τὸ δὲ μηθένα πράττειν παρὰ τὸ δόξαν βέλτιον, οὐχ ὁμολογοῦσι. καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀκρατῆ φασὶν οὐκ ἐπιστήμην ἔχοντα, κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ δόξαν. ἀλλὰ μὴν εἴ γε δόξα καὶ μὴ ἐπιστήμη, μηδ' ἰσχυρὰ ὑπόληψις ἡ ἀντιτείνουσα, ἀλλ' ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη τῷ μὴ ἐν ταύταις μένειν πρὸς ἐπιθυμίας ἰσχυράς. τῇ δὲ μοχθηρίᾳ οὐ συγγνώμη, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ τῶν ψεκτῶν· φρονήσεως ἄρα ἀντιτεινούσης. αὕτη γὰρ ἰσχυρότατον· ἀλλ' ἄτοπον. ἔσται γὰρ ὁ αὐτὸς ἅμα φρόνιμος καὶ ἀκρατής. φήσειε δ' ἂν οὐδεὶς φρονίμου εἶναι τὸ πράττειν ἑκόντα τὰ φαυλότατα. πρὸς δὲ τούτοις, δέδεικται πρότερον, ὅτι πρακτικός γε ὁ φρόνιμος. τῶν ἐσχάτων γάρ τις, καὶ τὰς ἄλ-

Dubitauerit autem quispiam, quo modo recte existimãs, aliquis faciat incontinenter. nam vt sciens quispiam agat, negant nonnulli fieri posse. graue enim fuerit, præsente scientia, vt putabat Socrates, aliud quid dominari, ac hunc quasi mancipium huc illuc trahere. Socrates enim in totũ aduersus rationem pugnabat, quasi non esset incontinẽtia. neminem enim existimantem prȩter id quod optimum est, agere, sed ex ignoratione. quæ sanè ratio iis repugnat quæ euidenter apparent: quærendúmque est in affectu si ignoratione, quis ignorationis modus fiat. nam non existimare qui incontinenter facit, antequàm in affectu sit, manifestum est. Sunt autem nõnulli, qui hæc concedunt, hæc minime. scientia enim nihil esse potentius concedũt: at neminem agere, præter id quod visum fuerit melius, non concedunt. ac propterea inquiunt incontinentem non scientiam habentem, à voluptatibus superari, sed opinionem. Veruntamen si opinio, & non sciẽtia, neque valida existimatio est, quæ resistit, sed remissa, vt in ambigentibus, venia est, non in his persistendo, aduersus vehementes cupiditates. at prauitati, nõ est venia, nec alicui ex aliis vituperabilibus: prudentia nimirum resistente. ea enim res validissima est. sed est absurdum. foret enim idem simul prudens & incontinens. at prudẽtis esse nemo diceret facere lubẽter pessima. Ad hæc vero, superius demõstratũ est, actuosum esse prudẽtem. vltimorum enim quispiam est, & virtu- 2

tibus reliquis præditus. Præterea si continens est in vehementibus & prauis cupiditatibus habendis, temperãs non erit continens, neque continens temperans. neque enim quod nimium est, temperãtis est, neque prauas habere, verũtamẽ oporteret: nam si bonæ sint cupiditates, prauus est habitus qui prohibet ne sequamur: quare non omnis continentia honesta est. si imbecillæ vero sint, & nõ prauæ, nihil præclarum erit: si prauæ & imbecillæ, nihil magnũ. Præterea si vt in omni opinione persistamus cõtinẽtia facit, praua est, vt si etiã in falsa: et si vt ab omni opinione desistamus, incõtinẽtia, erit aliqua incontinentia honesta: vt Sophoclis Neoptolemus in Philoctete. laudabilis enim, qui non perstaret in iis quæ ab Vlysse suadebãtur, quòd mẽtiri ægre ferret. Quinetiam sophistica ratio mentiens, hæsitatio est. cum enim velint incredibilia reuincere, vt arguti sint, cùm assequuti fuerint, ratio cõclusa hæsitatio est. vincta enim mẽs est, dum perstare quidem nõ vult, quòd non placeat quod cõclusum est: progredi verò non potest, quòd diluere non queat rationem. Euenit autem ex quadam ratione, vt imprudentia cum incontinentia virtus sit: cõtraria enim iis agit quæ existimat, per incontinentiam. existimat autem bona mala esse, non esséque agẽda. quare bona & non mala aget. Præterea qui quòd persuasus est, agit & sectatur iucunda & eligit, melior esse eo videretur, qui non ratione, sed per incontinẽtiam. sanabilior enim est, vt qui de sen-

λας ἔχων ἀρετάς. ἔτι εἰ μὲν ἐν τῷ ἐπιθυμίας ἔχειν ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ὁ ἐγκρατής, οὐκ ἔσται ὁ σώφρων ἐγκρατής, οὐδ᾽ ὁ ἐγκρατὴς σώφρων. οὔτε γὰρ τὸ ἄγαν, σώφρονος, οὔτε τὸ φαύλας ἔχειν, ἀλλὰ μὴν δεῖ γε. εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι, φαύλη ἡ κωλύουσα ἕξις μὴ ἀκολουθεῖν· ὥσθ᾽ ἡ ἐγκράτεια οὐ πᾶσα σπουδαία. εἰ δ᾽ ἀσθενεῖς καὶ μὴ φαῦλαι, οὐθὲν σεμνὸν οὐδ᾽ εἰ φαῦλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐθὲν μέγα. ἔτι εἰ πάσῃ δόξῃ ἐμμενετικὸν ποιεῖ ἡ ἐγκράτεια, φαύλη, οἷον εἰ καὶ τῇ ψευδεῖ· καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία ἐκστατικὸν, ἔσται τις σπουδαία ἀκρασία· οἷον ὁ Σοφοκλέους Νεοπτόλεμος ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ· ἐπαινετὸς γὰρ, οὐκ ἐμμένων οἷς ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψευδόμενος. ἔτι ὁ σοφιστικὸς λόγος ψευδόμενος, ἀπορία. διὰ γὰρ τὸ παράδοξα βούλεσθαι ἐλέγχειν, ἵνα δεινοὶ ὦσιν, ὅταν ἐπιτύχωσιν, ὁ γινόμενος συλλογισμὸς ἀπορία γίνεται. δέδεται γὰρ ἡ διάνοια, ὅταν μένειν μὲν μὴ βούληται, διὰ τὸ μὴ ἀρέσκειν τὸ συμπερανθέν· προϊέναι δὲ μὴ δύνηται, διὰ τὸ λύσαι μὴ ἔχειν τὸν λόγον. συμβαίνει δ᾽ ἔκ τινος λόγου ἡ ἀφροσύνη μετ᾽ ἀκρασίας ἀρετή· τἀναντία γὰρ πράττει ὧν ὑπολαμβάνει, διὰ τὴν ἀκρασίαν. ὑπολαμβάνει δὲ τἀγαθὰ κακὰ εἶναι, καὶ οὐ δεῖν πράττειν· ὥστε τἀγαθὰ καὶ οὐ τὰ κακὰ πράξει. ἔτι ὁ τῷ πεπεῖσθαι πράττων καὶ διώκων τὰ ἡδέα καὶ προαιρούμενος, βελτίων ἂν δόξειεν εἶναι τοῦ μὴ διὰ λογισμὸν, ἀλλὰ δι᾽ ἀκρασίαν. εὐιατότερος γὰρ διὰ τὸ μετα-

πεισθῆναι δεῖ. ὁ δ' ἀκρατὴς ἔνοχος τῇ παροιμίᾳ, ἐν ᾗ φαμέν, ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ ἐπιπίνειν; εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπέπειστο ἃ πράττει, μεταπεισθεὶς ἂν ἐπαύσατο· νῦν δὲ πεπεισμένος, οὐδὲν ἧττον ἄλλα πράττει. ἔτι εἰ περὶ πάντα ἀκρασία ἐστὶ καὶ ἐγκράτεια, τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής; οὐθεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας· φαμὲν δ' εἶναί τινας ἁπλῶς. αἱ μὲν οὖν ἀπορίαι τοιαῦταί τινες συμβαίνουσι. τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ, τὰ δὲ καταλιπεῖν. ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας, εὕρεσίς ἐστι.

Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, πότερον εἰδότες, ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες. εἶτα περὶ ποῖα τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἐγκρατῆ θετέον. λέγω δέ, πότερον περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἢ περί τινας ἀφωρισμένας. καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικόν, πότερον ὁ αὐτός, ἢ ἕτερός ἐστιν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσα συγγενῆ τῆς θεωρίας ἐστὶ ταύτης. ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς σκέψεως, πότερον ὁ ἐγκρατὴς καὶ ἀκρατής εἰσι, τῷ περὶ ἅ, ἢ τῷ πῶς ἔχοντες τὴν διαφοράν. λέγω δέ, πότερον τῷ περὶ ταδὶ εἶναι μόνον ἀκρατὴς ὁ ἀκρατής, ἢ οὔ. ἀλλὰ τῷ ὥς, ἢ οὔ, ἀλλὰ τῷ ἐξ ἀμφοῖν. ἔπειτ' εἰ περὶ ἅπαντ' ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ. οὔτε γὰρ περὶ ἅπαντά ἐστιν ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἀλλὰ περὶ ἅπερ ὁ ἀκόλαστος, οὔτε τῷ πρὸς ταῦτα ἁπλῶς ἔχειν· ταὐτὸν γὰρ ἂν ἦν τῇ ἀκολασίᾳ· ἀλλὰ τῷ ὡδὶ ἔχειν. ὁ μὲν γὰρ ἄγεται προαιρούμενος,

tentia deduci poſsit. at incõtinens prouerbio eſt obnoxius, quo dicimus, Cum aqua præfocat, quid inſuper bibere opus eſt? nam ſi non perſuaſus eſſet quę agit, diſſuaſus deſiſteret: nũc autem perſuaſus, nihilominus alia agit. Præterea ſi in omnibus incontinentia & continentia verſatur, quis ſimpliciter incontinens eſt? nam nemo omnes incõtinentias habet: quoſdam autem ſimpliciter eſſe dicimus. Ac tales quædam dubitationes incidunt. ex his autem alia tollẽda ſunt, alia relinquenda. nam dubitationis ſolutio, inuentio eſt.

Primum igitur conſiderandum eſt, 3
vtrũ ſcientes nécne, & quo modo ſciẽtes. deinde in quibus incontinens & cõtinens ponendus: hoc dico, vtrum in omni voluptate & ægritudine, an in quibuſdam definitis: tum continens & tolerans, vtrum idem ſit, an diuerſus: & ſimili modo de cæteris quæ cognata cõtẽplationis huius ſunt. Initium autem conſiderationis eſt, vtrum continens & incontinens, ex eo quod in quibuſdam, an ex eo quòd quodam modo, habeant differentiam: id dico, vtrum incontinẽs ex eo quòd in hiſce verſetur tantummodo, ſit incontinens, necne, an ex eo quòd quodã modo, necne, ſed ex vtriſque. Deinde an incontinentia & continẽtia in omnibus verſetur, necne. non enim in omnibus verſatur qui ſimpliciter eſt incõtinens, ſed in quibus intẽperans: neque quia ſimpliciter ad ea ſeſe habet (idem enim cum intemperantia eſſet) ſed eo quòd hoc modo habet. ille enim eligens ducitur, præſentem

voluptatem semper esse persequendam existimans: incontinens vero non existimat, persequitur tamen. Quòd ergo vera opinio, non scientia sit, ex qua incontinenter faciunt, nihil ad rationem refert. Nam nonnulli opinantiũ, non ambigunt, sed certo se scire putant. si igitur quia leuiter credunt, opinantes magis quàm scientes præter existimationem agent, sciẽtia ab opinione nihil differet. nonnulli enim nihilo minorem iis quæ opinantur, quàm alij iis quæ sciunt, fidẽ adhibent. Heraclitus verò declarat. Sed quoniam duobus modis scire dicimus (etenim qui habet & non vtitur sciẽtia, & qui vtitur scire dicitur) differet qui habẽs quidem, sed non contemplans agit quæ non agenda sunt, ab eo qui habens & cõtemplãs. hoc enim videtur graue: sed non, si non contemplans. Præterea cum duo propositionum modi sint, nihil vetat, vtranque habentem, præter scientiam agere, dum vniuersa tamen vtatur, & non ea quæ sit ex parte. singula enim sub actionem cadũt. Diuersum autem est etiam vniuersum. alterũ enim in se ipso, alterũ in re est: vt omni homini sicca conferre, & hũc esse hominem: vel siccum esse tale quid: sed si hoc huiusmodi sit, aut non habet, aut non operatur. Ex his igitur modis dici non potest quantum intererit: vt si ita res sit, nihil absurdum videatur: sin aliter, mirandum. Præterea habere scientiã alio modo quàm qui dicti sunt, contingit hominibus. nam dum habet quis, & non vtitur, diuersum esse habitum videmus:

νομίζων ἀεὶ δεῖν τὸ παρὸν ἡδὺ διώκειν. ὁ δ' οὐκ οἴεται μὲν, διώκει δέ. περὶ μὲν οὖν τοῦ δόξαν ἀληθῆ, ἀλλὰ μὴ ἐπιστήμην εἶναι, παρ' ἣν ἀκρατεύονται, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον. ἔνιοι γὰρ τῶν δοξαζόντων, οὐ διστάζουσιν, ἀλλ' οἴονται ἀκριβῶς εἰδέναι. εἰ οὖν διὰ τὸ ἠρέμα πιστεύειν, οἱ δοξάζοντες μᾶλλον τῶν ἐπισταμένων παρὰ τὴν ὑπόληψιν πράξουσιν, οὐδὲν διοίσει ἐπιστήμη δόξης. ἔνιοι γὰρ πιστεύουσιν οὐδὲν ἧττον οἷς δοξάζουσιν, ἢ ἕτεροι οἷς ἐπίστανται. δηλοῖ δὲ Ἡράκλειτος. ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν τὸ ἐπίστασθαι· καὶ γὰρ ἔχων μὲν, οὐ χρώμενος δὲ τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ὁ χρώμενος λέγεται ἐπίστασθαι· διοίσει τὸ ἔχοντα μὲν, μὴ θεωροῦντα δὲ, πράττειν ἃ μὴ δεῖ πράττειν, τοῦ ἔχοντα καὶ θεωροῦντα· τοῦτο γὰρ δοκεῖ δεινὸν, ἀλλ' οὐκ, εἰ μὴ θεωρῶν. ἔτι ἐπεὶ δύο τρόποι τῶν προτάσεων, ἔχοντα μὲν ἀμφοτέρας, οὐδὲν κωλύει πράττειν παρὰ τὴν ἐπιστήμην· χρώμενον μέντοι τῇ καθόλου, ἀλλὰ μὴ τῇ κατὰ μέρος. πρακτὰ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα. διαφέρει δὲ καὶ τὸ καθόλου. τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ, τὸ δ' ἐπὶ τοῦ πράγματός ἐστιν· οἷον ὅτι παντὶ ἀνθρώπῳ συμφέρει τὰ ξηρὰ, καὶ ὅτι οὗτος ἄνθρωπος, ἢ ὅτι ξηρὸν τὸ τοιόνδε· ἀλλ' εἰ τόδε τοιόνδε, ἢ οὐκ ἔχει, ἢ οὐκ ἐνεργεῖ. κατά γε δὴ τούτους διοίσει τοὺς τρόπους ἀμήχανον ὅσον· ὥστε δοκεῖν οὕτω μὲν εἰδέναι μηθὲν ἄτοπον, ἄλλως δὲ, θαυμαστόν. ἔτι τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην, ἄλλον τρόπον τῶν νῦν ῥηθέντων ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις. ἐν τῷ γὰρ ἔχειν μὲν, μὴ χρῆσθαι δὲ, διαφέρουσαν ὁρῶμεν τὴν ἕξιν·

ὥστε καὶ ἔχειν πως καὶ μὴ ἔχειν· οἷον τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, καὶ οἰνωμένον. ἀλλὰ μὴν οὕτω διατίθενται οἵ γε ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες. θυμοὶ γὰρ καὶ ἐπιθυμίαι ἀφροδισίων, καὶ ἔνια τῶν τοιούτων, ἐπιδήλως καὶ τὸ σῶμα μεθιστᾶσιν· ἐνίοις δὲ καὶ μανίας ποιοῦσι. δῆλον οὖν ὅτι ὁμοίως ἔχειν λεκτέον τοὺς ἀκρατεῖς τούτοις. τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, οὐδὲν σημεῖον. καὶ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πάθεσι τούτοις ὄντες, ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους· καὶ οἱ πρῶτον μαθόντες, συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους, ἴσασι δ' οὔπω. δεῖ γὰρ συμφῦναι· τοῦτο δὲ χρόνου δεῖ. ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ὑποληπτέον λέγειν καὶ τοὺς ἀκρατευομένους. ἔτι καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις ἐπιβλέψειε τὴν αἰτίαν. ἡ μὲν γὰρ καθόλου δόξα, ἡ δ' ἑτέρα περὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν, ὧν αἴσθησις ἤδη κυρία. ὅταν δὲ μία γένηται ἐξ αὐτῶν, ἀνάγκη τὸ συμπερανθὲν, ἔνθα μὲν φάναι τὴν ψυχήν, ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς πράττειν εὐθύς. οἷον, εἰ παντὸς γλυκέος γεύεσθαι δεῖ, τουτὶ δὲ γλυκὺ, ὡς ἕν τι τῶν καθ' ἕκαστον, ἀνάγκη τὸν δυνάμενον καὶ μὴ κωλυόμενον, ἅμα τοῦτο καὶ πράττειν. ὅταν οὖν ἡ μὲν καθόλου ἐνῇ, κωλύουσα γεύεσθαι· ἡ δὲ, ὅτι πᾶν τὸ γλυκὺ ἡδύ· τουτὶ δὲ γλυκύ· αὕτη δὲ ἐνεργεῖ· τύχῃ δ' ἐπιθυμία ἐνοῦσα, ἡ μὲν λέγει φεύγειν τοῦτο· ἡ δ' ἐπιθυμία ἄγει. κινεῖν γὰρ ἕκαστον δύναται τῶν μορίων. ὥστε συμβαίνει ὑπὸ λόγου πως

vt & habeat quodam modo, & non habeat: vt qui dormit, qui furit, & qui vinolentus est. at verò ita afficiuntur etiam qui in affectibus sunt. iræ enim & venereorum cupiditates, nonnulláque ex huiusmodi, corpus etiam manifeste immutant: quibusdam verò furores pariunt. Cõstat igitur simili modo affectos incontinẽtes atque hos dicendos esse. Eorum autem sermones quos ex scientia ducunt, afferre, indicium nullum est. & enim qui sunt in his affectibus, demonstrationes, & carmina Empedoclis recẽsent: qui item primum didicerunt, continuant quidem verba, nondum tamen sciunt. cohæreat enim altius oportet, id vero tempus requirit. Quocirca, vt histriones, ita etiam censendi sunt dicere qui incontinenter faciunt. Præterea ita quoq; naturaliter inspicere causam quispiã posit. altera enim vniuersa opinio, altera de singulis est, quibus iam præsidet sensus. quando autem ex ipsis vna euaserit, necesse est, vt quod conclusum est, alibi quidem enunciet animus, in efficientibus vero agat statim: vt si omne dulce gustandum est, hoc autem est dulce, vtpote vnum quiddam ex singulis, necesse est vt qui potest, & non prohibetur, simul cum hoc quoque agat. Quando igitur vniuersa opinio inest, quę prohibeat gustare: altera vero, quòd omne dulce suaue est: hoc autem est dulce: atque hæc operatur: forte vero adest cupiditas, illa quidem fugiendum esse ait, cupiditas verò ducit. nam mouere vnũquodque ex mẽbris potest. quare cõtingit ex ratione quodã mo-

do & opinione incontinenter facere: quæ non per se, sed ex accidenti contraria sit. cupiditas enim, non opinio, rectę rationi contraria est. Quare etiam ob id bestiæ non incontinentes sunt, quia non habent vniuersi existimationem, sed singulorum imaginationem & memoriã. Quomodo verò soluatur ignorantia, & incontinens rursus efficiatur sciens, eadem ratio est & de temulento & dormiente, nec propria huius affectionis, quæ quidem à naturæ indagatoribus audienda est. Quoniã autem vltima propositio & sensilis rei opinio, actionúmque domina est, hanc vel non habet qui in affectu est, vel ita habet, vt non eo quòd habet, liceat scire, sed dicere, vt vinolentus Empedoclis carmina: & propterea quòd vltimus terminus nõ vniuersus, neque ita vt vniuersus scientiam efficere videtur. Atque id quod quærebat Socrates, videtur contingere. non enim præsente ea quæ videtur propriè esse scientia, oritur affectus: neque ipsa affectu distrahitur: sed sentiente. sciens ne igitur, necne, & quo modo sciens facere incõtinenter quispiam posit, tot verbis dictum sit.

4 Vtrum verò sit aliquis simpliciter incontinens, an omnes ex parte: & si sit, in quibus versetur, dicẽdum deinceps est. In voluptatib' igitur & doloribus versari cõtinẽtes ac tolerãtes, & incontinẽtes ac molles perspicuũ est. Quia verò efficiẽtium voluptatem, alia necessaria sunt, alia expetenda quidem per se, sed excessum habentia, necessaria quidem sunt

καὶ δόξης ἀκρατεύεσθαι· οὐκ ἐναντίας δὲ καθ᾽ αὑτήν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ἡ γὰρ ἐπιθυμία ἐναντία, ἀλλ᾽ οὐχ ἡ δόξα τῷ ὀρθῷ λόγῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο τὰ θηρία οὐκ ἀκρατῆ, ὅτι οὐκ ἔχει καθόλου ὑπόληψιν, ἀλλὰ τῶν καθ᾽ ἕκαστα φαντασίαν καὶ μνήμην. πῶς δὲ λύεται ἄγνοια καὶ πάλιν γίνεται ἐπιστήμων ὁ ἀκρατής, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ οἰνωμένου καὶ καθεύδοντος, καὶ οὐκ ἴδιος τούτου τοῦ πάθους, ὃν δεῖ παρὰ τῶν φυσιολόγων ἀκούειν. ἐπεὶ δ᾽ ἡ τελευταία πρότασις δόξα τε αἰσθητοῦ, καὶ κυρία τῶν πράξεων, ταύτην ἢ οὐκ ἔχει ὁ ἐν τῷ πάθει ὤν, ἢ οὕτως ἔχει, ὡς οὐκ ἦν τὸ ἔχειν ἐπίστασθαι, ἀλλὰ λέγειν ὥσπερ ὁ οἰνωμένος τὰ Ἐμπεδοκλέους· καὶ διὰ τὸ μὴ καθόλου, μηδ᾽ ἐπιστημονικὸν ὁμοίως εἶναι δοκεῖν τῷ καθόλου τὸν ἔσχατον ὅρον. καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει Σωκράτης συμβαίνειν. οὐ γὰρ τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης παρούσης, γίνεται τὸ πάθος· οὐδ᾽ αὕτη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς. περὶ μὲν οὖν τοῦ εἰδότα, καὶ μή, καὶ πῶς εἰδότα, ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι, τοσαῦτα εἰρήσθω.

Πότερον δ᾽ ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατής, ἢ πάντες κατὰ μέρος, καὶ εἰ ἔστι, περὶ ποῖά ἐστι, λεκτέον ἐφεξῆς. ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν οἵ τ᾽ ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοί, καὶ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοί, φανερόν. ἐπεὶ δ᾽ ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα τῶν ποιούντων ἡδονήν, τὰ δ᾽ αἱρετὰ μὲν καθ᾽ αὑτά, ἔχοντα δ᾽ ὑπερβολήν, ἀναγκαῖα μὲν

τὰ σωματικά· λέγω δὲ τὰ τοιαῦτα, τά, τε περὶ τὴν τροφὴν, καὶ τὴν τῶν ἀφροδισίων χρείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωματικῶν, περὶ ἃ τὴν ἀκολασίαν ἔθεμεν καὶ τὴν σωφροσύνην· τὰ δ᾽, ἀναγκαῖα μὲν οὔ· αἱρετὰ δὲ καθ᾽ αὑτά· λέγω δ᾽, οἷον νίκην, τιμὴν, πλοῦτον, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡδέων. τοὺς μὲν οὖν πρὸς ταῦτα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας τὸν ἐν αὑτοῖς, ἁπλῶς μὲν οὐ λέγομεν ἀκρατεῖς· προστιθέντες δὲ τὸ χρημάτων ἀκρατεῖς, καὶ κέρδους, καὶ τιμῆς, καὶ θυμοῦ· ἁπλῶς δ᾽ οὔ, ὡς ἑτέρους καὶ καθ᾽ ὁμοιότητα λεγομένους· ὥσπερ ἄνθρωπος, ὁ τὰ ὀλύμπια νενικηκώς. ἐκείνῳ γὰρ ὁ κοινὸς λόγος τοῦ ἰδίου μικρῷ διέφερεν, ἀλλ᾽ ὅμως ἕτερος ἦν. σημεῖον δέ· ἡ μὲν γὰρ ἀκρασία ψέγεται, οὐχ ὡς ἁμαρτία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς κακία τις, ἢ ἁπλῶς οὖσα, ἢ κατά τι μέρος· τούτων δ᾽ οὐθείς. τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, περὶ ἃς λέγομεν τὸν σώφρονα καὶ ἀκόλαστον, ὁ μὴ τῷ προαιρεῖσθαι τῶν τε ἡδέων διώκων τὰς ὑπερβολὰς, καὶ τῶν λυπηρῶν φεύγων, πείνης, καὶ δίψης, καὶ ἀλέας, καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάνοιαν ἀκρατὴς λέγεται, οὐ κατὰ πρόσθεσιν· ὅτι περὶ τάδε· καθάπερ ὀργῆς, ἀλλ᾽ ἁπλῶς μόνον. σημεῖον δέ· καὶ γὰρ μαλακοὶ λέγονται περὶ ταύτας, περὶ ἐκείνων δ᾽ οὐδεμίαν. καὶ διὰ τοῦτ᾽ εἰς ταυτὸ τὸν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον τίθεμεν, καὶ ἐγκρατῆ καὶ σώφρονα· ἀλλ᾽ οὐκ ἐκείνων οὐδένα, διὰ τὸ περὶ τὰς αὐτάς πως ἡδονὰς καὶ λύπας εἶ-

corporea: huiusmodi dico, quę ad alimētū, & venereorū vsum pertinent, ac ē corporeis talia, in quibus temperantiam & intemperantiā cōstituimus: alia verò non necessaria, sed per se eligenda: dico autem, vt victoriā, honorem, diuitias, ac talia quæ in bonis sunt & iucundis. eos ergo qui in his præter rectam rationem quæ in ipsis est excedunt, simpliciter quidem incontinētes non dicimus, sed addentes pecuniarum, lucri, honoris, iræ incontinentes: non autem simpliciter, vt pote diuersos, & qui ex similitudine dicantur, veluti homo qui olympiis vicit. illi enim cōmunis ratio à propria parum distabat: sed diuersa tamen erat. cuius rei signū est: nam incontinētia vituperatur, non vt error tantum, sed vt vitium quoddam, quod simpliciter, aut ex parte aliqua sit: horum autē nemo, sed eorum qui in corporeis oblectationibus versantur, in quibus temperantem & intemperātem dicimus, qui non electione, iucundorum sectatur exuperātias, & molestorum fugit, famis, sitis, caloris, frigoris, cæterorúmque omniū quæ ad tactum gustatúmque spectant, sed præter electionem & cogitationem, incontinens dicitur, non ex adiunctione (quia in his versetur) velut iræ, sed simpliciter tantū. Indicio verò est: nam molles in his, non in aliqua ex illis dicūtur. & propterea in eodem incontinentem & intemperantem ponimus, atque continentem & temperantem, sed non ex illis quempiā, quòd in iisdem quodam modo voluptates doloresque ver-

sentur. ac hi quidem in his versantur, sed non eodem modo: illi enim eligunt, hi nō eligunt. Itaque magis intemperantem eum diceremus, qui nihil, vel leuiter cupiens, excessus sectatur, & dolores mediocres fugit: quàm hunc qui idem facit, quia vehementer cupit. quid enim faceret ille, si iuuenilis accessisset cupiditas, & in necessariarum rerum inopia, vehemens dolor? Quoniam verò cupiditatum & voluptatum aliæ sunt ex iis quæ genere sunt honesta ac proba (nam iucundorum nōnulla natura sunt expetenda, alia his cōtraria, alia media, sicut prius distinximus, vt pecuniæ, lucrū, victoriç, & honor) in omnibus profecto & talibus, & mediis, non quia afficiuntur, & cupiunt, & amant, vituperātur, sed quia quodā modo, & excedūt. Idcirco quicunque prçter rationem vel superantur, vel persecuntur aliquid ex iis quæ natura sunt honesta & bona, vt illi qui honori, & magis quàm oportet, student, vel liberis & parentibus (bona enim hæc sunt, & laudantur qui in iis student: sed in his tamen excessus etiam quidam est, si quis quemadmodū Niobe aduersus Deos pugnet, aut erga patrē ita esset affectus, vt Satyrus qui Philopator appellabatur. valde enim insanire videbatur) nulla sanè in his prauitas quidem existit, ob id quod dictum est: quòd vnūquodque per se sit ex iis quæ natura sunt expetenda; praui tamen & fugiendi excessus ipsorum sunt. simili modo quoque, neque incontinentia. nā incontinentia non modò fugienda, ve-

ται· οἱ δ' εἰσὶ μὲν περὶ ταῦτα, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως εἰσίν· ἀλλ' οἱ μὲν προαιροῦνται, οἱ δ' οὐ προαιροῦνται. διὸ μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις μηδ' ἐπιθυμῶν, ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολάς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα. τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειεν, εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανική, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας, λύπη ἰσχυρά. ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἡδονῶν, αἱ μέν εἰσι τῷ γένει καλῶν καὶ σπουδαίων· τῶν γὰρ ἡδέων ἔνια φύσει αἱρετά· τὰ δ' ἐναντία τούτων· τὰ δὲ μεταξύ, καθάπερ διείλομεν πρότερον· οἷον χρήματα, καὶ κέρδος, καὶ νίκη, καὶ τιμή· πρὸς ἅπαντα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα καὶ τὰ μεταξύ, οὐ τῷ πάσχειν καὶ ἐπιθυμεῖν καὶ φιλεῖν ψέγονται, ἀλλὰ τῷ πως, καὶ ὑπερβάλλειν. διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον ἢ κρατοῦνται, ἢ διώκουσι τῶν φύσει τι καλῶν καὶ ἀγαθῶν, οἷον οἱ περὶ τιμήν, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ σπουδάζοντες, ἢ περὶ τέκνα καὶ γονεῖς· καὶ γὰρ ταῦτα τῶν ἀγαθῶν· καὶ ἐπαινοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες· ἀλλ' ὅμως ἔστι τις ὑπερβολὴ καὶ ἐν τούτοις, εἴ τις ὥσπερ ἡ Νιόβη μάχοιτο καὶ πρὸς τοὺς θεούς, ἢ ὥσπερ Σάτυρος ὁ Φιλοπάτωρ ἐπικαλούμενος, περὶ τὸν πατέρα· λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν· μοχθηρία μὲν οὖν οὐδεμία περὶ ταῦτ' ἐστί, διὰ τὸ εἰρημένον· ὅτι φύσει τῶν αἱρετῶν ἕκαστόν ἐστι δι' αὑτό· φαῦλαι δὲ καὶ φευκταὶ αὐτῶν εἰσὶν αἱ ὑπερβολαί. ὁμοίως δὲ οὐδ' ἀκρασία. ἡ γὰρ ἀκρασία οὐ μόνον φευκτόν, ἀλ-

καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστί. δι' ὁμοιότητα δὲ τοῦ πάθους, προσεπιτιθέντες τὴν ἀκρασίαν, περὶ ἑκάστου λέγουσιν, οἷον κακὸν ἰατρὸν, καὶ κακὸν ὑποκριτὴν, ὃν ἁπλῶς οὐκ ἂν εἴποιεν κακόν. ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐνταῦθα διὰ τὸ μὴ κακίαν εἶναι ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ τῷ ἀνάλογον ὁμοίαν. οὕτω δῆλον ὅτι κἀκεῖ ὑποληπτέον μόνον ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν εἶναι, ἥτις ἐστὶ περὶ ταὐτὰ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ. περὶ δὲ θυμὸν καθ' ὁμοιότητα λέγομεν· διὸ καὶ προστιθέντες, ἀκρατῆ θυμοῦ, ὥσπερ τιμῆς, καὶ κέρδους φαμέν.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια μὲν ἡδέα φύσει, καὶ τούτων τὰ μὲν ἁπλῶς, τὰ δὲ κατὰ γένη καὶ ζῴων καὶ ἀνθρώπων, τὰ δ' οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ πηρώσεις, τὰ δὲ δι' ἔθη γίνεται, τὰ δὲ διὰ μοχθηρὰς φύσεις, ἔστι καὶ περὶ τούτων ἕκαστα παραπλησίας ἰδεῖν ἕξεις· λέγω δὲ τὰς θηριώδεις, οἷον τὴν ἄνθρωπον, ἣν λέγουσι τὰς κυούσας ἀνασχίζουσαν, τὰ παιδία κατεσθίειν, ἢ οἵοις φασὶ χαίρειν ἐνίους τῶν ἀπηγριωμένων περὶ τὸν Πόντον, τοὺς μὲν ὠμοῖς, τοὺς δὲ κρέασιν ἀνθρώπων, τοὺς δὲ τὰ παιδία δανείζειν ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν, ἢ τὸ περὶ Φάλαριν λεγόμενον· αὗται μὲν θηριώδεις, αἱ δὲ διὰ νόσους γίνονται καὶ μανίας ἐνίοις· ὥσπερ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας καὶ φαγὼν, καὶ ὁ τοῦ συνδούλου τὸ ἧπαρ. αἱ δὲ νοσηματώδεις, ἢ ἐξ ἔθους, οἷον αἱ τῶν τριχῶν τίλσεις, καὶ ὀνύχων τρώξεις, ἔτι δ' ἀνθράκων καὶ γῆς. πρὸς δὲ τούτοις, ἡ τῶν ἀφροδισίων τοῖς ἄρ-

rum etiā ex iis est quæ vituperāda sunt. ex affectus tamen similitudine, incontinentiam adiungētes, de vno quoque dicunt, vt malum medicum, & malū histrionem, quē simpliciter malum nullo modo dicerent. Queadmodum neque hîc quòd vnumquodque ipsorum non vitium, sed proportione simile sit: ita videlicet etiam illic existimandum est, incontinentiam & continentiā eam duntaxat esse, quæ in iisdem in quibus temperantia versatur, & intemperātia. In ira verò per similitudinem dicimus: ob id etiam addentes, irę incontinentē, veluti honoris, & lucri dicimus.

Cùm autem nonnulla iucunda natū- 5
ra sint, atque ex his alia simpliciter, alia pro generibus & animalium & hominum: nonnulla vero non sint, sed partim oblæsionibus, partim cōsuetudine fiant, partim ob naturas prauas, in horū singulis inspicere similes habitus possumus, dico autē ferinos, cuiusmodi erat mulier, quam grauidas rescindentem, fœtus deuorare consueuisse inquiunt: vel quibus aiūt quosdam efferatos circa Pontum oblectari, alios crudis, alios hominum carnibus, alios sibi inuicem infantes ad epulandū mutuare: vel quod de Phalaride dicitur: hi quidem ferini habitus sunt, alij vero nonnullis ex morbo & insania contingunt: vt qui matrē mactauit, & comedit, & qui conserui iecur. alij autem morbosi sunt, vel ex cōsuetudine, vt pilorum euulsiones, vnguium rosiones, carbonum etiam & terræ. præterea venereorum vsus cum ma-

ribus: aliis enim natura, aliis conſuetudine eueniunt, vt illis qui à pueritia aſſueuerunt. Quibuſcunque igitur in cauſa eſt natura, eos incontinentes appellaret nemo: ſicut neque fœminas, quòd non incubent, ſed ſuccubent: ſimili modo neque qui ex cōſuetudine morboſi ſunt. Ac habere quidē vnumquodque horum, vitij terminos excedit, perinde atque feritas: habentē tamē ſuperare, vel ſuperari, non incontinentia ſimplex eſt, ſed ex ſimilitudine, ſicut etiā in ira hoc affectionis modo affectus, nō incōtinēs dicendus eſt. Omne enim excedens vitium & inſipientia, & timiditas, & intemperantia, & acerbitas, partim ferinę, partim morboſæ ſunt. quidā enim talis natura eſt, vt omnia timeat, etiā ſi mus obſtrepuerit, ferina timiditate timidus. quidam verò felem ex morbo timebat, vt ex inſipientibus alij qui ratiocinari nequeunt, & ſenſu tantummodo viuūt, ferini ſunt, cuiuſmodi nonnullæ lōginquorum barbarorum nationes ſunt. alij autem ex morbis, vt comitialibus aut inſaniis morboſi ſunt. fieri vero poteſt, vt ex his aliqua interdum quiſpiam habeat tantum, & non ſuperetur: dico, vt ſi Phalaris ſe cohibuiſſet, cupiens infantem edere, & venereorum nefariam voluptatē: fit etiam vt ſuperetur, nō ſolùm habeat hæc aliquis. Quemadmodum igitur & prauitas, ea quidē quæ homini cōgruit, ſimpliciter prauitas dicitur, alia vero cum additione appellatur ferina, vel morboſa, non ſimpliciter, eodē modo ſcilicet incontinentia eſt, alia fe-

ρεσι· τοῖς μὲν γὰρ φύσει, τοῖς δ' ἐξ ἔθους συμβαίνουσιν· οἷον τοῖς ἐθιζομένοις ἐκ παίδων. ὅσοις μὲν οὖν φύσις αἰτία, τούτους μὲν οὐδ' ἂν εἷς εἴποι ἀκρατεῖς· ὥσπερ οὐδὲ τὰς γυναῖκας, ὅτι οὐκ ὀπυίουσιν, ἀλλ' ὀπυίονται· ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς νοσηματωδῶς ἔχουσι δι' ἔθος. τὸ μὲν οὖν ἔχειν ἕκαστα τούτων, ἔξω τῶν ὅρων ἐστὶ τῆς κακίας, καθάπερ καὶ ἡ θηριότης. τὸ δ' ἔχοντα κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, οὐχ ἡ ἁπλῆ ἀκρασία, ἀλλ' ἡ κατὰ ὁμοιότητα, καθάπερ καὶ τὸν περὶ τοὺς θυμοὺς ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ πάθους, ἀκρατῆ δ' οὐ λεκτέον. πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν θηριώδεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις εἰσίν. ὁ μὲν γὰρ φύσει τοιοῦτος, οἷος δεδιέναι πάντα, κἂν ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός. ὁ δὲ τὴν γαλῆν ἐδεδίει διὰ νόσον· καὶ τῶν ἀφρόνων, οἱ μὲν ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, θηριώδεις, ὥσπερ ἔνια γένη τῶν πόρρω βαρβάρων. οἱ δὲ διὰ νόσους, οἷον τὰς ἐπιληπτικάς, ἢ μανίας, νοσηματώδεις. τούτων δ' ἔστι μὲν ἔχειν τινὰ ἐνίοτε μόνον, μὴ κρατεῖσθαι δέ. λέγω δέ, οἷον εἰ Φάλαρις κατεῖχεν, ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν, ἢ πρὸς ἀφροδισίων ἄτοπον ἡδονήν. ἔστι δὲ καὶ κρατεῖσθαι, μὴ μόνον ἔχειν. ὥσπερ οὖν καὶ μοχθηρία, ἡ μὲν κατ' ἄνθρωπον ἁπλῶς λέγεται μοχθηρία· ἡ δὲ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι θηριώδης ἢ νοσηματώδης· ἁπλῶς δ' οὔ· τὸν αὐτὸν τρόπον δῆλον ὅτι καὶ ἀκρασία ἐστίν, ἡ μὲν θηριώδης

ριώδης, ἡ δὲ νοσηματώδης· ἁπλῶς δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολασίαν μόνη. ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτειά ἐστι μόνον περὶ ἅπερ ἀκολασία καὶ σωφροσύνη, καὶ ὅτι περὶ τὰ ἄλλα ἐστὶν ἄλλο εἶδος ἀκρασίας, λεγόμενον κατὰ μεταφορὰν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, δῆλον.

Ὅτι δὲ καὶ ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ τοῦ θυμοῦ, ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν, θεωρήσωμεν. ἔοικε γὰρ ὁ θυμὸς ἀκούειν μέν τι τοῦ λόγου, παρακούειν δὲ, καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ λεγόμενον, ἐκθέουσιν, εἶτα ἁμαρτάνουσι τῆς προστάξεως· καὶ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος, ἂν μόνον ψοφήσῃ, ὑλακτοῦσιν· οὕτως ὁ θυμὸς διὰ θερμότητα καὶ ταχυτῆτα τῆς φύσεως, ἀκούσας μὲν, οὐκ ἐπίταγμα δὲ ἀκούσας, ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν. ὁ μὲν γὰρ λόγος ἢ ἡ φαντασία, ὅτι ὕβρις ἢ ὀλιγωρία, ἐδήλωσεν· ὁ δ', ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν, χαλεπαίνει δὴ εὐθύς· ἡ δ' ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ὅτι ἡδὺ ὁ λόγος ἢ ἡ αἴσθησις, ὁρμᾷ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν. ὥσθ' ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως, ἡ δ' ἐπιθυμία, οὔ. αἰσχίων οὖν. ὁ μὲν γὰρ τοῦ θυμοῦ ἀκρατὴς, τοῦ λόγου πως ἡττᾶται· ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ οὐ τοῦ λόγου. ἔτι ταῖς φυσικαῖς συγγνώμη μᾶλλον ἀκολουθεῖν ὀρέξεσιν, ἐπεὶ καὶ ἐπιθυμίαις ταῖς τοιαύταις μᾶλλον, ὅσαι κοιναὶ πᾶσι, καὶ ἐφ' ὅσον κοιναί· ὁ δὲ θυμὸς φυσικώτερον, καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων.

rina, alia morbosa: simpliciter vero sola ea quæ intemperantiæ humanæ respōdet. Incontinentiam itaque & continentiam in iis tantum versari in quibus intemperantia & temperantia, & in aliis aliam incontinentiæ speciem esse, quæ per translationem dicatur, & non simpliciter, perspicuum est.

6 Minus verò etiam turpem esse incōtinētiam iræ, quàm cupiditatum, obseruemus. ira enim audire quidem rationē in aliquo videtur, non attente tamen audire: quemadmodum festini ministri, qui prius quàm omne quod dicitur audiuerint, excurrunt: deinde officio desunt: canes quoque ante quàm inspexerint an amicus sit, si strepitum tantummodo fecerit, latrant: ita ira ob feruorē celeritatémque naturæ, audiēs quidem, sed non quid præcipiatur attendens, ad vindictam irruit. nam ratio quidē vel imaginatio contumeliam aut contemptum monstrauit, ipsa, quasi iam conclu serit bellum ei esse inferendum, statim ferocit: at cupiditas, si tantum ratio aut sensus suaue esse dixerit, ad fruendum festinat. quare ira rationem quodā modo sequitur, cupiditas minime. turpior igitur est. iræ enim incōtinens à ratione quodam modo vincitur, hic verò à cupiditate, non à ratione. Præterea naturales venia magis sequi appetitiones (videtur) cum eas etiam cupiditates magis, quæ communes omnibus sunt, & quatenus sunt communes: at iracundia, & acerbitas naturalis magis est quàm cupiditates excessus, & non necessariæ:

quemadmodum ille qui se excusabat quòd patrem verberasset: nam hic, inquit, suum, & ille superiorem: & monstrās puellum, hic etiam me, inquit, vbi vir euaserit. cognatum enim nobis est. ille quoque qui trahebatur à filio, ad fores desistere iubebat: nam se quoque eo vsque patrē suum traxisse. Pręterea iniusti ores sunt qui magis insidiosi. iracūdus quidē certe nō est insidiosus, nec ira, sed apertus: at cupiditas, vt Venerē dicunt,

» Nā fraudes nectentis cyprigenæ, &

» Zonam de pectore soluit, Homerus.

» Hæc fraus est, quæ vel prudentes decipit ipsos.

Quare si iniustior & turpior incontinentia hæc est, quàm ea quæ in ira versatur, & simpliciter incontinentia, & quodam modo vitium est. Pręterea nemo dolore affectus libidinatur: quisquis autem iratus facit, cum dolore facit: qui vero libidinatur, cum voluptate. si igitur ob quę indignari maxime cōuenit, ea sunt iniustiora, incōtinentia quoque ex cupiditate erit. nam in ira libidinari non est. incontinentiā itaq; cupiditatū esse turpiorem quàm irę, continentiam item & incontinentiam in cupiditatibus & voluptatibus corporeis versari, constat. Harum autem ipsarum differentiæ sumendæ sunt. sicut enim à principio dictum fuit, aliæ humanæ sunt ac naturales, & genere & magnitudine: alię ferinæ, alię ex oblæsionibus & morbis. ac in harum primis temperantia & intemperantia solùm versatur: itaque bestias neque temperantes, neque intemperantes dicimus, nisi per translationē:

ὥσπερ ὁ ἀπολογούμενος ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι· καὶ γὰρ οὗτος, ἔφη, τὸν ἑαυτοῦ, κἀκεῖνος τὸν ἄνωθεν· καὶ τὸ παιδίον δείξας, καὶ οὗτος ἐμέ, ἔφη, ὅταν ἀνὴρ γένηται· συγγενὲς γὰρ ἡμῖν. καὶ ὁ ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, παύεσθαι ἐκέλευε πρὸς ταῖς θύραις· καὶ γὰρ αὐτὸς ἑλκύσαι τὸν πατέρα μέχρις ἐνταῦθα. ἔτι ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι. ὁ μὲν οὖν θυμώδης, οὐκ ἐπίβουλος, οὐδ' ὁ θυμός, ἀλλὰ φανερός· ἡ δ' ἐπιθυμία καθάπερ τὴν Ἀφροδίτην φασίν,

» Δολοπλόκου γὰρ κυπρογενοῦς. καὶ

» τὸν κεστὸν ἱμάντα, Ὅμηρος.

» Πάρφασις ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονέοντος.

ὥστ' εἴπερ ἀδικωτέρα καὶ αἰσχίων ἡ ἀκρασία αὕτη τῆς περὶ τὸν θυμόν ἐστι, καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ κακία πως. ἔτι οὐδεὶς ὑβρίζει λυπούμενος· ὁ δ' ὀργῇ ποιῶν πᾶς, ποιεῖ λυπούμενος· ὁ δ' ὑβρίζων, μεθ' ἡδονῆς. εἰ οὖν οἷς ὀργίζεσθαι μάλιστα δίκαιον, ταῦτα ἀδικώτερα, καὶ ἡ ἀκρασία ἡ δι' ἐπιθυμίαν. οὐ γάρ ἐστιν ἐν θυμῷ ὕβρις. ὡς μὲν τοίνυν αἰσχίων ἡ περὶ ἐπιθυμίας ἀκρασία τῆς περὶ τὸν θυμόν, καὶ ὅτι ἐστὶν ἡ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικάς, δῆλον. αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς ληπτέον. ὥσπερ γὰρ εἴρηται κατ' ἀρχάς, αἱ μὲν ἀνθρωπικαί εἰσι καὶ φυσικαί, καὶ τῷ γένει, καὶ τῷ μεγέθει· αἱ δὲ θηριώδεις, αἱ δὲ καὶ διὰ πηρώσεις, καὶ νοσήματα. τούτων δὲ περὶ τὰς πρώτας σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία μόνον ἐστί· διὸ καὶ τὰ θηρία οὔτε σώφρονα, οὔτε ἀκόλαστα λέγομεν, ἀλλ' ἢ κατὰ μεταφοράν

καὶ εἴ τινι ὅλως ἄλλο πρὸς ἄλλο διαφέρει γένος τῶν ζῴων ὕβρει, καὶ σιναμωρίᾳ, καὶ τῷ παμφάγον εἶναι. οὐ γὰρ ἔχει προαίρεσιν, οὐδὲ λογισμόν, ἀλλ' ἐξέστηκε τῆς φύσεως, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων. ἔλαττον δὲ θηριότης, κακίας· φοβερώτερον δέ. οὐ γὰρ διέφθαρται τὸ βέλτιστον, ὥσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐκ ἔχει. ὅμοιον οὖν, ὥσπερ ἄψυχον συμβάλλειν πρὸς ἔμψυχον, πότερον κάκιον. ἀσινεστέρα γὰρ ἡ φαυλότης ἀεὶ, ἡ τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς, ἀρχή. παραπλήσιον οὖν τὸ συμβάλλειν ἀδικίαν πρὸς ἄνθρωπον ἄδικον. ἔστι γὰρ ὡς ἑκάτερον κάκιον. μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακός, θηρίου.

Περὶ δὲ τὰς δι' ἁφῆς καὶ γεύσεως ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ἐπιθυμίας καὶ φυγάς, περὶ ἃς ἥ τε ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη, διωρίσθη πρότερον, ἔστι μὲν οὕτως ἔχειν, ὥστε ἡττᾶσθαι καὶ ὧν οἱ πολλοὶ κρείττους· ἔστι δὲ κρατεῖν, καὶ ὧν οἱ πολλοὶ ἥττους. τούτων δ' ὁ μὲν περὶ ἡδονάς, ἀκρατής, ὁ δ' ἐγκρατής· ὁ δὲ περὶ λύπας, μαλακός, ὁ δὲ καρτερικός. μεταξὺ δὲ τῶν πλείστων ἕξις, κἂν εἰ ῥέπωσι μᾶλλον πρὸς τὰς χείρους. ἐπεὶ δ' ἔνιαι τῶν ἡδονῶν ἀναγκαῖαί εἰσιν, αἱ δ' οὔ, καὶ μέχρι τινός· αἱ δ' ὑπερβολαὶ οὔ, οὐδ' αἱ ἐλλείψεις· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἐπιθυμίας ἔχει καὶ λύπας, ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδέων, ἢ καθ' ὑπερβολάς, ἢ διὰ προαίρεσιν, καὶ δι' αὐτάς, καὶ μη-

& si quo alio omnino differt animaliũ genus aliud ab alio libidine, & salacitate, & omnium voracitate. Non enim electionem, neque rationem habent, sed excesserunt è natura, veluti furentes homines. feritas autem minus quàm vitiũ est, sed horribilius. Non enim est corrupta, quemadmodum in homine, optima pars, sed non habet. simile nanque est ac inanimatũ cũ animato contulisse, vtrum peius sit. minus enim ad nocendum idonea est semper prauitas non habētis principium: intelligẽtia autem est principium. Perinde igitur est ac iniustitiã cum iniusto homine conferre: vtrũque enim quodã modo peius est. millies enim plura mala homo malus fecerit, quàm bestia.

At vero erga tactus gustatúsque voluptates & dolores, cupiditates item & fugas, in quibus & intemperãtia & temperantia definita prius est, ita se habere quispiam potest, vt etiam quibus plerique sunt superiores, vincatur: potest & superare, quibus etiam plerique sunt inferiores. ex his autem qui in voluptatibus versatur, alter incontinens, alter cõtinens: qui in doloribus, alter mollis, alter est tolerans: plurimorum vero habitus medij sunt, licet magis ad deteriores declinent. Sed quia nonnullæ voluptates necessariæ sunt, aliæ non sunt, & quadã tenus: excessus vero non sunt, nec defectus: simili modo etiã in cupiditatibus & dolorib⁹ res habet: qui excessus persequitur iucũdarũ rerum, vel quia excessus sunt, vel ex electione & ꝓpter ipsas, nul- 7

iámque aliam ob rem euenientem, intemperans est. Necesse enim est, vt hûc non pœniteat: quare est incurabilis: qui vero deficit, est huic oppositus: qui est medius, temperãs. simili modo quoque qui fugit corporeos dolores, nó quia sit inferior, sed ex electione. At eorum qui non eligũt, alter ducitur voluptate: alter, quia fugit dolorem ex cupiditate prouenientem, quare inter se differũt. vnicuique verò peior esse videatur, si quis nó cupiés, aut leuiter, turpe aliquid ageret, quàm si vehemẽter cupiés: & si nó iratus verberet, quàm si iratus. quid enim faceret, si affectus esset? ideo intemperans incontinente deterior est. Ex dictis verò altera mollitię species magis est: alter est incõtinens opponitur autem incontinenti continens, & molli tolerans. tolerare enim in resistendo est, cótinentia in continendo. diuersum autem est resistere & cótinere, vt etiam non superari à vincẽdo. obídque cótinẽtia quàm tolerantia optabilior est. Qui verò deficit aduersus quæ plerique renituntur, & præualẽt, is mollis est & delicatus (deliciæ enim mollitia quædam est) qui pallium non gestat, ne tollendi molestia laboret: & dum defatigatum imitatur, miserum se esse non existimat, cum misero similis sit. Pari modo quoque res habet, in continentia & incontinẽtia. non enim si quis vehementibus & modum excedentibus voluptatibus, aut doloribus vincitur, id mirum est, quin venia etiã dignum, si resistens (vt Theodecti Philoctetes à vipera ictus, aut Carcini

δι' ἕτερον ἀποβαῖνον, ἀκόλαστος. ἀνάγκη γὰρ τοῦτον μὴ εἶναι μεταμελητικόν· ὥστ' ἀνίατος· ὁ δὲ ἐλλείπων ὁ ἀντικείμενος· ὁ δὲ μέσος, σώφρων. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας, μὴ δι' ἧτταν, ἀλλὰ διὰ προαίρεσιν. τῶν δὲ μὴ προαιρουμένων, ὁ μὲν ἄγεται διὰ τὴν ἡδονήν· ὁ δὲ διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὥστε διαφέρουσιν ἀλλήλων. παντὶ δ' ἂν δόξειε χείρων εἶναι, εἴ τις μὴ ἐπιθυμῶν, ἢ ἠρέμα, πράττοι τι αἰσχρόν, ἢ εἰ σφόδρα ἐπιθυμῶν· καὶ εἰ μὴ ὀργιζόμενος τύπτοι, ἢ εἰ ὀργιζόμενος. τί γὰρ ἂν ἐποίει ἐν πάθει ὤν; διὸ ὁ ἀκόλαστος χείρων τοῦ ἀκρατοῦς. τῶν δὲ λεχθέντων, τὸ μὲν μαλακίας εἶδος μᾶλλον· ὁ δ' ἀκόλαστος. ἀντίκειται δὲ τῷ μὲν ἀκρατεῖ ὁ ἐγκρατής, τῷ δὲ μαλακῷ ὁ καρτερικός. τὸ μὲν γὰρ καρτερεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν· ἡ δὲ ἐγκράτεια, ἐν τῷ κρατεῖν. ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν καὶ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ἡττᾶσθαι τοῦ νικᾶν. διὸ καὶ αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας ἐστίν. ὁ δὲ ἐλλείπων, πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ καὶ ἀντιτείνουσι, καὶ δύνανται, οὗτος μαλακὸς καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ, μαλακία τίς ἐστιν· ὃς οὐχ ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην· καὶ μιμούμενος τὸν κάμνοντα, οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν. ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ ἐγκράτειαν καὶ ἀκρασίαν. οὐ γὰρ εἴ τις ἰσχυρῶν καὶ ὑπερβαλλουσῶν ἡδονῶν ἡττᾶται ἢ λυπῶν, θαυμαστὸν, ἀλλὰ καὶ συγγνωμονικὸν, εἰ ἀντιτείνων, ὥσπερ ὁ Θεοδέκτου Φιλοκτήτης ὑπὸ τοῦ ἔχεως πεπληγμένος, ἢ ὁ Καρκίνου

ἐν τῇ Ἀλόπῃ Κερκύων· καὶ ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα, ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν, οἷον συνέπεσε Ξενοφάντῳ· ἀλλ' εἴ τις πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν, τούτων ἡττᾶται, καὶ μὴ δύναται ἀντιτείνειν, μὴ διὰ φύσιν τοῦ γένους, ἢ διὰ νόσον, οἷον ἐν τοῖς σκυθῶν βασιλεῦσιν ἡ μαλακία διὰ τὸ γένος, καὶ ὡς τὸ θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν διέστηκε. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ παιδιώδης, ἀκόλαστος εἶναι· ἔστι δὲ μαλακός. ἡ γὰρ παιδιὰ, ἄνεσίς ἐστιν, εἴπερ οὖν ἀνάπαυσις. τῶν δὲ πρὸς ταύτην ὑπερβαλλόντων ὁ παιδιώδης ἐστίν. ἀκρασίας δὲ, τὸ μὲν προπέτεια, τὸ δὲ ἀσθένεια· οἱ μὲν γὰρ βουλευσάμενοι, οὐκ ἐμμένουσιν οἷς ἐβουλεύσαντο διὰ τὸ πάθος· οἱ δὲ, διὰ τὸ μὴ βουλεύσασθαι, ἄγονται ὑπὸ τοῦ πάθους. ἔνιοι γὰρ ὥσπερ προγαργαλίσαντες, οὐ γαργαλίζονται, οὕτω καὶ προαισθόμενοι, καὶ προϊδόντες, καὶ προεγείραντες ἑαυτοὺς καὶ τὸν λογισμὸν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους· οὔτ' ἂν ἡδὺ ᾖ, οὔτ' ἂν λυπηρόν. μάλιστα δὲ οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς. οἱ μὲν γὰρ διὰ τὴν ταχύτητα, οἱ δὲ διὰ τὴν σφοδρότητα, οὐκ ἀναμένουσι τὸν λόγον, διὰ τὸ ἀκολουθητικοὶ εἶναι τῇ φαντασίᾳ.

Ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ ἐλέχθη, οὐ μεταμελητικός· ἐμμένει γὰρ τῇ προαιρέσει· ὁ δ' ἀκρατὴς, μεταμελητικὸς πᾶς· διὸ οὐχ ὥσπερ ἠπορήσαμεν, οὕτω καὶ ἔχει· ἀλλ' ὁ μὲν ἀνίατος, ὁ δὲ ἰατός. ἔοικε γὰρ ἡ μὲν μοχθηρία τῶν νοσημάτων οἷον ὑδέρῳ καὶ φθίσει· ἡ δὲ ἀκρασία,

in Alope Cercyon: & sicut ij qui cohibere risum nitentes, multū simul risum edunt, quale Xenophanto contigit.) sed si quis, quibus pleriq; possunt resistere, ab iis vincitur, ac nequit repugnare, atq; id non ex natura generis, aut morbo, queadmodum in Scytharum regibus mollities ex genere est, & sicut fœmina à mari discessit. Iocosus quoque esse intemperans videtur, sed est mollis. iocus enim relaxatio est, siquidem requies est. Iocosus vero ex iis est qui in hac excedunt. Incontinentiæ altera pars temeritas, altera imbecillitas est. nā alij vbi consultarunt, in iis quæ deliberauerunt, ob affectum non perstant: alij, quia non cō sultarunt, ab affectu ducuntur. nonnulli enim, quemadmodum qui prius titillarint, non titillātur, ita quoque cum præsenserint, ac præuiderint, seque ipsos iam & rationē excitarint ab affectu nō superātur, nec si iucundū, nec si molestum fuerit. Præcipuè verò celeres, & atra bile affecti, temeraria incontinentia sunt incontinentes. illi enim ob celeritatem, hi ob vehemētiam, rationem nō expectant, propterea quòd ad sequendam imaginationem sunt procliues.

At intemperans, sicut dictum est, nō 8
is est quem pœniteat (perstat enim in proposito) incontinens verò, omnis ad pœnitendū procliuis est. quocirca, nō vt dubitauimus, ita etiam res habet, sed ille incurabilis, hic verò curabilis est. nam prauitas similis est ex morbis aquæ inter cutem & tabi: incontinentia verò,

comitialibus. illa enim cōtinua, hæc nō continua improbitas est. atque omnino diuersum est incontinentiæ & vitij genus. vitium enim latet, incōtinentia nō latet. Ex iis autem ipsis qui facile dimouentur, meliores sunt, quàm qui rationē habent, atque non persistunt. à minori enim affectu superantur, nec inconsulti vt alteri sunt. nam similis incōtinens est iis qui cito inebriantur, & pauco vino, & pauciore etiam quàm plerique. Incōtinentiā igitur non esse vitiū, manifestū est: sed quadā ex parte fortasse. partim enim prȩter electionē, partim ex electione est. quin perinde est, si actiones spectes, ac illud Demodoci in Milesios, Milesij enim non sunt quidem insipiētes, ea tamen agunt quæ insipientes: & incontinētes, iniusti quidem non sunt, iniuste tamen agūt. Quoniam vero alter talis est, qui eo quòd persuasus sit, persequatur excedentes modum, & præter rectam rationem corporeas voluptates: alter autē persuasus est, quia est talis, qui eas sequatur: ille profecto dissuaderi facile potest, hic non potest. Virtus enim & prauitas, principium altera corrūpit, altera conseruat. in actionibus autē principium illud est cuius causa res fit, vt in mathematicis hypotheses. neque igitur illic ratio est quæ docere principia possit, neque hîc, sed virtus vel naturalis, vel recte opinandi de principio cōsuetudine parata. Ac temperās quidem huiusmodi est: huic vero contrarius, intemperans. est etiam quidam qui affectu extra rectam rationem dimouetur: quem

τοῖς ἐπιληπτικοῖς. ἡ μὲν γὰρ συνεχής, ἡ δὲ οὐ συνεχὴς πονηρία. καὶ ὅλως δὲ ἕτερον τὸ γένος ἀκρασίας καὶ κακίας. ἡ μὲν γὰρ κακία λανθάνει, ἡ δὲ ἀκρασία οὐ λανθάνει. αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους οἱ ἐκστατικοί, ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες μὲν, μὴ ἐμμένοντες δέ. ὑπ' ἐλάττονος γὰρ πάθους ἡττῶνται, καὶ οὐκ ἀπροβούλευτοι, ὥσπερ ἕτεροι. ὅμοιος γὰρ ὁ ἀκρατής ἐστι τοῖς ταχὺ μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου, καὶ ἐλάττονος ἢ ὡς οἱ πολλοί. ὅτι μὲν οὖν κακία ἡ ἀκρασία οὐκ ἔστι, φανερόν· ἀλλά πῃ ἴσως. τὸ μὲν γὰρ παρὰ προαίρεσιν, τὸ δὲ κατὰ προαίρεσίν ἐστιν. οὐ μὴν ἀλλ' ὅμοιόν γε κατὰ τὰς πράξεις, ὥσπερ τὸ Δημοδόκου εἰς Μιλησίους· Μιλήσιοι γὰρ, ἀξύνετοι μὲν οὐκ εἰσί· δρῶσι δέ, οἷά περ οἱ ἀξύνετοι· καὶ οἱ ἀκρατεῖς, ἄδικοι μὲν οὐκ εἰσίν, ἀδικοῦσι δέ. ἐπεὶ δ' ὁ μὲν τοιοῦτός ἐστιν, οἷος μὴ διὰ τὸ πεπεῖσθαι διώκειν τὰς καθ' ὑπερβολὴν καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, σωματικὰς ἡδονάς· ὁ δὲ πέπεισται διὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι, οἷος διώκειν αὐτάς· ἐκεῖνος μὲν οὖν εὐμετάπειστος, ὁ δ' οὔ. ἡ γὰρ ἀρετὴ καὶ μοχθηρία τὴν ἀρχὴν, ἡ μὲν φθείρει, ἡ δὲ σώζει· ἐν δὲ ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα, ἀρχή· ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις. οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν, οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀρετὴ, ἢ φυσικὴ, ἢ ἐθιστὴ τοῦ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν. σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος· ἀκόλαστος δὲ, ὁ ἐναντίος. ἔστι δέ τις διὰ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὃν

ὥστε μὲν μὴ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κρατεῖ τὸ πάθος· ὥστε δ' εἶναι τοιοῦτον οἷον πεπεῖσθαι διώκειν ἀνέδην δεῖν τὰς τοιαύτας ἡδονάς, οὐ κρατεῖ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀκρατής, βελτίων τοῦ ἀκολάστου· οὐδὲ φαῦλος ἁπλῶς. σώζεται γὰρ τὸ βέλτιστον, ἡ ἀρχή. ἄλλος δ' ἐναντίος ὁ ἐμμενετικός, καὶ οὐκ ἐκστατικὸς διά γε τὸ πάθος. φανερὸν δὴ ἐκ τούτων, ὅτι ἡ μὲν σπουδαία ἕξις, ἡ δὲ φαύλη.

Πότερον οὖν ἐγκρατής ἐστιν ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ καὶ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ· καὶ ἀκρατὴς δὲ ὁ ὁποιᾳοῦν μὴ ἐμμένων προαιρέσει καὶ ὁποιῳοῦν λόγῳ, ἢ ὁ τῷ ψευδεῖ λόγῳ, καὶ τῇ προαιρέσει τῇ μὴ ὀρθῇ, ὥσπερ ἠπορήθη πρότερον, ἢ κατὰ συμβεβηκὸς ὁ ὁποιᾳοῦν· καθ' αὑτὸ δὲ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, ὁ μὲν ἐμμένει, ὁ δὲ οὐκ ἐμμένει. εἰ γάρ τις τοδὶ διὰ τοδὶ αἱρεῖται ἢ διώκει, καθ' αὑτὸ μὲν τοῦτο διώκει καὶ αἱρεῖται, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ πρότερον. ἁπλῶς δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτό, ὥστε, ἔστι μὲν ὡς ὁποιᾳοῦν δόξῃ, ὁ μὲν ἐμμένει, ὁ δὲ ἐξίσταται· ἁπλῶς δὲ τῇ ἀληθεῖ. εἰσὶ δέ τινες οἱ ἐμμενετικοὶ τῇ δόξῃ, οὓς καλοῦσιν ἰσχυρογνώμονας, οἷον δύσπειστοι, καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι· οἱ ὅμοιον μέν τι ἔχουσι τῷ ἐγκρατεῖ, οἷον ὁ ἄσωτος τῷ ἐλευθερίῳ, καὶ ὁ θρασὺς τῷ θαρραλέῳ· εἰσὶ δ' ἕτεροι κατὰ πολλά. ὁ μὲν γὰρ διὰ πάθος καὶ ἐπιθυμίας οὐ μεταβάλλει, ὁ ἐγκρατής· ἐπεὶ εὔπειστος, ὅταν τύχῃ, ἔσται ὁ ἐγκρατής. οἱ δ', οὐχ ὑπὸ τοῦ λόγου. ἐπεὶ ἐπιθυμίας γε λαμβάνουσι, καὶ ἄγονται πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἡδο-

vt ne ex recta ratione agat, affectus ſuperat, vt tamen talis ſit, qui eiuſmodi voluptates effuſe ſibi eſſe ſectandas perſuaſũ habeat, nõ ſuperat hic eſt incõtinens intemperãte melior: nec eſt ſimpliciter prauus. nam quod optimum eſt, principium conſeruatur. cõtrarius autem alius eſt qui perſiſtit, neque affectu dimouetur. Ex his igitur alterum probum, alterum prauum eſſe habitum, patet.

Vtrũ igitur continens eſt qui in qua- 9
licunque ratione & qualicunque electione manet, an qui in recta tantum? & incontinẽnſne, qui in qualicunque non perſtat electione, & in qualicũque ratione, an qui in falſa ratione, & non recta electione, vt dubitatum eſt prius? an ex accidenti in qualicũque, an per ſe vero, in vera ratione, & in recta electione alter perſiſtit, alter non perſiſtit? nam ſiquis illud ob hoc eligit aut ſectatur, hoc per ſe ſectatur & eligit, prius verò ex accidenti. Per ſe autem ſimpliciter dicimus. quare fit vt quodã modo in qualicunque opinione alter perſiſtat, alter dimoueatur: ſimpliciter autem in vera. Sunt autem nonnulli in opinione perſeuerantes, ſunt & quos pertinaces vocãt, vt obſtinati, & qui nõ facile diſſuaderi poſſunt: qui ſimile quid cum continẽte habent, ſicut prodigus cum liberali, audax cum forti: diuerſi tamen in multis ſunt. is enim ex affectu & cupiditate nõ immutatur qui eſt continens: nam cũ inciderit, ſuaderi facile poteſt: ille, non à ratione. quandoquidem cupiditates admittunt, atque plerique ducuntur à vo

luptatibus. ac sunt quidem pertinaces qui in sua perstãt sententia, & ineruditi, & rustici. in sua quidem perstantes sententia, ob voluptatẽ & dolorem. gaudẽt enim cum vincunt, si non de sententia dimoueantur: & dolent, si sua quasi decreta, irrita sint: vt incontinenti magis, quàm continenti similes sint. Sunt etiã quidam qui in decretis non perstant, non ob incontinentiã: vt in Philoctete Sophoclis Neoptolemus. atqui ob voluptatem quidem non perstitit, sed honestam. veracem enim esse ipsi erat honestum, cùm ad mentiendum ab Vlysse fuisset persuasus. non enim omnis qui ob voluptatem quippiam agit, intemperans est, nec prauus, nec incontinens: sed qui ob turpem. Cum autem sit quidam etiam talis, qui corporeis minus quàm oporteat, oblectetur, nec in ratione persistat, talis inter hunc & incontinentem medius cõtinens est. incontinẽs enim in ratione nõ persistit, propter aliquid maius, hic propter aliquid min'. at continens perstat, & ob neutrum immutatur. Oportet verò si cõtinentia honesta est, vtrosque cõtrarios habitus esse prauos, sicuti etiam videntur: quia tamẽ alter ex his in paucis & raro solet reperiri, quemadmodum temperantia intẽperantiæ esse contraria tantum videtur, sic & incontinentiæ continentia. Quoniam verò multa dicuntur ex similitudine, continentia quoque temperantis per similitudinem cõsecuta est. nam & continens eiusmodi est qui nihil pręter rectam rationẽ ob corporis voluptates

ἡδέσι. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι. οἱ μὲν ἰδιογνώμονες, δι' ἡδονὴν καὶ λύπην· χαίρουσι γὰρ νικῶντες, ἐὰν μὴ μεταπείθωνται· καὶ λυποῦνται, ἐὰν ἄκυρα τὰ αὐτῶν ᾖ, ὥσπερ ψηφίσματα· ὥστε μᾶλλον τῷ ἀκρατεῖ ἐοίκασιν ἢ τῷ ἐγκρατεῖ. εἰσὶ δέ τινες, οἳ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσιν, οὐ δι' ἀκρασίαν, οἷον ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ τοῦ Σοφοκλέους ὁ Νεοπτόλεμος· καίτοι δι' ἡδονὴν οὐκ ἐνέμεινεν, ἀλλὰ καλήν· τὸ γὰρ ἀληθεύειν αὐτῷ καλὸν ἦν, ἐπείσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύδεσθαι. οὐ γὰρ πᾶς ὁ δι' ἡδονήν τι πράττων, οὔτ' ἀκόλαστος, οὔτε φαῦλος, οὔτ' ἀκρατής· ἀλλ' ὁ δι' αἰσχράν. ἐπεὶ δ' ἐστί τις καὶ τοιοῦτος, οἷος ἧττον ἢ δεῖ τοῖς σωματικοῖς χαίρων, καὶ οὐκ ἐμμένων τῷ λόγῳ, ὁ τοιοῦτος τούτου καὶ τοῦ ἀκρατοῦς μέσος ὁ ἐγκρατής. ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλόν τι· οὗτος δὲ διὰ τὸ ἧττόν τι· ὁ δ' ἐγκρατὴς ἐμμένει, καὶ οὐδὲ δι' ἕτερον μεταβάλλει. δεῖ δὲ εἴπερ ἡ ἐγκράτεια σπουδαῖον, ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας ἕξεις φαύλας εἶναι, ὥσπερ καὶ φαίνονται· ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἑτέραν ἐν ὀλίγοις καὶ ὀλιγάκις εἶναι φανεράν, ὥσπερ ἡ σωφροσύνη τῇ ἀκολασίᾳ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι μόνον, οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια τῇ ἀκρασίᾳ. ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ τοῦ σώφρονος καθ' ὁμοιότητα ἠκολούθηκεν. ὅ, τε γὰρ ἐγκρατὴς οἷος μηδὲν παρὰ τὸν λόγον, διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς

ποιεῖ, καὶ ὁ σώφρων· ἀλλ' ὁ μὲν ἔχων, ὁ δ' οὐκ ἔχων φαύλας ἐπιθυμίας. καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος, οἷος μὴ ἥδεσθαι παρὰ τὸν λόγον, ὁ δ' οἷος ἥδεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἄγεσθαι. ὅμοιοι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἕτεροι μὲν ὄντες, ἀμφότεροι δὲ τὰ σωματικὰ ἡδέα διώκουσι· ἀλλ' ὁ μὲν καὶ οἰόμενος δεῖν, ὁ δ' οὐκ οἰόμενος.

Οὐδ' ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι τὸν αὐτόν. ἅμα γὰρ φρόνιμος καὶ σπουδαῖος τὸ ἦθος δέδεικται ὤν. ἔτι οὐ τῷ εἰδέναι μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ τῷ πρακτικός· ὁ δ' ἀκρατὴς, οὐ πρακτικός. τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι. διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐνίοτε φρόνιμοι εἶναί τινες ἀκρατεῖς δὲ, διὰ τὸ τὴν δεινότητα διαφέρειν τῆς φρονήσεως τὸν εἰρημένον τρόπον ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις· καὶ κατὰ μὲν τὸν λόγον ἐγγὺς εἶναι, διαφέρειν δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν. οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν, ἀλλ' ὡς ὁ καθεύδων ἢ οἰνωμένος. καὶ ἑκὼν μὲν (τρόπον γάρ τινα εἰδὼς καὶ ὃ ποιεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα) πονηρὸς δ' οὔ. ἡ γὰρ προαίρεσις, ἐπιεικής. ὥσθ' ἡμιπόνηρος, καὶ οὐκ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος. ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν οὐκ ἐμμενετικὸς οἷς ἂν βουλεύσηται· ὁ δὲ μελαγχολικὸς, οὐδὲ βουλευτικὸς ὅλως. καὶ ἔοικε δὴ ὁ ἀκρατὴς πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, χρῆται δ' οὐδέν, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν·

» Ἡ πόλις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει·

ὁ δὲ πονηρὸς, χρωμένῃ μὲν τοῖς νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ. ἔστι δ' ἀκρα-

faciat, & téperans: sed ille habés, hic nõ habés prauas cupiditates. atq; hic est talis, qui præter rationé nõ lætetur. ille qui lętetur, sed nõ ducatur. Similes ité incõtinens & intemperãs, qui quidem sunt diuersi, vtrique tamen corporis voluptates persequuntur, sed alter oportere etiã existimans, alter non existimans.

Sed neque vt simul prudens & incõtinens idem sit, contingit. simul enim prudens & probus esse moribus demõstratus est. præterea nõ solùm quia scit, est prudens, sed quia est actuosus: incontinés autem, actuosus non est. at solerté nihil vetat esse incõtinenté. vnde etiam prudétes esse nonnunq̃ quidã videtur: at sunt incontinentes: propterea quòd solertia à prudentia differat, quo modo dictum est in primis sermonibus: sitque ratione proxima, electione verò differat. Neque igitur vt sciens, & contemplans, sed vt dormiés, vel vinolentus. ac lubens quidem (quodam enim modo sciés & quid, & cuius causa facit) prauus tamen non est. nam electio, æqua est. quare semiprauus est, & non iniustus. non enim est insidiosus. Alter enim ex ipsis, in iis quæ consultauit, non perstat: alter qui atra bile est affectus, ne consultat quidem omnino. Ac similis quidem est incõtinens ciuitati, quæ omnia quidem quæ opus est, decernit, legésque bonas habet, nulla tamen vtitur: quemadmodum Anaxádrides cauillatus est:

» Sancibat vrbs cui nulla legum cura erat.

prauus verò, vtenti quidem legibus, sed malis vtenti. Versatur auté incontinen-

tia & continentia in eo quod multitudinis habitũ excedit. nam alter amplius, alter minus perſtat, quàm multitudinis facultas ſit. Atque ex incontinentiis ſanabilior eſt, qua atra bile præditi, incontinenter faciunt, quàm illorum qui conſultant, ſed non perſiſtunt: & incontinẽtes ex aſſuetudine, quàm ex natura. nã conſuetudinem quàm naturam immutare facilius eſt. ob id enim & conſuetudinem eſt difficile, quia naturæ ſimilis eſt, quemadmodũ etiã Euenus inquit,

„ Eſſe mihi meditatio longa videtur amice,
„ Ac tandem vim naturæ progreſſa ſubire.

Quid igitur continentia ſit & quid incontinentia, & tolerantia & mollities. quámque hi habitus inter ſe rationẽ habeant, dictum eſt.

11 At verò de voluptate & dolore contemplari, eius eſt qui ciuilem philoſophiam profitetur, is enim finis architectus eſt, quem intuẽtes, vnumquodque tum malum, tum bonum ſimpliciter appellamus. Præterea verò è rebus neceſſariis etiam eſt, de his cõſiderare. nam & virtutem & vitium morale in doloribus & voluptatibus poſuimus, & felicitatem pleríque cum voluptate eſſe cenſent. vnde etiam felicem nominarunt à lætando. Quibuſdã igitur videtur nulla voluptas eſſe bonũ, neque per ſe, neque ex accidenti. non enim idem & bonum eſſe & voluptatem: aliis verò nonnullæ bonæ, pleræque prauæ. præterea horum tertium eſt, etiamſi omnes ſint bonæ, vt optimum tamen voluptas ſit, fieri non poſſe. Atque quòd omnino quidem nõ

σία καὶ ἐγκράτεια περὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τῶν πολλῶν ἕξεως. ὁ μὲν γὰρ ἐμμένει μᾶλλον, ὁ δ' ἧττον, τῆς τῶν πλείστων δυνάμεως. εὐιατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, τῶν βουλευσαμένων μὲν, μὴ ἐμμενόντων δὲ, καὶ οἱ δι' ἐθισμοῦ ἀκρατεῖς, τῶν φυσικῶν. ῥᾷον γὰρ ἔθος μετακινῆσαι φύσεως. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ ἔθος χαλεπὸν, ὅτι τῇ φύσει ἔοικεν, ὥσπερ καὶ Εὔηνος λέγει,

„ Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι φίλε, καὶ δὴ
„ Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

Τί μὲν οὖν ἐστιν ἐγκράτεια καὶ τί ἀκρασία, καὶ καρτερία καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

Περὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης θεωρῆσαι, τοῦ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφοῦντος. οὗτος γὰρ τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, πρὸς ὃ βλέποντες, ἕκαστον, τὸ μὲν κακὸν, τὸ δ' ἀγαθὸν ἁπλῶς λέγομεν. ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπισκέψασθαι περὶ αὐτῶν. τήν τε γὰρ ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν τὴν ἠθικὴν περὶ λύπας καὶ ἡδονὰς ἔθεμεν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οἱ πλεῖστοι μεθ' ἡδονῆς εἶναί φασι. διὸ καὶ τὸν μακάριον ὠνομάκασιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν. τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ οὐδεμία ἡδονὴ εἶναι ἀγαθὸν, οὔτε καθ' αὑτὸ, οὔτε κατὰ συμβεβηκός. οὐ γὰρ εἶναι τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν καὶ ἡδονήν. τοῖς δ' ἔνιαι μὲν εἶναι, αἱ δὲ πολλαὶ φαῦλαι. ἔτι δὲ τούτων τρίτον, εἰ καὶ πᾶσαι ἀγαθὸν, ὅμως μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι τὸ ἄριστον ἡδονήν. ὅλως μὲν οὖν οὐκ

ἀγαθόν, ὅτι πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή· οὐδεμία δὲ γένεσις συγγενὴς τοῖς τέλεσιν· οἷον, οὐδεμία οἰκοδόμησις οἰκία. ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς. ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ. ἔτι ἐμπόδιον τῷ φρονεῖν αἱ ἡδοναί· καὶ ὅσῳ μᾶλλον χαίρει, μᾶλλον, οἷον τὴν τῶν ἀφροδισίων. οὐδένα γὰρ ἂν δύνασθαι νοῆσαί τι ἐν αὐτῇ. ἔτι τέχνη οὐδεμία ἡδονῆς· καίτοι πᾶν ἀγαθὸν τέχνης ἔργον. ἔτι τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς. τοῦ δὲ μὴ πάσας σπουδαίας, ὅτι εἰσὶ καὶ αἰσχραὶ καὶ ὀνειδιζόμεναι, καὶ ὅτι βλαβεραί· νοσώδη γὰρ ἔνια τῶν ἡδέων. ὅτι δ᾽ οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονή, ὅτι οὐ τέλος, ἀλλὰ γένεσις. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν ταῦτ᾽ ἐστίν.

Ὅτι δ᾽ οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα μὴ εἶναι ἀγαθόν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. πρῶτον μὲν, ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς· τὸ μὲν γὰρ ἁπλῶς, τὸ δὲ τινί· καὶ αἱ φύσεις καὶ ἕξεις ἀκολουθήσουσιν· ὥστε καὶ αἱ κινήσεις καὶ αἱ γενέσεις ἀκολουθήσουσι. καὶ αἱ φαῦλαι δοκοῦσαι, ἁπλῶς φαῦλαι· τινὶ δ᾽ οὔ· ἀλλ᾽ αἱρεταὶ τῷδε· ἔνιαι δὲ, οὐδὲ τῷδε, ἀλλὰ ποτὲ, καὶ ὀλίγον χρόνον· αἱρεταὶ δ᾽ οὔ. αἱ δὲ οὐδὲ ἡδοναί, ἀλλὰ φαίνονται, ὅσαι μετὰ λύπης καὶ ἰατρείας ἕνεκεν, οἷον αἱ τῶν καμνόντων. ἔτι ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ μὲν ἐνέργεια, τὸ δ᾽ ἕξις, κατὰ συμβεβηκὸς, αἱ καθιστᾶσαι εἰς τὴν φυσικὴν ἕξιν, ἡδεῖαί εἰσιν. ἔστι δ᾽ ἡ ἐνέργεια ἐν

sit bonũ, quia omnis voluptas procreatio est sensilis in natura: at nulla procreatio finibus est cognata: verbi causa, nulla ædificatio domus est. præterea temperans voluptates fugit. Item prudẽs quod dolore vacet, persequitur, non quod iucundum sit. Impedimento etiam prudentiæ sunt voluptates: atque eo magis, quo quis magis lætatur, vt venereorum voluptate. neminem enim in ea intelligere quippiam posse. Præterea voluptatis nulla ars est: & tamen bonum omne opus artis est. Præterea pueri & bestiæ voluptates persequuntur. Quòd autem non omnes sint probæ, quia sunt & turpes, & probrosæ, & quia noxiæ. morbosa enim sunt quædã ex iucundis. Quod verò non optimũ sit voluptas, quia non finis, sed procreatio est. Quæ ergo dicũtur ea fere sunt.

At verò non effici ex his vt voluptas 12
non sit bonum, nec optimum, ex his perspicuum est: primum, quia bonum dupliciter (alterũ enim simpliciter est, alterum alicui) & naturæ & habitus sequẽtur: quare sequẽtur quoque & motiones, & procreationes. Et quæ prauæ videntur, simpliciter sunt prauæ, & non cuidam, sed eligendæ huic sunt: nonnullæ ne huic quidem, sed aliquando, & paruo tempore: non sunt autem eligendæ. quædam vero ne voluptates quidẽ sunt, sed videntur, quotquot cum dolore sunt, & medicinæ causa, cuiusmodi ægrotantium sunt. Præterea cum bonũ aliud effectio sit, aliud habitus, ex accidenti, quæ in naturalem habitũ restituunt, iucũdæ sunt. actio autem est in

cupiditatibus dolentis habitus, ac naturæ: cùm & sine dolore & cupiditate sint voluptates, vt cõtemplationes, non indigente natura. Argumẽto est, quòd non eadem iucũditate delectẽtur dum repletur natura, & restituta est: sed dũ restituta, iis quæ simpliciter sunt iucunda: dum repletur verò, etiam contrariis. etenim accidis & amaris delectantur: quorum nihil neque natura iucundum, neque simpliciter iucundum est: quare neque voluptates. sicut enim iucunda inter sese conueniũt, ita quoque & quæ voluptates ab ipsis sunt. Præterea nõ est necesse, vt aliud quid melius voluptate sit, vt nonnulli dicũt finem procreationis: non enim procreationes voluptates sunt, neque cũ procreatione omnes, sed effectiones sunt & finis: neque ex iis quę gignũtur, cõtingũt, sed ex iis quibus vtimur. & finis nõ omniũ diuersum quid est, sed earum quæ ad naturæ perfectionem deducũtur. quare etiam hoc recte non habet, sensilem procreationem voluptatem esse dicere, sed potius dicendum est, effectionem esse habitus qui secundum naturam sit, loco verò sensilis, non impeditam. Videtur autem ex eo procreatio esse quædã, quia proprie bonum est. effectionem enim procreationem esse existimant: est tamen aliud. Quòd verò prauæ sint, quia morbosa nonnulla sunt iucunda, idem est ac quòd salubria nonnulla praua sint ad pecuniarum quæstum. hoc ergo modo praua ambo essent: at ex hoc non sunt praua: cum etiam contẽplari aliquãdo valetudini obsit. Neque vero impe

ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ὑπολύπου ἕξεως καὶ φύσεως· ἐπεὶ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἡδοναί, οἷον αἱ τοῦ θεωρεῖν ἐνέργειαι, τῆς φύσεως οὐκ ἐνδεοῦς οὔσης, σημεῖον δ', ὅτι οὐ τῷ αὐτῷ ἡδεῖ χαίρουσιν, ἀναπληρουμένης τε τῆς φύσεως, καὶ καθεστηκυίας· ἀλλὰ καθεστηκυίας μὲν, τοῖς ἁπλῶς ἡδέσιν· ἀναπληρουμένης δὲ, καὶ τοῖς ἐναντίοις· καὶ γὰρ ὀξέσι καὶ πικροῖς χαίρουσιν· ὧν οὐδὲν οὔτε φύσει ἡδὺ, οὔθ' ἁπλῶς ἡδύ· ὥστε οὐδ' αἱ ἡδοναί. ὡς γὰρ τὰ ἡδέα πρὸς ἄλληλα συνέστηκεν, οὕτω καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων. ἔτι οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι εἶναι βέλτιον τῆς ἡδονῆς, ὥσπερ τινές φασι τὸ τέλος τῆς γενέσεως. οὐ γὰρ γενέσεις εἰσὶν αἱ ἡδοναὶ, οὐδὲ μετὰ γενέσεως πᾶσαι, ἀλλ' ἐνέργειαι καὶ τέλος· οὐδὲ γινομένων συμβαίνουσιν, ἀλλὰ χρωμένων· καὶ τέλος οὐ πασῶν ἕτερόν τι, ἀλλὰ τῶν εἰς τὴν τελείωσιν ἀγομένων τῆς φύσεως. διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ αἰσθητὴν γένεσιν φάναι εἶναι τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον, ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως· ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν, ἀνεμπόδιστον. δοκεῖ δὲ γένεσίς τις εἶναι, ὅτι κυρίως ἀγαθόν. τὴν γὰρ ἐνέργειαν γένεσιν οἴονται εἶναι· ἔστι δ' ἕτερον. τὸ δ' εἶναι φαύλας, ὅτι νοσώδη ἔνια ἡδέα, τὸ αὐτὸ καὶ ὅτι ὑγιεινὰ ἔνια φαῦλα πρὸς χρηματισμόν. ταύτῃ οὖν φαῦλα ἄμφω, ἀλλ' οὐ φαῦλα κατά γε τοῦτο· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν ποτὲ βλάπτει πρὸς ὑγίειαν. ἐμποδί-

ζει

ζει δὲ οὔτε φρονήσει, οὔθ' ἕξει οὐδεμιᾷ, ἡ ἀφ' ἑκάστης ἡδονή, ἀλλὰ αἱ ἀλλότριαι. ἐπεὶ αἱ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν καὶ μανθάνειν, μᾶλλον ποιήσουσι θεωρεῖν καὶ μανθάνειν. τὸ δὲ τέχνης μὴ εἶναι ἔργον μηδεμίαν ἡδονήν, εὐλόγως συμβέβηκεν. οὔτε γὰρ ἄλλης ἐνεργείας οὐδεμιᾶς τέχνη ἐστίν, τῆς δυνάμεως· καίτοι καὶ ἡ μυρεψικὴ τέχνη, καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ δοκεῖ ἡδονῆς εἶναι. τὸ δὲ τὸν σώφρονα φεύγειν, καὶ τὸν φρόνιμον διώκειν τὸν ἄλυπον βίον, καὶ τὸ τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκειν, τῷ αὐτῷ λύεται πάντα. ἐπεὶ γὰρ εἴρηται πῶς ἀγαθαὶ ἁπλῶς, καὶ πῶς οὐκ ἀγαθαὶ πᾶσαι αἱ ἡδοναί, τὰς τοιαύτας τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ τὴν τούτων ἀλυπίαν ὁ φρόνιμος, τὰς μετ' ἐπιθυμίας καὶ λύπης, καὶ τὰς σωματικάς· τοιαῦται γὰρ αὗται. καὶ τὰς τούτων ὑπερβολάς, καθ' ἃς ὁ ἀκόλαστος, ἀκόλαστος. διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας· ἐπεί εἰσιν ἡδοναὶ καὶ σώφρονος.

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ λύπη κακὸν ὁμολογεῖται, καὶ φευκτόν. ἡ μὲν γὰρ ἁπλῶς κακόν· ἡ δὲ τῷ πῇ ἐμποδιστική· τῷ δὲ φευκτῷ τὸ ἐναντίον, ᾗ φευκτόν τι καὶ κακόν, ἀγαθόν. ἀνάγκη οὖν τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν τι εἶναι. ὡς γὰρ Σπεύσιππος ἔλυεν, οὐ συμβαίνει ἡ λύσις· ὥσπερ τὸ μεῖζον τῷ ἐλάττονι καὶ τῷ ἴσῳ ἐναντίον. οὐ γὰρ ἂν φαίη ὅπερ κακόν τι εἶναι τὴν ἡδονήν. ἄριστόν τ' οὐδὲν κωλύει ἡδονήν τινα εἶναι, εἰ ἔνιαι φαῦλαι ἡδοναί, ὥσπερ καὶ ἐπιστήμην τινά, ἐνίων φαύ-

dimento est prudentię, neque alicui habitui, quæ ab vnoquoque est voluptas, sed alienæ. cum eæ quæ à contemplando & discendo proueniunt, magis vt contemplemur ac discamus, efficiant. Nullam vero voluptatē artis esse opus, meritò contigit. neque enim alterius effectionis vllius ars est quàm facultatis: tametsi & vnguentaria, & opsoniorum struendorū ars esse voluptatis videntur. Quòd autem temperans fugiat, & prudens dolore carentem vitam persequatur, persequātur & pueri, & bestiæ, omnia eodem soluūtur. Nam quia dictū est quo modo bonę simpliciter, & quo modo nō bonæ voluptates omnes sint, tales pueri & bestiæ persequūtur, harúmque indolentiā prudens sectatur, quæ cū cupiditatę & dolore, & corporeæ sunt. huiusmodi enim sunt hæ: harū item excessus, ex quibus intēperās, intemperās est: ideo temperans has fugit: cùm etiam tēperantis voluptates sint.

Quin etiam dolorē esse malū & fugiēdū conuenit. nam alius simpliciter malum: alius quodam modo impedimento est: at fugiēdo contrarium, quâ est quid fugiendum & malum, bonum est: bonum igitur quid esse voluptatem necesse est. Nam vt soluebat Speusippus, non procedit solutio: quasi maius minori & æquali contrarium esse. non enim idem quod malum quidpiam voluptatem esse dixerit. Optimum verò nihil prohibet voluptatem quandā esse, si nonnullæ prauæ sunt voluptates, sicut etiam scientiā aliquam, licet prauę quę- 13

dam sint. fortasse vero etiam necessarium est, siquidé vniuscuiusque habitus effectiones sunt sine impediméto, siue omnium effectio sit felicitas, siue alicuius ipsorum, si impediméto vacet, eam esse maxime expetendam. hoc autem est voluptas. Quare quædam voluptas optimum fuerit, licet multæ voluptates, si ita res ferat, simpliciter prauæ sint. ac propterea omnes felicem vitam iucundam esse existimãt: voluptatémque in felicitatem meritò implicant. nulla enim effectio quæ impeditur, perfecta est: felicitas vero est in perfectis. Ideo etiam eget beatus corporis & externis bonis, fortunáque ipsa, ne hæc impediantur. Qui verò eum qui rota torquetur, & calamitatibus magnis opprimitur, felicem esse dicunt, si bonus sit, volentes nolentes, nihil dicunt. Quia vero etiam fortuna indiget, idem esse nonnullis fortunæ prosperitas, & felicitas videtur, quæ non est: cùm ipsa quoque excedens, impedimento sit: ac fortasse non iam fortunæ prosperitas appellari iure potest. nam ex collatione cum felicitate eius terminus est. Quòd item omnes & bestiæ & homines voluptatem persequuntur, indicium est quoddam ipsam esse quodam modo optimum.

„ Nec verò in totum vanescit fama, per orbem
„ Quam populi multi celebrant.

Sed quia non eadé, neque natura, neque habitus optimus est, neque videtur, nec voluptatem persequuntur eandem omnes, voluptatem tamen omnes: fortasse etiã eam persequũtur, quam non putãt,

λοιπὸν οὐσῶν· ἴσως δὲ καὶ ἀναγκαῖον, εἴπερ ἑκάστης ἕξεώς εἰσιν ἐνέργειαι ἀνεμπόδιστοι, εἴθ' ἡ πασῶν ἐνέργειά ἐστιν εὐδαιμονία, εἴτε ἡ τινὸς αὐτῶν, ἂν ᾖ ἀνεμπόδιστος, αἱρετωτάτην εἶναι. τοῦτο δ' ἐστὶν ἡδονή· ὥστε εἴη ἄν τις ἡδονὴ τὸ ἄριστον, τῶν πολλῶν ἡδονῶν φαύλων οὐσῶν, εἰ ἔτυχεν, ἁπλῶς· καὶ διὰ τοῦτο πάντες τὸν εὐδαίμονα ἡδὺν οἴονται βίον εἶναι, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν εὐλόγως. οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια τέλειος ἐμποδιζομένη· ἡ δὲ εὐδαιμονία, τῶν τελείων. διὸ προσδεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἐν σώματι ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκτὸς, καὶ τῆς τύχης, ὅπως μὴ ἐμποδίζηται ταῦτα. οἱ δὲ τὸν τροχιζόμενον καὶ τὸν δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα, εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθὸς, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες, οὐδὲν λέγουσι. διὰ δὲ τὸ προσδεῖσθαι τῆς τύχης, δοκεῖ τισὶ ταὐτὸν εἶναι ἡ εὐτυχία τῇ εὐδαιμονίᾳ, οὐκ οὖσα· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ ὑπερβάλλουσα, ἐμπόδιός ἐστι· καὶ ἴσως οὐκ ἔτι εὐτυχίαν καλεῖν δίκαιον. πρὸς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ὅρος αὐτῆς. καὶ τὸ διώκειν δὲ ἅπαντα καὶ θηρία καὶ ἀνθρώπους τὴν ἡδονὴν, σημεῖόν τι τοῦ εἶναί πως ἄριστον αὐτήν.

„ φήμη δ' οὔ τι πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα λαοὶ
„ πολλοὶ φημίξωσι.

ἀλλ' ἐπεὶ οὐχ ἡ αὐτὴ οὔτε φύσις, οὔθ' ἕξις ἡ ἀρίστη, οὔτ' ἔστιν, οὔτε δοκεῖ, οὐδ' ἡδονὴν διώκουσι τὴν αὐτὴν πάντες· ἡδονὴν μέντοι πάντες. ἴσως δὲ καὶ διώκουσιν, οὐχ ἣν οἴονται,

οὐδ' ἣν ἂν φαῖεν, ἀλλὰ τὴν αὐτήν. πάντα γὰρ φύσει ἔχει τι θεῖον. ἀλλ' εἰλήφασί γε τὴν τοῦ ὀνόματος κληρονομίαν αἱ σωματικαὶ ἡδοναί, διὰ τὸ πλειστάκις τε παραβάλλειν εἰς αὐτάς, καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν. διὰ τὸ μόνας οὖν γνωρίμους εἶναι, ταύτας μόνας οἴονται εἶναι. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι εἰ μὴ ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἔσται ζῆν ἡδέως τὸν εὐδαίμονα. τίνος γὰρ ἕνεκα δέοι ἂν αὐτῆς, εἴπερ μὴ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ λυπηρῶς ἐνδέχεται ζῆν. οὔτε κακὸν γὰρ, οὔτ' ἀγαθὸν ἡ λύπη, εἴπερ μηδ' ἡδονή. ὥστε διὰ τί ἂν φεύγοι. οὐδὲ δὴ ἡδίων ὁ βίος ὁ τοῦ σπουδαίου, εἰ μὴ καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ.

Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἐπισκεπτέον τοῖς λέγουσιν, ὅτι ἔνιαί γε ἡδοναὶ αἱρεταὶ σφόδρα, οἷον αἱ καλαί, ἀλλ' οὐχ αἱ σωματικαί, καὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος. διὰ τί οὖν αἱ ἐναντίαι λῦπαι μοχθηραί· κακῷ γὰρ ἀγαθὸν ἐναντίον. ἢ οὕτως ἀγαθαὶ αἱ ἀναγκαῖαι, ὅτι καὶ τὸ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστιν, ἢ μέχρι του ἀγαθαί; τῶν μὲν γὰρ ἕξεων καὶ κινήσεων ὅσων μή ἐστι τοῦ βελτίονος ὑπερβολή, οὐδὲ τῆς ἡδονῆς· ὅσων δ' ἐστί, καὶ τῆς ἡδονῆς ἐστί. τῶν δὲ σωματικῶν ἀγαθῶν ἐστιν ὑπερβολή· καὶ ὁ φαῦλος τῷ διώκειν τὴν ὑπερβολήν ἐστιν, ἀλλ' οὐ τὰς ἀναγκαίας. πάντες γὰρ χαίρουσί πως καὶ ὄψοις, καὶ οἴνοις, καὶ ἀφροδισίοις, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ· ἐναντίως δὲ ἐπὶ τῆς λύπης: οὐ γὰρ τὴν ὑπερβολὴν φεύγει, ἀλλ' ὅλως. οὐ γάρ ἐστι τῇ ὑπερβολῇ λύπη ἐναντία, ἀλλ' ἢ τῷ διώκοντι

neque quam dicerent, sed eãdem. omnia enim natura diuinum quid habent. At nominis huius hæreditatem consequutę sunt corporeę voluptates, ex eo quod & sæpe in ipsas incidunt homines, & omnes earũ sunt participes. itaque quia solæ notæ sunt, solas has esse opinantur. Perspicuum etiam est, nisi voluptas sit bonum, & effectio, non fore vt iucũde felix viuat. Cuius enim causa opus esset ipsa, si non est bonum, sed etiã moleste viuere potest? nam neque malum, neque bonum est dolor, si neque voluptas. Quare cur fugeret? neque igitur probi viri vita erit iucundior, nisi etiam effectiones ipsius sint.

At vero de corporeis voluptatibus cõ 14
siderandum illis est, qui nonnullas voluptates valde eligendas esse dicũt, vt quæ honestæ sunt, sed non corporeas, & in quibus versatur intemperans. Quare igitur cõtrarij dolores praui sunt? malo etenim bonum contrariũ est. an ita bonæ sunt quæ sunt necessariæ, quoniam etiã quod non est malum bonum est? an aliquatenus bonę sunt? Quorum enim habituum & motuum melioris excessus non est, neque voluptatis est: quorum autem est, est etiã voluptatis. at corporis bonorũ est excessus: & prauus est persequẽdo excessum, at non necessarias voluptates. omnes enim lætantur quodã modo & opsoniis, & vinis, & venereis, sed non vt oportet. Contrà verò in dolore. non enim excessum fugit, sed omnino. nam excessui dolor contrarius non est, præterquam ei qui exces-

ſum perſequitur. Quoniam autem non tantum opus eſt verum dicere, ſed etiã falſi cauſam (hoc enim ad fidem cõfert. nam cum rationi conſentanea apparuerit cauſa, quamobrem verum appareat, quod verum nõ eſt, facit, vt vero magis fidem adhibeamus) idcirco dicendum eſt, quãobrem corporeæ voluptates magis expetendæ videãtur. Primum igitur, quia expellit dolorem, atque ob doloris exceſſus, quaſi medela quędam ſit, excedentem voluptatẽ perſequũtur, atque omnino corpoream. medelæ autem vehementes fiunt: itaque eas etiam perſequuntur, quia ex contrario apparent. atque bonum certe non eſſe voluptas videtur, ob hæc duo, ſicut dictum eſt: quoniam aliæ prauæ naturæ actiones ſunt, ſiue ab ortu, veluti beſtiæ, ſiue ex conſuetudine, vt prauorum hominum: aliæ ſunt medelæ, quia ſunt indigentis, meliúſque eſt habere quàm fieri: aliæ accidunt dum perficiuntur. ex accidẽti igitur probæ ſunt. Præterea quia vehementes ſunt, eas perſequuntur, qui lętari aliis nequeunt. ipſi ſiquidẽ ſitim quãdam ſibi pręparant. quandò igitur innoxia eſt, culpari non poteſt: quando noxia, prauũ eſt. neque enim habent alia quibus lætentur, & neutrum habere pleriſque moleſtum eſt, ob naturam. Semper enim laborat animal, quemadmodum etiam naturales ſermones teſtãtur, videre & audire eſſe moleſtum aſſerentes, ſed iam cõſueuimus, vt inquiũt. ſimiliter etiam in iuuentute ob accretionem, perinde ac temulenti afficiun-

τὴν ὑπερβολήν. ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ψεύδους· τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὴν πίστιν· ὅταν γὰρ εὔλογον φανῇ, τὸ διὰ τί φαίνεται ἀληθές, οὐκ ὂν ἀληθές, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον· ὥστε λεκτέον, διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι. πρῶτον μὲν οὖν δή, ὅτι ἐκκρούει τὴν λύπην, καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς λύπης, ὡς οὔσης ἰατρείας, τὴν ἡδονὴν διώκουσι τὴν ὑπερβάλλουσαν, καὶ ὅλως τὴν σωματικήν. σφοδραὶ δὲ γίνονται αἱ ἰατρεῖαι· διὸ καὶ διώκονται διὰ τὸ παρὰ τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι. καὶ οὐ σπουδαῖον δὴ δοκεῖ ἡ ἡδονή, διὰ δύο ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται· ὅτι αἱ μὲν φαύλης φύσεώς εἰσι πράξεις, ἢ ἐκ γενετῆς, ὥσπερ θηρίου, ἢ δι' ἔθος, οἷον αἱ τῶν φαύλων ἀνθρώπων· αἱ δὲ ἰατρεῖαι, ὅτι ἐνδεοῦς, καὶ ἔχειν βέλτιον ἢ γίνεσθαι· αἱ δὲ συμβαίνουσι τελειουμένων. κατὰ συμβεβηκὸς οὖν σπουδαῖαι. ἔτι διώκονται διὰ τὸ σφοδραὶ εἶναι, ὑπὸ τῶν ἄλλαις μὴ δυναμένων χαίρειν. αὐτοὶ γοῦν αὐτοῖς δίψας τινὰς παρασκευάζουσιν. ὅταν μὲν οὖν ἀβλαβεῖς, ἀνεπιτίμητον· ὅταν δὲ βλαβεράς, φαῦλον. οὔτε γὰρ ἔχουσιν ἕτερα ἐφ' οἷς χαίρουσι, τό, τε μηδέτερον, πολλοῖς λυπηρόν, διὰ τὴν φύσιν. ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῷον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι, τὸ ὁρᾶν, τὸ ἀκούειν, φάσκοντες εἶναι λυπηρόν, ἀλλ' ἤδη συνήθεις ἐσμέν, ὥς φασιν. ὁμοίως δ' ἐν μὲν τῇ νεότητι διὰ τὴν αὔξησιν, ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι δια-

χαίνονται, καὶ ἡδὺ ἡ νεότης· οἱ δὲ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν ἀεὶ δέονται ἰατρείας. καὶ γὰρ τὸ σῶμα δακνόμενον διατελεῖ διὰ τὴν κρᾶσιν· καὶ ἀεὶ ἐν ὀρέξει σφοδρᾷ εἰσίν· ἐξελαύνει δὲ ἡδονὴ λύπην, ἥ τε ἐναντία καὶ ἡ τυχοῦσα, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά· καὶ διὰ ταῦτα ἀκόλαστοι καὶ φαῦλοι γίνονται. αἱ δ' ἄνευ λύπης, οὐκ ἔχουσιν ὑπερβολήν. αὗται δὲ αἱ τῶν φύσει ἡδέων, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός· λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα, τὰ ἰατρεύοντα. ὅτι γὰρ συμβαίνει ἰατρεύεσθαι, τοῦ ὑπομένοντος ὑγιοῦς πράττοντός τι, διὰ τοῦτο ἡδὺ δοκεῖ εἶναι· φύσει δ' ἡδέα, ἃ ποιεῖ πρᾶξιν τῆς τοιᾶσδε φύσεως. οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδὺ τὸ αὐτὸ, διὰ τὸ μὴ ἁπλῆν εἶναι ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναί τι καὶ ἕτερον, καθὸ φθαρτά· ὥστε ἄν τι θάτερον πράττῃ, τοῦτο τῇ ἑτέρᾳ φύσει παρὰ φύσιν· ὅταν δ' ἰσάζῃ, οὔτε λυπηρὸν δοκεῖ, οὔθ' ἡδὺ τὸ πραττόμενον. ἐπεὶ εἴ του ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται· διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν. οὐ γὰρ μόνον κινήσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας· καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν, ἢ ἐν κινήσει. μεταβολὴ δὲ πάντων γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητήν, διὰ πονηρίαν τινά. ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος ὁ πονηρὸς, καὶ ἡ φύσις ἡ δεομένη μεταβολῆς. οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδ' ἐπιεικής. περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης εἴρηται,

tur: & iuuentus iucũda res est. Atra bile verò affecti natúra semper medela indigent. etenim corpus eorum continenter ex tẽperatura pungitur: sempérque sunt appetitu vehementi. expellit autem dolorem voluptas, & contraria & quęuis, si sit vehemens: ac propterea intemperantes ac praui fiunt. Quæ autem sine dolore sunt, excessum non habẽt. atque hæ natura iucũdarum rerum sunt, non ex accidenti. Ex accidenti autem iucunda appello, quæ medicantur. nam quia accidit vt medicina fiat, dum id quod sanũ substat, agit aliquid, propterea esse iucundum videtur: natúra vero iucunda, quæ talis naturę actionem efficiunt. non autẽ semper res eadẽ suauis est, quia non simplex natura nostra est, sed insitũ quid etiã diuersum habet, ex quo sunt interitus obnoxia: vt si alterũ quid agat, id alteri naturę sit præter naturam: cùm verò æquantur, neque molestum videtur, neque iucundum id quod agitur. quandoquidem si alicuius natura simplex sit, ei semper eadem actio erit iucũdissima: atque idcirco Deus semper vna ac simplici gaudet voluptate. neq; enim motionis tantum effectio, sed immobilitatis etiã est: magísque in quiete quàm in motu voluptas consistit. At vero mutatio omnium res suauissima est, vt poeta inquit, ob prauitatem quandam. sicut enim homo prauus mutabilis est, natura quoque quæ mutatione indiget. non enim est simplex, neque proba. Ac de continentia quidem & incontinentia, & de voluptate & dolore dictum est,

P 3

quídque vnumquodque, & quo modo alia bona sunt, alia mala. posthac verò de amicitia quoque dicemus.

καὶ τί ἕκαστον, καὶ πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ αὐτῶν ἐστι, τὰ δὲ κακά· λοιπὸν δὲ καὶ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

# ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

## Liber octauus.

POST hæc autem sequitur, vt de amicitia disseramus. est enim virtus quædam, aut cũ virtute. præterea verò res est ad vitam maxime necessaria. absque amicis enim viuere nemo expetát, qui cætera bona omnia habeat. nam & diuitibus, & principatus potestatésque habẽtibus maxime videtur amicis opus esse. Quæ enim vtilitas eiusmodi prosperitatis, si beneficentia tollatur, quæ in amicos præcipue fit, & maxime laudatur? aut quo modo sine amicis custodiri conseruaríque posset? quanto enim amplior, tãto etiam periculosior est. In paupertate verò & reliquis infortuniis amicos esse vnicum refugium putant. Iuuenibus item conducit ad id vt non peccẽt, & senioribus ad remediũ, & supplementum actionis ex opis imbecillitate. & iis qui constanti sunt ætate, ad honestas actiones: Atque vna duo congrediẽtes, etenim ad intelligẽdum & agendum sunt potentiores. Inesse etiam natúra videtur parenti erga natum. atque

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

## ΤΟ Θ.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἕποιτ' ἂν διελθεῖν. ἔστι γὰρ ἀρετή τις, ἢ μετ' ἀρετῆς· ἔτι δ' ἀναγκαιότατον εἰς τὸν βίον. ἄνευ γὰρ φίλων οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα. καὶ γὰρ πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς καὶ δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ μάλιστα φίλων εἶναι χρεία. τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας, ἣ γίνεται μάλιστα καὶ ἐπαινετωτάτη πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη καὶ σώζοιτ' ἄνευ φίλων. ὅσῳ γὰρ πλείων, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα. ἐν πενίᾳ δὲ καὶ ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους. καὶ νέοις δὲ πρὸς τὸ ἀναμάρτητον, καὶ πρεσβυτέροις πρὸς θεραπείαν, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως δι' ἀσθένειαν βοηθείας· τοῖς τ' ἐν ἀκμῇ, πρὸς τὰς καλὰς πράξεις, σύν τε δύ' ἐρχομένω. καὶ γὰρ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι. φύσει τ' ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννημένον τῷ γεννήσαντι· καὶ

οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀρνέοις, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, καὶ τοῖς ὁμοεθνέσι πρὸς ἄλληλα, καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις· ὅθεν τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον. ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἡ φιλία. καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν, ἢ τὴν δικαιοσύνην. ἡ γὰρ ὁμόνοια ὅμοιόν τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι. ταύτης δὲ μάλιστα ἐφίενται· καὶ τὴν στάσιν ἔχθραν οὖσαν, μάλιστα ἐξελαύνουσι. καὶ φίλων μὲν ὄντων, οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης· δίκαιοι δὲ ὄντες, προσδέονται φιλίας. καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ. οὐ μόνον δ' ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ καλόν· τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν· ἥ τε φιλοφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἕν τι εἶναι. ἔτι καὶ ἔνιοι τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας οἴονται ἀγαθοὺς εἶναι καὶ φίλους. διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα. οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητά τινα τιθέασιν αὐτήν, καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους· ὅθεν τὸν ὅμοιόν φασιν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιόν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. οἱ δ' ἐξ ἐναντίας, κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις φασὶν εἶναι· καὶ περὶ αὐτῶν τούτων ἀνώτερον ἐπιζητοῦσι καὶ φυσικώτερον· Εὐριπίδης μὲν φάσκων, Ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖαν ξηρανθεῖσαν· ἐρᾶν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν πληρούμενον ὄμβρου, πεσεῖν ἐς γαῖαν· καὶ Ἡράκλειτος, τὸ ἀντίξουν συμφέρον, καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν, καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι. ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις, ἄλλοι τε καὶ Ἐμπεδοκλῆς. τὸ γὰρ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου

non solùm in hominibus, sed etiam in auibus, & plerisque animalium, & iis quæ eiusdem nationis sunt, ac hominibus maxime: vnde hominum amantes laudamus. Viderit etiam quis in erroribus quàm cõiũcta res sit homini omnis homo, & amica. Atq; etiã videtur ciuitates cõtinere amicitia: & legislatores in ea plus studij ponere quàm iustitiæ: cõcordia enim esse simile quid amicitiæ videtur. hanc autem maxime affectant: seditionem vero, quę inimicitia est, maxime expellũt. atque si sint amici, iustitia opus non est: at si fuerint iusti, amicitia insuper indigent. id quoque quod maxime ius est, amicitiæ esse videtur: neque solum necessarium est, verum etiam honestum: amicorum enim amãtes laudamus amicorúmque amicitia vna quędam esse ex honestis rebus videtur. prętеrea nonnulli eosdem & bonos viros & amicos esse opinantur. Cõtrouertuntur autem de ipsa non pauca: nam alij similitudinem quandam eam statuunt, & similes amicos: vnde similẽ inquiunt ad similem, & graculũ ad graculum, & quę sunt huiusmodi. alij è cõtrario, figulos omnes tales esse inter se dicũt: ac de his ipsis altius & naturalius inuestigant: Euripides quidem inquiẽs, Imbrẽ amare terram arefactam: amare quoque graue cœlum imbre plenũ, in terram decidere: & Heraclitus, aduersum conferens, & ex differentibus pulcherrimam harmoniã, & omnia ex discordia fieri: è contrario verò cum alij, tum Empedocles. Simile enim simile

appetere. Sed naturales quidem dubitationes prætermittantur. nam præsenti considerationi non conueniunt. quę autem humanæ sunt, & pertinent ad mores affectúsque, eas inspiciamus: vt vtrũ in omnibus hominibus amicitia fit, an fieri non posit, vt qui praui sunt amici sint: & vtrum vna species amicitię sit, an plures. Qui enim vná opinantur, quia magis & minus admittat, non satis firmo argumento persuasi sunt. nam magis & minus admittunt etiã quę diuersa sunt specie, de iis verò antea dictum est.

2 Fortasse vero de his constabit, si amabile cognitum fuerit. nam non quiduis amari videtur, sed quod amabile est: id autem esse bonum, aut iucundum, aut vtile. Vtile autem id esse videri potest, ex quo bonũ aliquod aut voluptas efficitur: ita bonum & iucundum amabilia fuerint, vt fines. Vtrum igitur quod bonum est amant, an quod sibi bonum est? discrepant enim interdum hæc. similiter quoque in ipso iucundo. Videtur autem quod sibi bonũ est, amare quisque: & esse quidem quod simpliciter bonum est, amabile: cuique verò, quod cuiq; est. at amat quisq; nõ quod sibi est bonũ, sed quod apparet. nihil verò referet. nã erit amabile quod apparet. Cum tria vero sint propter quę amãt, in amore inanimatorũ amicitia nõ dicitur. nõ enim est mutuus amor, neque voluntas illorum boni. ridiculum enim esset fortasse, si vino quispiã bona vellet. si enim, saluum illud esse vult, vt ipse habeat. At amico inquiunt bona velle oportere,

ἐφίεσθαι. τὰ μὲν οὖν φυσικὰ τῶν ἀπορημάτων ἀφείσθω. οὐ γὰρ οἰκεῖα τῆς παρούσης σκέψεως. ὅσα δ' ἐστὶν ἀνθρωπικὰ, καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἤθη καὶ τὰ πάθη, ταῦτ' ἐπισκεψώμεθα· οἷον πότερον ἐν πᾶσι γίνεται ἡ φιλία, ἢ οὐχ οἷόν τε μοχθηροὺς ὄντας φίλους εἶναι· καὶ πότερον ἓν εἶδος τῆς φιλίας ἐστὶν, ἢ πλείω. οἱ μὲν γὰρ ἓν οἰόμενοι, ὅτι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ. δέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει. εἴρηται δ' ὑπὲρ αὐτῶν ἔμπροσθεν.

Τάχα δ' ἂν γένοιτο φανερὸν περὶ αὐτῶν, γνωρισθέντος τοῦ φιλητοῦ. δοκεῖ γὰρ οὐ πᾶν φιλεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ φιλητόν· τοῦτο δ' εἶναι ἀγαθὸν, ἢ ἡδὺ, ἢ χρήσιμον. δόξειε δ' ἂν χρήσιμον εἶναι δι' οὗ γίνεται ἀγαθόν τι ἢ ἡδονή· ὥστε φιλητὰ ἂν εἴη τἀγαθόν τε καὶ τὸ ἡδὺ, ὡς τέλη. πότερον οὖν τἀγαθὸν φιλοῦσιν, ἢ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν· διαφωνεῖ γὰρ ἐνίοτε ταῦτα· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὸ ἡδὺ αὐτό. δοκεῖ δὲ καὶ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν, φιλεῖν ἕκαστος· καὶ εἶναι ἁπλῶς μὲν τἀγαθὸν, φιλητόν· ἑκάστῳ δὲ, τὸ ἑκάστῳ. φιλεῖ δὲ ἕκαστος, οὐ τὸ ὂν αὑτῷ ἀγαθὸν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον. διοίσει δ' οὐδέν. ἔσται γὰρ τὸ φιλητὸν φαινόμενον. τριῶν δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσιν, ἐν μὲν τῇ τῶν ἀψύχων φιλήσει, οὐ λέγεται φιλία. οὐ γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις, οὐδὲ βούλησις ἐκείνου ἀγαθοῦ. γελοῖον γὰρ ἴσως τῷ οἴνῳ βούλεσθαι τἀγαθά. ἀλλ' εἴπερ, σώζεσθαι βούλεται αὐτὸν, ἵνα αὐτὸς ἔχῃ· τῷ δὲ φίλῳ φασὶ δεῖν βούλεσθαι τἀγαθὰ,

ἐκείνου ἕνεκα. τοὺς δὲ βουλομένους οὕτω τἀγαθὰ, εὔνους λέγουσιν, ἂν μὴ ταὐτὸ καὶ παρ' ἐκείνου γίγνηται· εὔνοιαν γὰρ ἐν ἀντιπεπονθόσι φιλίαν εἶ. ἢ προσθετέον μὴ λανθάνουσαν; πολλοὶ γάρ εἰσιν εὖνοι οἷς οὐχ ἑωράκασιν, ὑπολαμβάνουσι δὲ ἐπιεικεῖς εἶναι ἢ χρησίμους. ταὐτὸ δὲ αὐτὸ, κἂν ἐκείνων τις πάθοι πρὸς τοῦτον. εὖνοι μὲν οὖν οὗτοι φαίνονται ἀλλήλοις· φίλους δὲ πῶς ἄν τις εἴποι λανθάνοντας, ὡς ἔχουσιν ἑαυτοῖς. δεῖ ἄρα εὐνοεῖν ἀλλήλοις, καὶ βούλεσθαι τἀγαθὰ μὴ λανθάνοντας, δι' ἕν τι τῶν εἰρημένων.

Διαφέρει δὲ ταῦτα ἀλλήλων εἴδει. καὶ αἱ φιλήσεις ἄρα καὶ αἱ φιλίαι. τρία γάρ ἐστιν εἴδη τῆς φιλίας ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς. καθ' ἕκαστον γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις οὐ λανθάνουσα. οἱ δὲ φιλοῦντες ἀλλήλους, βούλονται τἀγαθὰ ἀλλήλοις ταύτῃ, ᾗ φιλοῦσιν. οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους, οὐ καθ' αὑτοὺς φιλοῦσιν, ἀλλ' ᾗ γίγνεταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονήν. οὐ γὰρ τῷ ποιούς τινας εἶ, ἀγαπῶσι τοὺς εὐτραπέλους, ἀλλ' ὅτι ἡδεῖς αὑτοῖς. οἵ τε δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες, διὰ τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν στέργουσι, καὶ οἱ δι' ἡδονὴν, διὰ τὸ αὑτοῖς ἡδύ· καὶ οὐχ ᾗ ὁ φιλούμενός ἐστιν, ἀλλ' ᾗ χρήσιμος, ἢ ἡδύς. κατὰ συμβεβηκός τε δὴ αἱ φιλίαι αὗταί εἰσιν. οὐ γὰρ ᾗ ἐστὶν, ὅσπερ ἐστὶν ὁ φιλούμενος ταύτῃ φιλεῖται, ἀλλ' ᾗ πορίζουσιν, οἱ μὲν ἀγαθόν τι, οἱ δ' ἡδονήν. εὐδιάλυτοι δὲ αἱ τοιαῦταί εἰσι, μὴ διαμε-

illius causa: eosque qui ita bona volunt, beneuolos dicunt, si non idẽ ab illo fiat. beneuolentiam enim in par pari referentibus amicitiam esse. an addendum est non latentem? nam multi beneuoli sunt iis etiã quos non viderũt, sed existimãt probos esse, vel frugi. idẽ verò, etiam si quis illorum erga hunc affectus sit. Ac beneuoli quidem inter se hi videntur. amicos autem quomodo quis dicat quos latet quo modo erga se affecti sint? oportet igitur vt beneuoli mutuo inter se sint, velintque bona non latentes. ob vnum aliquid eorum, quæ dicta sunt.

3 Ea vero inter se specie differunt: ergo amores quoque & amicitiæ. tres enim sunt species amicitię ęquales numero rebus amabilibus. in vnoquoque enim est mutuus amor non latens. qui autem alij alios inter se amant, volũt sibi in vicem bona eatenus, quatenus amant. Qui ergo propter vtilitatem amant inter se, nõ per se amant, sed quatenus aliquod à se mutuo fit bonum. simili modo qui propter voluptatem. non enim quia cuiusdam modi sint, vrbanos diligunt, sed quia iucũdi ipsis sint. itaque qui ob vtilitatem amant, ob id quod sibi est bonũ diligunt, & qui ob voluptatẽ, ob id quõ delectantur, & non quatenus est ille qui amatur, sed quatenus est vtilis, vel iucũdus. ex accidenti igitur amicitię hę sunt. non enim quatenus est quicunque is sit, qui amatur, eatenus amatur, sed quatenus suppeditant, hi bonum aliquid, illi voluptatem. huiusmodi ergo amicitiæ dissolui facile possunt, cùm nõ perma-

neāt similes. nam si non amplius iucundi, aut vtiles fuerint, amare desistunt. at vtile non permanet, sed aliàs aliud fit. dissoluto igitur eo propter quod amici erāt, amicitia quoque dissoluitur, quippe cùm amicitia propter illa esset. Maxime verò in senibus huiusmodi amicitia videtur oriri. non enim qui hac ætate sunt, iucundum persequuntur, sed vtile: & in constanti ætate & ex iuuenibus qui vtilitatem sectantur. tales autem neque valde vnà viuunt alij cum aliis. quandoque enim neque sunt iucundi: neque talem consuetudinem desiderāt, nisi vtiles sint. eatenus enim sunt iucundi, quatenus bonum sperant. inter has autem hospitalem etiam ponunt. At iuuenum amicitia, esse ob voluptatem videtur. affectu enim hi viuunt, & maxime sectantur quod sibi iucundū est, quódque est præsens. mutata autem ætate, iucunda ipsa etiam diuersa fiunt. itaque cito amici fiunt, & esse desinunt. amicitia enim mutatur vna cum iucundo. talis vero voluptatis velox mutatio est. Iuuenes etiam ad amores procliues sunt. pro affectu enim & ex voluptate magna pars amorum est: ideo amant, & cito desistunt, sæpe eodem die mutantes. simul verò toto die versari, & conuiuere hi volunt. fit enim eis amicitia hoc modo. Perfecta verò est bonorū amicitia, & eorum qui virtute sunt similes. hi enim mutuo sibi bona similiter volunt, quatenus sunt boni: boni autem sunt per se. at qui amicis bona volunt, illorum causa, maxime amici sunt: nam

νόντων αὐτῶν ὁμοίων. ἐὰν γὰρ μηκέτι ἡδεῖς, ἢ χρήσιμοι ὦσι, παύονται φιλοῦντες. τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει, ἀλλ' ἄλλοτε ἄλλο γίγνεται. ἀπολυθέντος οὖν δι' ὃ φίλοι ἦσαν, διαλύεται καὶ ἡ φιλία, ὡς οὔσης τῆς φιλίας πρὸς ἐκεῖνα. μάλιστα δὲ ἐν τοῖς πρεσβύταις ἡ τοιαύτη φιλία δοκεῖ γίνεσθαι. οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τηλικοῦτοι διώκουσιν, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον. καὶ τῶν ἐν ἀκμῇ καὶ νέων, ὅσοι τὸ συμφέρον διώκουσιν οὐ πάνυ δ' οἱ τοιοῦτοι, οὐδὲ συζῶσι μετ' ἀλλήλων. ἐνίοτε γὰρ οὐδ' εἰσὶν ἡδεῖς. οὐδὲ δὴ προσδέονται τῆς τοιαύτης ὁμιλίας, ἐὰν μὴ ὠφέλιμοι ὦσιν. ἐπὶ τοσοῦτον γάρ εἰσιν ἡδεῖς ἐφ' ὅσον ἐλπίδας ἔχουσιν ἀγαθοῦ. εἰς ταύτας δὲ καὶ τὴν ξενικὴν τιθέασιν. ἡ δὲ τῶν νέων φιλία, δι' ἡδονὴν εἶναι δοκεῖ. κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδὺ αὐτοῖς, καὶ τὸ παρόν. τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης, καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα. διὸ ταχέως γίνονται φίλοι καὶ παύονται. ἅμα γὰρ τῷ ἡδεῖ ἡ φιλία μεταπίπτει. τῆς δὲ τοιαύτης ἡδονῆς ταχεῖα ἡ μεταβολή. καὶ ἐρωτικοὶ δὲ οἱ νέοι. κατὰ πάθος γὰρ καὶ δι' ἡδονὴν τὸ πολὺ τῆς ἐρωτικῆς. διόπερ φιλοῦσι καὶ ταχέως παύονται, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες. συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται. γίνεται γὰρ αὐτοῖς τὸ κατὰ φιλίαν οὕτως. τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία, καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων. οὗτοι γὰρ τἀγαθὰ ὁμοίως ἀλλήλοις βούλονται, ᾗ ἀγαθοί· ἀγαθοὶ δ' εἰσὶ καθ' αὑτούς. οἱ δὲ βουλόμενοι τἀγαθὰ τοῖς φίλοις, ἐκείνων ἕνεκα, μάλιστα φίλοι. δι' αὑ-

τοὺς γὰρ οὕτως ἔχουσι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός. διαμένει οὖν ἡ τούτων φιλία, ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσι· ἡ δ' ἀρετὴ μόνιμον. καὶ ἔστιν ἑκάτερος ἁπλῶς ἀγαθός, καὶ τῷ φίλῳ. οἱ γὰρ ἀγαθοί, καὶ ἁπλῶς ἀγαθοί, καὶ ἀλλήλοις ὠφέλιμοι, ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς. οἱ ἀγαθοὶ γὰρ καὶ ἁπλῶς ἡδεῖς, καὶ ἀλλήλοις. ἑκάστῳ γὰρ καθ' ἡδονήν εἰσιν αἱ οἰκεῖαι πράξεις, καὶ αἱ τοιαῦται· τῶν ἀγαθῶν δὲ τοιαῦται, ἢ ὅμοιαι. ἡ τοιαύτη δὲ φιλία, μόνιμος εὐλόγως ἐστί. συνάπτει γὰρ ἐν αὐτῇ πάνθ' ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν. πᾶσα γὰρ φιλία δι' ἀγαθόν ἐστιν, ἢ δι' ἡδονήν, ἢ ἁπλῶς, ἢ τῷ φιλοῦντι, καὶ καθ' ὁμοιότητά τινα. ταύτῃ δὲ πάντα ὑπάρχει τὰ εἰρημένα καθ' αὑτούς. ταύτῃ γὰρ ὅμοια καὶ τὰ λοιπά, τό,τε ἁπλῶς ἀγαθόν, καὶ ἡδὺ ἁπλῶς ἐστί. μάλιστα δὲ ταῦτα φιλητά· καὶ τὸ φιλεῖν δὲ καὶ ἡ φιλία ἐν τούτοις μάλιστα καὶ ἀρίστη. σπανίας δ' εἰκὸς τὰς τοιαύτας εἶναι. ὀλίγοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι. ἔτι δὲ προσδεῖται χρόνου καὶ συνηθείας. κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους, πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλώσωσι· οὐδ' ἀποδέξασθαι δὴ πρότερον, οὐδ' εἶναι φίλους, πρὶν ἑκάτερος ἑκατέρῳ φανῇ φιλητός, καὶ πιστευθῇ. οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ πρὸς ἀλλήλους ποιοῦντες, βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δέ, εἰ μὴ καὶ φιλητοί, καὶ τοῦτ' ἴσασι. βούλησις μὲν οὖν ταχεῖα γίνεται φιλίας, φιλία δ' οὔ. αὕτη μὲν οὖν καὶ κατὰ τὸν χρόνον, καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ τελεία ἐστί, καὶ κατὰ πάντα ταὐτὰ γίνεται, καὶ ὅμοια ἑκατέρῳ

per se ita habent, & non ex accidenti. horũ itaque amicitia permanet, quoad boni fuerint: virtus vero stabilis res est. éstque vterque simpliciter bonus, atque amico. nam boni & simpliciter, & sibi mutuo prosunt: & iucũdi similiter. boni enim sunt & simpliciter, & sibi mutuo iucũdi. suæ enim cuiusque propriæ actiones, & tales voluptatem afferunt: at bonorum tales, vel similes sunt. talis autem amicitia, stabilis merito est. in ipsa enim omnia quæ in amicis esse debent, connectuntur. nam omnis amicitia est ob bonum, aut ob voluptatem, vel simpliciter, vel amanti, & per similitudinem quandam. hac vero ratione omnia dicta iis per se insunt. huic enim similia etiam reliqua, & simpliciter bonum, & iucundũ simpliciter inest. hæc autem maxime amabilia sunt: & amare etiam & quę maxime est amicitia atque optima, in his est. Par autem est, vt raræ tales sint: nam pauci huiusmodi sunt. Præterea verò tempore & cõsuetudine indiget. nam, vt est in prouerbio, fieri nequit, vt sese alij alios cognoscant, prius quàm salis modium quem dicunt, consumpserint: neque prius admittant, neque sint amici, quàm alter alteri amabilis & videatur esse, & credatur. qui autem cito quæ amorem conciliant inter se faciunt, volũt quidem esse amici, non sunt tamen, nisi & amabiles sint, & id sciant. ac voluntas quidem amicitiæ est velox, amicitia minime. hæc igitur & tempore, & reliquis perfecta est, ex omnibúsque his existit, similísque vtrique

ab vtroque est, quod inesse amicis necesse est.

4 Quæ autem ob iucundum est, huius similitudinem habet. nam boni iucũdi inter se sunt: simili modo quoque quæ ob vtilitatem. etenim boni tales erga se mutuo sunt. Maxime autem inter hos etiam amicitiæ perdurant, cùm æquum ab illis mutuo seruatur, vt voluptas: neque tantummodo ita, verùm etiam ab eodem, vt vrbanis, ac non vt amatori & amato. non enim iisdem oblectãtur hi, sed alter amore illius, alter obsequiis amatoris gaudet. at desinente ætatis flore, quãdoque etiam amicitia desinit. alteri enim facies non amplius iucunda est, alteri obsequium non præstatur. Multi autem item permanent, si ex consuetudine mores dilexerunt, pares moribus cum sint. at qui non iucunditatem com pensant, sed vtilitatem in amoribus, & minus amant, & perseuerant: qui vero ob vtilitatem sunt amici, vna cum vtilitate dissoluuntur. nam non sui mutuo erant amici, sed vtilitatis. Atque ob voluptatem quidem & vtilitatem & prauos contingit amicos esse inter se, & bonos prauis, & neutrum cuilibet. at per seipsos non nisi bonos esse manifestum est. praui enim mutuo non oblectãtur, nisi vtilitas aliqua oriatur: soláque bonorum amicitia inculpata est, non enim facile est cuipiam de eo credere, qui lõgo tempore ab ipsis fuerit probatus, & fides in his est, & nulla iniuria afficiunt, & quæ alia in vera amicitia postulantur.

παρ' ἑκατέρου, ὅπερ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν.

Ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, ὁμοίωμα ταύτης ἔχει. καὶ γὰρ οἱ ἀγαθοὶ, ἡδεῖς ἀλλήλοις, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον. καὶ γὰρ τοιοῦτοι ἀλλήλοις οἱ ἀγαθοί· μάλιστα δὲ καὶ ἐν τούτοις αἱ φιλίαι διαμένουσιν, ὅταν τὸ ἴσον γίγνηται παρ' ἀλλήλων, οἷον ἡδονή. καὶ μὴ μόνον οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, οἷον τοῖς εὐτραπέλοις, καὶ μὴ ὡς ἐραστῇ καὶ ἐρωμένῳ. οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἥδονται οὗτοι, ἀλλ' ὁ μὲν ἐρῶν ἐκείνου, ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ· ληγούσης δὲ τῆς ὥρας, ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία λήγει. τῷ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ ὄψις ἡδεῖα, τῷ δὲ οὐ γίνεται ἡ θεραπεία. πολλοὶ δ' αὖ διαμένουσιν, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἤθη στέρξωσιν, ὁμοήθεις ὄντες. οἱ δὲ μὴ τὸ ἡδὺ ἀντικαταλλαττόμενοι, ἀλλὰ τὸ χρήσιμον ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς, καὶ εἰσὶν ἧττον φίλοι, καὶ διαμένουσιν. οἱ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον ὄντες φίλοι, ἅμα τῷ συμφέροντι διαλύονται. οὐ γὰρ ἀλλήλων ἦσαν φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. δι' ἡδονὴν μὲν οὖν, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ φαύλους ἐνδέχεται φίλους ἀλλήλοις εἶναι, καὶ ἐπιεικεῖς φαύλοις, καὶ μηδέτερον ὁποιῳοῦν. δι' αὑτοὺς δὲ δῆλον ὅτι μόνους τοὺς ἀγαθούς. οἱ γὰρ κακοὶ οὐ χαίρουσιν ἑαυτοῖς, εἰ μή τις ὠφέλεια γίγνοιτο. καὶ μόνη δὲ ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία ἀδιάβλητός ἐστιν· οὐ γὰρ ῥᾴδιον οὐδενὶ πιστεῦσαι περὶ τοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ ὑπ' αὐτῶν δεδοκιμασμένου, καὶ τὸ πιστεύειν ἐν τούτοις, καὶ τὸ μηδέποτ' ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς φιλίᾳ ἀξιοῦται.

ἐν δὲ

ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις οὐδὲν κωλύει γίνεσθαι τὰ τοιαῦτα. ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λέγουσι φίλους καὶ τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον, ὥσπερ αἱ πόλεις· δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι γίνεσθαι ἕνεκα τοῦ συμφέροντος· καὶ τοὺς δι' ἡδονὴν ἀλλήλους στέργοντας, ὥσπερ οἱ παῖδες, ἴσως μὲν δεῖ λέγειν, καὶ ἡμᾶς φίλους τοὺς τοιούτους· εἴδη δὲ καὶ τῆς φιλίας πλείω, καὶ πρώτως μὲν καὶ κυρίως τὴν τῶν ἀγαθῶν ᾗ ἀγαθοί· τὰς δὲ λοιπάς, καθ' ὁμοιότητα. ᾗ γὰρ ἀγαθόν τι καὶ ὅμοιόν τι, ταύτῃ φίλοι. καὶ γὰρ τὸ ἡδύ, ἀγαθόν τι τοῖς φιληδέσιν. οὐ πάνυ δὲ αὗται συνάπτουσιν· οὐδὲ γίνονται οἱ αὐτοὶ φίλοι διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδύ. οὐ γὰρ πάνυ συνδυάζεται τὰ κατὰ συμβεβηκός. εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῆς φιλίας νενεμημένης, οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι δι' ἡδονήν, ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὅμοιοι ὄντες· οἱ δ' ἀγαθοί, δι' αὑτοὺς φίλοι· ᾗ γὰρ ἀγαθοί. οὗτοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι· ἐκεῖνοι δὲ κατὰ συμβεβηκός, καὶ τῷ ὡμοιῶσθαι τούτοις.

Ὥσπερ δ' ἐπὶ τῶν ἀρετῶν, οἱ μὲν καθ' ἕξιν, οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας. οἱ μὲν γὰρ συζῶντες χαίρουσιν ἀλλήλοις, καὶ πορίζουσι τἀγαθά· οἱ δὲ καθεύδοντες, ἢ κεχωρισμένοι τοῖς τόποις, οὐκ ἐνεργοῦσι μέν, οὕτω δ' ἔχουσιν, ὥστε ἐνεργεῖν φιλικῶς. οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. ἐὰν δὲ χρόνιος ἡ ἀπουσία γίνηται, καὶ τῆς φιλίας δοκεῖ λήθην ποιεῖν, ὅθεν εἴρηται,

» Πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

In aliis vero nihil vetat oriri talia. nam cum homines amicos etiam vocẽt, qui ob vtilitatẽ, vt ciuitates (videntur enim ſocietates ciuitatibus fieri vtilitatis cauſa) & eos qui ob voluptatem ſe mutuo diligunt, vt pueri: fortaſſe quidem dicamus oportet tales homines amicos. at ſpecies amicitiæ plures: ac primò quidẽ & propriè eam quæ bonorum eſt, quatenus ſunt boni: reliquas verò per ſimilitudinem. quatenus enim bonũ quid & ſimile eſt, eatenus ſunt amici. etenim iucũdum quoddã bonum eſt iis quibus iucunda placent. ſed non admodum hę coaleſcunt: neque iidem fiunt amici ob vtilitatem & ob iucunditatẽ. non enim valde copulantur, quæ ex accidẽti ſunt. Cum verò in has ſpecies amicitia diſtributa ſit, praui amici erunt ob voluptatẽ, vel ob vtilitatẽ, qui hac re ſunt ſimiles: boni verò propter ſeipſos amici. ſiquidem ex eo quia boni ſunt. atque hi ſimpliciter amici: illi ex accidenti ſunt, & quia cum his habent ſimilitudinem.

Quemadmodum autem in virtuti- 5
bus alij habitu, alij actione boni dicuntur, ita quoque in amicitia eſt. nam quidam in conuictu mutuò ſe oblectant, & bona ſuppeditant: quidam verò dormientes, vel locis ſeiuncti, non ſunt in actione quidem, ita tamen affecti ſunt, vt amicè agãt. Nam loca non diſſoluũt amicitiam ſimpliciter, ſed actionem. ſi verò diuturna abſentia fuerit, amicitiæ quoque videtur obliuionem inducere, vnde dictum eſt,

» Tollit amicitias multas affatus ademptus.

Q

Nó videntur auté nec senes, nec austeri esse ad amicitiã idonei. nã breuis voluptas in ipsis est. nemo autem vult versari cũ molesto neque cũ iniucũdo. natura enim maxime quod molestũ est, fugere videtur, sed quod iucũdũ, appetere. Sed qui se mutuo admittunt, non tamen simul viuunt, beneuolis similes sunt potius, quàm amicis. nam nihil est ita amicorum, vt simul viuere. præsidiũ enim indigi appetũt, simul autem versari etiã beati. nam solitariis his esse minime conuenit: simul vero degere non licet, nisi iucundi sint, iisdémque oblectentur. id quod habere sociabilis amicitia videtur. Ac maxime quidem amicitia bonorũ est, sicut sæpius iam diximus. videtur enim amabile, atque eligendum quod simpliciter bonum vt iucundum est: vnicuiq; verò, quod sibi est tale. bonus autem bono, ob vtraque hæc. Amor autem affectui, amicitia habitui similis est. Amor enim non minus est erga inanimata. cum electione vero redamant: at electio ab habitu est, & bona volunt iis quos amant, illorum causa, non ex affectu, sed ex habitu: & amantes amicum, quod sibi ipsis bonum est, amãt. bonus enim amicus factus bonum ei fit, cui est amicus. vterque igitur & amat quod sibi bonum est, & par pari voluntati & iucunditati refert. parilitas enim amicitia dicitur. itaque bonorum amicitiæ hæc maxime insunt.

6 In austeris vero & senibus minus amicitia fit, quo sunt morosiores, minúsque consuetudinibus gaudent. hæc

οὐ φαίνονται δ' οὔθ' οἱ πρεσβῦται, οὔθ' οἱ στρυφνοὶ φιλικοὶ εἶναι. βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς. οὐδεὶς δὲ δύναται συνημερεύειν τῷ λυπηρῷ, οὐδὲ τῷ μὴ ἡδεῖ. μάλιστα γὰρ ἡ φύσις φαίνεται, τὸ μὲν λυπηρὸν φεύγειν, ἐφίεσθαι δὲ τοῦ ἡδέος. οἱ δ' ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δέ, εὔνοις ἐοίκασι μᾶλλον ἢ φίλοις. οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων, ὡς τὸ συζῆν. ὠφελείας μὲν γὰρ οἱ ἐνδεεῖς ὀρέγονται, συνημερεύειν δὲ καὶ οἱ μακάριοι. μονώταις μὲν γὰρ εἶναι τούτοις ἥκιστα προσήκει. συνδιάγειν δὲ μετ' ἀλλήλων οὐκ ἔστι, μὴ ἡδεῖς ὄντας, μηδὲ χαίροντας τοῖς αὐτοῖς. ὅπερ ἡ ἑταιρικὴ δοκεῖ ἔχειν. μάλιστα μὲν οὖν ἐστὶ φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται. δοκεῖ γὰρ φιλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἢ ἡδύ. ἑκάστῳ δὲ τὸ αὑτῷ τοιοῦτον. ὁ δ' ἀγαθὸς τῷ ἀγαθῷ δι' ἄμφω ταῦτα. ἔοικε δ' ἡ μὲν φίλησις πάθει, ἡ δὲ φιλία ἕξει. ἡ γὰρ φίλησις, οὐχ ἧττον πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν. ἀντιφιλοῦσι δὲ μετὰ προαιρέσεως. ἡ δὲ προαίρεσις ἀφ' ἕξεως, καὶ τὰ ἀγαθὰ βούλονται τοῖς φιλουμένοις ἐκείνων ἕνεκα, οὐ κατὰ πάθος, ἀλλὰ καθ' ἕξιν, καὶ φιλοῦντες τὸν φίλον, τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν φιλοῦσιν. ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γινόμενος, ἀγαθὸν γίνεται ᾧ φίλος. ἑκάτερος οὖν φιλεῖ τε τὸ αὑτῷ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι τῇ βουλήσει καὶ τῷ ἡδεῖ. λέγεται γὰρ φιλότης ἡ ἰσότης. μάλιστα δὴ τῇ τῶν ἀγαθῶν ταῦθ' ὑπάρχει.

Ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς ἧττον γίνεται ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι, καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσι. ταῦτα

γὰρ δοκεῖ μάλιστ' εἶναι φιλικά, καὶ ποιητικὰ φιλίας. διὸ νέοι μὲν γίνονται φίλοι ταχύ, πρεσβῦται δ' οὔ. οὐ γὰρ γίνονται φίλοι οἷς ἂν μὴ χαίρωσιν. ὁμοίως δ' οὐδ' οἱ στρυφνοί. ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι, εὖνοι μὲν εἰσιν ἀλλήλοις· βούλονται γὰρ τἀγαθά, καὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὰς χρείας· φίλοι δ' οὐ πάνυ εἰσί, διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν, μηδὲ χαίρειν ἀλλήλοις, ἃ δὴ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ φιλικά. πολλοῖς δ' εἶναι φίλον, κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν οὐκ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδ' ἐρᾶν πολλῶν ἅμα· ἔοικε γὰρ ὑπερβολῇ. τὸ δὲ τοιοῦτο πρὸς ἕνα πέφυκε γίνεσθαι. πολλοὺς δ' ἅμα τῷ αὐτῷ ἀρέσκειν σφόδρα, οὐ ῥᾴδιον, ἴσως δ' οὐδ' ἀγαθὸν εἶναι. δεῖ δὲ καὶ ἐμπειρίαν λαβεῖν, καὶ ἐν συνηθείᾳ γενέσθαι, ὃ παγχάλεπον. διὰ δὲ τὸ χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἡδὺ, πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται. πολλοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ αἱ ὑπηρεσίαι. τούτων δὲ μᾶλλον ἔοικε φιλίᾳ ἡ διὰ τὸ ἡδύ, ὅταν ταὐτὰ ἀπ' ἀμφοῖν γίνηται, καὶ χαίρωσιν ἀλλήλοις, ἢ τοῖς αὐτοῖς, οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι. μᾶλλον γὰρ ἐν ταύταις τὸ ἐλευθέριον. ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἀγοραίων. καὶ οἱ μακάριοι δὲ, χρησίμων μὲν οὐδὲν δέονται, ἡδέων δέ. συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι· τὸ δὲ λυπηρὸν, ὀλίγον μὲν χρόνον φέρουσι, συνεχῶς δ' οὐδεὶς ἂν ὑπομείναι, οὐδ' αὐτὸ τἀγαθὸν εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη. διὸ τοὺς φίλους ἡδεῖς ζητοῦσι. δεῖ δ' ἴσως καὶ τοὺς ἀγαθοὺς τοιούτους ὄντας, καὶ ἔτι αὐ-

enim maximo videntur esse amicabilia, amicitiæque efficiētia. idcirco iuuenes cito amici efficiuntur, senes non item: nam non fiunt amici quibus non oblectantur. Simili modo neque austeri: sed eiusmodi, beneuoli quidē inter se sunt, quia bona volunt, & inopiis subueniūt: amici verò non valde sunt, propterea quòd non simul versantur, neque mutuò delectantur, quæ amicabilia maxime videntur. At vero vt multis quis sit amicus amicitia perfecta, non accidit, quemadmodùm neque vt amore multorū simul capiatur. exuperationi enim simile hoc est. quod autē est huiusmodi, erga vnum fieri consueuit. Multos vero eidem simul vehementer placere, non facile est: fortasse etiam neque bonum esse. opus autem est, vt experimentū ceperis, & consuetudine vsus fueris, quod perdifficile est. Ob vtilitatem tamen & iucunditatem fieri potest vt multis quis placeat. multi enim tales sunt, & breui tempore res suppeditantur. Magis autem ex his ea similis est amicitia quæ propter iucunditatem fit, cum eadem ab vtrisque exhibentur, & sese mutuo, vel iisdem oblectātur, cuiusmodi iuuenum amicitiæ sunt. magis enim in his liberalitas est. Quæ vero est ob vtilitatē, triuialium est. Et beati verò vtilibus nihil indigent, sed iucundis. volunt enim simul cum aliquibus viuere: at molestiā paruo quidem tempore tolerāt: assidue verò sustineret nemo, ne bonum quidē ipsum, si molestum ipsi esset. idcirco amicos iucundos quærunt: quales etiā oportet esse bonos, præterea etiā sibi

ipsis, ita enim ipsis inerunt ea quæ amicis inesse debent. At qui potestatibus præditi sunt, distinctis amicis vti videntur. alij enim ipsis sunt vtiles, & alij iucundi, vt autem vtrique iidem sint, rarũ est. neque enim iucundos cum virtute quærunt, neque vtiles ad res honestas, sed alios vrbanos iucunditatis causa expetentes, alios solertes agendi mandatũ. hæc autem in eodem non admodum fiunt. Quòd autem probus vir simul iucundus sit & vtilis, dictum est. Sed ei qui excellit non fit huiusmodi amicus, nisi etiam virtute excellatur: sin minus, non est par, pro portione superatus. nõ admodum verò tales fieri consueuerũt. Atque hæ quidem amicitiæ quas diximus in parilitate sunt. eadẽ enim ab vtrisque fiunt, exoptántque sibi mutuo: aut alterum pro altero compensant, vt voluptatem pro vtilitate. has autem minus & esse amicitias, & permanere, dictum est. Videntur autẽ & ob similitudinem & dissimilitudinem eiusdem & esse & non esse amicitiæ. ex similitudine enim eius quæ est ex virtute, videntur amicitiæ. nam altera iucunditatem habet, altera vtilitatem, quæ vtraque illi etiam insunt: in eo vero quòd illa inculpata stabilísque est, hæ cito immutãtur, aliísque multis differunt, non videntur amicitiæ propter dissimilitudinẽ cum illa.

7 Altera est amicitiæ species, per excellentiam: vt patri erga filium, & denique seniori erga iuniorem, & viro erga vxorem, & principi omni erga subditũ. sed hæ inter se etiã differũt. non enim eadẽ

τοῖς. οὕτω γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξει ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις. οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις διῃρημένοις φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις. ἄλλοι γὰρ αὐτοῖς εἰσὶ χρήσιμοι, καὶ ἕτεροι ἡδεῖς, ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ οὐ πάνυ. οὔτε γὰρ ἡδεῖς μετ' ἀρετῆς ζητοῦσιν, οὔτε χρησίμους εἰς τὰ καλά, ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐτραπέλους τοῦ ἡδέος ἐφιέμενοι, τοὺς δὲ δεινοὺς πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν. ταῦτα δ' οὐ πάνυ γίγνεται ἐν τῷ αὐτῷ. ἡδὺς δὲ καὶ χρήσιμος ἅμα εἴρηται ὅτι ὁ σπουδαῖος. ἀλλ' ὑπερέχοντι οὐ γίνεται ὁ τοιοῦτος φίλος, ἂν μὴ καὶ τῇ ἀρετῇ ὑπερέχηται· εἰ δὲ μή, οὐκ ἰσάζει ἀνάλογον ὑπερεχόμενος. οὐ πάνυ δὲ εἰώθασι τοιοῦτοι γίνεσθαι. εἰσὶ δὲ οὖν αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητι. τὰ γὰρ αὐτὰ γίγνεται ἀπ' ἀμφοῖν, καὶ βούλονται ἀλλήλοις· ἢ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντικαταλλάττονται, οἷον ἡδονὴν ἀντ' ὠφελείας. ὅτι δὲ καὶ ἧττόν εἰσιν αὗται αἱ φιλίαι, καὶ μένουσιν, εἴρηται. δοκοῦσι δὲ καὶ δι' ὁμοιότητα, καὶ ἀνομοιότητα ταὐτοῦ εἶναί τε καὶ οὐκ εἶναι φιλίαι. καθ' ὁμοιότητα γὰρ τῆς κατ' ἀρετὴν φαίνονται φιλίαι. ἡ μὲν γὰρ τὸ ἡδὺ ἔχει, ἡ δὲ τὸ χρήσιμον. ταῦτα δ' ὑπάρχει κἀκείνῃ. τῷ δὲ τὴν μὲν ἀδιάβλητον εἶναι καὶ μόνιμον, ταύτας δὲ ταχέως μεταπίπτειν, ἄλλοις τε διαφέρειν πολλοῖς, οὐ φαίνονται φιλίαι δι' ἀνομοιότητα ἐκείνης.

Ἕτερον δ' ἐστὶ φιλίας εἶδος, τὸ καθ' ὑπεροχήν, οἷον πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρί τε πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον. διαφέρουσι δ' αὗται καὶ ἀλλήλων. οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ

γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους. ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱὸν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα· οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα. ἑτέρα γὰρ ἑκάστου τούτων ἀρετὴ καὶ τὸ ἔργον· ἕτερα δὲ καὶ δι' ἃ φιλοῦσιν. ἕτεραι οὖν καὶ αἱ φιλήσεις καὶ αἱ φιλίαι. ταὐτὰ μὲν δὴ οὔτε γίγνεται ἑκατέρῳ παρὰ θατέρου, οὔτε δεῖ ζητεῖν· ὅταν δὲ γονεῦσι μὲν τέκνα ἀπονέμῃ ἃ δεῖ τοῖς γεννήσασι, γονεῖς δ' υἱέσιν ἃ δεῖ τοῖς τέκνοις, μόνιμος ἡ τῶν τοιούτων καὶ ἐπιεικὴς ἔσται φιλία. ἀνάλογον δ' ἐν ἁπάσαις ταῖς καθ' ὑπεροχὴν οὔσαις φιλίαις καὶ τὴν φίλησιν δεῖ γίνεσθαι· οἷον τὸν ἀμείνω μᾶλλον φιλεῖσθαι, ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν ὠφελιμώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως. ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίγνηται, τότε γίνεταί πως ἰσότης, ὃ δὴ τῆς φιλίας εἶναι δοκεῖ. οὐχ ὁμοίως δὲ τὸ ἴσον, ἔν τε δικαίοις καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ φαίνεται ἔχειν. ἔστι γὰρ ἐν μὲν τοῖς δικαίοις ἴσον πρώτως τὸ κατ' ἀξίαν· τὸ δὲ κατὰ ποσὸν, δευτέρως. ἐν δὲ τῇ φιλίᾳ τὸ μὲν κατὰ ποσὸν, πρώτως· τὸ δὲ κατ' ἀξίαν, δευτέρως. δῆλον δ' ἐὰν πολὺ διάστημα γίγνηται ἀρετῆς, ἢ κακίας, ἢ εὐπορίας, ἤ τινος ἄλλου. οὐ γὰρ ἔτι φίλοι εἰσὶν, ἀλλ' οὐδ' ἀξιοῦσιν. ἐμφανέστατον δὲ τοῦτ' ἐπὶ τῶν θεῶν. πλεῖστον γὰρ οὗτοι πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχουσι. δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων. οὐδὲ γὰρ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι· οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις ἢ σοφωτάτοις, οἱ μηδενὸς ἄξιοι. ἀκριβὴς μὲν οὖν ἐν τοῖς τοιούτοις οὐκ ἔστιν ὁρισμὸς, ἕως τίνος οἱ φίλοι. πολ-

est parentibus erga liberos, & principibus erga subditos: verum neque patri erga filium, & filio erga patrem: neque viro erga vxorem, & vxori erga virum. diuersa enim vnicuique horum virtus, & opus est: diuersa item ea ob quę amant: diuersi igitur amores, & amicitiæ. atque eadem quidem vtrique ab altero neque fiunt, neque sunt requirenda: sed cùm parentibus liberi ea retribuunt, quæ opus est iis qui genuerunt, & parentes filiis ea quæ filiis opus est, stabilis talium ac æqua amicitia erit. Ex proportione autem in omnibus amicitiis quæ sunt in excellentia, amor etiã fieri debet. vt meliorem amari magis, quàm amare, & vtiliorem, & aliorum vnumquenque similiter. cùm enim pro dignitate amor oritur, tunc quodam modo parilitas fit, id quod esse amicitiæ videtur. At vero nõ similiter par in iustis & amicitia habere videtur. nã in iustis par primò est quod est pro dignitate, secundò quod pro quantitate est: at in amicitia quod est pro quantitate primò, secũdò quod pro dignitate est. id autem perspicuum est, si multa distantia fiat virtutis, aut vitij, aut copiæ rerum, aut alterius cuiusdam. non enim amplius sunt amici, sed ne esse quidem postulant. Hoc autem in diis clarissime patet. nam plurimum omnibus bonis antecellunt: perspicuum item in regibus. neque enim his postulant esse amici, qui inferiores lõge sunt: neque optimis aut sapiẽtissimis, qui nihilo sunt digni. In his tamen accurata finitio non est, quousque sint amici. mul-

tis enim ablatis adhuc manet. Si vero multum recesserit, vt deus, nõ amplius. vnde etiam in dubitationem venit, nũquid amici amicis maxima ex bonis velint, vt deos esse. non enim amplius ipsis erunt amici: neque etiam erunt bona. amici enim bona sunt. Si igitur recte dictum est, amicum amico velle bona illius causa, eum qualiscunque est, manere oporteret: at homini autem quandiu est, maxima bona adesse volet: fortasse tamen non omnia. sibi enim quisque maxime vult bona.

λῶν γὰρ ἀφαιρουμένων ἔτι μένει· πολὺ δὲ χωρισθέντος, οἷον τοῦ θεοῦ, οὐκέτι. ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, μή ποτ' οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, οἷον θεοὺς εἶναι. οὐδὲ γὰρ ἔτι φίλοι ἔσονται αὐτοῖς· οὐδὲ δὴ ἀγαθά. οἱ γὰρ φίλοι τἀγαθά. εἰ δὴ καλῶς εἴρηται, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ βούλεται τἀγαθὰ ἐκείνου ἕνεκα, μένειν ἂν δέοι, οἷός ποτέ ἐστιν ἐκεῖνος. ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι βουλήσεται τὰ μέγιστα εἶναι ἀγαθά· ἴσως δ' οὐ πάντα. αὑτῷ γὰρ μάλισθ' ἕκαστος βούλεται τἀγαθά.

8 Plerique autem propter ambitionem amari potius videtur velle, quàm amare: ideo adulatorum amantes plerique sunt. adulator enim is amicus est qui exuperatur, aut se huiusmodi simulat, magísque amare quàm amari. amari autem honorando proximum esse videtur, quam rem videlicet plerique appetunt. sed non per se tamen honorem consectari videntur, sed ex accidenti. gaudent enim plerique, cum à potestatibus prẹditis honorantur ob spem. cõsequuturos enim se esse existimant ab iis, si qua re egeant. itaque honore quasi signo beneficij accipiendi lætantur: qui verò à probis viris & intelligẽtibus honorem affectant, suam ipsorum opinionem confirmare cupiunt. gaudent igitur quòd boni sint, eorũ iudicio qui id dicunt, credentes. at amari per se gaudent. quocirca videri posit id melius esse, quàm honorari, & amicitia expetenda per se esse. Id autem videtur in eo

Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι φιλεῖσθαι μᾶλλον ἢ φιλεῖν· διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί· ὑπερεχόμενος γὰρ φίλος ὁ κόλαξ, ἢ προσποιεῖται τοιοῦτος, καὶ μᾶλλον φιλεῖν ἢ φιλεῖσθαι· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται. οὐ δι' αὑτὸ δὲ ἐοίκασιν αἱρεῖσθαι τὴν τιμὴν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· χαίρουσι γὰρ οἱ μὲν πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις τιμώμενοι διὰ τὴν ἐλπίδα. οἴονται γὰρ τεύξεσθαι παρ' αὐτῶν, ἄν του δέωνται. ὡς δὴ σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ. οἱ δ' ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν, καὶ εἰδότων ὀρεγόμενοι τιμῆς, βεβαιῶσαι τὴν οἰκείαν δόξαν περὶ αὑτῶν ἐφίενται. χαίρουσι δὴ ὅτι εἰσὶν ἀγαθοὶ, πιστεύοντες τῇ τῶν λεγόντων κρίσει· τῷ φιλεῖσθαι δὲ καθ' αὑτὸ χαίρουσι· διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι, καὶ ἡ φιλία καθ' αὑτὴν αἱρετὴ εἶναι. δοκεῖ δ' ἐν τῷ

φιλεῖν μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι εἶναι. σημεῖον δὲ αἱ μητέρες, τῷ φιλεῖν χαίρουσαι. ἔνιαι γὰρ διδόασι τὰ ἑαυτῶν τρέφεσθαι, καὶ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δ' οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται· ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι), ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πράττοντας· καὶ αὐταὶ φιλοῦσιν αὐτούς, κἂν ἐκεῖνοι μηδὲν διδῶσι) τῇ μητρὶ ἃ προσήκει ἀπονέμειν διὰ τὴν ἄγνοιαν. μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν· ὥστε ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι, καὶ ἡ τῶν τοιούτων φιλία. οὕτω δ' ἂν καὶ οἱ ἄνισοι μάλιστ' εἶεν φίλοι. ἰσάζοιντο γὰρ ἄν. ἡ δ' ἰσότης καὶ ὁμοιότης, φιλότης, καὶ μάλιστα μὲν ἡ τῶν κατ' ἀρετὴν ὁμοιότης. μόνιμοι γὰρ ὄντες καθ' αὑτούς, καὶ πρὸς ἀλλήλους μένουσι, καὶ οὔτε δέονται φαύλων, οὔθ' ὑπηρετοῦσι τοιαῦτα, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν καὶ διακωλύουσι· τῶν ἀγαθῶν γὰρ, μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν, μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν ὑπηρετεῖν. οἱ δὲ μοχθηροὶ, τὸ μὲν βέβαιον οὐκ ἔχουσιν· οὐδὲ γὰρ αὑτοῖς διαμένουσιν ὅμοιοι ὄντες· ἐπ' ὀλίγον δὲ χρόνον γίγνονται φίλοι, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρείᾳ. οἱ χρήσιμοι δὲ καὶ ἡδεῖς, ἐπὶ πλεῖον διαμένουσιν· ἕως γὰρ ἂν πορίζωσιν ἡδονὰς ἢ ὠφελείας ἀλλήλοις. ἐξ ἐναντίων δὲ, μάλιστα μὲν δοκεῖ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον γίνεσθαι φιλία· οἷον πένης πλουσίῳ, ἀμαθὴς εἰδότι. οὗ γὰρ τυγχάνει τις ἐνδεὴς ὤν, τούτου ἐφιέμενος, ἀντιδω-

quòd amat aliquis magis quàm in eo quòd amatur consistere. argumẽto sunt matres, quæ amando gaudent. nonnullę enim filios suos alendos tradũt, amántque scientes, redamari autem non quærunt, si vtrunque fieri non potest: sed satis ipsis videtur, si liberos suos prospere agentes inspiciant: amántque illæ ipsos, etiam si illi quę matri debentur, tribuere nequeant propter ignorationem. Cum verò amicitia magis in amando consistat, & amantes amicorum laudentur, amare esse amicorum virtus videtur. quare inter quos hoc pro dignitate fit, ij stabiles amici sunt, & quæ talium est amicitia. at hoc modo illi etiam qui inæquales sunt, amici maxime fuerint. pares enim fuerint. parilitas verò & similitudo amicitia est, & præcipue ea quæ est ex virtute similitudo. cum enim stabiles per se ipsi sint, etiam inter se mutuo permanent, & neque indigent prauis, neque talia subministrãt, sed vt ita dicam, etiam prohibent (bonorum enim est) vt neque ipsos peccare, neque amicis permittere subministrent. praui autem firmitatem quidem non habent (neque enim sibi similes permanent) sed ad paruum tempus amici fiunt, prauitate mutua se oblectantes. qui verò sunt vtiles, & iucundi, diutius durant: quoad enim voluptates & vtilitates sibi mutuo exhibuerint. Ex contrariis autem maxime videtur quæ vtilitatis causa est fieri amicitia, vt pauper diuiti, imperitus docto. quod enim cõsequitur aliquis cùm esset indigus, illud appetẽs, aliud remunera-

tur. Huc trahere etiam quispiam posset amatorem & amatum, pulchrum item & turpẽ. ideo vidẽtur amatores ridiculi interdũ se amari postulãtes, sicut amãt. simili modo forte, vt essent amabiles postulandum: nihil verò huiusmodi habẽtes, ridiculũ est. Sed forsitan neq; appetit contrariũ per se cõtrarium, sed ex accidẽti. medij autẽ appetitio est. id enim bonum est: veluti sicco, non si humidũ euadat, sed si ad mediũ perueniat, & calido, & aliis simili modo. Verũ hęc omittantur. sunt enim à proposito alieniora.

9 Videtur autem, quemadmodũ initio dictum est, in his ac in iisdem & amicitia esse, & ius. in omni enim cõmunione esse quoddam ius videtur, & amicitia quoque. compellant enim quasi amicos conuectores & commilitones: pari modo etiam qui sunt in aliis cõmunionibus. quatenus autem inter se commercium habent, eatenus amicitia est: cum etiã ius. & prouerbiũ, Cõmunes res amicorũ esse, rectè habet. in communione enim amicitia est. fratribus autem & sociis cõmunia omnia sunt: reliquis verò separata, atque quibusdã plura, quibusdam pauciora. etenim amicitiarum alię magis sunt, aliæ minus. Differunt autem & iura. non enim eadem sunt parẽtibus erga filios, & fratribus inter se, neque sociis & ciuibus, simili modo etiam in reliquis amicitiis. diuersæ igitur etiam iniuriæ ad vnumquenque horum sunt, incrementúmque accipiunt, quo magis erga amicos sunt: vt pecuniis socium priuare, grauius est quàm ciuem: & nõ

ρῆται ἄλλο. ἐνταῦθα δ' ἄν τις ἕλκοι καὶ ἐραστὴν καὶ ἐρώμενον, καὶ καλὸν καὶ αἰσχρόν. διὸ φαίνονται καὶ οἱ ἐρασταὶ γελοῖοι ἐνίοτε ἀξιοῦντες φιλεῖσθαι ὡς φιλοῦσιν. ὁμοίως δὴ φιλητοὺς ὄντας ἴσως ἀξιωτέον· μηδὲν δὲ τοιοῦτον ἔχοντας, γελοῖον. ἴσως δὲ οὐδ' ἐφίεται τὸ ἐναντίον τοῦ ἐναντίου καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ἡ δ' ὄρεξις τοῦ μέσου ἐστί. τοῦτο γὰρ ἀγαθόν, οἷον τῷ ξηρῷ, οὐχ ὑγρῷ γενέσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ τῷ θερμῷ, καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω. καὶ γάρ ἐστιν ἀλλοτριώτερα.

Ἔοικε δὲ καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, περὶ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον. ἐν ἁπάσῃ γὰρ κοινωνίᾳ δοκεῖ τι δίκαιον εἶναι, καὶ φιλία δέ. προσαγορεύουσι γοῦν ὡς φίλους τοὺς σύμπλους, καὶ τοὺς στρατιώτας, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις κοινωνίαις. καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοσοῦτόν ἐστι φιλία· καὶ γὰρ τὸ δίκαιον. καὶ ἡ παροιμία, κοινὰ τὰ φίλων, ὀρθῶς. ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. ἔστι δὲ ἀδελφοῖς μὲν καὶ ἑταίροις πάντα κοινά· τοῖς δὲ ἄλλοις ἀφωρισμένα, καὶ τοῖς μὲν πλείω, τοῖς δὲ ἐλάττω. καὶ γὰρ τῶν φιλιῶν αἱ μὲν μᾶλλον, αἱ δὲ ἧττον. διαφέρει δὲ καὶ τὰ δίκαια. οὐ γὰρ ταὐτὰ γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, οὐδὲ ἑταίροις καὶ πολίταις, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων φιλιῶν. ἕτερα δὴ καὶ τὰ ἄδικα πρὸς ἑκάστους τούτων, καὶ αὔξησιν λαμβάνει τῷ μᾶλλον πρὸς φίλους εἶναι. οἷον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον δεινότερον ἢ πολίτην, καὶ μὴ

βοηθῆσαι ἀδελφῷ, ἢ ὀθνείῳ· καὶ πατάξαι πατέρα, ἢ ὁντινοῦν ἄλλον. αὔξεσθαι δὲ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις ἐοίκασι τῆς πολιτικῆς. συμπορεύονται γὰρ ἐπί τινι συμφέροντι, καὶ πορίζόμενοί τι τῶν εἰς τὸν βίον. καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία, τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν, καὶ διαμένειν. τούτου γὰρ καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιον εἶναί φασι τὸ κοινῇ συμφέρον. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι κοινωνίαι κατὰ μέρη τοῦ συμφέροντος ἐφίενται, οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν, ἢ πρὸς ἐργασίαν χρημάτων, ἤ τι τοιοῦτον. συστρατιῶται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον, εἴτε χρημάτων, εἴτε νίκης, ἢ πόλεως ὀρεγόμενοι· ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται. ἔνιαι δὲ τῶν κοινωνιῶν δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, θιασωτῶν καὶ ἐρανιστῶν. αὗται γὰρ θυσίας ἕνεκα καὶ συνουσίας. πᾶσαι δ' αὗται ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐοίκασιν εἶναι. οὐ γὰρ τοῦ παρόντος συμφέροντος ἡ πολιτικὴ ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν βίον· θυσίας τε ποιοῦντες, καὶ περὶ ταύτας συνόδους, τιμάς τε ἀπονέμοντες τοῖς θεοῖς, καὶ ἑαυτοῖς ἀναπαύσεις πορίζοντες μεθ' ἡδονῆς. αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι καὶ σύνοδοι φαίνονται γίνεσθαι μετὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδάς, οἷον ἀπαρχαί· μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. πᾶσαι δὴ φαίνονται αἱ κοινωνίαι μόρια τῆς πολιτικῆς εἶναι. ἀκολουθήσουσι δὲ αἱ τοιαῦται φιλίαι ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις.

opem ferre fratri, quàm alieno: patrem item percutere, quàm quemlibet aliū. Augeri etiam ſimul cum amicitia ius ipſum conſueuit, vtpote cum in iiſdem cōſiſtant, & pariter pertingant. At verò communiones omnibus partibus eius quę ciuilis eſt, ſimiles ſunt. nam ob vtile aliquod conueniunt homines, aliquídque eorum ſuppeditantes quę ad vitam pertinent: & ciuilis communio, vtilitatis gratia videtur & à principio cōſtitiſſe, & perſeuerare. id enim & legumlatores ſpectāt, & ius eſſe inquiūt, quod cōmuniter conducit. Reliquę igitur communiones ſingulæ vtilitatem expetunt, vt nauigatores eam quę eſt ex nauigatione, vel ad pecuniarum confectionem, vel tale aliquid: milites verò eā quæ ex bello, ſiue pecunias, ſiue victoriam, ſiue vrbem expetāt: ſimiliter quoque tribules, & populares. Nonnullæ vero communiones fieri ob voluptatem videntur, thiaſi ſodalium, & ſymbolum condicētium: hæ enim ſacrificij, & conuictus cauſa fiunt. Atque hæ omnes ſubeſſe ciuili videntur. non enim præſentem vtilitatem ciuilis expetit, ſed ad vniuerſam vitā: & qui ſacrificia faciunt, & qui in ijs conuentibus & honores diis tribuunt, & ſibiipſis cum voluptate requiem comparant. priſca enim ſacrificia & cōuentus facti videntur poſt fructuum perceptiones, quaſi primitiæ quædam: in his enim maxime temporibus ocio vacabant. omnes igitur communiones partes eſſe ciuilis videntur. cōſequentur autem tales amicitię tales cōmuniones.

10 Ciuilis status tres species sunt, totidémque defectiones, quasi corruptelæ illarum. Ac ciuiles quidem status sunt, regnum, & optimatum principatus, & tertia quæ à censibus est, quā censuum potestatem vocare aptum videtur: plerique verò ciuilē statum eam appellare consueuerunt. harum optima regnum, pessima censuum potestas est. Ac regni quidem defectio tyrannis est. vtrūque enim vnius principatus est: plurimum tamen differunt. Tyrannus enim suam vtilitatē spectat, rex subditorum. non enim est rex, nisi ipse sibi satis sit, omnibúsq; bonis excellat: at qui talis est, nulla re indiget. quocirca vtilitatem nō sibi, sed subditis procurabit. nā qui eiusmodi non est, sorte lectus rex est. Tyrānis verò è contrario huic. suum enim ipsius bonum persequitur. clariúsque in hac est quòd sit pessima. id enim est pessimum, quod optimo est contrarium: è regno autem in tyrannidem trāsitio est. tyrannis enim vnius principatus deprauatio est: & prauus rex, tyrānus euadit. Ex optimatum principatu in paucorū potestatem, vitio principum qui res ciuitatis distribuunt præter dignitatem, & omnia, aut pleraque bona sibiipsis, & principatus semper iisdē, ditescere plumi facientes. itaque pauci dominantur ac praui loco probissimorum. Sed & ex censuū potentia in populi potētiam. sunt enim hę cōfines. multitudinis enim etiā cēsuum potestas vult esse, & pares omnes qui in censu sunt. At minimè ma

Πολιτείας δὲ ἐστὶν εἴδη τρία, ἴσαι δὲ καὶ παρεκβάσεις, οἷον φθοραὶ τούτων. εἰσὶ δ' αἱ μὲν πολιτεῖαι, βασιλεία τε καὶ ἀριστοκρατία· τρίτη δ' ἡ ἀπὸ τιμημάτων, ἣν τιμοκρατικὴν λέγειν οἰκεῖον φαίνεται· πολιτείαν δ' αὐτὴν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν. τούτων δὲ βελτίστη μὲν ἡ βασιλεία, χειρίστη δ' ἡ τιμοκρατία. παρέκβασις δὲ βασιλείας μὲν τυραννίς. ἄμφω γὰρ μοναρχίαι. διαφέρουσι δὲ πλεῖστον. ὁ μὲν γὰρ τύραννος, τὸ ἑαυτῷ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων. οὐ γάρ ἐστι βασιλεύς, ὁ μὴ αὐτάρκης, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων· ὁ δὲ τοιοῦτος, οὐδενὸς προσδεῖται. τὰ ὠφέλιμα οὖν αὑτῷ μὲν οὐκ ἂν σκοποίη, τοῖς δὲ ἀρχομένοις. ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος, κληρωτὸς ἄν τις εἴη βασιλεύς· ἡ δὲ τυραννὶς ἐξ ἐναντίας ταύτῃ. τὸ γὰρ ἑαυτῷ ἀγαθὸν διώκει, καὶ φανερώτερον ἐπὶ ταύτης, ὅτι χειρίστη. κάκιστον γὰρ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. μεταβαίνει δὲ ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα. φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννίς· ὁ δὲ μοχθηρὸς βασιλεύς, τύραννος γίνεται. ἐξ ἀριστοκρατίας δὲ εἰς ὀλιγαρχίαν, κακίᾳ τῶν ἀρχόντων, οἳ νέμουσι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν, καὶ πάντα, ἢ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῖς, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς, περὶ πλείστου ποιούμενοι τὸ πλουτεῖν. ὀλίγοι δὴ ἄρχουσι καὶ μοχθηροὶ ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. ἐκ δὲ δὴ τιμοκρατίας εἰς δημοκρατίαν· σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται. πλήθους γὰρ βούλεται καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι. ἥκιστα δὲ μο-

θηρόν ἐστιν ἡ δημοκρατία. ἐπὶ μικρὸν γὰρ παρεκβαίνει τὸ τῆς πολιτείας εἶδος. μεταβάλλουσι μὲν οὖν μάλισθ' οὕτως αἱ πολιτεῖαι. ἐλάχιστον γὰρ οὕτω καὶ ῥᾷστα μεταβαίνουσιν. ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα λάβοι τις ἂν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις. ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεῖς κοινωνία, βασιλείας ἔχει σχῆμα. τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει. ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει. πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι. ἐν Πέρσαις δ' ἡ τοῦ πατρὸς, τυραννική. χρῶνται γὰρ ὡς δούλοις τοῖς υἱέσι. τυραννικὴ δὲ καὶ ἡ δεσπότου πρὸς δούλους. τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον, ἐν αὐτῇ πράττεται. αὕτη μὲν οὖν ὀρθὴ φαίνεται· ἡ Περσικὴ δ' ἡμαρτημένη. τῶν διαφερόντων γὰρ αἱ ἀρχαὶ διάφοροι. ἀνδρὸς δὲ καὶ γυναικὸς, ἀριστοκρατικὴ φαίνεται. κατ' ἀξίαν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ περὶ ταῦτα ἃ δεῖ τὸν ἄνδρα. ὅσα δὲ γυναικὶ ἁρμόζει, ἐκείνῃ ἀποδίδωσιν. ἁπάντων δὲ κυριεύων ὁ ἀνὴρ, εἰς ὀλιγαρχίαν μεθίστησι. παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων. ἐνίοτε δ' ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες ἐπίκληροι οὖσαι. οὐ δὴ γίνονται κατ' ἀρετὴν αἱ ἀρχαί, ἀλλὰ διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν, καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις. τιμοκρατικῇ δ' ἔοικεν ἡ τῶν ἀδελφῶν. ἴσοι γάρ, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. διόπερ ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, οὐκ ἔτι ἀδελφικὴ γίνεται ἡ φιλία. δημοκρατία δὲ μάλιστα μὲν ἐν ταῖς ἀδεσπότοις τῶν οἰκήσεων. ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου. καὶ ἐν αἷς

la res est popularis potestas. paulo enim ciuilis status speciem transit. In hunc igitur modum maxime immutātur status ciuiles. ita enim ad minimum & facillime transeunt. Quarum similitudines & quasi exempla sumere etiam in familiis quispiam posit. patris enim erga filios communio, regni formam habet. nam patri sunt curæ filij. vnde etiam Homerus Iouem patrem appellat. paternum enim imperium regnum vult esse. At apud Persas patris imperium tyrannicum est. vtuntur enim vt seruis, filiis. tyrannicum verò est heri erga seruos. in eo enim id quod hero vtile est, agitur. hoc quidem certè esse rectum videtur: Persicum verò aberrare. eorũ enim qui sunt diuersi, diuersa quoque imperia sunt. Viri autem & vxoris, optimatum potestatem refert. nam pro dignitate imperat vir, ac in iis quæ virum decent: quæ autem vxori conueniunt, illi attribuit: at si omnium vir dominus est, in paucorum principatum delabitur. præter dignitatem enim id facit, & non quatenus est melior. Interdum verò vxores dominantur opulentæ patrimonio, itaque non fiũt pro virtute imperia, sed pro diuitiis & potẽtia, quemadmodum in paucorum principatibus. census autem potentiæ fratrum cõmunio similis est. sunt enim pares, nisi quatenus ætatibus distant. idcirco si longe ætatibus diuersi sint, non iam fraterna fit amicitia. Popularis autẽ potentia maxime in domiciliis, quę sine domino sunt. (ibi enim pariter omnes) & in quibus

princeps imbecillus, & licētia cuiq; est.

11 In vno quoque autem ciuili statu amicitia apparet, quantum & ius: regi quidem erga eos quibus regnat, in beneficij excellētia. bene facit enim iis in quibus regnat, siquidem bonus cum sit, ipsorū curam habet, vt prospere agāt, perinde ac ouium pastor: vnde etiam Homerus Agamemnonem pastorem populorū dixit. talis autem paterna etiam est: tametsi differat magnitudine beneficiorum. auctor enim est vt simus, quod videtur esse maximum, & educationis, & institutionis: quæ maioribus quoque attribuūtur. Natūra enim præest pater filiis, & maiores nepotibus, & rex iis quibus regnat. Atque amicitiæ hæ in excellentia sunt: idcirco honorātur parentes. ac ius inter hos non idem est, sed pro dignitate. sic enim fiat & amicitia. Viri item erga vxorem eadē amicitia, ac quę in optimatum potestate est. secundum virtutem enim & præstātiori plus boni tribuitur, & cuique quod conuenit, ita quoque etiam ius. At verò fratrū amicitia, sociali similis est. pares enim sunt & coætanei. talésque eorūdem studiorū & eorūdem morum plerunque sunt. huic ergo similis est quæ in census potestate est. pares enim ciues volunt ac probi esse, itaque per vices, & ex æquo imperare. simili quoque modo amicitia est. In defectionibus autem sicut & ius, ita & amicitia parum constat, & minimè omnium in pessima. in tyrannide enim aut nihil, aut parum est amicitiæ. in quibus enim commune ęst nihil princi-

ἀδεὴς ὁ ἄρχων, καὶ ἑκάστῳ ἐξουσία.

Καθ' ἑκάστην δὲ τῶν πολιτειῶν φιλία φαίνεται, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον βασιλεῖ μὲν πρὸς τοὺς βασιλευομένους ἐν ὑπεροχῇ εὐεργεσίας. εὖ γὰρ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους, εἴπερ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἵν' εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων· ὅθεν καὶ Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν εἶπε. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρική· διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων. αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου εἶναι, καὶ τροφῆς καὶ παιδείας· καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα ἀπονέμεται. φύσει τε γὰρ ἀρχικὸν πατὴρ υἱῶν, καὶ πρόγονοι ἐκγόνων, καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. ἐν ὑπεροχῇ δὲ καὶ αἱ φιλίαι αὗται· διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς. καὶ τὸ δίκαιον δὴ ἐν τούτοις οὐ τὸ αὐτό, ἀλλὰ κατ' ἀξίαν. οὕτω γὰρ καὶ ἡ φιλία. καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἡ αὐτὴ φιλία, ἡ καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ. κατ' ἀρετὴν γὰρ καὶ τῷ ἀμείνονι πλέον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἁρμόζον ἑκάστῳ. οὕτω δὲ καὶ τὸ δίκαιον. ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν, τῇ ἑταιρικῇ ἔοικεν. ἴσοι γὰρ καὶ ἡλικιῶται. οἱ τοιοῦτοι δ' ὁμομαθεῖς καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. ἔοικε δὴ ταύτῃ καὶ ἡ κατὰ τὴν τιμοκρατικήν. ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι. ἐν μέρει δὴ τὸ ἄρχειν καὶ ἐξ ἴσου. οὕτω δὴ καὶ ἡ φιλία. ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ φιλία ἐστί, καὶ ἥκιστα ἐν τῇ χειρίστῃ. ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδέν, ἢ μικρὸν φιλίας. ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινόν ἐστι τῷ ἄρχοντι

χοντι καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία· οὐδὲ γὰρ δίκαιον· ἀλλ' οὐδὲ τεχνίτῃ πρὸς ὄργανον, ἢ ψυχῇ πρὸς σῶμα, καὶ δεσπότῃ πρὸς δοῦλον. ὠφελεῖται μὲν γὰρ ταῦτα ὑπὸ τῶν χρωμένων. φιλία δ' οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἄψυχα, οὐδὲ δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, οὐδὲ πρὸς δοῦλον ᾗ δοῦλος. οὐδὲν γὰρ κοινόν ἐστιν. ὁ γὰρ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, τὸ δ' ὄργανον, ἄψυχος δοῦλος. ᾗ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν, ᾗ δ' ἄνθρωπος. δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης· καὶ φιλίας δή, καθ' ὅσον ἄνθρωπος. ἐπὶ μικρὸν δή, καὶ ἐν ταῖς τυραννίσιν αἱ φιλίαι καὶ τὸ δίκαιον· αἱ δ' ἐν ταῖς δημοκρατίαις, ἐπὶ πλεῖστον. πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ ἴσοις οὖσιν.

Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία ἐστί, καθάπερ εἴρηται. ἀφορίσειε δ' ἄν τις τήν τε συγγενικὴν καὶ τὴν ἑταιρικήν. αἱ δὲ πολιτικαὶ, καὶ φυλετικαὶ, καὶ συμπλοϊκαὶ, καὶ ὅσαι τοιαῦται, κοινωνικαῖς ἐοίκασι μᾶλλον. οἷον γὰρ καθ' ὁμολογίαν τινὰ φαίνονται εἶναι. εἰς ταύτας δὲ τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν. καὶ ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεται πολυειδὴς εἶναι, καὶ ἠρτῆσθαι πᾶσα ἐκ τῆς πατρικῆς. οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα· τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα. μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα ὅτι ἐκ τούτων· καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον

pi & subdito, neque amicitia est (nam neque ius) sed veluti artifici erga instrumentum, & animo erga corpus, & hero erga seruum. nam hæc emolumento iis sunt qui vtuntur. Amicitia verò nec est erga inanimata, neque ius, sed neque erga equum aut bouem, neque erga seruum quatenus seruus est: nihil enim cõmune est. nam seruus animatum est instrumentum: instrumentum verò, inanimatus seruus. quocirca quatenus seruus est, erga ipsum amicitia non est, sed quatenus homo. videtur enim ius quoddam esse cuique homini erga quenque qui legis ac pacti esse particeps potest. & amicitia igitur erit, quatenus homo est. Parum ergo in tyrannidibus amicitię, & ius cõstat: in popularib⁹ verò principatibus, plurimum. cum enim sint pares, multa habent communia.

In communione igitur omnis ami- 12
citia est, sicut dictum est. seiunxerit autẽ
quispiam eam quæ cognatorum est, &
socialem. ciuiles verò, & tribulum, & cõ
uectorum, & quæ sunt huiusmodi, iis
qui in communione consistunt magis
similes sunt. esse enim quasi ex conue-
nientia quadam videntur. inter has ve-
rò reposuerit aliquis etiam hospitalem.
Quæ verò cognatorũ est, videtur mul-
tiformis esse, & dependere tota ex pa-
terna. parentes enim diligunt liberos, vt
qui sui quidpiam sint: liberi verò paren-
tes, vt ab illis quidpiam. magis tamen no
runt parentes qui ex se sint, quàm nati se
ex illis esse: ac propius coniunctum est
genito id à quo est, quàm procreatum

procreāti. est enī quod à quopiā est proximū ei ex quo est, vt dēs, vel pilus, aut quiduis habenti: illorū verò nulli id ex quo est, vel minus. idq; etiā multitudine tēporis. hi enim quàm primū natos diligunt: illi verò progressi tēporibus, parētes, cùm intelligentiā, vel sensum nacti sunt. atque hinc cōstat, cur matres magis amēt. Parētes igitur liberos, vt seipsos amāt: qui enim ex ipsis oriūtur, sunt quasi alteri ipsi, quia separati sint. filij autē parētes, vt ab illis enati. at fratres se mutuo, quòd ex iisdem nati sint. nam quia iidē ab illis sunt, id facit vt idem inter se sint: ideo inquiunt eundem sanguinem, & radicem, atque huiusmodi. sunt itaque idem quodam modo etiā in distinctis. Magnum etiā ad amicitiam est & vna educatū esse, & ętate cōgruere. AEqualis enim æqualem (delectat) & quibuscū est consuetudo socij sunt. vnde fraterna hæc amicitia sociali est similis. Patrueles item, & reliqui cognati ex his propè cōiuncti sunt: quòd videlicet ab iisdem sint: fiúntque alij propinquiores, alij alieniores, quo vel propius, vel longius auctor generis abest. Est verò amicitia liberis erga parentes, & hominibus erga deos, tanquam erga bonum atque excellens. beneficia enim maxima contulere. nam in causa sunt vt & sint, & enutriantur, & procreatis, vt erudiantur. habet verò huiusmodi amicitia iucūditatem atque vtilitatem magis quàm extraneorū, quanto etiam cōmunior vita inter ipsos est. Sunt item in fraterna ea quę & in sociali: & magis inter probos, & omnino

τῷ ποιήσαντι. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ οἰκεῖον τῷ ἀφ᾽ οὗ, οἷον ὀδοὺς, ἢ θρὶξ, ἢ ὁτιοῦν τῷ ἔχοντι· ἐκείνῳ δ᾽ οὐθενὶ τὸ ἀφ᾽ οὗ, ἢ ἧττον. καὶ τῷ πλήθει δὲ τοῦ χρόνου. οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς γενόμενα στέργουσι· τὰ δὲ προελθόντα τοῖς χρόνοις τοὺς γονεῖς, σύνεσιν, ἢ αἴσθησιν λαβόντα. ἐκ τούτων δὲ δῆλον καὶ δι᾽ ἃ φιλοῦσι μᾶλλον αἱ μητέρες. γονεῖς μὲν οὖν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς· τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οἷον ἕτεροι αὐτοὶ τῷ κεχωρίσθαι. τέκνα δὲ γονεῖς, ὡς ἀπ᾽ ἐκείνων πεφυκότα. ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους, τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης, ἀλλήλοις ταυτὸ ποιεῖ· διό φασι ταυτὸν αἷμα, καὶ ῥίζαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. εἰσὶ δὴ τὸ αὐτό πως καὶ ἐν διῃρημένοις. μέγα δὲ πρὸς φιλίαν καὶ τὸ σύντροφον, καὶ τὸ καθ᾽ ἡλικίαν. ἧλιξ γὰρ ἥλικα, καὶ οἱ συνήθεις ἑταῖροι· διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται. ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς, ἐκ τούτων συνῳκείωνται· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι. γίνονται δ᾽ οἱ μὲν οἰκειότεροι, οἱ δ᾽ ἀλλοτριώτεροι, τῷ σύνεγγυς ἢ πόρρω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι. ἔστι δ᾽ ἡ μὲν πρὸς γονεῖς φιλία τέκνοις, καὶ ἀνθρώποις πρὸς θεούς, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον. εὖ γὰρ πεποιήκασι τὰ μέγιστα. τοῦ γὰρ εἶναι καὶ τραφῆναι αἴτιοι, καὶ γενομένοις τοῦ παιδευθῆναι. ἔχει δὲ τὸ ἡδὺ καὶ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον τῶν ὀθνείων, ὅσῳ καὶ κοινότερος ὁ βίος αὐτοῖς ἐστιν. ἔστι δὲ καὶ ἐν ἀδελφικῇ ἅπερ καὶ ἐν τῇ ἑταιρικῇ· καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐπιεικέσι, καὶ ὅλως

τοῖς ὁμοίοις, ὅσῳ οἰκειότεροι καὶ ἐκ γενετῆς ὑπάρχοντες, στέργουσιν ἀλλήλους· καὶ ὅσῳ ὁμοηθέστεροι οἱ ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ σύντροφοι, καὶ παιδευθέντες ὁμοίως· καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία, πλείστη καὶ βεβαιοτάτη. ἀνάλογον δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν συγγενῶν τὰ φιλικά. ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν. ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικὸν, καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον ζώοις. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν· οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον. εὐθὺς γὰρ διῄρηται τὰ ἔργα, καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός. ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετὴν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν· ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή· καὶ χαίροιεν ἂν τῷ τοιούτῳ. σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι· διὸ θᾶττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται. τὰ γὰρ τέκνα, κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν· συνέχει δὲ τὸ κοινόν. τὸ δὲ πῶς συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ζητεῖσθαι, ἢ πῶς δίκαιον. οὐ γὰρ ταὐτὸ φαίνεται τῷ φίλῳ πρὸς τὸν φίλον, οὐδὲ πρὸς τὸν ὀθνεῖον, καὶ τὸν ἑταῖρον, καὶ τὸν συμφοιτητήν.

Τριττῶν δ' οὐσῶν φιλιῶν, κα-

similes, quanto propinquiores etiam ab ortu sunt, se mutuo diligũt: & quãtò moribus sunt coniunctiores qui ex iisdem nati sunt, simúlque nutriti, atq; instituti similiter. & quæ tempore fit comprobatio, maxima ac firmißima est. Ex proportione verò in cæteris cognatis amandi rationes constant. Viro autẽ & vxori amicitia esse natura videtur. homo enim magis ad coniugium propensa res est, quàm ad ciuilem societatem, quantóque prior magísque necessaria est familia quàm ciuitas, & prolis creatio animalibus cõmunior. Ac aliis quidem animalibus eatenus communicatio est: at homines non sobolis procreãdæ causa tantum simul habitant, sed rerum etiam quæ ad vitam spectant. continuo enim officia diuisa sunt, aliáque sunt viri & vxoris. sibi ergo mutuo opitulantur, in commune sua vtriusque cõferentes. atque ob id & vtilitas & iucunditas esse in hac amicitia videtur. fuerit autem etiam ob virtutẽ, si probi sint (est enim vtriusque virtus) atque eiusmodi re gaudeãt. Vinculum autem esse liberi videntur. ideo citius qui liberis carẽt dissoluuntur. liberi enim commune bonũ ambobus est: connectit autem quod cõmune est. hoc autem, quo modo viro cùm vxore sit conuiuendum, & omnino amico cum amico, nihil aliud queri videtur, quàm quo pacto ius est. non enim idem videtur amico erga amicum, neque erga extraneum, & socium, & condiscipulum.

Cum ergo triplex sit amicitia, quẽad- 13

modum in principio dictum est, & in vnaquaque alij sint amici in parilitate, alij in excellentia (similiter enim boni fiunt amici, & melior peiori: similiter etiam iucundi, & ob vtilitatem, vel pares emolumentis, vel differentes) pares quidem parilitate, vt amando & reliquis æquentur oportet: impares verò, vt pro rata excessuum portione reddāt. Oriuntur autē expostulationes & querelæ in amicitia, quæ ex vtilitate est, vel sola, vel maxime: nec iniuria. qui enim ob virtutem amici sunt, ad benè faciendum sibi mutuo sunt prompti. id enim virtutis & amicitiæ est. ad hoc verò contendentiū expostulationes nō sunt, neque pugnæ. nam eum qui amat & benè facit, nemo fert indignè: sed si vrbanus sit, benè faciendo respondet: qui vero exuperās cōsequitur id quod cupit, non expostularit cum amico. nam vterque bonum appetit. Neque in iis admodum quæ propter voluptatem. simul enim vtrisque id fit quod cupiunt, si conuictu mutuo oblectantur. ridiculus enim videretur, qui cū nō oblectāti expostularet, cum liceat simul nō degere. At quę est ob vtilitatem, expostulationū plena est. nam cum ob emolumentum mutua consuetudine vtantur, pluris semper indigent, minúsque se habere existimant quàm conueniat, accusántque quòd nō quot rebus indigent, totidem consequantur, cum digni sint: qui vero benefaciunt, tanta exhibere nequeunt, quantis indigent illi qui accipiunt. Videtur autem sicut ius est duplex (alterum enim

καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ καθ' ἑκάστην, τῶν μὲν ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων, τῶν δὲ καθ' ὑπεροχήν· καὶ γὰρ ὁμοίως ἀγαθοὶ γίνονται φίλοι, καὶ ἀμείνων χείρονι· ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον ἰσάζοντες ταῖς ὠφελείαις καὶ διαφέροντες· τοὺς ἴσους μὲν κατ' ἰσότητα δεῖ τῷ φιλεῖν καὶ τοῖς λοιποῖς ἰσάζειν, τοὺς δ' ἀνίσους τῷ ἀνάλογον ταῖς ὑπεροχαῖς ἀποδιδόναι. γίνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα καὶ αἱ μέμψεις ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ, ἢ μόνῃ, ἢ μάλιστα· εὐλόγως. οἱ μὲν γὰρ δι' ἀρετὴν φίλοι ὄντες, εὖ δρᾶν ἀλλήλους προθυμοῦνται. τοῦτο γὰρ ἀρετῆς καὶ φιλίας. πρὸς τοῦτο δ' ἁμιλλωμένων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα, οὐδὲ μάχαι. τὸν γὰρ φιλοῦντα καὶ εὖ ποιοῦντα οὐδεὶς δυσχεραίνει· ἀλλ' ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμείβεται εὖ δρῶν· ὁ δ' ὑπερβάλλων τυγχάνων οὗ ἐφίεται, οὐκ ἂν ἐγκαλοίη τῷ φίλῳ. ἕκαστος γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται. οὐ πάνυ δ' οὐδ' ἐν ταῖς δι' ἡδονήν· ἅμα γὰρ ἀμφοῖν γίνεται οὗ ὀρέγονται, εἰ τῷ συνδιάγειν χαίρουσι. γελοῖος δ' ἂν φαίνοιτο καὶ ὁ ἐγκαλῶν τῷ μὴ τέρποντι, ἐξὸν μὴ συνδιημερεύειν. ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἐγκληματική. ἐπ' ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλήλοις, ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται, καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσήκοντος, καὶ μέμφονται ὅτι οὐχ ὅσων δέονται, τοσούτων τυγχάνουσιν, ἄξιοι ὄντες. οἱ δ' εὖ ποιοῦντες, οὐ δύνανται ἐπαρκεῖν τοσαῦτα, ὅσων οἱ πάσχοντες δέονται. ἔοικε δὲ καθάπερ τὸ δίκαιόν ἐστι διττόν· τὸ μὲν γὰρ

ἄγραφον, τὸ δὲ κατὰ νόμον· καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, ἡ μὲν ἠθικὴ, ἡ δὲ νομικὴ εἶναι). γίνεται οὖν τὰ ἐγκλήματα μάλιστα, ὅταν μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν συναλλάξωσι καὶ διαλύωνται. ἔστι δ' ἡ νομικὴ μὲν ἡ ἐπὶ ῥητοῖς, ἡ μὲν πάμπαν ἀγοραία, ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα· ἡ δὲ ἐλευθεριωτέρα, εἰς χρόνον· καθ' ὁμολογίαν δὲ, τί ἀντὶ τινός. δῆλον δ' ἐν ταύτῃ τὸ ὀφείλημα, κοὐκ ἀμφίλογον· φιλικὸν δὲ τὴν ἀναβολὴν ἔχει· διὸ παρ' ἐνίοις, τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας. ἡ δ' ἠθικὴ, οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ' ὡς φίλῳ δωρεῖται, ἢ ὅ,τι δή ποτε ἄλλο· κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον ἢ πλέον, ὡς οὐ δεδωκὼς, ἀλλὰ χρήσας· οὐχ ὁμοίως δὲ καὶ συναλλάξας καὶ διαλυόμενος, ἐγκαλέσει. τοῦτο δὲ συμβαίνει, διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας ἢ τοὺς πλείστους, τὰ καλά· προαιρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφέλιμα. καλὸν δὲ τὸ εὖ ποιεῖν, μὴ ἵνα ἀντιπάθῃ· ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι. δυναμένῳ δὴ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν ὧν ἔπαθε, καὶ ἑκόντι· ἄκοντα γὰρ φίλον οὐ ποιητέον· ὡς δὴ διαμαρτόντα ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ εὖ παθόντα ὑφ' οὗ οὐκ ἔδει. οὐ γὰρ ὑπὸ φίλου, οὐδὲ δι' αὐτὸ τοῦτο δρῶντος. καθάπερ οὖν ἐπὶ ῥητοῖς εὐεργετηθέντα διαλυτέον· καὶ ὁμολογήσαι δ' ἂν, δυνάμενος ἀποδώσειν· ἀδυνατοῦντα δὲ, οὐδ' ὁ δοὺς ἠξίωσεν ἄν· ὥστ' εἰ δυνατὸς, ἀποδοτέον. ἐν ἀρχῇ δ' ἐπισκεπτέον

non scriptum, alterum legitimum) amicitia quoque quæ ex vtilitate fit, moralis altera esse, altera legitima. fiunt igitur expostulationes maxime, cum non ex eadem contraxerunt ac dissoluunt. Est verò legitima quidem in cōdictis, altera omnino forensis, è manu in manum: liberalior altera, in tēpus: ex conuenientia tamen, vt aliquid pro aliquo. in qua manifestum quidem est & non controuersum quod debetur: amicam tamen dilationem habet. vnde apud nōnullos, horum iudicia non sunt: sed acquiescēdum iis putant, qui ex fide inter se contraxerint. Sed moralis non in condictis versatur, sed quasi amico donat, aut quiduis alij: se tamē dignum censet qui recipiat æquale aut plus, quasi non dederit, sed mutuarit. si autē non sicut contraxit, etiā dissoluitur, expostulabit. hoc verò contingit, propterea quòd volunt quidē honesta omnes, aut plerique, sed vtilia tamen eligūt. honestum enim est benefacere, non vt vicissim recipiamus: vtile autem est beneficio affici. Ei igitur qui potest, retribuendum est pro dignitate eorum quæ accepit, atque lubenter. (inuitus enim amicus faciēdus non est) vtpote qui aberrauerit in principio, ab eóque acceperit beneficium, à quo non oportebat: nō enim ab amico, atque eo qui propter ipsum id faceret. perinde igitur ac si ex condictis beneficio affectus sit, dissoluendum: & pepigisset si posset, se esse redditurum: eum autem qui non posset, neque ille qui dedit, postularet. quare si potest, reddendum est. in principio autem est cōsideran-

οὕτω δεῖν καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ. ὁ δ᾽ ἐνδεὴς καὶ ὁ χείρων, ἀνάπαλιν. φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι, τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσι. τί γάρ, φασίν, ὄφελος σπουδαίῳ ἢ δυνάστῃ φίλον εἶναι, μηθέν γε μέλλοντα ἀπολαύειν. ἔοικε δὲ ἑκάτερος ὀρθῶς ἀξιοῦν, καὶ δεῖν ἑκατέρῳ πλέον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας, οὐ τοῦ αὐτοῦ δέ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι, τιμῆς· τῷ δ᾽ ἐνδεεῖ, κέρδους. τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐεργεσίας ἡ τιμὴ γέρας· τῆς δ᾽ ἐνδείας ἐπικουρία, τὸ κέρδος. οὕτω δ᾽ ἔχειν τοῦτο καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται· οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων· τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι, ἡ τιμὴ δὲ κοινόν. οὐ γάρ ἐστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν, καὶ τιμᾶσθαι. ἐν πᾶσι γὰρ τὸ ἔλαττον οὐδεὶς ὑπομένει. τῷ δὴ περὶ χρήματα ἐλαττουμένῳ, τιμὴν ἀπονέμουσι, καὶ τῷ δωροδόκῳ, χρήματα. τὸ κατ᾽ ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται. οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀνίσοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ, ἢ εἰς ἀρετήν, τιμὴν ἀνταποδοτέον, ἀνταποδιδόντα τὸ ἐνδεχόμενον. τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ᾽ ἀξίαν. οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐν πᾶσι, καθάπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς καὶ γονεῖς. οὐδεὶς γὰρ τὴν ἀξίαν ποτ᾽ ἂν ἀποδοίη· εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεραπεύων, ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. διὸ κἂν δόξειεν οὐκ ἐξεῖναι υἱῷ πατέρα ἀπείπασθαι, πατρὶ δ᾽ υἱόν. ὀφείλοντα γὰρ ἀποδοτέον. οὐθὲν δὲ ποιήσας ἄξιον τῶν

ita in amicitia quoque oportere: at indigus & inferior, è contrario. boni enim amici esse, opem ferre indigẽtibus. quid enim, inquiunt, prodest, si probo viro aut potenti quispiam sit amicus, si nullũ fructum sit percepturus? videtur autem vterque recte postulare, oporteréque vtrique ex amicitia plus tribuere, non eiusdem tamen rei, sed ei qui excellit, honoris: ei qui indiget, lucri. virtutis enim & beneficij præmium, honor: indigẽtię subsidiũ, lucrũ est. Hoc ita se habere in ciuitatibus apparet. nõ enim honoratur qui nullũ bonũ reip. affert. nã quod publicum est, ei datur qui de republica bene meretur. publicum autem quiddã est honor. non enim fieri potest, vt & lucretur quispiam ex republica, & honoretur. in rebus enim omnibus minus habere sustinet nemo. ei igitur qui pecuniis imminutus est, honorem tribuunt: ei qui munera accipit, pecunias. quod enim pro dignitate fit, exæquat & conseruat amicitiam, vt dictũ est. Ita igitur etiam cum inæqualibus versandum est, ab eóque qui in pecuniis aut in virtute est adiutus, retribuendus honor est, retribuẽdo quod facultas fert. quod enim fieri potest amicitia requirit, non quod dignitas. Neque enim in omnibus est, sicut in honoribus qui diis & parentibus exhibentur. nemo enim referre his dignam gratiam posset: sed qui pro viribus colit, esse probus videtur. atque idcirco videatur nõ licere filio patrem abdicare, patri autem filium licere. reddere enim oportet eũ qui debet. at quicquid fecerit filius, nihil dignũ collatis

beneficiis fecit. quare ſemper debet. quibus autẽ debetur, remittẽdi eſt facultas: igitur & patri. Adde ꝗ nemo fortaſſe vnquam ſeceſſurus videatur, niſi praui tate exuperet. nam præter naturalẽ amicitiam, ſubſidium nõ detrectare humanum eſt. ei vero fugiendum eſt, aut non ſtudẽdum opem ferre, ei qui ſit prauus. beneficio enim affici volunt plerique: facere autem, vt inutile, fugiunt. Ac de his quidem hactenus dictum ſit.

ὑπηργμένων δέδρακεν· ὥστ' ἀεὶ ὀφείλει· οἷς δ' ὀφείλεται, ἐξουσία ἀφιέναι. καὶ τῷ πατρὶ δή. ἅμα δ' ἴσως οὐδείς ποτ' ἂν ἀποστῆναι δόξειε μὴ ὑπερβάλλοντος μοχθηρίᾳ. χωρὶς γὰρ τῆς φυσικῆς φιλίας, τὴν ἐπικουρίαν ἀνθρωπικὸν μὴ διωθεῖσθαι. τῷ δ' ἐπιφευκτὸν, ἢ οὐ σπουδαστὸν τὸ ἐπαρκεῖν μοχθηρῷ ὄντι. εὖ πάσχειν γὰρ οἱ πολλοὶ βούλονται. τὸ δὲ ποιεῖν φεύγουσιν, ὡς ἀλυσιτελές. περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

## ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

### Liber nonus.

IN omnibus amicitiis, quæ diſsimiles ſpecie ſunt, proportio exæquat, cõſeruátque amicitiam, ſicut dictũ eſt: quemadmodum & in ciuili, ſutori pro calceis cõpenſatio pro dignitate fit: textori item, & reliquis. Atque hîc communis menſura numus comparatus eſt. itaque ad eum omnia referũtur, eóque menſurantur. In ea autem quæ amoris inſani eſt, amator interdum expoſtulat, quòd cùm ſupra modum amet, non redametur, cum nihil, ſi ita inciderit, amabile habeat: ſæpe item amatus, quòd cum ille prius nihil non promiſerit, nihil nunc præſtet. Huiuſmodi autem cõ tingunt, cum alter propter voluptatem

## ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

### ΤΟ Ι.

ΕΝ ἁπάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις τὸ ἀνάλογον ἰσάζει, καὶ σῴζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται· οἷον καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, τῷ σκυτοτόμῳ ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων ἀμοιβὴ γίνεται κατ' ἀξίαν, καὶ τῷ ὑφάντῃ καὶ τοῖς λοιποῖς. ἐνταῦθα μὲν οὖν πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα. πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται· ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ, ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ, ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, οὐθὲν ἔχων φιλητὸν, εἰ οὕτως ἔτυχε· πολλάκις δ' ὁ ἐρώμενος, ὅτι πρότερον ἐπαγγελλόμενος πάντα, νῦν οὐθὲν ἐπιτελεῖ. συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὰν ὁ μὲν δι' ἡδονὴν

φιλῇ τὸν ἐρώμενον, ὁ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον τὸν ἐραστήν· ταῦτα δὲ μὴ ἀμφοῖν ὑπάρχει. διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης, διάλυσις γίνεται, ἐπειδὰν μὴ γίνηται ὧν ἕνεκα ἐφίλουν. οὐ γὰρ αὐτοὺς ἔστεργον, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα οὐ μόνιμα ὄντα· διὸ τοιαῦται καὶ αἱ φιλίαι. ἡ δὲ τῶν ἠθῶν καθ' αὑτὴν οὖσα, μένει, καθάπερ εἴρηται. διαφέρονται δὲ, καὶ ὅταν ἕτερα γίνηται αὐτοῖς, καὶ μὴ ὧν ὀρέγονται. ὅμοιον γὰρ τῷ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ· οἷον καὶ τῷ κιθαρῳδῷ ὁ ἐπαγγελλόμενος, καὶ ὅσῳ ἄμεινον ᾄσειε, τοσούτῳ πλείω. εἰς ἕω δ' ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις, ἀνθ' ἡδονῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη. εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος τοῦτο ἐβούλετο, ἱκανῶς ἂν εἶχεν· εἰ δ' ὁ μὲν τέρψιν, ὁ δὲ κέρδος, καὶ ὁ μὲν ἔχει, ὁ δὲ μή, οὐκ ἂν εἴη τὸ κατὰ τὴν κοινωνίαν καλῶς. ὧν γὰρ δεόμενος τυγχάνει, τούτοις καὶ προσέχει, κἀκείνου γε χάριν ταῦτα δώσει. τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστί, τοῦ προϊεμένου, ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ, ὅπερ φασὶ καὶ Πρωταγόραν ποιεῖν. ὅτε γὰρ διδάξειεν ἅ δή ποτε, τιμῆσαι τὸν μαθόντα ἐκέλευεν ὅσου δοκεῖ ἄξια ἐπίστασθαι, καὶ ἐλάμβανε τοσοῦτον. ἐν τοῖς τοιούτοις δ' ἐνίοις ἀρέσκει τό, Μισθὸς δ' ἀνδρί. οἱ δὲ προλαβόντες τὸ ἀργύριον, εἶτα μηθὲν ποιοῦντες ὧν ἔφασαν, διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἐπαγγελιῶν, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασι γίνονται. οὐ γὰρ ἐπιτελοῦσιν ἃ ὡμολόγησαν. τοῦτο δ' ἴσως ποιεῖν οἱ σοφισταὶ ἀναγκάζονται, διὰ

amatum diligit, alter amatorē propter vtilitatē: hęc verò ambobus non adsunt. nam cum propter hæc amicitia constet, dissolutio fit, cum ea non fiunt ob quæ amabant. non enim se amabāt, sed ea quæ vtrisque aderant instabilia. quocirca huiusmodi etiam sunt amicitiæ. At morum amicitia per se cum sit, permanet, sicut dictum est. Dissentiunt autem, & cum alia fiunt ipsis, & non quæ appetunt. perinde enim est ac si nihil fiat, cum non cōsequitur quis quod cupit: quemadmodū qui citharœdo promiserat, quanto melius caneret, tāto plura. cum verò repeteret mane quæ erant promissa, voluptatē pro voluptate reddidisse se dixit. si igitur vterque id voluisset, satis fuisset: sin alter oblectationē, alter lucrum, & ille habeat, hic minime, non recte communicationi cōgruebat. quibus enim indiget quispiam, iis & attentus est, atque illius causa hæc dabit. Sed dignitatem rei statuere vtrius est? eiúsne qui prius cōtulit, an eius qui prius accepit? ille enim qui confert, ei videtur permittere: id quod aiunt etiam Protagoram facere. cum enim qualiacunque docuisset, ei qui didicerat iubebat æstimare, quanti viderētur esse digna scitu, & tantum accipiebat. in talibus autem satis est nōnullis illud: At homini merces. At qui cum pecuniā præceperint, nihil postea faciunt eorū quæ dixerunt, ob excessus promissorum, merito in expostulationes incidunt. non enim præstant ea quæ pepigerunt. Atque hoc fortasse sophistæ cogūtur facere, propterea

quòd nemo eis daret argentum ob ea quæ sciunt. hi igitur cũ ea ob quæ mercedẽ acceperũt, non faciãt, merito accusantur. Vbi vero nulla ministerij pactio fit, illos qui per se prius dant, absque crimine vllo esse dictũ est (eiusmodi enim amicitia est ex virtute: retributióque ex electione faciẽda. ea enim amici & virtutis est. Ita verò similis est iis quibus philosophiæ communio est. non enim ex pecuniis dignitas æstimatur: æstimatióque ęquilibris fieri non posſit: at fortasse satis est, sicut etiam erga deos, & erga parentes, id quod fieri poteſt.) Quòd si donatio eiusmodi non fuerit, sed ob aliquã rem, maxime quidem fortasse ea facienda est retributio, quę vtrisque pro dignitate esse videatur: sin id non contingit, non modo necessarium videbitur, vt is qui prius habet statuat, verum etiam iustum. quãtam enim vtilitatẽ is ceperit, aut cuius loco voluptatem elegerit, si tantum ille receperit, dignam ab eo remunerationem habebit. nam etiam in venalib' rebus ita fieri apparet. Aliquibus etiam in locis leges sunt, ne de volũtariis cõmerciis iudicia sint: quòd oporteat, cui credidit, ita cum eo dissoluere, vt societatem iniit. cui enim permissum est, iustius esse putat vt is statuat, quàm qui permisit. Nam plerunque nõ æquo æstimant precio qui habent, & qui accepisse vellent. sua enim & quę dant singulis digna multo precio videntur. sed retributio tamen tanti fit, quãtum statuerint qui acceperunt. Oportet autem fortasse non tanti æstimare, quanti

ὃ μηθεὶς ἂν δοίη ἀργύριον ὧν ἐπίστανται. οὗτοι μὲν οὖν ὧν ἔλαβον τὸν μισθὸν, μὴ ποιοῦντες, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασιν εἰσιν· ἐν οἷς δὲ μὴ γίγνεται διομολογία τῆς ὑπουργίας, οἱ μὲν δι' αὐτοὺς προϊέμενοι, εἴρηται ὅτι ἀνέγκλητοί εἰσι· τοιαύτη γὰρ ἡ κατ' ἀρετὴν φιλία· τὴν ἀμοιβὴν τε ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν. αὕτη γὰρ τοῦ φίλου καὶ τῆς ἀρετῆς. οὕτω δ' ἔοικε καὶ τοῖς φιλοσοφίας κοινωνήσασιν. οὐ γὰρ πρὸς χρήμαθ' ἡ ἀξία μετρεῖται. τιμή τ' ἰσόρροπος οὐκ ἂν γένοιτο. ἀλλ' ἴσως ἱκανὸν, καθάπερ καὶ πρὸς θεοὺς, καὶ πρὸς γονεῖς τὸ ἐνδεχόμενον. μὴ τοιαύτης δ' οὔσης τῆς δόσεως, ἀλλ' ἐπί τινι, μάλιστα μὲν ἴσως δεῖ τὴν ἀνταπόδοσιν γίνεσθαι, ἀμφοῖν δοκοῦσαν κατ' ἀξίαν εἶναι. εἰ δὲ τοῦτο μὴ συμβαίνοι, οὐ μόνον ἀναγκαῖον εἶναι δόξειεν ἂν τὸν προέχοντα τάττειν, ἀλλὰ καὶ δίκαιον. ὅσον γὰρ ἂν οὗτος ὠφεληθῇ, ἢ ἀνθ' ὅσου τὴν ἡδονὴν εἵλετ' ἂν, τοσοῦτον ἀντιλαβὼν ἕξει τὴν παρὰ τούτου ἀξίαν. καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται γινόμενον. ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶ νόμοι, τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι· ὡς δέον, ᾧ ἐπίστευσε, διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον, καθάπερ ἐκοινώνησεν. ᾧ γὰρ ἐπετράφθη, τοῦτον οἴεται δικαιότερον εἶναι τάξαι ἢ τὸν ἐπιτρέψαντα. τὰ πολλὰ γὰρ οὐ τοῦ ἴσου τιμῶσιν οἱ ἔχοντες, καὶ οἱ βουλόμενοι λαβεῖν. τὰ γὰρ οἰκεῖα καὶ ἃ διδόασιν ἑκάστοις φαίνεται πολλοῦ ἄξια. ἀλλ' ὅμως ἡ ἀμοιβὴ γίνεται πρὸς τοσοῦτον, ὅσον ἂν τάττωσιν οἱ λαβόντες. δεῖ δ' ἴσως οὐ τοσούτου τιμᾶν, ὅσου

ἔχοντι φαίνεται ἄξιον, ἀλλ' ὅσου πρὶν ἔχειν, ἐτίμα.

Ἀπορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ τοιάδε, οἷον πότερα δεῖ πάντα τῷ πατρὶ ἀπονέμειν καὶ πείθεσθαι, ἢ κάμνοντα μὲν ἰατρῷ πιστευτέον· στρατηγὸν δὲ χειροτονητέον τὸν πολεμικόν· ὁμοίως δὲ φίλῳ μᾶλλον ἢ σπουδαίῳ ὑπηρετητέον, καὶ εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται. ἆρ' οὖν πάντα τὰ τοιαῦτα, ἀκριβῶς μὲν διορίσαι οὐ ῥᾴδιον; πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφορὰς, καὶ μεγέθει καὶ μικρότητι, καὶ τῷ καλῷ καὶ ἀναγκαίῳ· ὅτι δ' οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον, οὐκ ἄδηλον. καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιπολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις. καὶ ὥσπερ δάνειον ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. ἴσως δ' οὐ τοῦτο ἀεὶ, οἷον τῷ λυτρωθέντι παρὰ λῃστῶν, πότερα τὸν λυσάμενον ἀντιλυτρωτέον, κἂν ὁστισοῦν ᾖ, ἢ καὶ μὴ ἑαλωκότι, ἀπαιτοῦντι δὲ ἀποδοτέον, ἢ τὸν πατέρα λυτρωτέον. δόξειε γὰρ ἂν καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα. ὅπερ οὖν εἴρηται, καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον· ἐὰν δ' ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. ἐνίοτε γὰρ οὐδ' ἔστιν ἴσον τὸ τὴν προϋπαρχὴν ἀμείψασθαι· ἐπειδὰν ὁ μὲν σπουδαῖον εἰδὼς εὖ ποιήσῃ· τῷ δὲ ἡ ἀνταπόδοσις γίγνηται, ὃν οἴεται μοχθηρὸν εἶ(ναι). οὐδὲ γὰρ τῷ δανείσαντι ἐνίοτε ἀντιδανειστέον. ὁ μὲν γὰρ οἰόμενος κομιεῖσθαι,

æstimandũ alicui qui habet videtur: sed quanti antequam haberet, æstimabat.

At vero huiusmodi res dubitationẽ habent, vt vtrum oporteat patri omnia tribuere, & parere: an ægrotãti, medico obtemperandum: imperator verò bellicæ rei peritus eligendus: simili modo amicóne magis, an probo viro inseruiẽdum? & benefico reddendáne magis gratia sit, quàm socio donandum, si vtrisque non liceat? Nunquid omnia huiusmodi accurate quidem definire facile non est? (multas enim atque omnigenas habet differentias, & magnitudine & paruitate, & honestate & necessitate) non omnia verò eidem esse reddenda, obscurum non est. Et beneficia quidem retribuenda vt plurimum magis sunt, quàm sociis inseruiẽdum: & sicut mutuum cui debet quis restituendum magis, quàm socio dandum. sed fortasse neque hoc semper: vt siquis redẽptus à latronibus fuerit, vtrum ei vicissim redimendus qui liberarit, quicunque ille sit, an non capto quidem, sed repetenti reddendum, an pater redimendus? videatur enim pater ante se ipsum cuique redimendus. Quod igitur dictum est, in vniuersum debitum est reddendum: sed si donatio honestate, aut necessitate excedat, ad hæc est declinandum. Interdũ enim neque par est, vt prius collatum beneficium rependamus: cum ille probum esse sciens bene fecerit: ab hoc vero fiat retributio ei, quẽ prauum esse existimat. nam neque ei qui nõnunquã mutuauit, vicissim mutuandum est. ille enim ratus se recepturum esse,

2

probo mutuauit: hic autẽ à prauo recepturũ se nõ sperat. siue igitur re vera ità res habet, par dignitas nõ est: siue non ita est, sed opinantur, nõ absurda facere videãtur. quod igitur sæpe dictum est, sermones de affectib⁹ & actionibus ita definiti sunt, sicut ea in quibus versantur. Nõ eadem igitur omnibus esse retribuẽda, neque patri omnia, quemadmodum neq; Ioui sacrificãtur, obscurũ minime est. quia verò alia parẽtibus & fratribus; & sociis & beneficis reddẽda sunt, singulis propria & accõmodata sunt attribuẽda. Ita verò etiam facere videntur. ad nuptias enim cognatos inuitant. his enim commune genus est, atque idcirco actiones quoque quæ in eo versantur: & ad sponsalia maxime putant conuenire debere cognatos ob eãdem causam. videatur autem alimentum parentibus prçcipue suppeditare oportere, cùm debeamus, & eis qui in causa sint vt simus, honestius esse quàm nobis ipsis in his opem ferre. honorem quoque, quemadmodum diis, non omnẽ tamẽ parentibus. neque enim eundem patri & matri: neque rursus qui conuenit sapienti aut duci, sed parternum, paritérque maternum. Omni item seniori honorem pro ætate, assurgẽdo, & loco cedendo, atque rebus huiusmodi. sociis item & fratribus libertatem dicẽdi omniúmque communicationem. Cognatis quoque & tribulibus & ciuibus reliquísque omnibus semper enitendũ est, quod suum cuique tribuere, quæque singulis insunt ex coniunctione & vir-

ἐδεδώκει ἐπιεικεῖ ὄντι· ὁ δ' οὐκ ἐλπίζει κομιεῖσθαι παρὰ πονηροῦ. εἴτε τοίνυν τῇ ἀληθείᾳ οὕτως ἔχει, οὐκ ἴσον τὸ ἀξίωμα· εἴτ' ἔχει μὲν μὴ οὕτως, οἴονται δὲ, οὐκ ἂν δόξειεν ἄτοπα ποιεῖν. ὅπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, οἱ περὶ τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις λόγοι ὁμοίως ἔχουσι τὸ ὡρισμένον τοῖς περὶ ἅ εἰσιν. ὅτι μὲν οὖν οὐ ταυτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διὶ θύεται, οὐκ ἄδηλον. ἐπεὶ δ' ἕτερα γονεῦσι καὶ ἀδελφοῖς, καὶ ἑταίροις καὶ εὐεργέταις, ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα καὶ τὰ ἁρμόττοντα ἀπονεμητέον. οὕτω δὲ καὶ ποιεῖν φαίνονται. εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσι τοὺς συγγενεῖς. τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος, καὶ αἱ περὶ τοῦτο δὴ πράξεις· καὶ εἰς τὰ κήδη δὲ μάλιστ' οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπαντᾶν διὰ ταυτό. δόξειε δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστ' ἐπαρκεῖν, ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι κάλλιον ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταῦτ' ἐπαρκεῖν. καὶ τιμὴν δὲ καθάπερ θεοῖς· οὐ πᾶσαν δὲ γονεῦσιν. οὐδὲ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ καὶ μητρί· οὐδ' αὖ τὴν τοῦ σοφοῦ ἢ τοῦ στρατηγοῦ· ἀλλὰ τὴν πατρικὴν, ὁμοίως δὲ καὶ μητρικήν. καὶ παντὶ δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ τιμὴν καθ' ἡλικίαν, ὑπαναστάσει, καὶ κατακλίσει, καὶ τοῖς τοιούτοις. πρὸς ἑταίρους δ' αὖ καὶ ἀδελφοὺς, παρρησίαν καὶ ἁπάντων κοινότητα. καὶ συγγενέσι δὲ καὶ φυλέταις καὶ πολίταις καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν καὶ συγκρίνειν, τὰ ἑκάστοις ὑπάρχοντα κατ' οἰκειότητα καὶ ἀρετὴν

πλὴν ἢ χρήσει. τῶν μὲν οὖν ὁμογενῶν ῥᾴων ἡ κρίσις· τῶν δὲ διαφερόντων, ἐργωδεστέρα. οὐ μὴν διά γε τοῦτο ἀποστατέον, ἀλλ' ὡς ἂν ἐνδέχηται, οὕτω διοριστέον.

Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ περὶ τοῦ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μή, πρὸς τοὺς μὴ διαμένοντας, ἢ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδὺ φίλους ὄντας, ὅταν μηκέτι ταῦτ' ἔχωσιν, οὐδὲν ἄτοπον διαλύεσθαι; ἐκείνων γὰρ ἦσαν φίλοι, ὧν ἀπολιπόντων, εὔλογον τὸ μὴ φιλεῖν. ἐγκαλέσειε δ' ἄν τις, εἰ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ διὰ τὸ ἡδὺ ἀγαπῶν, προσεποιεῖτο διὰ τὸ ἦθος. ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, πλεῖσται διαφοραὶ γίνονται τοῖς φίλοις, ὅταν μὴ ὁμοίως οἴωνται, καὶ ὦσι φίλοι. ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις καὶ ὑπολάβῃ φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος, μηδὲν τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος, ἑαυτὸν αἰτιῷτ' ἄν· ὅταν δ' ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῷ ἀπατήσαντι, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύουσιν, ὅσῳ περὶ τιμιώτερον ἡ κακουργία. ἐὰν δὲ ἀποδέχηται ὡς ἀγαθόν, γίνηται δὲ μοχθηρὸς καὶ δοκῇ, ἆρ' ἔτι φιλητέον; ἢ οὐ δυνατόν, εἴπερ μὴ πᾶν φιλητόν, ἀλλὰ τἀγαθόν; οὔτε δὲ φιλητέον πονηρὸν οὔτε δεῖ· φιλοπόνηρον γὰρ οὐ χρὴ εἶναι, οὐδ' ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ. εἴρηται δ' ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον. ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον, ἢ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις διὰ τὴν μοχθηρίαν; ἐπανόρθωσιν δ' ἔχουσι,

tute, aut vsu diiudicemus. atque eorum quidem qui cógeneres sunt, facilius iudicium est: difficilius eorum qui differunt: non ob id tamen desistendum, sed vt fieri potest, ita distinguendum.

Oritur autem dubitatio de dissoluēdis amicitiis, aut non, cum iis qui non permanent, an cum iis qui ob vtilitatem aut iucunditatem sunt amici, cum non amplius ea habent, dissolui absurdum nihil est? illorum enim erant amici, quibus deficientibus, consentaneum est, vt non ament. Accusauerit autem quispiā, si ille qui ob vtilitatem, aut voluptatem diligit, ob mores simulauerit. quod enim in principio diximus, plurimæ dissensiones inter amicos oriuntur, cum non similiter putāt, & sunt amici. Cum igitur falsus fuerit aliquis, atque ob mores se diligi existimarit, cum nihil eiusmodi ille agat, seipsum is culpet: cum autem illius simulatione deceptus fuerit, eum qui deceperit, accusare iustum est, atque magis quàm eos qui monetā adulterant, quanto in re preciosiore maleficium est. At si admiserit vt bonum, prauus verò euaserit, aut videatur, nunquid amplius amandus est? an fieri non potest, siquidem non quodlibet est amabile, sed quod est bonum? neque certe amandum prauum est, neque opus est. amantem enim praui non oportet esse, neque similem prauo fieri. at dictum est simile simili esse amicum. Nunquid verò statim dissoluēdū est? an non cum omnibus, sed cum incurabilibus ob prauitatem? at correctionem admittētibus 3

magis ad mores, quàm facultates accurrendum est, quo præstantiores, & amicitiæ sunt accommodatiores? videatur autem qui dissoluit amicitiam nihil absurdi facere. non enim huic aut tali amicus erat. quocirca cum eum alienatum reseruare nequeat, abscedit. At vero si alter perstet, alter vero probior euaserit, & longe præstet virtute, nunquid vtendum amico est, an fieri non potest? in magna autem distantia id maxime perspicuũ fit, vt in amicitiis à pueritia. si enim alter permaneat animo puer, alter vir quàm optimus euadat, quo pacto esse poterunt amici, cum neque iisdem oblectentur, neque gaudeant & doleant? neq; enim inter sese mutuo hæc inerũt ipsis. absque his vero esse amicos non licebat. fieri enim nequit, vt simul degãt. Sed de his dictum est. Num autẽ nihilo alienius se gerere debet erga ipsum, ac si nunquam fuisset amicus? an antehabitæ consuetudinis memoria retinenda est? & quemadmodũ amicis magis quàm extraneis gratificandum esse existimamus, ita iis qui fuerũt, ob amicitiam quę prius intercessit, tribuẽdum aliquid est, quando non ob nimiam prauitatem facta est dissolutio.

4 Iam vero ea quæ ad amicos attinẽt, & quibus amicitiæ definiuntur, spectãtur ex iis quę ad se cuique vidẽtur profecta. Statuunt enim amicũ esse eum qui vult & agit bona, aut quę apparent, illius causa: vel eum qui vult esse & viuere amicũ ipsius causa: qua re matres erga filios afficiuntur, & ex amicis ij qui offensi sunt.

μᾶλλον βοηθητέον εἰς τὸ ἦθος, ἢ τὴν οὐσίαν, ὅσῳ βέλτιον καὶ τῆς φιλίας οἰκειότερον; δόξειε δ' ἂν ὁ διαλυόμενος οὐδὲν ἄτοπον ποιεῖν. οὐ γὰρ τῷ τοιούτῳ φίλος ἦν. ἀλλοιωθέντα οὖν ἀδυνατῶν ἀνασῶσαι, ἀφίσταται. εἰ δ' ὁ μὲν διαμένοι, ὁ δ' ἐπιεικέστερος γένοιτο, καὶ πολὺ διαλλάττοι τῇ ἀρετῇ, ἆρα χρηστέον φίλῳ, ἢ οὐκ ἐνδέχεται; ἐν μεγάλῃ δὲ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται, οἷον ἐν ταῖς ἐκ παιδὸς φιλίαις. εἰ γὰρ ὁ μὲν διαμένοι τὴν διάνοιαν παῖς, ὁ δ' ἀνὴρ εἴη οἷος κράτιστος, πῶς ἂν εἶεν φίλοι, μήτ' ἀρεσκόμενοι τοῖς αὐτοῖς, μήτε χαίροντες καὶ λυπούμενοι. οὐδὲ γὰρ περὶ ἀλλήλους τοῦθ' ὑπάρξει αὐτοῖς· ἄνευ δὲ τούτων οὐκ ἦν φίλους εἶναι. συμβιοῦν γὰρ οὐχ οἷόν τε. εἴρηται δὲ περὶ τούτων. ἆρ' οὖν οὐδὲν ἀλλοιότερον πρὸς αὐτὸν ἑκτέον, ἢ εἰ μὴ ἐγεγόνει φίλος μηδὲ ποτε; ἢ δεῖ μνείαν ἔχειν τῆς γενομένης συνηθείας; καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς γενομένοις ἀπονεμητέον τι, διὰ τὴν προγενομένην φιλίαν, ὅταν μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἡ διάλυσις γένηται.

Τὰ φιλικὰ δὲ τὰ πρὸς τοὺς φίλους, καὶ οἷς αἱ φιλίαι ὁρίζονται, ἔοικεν ἐκ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐληλυθέναι. τιθέασι γὰρ φίλον τὸν βουλόμενον καὶ πράττοντα τἀγαθά, ἢ τὰ φαινόμενα, ἐκείνου ἕνεκα· ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν. ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τέκνα πεπόνθασι, καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρουκότες.

οἱ δὲ τὸν συνδιάγοντα καὶ ταὐτὰ αἱρούμενον, ἢ τὸν συναλγοῦντα καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ. μάλιστα δὲ καὶ τοῦτο περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει. τούτων δέ τινι καὶ τὴν φιλίαν ὁρίζονται. πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικεῖ ὑπάρχει. τοῖς δὲ λοιποῖς, ᾗ τοιοῦτοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι. ἔοικε γὰρ, καθάπερ εἴρηται, μέτρον ἑκάστῳ ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ σπουδαῖος εἶναι. οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχήν. καὶ βούλεται δὴ ἑαυτῷ τἀγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ πράττει. τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τἀγαθὸν διαπονεῖν καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα. τοῦ γὰρ διανοητικοῦ χάριν, ὅπερ ἕκαστος εἶναι δοκεῖ. καὶ ζῆν δὲ βούλεται ἑαυτὸν, καὶ σῴζεσθαι, καὶ μάλιστα τοῦτο, ᾧ φρονεῖ. ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι. ἕκαστος δ' ἑαυτῷ βούλεται τἀγαθά. γενόμενος δ' ἄλλος, οὐδεὶς αἱρεῖται πάντ' ἔχειν ἐκεῖνο τὸ γενόμενον. ἔχει γὰρ καὶ νῦν ὁ θεὸς τἀγαθὸν, ἀλλ' ὢν ὅ,τι ποτ' ἐστί. δόξειε δ' ἂν τὸ νοοῦν ἕκαστος εἶναι ἢ μάλιστα. συνδιάγειν τε ὁ τοιοῦτος ἑαυτῷ βούλεται. ἡδέως γὰρ αὐτὸ ποιεῖ. τῶν τε γὰρ πεπραγμένων ἐπιτερπεῖς αἱ μνῆμαι, καὶ τῶν μελλόντων ἐλπίδες ἀγαθαί. αἱ τοιαῦται δὲ ἡδεῖαι. καὶ θεωρημάτων δ' εὐπορεῖ τῇ διανοίᾳ, συναλγεῖ τε καὶ συνήδεται μάλισθ' ἑαυτῷ. πάντοτε γάρ ἐστι τὸ αὐτὸ λυπηρόν τε καὶ ἡδὺ, καὶ οὐκ ἄλλοτ' ἄλλο. ἀμεταμέλητος γὰρ, ὡς εἰπεῖν. τῷ δὲ πρὸς αὐτὸν ἕκαστα τούτων ὑπάρχειν τῷ ἐπιεικεῖ, πρὸς δὲ τὸν φίλον ἔχειν, ὥσπερ πρὸς ἑαυτόν. ἔστι γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτὸς, καὶ ἡ φιλία τούτων εἶναί τι δοκεῖ, καὶ φίλοι οἷς ταῦθ' ὑπάρχει.

Alij eum qui simul degit, & eadem eligit, aut qui condolet & collætatur amico. maximè verò etiam hoc matribus cõtingit. at aliquo ex his amicitiã quoque definiunt: erga se verò horum vnumquodque probo inest. cæteris vero, quaten' tales se esse existimãt. Videtur enim, quemadmodum dictum est, mensura cuique virtus, & probus vir esse. is enim secum consentit, & eadem toto animo appetit. Et vult ergo sibiipsi bona, & quæ apparent, atque agit. boni enim est, sui quoque causa bonũ elaborare. nam mentis causa, quæ esse vnusquisque videtur. vult quoque viuere se, & saluum esse, & maxime id quo sapit. probo enim viro esse bonum est. Vnusquisque autem sibiipsi vult bona. effectus vero alius, nemo velit illud quod factum est, omnia habere. habet enim etiam nunc deus bonũ, sed cum id sit quicquid est. Vnusquisque vero id quod intelligit, esse videatur, vel maxime: ac qui talis est secum degere vult. iucunde enim id facit. nam & factorum suaues sunt recordationes, & futurorum spes bonæ: tales autem sunt iucundæ. & contemplationibus verò mente abũdat: condoletque & collætatur secũ maxime. idem enim prorsus & molestum est & iucundum, & non aliàs aliud. pœnitentia siquidem vacat, prope dixerim. Eo quòd igitur erga seipsum vnumquodque horũ inest probo, erga verò amicũ, perinde atque erga seipsum (est enim amicus alter ipse) amicitia quoque esse horum aliquid videtur, & amici quibus hæc insunt. erga

seipsum verò vtrum amicitia sit, nécne, in præsenti omittamus. videatur autem eatenus esse amicitia, quatenus duo vel plura sunt ex iis quæ dicta sunt: & quia excessus amicitiæ similis est ei quæ erga seipsum est. At dicta inesse videntur etiam plerisque, quanuis praui sint. nunquid tamen quatenus sibi placent, probósque se esse existimant, eatenus participes eorum sunt? Nam eorum qui vehementer sunt praui & facinorosi, nemini hæc sunt, quin ne videntur quidé: ferè auté neque prauis. dissentiunt enim inter se: ac alia quidem cupiũt, alia verò volunt, vt incontinentes. loco enim eorum quæ sibi esse bona videntur, iucunda quæ noxia sunt eligunt. alij autem ob ignauiam & segnitiem ab agendo desistunt, quæ sibi esse optima existimant. At qui multa & grauia perpetrarunt, & ob prauitatem odio habentur, vitam fugiunt, séque ipsos interficiunt. Ac quærunt improbi quibuscum diem traducant, & seipsos fugiunt. recordãtur enim multorum & grauium, atque alia huiusmodi sperant, cum soli sunt: at quando cum aliis versantur, obliuiscũtur: cúmque nihil in se amabile habeant, amicè erga seipsos nullo modo afficiuntur. Neque igitur collætantur, neque cõdolent huiusmodi homines secum. seditione enim animus eorum agitatur: ac pars quidem vna ob prauitatem dolet, cum aliquibus abstinet: altera verò lætatur, & illa huc, hæc illuc trahit, quasi se diuellẽtes. sin fieri nequeat, vt simul quis doleat & lætetur, paulo post tamen dolet, quia

πρὸς αὑτὸν δὲ πότερόν ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστι φιλία, ἀφείσθω ἐπὶ τοῦ παρόντος. δόξειε δ' ἂν ταύτῃ εἶναι ἡ φιλία, ᾗ ἐστὶ δύο, ἢ πλείω ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιοῦται. φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα καὶ τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν, καίπερ οὖσι φαύλοις. ἆρ' οὖν ᾗ ἀρέσκουσιν ἑαυτοῖς καὶ ὑπολαμβάνουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, ταύτῃ μετέχουσιν αὐτῶν; ἐπεὶ τῶν γε κομιδῇ φαύλων καὶ ἀνοσιουργῶν, οὐδενὶ ταῦθ' ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται. σχεδὸν δὲ οὐδὲ τοῖς φαύλοις. διαφέρονται γὰρ ἑαυτοῖς· καὶ ἑτέρων μὲν ἐπιθυμοῦσιν, ἄλλα δὲ βούλονται, οἷον οἱ ἀκρατεῖς. αἱροῦνται γὰρ ἀντὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι, τὰ ἡδέα βλαβερὰ ὄντα. οἱ δ' αὖ διὰ δειλίαν καὶ ἀργίαν ἀφίστανται τοῦ πράττειν, ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι. οἷς δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ πέπρακται, καὶ διὰ τὴν μοχθηρίαν μισοῦνται, φεύγουσι τὸ ζῆν, καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. ζητοῦσί τε οἱ μοχθηροὶ, μεθ' ὧν συνημερεύσουσιν, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν. ἀναμιμνήσκονται γὰρ πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα ἐλπίζουσι, καθ' ἑαυτοὺς ὄντες· μεθ' ἑτέρων δ' ὄντες, ἐπιλανθάνονται. οὐθέν τε φιλητὸν ἔχοντες, οὐθὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς. οὐδὲ δὴ συγχαίρουσιν, οὐδὲ συναλγοῦσιν οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς. στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχή· καὶ τὸ μὲν διὰ μοχθηρίαν ἀλγεῖ, ἀπεχόμενόν τινων, τὸ δ' ἥδεται· καὶ τὸ μὲν δεῦρο, τὸ δ' ἐκεῖσε ἕλκει, ὥσπερ διασπῶντα. εἰ δὲ μὴ οἷόν τε, ἅμα λυπεῖσθαι καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρόν γε λυπεῖται, ὅτι

ἥσθη, καὶ οὐκ ἂν ἐβούλετο ἡδέα ταῦτα γενέσθαι αὐτῷ. μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσιν. οὐ δὴ φαίνεται ὁ φαῦλος, οὐδ' πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς διακεῖσθαι, διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν φιλητόν. εἰ δὴ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν διατεταμένως, καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ εἶναι. οὕτω γὰρ καὶ πρὸς αὑτὸν φιλικῶς ἂν ἔχοι, καὶ ἑτέρῳ φίλος γένοιτο.

Ἡ δ' εὔνοια, φιλία μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἐστί γε φιλία. γίνεται γὰρ εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνῶτας, καὶ λανθάνουσα, φιλία δ' οὔ. καὶ πρότερον δὲ ταῦτ' εἴρηται. ἀλλ' οὐδὲ φίλησίς ἐστιν· οὐ γὰρ ἔχει διάτασιν, οὐδ' ὄρεξιν. τῇ φιλήσει δὲ ταῦτ' ἀκολουθεῖ. καὶ ἡ μὲν φίλησις μετὰ συνηθείας, ἡ δ' εὔνοια καὶ ἐκ προσπαίου, οἷον καὶ περὶ τοὺς ἀγωνιστὰς συμβαίνει. εὖνοι γὰρ αὐτοῖς γίνονται, καὶ συνθέλουσι· συμπράξαιεν δ' ἂν οὐθέν. ὅπερ γὰρ εἴπομεν, προσπαίως εὖνοι γίνονται, καὶ ἐπιπολαίως στέργουσιν. ἔοικε δὴ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, ὥσπερ τοῦ ἐρᾶν ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή. μὴ γὰρ προησθεὶς τῇ ἰδέᾳ, οὐθεὶς ἐρᾷ. ὁ δὲ χαίρων τῷ εἴδει, οὐθὲν μᾶλλον ἐρᾷ, ἀλλ' ὅταν καὶ ἀπόντα ποθῇ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμεῖ. οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι, μὴ εὔνους γενομένους. οἱ δ' εὖνοι οὐθὲν μᾶλλον φιλοῦσι. βούλονται γὰρ μόνον τἀγαθὰ, οἷς εἰσὶν εὖνοι. συμπράξαιεν δ' οὐθὲν ἄν, οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν. διὸ μεταφέρων φαίη τις ἂν αὐτὴν ἀργὴν εἶναι φιλίαν, χρονιζομένην δὲ

lætatus est, velletque ea sibi iucũda non extitisse. pœnitentia enim praui pleni sunt. ergo videtur prauus, ne erga seipsum quidẽ amicè esse affectus, quia nihil habeat amabile. Quòd si ita se habere valde miserum est, enixe fugienda prauitas est, dandáque opera cuique, vt probus sit. sic enim & erga seipsum amicè fuerit affectus, & aliorum amicus fiat.

Iam vero beneuolẽtia est quidem similis amicitiæ, non est tamen amicitia. beneuolẽtia enim erga ignotos quoque, & latens esse potest, amicitia minime. Et prius sane dicta hæc sunt. Sed neque amor est. non enim habet porrectionẽ, neque appetitionem, quæ amorem consequuntur. atque amor quidem cum cõsuetudine: beneuolentia etiam de repente fit, quale etiam in certatoribus contingit. beneuoli enim inter se fiunt, coniũctíque volũtate sunt: nihil tamen simul agerent. quod enim diximus, repentinò beneuoli fiunt, & leuiter diligunt. Videtur igitur principium amicitiæ esse, non secus atque amãdi voluptas ex aspectu. nisi enim prius specie fuerit oblectatus, nemo amat. qui vero forma oblectatur, nihilo magis amat: sed cum & absentẽ desiderat, & præsentiam cupit. Ita ergo & amici esse non possunt, nisi beneuoli fuerint: beneuoli autem nihilo magis amant. volunt enim tãtum bona quibus sunt beneuoli: nihil tamen simul agant, nullámque pro ipsis molestiam suscipiant. Quocirca per translationem aliquis esse ipsam ignauã amicitiã dicere posit: quæ cum inueterata fuerit,

& in conſuetudinem venerit, amicitia fiat:non ea quæ eſt ob vtilitatē, nec quæ ob voluptatem. neque enim ex his beneuolētia exiſtit. Nam qui beneficio eſt affectus, pro iis quæ accepit, beneuolentiam retribuit, quæ iuſta ſunt agens. Qui verò vult aliquem proſpere agere, ſpem habens prouētus ex ea re, non videtur eſſe beneuolus illi, ſed ſibi potius: quemadmodum neque amicus, ſi illi obſequitur, commodi alicuius cauſa. omnino autem beneuolentia ob virtutem & probitatem quandam exiſtit, cum honeſtus aliquis apparuerit, aut fortis, aut tale aliquid, ſicut & de certatoribus diximus.

6 Cōcordia etiam ſpectare ad amicitiā videtur: ideo conſenſio minime eſt. hoc enim iis etiam qui mutuo ſeſe ignorant, poſsit ineſſe, neque qui qualibet de re conſentiunt, concordare inquiūt, vt qui de cæleſtibus (non enim amicitia eſt concordare de iis) at ciuitates concordare dicunt, cum de iis quæ conferunt, conſentiunt, & eadem eligunt, aguntque ea quæ publice viſa fuerint. in agendis ergo rebus concordāt, atque harum in iis quæ magnæ ſunt, & vtriſque, vel omnibus ineſſe poſſunt: vt ciuitates, cum omnibus viſum fuerit magiſtratus eligendos eſſe: vel auxiliandum Lacedæmoniis, vel imperare Pittacum, quando etiam ipſe voluerit. At cum vterque ſeipſum vult, vt in Phœniſsis, in ſeditione ſunt. Concordare autem non eſt, idē vtrūque in corde habere quodcunque illud ſit, ſed in re eadem, vt cùm & populus & probi viri vt optimi im-

καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένην, γίνεσθαι φιλίαν, οὐ τὴν διὰ τὸ χρήσιμον, οὐδὲ τὴν διὰ τὸ ἡδύ. οὐδὲ γὰρ ἡ εὔνοια ἐπὶ τούτοις γίνεται. ὁ μὲν γὰρ εὐεργετηθεὶς, ἀνθ' ὧν πέπονθεν, ἀπονέμει τὴν εὔνοιαν, τὰ δίκαια δρῶν· ὁ δὲ βουλόμενός τινα εὐπραγεῖν, ἐλπίδα ἔχων εὐπορίας δι' ἐκείνου, οὐκ ἔοικεν εὔνους ἐκείνῳ εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἑαυτῷ· καθάπερ οὐδὲ φίλος εἰ θεραπεύει αὐτὸν, διά τινα χρῆσιν· ὅλως δ' ἡ εὔνοια δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειάν τινα γίνεται, ὅταν τῳ φανῇ καλός τις, ἢ ἀνδρεῖος, ἤ τι τοιοῦτον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγωνιστῶν εἴπομεν.

Φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται· διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοδοξία. τοῦτο μὲν γὰρ καὶ ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους ὑπάρξειεν ἄν· οὐδὲ τοὺς περὶ ὁτουοῦν ὁμογνωμονοῦντας ὁμονοεῖν φασιν, οἷον τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων· οὐ γὰρ φιλικὸν τὸ περὶ τούτων ὁμονοεῖν· ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασιν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ ταὐτὰ προαιρῶνται, καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα. περὶ τὰ πρακτὰ δὴ ὁμονοοῦσι, καὶ τούτων περὶ τὰ ἐν μεγέθει καὶ ἐνδεχόμενα ἀμφοῖν ὑπάρχειν, ἢ πᾶσιν· οἷον αἱ πόλεις, ὅταν πᾶσι δοκῇ τὰς ἀρχὰς αἱρετὰς εἶναι, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄρχειν Πιττακὸν, ὅτε καὶ αὐτὸς ἤθελεν. ὅταν δ' ἑκάτερος ἑαυτὸν βούληται, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς Φοινίσσαις, στασιάζουσιν. οὐ γάρ ἐσθ' ὁμονοεῖν, τὸ αὐτὸ ἑκάτερον ἐννοεῖν ὁδήποτε, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ, οἷον ὅταν καὶ ὁ δῆμος καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τοὺς ἀρίστους ἄρ-

χειν. οὕτω γὰρ πᾶσι γίγνεται οὗ ἐφίενται. πολιτικὴ δὲ φιλία φαίνεται ἡ ὁμόνοια, καθάπερ καὶ λέγεται. περὶ τὰ συμφέροντα γάρ ἐστι, καὶ τὰ εἰς τὸν βίον ἀνήκοντα. ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ὁμόνοια ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν. οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ἀλλήλοις, ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες, ὡς εἰπεῖν. τῶν τοιούτων γὰρ μένει τὰ βουλήματα, καὶ οὐ μεταρρεῖ, ὥσπερ εὔριπος. βούλονταί τε τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα. τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται. τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν, πλὴν ἐπὶ μικρόν. καθάπερ καὶ φίλους εἶναι, πλεονεξίας ἐφιεμένους ἐν τοῖς ὠφελίμοις. ἐν δὲ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς λειτουργίαις, ἐλλείποντας. ἑαυτῷ δ' ἕκαστος βουλόμενος ταῦτα, τὸν πέλας ἐξετάζει καὶ κωλύει. μὴ γὰρ τηρούντων, τὸ κοινὸν ἀπόλλυται. συμβαίνει οὖν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀλλήλους μὲν ἐπαναγκάζοντας, αὐτοὺς δὲ μὴ βουλομένους τὰ δίκαια ποιεῖν.

Οἱ δ' εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας, καὶ ὡς παρὰ λόγον γινόμενον, ἐπιζητεῖται. τοῖς μὲν οὖν πλείστοις φαίνεται, ὅτι οἱ μὲν ὀφείλουσι, τοῖς δὲ ὀφείλεται. καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν δανείων, οἱ μὲν ὀφείλοντες βούλονται μὴ εἶναι, οἷς ὀφείλουσιν· οἱ δὲ δανείσαντες καὶ ἐπιμελοῦνται τῆς τῶν ὀφειλόντων σωτηρίας· οὕτω καὶ τοὺς εὐεργετήσαντας βούλεσθαι εἶναι τοὺς παθόντας, ὡς κομιουμένους τὰς χάριτας· τοῖς δ' οὐκ εἶναι ἐπιμελὲς τὸ ἀνταποδοῦναι. Ἐπίχαρμος μὲν οὖν τάχ' ἂν φαίη ταῦτα λέγειν αὐτούς, ἐκ πονηροῦ θεωμένους. ἔοικε δ' ἀνθρωπικῷ. ἀμνήμονες γὰρ οἱ πολλοί, καὶ μᾶλλον εὖ

perent. ita enim omnibus fit quod appetunt. ciuilis verò amicitia concordia videtur, quemadmodũ etiam dicitur. in vtilibus enim versatur, atque iis quæ ad vitam attinent. est autem huiusmodi concordia inter probos viros. hi enim & secum, & cum aliis alij concordant, cum sunt in iisdem, prope dixerim. taliũ enim voluntates permanent, neque refluunt, sicut Euripus: voluntque ea quæ iusta sunt & quæ conducunt: hæc vero etiam communiter appetunt. At vt praui concordent, fieri non potest, nisi parumper: sicut etiam vt sint amici, cum in vtilibus rebus potiorem partem appetant: in laboribus verò & ministeriis deficiant. cum autẽ quisque sibi hæc vult, propinquum obseruat ac prohibet. nam nisi tueantur, quod commune est, perit. itaque euenit, vt seditione agitentur, cũ alij aliis necessitatem inferant, ipsi vero quæ iusta sunt facere nolint.

At verò benefici beneficiis affectos amare magis videntur, quàm affecti eos qui affecerũt, atque vt factum à ratione alienum, disquiritur. Plerisque igitur videtur, quòd hi debẽt, illis debetur. sicut ergo in mutuis debitores volunt vt nõ essent quibus debent: qui vero mutuarunt, de salute debitorũ curã etiã habẽt: sic & eos qui benefecerũt, velle vt sint qui affecti sunt, quasi accepturos beneficia: illis autẽ non esse curæ, vt retribuãt. Atque Epicharmus quidem fortasse diceret, ipsos proferre hęc, ex praua re spectãtes. Sed esse hęc humana res videtur. immemores enĩ pleriq;, magisq; bene- 7

ficium accipere, quàm conferre appetunt. Videatur autem magis naturalis esse causa, neque similis illi de mutuante. non enim est amor in illis, sed voluntas vt salui sint, recipiendi causa. at qui beneficium contulerunt, eos qui acceperunt amant ac charos habent, etiam si nulla in re ipsis vtiles sint, vel in posterum sint futuri. quod etiam in artificibus contigit. quisque enim opus suum charius habet, quàm ab opere charus habeatur, si animatũ fieret. maxime verò fortasse id in poetis euenit. poemata enim sua supra modum chara habẽt, perinde ac filios diligẽtes. Huiusmodi igitur rei similis est bene meritorum causa. nam quod est beneficio affectũ, opus ipsorum est. id igitur charius habent, quàm opus eum qui effecit. Huiusce rei causa est, quòd esse omnibus expetendum est & amabile: sumus autem actu: viuendo enim atque agendo. actu igitur qui fecit opus, quodam modo est. ideo amat opus, propterea quòd & esse. at hoc naturale est. quod enim potestate est, id actu opus indicat. Adde quòd benefico bonũ est id quod actione pręstat, quare gaudet eo in quo illud est. ei vero qui affectus est, nihil pulchrum in illo qui affecit. sin aliquid, vtile est. at id minus iucundũ atque amabile est. Iucundus vero præsentis rei actus est, futuræ spes, factæ memoria. at iucundissimum est quod actu præstatur, atque amabile simili modo. ei igitur qui affecit, opus permanet. honestum enim est diuturnum. ei vero qui est affectus, vtile

πάσχειν, ἢ ποιεῖν ἐφίενται. δόξειε δ' ἂν φυσικώτερον εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανειστάς. οὐ γάρ ἐστι φίλησις περὶ ἐκείνους, ἀλλὰ τοῦ σώζεσθαι βούλησις, τῆς κομιδῆς ἕνεκα. οἱ δ' εὖ πεποιηκότες, φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας, κἂν μηθὲν ὦσι χρήσιμοι, μηδ' εἰς ὕστερον γένοιντ' ἄν. ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν συμβέβηκε. πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον, ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου, ἐμψύχου γενομένου. μάλιστα δ' ἴσως τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει. ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα. τοιούτῳ δὴ ἔοικε καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν. τὸ γὰρ εὖ πεπονθὸς, ἔργον ἐστὶν αὐτῶν. τοῦτο δὴ ἀγαπῶσι μᾶλλον, ἢ τὸ ἔργον τὸν ποιήσαντα. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι τὸ εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δ' ἐνεργείᾳ· τῷ ζῆν γὰρ καὶ πράττειν. ἐνεργείᾳ δὴ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον, ἔστι πως. στέργει δὴ τὸ ἔργον, διότι καὶ τὸ εἶναι. τοῦτο δὲ φυσικόν. ὃ γάρ ἐστι δυνάμει, τοῦτο ἐνεργείᾳ τὸ ἔργον μηνύει. ἅμα δὲ καὶ τῷ μὲν εὐεργέτῃ καλὸν τὸ κατὰ τὴν πρᾶξιν, ὥστε χαίρειν ἐν ᾧ τοῦτο. τῷ δὲ παθόντι, οὐθὲν καλὸν ἐν τῷ δράσαντι. ἀλλ' εἴπερ, συμφέρον. τοῦτο δ' ἧττον ἡδὺ καὶ φιλητόν. ἡδεῖα δ' ἐστὶ, τοῦ μὲν παρόντος, ἡ ἐνέργεια· τοῦ δὲ μέλλοντος, ἡ ἐλπίς· τοῦ δὲ γεγενημένου, ἡ μνήμη. ἥδιστον δὲ τὸ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως. τῷ μὲν οὖν πεποιηκότι, μένει τὸ ἔργον. τὸ καλὸν γὰρ πολυχρόνιον· τῷ δὲ παθόντι, τὸ χρήσιμον

παροίχεται. ἥ τε μνήμη, τῶν μὲν καλῶν, ἡδεῖα· τῶν δὲ χρησίμων, οὐ πάνυ, ἢ ἧττον. ἡ προσδοκία δ᾽ ἀνάπαλιν ἔχειν ἔοικε· καὶ ἡ μὲν φίλησις, ποιήσει ἔοικε· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, τῷ πάσχειν. τοῖς ὑπερέχουσι δὴ περὶ τὴν πρᾶξιν ἕπεται τὸ φιλεῖν καὶ τὰ φιλικά. ἔτι δὲ τὰ ἐπιπόνως γενόμενα, πάντες μᾶλλον στέργουσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν παραλαβόντων. δοκεῖ δὲ τὸ μὲν εὖ πάσχειν, ἄπονον εἶναι· τὸ δ᾽ εὖ ποιεῖν, ἐργῶδες. διὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι. ἐπιπονωτέρα γὰρ ἡ γέννησις, καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν. δόξειε δ᾽ ἂν τοῦτο καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖον εἶναι.

Ἀπορεῖται δὲ, πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά. ἐπιτιμῶσι γὰρ τοῖς ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶσι, καὶ ὡς ἐν αἰσχρῷ, φιλαύτους ἀποκαλοῦσι· δοκεῖ τε ὁ μὲν φαῦλος, ἑαυτοῦ χάριν πάντα πράττειν· καὶ ὅσῳ ἂν μοχθηρότερος ᾖ, τοσούτῳ μᾶλλον. ἐγκαλοῦσι δὴ αὐτῷ, οἷον ὅτι οὐδὲν ἀφ᾽ αὑτοῦ πράττει. ὁ δ᾽ ἐπιεικὴς, διὰ τὸ καλὸν, καὶ ὅσῳ ἂν βελτίων ᾖ, μᾶλλον διὰ τὸ καλὸν, καὶ φίλου ἕνεκα· τὸ δ᾽ αὑτοῦ, παρίησι. τοῖς λόγοις δὲ τούτοις τὰ ἔργα διαφωνεῖ, οὐκ ἀλόγως. φασὶ γὰρ δεῖν φιλεῖν μάλιστα τὸν μάλιστα φίλον· φίλος δὲ μάλιστα ὁ βουλόμενος ᾧ βούλεται τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται. ταῦτα δ᾽ ὑπάρχει μάλιστα αὐτῷ πρὸς αὑτὸν, καὶ τὰ λοιπὰ δὴ πάντα, οἷς ὁ φίλος ὁρίζεται. εἴρηται γὰρ ὅτι ἀπ᾽ αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. καὶ αἱ παροιμίαι

preterlabitur. Ac memoria quidem ho nestarum rerum iucunda est: vtilium, non admodum, vel minus: expectatio verò habere cōtrà videtur. Atque amor quidē effectioni similis est: amari verò afficiēdo. Excellētibus igitur in actione cōsequitur amare, atque ea quæ ad amicitiam pertinent. Præterea quę laboriose facta sunt, omnes magis diligunt: vt & qui pecunias acquisiuerūt, quàm qui ab aliis acceperunt. videtur profecto beneficio affici, labore vacare: benefacere, operosum. Propterea etiam matres liberorum sunt amatiores. laboriosior enim procreatio est, magísque suos esse sciūt. videatur autem beneficis id quoque esse proprium.

Dubium autem existit, vtrum oportet amare seipsum maxime, an aliquem 8
alium. increpāt enim eos qui seipsos maxime amant, & quasi in dedecus, sui amantes appellāt: videtúrque prauus sui causa omnia agere, ac quāto improbior fuerit, tanto magis. vnde crimini dant ei, quòd à seipso nihil agat. Probus autem ob honestatē, atque quanto melior fuerit, magis ob honestatem, amicíque causa: sui autem causa, prætermittit. At à sermonibus his opera discrepant: atque id non immerito. dicunt enim eum maxime amandū esse qui maxime sit amicus: maxime vero est amicus, qui vult ei cui bona vult, illius causa, & si id nemo sciet. at hæc insunt maxime cuique erga seipsum, & cætera etiam omnia, quibus amicus definitur. dictum enim est à seipso omnia quæ ad amicitiā attinent, ad alios quoque peruenire. prouerbia

ité omnia consentiũt, vt vnus animus, & cómunia quę sunt amicorum, & æqualitas amicitia, & tibiæ genu propius. omnia enim hæc erga seipsum maxime insunt. nã amicus maximè sibi quisq; est. amare igitur etiã seipsum maxime oportet. In dubiũ verò meritò venit, vtros sequi magis oporteat, cũ vtriq; probabilitem habeãt. Quare forte tales sermones diuidendi ac distinguendi, quorsum vtrique, & quatenus veri sint. Si itaque statueremus quo pacto vtrique sui amãtem appellant, forsitan hoc perspicuum fieret. Qui igitur hoc in opprobrium ducunt, sui amantes vocant, qui sibi plus tribuunt in pecuniis, honoribus, & voluptatibus corporeis. plerique enim hęc appetunt, in hisque student, perinde atque in optimis, idcirco & de his digladiantur. Qui ergo in his plus vsurpant, obsequũtur cupiditatibus, atque omnino affectibus, partiq; animi rationis experti. tales autẽ plerique sunt. & ideo appellatio est à multitudine praua. Iure igitur ita sui amantib' opprobratur. Quòd eos autem qui talia sibi attribuũt, soleãt plerique sui amantes vocare, dubiũ non est. nam siquis semper studeat iusta agere, omnium is maximè, vel temperãtia, vel qualiacunque alia quæ sint ex virtute, sempérque omnino quod honestum est, sibi vendicet, sui amantem hunc nemo dicet, neque vituperabit. quãquàm is magis esse sui amans videatur. nam sibi tribuit honestisima, & maxime bona, suíque obsequitur præstantisimę parti. eíque in omnibus obtemperat.

δὲ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον τὸ μία ψυχὴ, καὶ κοινὰ τὰ τῶν φίλων, καὶ ἰσότης φιλότης, καὶ γόνυ κνήμης ἔγγιον. πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὑτὸν μάλισθ' ὑπάρχει. μάλιστα γὰρ φίλος ἑαυτῷ. καὶ φιλητέον δὴ μάλιστα ἑαυτόν. ἀπορεῖται δὲ εἰκότως, ποτέροις χρεὼν ἕπεσθαι, ἀμφοῖν ἐχόντοιν τὸ πιστόν. ἴσως οὖν τοὺς τοιούτους δεῖ τῶν λόγων διαιρεῖν καὶ διορίζειν ἐφ' ὅσον ἑκάτεροι καὶ πῇ ἀληθεύουσιν. εἰ δὴ λάβοιμεν τὸ φίλαυτον πῶς ἑκάτεροι λέγουσι, τάχ' ἂν γένοιτο δῆλον. οἱ μὲν οὖν εἰς ὄνειδος ἄγοντες αὐτὸ, φιλαύτους καλοῦσι τοὺς ἑαυτοὺς ἀπονέμοντας τὸ πλεῖον ἐν χρήμασι, καὶ τιμαῖς, καὶ ἡδοναῖς ταῖς σωματικαῖς. τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ, ὡς ἄριστα ὄντα, διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι, καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς. τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί· διὸ καὶ ἡ προσηγορία γεγένηται ἀπὸ τοῦ πολλοῦ φαύλου ὄντος. δικαίως δὴ τοῖς οὕτω φιλαύτοις ὀνειδίζεται· ὅτι δὲ τοὺς τὰ τοιαῦθ' ἀπονέμοντας, εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοὶ φιλαύτους, οὐκ ἄδηλον. εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζει τὰ δίκαια πράττειν, αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐδεὶς ἐρεῖ φίλαυτον τοῦτον, οὐδὲ ψέξει. δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος. ἀπονέμει γὰρ ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ, καὶ χαρίζεται ἑαυτοῦ τῷ κυριωτάτῳ, καὶ πάντα τούτῳ πείθεται.

ὥσπερ δὲ καὶ πόλις τὸ κυριώτατον μά-
λιστ' εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὕ-
τω καὶ ἄνθρωπος. καὶ φίλαυτος δὴ μά-
λιστα ὁ τοῦτο ἀγαπῶν, καὶ τούτῳ χαρι-
ζόμενος, καὶ ἐγκρατὴς δὴ καὶ ἀκρατὴς
λέγεται, τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν, ἢ μή, ὡς
τούτου ἑκάστου ὄντος. καὶ πεπραχέναι
δοκοῦσιν αὐτοὶ καὶ ἑκουσίως τὰ μετὰ λό-
γου μάλιστα. ὅτι μὲν οὖν τοῦθ' ἕκαστός
ἐστι μάλιστα, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ὁ ἐπι-
εικὴς μάλιστα τοῦτο ἀγαπᾷ. διὸ φίλαυ-
τος μάλιστ' ἂν εἴη καθ' ἕτερον εἶδος
τοῦ ὀνειδιζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον,
ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος, καὶ
ὀρέγεσθαι ἢ τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ δοκοῦντος
συμφέρειν. τοὺς μὲν οὖν περὶ τὰς κα-
λὰς πράξεις διαφερόντως σπουδά-
ζοντας, πάντες ἀποδέχονται καὶ ἐπαι-
νοῦσι. πάντων δὲ ἁμιλλωμένων πρὸς
τὸ καλόν, καὶ διατεινομένων τὰ κάλ-
λιστα πράττειν, κοινῇ τ' ἂν πάντ' εἴη τὰ
δέοντα, καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τὰ μέγιστα τῶν
ἀγαθῶν, εἴπερ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτόν ἐστιν.
ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν δεῖ φίλαυτον εἶναι.
καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράτ-
των, καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει. τὸν δὲ μο-
χθηρὸν οὐ δεῖ. βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτόν,
καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἑπό-
μενος. τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφω-
νεῖ ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ἃ πράττει. ὁ δὲ
ἐπιεικὴς ἃ δεῖ, ταῦτα καὶ πράττει.
πᾶς γὰρ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυ-
τῷ. ὁ δὲ ἐπιεικὴς πειθαρχεῖ τῷ νῷ.
ἀληθὲς δὲ τὸ περὶ τοῦ σπουδαίου, καὶ τὸ τῶν
φίλων ἕνεκα πολλὰ πράττειν καὶ τῆς
πατρίδος, κἂν δέῃ ὑπεραποθνήσκειν.
προήσεται γὰρ καὶ χρήματα καὶ τιμάς, καὶ

Sicut autem & ciuitas quod in ipsa præstantissimum est, esse videtur, & omnis alia congregatio, ita & homo. & sui amans igitur est maximè, qui id amat, éique obsequitur: & continés ergo & incontinens ex eo dicitur, quòd mens cōtineat, aut non, quasi id vnusquisque sit. videnturque egisse ipsi & lubenter quæ cum ratione maxime. Id igitur præcipuè esse vnúquenque, non est obscurū, probúmq; virū præcipue id amare. itaque sui amās maxime fuerit alterius speciei quàm qui vituperatur, ac tantum differens, quantum viuere cum ratione à viuendo pro animi affectu, & appetere vel honestum, vel quod conferre videatur. Eos itaque qui honestis actionibus insigniter student, omnes amplectuntur ac laudant. si autem omnes ad honestatem certatim properarét, honestissimáque agere contéderent, & communiter cuiuis opportuna, & priuatim singulis maxima bona euenirent, siquidem virtus tale quid est: quocirca bonus sui amans sit oportet. etenim ipse proficiet agens honesta, & alios iuuabit. prauum verò non oportet. nam & seipsum lædet, & vicinos, vitiosos affectus sequens. Ac prauo quidem discrepát quæ agere debet, & quæ agit: at probus quæ debet, ea etiam agit. mens enim omnis quod sibi optimum est, eligit: probus verò menti obtemperat. Verum autem est illud de probo viro, & eum amicorum causa & patriæ multa agere, etiam si mors fuerit oppetenda. nam & pecunias & honores profundet, & de-

mũ bona de quib⁹ digladiãtur, honestũ sibi ver[illegible]s. Breui enim tẽpore lætari vehementer malit, quàm longo leuiter: & viuere honeste annum, quàm multos annos quomodolibet: vnã quoque actionem honestam & magnam, quàm multas & paruas. hoc autem iis fortasse euenit qui pro aliis mortem obeunt. Arrogant igitur magnum sibi decus, pecuniásque profundant, quo amici plura accipiant. parantur enim amico pecuniæ, ipsi verò honestum. quod autẽ maius bonum est, sibi attribuit. In honoribus etiam & magistratibus idem modus est. omnia enim hæc amico profundet. honestum enim hoc ipsi est ac laudabile. merito igitur probus esse videtur, cum honestũ omnibus anteponat. Fieri verò potest, vt actiones amico permittat: sitq; ipsi honestius, quàm si ipse egisset, quòd auctor amico fuerit. In omnibus igitur laudabilib⁹ rebus vir probus honesti plus sibi tribuere videtur. Atque ita quidem sui amantem esse oportet: vt plerique, non oportet.

9 Iam vero de eo qui beatus est dubitatur, indigebítne amicis, nécne? nihil enim inquiunt amicis opus habere felices & seipsis cõtẽtos. adesse enim ipsis quæ bona sunt. itaque cùm sint contenti, nulla re amplius indigere. amicum autem cum sit alter ipse, suppeditare ea quæ per se quispiam nequit: vnde illud,

ⁿ Fauente fortuna quid amicis est opus?

Sed absurdum videtur, quæ bona sunt omnia beato attribuentes, amicos non tribuere: quod bonorum externorum

ὅλως τῶν περιμαχήτων ἀγαθῶν περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν. ὀλίγον γὰρ χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα μᾶλλον ἕλοιτ' ἄν, ἢ πολὺν ἠρέμα· καὶ βιῶσαι καλῶς ἐνιαυτὸν, ἢ πολλὰ ἔτη τυχόντως· καὶ μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς καὶ μικράς. τοῖς δ' ὑπεραποθνήσκουσι τοῦτ' ἴσως συμβαίνει. αἱροῦνται δὴ μέγα καλὸν ἑαυτοῖς, καὶ χρήματα προοῖντ' ἄν, ἐφ' ᾧ πλείω λήψονται οἱ φίλοι. γίνεται γὰρ τῷ μὲν φίλῳ χρήματα, αὐτῷ δὲ τὸ καλόν. τὸ δὴ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. καὶ περὶ τὰς τιμὰς δὲ καὶ ἀρχὰς ὁ αὐτὸς τρόπος. πάντα γὰρ τῷ φίλῳ ταῦτα προήσει. καλὸν γὰρ αὐτῷ τοῦτο καὶ ἐπαινετόν. εἰκότως δὴ δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλόν. ἐνδέχεται δὲ καὶ πράξεις τῷ φίλῳ προΐεσθαι, καὶ εἶναι κάλλιον τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι, τὸ αἴτιον τῷ φίλῳ γενέσθαι. ἐν ἅπασι δὴ τοῖς ἐπαινετοῖς, ὁ σπουδαῖος φαίνεται ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ πλέον νέμων. οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται· ὡς δ' οἱ πολλοὶ, οὐ χρή.

Ἀμφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τὸν εὐδαίμονα, εἰ δεήσεται φίλων, ἢ μή. οὐθὲν γάρ φασι φίλων δεῖν τοῖς μακαρίοις καὶ αὐτάρκεσιν. ὑπάρχειν γὰρ αὐτοῖς τἀγαθά. αὐτάρκεις οὖν ὄντας, οὐδενὸς προσδεῖσθαι· τὸν δὲ φίλον, ἕτερον αὐτὸν ὄντα, πορίζειν, ἃ δι' αὑτοῦ ἀδυνατεῖ. ὅθεν τὸ,

ⁿ Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων.

ἔοικε δ' ἀτόπῳ, τὸ πάντα ἀπονέμοντας τἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι φίλους μὴ ἀποδιδόναι· ὃ δοκεῖ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μέγιστον

μέγιστον εἶναι. εἰ δὲ φίλου ἐστὶ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ πάσχειν, καὶ ἔστι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, τὸ εὐεργετεῖν· κάλλιον δ' εὖ ποιεῖν φίλους, ὀθνείων· τῶν εὖ πεισομένων δεήσεται ὁ σπουδαῖος. διὸ καὶ ἐπιζητεῖται, πότερον ἐν ἀτυχίαις μᾶλλον δεῖ φίλων ἢ ἐν εὐτυχίαις· ὡς καὶ τοῦ ἀτυχοῦντος δεομένου τῶν εὐεργετησόντων, καὶ τῶν εὐτυχούντων, οὓς εὖ ποιήσουσιν. ἄτοπον δὲ ἴσως καὶ τὸ μονώτην ποιεῖν τὸν μακάριον. οὐδεὶς γὰρ ἕλοιτ' ἂν καθ' αὑτὸν τὰ πάντ' ἔχειν ἀγαθά. πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφυκός. καὶ τῷ εὐδαίμονι δὴ τοῦθ' ὑπάρχει. τὰ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὰ ἔχει. δῆλον δ' ὡς μετὰ φίλων καὶ ἐπιεικῶν κρεῖττον, ἢ μετ' ὀθνείων καὶ τῶν τυχόντων συνημερεύειν. δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων. τί οὖν λέγουσιν οἱ πρῶτοι, καὶ πῇ ἀληθεύουσιν· ἢ ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι; τῶν τοιούτων μὲν οὖν οὐθὲν δεήσεται ὁ μακάριος, ἐπειδὴ τἀγαθὰ ὑπάρχει αὐτῷ. οὐδὲ δὴ τῶν διὰ τὸ ἡδὺ ἢ ἐπὶ μικρόν. ἡδὺς γὰρ ὁ βίος ὢν, οὐθὲν δεῖται ἐπεισάκτου ἡδονῆς. οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων φίλων, οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων. τὸ δ' οὐκ ἔστιν ἴσως ἀληθές. ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται, ὅτι ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργειά τίς ἐστι· ἡ δ' ἐνέργεια, δῆλον ὅτι γίνεται, καὶ οὐχ ὑπάρχει, ὥσπερ κτῆμά τι. εἰ δὲ τὸ εὐδαιμονεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, τοῦ ἀγαθοῦ δ' ἡ ἐνέργεια σπουδαία καὶ ἡδεῖα καθ' αὑτὴν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται· ἔστι δὲ καὶ τὸ οἰκεῖον, τῶν ἡδέων· θεωρεῖν δὲ μᾶλλον

esse maximũ videtur. Quòd si amici potius est beneficium conferre, quàm accipere, bonique & virtutis est, benefacere: benefacere autem amicis, quàm extraneis honestius est: probus vir iis indigebit quib⁹ benè fiat. vnde etiã quęritur, vtrũ in aduersis rebus amicis magis opus sit quàm in prosperis: eo quòd & qui infortunat⁹ est, indigeat beneficia collaturis: & qui fortunati sunt, quibus benefaciant. Absurdum etiam fortasis est, solitarium facere felicem. nemo enim velit seorsum ab aliis omnia bona habere. nam ad ciuilem communionem homo, & ad conuictum natus est. & beato igitur hoc inest. quæ enim natura bona sunt, habet. constat autem cum amicis & probis melius esse quàm cum extraneis, & quibuslibet diem traducere. opus est igitur beato amicis. Quid ergo primi illi dicunt, & quo modo vera dicunt? an quia plerique amicos eos esse opinãtur qui vtiles sunt? ac talibus quidem nihil felix indigebit, cùm ipsi quæ bona sunt insint. sed neque illis qui ob voluptatẽ, vel parũper. vita enim iucũda aduẽtitia voluptate nihil eget. cum verò talibus amicis nõ indigeat, nõ indigere amicis videtur. id autem verum forte non est. Initio enim dictumest, beatitudinẽ actum quendam esse. constat autẽ actum fieri, & non inesse vt possessionẽ aliquã. at si beatũ esse in viuendo & agẽdo cõsistit: boni autem actus honestus & iucundus per se est, vt initio dictum est: quod verò suum est cuiusque, è rebus iucundis est: spectare verò magis

propinquos possumus quàm nosmetipsos, illorúmque actiones, quàm nostras ipsorum. proborum igitur virorum actiones qui sint amici, bonis sunt iucundæ. (ambo enim ea habent, quæ iucunda natura sunt) felix profecto amicis huiusmodi indigebit, siquidem contemplari cum delectu velit actiones honestas & suas ipsius: tales autē sunt, quæ sunt boni viri, qui amicus sit. Existimant verò iucunde viuere oportere beatum. & certè solitario difficilis vita est. nō est enim facile seorsum ab aliis assiduè in actione versari: cum aliis verò, & erga alios facilius. erit igitur actio magis assidua quæ iucūda per seipsam est: id quod in eo qui felix sit esse oportet. Probus enim quatenus est probus, actionibus ex virtute gaudet: & quæ sunt à vitio moleste fert: veluti musicus præclaris modulationibus oblectatur, prauis offēditur. Fiat verò etiam exercitatio quædam virtutis ex conuictu cum bonis: quemadmodum & Theognis inquit. Naturam verò rei altius considerātibus videtur probus amicus probo natura expetēdus esse. quod enim natura bonū est, diximus probo bonū & iucundum esse per se. Viuere autem definiunt animalibus potestate sensus: hominibus verò, sensus vel intelligentiæ. potestas verò in actum adducitur, at in actu præcipuum est. videtur autem viuere esse præcipue sentire vel intelligere: viuere verò ex iis est quæ per se bona & iucunda sunt. definitū enim est. quod autem est definitum, ex boni natura est: quod

τοὺς πέλας δυνάμεθα ἢ ἑαυτούς, καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς οἰκείας. αἱ τῶν σπουδαίων δὴ πράξεις, φίλων ὄντων, ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς· ἄμφω γὰρ ἔχουσι τὰ τῇ φύσει ἡδέα. ὁ μακάριος δὴ φίλων τοιούτων δεήσεται, εἴπερ θεωρεῖν προαιρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας· τοιαῦται δ᾽ αἱ τοῦ ἀγαθοῦ, φίλου ὄντος. οἴονται δὲ δεῖν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα. μονώτῃ μὲν οὖν χαλεπὸς ὁ βίος· οὐ ῥᾴδιον γὰρ καθ᾽ αὑτὸν ἐνεργεῖν συνεχῶς· μεθ᾽ ἑτέρων δὲ καὶ πρὸς ἄλλους, ῥᾷον. ἔσται οὖν ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα, ἡδεῖα οὖσα καθ᾽ αὑτήν, ὃ δεῖ περὶ τὸν μακάριον εἶναι. ὁ γὰρ σπουδαῖος, ᾗ σπουδαῖος, ταῖς κατ᾽ ἀρετὴν πράξεσι χαίρει, ταῖς δ᾽ ἀπὸ κακίας δυσχεραίνει· καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται. γίνοιτο δ᾽ ἂν καὶ ἄσκησίς τις τῆς ἀρετῆς ἐκ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνίς φησι. φυσικώτερον δὲ ἐπισκοποῦσιν ἔοικεν ὁ σπουδαῖος φίλος τῷ σπουδαίῳ, τῇ φύσει αἱρετὸς εἶναι. τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθόν, εἴρηται ὅτι τῷ σπουδαίῳ ἀγαθὸν καὶ ἡδύ ἐστι καθ᾽ αὑτό. τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται τοῖς ζώοις δυνάμει αἰσθήσεως· ἀνθρώποις δέ, αἰσθήσεως ἢ νοήσεως. ἡ δὲ δύναμις εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀνάγεται· τὸ δὲ κύριον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. ἔοικε δὲ τὸ ζῆν εἶναι κυρίως τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν. τὸ δὲ ζῆν τῶν καθ᾽ αὑτὸ ἀγαθῶν καὶ ἡδέων· ὡρισμένον γάρ. τὸ δ᾽ ὡρισμένον τῆς τἀγαθοῦ φύσεως· τὸ

δὲ τῇ φύσει ἀγαθόν, καὶ τῷ ἐπιεικεῖ. διόπερ ἔοικε πᾶσιν ἡδὺ εἶναι. οὐ δεῖ δὲ λαμβάνειν μοχθηρὰν ζωὴν καὶ διεφθαρμένην, οὐδ' ἐν λύπαις. ἀόριστος γὰρ ἡ τοιαύτη, καθάπερ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῇ. ἐν τοῖς ἐχομένοις δὲ περὶ τῆς λύπης ἔσται φανερώτερον. εἰ δ' αὐτὸ τὸ ζῆν ἀγαθὸν καὶ ἡδύ. ἔοικε δὲ καὶ ἐκ τοῦ πάντας ὀρέγεσθαι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ μακαρίους· τούτοις γὰρ ὁ βίος αἱρετώτατος, καὶ ἡ τούτων μακαριωτάτη ζωή. ὁ δ' ὁρῶν ὅτι ὁρᾷ, αἰσθάνεται, καὶ ὁ ἀκούων ὅτι ἀκούει, καὶ ὁ βαδίζων ὅτι βαδίζει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· ἔστι τι τὸ αἰσθανόμενον, ὅτι ἐνεργοῦμεν. αἰσθανοίμεθα δ' ἂν, ὅτι αἰσθανόμεθα, καὶ νοοῖμεν, ὅτι νοοῦμεν. τὸ δ' ὅτι αἰσθανόμεθα, ἢ νοοῦμεν, ὅτι ἐσμέν. τὸ γὰρ εἶναι ἦν αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν. τὸ δ' αἰσθάνεσθαι ὅτι ζῇ, τῶν ἡδέων καθ' αὑτό· φύσει γὰρ ἀγαθὸν ἡ ζωή. τὸ δ' ἀγαθὸν ὑπάρχειν ἑαυτῷ αἰσθάνεσθαι, ἡδύ. αἱρετὸν δὲ τὸ ζῆν, καὶ μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς, ὅτι τὸ εἶναι ἀγαθόν ἐστιν αὐτοῖς καὶ ἡδύ. συναισθανόμενοι γὰρ τοῦ καθ' αὑτὸ ἀγαθοῦ, ἥδονται. ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον. ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστί. καθάπερ οὖν τὸ αὐτὸν εἶναι αἱρετόν ἐστιν ἑκάστῳ, οὕτω καὶ τὸν φίλον, ἢ παραπλησίως. τὸ δ' εἶναι ἦν αἱρετὸν, διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὑτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος. ἡ δὲ τοιαύτη αἴσθησις ἡδεῖα καθ' αὑτήν. συναισθάνεσθαι ἄρα δεῖ καὶ τοῦ φίλου ὅτι ἐστί. τοῦτο δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ συζῆν, καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ δια-

verò natura est bonum, probo etiam est. idcirco iucundum esse omnibus videtur. Nec verò sumenda est praua vita & corrupta, nec in doloribus. talis enim indefinita est, quemadmodum ea quæ in ipsa insunt. In sequētibus vero de dolore planior res efficietur. Quòd si viuere ipsum bonum est & iucundum (videtur vero id etiam ex eo quod omnes id appetant, & maxime probi ac felices: his enim vita maxime est expetenda, ipsorúmque vita felicissima est.) Qui autem videt, se videre sentit: & qui audit, se audire: & qui ambulat se ambulare, atque in aliis simili modo: quiddam est quod sentit nos in actione versari. sentiamus vero nos sentire, & intelligamus nos intelligere. nos autem sentire vel intelligere, est esse (nam esse sentire vel intelligere erat) at sentire se viuere, ex iis est quæ per se sunt iucunda (vita enim natura bonum est) bonum vero sibi inesse sentire, est iucūdum. viuere autem expetendum est, & pręcipue bonis: propterea quòd esse bonum ipsis, & iucundum est (consentientes enim id quod per se bonum est, lætitia afficiuntur.) Sicut verò erga seipsum affectus est probus, ita & erga amicum. alter enim ipse amicus est. quemadmodum igitur cuique se esse expetendū est, ita quoque amicum esse, vel propemodum: at esse erat expetendum, quia id bonum esse sentiebat. talis autem sensus iucundus per se est. sentire igitur simul etiam amicum esse oportet. id autem fiat in conuiuendo, cōmunicandísque sermonibus atque cō-

filio. ita enim videatur conuiuere in hominibus dici, & nō sicut in pecudibus, in eodem loco pasci. si igitur felici esse per se expetēdū est, cum bonum natura & iucūdum sit: simile autem est etiam de amico. amicus etiam ex rebus expetendis fuerit. at quod cuique est expetēdum, id inesse ipsi opus est, alioqui indigus erit hac parte. opus erit igitur ei qui futurus est beatus, probis amicis.

10 Vtrúmne igitur quàm plurimi amici faciendi sunt, an quemadmodum de hospitalitate concinne dictum illud videtur,

" Nec multorum hospes nec nullorum:

in amicitia quoque conueniet, neque amicis expertem esse, neque supra modū abundare? Ac ad vtilitatem quidem spectantibus, valde etiam congruere quod dictum est, videatur. multis enim vicissim ministrare, laboriosum est, non sunt que ipsis ad id agendū res ad viuendū paratæ satis. plures igitur quàm qui ad suam cuiusque vitam ducendā sufficiant, curiosi sunt, & ad bene viuendum impedimento. nihil itaque ipsis opus est. Qui verò ad voluptatem, iis pauci satis sunt, quemadmodum in edulio condimentū. Probi autem, vtrúmne plurimi numero, an modus quispiā amicorum quoque est vt ciuitatis? neque enim ex decem hominibus ciuitas fiat, neque ex centum millibus iam ciuitas existit. Sed quantitas non est fortasse vna quædam, sed omnis quæ inter definita quædam media est. & amicorū igitur multitudo definita quędā est. & fortasse plurimi sunt, quibus cū viuere quispiā posit:

νοίας. οὕτω γὰρ ἂν δόξειε τὸ συζῆν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων λέγεσθαι, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι. εἰ δὴ τῷ μακαρίῳ τὸ εἶναι αἱρετόν ἐστι καθ' αὑτό, ἀγαθὸν τῇ φύσει ὂν καὶ ἡδύ· παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ τοῦ φίλου ἐστί· καὶ ὁ φίλος τῶν αἱρετῶν ἂν εἴη. ὃ δ' ἐστὶν αὐτῷ αἱρετόν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ, ἢ ταύτῃ ἐνδεὴς ἔσται. δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

Ἆρ' οὖν ὡς πλείστους φίλους ποιητέον, ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας ἐμμελῶς εἰρῆσθαι δοκεῖ, τό,

" Μήτε πολύξεινος, μήτ' ἄξεινος·

καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἁρμόσει, μήτ' ἄφιλον εἶναι, μήτ' αὖ πολύφιλον καθ' ὑπερβολήν; τοῖς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν, καὶ πάνυ δόξειεν ἂν ἁρμόζειν τὸ λεχθέν. πολλοῖς γὰρ ἀνθυπηρετεῖν, ἐπίπονον, καὶ οὐχ ἱκανὸς ὁ βίος αὐτοῖς τοῦτο πράττειν. οἱ πλείους δὴ τῶν πρὸς τὸν οἰκεῖον βίον ἱκανῶν, περίεργοι καὶ ἐμπόδιοι πρὸς τὸ καλῶς ζῆν. οὐθὲν οὖν δεῖ αὐτῶν. καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δέ, ἀρκοῦσιν ὀλίγοι, καθάπερ ἐν τῇ τροφῇ τὸ ἥδυσμα. τοὺς δὲ σπουδαίους, πότερον πλείστους κατ' ἀριθμόν, ἢ ἔστι τι μέτρον καὶ φιλικοῦ πλήθους ὥσπερ πόλεως. οὔτε γὰρ ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ' ἂν πόλις, οὔτε ἐκ δέκα μυριάδων ἔτι πόλις ἐστί. τὸ δὲ ποσὸν οὐκ ἔστιν ἴσως ἕν τι, ἀλλὰ πᾶν τὸ μεταξύ τινων ὡρισμένων. καὶ φίλων δή ἐστι τι πλῆθος ὡρισμένον· καὶ ἴσως οἱ πλεῖστοι, μεθ' ὧν ἂν δύναιτό τις συζῆν.

τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι. ὅτι δ' οὐχ οἷόν τε πολλοῖς συζῆν, καὶ διανέμειν αὑτόν, οὐκ ἄδηλον. ἔτι δὲ κἀκείνους δεῖ ἀλλήλοις φίλους εἶναι, εἰ μέλλουσι πάντες μετ' ἀλλήλων συνημερεύειν, τοῦτο δ' ἐργῶδες ἐν πολλοῖς ὑπάρχειν. χαλεπὸν δὲ γίνεται καὶ τὸ συγχαίρειν καὶ τὸ συναλγεῖν οἰκείως πολλοῖς. εἰκὸς γὰρ συμπίπτειν ἅμα, τῷ μὲν συνήδεσθαι, τῷ δὲ συνάχθεσθαι. ἴσως οὖν εὖ ἔχει, μὴ ζητεῖν ὡς πολυφιλώτατον εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους, ὅσοι εἰς τὸ συζῆν ἱκανοί· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεσθαι δόξειεν ἂν πολλοῖς εἶναι φίλον σφόδρα· διόπερ οὐδ' ἐρᾶν πλειόνων. ὑπερβολὴ γάρ τις εἶναι βούλεται φιλίας. τοῦτο δὲ πρὸς ἕνα· καὶ τὸ σφόδρα δὴ πρὸς ὀλίγους. οὕτω δ' ἔοικεν ἔχειν καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. οὐ γίνονται γὰρ φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν· αἱ δὲ ὑμνούμεναι, ἐν δυσὶ λέγονται. οἱ δὲ πολύφιλοι, καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες, οὐδενὶ δοκοῦσιν εἶναι φίλοι, πλὴν πολιτικῶς, οὓς καὶ καλοῦσιν ἀρέσκους. πολιτικῶς μὲν οὖν ἔστι πολλοῖς εἶναι φίλον καὶ μὴ ἄρεσκον ὄντα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἐπιεικῆ. δι' ἀρετὴν δὲ καὶ δι' ἑαυτούς, οὐκ ἔστι πρὸς πολλούς. ἀγαπητὸν δὲ καὶ ὀλίγους εὑρεῖν τοιούτους.

Πότερον δ' ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ, ἢ ἐν ἀτυχίαις. ἐν ἀμφοῖν γὰρ ἐπιζητοῦνται. οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες, δέονται ἐπικουρείας· οἵ τ' εὐτυχοῦντες, συμβίων, καὶ οὓς εὖ ποιήσουσιν.

id enim maxime ad amicitiam pertinere videbatur. Non posse autem cum multis viuere quempiam, multísque se impertire, obscurum nno est. esse prterea illos quoq; inter sese amicos oportet, si inter se omnes conuicturi sint. id autem operosum in multis est. Difficile quoque illud fit, vt collætetur quispiam & condoleat accommodatè cum multis. verisimile enim est simul incidere, vt cum altero collætandum, cum altero condolendum sit. Fortasse igitur rectè habet, non quærere quàm plurimos habere amicos, sed totidem, quot ad conuiuendum satis sint. neque enim fieri posse videatur, vt multis vehementer amicus quispiam sit: idcirco neque vt plurium amore capiatur. exuperatio enim amicitiæ quædam esse debet: id autem erga vnum est: & vehementer igitur erga paucos quoque erit. Ita vero hoc etiā habere in rebus videtur. non fiūt enim amici multi in amicitia sociali: quæque celebrantur, inter duos dicuntur. Qui autem multorum sunt amici, & cum omnibus familiariter versantur, ij nulli videntur esse amici, nisi ciuiliter, quos & obsequiosos vocant. Ac ciuiliter quidem multis esse amicus potest, etiam qui obsequiosus non sit, sed verè probus: ob virtutem vero, & propter se erga multos non potest. contentus verò sit, qui vel paucos huiusmodi inuenerit.

Vtrum autem magis amicis opus est 11
in prosperitatibus, quàm in infortuniis? in vtrisque enim requiritur. nā & infortunati egēt subsidio; & fortunati cōuictorib', & in quos beneficia cōferāt.

benefacere enim volũt. Atq; in infortu-
niis quidem necessariũ magis est: ideo
vtilibus ibi est opus: at in prosperitati-
bus est honestius. vnde etiam probos
quærunt. hos siquidé expetendum ma-
gis est beneficiis afficere, cum hísque vi-
tam traducere. Est enim præsentia hæc
amicorum iucunda, & in prosperis &
in aduersis rebus subleuantur enim qui
dolent, condolescentibus amicis. Vnde
etiam dubitarit quispiam, nũquid quasi
oneris partem suscipiant, an id quidem
minime: sed præsentia ipsorũ quæ sua-
uis est, condolendíque conscientia do-
lorem minorem reddat? Sed hãc ne ob
causam, an ob aliud quippiam subleuen
tur, omittamus. euenire tamé illud quod
dictum est, videtur. Apparet verò præ-
sentia mista quædam eorum esse. nam
& ipse conspectus amicorum iucũdus
est, cùm alioqui tũ infortunato; fitque
subsidium quoddam ad non dolédum.
amicus enim cõsolari potest & aspectu,
& oratione, si commodus sit. nam mo-
res nouit, & quibus lętetur ac doleat. sen
tire autem eum dolere suas ob calami-
tates, molestum est. nam vnusquisque
euitat vt doloris amicis auctor sit. (atq;
idcirco qui viriles natura sunt, cauent ne
amici secum condoleant) & nisi dolo-
rem qui ab illis suscipitur, indolétia exu
peret, non sustinet: atque omnino lamé
torum socios non admittit, propterea
11 quòd neque ipse est ad lamentandum
procliuis. Mulierculæ verò, atque huius-
modi viri, congementibus delectantur:
eósq; vt amicos & cõdolentes diligunt.

βούλονται γὰρ εὖ δρᾶν. ἀναγκαιό-
τερον μὲν δὲ ἐν ταῖς ἀτυχίαις. διὸ
τῶν χρησίμων ἐνταῦθα δεῖ. κάλλιον
δ᾽ ἐν ταῖς εὐτυχίαις. διὸ καὶ τοὺς ἐπιει-
κεῖς ζητοῦσι. τούτους γὰρ αἱρετώτερον
εὐεργετεῖν, καὶ μετὰ τούτων διάγειν. ἔστι
γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα,
καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ἀτυχίαις. κουφί-
ζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι, συναλγούν-
των τῶν φίλων. διὸ κἂν ἀπορήσειεν ἄν
τις, πότερον ὥσπερ βάρους μεταλαμ-
βάνουσιν, ἢ τοῦτο μὲν οὔ. ἡ παρουσία δ᾽ αὐ-
τῶν ἡδεῖα οὖσα, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ συ-
ναλγεῖν, ἐλάττω τὴν λύπην ποιεῖ. εἰ
μὲν οὖν διὰ ταῦτα ἢ δι᾽ ἄλλο τι κου-
φίζονται, ἀφείσθω. συμβαίνειν δ᾽ οὖν
φαίνεται τὸ λεχθέν. ἔοικε δ᾽ ἡ παρου-
σία μικτή τις αὐτῶν εἶ). αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ
ὁρᾶν τοὺς φίλους, ἡδύ, ἄλλως τε καὶ ἀτυ-
χοῦντι. καὶ γίνεταί τις ἐπικουρία πρὸς
τὸ μὴ λυπεῖσθαι. παραμυθητικὸν γὰρ
ὁ φίλος καὶ τῇ ὄψει, καὶ τῷ λόγῳ, ἐὰν
ᾖ ἐπιδέξιος. οἶδε γὰρ τὸ ἦθος, καὶ
ἐφ᾽ οἷς ἥδεται καὶ λυπεῖται. τὸ δὲ λυ-
πούμενον αἰσθάνεσθαι ἐπὶ ταῖς αὐ-
τοῦ ἀτυχίαις, λυπηρόν. πᾶς γὰρ
φεύγει λύπης αἴτιος εἶναι τοῖς φί-
λοις. διόπερ οἱ μὲν ἀνδρώδεις τὴν
φύσιν, εὐλαβοῦνται συλλυπεῖσθαι
τοὺς φίλους αὐτοῖς. κἂν μὴ ὑπερ-
τείνῃ τῇ ἀλυπίᾳ, τὴν ἐκείνοις γι-
νομένην λύπην, οὐχ ὑπομένει. ὅ-
λως τε συνθρήνους οὐ προσίε-
ται, διὰ τὸ μηδ᾽ αὐτὸς εἶναι θρη-
νητικός. γύναια δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄν-
δρες, τοῖς συστενάζουσι χαίρουσι, καὶ φι-
λοῦσιν ὡς φίλους καὶ συναλγοῦντας.

μιμεῖσθαι δ' ἐν ἅπασι δεῖ, δηλονότι τὸν βελτίω. ἡ δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις τῶν φίλων παρουσία, τήν τε διαγωγὴν ἡδεῖαν ἔχει, καὶ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἥδονται ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ ἀγαθοῖς. διὸ δόξειεν ἂν δεῖν, εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας καλεῖν τοὺς φίλους προθύμως· εὐεργετικὸν γὰρ εἶναι), καλόν· εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας, ὀκνοῦντα. μεταδιδόναι γὰρ ὡς ἥκιστα δεῖ τῶν κακῶν· ὅθεν τὸ, Ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν. μάλιστα δὲ παρακλητέον, ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες, μεγάλα αὐτὸν ὠφελήσειν. ἰέναι δὲ ἀνάπαλιν ἴσως ἁρμόζει, πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας, ἄκλητον καὶ προθύμως· φίλου γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ, καὶ τοὺς μὴ ἀξιώσαντας· ἀμφοῖν γὰρ κάλλιον καὶ ἥδιον· εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας, συνεργοῦντα μὲν, προθύμως· καὶ γὰρ εἰς ταῦτα χρεία φίλων· πρὸς εὐπάθειαν δὲ, σχολαίως. οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι. δόξαν δ' ἀηδίας ἐν τῷ διωθεῖσθαι ἴσως εὐλαβητέον, ἐνίοτε γὰρ συμβαίνει. ἡ παρουσία δὴ τῶν φίλων ἐν ἅπασιν αἱρετὴ φαίνεται.

Ἆρ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι τὸ ὁρᾶν ἀγαπητότατόν ἐστι, καὶ μᾶλλον αἱροῦνται ταύτην τὴν αἴσθησιν, ἢ τὰς λοιπὰς, ὡς κατὰ ταύτην μάλιστα τοῦ ἔρωτος ὄντος καὶ γενομένου· οὕτω καὶ τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν· κοινωνία γὰρ ἡ φιλία· καὶ ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἔχει, οὕτω καὶ πρὸς τὸν φίλον. περὶ αὐτὸν δὲ ἡ αἴσθησις ὅτι ἐστὶν, αἱ-

ſed in omnibus oportet eum imitari, videlicet qui melior ſit. At verò in proſperis rebus amicorum præſentia, & vitæ traductionem iucundam habet, & intelligẽtiã, quòd de ſuis bonis lætẽtur. Quòcirca videatur oportere ad proſperitates promptè amicos inuitare (beneficum enim eſſe honeſtum eſt) ad aduerſas autem, pigreſcentem. nam malorum participes quàm minimum facere amicos decet: vnde illud, Satis ego miſer. maxime autem inuitandum, quãdo parua moleſtia ſuſcepta, prodeſſe multum poſſunt. At ire econtrario fortaſſe conuenit, ad infortunatos quidem non inuitatum & promptè (amici enim eſt benefacere, & maxime indigẽtibus, & non poſtulantibus. vtriſque enim honeſtius eſt, atque iucundius) ad proſperitates verò, vt vnà agant quidem, prõptè (etenim ad hęc quoque amicis opus eſt) vt autem beneficiis afficiamur, lẽte: quandoquidem promptum eſſe ad vtilitatem conſequendam, honeſtum non eſt. Iniucunditatis verò opinio reiiciendo fortaſſe vitanda eſt. quãdoque enim contingit. Eſſe igitur amicorum præſentia expetenda in omnibus videtur.

Igitur quemadmodũ amantibus aſpectus eſt chariſsimus, magíſque expetũt hũc ſenſum quàm cæteros, vtpote cum ex eo amor & maxime exiſtat & oriatur: ita quoque amicis conuictus expetendus maxime eſt. amicitia enim eſt communicatio: & ſicut erga ſeipſum affectus eſt, ita quoque erga amicum: at ſenſus erga ſe cuiuſque quòd ſit, expetẽ- 12

da est: erga amicũ igitur quoque erit. sed actus eis in conuiuendo fit. quare merito id appetunt. Quódque est singulis esse, aut cuius causa viuere expetunt, in ea re cum amicis degere volunt. Quocirca alij compotant, alij alea colludunt, vnà se exercent quidam & vnà venantur, nonnulli simul philosophantur: in ea verò singuli diem simul traducentes, quam maxime rerum in vita diligunt. nam conuiuere cum amicis volentes, hæc faciunt, hæcque cum illis communicant, quibuscum putant sibi conuiuẽdum. Prauorum igitur amicitia praua fit: praua enim communicant, instabiles cum sint: & praui etiã efficiuntur, dum alij aliis similes euadunt. at proborum, proba est, congreßionibúsque amplificatur. videntúrque hi meliores quoque effici, dum in actu sunt, ac se mutuo corrigunt, excipiunt enim à se mutuo ea quibus oblectantur. vnde illud,

Námque boni bona te doceant,

ac de amicitia quidẽ hactenus dictum sit. consequens autem fuerit si de voluptate differamus.

ρετή· καὶ περὶ τὸν φίλον δή. ἡ δὲ ἐνέργεια γίνεται αὐτοῖς ἐν τῷ συζῆν· ὥστ' εἰκότως τούτου ἐφίενται. καὶ ὅ ποτ' ἐστὶν ἑκάστοις τὸ εἶναι, ἢ οὗ χάριν αἱροῦνται τὸ ζῆν, ἐν τούτῳ μετὰ τῶν φίλων βούλονται διάγειν· διόπερ οἱ μὲν συμπίνουσιν, οἱ δὲ συγκυβεύουσιν, ἄλλοι δὲ καὶ συγγυμνάζονται καὶ συγκυνηγοῦσιν, ἢ συμφιλοσοφοῦσιν· ἕκαστοι δ' ἐν τούτῳ συνημερεύοντες, ὅ,τι περ μάλιστα ἀγαπῶσι τῶν ἐν τῷ βίῳ. συζῆν γὰρ βουλόμενοι μετὰ τῶν φίλων, ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τούτων κοινωνοῦσιν, οἷς οἴονται συζῆν. γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία, μοχθηρά· κοινωνοῦσι γὰρ φαύλων, ἀβέβαιοι ὄντες, καὶ μοχθηροὶ δὲ γίνονται, ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις· ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν, ἐπιεικής, συναυξανομένη ταῖς ὁμιλίαις. δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γίνεσθαι ἐνεργοῦντες, καὶ διορθοῦντες ἀλλήλους. ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων, οἷς ἀρέσκονται· ὅθεν τό,

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλά.

περὶ μὲν οὖν φιλίας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. ἑπόμενον δ' ἂν εἴη διελθεῖν περὶ ἡδονῆς.

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ ΤΟ Κ.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἴσως ἕπεται διελθεῖν. μάλιστα γὰρ δοκεῖ συνῳκειῶσθαι τῷ γένει ἡμῶν. διὸ παιδεύουσι τοὺς νέους, οἰακίζοντες ἡδονῇ καὶ λύπῃ. δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μέγιστον εἶναι, τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, καὶ μισεῖν ἃ δεῖ. διατείνει γὰρ ταῦτα διὰ παντὸς τοῦ βίου, ῥοπὴν ἔχοντα καὶ δύναμιν πρὸς ἀρετήν τε καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον. τὰ μὲν γὰρ ἡδέα προαιροῦνται, τὰ δὲ λυπηρὰ φεύγουσιν. ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων, ἥκιστ' ἂν δόξειε παρετέον εἶναι, ἄλλως τε καὶ πολλὴν ἐχόντων ἀμφισβήτησιν. οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν ἡδονὴν λέγουσιν· οἱ δ' ἐξ ἐναντίας, κομιδῇ φαῦλον. οἱ μὲν ἴσως πεπεισμένοι οὕτω καὶ ἔχειν· οἱ δὲ οἰόμενοι βέλτιον εἶναι πρὸς τὸν βίον ἡμῶν, ἀποφαίνειν τὴν ἡδονὴν τῶν φαύλων, καὶ εἰ μὴ ἐστί. ῥέπειν γὰρ τοὺς πολλοὺς πρὸς αὐτὴν, καὶ δουλεύειν ταῖς ἡδοναῖς· διὸ δεῖν εἰς τοὐναντίον ἄγειν. ἐλθεῖν γὰρ ἂν οὕτως ἐπὶ τὸ μέσον. μή ποτε δὲ οὐ καλῶς τοῦτο λέγεται; οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι, ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων. ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσανα-

# ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

## Liber decimus.

POST hæc fortaſſe ſequitur, vt de voluptate diſſeramus. nam proximè cōiūcta eſſe generi noſtro videtur. ideo erudiunt iuuenes, voluptate & dolore quaſi gubernaculo dirigentes. videtur verò eſſe ad morum virtutem maximum, gaudere quibus oportet, & odiſſe ea quę oportet. protendūtur enim hæc per totam vitam, habentia momētum ac vim ad virtutem & beatam vitam. iucunda enim ſectantur, fugiunt moleſta. Eiuſmodi autem minime prætermittenda eſſe videātur, præſertim cū magnam habeant cōtrouerſiam. Nonnulli enim voluptatem id quod bonum eſt eſſe dicunt: alij è contrario, valde malum: atque illi quidem fortaſſe rem eſſe ita perſuaſi: hi verò rati melius conſuli vitæ noſtræ, ſi ſtatuatur voluptas in malis eſſe, etiamſi non ſit. pleroſque enim ad ipſam eſſe procliues, ſeruireque voluptatibus: itaque oportere in contrariū ipſos reducere. perueniri enim poſſe ſic ad medium. Nunquid verò non rectè hoc dicitur? nā de iis quæ in affectibus, & actionibus conſiſtunt ſermones, minus fidei habent quàm facta. quando itaque diſcrepant ab iis quæ ſenſum mouent, cōtempti verum quoque inſuper

ficium accipere, quàm conferre appetunt. Videatur autem magis naturalis esse causa, neque similis illi de mutuante. non enim est amor in illis, sed voluntas vt salui sint, recipiendi causa. at qui beneficium contulerunt, eos qui acceperunt amant ac charos habent, etiam si nulla in re ipsis vtiles sint, vel in posterum sint futuri. quod etiam in artificibus contigit. quisque enim opus suum charius habet, quàm ab opere charus habeatur, si animatū fieret. maxime vero fortasse id in poetis euenit. poemata enim sua supra modum chara habēt, perinde ac filios diligētes. Huiusmodi igitur rei similis est bene meritorum causa. nam quod est beneficio affectū, opus ipsorum est. id igitur charius habent, quàm opus eum qui effecit. Huiusce rei causa est, quòd esse omnibus expetendum est & amabile: sumus autem actu: viuendo enim atque agendo. actu igitur qui fecit opus, quodam modo est. ideo amat opus, propterea quòd & esse. at hoc naturale est. quod enim potestate est, id actu opus indicat. Adde quòd benefico bonū est id quod actione pręstat, quare gaudet eo in quo illud est. ei vero qui affectus est, nihil pulchrum in illo qui affecit. sin aliquid, vtile est. at id minus iucundū atque amabile est. Iucundus vero præsentis rei actus est, futuræ spes, factæ memoria. at iucundissimum est quod actu præstatur, atque amabile simili modo. ei igitur qui affecit, opus permanet. honestum enim est diuturnum. ei vero qui est affectus, vtile

πάσχειν, ἢ ποιεῖν ἐφίεσθαι). δόξειε δ' ἂν φυσικώτερον εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανείσαντας. οὐ γάρ ἐστι φίλησις περὶ ἐκείνους, ἀλλὰ τοῦ σώζεσθαι βούλησις, τῆς κομιδῆς ἕνεκα. οἱ δ' εὖ πεποιηκότες, φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας, κἂν μηδὲν ὦσι χρήσιμοι, μηδ' εἰς ὕστερον γένοιντ' ἄν. ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν συμβέβηκε. πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον, ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου, ἐμψύχου γενομένου. μάλιστα δ' ἴσως τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει. ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα. τοιούτῳ δὴ ἔοικε καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν. τὸ γὰρ εὖ πεπονθὸς, ἔργον ἐστὶν αὐτῶν. τοῦτο δὴ ἀγαπῶσι μᾶλλον, ἢ τὸ ἔργον τὸν ποιήσαντα. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι τὸ εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δ' ἐνεργείᾳ· τῷ ζῆν γὰρ καὶ πράττειν. ἐνεργείᾳ δὴ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον, ἔστι πως. στέργει δὴ τὸ ἔργον, διότι καὶ τὸ εἶναι. τοῦτο δὲ φυσικόν. ὃ γάρ ἐστι δυνάμει, τοῦτο ἐνεργείᾳ τὸ ἔργον μηνύει. ἅμα δὲ καὶ τῷ μὲν εὐεργέτῃ καλὸν τὸ κατὰ τὴν πρᾶξιν, ὥστε χαίρειν ἐν ᾧ τοῦτο. τῷ δὲ παθόντι, οὐδὲν καλὸν ἐν τῷ δράσαντι· ἀλλ' εἴπερ, συμφέρον. τοῦτο δ' ἧττον ἡδὺ καὶ φιλητόν. ἡδεῖα δ' ἐστὶ, τοῦ μὲν παρόντος, ἡ ἐνέργεια· τοῦ δὲ μέλλοντος, ἡ ἐλπίς· τοῦ δὲ γεγενημένου, ἡ μνήμη. ἥδιστον δὲ τὸ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως. τῷ μὲν οὖν πεποιηκότι, μένει τὸ ἔργον. τὸ καλὸν γὰρ πολυχρόνιον· τῷ δὲ παθόντι, τὸ χρήσιμον

προσοίχεται. ἡ δὲ μνήμη, τῶν μὲν καλῶν, ἡδεῖα· τῶν δὲ χρησίμων, οὐ πάνυ, ἢ ἧττον. ἡ προσδοκία δ' ἀνάπαλιν ἔχειν ἔοικε. καὶ ἡ μὲν φίλησις, ποιήσει ἔοικε· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, τῷ πάσχειν. τοῖς ὑπερέχουσι δὴ περὶ τὴν πρᾶξιν ἕπεται τὸ φιλεῖν καὶ τὰ φιλικά. ἔτι δὲ τὰ ἐπιπόνως γινόμενα, πάντες μᾶλλον στέργουσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν παραλαβόντων. δοκεῖ δὲ τὸ μὲν εὖ πάσχειν, ἄπονον εἶναι· τὸ δ' εὖ ποιεῖν, ἐργῶδες. διὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι. ἐπιπονωτέρα γὰρ ἡ γέννησις, καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν. δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖον εἶναι.

Ἀπορεῖται δὲ, πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά. ἐπιτιμῶσι γὰρ τοῖς ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶσι, καὶ ὡς ἐν αἰσχρῷ, φιλαύτους ἀποκαλοῦσι. δοκεῖ τε ὁ μὲν φαῦλος, ἑαυτοῦ χάριν πάντα πράττειν· καὶ ὅσῳ ἂν μοχθηρότερος ᾖ, τοσούτῳ μᾶλλον. ἐγκαλοῦσι δὴ αὐτῷ, οἷον ὅτι οὐδὲν ἀφ' αὑτοῦ πράττει. ὁ δὲ ἐπιεικὴς, διὰ τὸ καλὸν, καὶ ὅσῳ ἂν βελτίων ᾖ, μᾶλλον διὰ τὸ καλὸν, καὶ φίλου ἕνεκα· τὸ δ' αὑτοῦ, παρίησι. τοῖς λόγοις δὲ τούτοις τὰ ἔργα διαφωνεῖ, οὐκ ἀλόγως. φασὶ γὰρ δεῖν φιλεῖν μάλιστα τὸν μάλιστα φίλον· φίλος δὲ μάλιστα ὁ βουλόμενος ᾧ βούλεται τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται. ταῦτα δ' ὑπάρχει μάλιστα αὐτῷ πρὸς αὑτὸν, καὶ τὰ λοιπὰ δὴ πάντα, οἷς ὁ φίλος ὁρίζεται. εἴρηται γὰρ ὅτι ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. καὶ αἱ παροιμίαι

preterlabitur. Ac memoria quidem honestarum rerum iucunda est: vtilium, non admodum, vel minus: expectatio verò habere cõtrà videtur. Atque amor quidẽ effectioni similis est: amari verò afficiẽdo. Excellẽtibus igitur in actione cõsequitur amare, atque ea quæ ad amicitiam pertinent. Præterea quę laboriose facta sunt, omnes magis diligunt: vt & qui pecunias acquisiuerũt, quàm qui ab aliis acceperunt. videtur profectò beneficio affici, labore vacare: benefacere, operosum. Propterea etiam matres liberorum sunt amatiores. laboriosior enim procreatio est, magísque suos esse sciũt. videatur autem beneficis id quoque esse proprium.

8 Dubium autem existit, vtrum oporteat amare seipsum maxime, an aliquem alium. increpãt enim eos qui seipsos maxime amant, & quasi in dedecus, sui amantes appellãt: videtúrque prauus sui causa omnia agere, ac quãto improbior fuerit, tanto magis. vnde crimini dant ei, quòd à seipso nihil agat. Probus autem ob honestatẽ, atque quanto melior fuerit, magis ob honestatem, amicíque causa: sui autem causa, prætermittit. At à sermonibus his opera discrepant: atque id non immerito. dicunt enim eum maxime amandũ esse qui maxime sit amicus: maxime vero est amicus, qui vult ei cui bona vult, illius causa, & si id nemo sciet. at hæc insunt maxime cuique erga seipsum, & cætera etiam omnia, quibus amicus definitur. dictum enim est à seipso omnia quæ ad amicitiã attinent, ad alios quoque peruenire. prouerbia

itē omnia consentiūt, vt vnus animus, & cómunia quę sunt amicorum, & æqualitas amicitia, & tibiæ genu propius. omnia enim hæc erga seipsum maxime insunt. nā amicus maximè sibi quisq; est. amare igitur etiā seipsum maxime oportet. In dubiū verò meritò venit, vtros sequi magis oporteat, cū vtriq; probabilitem habeāt. Quare forte tales sermones diuidendi ac distinguendi, quorsum vtrique, & quatenus veri sint. Si itaque statueremus quo pacto vtrique sui amātem appellant, forsitan hoc perspicuum fieret. Qui igitur hoc in opprobrium ducunt, sui amantes vocant, qui sibi plus tribuunt in pecuniis, honoribus, & voluptatibus corporeis. plerique enim hęc appetunt, in hisque student, perinde atque in optimis, idcirco & de his digladiantur. Qui ergo in his plus vsurpant, obsequūtur cupiditatibus, atque omnino affectibus, partíq; animi rationis experti. tales autē plerique sunt. & ideo appellatio est à multitudine praua. Iure igitur ita sui amantib' opprobratur. Quòd eos autem qui talia sibi attribuūt, soleāt plerique sui amantes vocare, dubiū non est. nam siquis semper studeat iusta agere, omnium is maximè, vel temperātia, vel qualiacunque alia quæ sint ex virtute, sempérque omnino quod honestum est, sibi vendicet, sui amantem hunc nemo dicet, neque vituperabit. quāquàm is magis esse sui amans videatur. nam sibi tribuit honestißima, & maxime bona, suíque obsequitur præstantißimę parti. eíque in omnibus obtemperat.

ἡ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον ὁ μία ψυχή, καὶ κοινὰ τὰ τῶν φίλων, καὶ ἰσότης φιλότης, καὶ γόνυ κνήμης ἔγγιον. πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὑτὸν μάλιστ' ὑπάρχει. μάλιστα γὰρ φίλος ἑαυτῷ. καὶ φιλητέον δὴ μάλιστα ἑαυτόν. ἀπορεῖται δ' εἰκότως, ποτέροις χρεὼν ἕπεσθαι, ἀμφοῖν ἐχόντοιν τὸ πιστόν. ἴσως οὖν τοὺς τοιούτους δεῖ τῶν λόγων διαιρεῖν καὶ διορίζειν ἐφ' ὅσον ἑκάτεροι καὶ πῇ ἀληθεύουσιν. εἰ δὴ λάβοιμεν τὸ φίλαυτον πῶς ἑκάτεροι λέγουσι, τάχ' ἂν γένοιτο δῆλον. οἱ μὲν οὖν εἰς ὄνειδος ἄγοντες αὐτὸ, φιλαύτους καλοῦσι τοὺς ἑαυτοῖς ἀπονέμοντας τὸ πλεῖον ἐν χρήμασι, καὶ τιμαῖς, καὶ ἡδοναῖς ταῖς σωματικαῖς. τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ, ὡς ἄριστα ὄντα, διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι, καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς. τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί· διὸ καὶ ἡ προσηγορία γεγένηται ἀπὸ τοῦ πολλοῦ φαύλου ὄντος. δικαίως δὴ τοῖς οὕτω φιλαύτοις ὀνειδίζεται. ὅτι δὲ τοὺς τὰ τοιαῦθ' ἑαυτοῖς ἀπονέμοντας, εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοὶ φιλαύτους, οὐκ ἄδηλον. εἰ γὰρ τις ἀεὶ σπουδάζοι τὰ δίκαια πράττειν, αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐδεὶς ἐρεῖ φίλαυτον τοῦτον, οὐδὲ ψέξει. δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος. ἀπονέμει γὰρ ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ, καὶ χαρίζεται ἑαυτοῦ τῷ κυριωτάτῳ, καὶ πάντα τούτῳ πείθεται.

ὥσπερ δὲ καὶ πόλις τὸ κυριώτατον μάλιστ' εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὕτω καὶ ἄνθρωπος. καὶ φίλαυτος δὴ μάλιστα ὁ τοῦτο ἀγαπῶν, καὶ τούτῳ χαριζόμενος, καὶ ἐγκρατὴς δὴ καὶ ἀκρατὴς λέγεται, τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν, ἢ μή, ὡς τούτου ἑκάστου ὄντος. καὶ πεπραγέναι δοκοῦσιν αὐτοὶ καὶ ἑκουσίως τὰ μετὰ λόγου μάλιστα. ὅτι μὲν οὖν τοῦθ' ἕκαστός ἐστι μάλιστα, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ὁ ἐπιεικὴς μάλιστα τοῦτ' ἀγαπᾷ. διὸ φίλαυτος μάλιστ' ἂν εἴη καθ' ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνειδιζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον, ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος, καὶ ὀρέγεσθαι ἢ τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ δοκοῦντος συμφέρειν. τοὺς μὲν οὖν περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας, πάντες ἀποδέχονται καὶ ἐπαινοῦσι. πάντων δὲ ἁμιλλωμένων πρὸς τὸ καλόν, καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν, κοινῇ τ' ἂν πάντ' εἴη τὰ δέοντα, καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, εἴπερ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτόν ἐστιν. ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν δεῖ φίλαυτον εἶναι. καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει. τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐ δεῖ. βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτόν, καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἑπόμενος. τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ἃ πράττει. ὁ δὲ ἐπιεικὴς ἃ δεῖ, ταῦτα καὶ πράττει. πᾶς γὰρ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ. ὁ δὲ ἐπιεικὴς πειθαρχεῖ τῷ νῷ. ἀληθὲς δὲ τὸ περὶ τοῦ σπουδαίου, καὶ τὸ τῶν φίλων ἕνεκα πολλὰ πράττειν καὶ τῆς πατρίδος, κἂν δέῃ ὑπεραποθνῄσκειν. προήσεται γὰρ καὶ χρήματα καὶ τιμάς, καὶ

Sicut autem & ciuitas quod in ipsa præstantissimum est, esse videtur, & omnis alia congregatio, ita & homo. & sui amans igitur est maximè, qui id amat, eique obsequitur: & continēs ergo & incontinens ex eo dicitur, quòd mens cōtineat, aut non, quasi id vnusquisque sit. videnturque egisse ipsi & lubenter quę cum ratione maxime. Id igitur præcipuè esse vnūquenque, non est obscurū, probūmq; virū præcipue id amare. itaque sui amās maxime fuerit alterius specie quàm qui vituperatur, ac tantum differens, quantum viuere cum ratione à viuendo pro animi affectu, & appetere vel honestum, vel quod conferre videatur. Eos itaque qui honestis actionibus insigniter student, omnes amplectuntur ac laudant. si autem omnes ad honestatem certatim properarēt, honestissimáque agere contēderent, & communiter cuiuis opportuna, & priuatim singulis maxima bona euenirent, siquidem virtus tale quid est: quocirca bonus sui amans sit oportet. etenim ipse proficiet agens honesta, & alios iuuabit. prauum verò non oportet. nam & seipsum lædet, & vicinos, vitiosos affectus sequens. Ac prauo quidem discrepāt quæ agere debet, & quæ agit: at probus quæ debet, ea etiam agit. mens enim omnis quod sibi optimum est, eligit: probus verò menti obtemperat. Verum autem est illud de probo viro, & eum amicorum causa & patriæ multa agere, etiam si mors fuerit oppetenda. nam & pecunias & honores profundet, & de-

mũ bona de quib' digladiãtur, honestũ sibi ver[illegible]s. Breui enim tẽpore lætari vehementer malit, quàm longo leuiter: & viuere honeste annum, quàm multos annos quomodolibet: vnã quoque actionem honestam & magnam, quàm multas & paruas. hoc autem iis fortasse euenit qui pro aliis mortem obeunt. Arrogant igitur magnum sibi decus, pecuniásque profundant, quo amici plura accipiant. parantur enim amico pecuniæ, ipsi verò honestum. quod autẽ maius bonum est, sibi attribuit. In honoribus etiam & magistratibus idem modus est. omnia enim hæc amico profundet. honestum enim hoc ipsi est ac laudabile. merito igitur probus esse videtur, cum honestũ omnibus anteponat. Fieri verò potest, vt actiones amico permittat: sitq; ipsi honestius, quàm si ipse egisset, quòd auctor amico fuerit. In omnibus igitur laudabilib' rebus vir probus honesti plus sibi tribuere videtur. Atque ita quidem sui amantem esse oportet: vt plerique, non oportet.

9 Iam vero de eo qui beatus est dubitatur, indigebítne amicis, nécne? nihil enim inquiunt amicis opus habere felices & seipsis cõtẽtos. adesse enim ipsis quæ bona sunt. itaque cùm sint contenti, nulla re amplius indigere. amicum autem cum sit alter ipse, suppeditare ea quæ per se quispiam nequit: vnde illud,

" Fauente fortuna quid amicis est opus?

Sed absurdum videtur, quæ bona sunt omnia beato attribuentes, amicos non tribuere: quod bonorum externorum

ὅλως τῶν περιμαχήτων ἀγαθῶν, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν. ὀλίγον γὰρ χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα μᾶλλον ἕλοιτ' ἄν, ἢ πολὺν ἠρέμα· καὶ βιῶσαι καλῶς ἐνιαυτὸν, ἢ πολλὰ ἔτη τυχόντως· καὶ μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς καὶ μικράς. τοῖς δ' ὑπεραποθνήσκουσι τοῦτ' ἴσως συμβαίνει. αἱροῦνται δὴ μέγα καλὸν ἑαυτοῖς, καὶ χρήματα προοῖντ' ἄν, ἐφ' ᾧ πλείω λήψονται οἱ φίλοι. γίνεται γὰρ τῷ μὲν φίλῳ χρήματα, αὐτῷ δὲ τὸ καλόν. τὸ δὲ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. καὶ περὶ τὰς τιμὰς δὲ καὶ ἀρχὰς ὁ αὐτὸς τρόπος. πάντα γὰρ τῷ φίλῳ ταῦτα προήσεται. καλὸν γὰρ αὐτῷ τοῦτο καὶ ἐπαινετόν. εἰκότως δὴ δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλόν. ἐνδέχεται δὲ καὶ πράξεις τῷ φίλῳ προΐεσθαι, καὶ εἶναι κάλλιον τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι, τὸ αἴτιον τῷ φίλῳ γενέσθαι. ἐν ἅπασι δὴ τοῖς ἐπαινετοῖς, ὁ σπουδαῖος φαίνεται ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ πλέον νέμων. οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται· ὡς δ' οἱ πολλοὶ, οὐ χρή.

Ἀμφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τὸν εὐδαίμονα, εἰ δεήσεται φίλων, ἢ μή. οὐθὲν γάρ φασι φίλων δεῖν τοῖς μακαρίοις καὶ αὐτάρκεσιν· ὑπάρχειν γὰρ αὐτοῖς τἀγαθά. αὐτάρκεις οὖν ὄντας, οὐδενὸς προσδεῖσθαι· τὸν δὲ φίλον, ἕτερον αὐτὸν ὄντα, πορίζειν, ἃ δι' αὑτοῦ ἀδυνατεῖ· ὅθεν τὸ,

" Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων.

ἔοικε δ' ἀτόπῳ, τὸ πάντα ἀπονέμοντας τἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι φίλους μὴ ἀποδιδόναι· ὃ δοκεῖ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν

μέγιστον

μέγιστον εἶναι. εἰ δὲ φίλου ἐστὶ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ πάσχειν, καὶ ἔστι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, τὸ εὐεργετεῖν, κάλλιον δ' εὖ ποιεῖν φίλους, ὀθνείων τῶν εὖ πεισομένων δεήσεται ὁ σπουδαῖος. διὸ καὶ ἐπιζητεῖται, πότερον ἐν ἀτυχίαις μᾶλλον δεῖ φίλων ἢ ἐν εὐτυχίαις· ὡς καὶ τοῦ ἀτυχοῦντος δεομένου τῶν εὐεργετησόντων, καὶ τῶν εὐτυχούντων, οὓς εὖ ποιήσουσι. ἄτοπον δὲ ἴσως καὶ τὸ μονώτην ποιεῖν τὸν μακάριον. οὐθεὶς γὰρ ἕλοιτ' ἂν καθ' αὑτὸν τὰ πάντ' ἔχειν ἀγαθά. πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφυκός. καὶ τῷ εὐδαίμονι δὴ τοῦθ' ὑπάρχει. τὰ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὰ ἔχει. δῆλον δ' ὡς μετὰ φίλων καὶ ἐπιεικῶν κρεῖττον, ἢ μετ' ὀθνείων καὶ τῶν τυχόντων συνημερεύειν. δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων. τί οὖν λέγουσιν οἱ πρῶτοι, καὶ πῇ ἀληθεύουσιν· ἢ ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι; τῶν τοιούτων μὲν οὖν οὐθὲν δεήσεται ὁ μακάριος, ἐπειδὴ τἀγαθὰ ὑπάρχει αὐτῷ. οὐδὲ δὴ τῶν διὰ τὸ ἡδὺ ἢ ἐπὶ μικρόν. ἡδὺς γὰρ ὁ βίος ὤν, οὐδὲν δεῖται ἐπεισάκτου ἡδονῆς. οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων φίλων, οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων. τὸ δ' οὐκ ἔστιν ἴσως ἀληθές. ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται, ὅτι ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργειά τίς ἐστιν· ἡ δ' ἐνέργεια, δῆλον ὅτι γίνεται, καὶ οὐχ ὑπάρχει, ὥσπερ κτῆμά τι. εἰ δὲ τὸ εὐδαιμονεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, τοῦ ἀγαθοῦ δ' ἡ ἐνέργεια σπουδαία καὶ ἡδεῖα καθ' αὑτήν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται· ἔστι δὲ καὶ τὸ οἰκεῖον, τῶν ἡδέων· θεωρεῖν δὲ μᾶλλον

esse maximũ videtur. Quòd si amici potius est beneficium conferre, quàm accipere, boníque & virtutis est, benefacere: benefacere autem amicis, quàm extraneis honestius est: probus vir iis indigebit quib' benè fiat. vnde etiã quęritur, vtrũ in aduersis rebus amicis magis opus sit quàm in prosperis: eo quòd & qui infortunat' est, indigeat beneficia collaturis: & qui fortunati sunt, quibus bene faciant. Absurdum etiam fortaßis est, solitarium facere felicem. nemo enim velit seorsum ab aliis omnia bona habere. nam ad ciuilem communionem homo, & ad coniuictum natus est. & beato igitur hoc inest. quæ enim natura bona sunt, habet. constat autem cum amicis & probis melius esse quàm cum extraneis, & quibuslibet diem traducere. opus est igitur beato amicis. Quid ergo primi illi dicunt, & quo modo vera dicunt? an quia plerique amicos eos esse opinãtur qui vtiles sunt? ac talibus quidem nihil felix indigebit, cùm ipsi quæ bona sunt insint. sed neque illis qui ob voluptatẽ, vel parũper. vita enim iucũda aduẽtitia voluptate nihil eget. cum verò talibus amicis nõ indigeat, nõ indigere amicis videtur. id autem verum forte non est. Initio enim dictum est, beatitudinẽ actum quendam esse. constat autẽ actum fieri, & non inesse vt possessionẽ aliquã. at si beatũ esse in viuendo & agẽdo cõsistit: boni autem actus honestus & iucundus per se est, vt initio dictum est: quod verò suum est cuiusque, è rebus iucundis est: spectare verò magis

propinquos possumus quàm nosmetipsos, illorúmque actiones, quàm nostras ipsorum. proborum igitur virorum actiones qui sint amici, bonis sunt iucundæ. (ambo enim ea habent, quæ iucunda natura sunt) felix profectò amicis huiusmodi indigebit, siquidem contemplari cum delectu velit actiones honestas & suas ipsius: tales autē sunt, quæ sunt boni viri, qui amicus sit. Existimant verò iucunde viuere oportere beatum. & certè solitario difficilis vita est. nō est enim facile seorsum ab aliis assiduè in actione versari: cum aliis verò, & erga alios facilius. erit igitur actio magis assidua quæ iucūda per seipsam est: id quod in eo qui felix sit esse oportet. Probus enim quatenus est probus, actionibus ex virtute gaudet: & quæ sunt à vitio moleste fert: veluti musicus præclaris modulationibus oblectatur, prauis offēditur. Fiat verò etiam exercitatio quædam virtutis ex conuictu cum bonis: quemadmodum & Theognis inquit. Naturam verò rei altius considerātibus videtur probus amicus probo natura expetēdus esse. quod enim natura bonū est, diximus probo bonū & iucundum esse per se. Viuere autem definiunt animalibus potestate sensus: hominibus verò, sensus vel intelligentiæ. potestas verò in actum adducitur. at in actu præcipuum est. videtur autem viuere esse præcipue sentire vel intelligere: viuere verò ex iis est quæ per se bona & iucunda sunt. definitū enim est. quod autem est definitum, ex boni natura est: quod

τοὺς πέλας δυνάμεθα ἢ ἑαυτούς, καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς οἰκείας. αἱ τῶν σπουδαίων δὲ πράξεις, φίλων ὄντων, ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς· ἄμφω γὰρ ἔχουσι τὰ τῇ φύσει ἡδέα· ὁ μακάριος δὴ φίλων τοιούτων δεήσεται, εἴπερ θεωρεῖν προαιρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας· τοιαῦται δ' αἱ τοῦ ἀγαθοῦ, φίλου ὄντος· οἴονται δὲ δεῖν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα. μονώτῃ μὲν οὖν χαλεπὸς ὁ βίος· οὐ ῥᾴδιον γὰρ καθ' αὑτὸν ἐνεργεῖν συνεχῶς· μεθ' ἑτέρων δὲ καὶ πρὸς ἄλλους, ῥᾷον. ἔσται οὖν ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα, ἡδεῖα οὖσα καθ' αὑτήν, ὃ δεῖ περὶ τὸν μακάριον εἶ(ναι). ὁ γὰρ σπουδαῖος, ᾗ σπουδαῖος, ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι χαίρει, ταῖς δ' ἀπὸ κακίας δυσχεραίνει· καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται. γίνοιτο δ' ἂν καὶ ἄσκησίς τις τῆς ἀρετῆς ἐκ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνις φησιν. φυσικώτερον δ' ἐπισκοποῦσιν ἔοικεν ὁ σπουδαῖος φίλος τῷ σπουδαίῳ, τῇ φύσει αἱρετὸς εἶναι. τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθόν, εἴρηται ὅτι τῷ σπουδαίῳ ἀγαθὸν καὶ ἡδύ ἐστι καθ' αὑτό. τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται τοῖς ζῴοις δυνάμει αἰσθήσεως· ἀνθρώποις δέ, αἰσθήσεως ἢ νοήσεως· ἡ δὲ δύναμις εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀνάγεται· τὸ δὲ κύριον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. ἔοικε δὲ τὸ ζῆν εἶναι κυρίως τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν. τὸ δὲ ζῆν τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν καὶ ἡδέων· ὡρισμένον γάρ. τὸ δ' ὡρισμένον τῆς τἀγαθοῦ φύσεως. τὸ

δὲ τῇ φύσει ἀγαθὸν, καὶ τῷ ἐπιεικεῖ. διόπερ ἔοικε πᾶσιν ἡδὺ εἶναι. οὐ δεῖ δὲ λαμβάνειν μοχθηρὰν ζωὴν καὶ διεφθαρμένην, οὐδ' ἐν λύπαις. ἀόριστος γὰρ ἡ τοιαύτη, καθάπερ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῇ. ἐν τοῖς ἐχομένοις δὲ περὶ τῆς λύπης ἔσται φανερώτερον. εἰ δ' αὐτὸ τὸ ζῆν ἀγαθὸν καὶ ἡδύ· ἔοικε δὲ καὶ ἐκ τοῦ πάντας ὀρέγεσθαι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ μακαρίους· τούτοις γὰρ ὁ βίος αἱρετώτατος, καὶ ἡ τούτων μακαριωτάτη ζωή· ὁ δ' ὁρῶν ὅτι ὁρᾷ αἰσθάνεται, καὶ ὁ ἀκούων ὅτι ἀκούει, καὶ ὁ βαδίζων ὅτι βαδίζει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· ἔστι τι τὸ αἰσθανόμενον, ὅτι ἐνεργοῦμεν. αἰσθανοίμεθα δ' ἂν, ὅτι αἰσθανόμεθα, καὶ νοοῖμεν, ὅτι νοοῦμεν. τὸ δ' ὅτι αἰσθανόμεθα, ἢ νοοῦμεν, ὅτι ἐσμέν. τὸ γὰρ εἶναι ἦν τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν· τὸ δ' αἰσθάνεσθαι ὅτι ζῇ, τῶν ἡδέων καθ' αὑτό· φύσει γὰρ ἀγαθὸν ἡ ζωή· τὸ δ' ἀγαθὸν ὑπάρχον ἑαυτῷ αἰσθάνεσθαι, ἡδύ. αἱρετὸν δὲ τὸ ζῆν, καὶ μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς, ὅτι τὸ εἶναι ἀγαθόν ἐστιν αὐτοῖς καὶ ἡδύ. συναισθανόμενοι γὰρ τοῦ καθ' αὑτὸ ἀγαθοῦ, ἥδονται. ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον. ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστί. καθάπερ οὖν τὸ αὐτὸν εἶναι αἱρετόν ἐστιν ἑκάστῳ, οὕτω καὶ τὸν φίλον, ἢ παραπλησίως. τὸ δ' εἶναι ἦν αἱρετὸν, διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος. ἡ δὲ τοιαύτη αἴσθησις ἡδεῖα καθ' αὑτήν. συναισθάνεσθαι ἄρα δεῖ καὶ τοῦ φίλου ὅτι ἔστι. τοῦτο δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ συζῆν, καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ δια-

verò natura eſt bonum, probo etiam eſt. idcirco iucundum eſſe omnibus videtur. Nec verò ſumenda eſt praua vita & corrupta, nec in doloribus. talis enim indefinita eſt, quemadmodum ea quæ in ipſa inſunt. In ſequētibus vero de dolore planior res efficietur. Quòd ſi viuere ipſum bonum eſt & iucundum (videtur vero id etiam ex eo quod omnes id appetant, & maxime probi ac felices: his enim vita maxime eſt expetenda, ipſorúmque vita feliciſsima eſt.) Qui autem videt, ſe videre ſentit: & qui audit, ſe audire: & qui ambulat ſe ambulare, atque in aliis ſimili modo: quiddam eſt quod ſentit nos in actione verſari. ſentiamus vero nos ſentire, & intelligamus nos intelligere. nos autem ſentire vel intelligere, eſt eſſe (nam eſſe ſentire vel intelligere erat) at ſentire ſe viuere, ex iis eſt quæ per ſe ſunt iucunda (vita enim natura bonum eſt) bonum vero ſibi ineſſe ſentire, eſt iucūdum. viuere autem expetendum eſt, & pręcipue bonis: propterea quòd eſſe bonum ipſis, & iucundum eſt (conſentientes enim id quod per ſe bonum eſt, lætitia afficiuntur.) Sicut verò erga ſeipſum affectus eſt probus, ita & erga amicum. alter enim ipſe amicus eſt. quemadmodum igitur cuique ſe eſſe expetendū eſt, ita quoque amicum eſſe, vel propemodum: at eſſe erat expetendum, quia id bonum eſſe ſentiebat. talis autem ſenſus iucundus per ſe eſt. ſentire igitur ſimul etiam amicum eſſe oportet. id autem fiat in conuiuendo, cómunicandíſque ſermonibus atque cō-

filio. ita enim videatur conuiuere in hominibus dici, & nõ sicut in pecudibus, in eodem loco pasci. si igitur felici esse per se expetẽdũ est, cum bonum natura & iucũdum sit: simile autem est etiam de amico. amicus etiam ex rebus expetendis fuerit. at quod cuique est expetẽdum, id inesse ipsi opus est, alioqui indigus erit hac parte. opus erit igitur ei qui futurus est beatus, probis amicis.

10 Vtrúmne igitur quàm plurimi amici faciendi sunt, an quemadmodum de hospitalitate concinne dictum illud videtur,

» Nec multorum hospes nec nullorum:

in amicitia quoquè conueniet, neque amicis expertem esse, neque supra modũ abundare? Ac ad vtilitatem quidem spectantibus, valde etiam congruere quod dictum est, videatur. multis enim vicissim ministrare, laboriosum est, non súntq; ipsis ad id agendũ res ad viuendũ paratæ satis. plures igitur quàm qui ad suam cuiuis vitam ducendã sufficiant, curiosi sunt, & ad bene viuendum impedimento. nihil itaque ipsis opus est. Qui verò ad voluptatem, iis pauci satis sunt, quemadmodum in edulio condimentũ. Probi autem, vtrúmne plurimi numero, an modus quispiã amicorum quoque est vt ciuitatis? neque enim ex decem hominibus ciuitas fiat, neque ex centum millibus iam ciuitas existit. Sed quantitas non est fortasse vna quædam, sed omnis quæ inter definita quædam media est. & amicorũ igitur multitudo definita quędã est. & fortasse plurimi sunt, quibus cũ viuere quispiã possit:

νίας. οὕτω γὰρ ἂν δόξειε τὸ συζῆν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων λέγεσθαι, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι. εἰ δὴ τῷ μακαρίῳ τὸ εἶναι αἱρετόν ἐστι καθ' αὑτὸ, ἀγαθὸν τῇ φύσει ὂν καὶ ἡδύ· παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ τοῦ φίλου ἐστί· καὶ ὁ φίλος τῶν αἱρετῶν ἂν εἴη. ὃ δ' ἐστὶν αὐτῷ αἱρετὸν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ, ἢ ταύτῃ ἐνδεὴς ἔσται· δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

Ἀρ' οὖν ὡς πλείστους φίλους ποιητέον, ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας ἐμμελῶς εἰρῆσθαι δοκεῖ, τὸ,

» Μήτε πολύξεινος, μήτ' ἄξεινος·

καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἁρμόσει, μήτ' ἄφιλον εἶναι, μήτ' αὖ πολύφιλον καθ' ὑπερβολήν; τοῖς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν, καὶ πάνυ δόξειεν ἂν ἁρμόζειν τὸ λεχθέν. πολλοῖς γὰρ ἀνθυπηρετεῖν, ἐπίπονον, καὶ οὐχ ἱκανὸς ὁ βίος αὐτοῖς τοῦτο πράττειν. οἱ πλείους δὲ τῶν πρὸς τὸν οἰκεῖον βίον ἱκανῶν, περίεργοι καὶ ἐμπόδιοι πρὸς τὸ καλῶς ζῆν. οὐθὲν οὖν δεῖ αὐτῶν. καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δὲ, ἀρκοῦσιν ὀλίγοι, καθάπερ ἐν τῇ τροφῇ τὸ ἥδυσμα. τοὺς δὲ σπουδαίους, πότερον πλείστους κατ' ἀριθμὸν, ἢ ἔστι τι μέτρον καὶ φιλικοῦ πλήθους ὥσπερ πόλεως. οὔτε γὰρ ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ' ἂν πόλις, οὔτε ἐκ δέκα μυριάδων ἔτι πόλις ἐστί. τὸ δὲ ποσὸν οὐκ ἔστιν ἴσως ἕν τι, ἀλλὰ πᾶν τὸ μεταξὺ τινῶν ὡρισμένων. καὶ φίλων δή ἐστί τι πλῆθος ὡρισμένον· καὶ ἴσως οἱ πλεῖστοι, μεθ' ὧν ἂν δύναιτό τις συζῆν.

τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι. ὅτι δ' οὐχ οἷόν τε πολλοῖς συζῆν, καὶ διανέμειν αὐτὸν, οὐκ ἄδηλον. ἔτι δὲ κἀκείνους δεῖ ἀλλήλοις φίλους εἶναι, εἰ μέλλουσι πάντες μετ' ἀλλήλων συνημερεύειν. τοῦτο δὲ ἐργῶδες ἐν πολλοῖς ὑπάρχειν. χαλεπὸν δὲ γίνεται καὶ τὸ συγχαίρειν καὶ τὸ συναλγεῖν οἰκείως πολλοῖς. εἰκὸς γὰρ συμπίπτειν ἅμα, τῷ μὲν συνήδεσθαι, τῷ δὲ συνάχθεσθαι. ἴσως οὖν εὖ ἔχει, μὴ ζητεῖν ὡς πολυφιλώτατον εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους, ὅσοι εἰς τὸ συζῆν ἱκανοί· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεσθαι δόξειεν ἂν πολλοῖς εἶναι φίλον σφόδρα· διόπερ οὐδὲ ἐρᾶν πλειόνων. ὑπερβολὴ γάρ τις εἶναι βούλεται φιλίας. τοῦτο δὲ πρὸς ἕνα· καὶ τὸ σφόδρα δὴ πρὸς ὀλίγους. οὕτω δ' ἔοικεν ἔχειν καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. οὐ γίνονται γὰρ φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν· αἱ δὲ ὑμνούμεναι, ἐν δυσὶ λέγονται. οἱ δὲ πολύφιλοι, καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες, οὐδενὶ δοκοῦσιν εἶναι φίλοι, πλὴν πολιτικῶς, οὓς καὶ καλοῦσιν ἀρέσκους. πολιτικῶς μὲν οὖν ἔστι πολλοῖς εἶναι φίλον καὶ μὴ ἀρέσκον ὄντα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἐπιεικῆ. δι' ἀρετὴν δὲ καὶ δι' ἑαυτοὺς, οὐκ ἔστι πρὸς πολλούς. ἀγαπητὸν δὲ καὶ ὀλίγους εὑρεῖν τοιούτους.

Πότερον δ' ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ, ἢ ἐν ἀτυχίαις. ἐν ἀμφοῖν γὰρ ἐπιζητοῦνται. οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες, δέονται ἐπικουρίας· οἵ τ' εὐτυχοῦντες, συμβίων, καὶ οὓς εὖ ποιήσουσιν.

id enim maxime ad amicitiam pertinere videbatur. Non posse autem cum multis viuere quempiam, multísque se impertire, obscurum nno est. esse prętere a illos quoq; inter sese amicos oportet, si inter se omnes conuicturi sint. id autem operosum in multis est. Difficile quoque illud fit, vt collætetur quispiam & condoleat accommodatè cum multis. verisimile enim est simul incidere, vt cum altero collætandum, cum altero condolendum sit. Fortasse igitur recte habet, non quærere quàm plurimos habere amicos, sed totidem, quot ad conuiuendum satis sint. neque enim fieri posse videatur, vt multis vehementer amicus quispiam sit: idcirco neque vt plurium amore capiatur. exuperatio enim amicitiæ quædam esse debet: id autem erga vnum est: & vehementer igitur erga paucos quoque erit. Ita vero hoc etiã habere in rebus videtur. non fiũt enim amici multi in amicitia sociali: quæque celebrantur, inter duos dicuntur. Qui autem multorum sunt amici, & cum omnibus familiariter versantur, ij nulli videntur esse amici, nisi ciuiliter, quos & obsequiosos vocant. Ac ciuiliter quidem multis esse amicus potest, etiam qui obsequiosus non sit, sed verè probus: ob virtutem vero, & propter se erga multos non potest. contentus verò sit, qui vel paucos huiusmodi inuenerit.

Vtrum autem magis amicis opus est 11
in prosperitatibus, quàm in infortuniis? in vtrisque enim requiruntur. nã & infortunati egẽt subsidio: & fortunati cõuictorib', & in quos beneficia cõferãt.

benefacere enim volũt. Atq; in infortu-
niis quidem necessariũ magis est: ideo
vtilibus ibi est opus: at in prosperitati-
bus est honestius. vnde etiam probos
quærunt. hos siquidẽ expetendum ma-
gis est beneficiis afficere, cum hísque vi-
tam traducere. Est enim præsentia hæc
amicorum iucunda, & in prosperis &
in aduersis rebus. subleuantur enim qui
dolent, condolescentibus amicis. Vnde
etiam dubitarit quispiam, nũquid quasi
oneris partem suscipiant, an id quidem
minime: sed præsentia ipsorũ quæ sua-
uis est, condolendíque conscientia do-
lorem minorem reddat? Sed hãc ne ob
causam, an ob aliud quippiam subleuen
tur, omittamus. euenire tamẽ illud quod
dictum est, videtur. Apparet verò præ-
sentia mista quædam eorum esse. nam
& ipse conspectus amicorum iucũdus
est, cùm alioqui tũ infortunato, fitque
subsidium quoddam ad non dolẽdum.
amicus enim cõsolari potest & aspectu,
& oratione, si commodus sit. nam mo-
res nouit, & quibus lętetur ac doleat. sen
tire autem eum dolere suas ob calami-
tates, molestum est. nam vnusquisque
euitat vt doloris amicis auctor sit. (atq;
idcirco qui viriles natura sunt, cauent ne
amici secum condoleant) & nisi dolo-
rem qui ab illis suscipitur, indolẽtia exu
peret, non sustinet: atque omnino lamẽ
torum socios non admittit, propterea
11 quòd neque ipse est ad lamentandum
procliuis. Mulierculæ verò, atque huius-
modi viri, congementibus delectantur:
eósq; vt amicos & cõdolentes diligunt.

βούλονται γὰρ εὖ δρᾶν. ἀναγκαιότερον μὲν δὴ ἐν ταῖς ἀτυχίαις· διὸ τῶν χρησίμων ἐνταῦθα δεῖ· κάλλιον δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις· διὸ καὶ τοὺς ἐπιεικεῖς ζητοῦσι· τούτους γὰρ αἱρετώτερον εὐεργετεῖν, καὶ μετὰ τούτων διάγειν. ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα, καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ἀτυχίαις. κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι, συναλγούντων τῶν φίλων. διὸ κἂν ἀπορήσειέν τις, πότερον ὥσπερ βάρους μεταλαμβάνουσιν, ἢ τοῦτο μὲν οὔ, ἡ παρουσία δ' αὐτῶν ἡδεῖα οὖσα, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ συναλγεῖν, ἐλάττω τὴν λύπην ποιεῖ. εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα ἢ δι' ἄλλο τι κουφίζονται, ἀφείσθω. συμβαίνειν δ' οὖν φαίνεται τὸ λεχθέν. ἔοικε δ' ἡ παρουσία μικτή τις αὐτῶν εἶναι. αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους, ἡδὺ, ἄλλως τε καὶ ἀτυχοῦντι. καὶ γίνεταί τις ἐπικουρία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι. παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος καὶ τῇ ὄψει, καὶ τῷ λόγῳ, ἐὰν ᾖ ἐπιδέξιος. οἶδε γὰρ τὸ ἦθος, καὶ ἐφ' οἷς ἥδεται καὶ λυπεῖται. τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι ἐπὶ ταῖς αὐτοῦ ἀτυχίαις, λυπηρόν. πᾶς γὰρ φεύγει λύπης αἴτιος εἶναι τοῖς φίλοις. διόπερ οἱ μὲν ἀνδρώδεις τὴν φύσιν, εὐλαβοῦνται συλλυπεῖν τοὺς φίλους αὑτοῖς· κἂν μὴ ὑπερτείνῃ τῇ ἀλυπίᾳ, τὴν ἐκείνοις γινομένην λύπην, οὐχ ὑπομένει. ὅλως τε συνθρήνους οὐ προσίεται, διὰ τὸ μηδ' αὐτὸς εἶναι θρηνητικός. γύναια δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες, τοῖς συστενάζουσι χαίρουσι, καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους καὶ συναλγοῦντας.

μιμεῖσθαι δ' ἐν ἅπασι δεῖ, δηλονότι τὸν βελτίω. ἡ δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις τῶν φίλων παρουσία, τήν τε διαγωγὴν ἡδεῖαν ἔχει, καὶ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἥδονται ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ ἀγαθοῖς. διὸ δόξειεν ἂν δεῖν, εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας καλεῖν τοὺς φίλους προθύμως· εὐεργετικὸν γὰρ εἶναι, καλόν· εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας, ὀκνοῦντα. μεταδιδόναι γὰρ ὡς ἥκιστα δεῖ τῶν κακῶν· ὅθεν τὸ, Ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν. μάλιστα δὲ παρακλητέον, ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες, μεγάλα αὐτὸν ὠφελήσειν. ἰέναι δὲ ἀνάπαλιν ἴσως ἁρμόζει, πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας, ἄκλητον καὶ προθύμως· φίλου γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ, καὶ τοὺς μὴ ἀξιώσαντας· ἀμφοῖν γὰρ κάλλιον καὶ ἥδιον. εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας, συνεργοῦντα μὲν, προθύμως· καὶ γὰρ εἰς ταῦτα χρεία φίλων· πρὸς εὐπάθειαν δὲ, σχολαίως· οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι. δόξαν δ' ἀηδίας ἐν τῷ διωθεῖσθαι ἴσως εὐλαβητέον· ἐνίοτε γὰρ συμβαίνει. ἡ παρουσία δὴ τῶν φίλων ἐν ἅπασιν αἱρετὴ φαίνεται.

Ἆρ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι τὸ ὁρᾶν ἀγαπητότατόν ἐστι, καὶ μᾶλλον αἱροῦνται ταύτην τὴν αἴσθησιν, ἢ τὰς λοιπὰς, ὡς κατὰ ταύτην μάλιστα τοῦ ἔρωτος ὄντος καὶ γινομένου· οὕτω καὶ τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν· κοινωνία γὰρ ἡ φιλία· καὶ ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἔχει, οὕτω καὶ πρὸς τὸν φίλον. περὶ αὐτὸν δὲ ἡ αἴσθησις ὅτι ἐστὶν, αἱ-

sed in omnibus oportet eum imitari, videlicet qui melior sit. At verò in prosperis rebus amicorum præsentia, & vitæ traductionem iucundam habet, & intelligētiā, quòd de suis bonis lætētur. Quócirca videatur oportere ad prosperitates promptè amicos inuitare (beneficum enim esse honestum est) ad aduersas autem, pigrescentem. nam malorum participes quàm minimum facere amicos decet: vnde illud, Satis ego miser. maxime autem inuitandum, quādo parua molestia suscepta, prodesse multum possunt. At ire econtrario fortasse conuenit, ad infortunatos quidem non inuitatum & prompte (amici enim est benefacere, & maxime indigētibus, & non postulantibus. vtrisque enim honestius est, atque iucundius) ad prosperitates verò, vt vnà agant quidem, prōptè (etenim ad hęc quoque amicis opus est) vt autem beneficiis afficiamur, lēte. quandoquidem promptum esse ad vtilitatem consequendam, honestum non est. Iniucunditatis verò opinio reiiciendo fortasse vitanda est. quādoquē enim contingit. Esse igitur amicorum præsentia expetenda in omnibus videtur.

Igitur quemadmodū amantibus aspectus est charissimus, magísque expetūt hūc sensum quàm cæteros, vtpote cum ex eo amor & maxime existat & oriatur: ita quoque amicis conuictus expetendus maxime est. amicitia enim est communicatio: & sicut erga seipsum affectus est, ita quoque erga amicum: at sensus erga se cuiusque quòd sit, expetē- 12

# ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ ΤΟ Κ.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἴσως ἕπεται διελθεῖν. μάλιστα γὰρ δοκεῖ συνῳκειῶσθαι τῷ γένει ἡμῶν. διὸ παιδεύουσι τοὺς νέους, οἰακίζοντες ἡδονῇ καὶ λύπῃ. δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μέγιστον εἶναι, τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, καὶ μισεῖν ἃ δεῖ. διατείνει γὰρ ταῦτα διὰ παντὸς τοῦ βίου, ῥοπὴν ἔχοντα καὶ δύναμιν πρὸς ἀρετήν τε καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον. τὰ μὲν γὰρ ἡδέα προαιροῦνται, τὰ δὲ λυπηρὰ φεύγουσιν. ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων, ἥκιστα ἂν δόξειε παρετέον εἶναι, ἄλλως τε καὶ πολλὴν ἐχόντων ἀμφισβήτησιν. οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν ἡδονὴν λέγουσιν· οἱ δ' ἐξ ἐναντίας, κομιδῇ φαῦλον· οἱ μὲν ἴσως πεπεισμένοι οὕτω καὶ ἔχειν· οἱ δὲ οἰόμενοι βέλτιον εἶναι πρὸς τὸν βίον ἡμῶν, ἀποφαίνειν τὴν ἡδονὴν τῶν φαύλων, καὶ εἰ μὴ ἔστι. ῥέπειν γὰρ τοὺς πολλοὺς πρὸς αὐτὴν, καὶ δουλεύειν ταῖς ἡδοναῖς· διὸ δεῖν εἰς τοὐναντίον ἄγειν. ἐλθεῖν γὰρ ἂν οὕτως ἐπὶ τὸ μέσον. μή ποτε δὲ οὐ καλῶς τοῦτο λέγεται; οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι, ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων. ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσα-

# ARISTOTELIS AD NICOMACHVM DE MORIBVS

## Liber decimus.

POST hæc fortasse sequitur, vt de voluptate disseramus. nam proximè cōiūcta esse generi nostro videtur. ideo erudiunt iuuenes, voluptate & dolore quasi gubernaculo dirigentes. videtur verò esse ad morum virtutem maximum, gaudere quibus oportet, & odisse ea quę oportet. protendūtur enim hæc per totam vitam, habentia momētum ac vim ad virtutem & beatam vitam. iucunda enim sectantur, fugiunt molesta. Eiusmodi autem minime prætermittenda esse videātur, præsertim cū magnam habeant cōtrouersiam. Nonnulli enim voluptatem id quod bonum est esse dicunt: alij è contrario, valde malum: atque illi quidem fortasse rem esse ita persuasi: hi verò rati melius consuli vitæ nostræ, si statuatur voluptas in malis esse, etiamsi non sit. plerosque enim ad ipsam esse procliues, seruireque voluptatibus: itaque oportere in contrariū ipsos reducere. perueniri enim posse sic ad medium. Nunquid verò non rectè hoc dicitur? nā de iis quæ in affectibus, & actionibus consistunt sermones, minus fidei habent quàm facta. quando itaque discrepant ab iis quæ sensum mouent, cōtempti verum quoque insuper

tollunt. nam qui vituperat voluptatem, si quando appetere videatur, declinare ad ipsam videtur, quasi non omnis voluptas eiusmodi sit. non est enim multitudinis distinguere. Videntur igitur veri sermones non solùm ad cognoscendum vtilissimi esse, sed ad vitã quoque. cùm enim factis consentanei sunt, creduntur: itaque cohortantur eos qui intelligunt, vt viuant ex ipsis. Sed de rebus huiusmodi satis: ea nunc quæ de voluptate dicta sunt, persequamur.

ἀναιροῦσιν. ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονήν, ὀφθείς ποτε ἐφιέμενος, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν, ὡς οὐ τοιαύτην οὖσαν ἅπασαν. τὸ διορίζειν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν. ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς τῶν λόγων, οὐ μόνον πρὸς τὸ εἰδέναι χρησιμώτατοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον. συνῳδοὶ γὰρ ὄντες τοῖς ἔργοις, πιστεύονται· διὸ προτρέπονται τοὺς ξυνιέντας ζῆν κατ᾽ αὐτούς. τῶν μὲν οὖν τοιούτων ἅλις· τὰ δὲ εἰρημένα περὶ τῆς ἡδονῆς, ἐπέλθωμεν.

2 Ac Eudoxus quidem voluptatem id quod est bonum existimabat esse, propterea quòd omnia videbat eam appetere, & prædita ratione, & carentia: atque in omnibus esse quod est expetendum probum: & quod maxime, præstãtissimum. quòd autẽ ad idẽ omnia ferantur, quòd omnibus sit optimum indicare. vnumquodque enim quod sibi bonum sit inuenire, perinde vt alimentum. quod igitur omnibus bonum sit, quódque omnia appetant, id bonũ esse. Cuius sanè sermones ob morum virtutem magis quàm propter seipsos credebantur: insigniter enim temperans esse videbatur. non itaque vt amicus voluptatis putabatur hæc dicere, sed quia ita re vera esset. Nec minus autem ex contrario perspicuum esse existimabat. dolorem enim per se omnibus fugiendum esse: contrarium autem simili modo, expetendum. Maxime autem esse expetendum, quod non ob aliud, neque alterius causa expeteremus.

Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν τἀγαθὸν ᾤετ᾽ εἶναι, διὰ τὸ πάνθ᾽ ὁρᾶν ἐφιέμενα αὐτῆς, καὶ ἔλλογα καὶ ἄλογα. ἐν πᾶσι δ᾽ εἶναι τὸ αἱρετὸν ἐπιεικές, καὶ τὸ μάλιστα, κράτιστον· τὸ δὲ πάντ᾽ ἐπὶ τὸ αὐτὸ φέρεσθαι, ὡς πᾶσιν ἄριστον μηνύειν. ἕκαστον γὰρ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν εὑρίσκειν, ὥσπερ καὶ τροφήν. τὸ δὲ πᾶσιν ἀγαθὸν, καὶ οὗ πάντ᾽ ἐφίεται, τἀγαθὸν εἶναι. ἐπιστεύοντο δ᾽ οἱ λόγοι διὰ τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι᾽ αὑτούς· διαφερόντως γὰρ ἐδόκει σώφρων εἶναι. οὐ δὴ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλ᾽ οὕτως ἔχειν κατ᾽ ἀλήθειαν. οὐχ ἧττον δ᾽ ᾤετ᾽ εἶναι φανερὸν ἐκ τοῦ ἐναντίου. τὴν γὰρ λύπην καθ᾽ αὑτὸ πᾶσι φευκτὸν εἶναι. ὁμοίως δὲ τὸ ἐναντίον, αἱρετόν. μάλιστα δὲ εἶναι αἱρετὸν, ὃ μὴ δι᾽ ἕτερον, μηδ᾽ ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα. τοιοῦτον δ᾽ ὁμολογουμένως εἶναι τὴν ἡδονήν. οὐδένα γὰρ ἐπερωτᾶν, τίνος

huiusmodi verò ex confesso voluptatem esse. neminem enim rogare, cuius

ἕνεκα ἥδεται, ὡς καθ' αὐτὴν οὖσαν αἱρετὴν τὴν ἡδονήν. προστιθεμένην τε ὁτῳοῦν τῶν ἀγαθῶν, αἱρετώτερον ποιεῖν· οἷον τῷ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν· καὶ αὔξεσθαι δὴ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ ἑαυτῷ. ἔοικε δὴ οὗτός γε ὁ λόγος τῶν ἀγαθῶν αὐτὴν ἀποφαίνειν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἑτέρου. πᾶν γὰρ μεθ' ἑτέρου ἀγαθοῦ αἱρετώτερον, ἢ μονούμενον. τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ τἀγαθόν. αἱρετώτερον γὰρ εἶναι μετὰ φρονήσεως τὸν ἡδὺν βίον, ἢ χωρίς· εἰ δὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν· οὐδενὸς γὰρ προστεθέντος αὐτοῦ τἀγαθὸν αἱρετώτερον γίνεσθαι. δῆλον δ' ὡς οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τἀγαθὸν ἂν εἴη, ὃ μετά τινος τῶν καθ' αὐτὸ ἀγαθῶν αἱρετώτερον γίνεται. τί οὖν ἐστι τοιοῦτον οὗ καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν· τοιοῦτον γὰρ ἐπιζητεῖται. οἱ δ' ἐνιστάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν οὗ πάντ' ἐφίεται, μὴ οὐθὲν λέγωσιν. ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ, τοῦτ' εἶναί φαμεν. ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν, οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ. εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα ὠρέγετο αὐτῶν, ἦν ἄν τι ὃ λεγόμενον· εἰ δὲ καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς λέγοιεν ἄν τι. ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς φαύλοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν κρεῖττον ἢ καθ' αὐτά, ὃ ἐφίεται τοῦ οἰκείου ἀγαθοῦ. οὐκ ἔοικε δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐναντίου καλῶς λέγεσθαι. οὐ γάρ φασιν, εἰ ἡ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. ἀντικεῖσθαι γὰρ κακὸν κακῷ, καὶ ἄμφω τῷ

gratia lætetur, vt expetēda per se ipsa voluptas sit. Quæ etiā cuiuis ex bonis adiuncta, expetēdum magis faciat: vt iuste agēdo, & tēperāter: igitur & augeri bonū ipsum se ipso. Atque hæc quidē ratio videtur in bonis ipsam ostendere, ac nihilo magis quàm aliud quippiam. cum altero enim bono quiduis magis expetendum, quàm si solum sit. Atque huiusmodi sanè ratione Plato quoque reuincit, voluptatem non esse id quod bonum est. magis enim expetendam esse cum prudentia iucundam vitam, quàm seorsum. quòd si mistum est præstantius, voluptatem non esse id quod bonum sit. nam nulla re ipsi adiūcta, magis expetendum bonum effici. Perspicuum autē est neque aliud quicquam quod bonum sit esse posse, quod cum alio ex iis quæ per se sunt bona, magis expetendum fit. quodnam igitur est eiusmodi, cuius etiam nos participes sumus? tale enim est quod inquiritur. Nā qui intercedunt, vt ne id bonū sit, quod omnes appetunt, nequicquam dixerint. quod enim omnibus videtur, id esse affirmamus. qui vero hanc probationem refellit, non valde probabiliora dicturus est. nam si amentia hæc appeterent, esset sanè aliquid quod dicitur: at si etiā ea quæ prudentia sunt, quomodo dicere aliquid possunt? Fortasse verò in prauis quoque naturale quoddam bonum est præstantius quàm ipsa per se sint, quod proprium bonum appetit. Sed neque de contrario recte esse dictū videtur. nō enim inquiūt, si dolor est malū, voluptatē esse bonū. nam aduersari malū malo, & vtraque ei quod

πάσῃ γὰρ οἰκεῖον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής. καὶ εἰ μὴ καθ' αὑτήν, οἷον τὸ τοῦ κόσμου πρὸς ἄλλο· τῇ δ' ἡδονῇ τούτων οὐδέτερον ὑπάρχει. ἡσθῆναι μὲν γάρ ἐστι ταχέως, ὥσπερ ὀργισθῆναι· ἥδεσθαι δ' οὔ· οὐδὲ πρὸς ἕτερον. βαδίζειν δὲ καὶ αὔξεσθαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. μεταβάλλειν μὲν οὖν εἰς τὴν ἡδονὴν ταχέως καὶ βραδέως ἔστιν· ἐνεργεῖν δὲ κατ' αὐτὴν ταχέως, οὐκ ἔστι· λέγω δὲ ἥδεσθαι. γένεσίς τε πῶς ἂν εἴη. δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ τυχόντος τὸ τυχὸν γίνεσθαι, ἀλλ' ἐξ οὗ γίνεται, εἰς τοῦτο διαλύεσθαι· καὶ οὗ γένεσις ἡ ἡδονή, τούτου ἡ λύπη φθορά. καὶ λέγουσι δὲ τὴν λύπην, ἔνδειαν εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν· τὴν δ' ἡδονήν, ἀναπλήρωσις. ταῦτα δὲ σωματικά ἐστι πάθη. εἰ δή ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις ἡδονή, ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις τοῦτ' ἂν καὶ ἥδοιτο· τὸ σῶμα ἄρα. οὐ δοκεῖ δέ· οὐκ ἔστιν ἄρα ἀναπλήρωσις, ἡ ἡδονή. ἀλλὰ γινομένης μὲν ἀναπληρώσεως, ἥδοιτο ἄν τις, καὶ τεμνόμενος λυποῖτο. ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ γεγενῆσθαι ἐκ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν. ἐνδεεῖς γὰρ γενομένους, καὶ προλυπηθέντας, ἥδεσθαι τῇ ἀναπληρώσει. τοῦτο δ' οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς. ἄλυποι γάρ εἰσιν αἵ τε μαθηματικαί, καὶ τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις, καὶ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, καὶ ἀκροάματα δὲ καὶ ὁράματα, πολλαὶ δὲ καὶ μνῆμαι καὶ ἐλπίδες. τίνος οὖν αὗται γενέσεις ἔσονται. οὐδενὸς γὰρ ἔνδειαι γεγένηνται, οὗ γένοιτ' ἂν ἀναπλήρωσις. πρὸς δὲ τοὺς προφέροντας τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡδονῶν,

motioni enim omni ꝓpria esse videtur tarditas & celeritas: & si nō per se ipsam, vt quod mūdi est alius cōparatione voluptati vero neutra harum inest. licet enim vt quis lętatus sit cito, sicut & iratus sit: vt autem lætetur minime: neque alterius collatione: vt ambulet vero & crescat, atque omnia huiusmodi, licet. Ac mutari quidē in voluptatē cito & tarde licet: agere verò ex ipsa cito, id est lętari, non licet. Quóq; pacto esse procreatio potest? nō enim ex quolibet quodlibet creari videtur, sed ex quo creatur, in illud dissolui: & cuius procreatio est voluptas, dolor eius interitus erit. Dicunt itē dolorem indigentiam eius esse quod secundum naturam est: voluptatem verò, repletionem. at hęc corporis sunt affectiones. si igitur eius quod est secūdum naturam repletio voluptas est, illud in quo repletio fit, id fuerit quod lætetur. corpus igitur. sed non videtur: voluptas igitur repletio non est. Sed dum fit repletio, lætetur quispiā, dum secatur, doleat. Opinio autem hæc nata videtur ex doloribus & voluptatibus in alimento. vbi enim indigi effecti fuerint, atque dolore præoccupati, de repletione lætari. At hoc non in omnibus contingit voluptatibus. dolore enim vacant & quæ ex disciplinis percipiūtur, & quæ sensus afficiunt, per olfactū, auditiones & aspectus, multæ item recordationes, & spes. Cuius igitur hæ erūt procreationes? nullius enim rei præcesserunt indigentiæ, cuius repletio facta fuerit. Aduersus eos autē qui probrosas voluptates producūt,

dicat quiſpiam, non eſſe ea iucunda. non enim ſi male affectis iucunda hæc ſunt, idcirco etiam ea iucunda exiſtimandum eſt eſſe ſimpliciter: ſed illis tantummodo, quemadmodum neque quæ ægrotantibus ſalubria aut dulcia aut amara, neque item alba, quæ lippientibus huiuſmodi apparent. An ita quoque dici poſsit, expetendas quidem eſſe voluptates, non tamen ab his: quemadmodum etiam diuitem eſſe, at nō ei qui prodiderit: & ſanū eſſe, at non qui quid libet comederit? An ſpecie differre voluptates? aliæ enim ex honeſtis rebus exiſtūt ab illis quæ ex turpibus. neque fieri poteſt vt iuſti quis voluptate lætatus ſit, niſi ſit iuſtus: neque muſici, niſi ſit muſicus: atque in reliquis ſimili modo. Declarare autē videtur etiā amicus, qui alter eſt quàm aſſentator, nō eſſe bonū voluptatē, aut eſſe ſpecie diuerſas. ille enim boni cauſa congredi videtur: hic voluptatis gratia, atq; hoc probro datur, illud laudant, vtpote cum rerum diuerſarum cauſa congrediantur. Ac nemo expetat viuere, pueri mente præditus, quandiu viuat ſe iis oblectans voluptatibus, quibus pueri, quàm maximè fieri poſsit: neque gaudere, turpe aliquid agēs, nullūm vnquam dolorem percepturus. Et in multis ſtudium adhibuerimus, etiam ſi nullam afferrent voluptatē, vt videndo, recordādo, cognoſcēdo, virtutibus habēdis, ſi verò horū neceſſario comites ſunt voluptates, nihil refert. expeteremus nanque ea, etiam ſi nulla ab iis voluptas exoriretur. Voluptatem igitur neque eſſe id quod eſt bonum, neque

λέγοι τις ἄν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτ' ἡδέα. οὐ γὰρ εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις ἡδέα ταῦτ' ἐστὶ, οἰητέον αὐτὰ καὶ ἡδέα εἶναι ἁπλῶς· πλὴν τούτοις, καθάπερ οὐδὲ τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιεινὰ ἢ γλυκέα ἢ πικρά, οὐδ' αὖ λευκὰ τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμιῶσι. ἢ οὕτω δὲ λέγοιτ' ἄν, ὅτι αἱ μὲν ἡδοναὶ, αἱρεταί εἰσιν, οὐ μὴν ἀπό γε τούτων· ὥσπερ καὶ τὸ πλουτεῖν, προδόντι δ' οὔ· καὶ τὸ ὑγιαίνειν, οὐ μὴν ὁτιοῦν φαγόντι; ἢ ὅτι τῷ εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί; ἕτεραι γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν, τῶν ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν· καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ δικαίου, μὴ ὄντα δίκαιον· μηδὲ τὴν τοῦ μουσικοῦ, μὴ ὄντα μουσικόν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, ἕτερος ὢν τοῦ κόλακος, οὐκ οὖσαν ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν, ἢ διαφόρους εἴδει. ὁ μὲν γὰρ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁμιλεῖν δοκεῖ, ὁ δὲ πρὸς ἡδονὴν, καὶ τὸ μὲν ὀνειδίζεται, τὸν δ' ἐπαινοῦσιν, ὡς πρὸς ἕτερα ὁμιλοῦντα. οὐδείς τ' ἂν ἕλοιτο ζῆν, παιδίου διάνοιαν ἔχων, διὰ βίου ἡδόμενος ἐφ' οἷς τὰ παιδία, ὡς οἷόν τε μάλιστα· οὐδὲ χαίρειν ποιῶν τι τῶν αἰσχίστων, μηδέ ποτε μέλλων λυπηθῆναι. περὶ πολλά τε σπουδὴν ποιησαίμεθα ἄν, καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονὴν, οἷον ὁρᾶν, μνημονεύειν, εἰδέναι, τὰς ἀρετὰς ἔχειν. εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναί, οὐδὲν διαφέρει· ἑλοίμεθα γὰρ ἂν ταῦτα, καὶ εἰ μὴ γίνοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή. ὅτι μὲν οὖν οὔτε τἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ, οὔτε

πᾶσα αἱρετή, δῆλον ἔοικεν εἶναι· καὶ ὅτι εἰσὶν αἱρεταί τινες καθ' αὑτὰς διαφέρουσαι τῷ εἴδει, ἢ τῷ ἀφ' ὧν. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης ἱκανῶς εἰρήσθω.

Τί δ' ἐστὶν, ἢ ποῖόν τι, καταφανέστερον γένοιτ' ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἀναλαβοῦσι. δοκεῖ γὰρ ἡ μὲν ὅρασις καθ' ὁντιναοῦν χρόνον τελεία εἶναι. οὐ γάρ ἐστιν ἐνδεὴς οὐδενός, ὃ εἰς ὕστερον γινόμενον τελειώσει αὐτῆς τὸ εἶδος. τοιούτῳ δ' ἔοικε καὶ ἡ ἡδονή. ὅλον γάρ τί ἐστι καὶ κατ' οὐδένα χρόνον λάβοι τις ἂν ἡδονὴν ἧς ἐπὶ πλείω χρόνον γινομένης, τελειωθήσεται τὸ εἶδος. διόπερ οὐδὲ κίνησίς ἐστιν. ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶσα κίνησις, καὶ τέλους τινός· οἷον ἡ οἰκοδομικὴ τελεία, ὅταν ποιήσῃ οὗ ἐφίεται, ἢ ἐν ἅπαντι δὴ τῷ χρόνῳ, ἢ ἐν τούτῳ. ἐν δὲ τοῖς μέρεσι τοῦ χρόνου πᾶσαι ἀτελεῖς, καὶ ἕτεραι τῷ εἴδει τῆς ὅλης, καὶ ἀλλήλων. ἡ γὰρ τῶν λίθων σύνθεσις, ἑτέρα τῆς τοῦ κίονος ῥαβδώσεως, καὶ αὗται τῆς τοῦ ναοῦ ποιήσεως· καὶ ἡ μὲν τοῦ ναοῦ, τελεία· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς πρὸς τὸ προκείμενον· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου, ἀτελής· μέρους γὰρ ἑκατέρα. τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ λαβεῖν κίνησιν τελείαν τῷ εἴδει· ἀλλ' εἴπερ, ἐν τῷ παντί. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν. εἰ γάρ ἐστιν ἡ φορὰ κίνησις πόθεν ποῖ, καὶ ταύτης διαφοραὶ κατ' εἶδος, πτῆσις, βάδισις, ἅλσις, καὶ τὰ τοιαῦτα. οὐ μόνον δὲ οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βαδίσει. τὸ γὰρ πόθεν ποῖ, οὐ ταὐτὸν ἐν τῷ σταδίῳ, καὶ ἐν τῷ μέρει,

omnem esse expetendam, perspicuum esse videtur: nonnullásque esse per se expetendas, quæ differāt specie, aut quòd à quibus oriuntur. Ac de iis quidem quæ feruntur de voluptate & dolore, satis dictum sit.

4 Quidnam autem sit, aut qualis, clarius fiat, si à principio repetamus. Visio enim quocūque tēpore esse perfecta videtur. nullius enim indiget, quod in posterū si fiat, speciē eius perficiat. huic verò similis voluptas est. totū enim quoddā est: neq; vllo in tēpore statuat aliquis voluptatem, qua lōgiore tempore percepta, species perficietur. Idcirco neque motio est. in tempore enim est omnis motus, & cuiusdam finis: vt ædificatio perfecta est, cum fecit id quod appetit, vel in omni videlicet tēpore, vel in hoc. nam in partibus temporis imperfectæ omnes, & sunt specie diuersæ à tota, & inter se. lapidum siquidem compositio diuersa est à columnæ erectione, atque hæ à templi extructione: ac templi quidē perfecta est (nam nulla re deficit ad propositum) fundamēti vero, & laquearium, imperfecta. vtraque enim partis est. Specie igitur differunt, neque est in quocunque tempore motionem specie perfectam sumere: sin licet, in toto licet. Simili modo quoque in ingressu & cæteris. nam si loci mutatio est motio alicunde aliquò, eiúsque differentiæ sunt in specie, volatus, ingressus, saltus, atque huiusmodi. neque tantum hoc modo, verum etiam in ingressu. nam alicunde aliquò, nō idem in stadio & in parte est,

& in alia, atque alia parte: neque percurrere lineam hanc & illam. non solùm enim lineam pertransit, sed etiam in loco constitutam. in altero autem hæc, quàm illa est. Sed accurate de motu alibi dictum est. Videtur autem non in omni tẽpore perfecta esse, sed plerǫque imperfectæ, & specie differentes, siquidem alicũde aliquò speciem earum efficit, at voluptatis in quolibet tempore perfecta species est. perspicuum igitur est, & diuersas has inter se esse, & voluptatem quippiam ex iis esse quæ integra ac perfecta sunt. Hoc autem ex eo etiam videatur, quòd non cõtingat moueri nisi in tẽpore, at lætari. quod enim in puncto temporis fit, totum quoddã est. Ex his autem manifestum etiam est, non recte dicere eos voluptatem esse motionem, vel procreationẽ. non enim omnium hæc dicuntur, sed in partes diuiduorũ, & nõ integrorum. nam neque visionis procreatio est, neque pũcti, neque vnitatis. neque horum quippiã motio, neque procreatio est. igitur nec voluptatis. nam totum quoddã est. sed sensus omnis, qui in re sensili munus suum obit. Perfecte autem eius qui bene est affectus erga id quod pulcherrimũ est in iis quæ sensui subiiciuntur (talis enim maxime esse perfecta actio videtur. dicas autem ipsum, an id in quo ipse est, agere, nihil interest.) in vnoquoque verò optima eius est actio, quod optime affectum est erga præstantissimum ex iis quæ sub ipsa sunt. Atque hæc perfectissima fuerit, ac iucundissima. (in omni enim sensu voluptas est: in omni itẽ

καὶ ἐν ἑτέρῳ καὶ ἑτέρῳ μέρει· οὐδὲ τὸ διεξιέναι τὴν γραμμὴν τήνδε κἀκείνην. οὐ μόνον γὰρ γραμμὴν διαπορεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ οὖσαν· ἐν ἑτέρῳ δ' αὕτη ἐκείνης. δι' ἀκριβείας μὲν οὖν περὶ κινήσεως ἐν ἄλλοις εἴρηται. ἔοικε δ' οὐκ ἐν ἅπαντι χρόνῳ τελεία εἶναι, ἀλλ' αἱ πολλαὶ ἀτελεῖς καὶ διαφέρουσαι τῷ εἴδει, εἴπερ τὸ πόθεν ποῖ εἰδοποιόν. τῆς ἡδονῆς δ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειον τὸ εἶδος. δῆλον οὖν ὡς ἕτεραί τε ἂν εἶεν ἀλλήλων, καὶ τῶν ὅλων τι καὶ τελείων ἡ ἡδονή. δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖσθαι μὴ ἐν χρόνῳ, ἥδεσθαι δέ. τὸ γὰρ ἐν τῷ νῦν, ὅλον τι. ἐκ τούτων δὲ δῆλον, καὶ ὅτι οὐ καλῶς λέγουσι κίνησιν ἢ γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονήν. οὐ γὰρ πάντων ταῦτα λέγεται, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων· οὐδὲ γὰρ ὁράσεώς ἐστι γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος· οὐδὲ τούτων οὐδὲν κίνησις, οὐδὲ γένεσις· οὐδὲ δὴ ἡδονῆς· ὅλον γάρ τι. αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνεργούσης· τελείως δὲ τῆς εὖ διακειμένης πρὸς τὸ κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν κειμένων· τοιοῦτον γὰρ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ ἡ τελεία ἐνέργεια· αὐτὴν δὲ λέγειν ἐνεργεῖν, ἢ ἐν ᾧ ἐστί, μηδὲν διαφερέτω. καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια τοῦ ἄριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὐτήν. αὕτη δ' ἂν τελειοτάτη εἴη καὶ ἡδίστη. κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησίν ἐστιν ἡδονή· ὁμοίως δὲ καὶ

διανοίαν καὶ θεωρίαν. ἡδίστη δ' ἡ τελειοτάτη· τελειοτάτη δ' ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὐτήν. τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή. οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἥ τε ἡδονὴ τελειοῖ, καὶ τὸ αἰσθητόν τε καὶ ἡ αἴσθησις, σπουδαῖα ὄντα· ὥσπερ οὐδ' ἡ ὑγίεια καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἴτιά ἐστι τοῦ ὑγιαίνειν. καθ' ἑκάστην δ' αἴσθησιν ὅτι γίνεται ἡ ἡδονή, δῆλον. φαμὲν γὰρ ὁράματα καὶ ἀκούσματα εἶναι ἡδέα. δῆλον δὲ καὶ ὅτι μάλιστα, ἐπειδὰν ἥ τε αἴσθησις ᾖ κρατίστη, καὶ πρὸς τοιοῦτον ἐνεργῇ. τοιούτων δ' ὄντων τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ τοῦ αἰσθανομένου, ἀεὶ ἔσται ἡδονή, ὑπάρχοντός γε τοῦ ποιήσοντος καὶ τοῦ πεισομένου. τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή, οὐχ ὡς ἡ ἕξις ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ὡς ἐπιγινόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα. ἕως δ' οὖν ἂν ποτε τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν ᾖ οἷον δεῖ, καὶ τὸ κρῖνον ἢ θεωροῦν, ἔσται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή. ὁμοίων γὰρ ὄντων, καὶ πρὸς ἄλληλα τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων, τοῦ τε παθητικοῦ καὶ τοῦ ποιητικοῦ, ταὐτὸ πέφυκε γίνεσθαι. πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται; ἢ κάμνει; πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπεια ἀδυνατεῖ συνεχῶς ἐνεργεῖν. οὐ γίνεται οὖν οὐδ' ἡδονή· ἕπεται γὰρ τῇ ἐνεργείᾳ. ἔνια δὲ τέρπει καινὰ ὄντα, ὕστερον δ' οὐχ ὁμοίως διὰ ταῦτα. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια, καὶ διατεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες· μετέπειτα

intelligentia & contemplatione. iucundissima autem ea est quæ perfectissima: at perfectissima eius est, quod bene affectum est erga optimum eorum quæ sub ipsa sunt. actionem verò voluptas perficit. Non eodem tamē modo & voluptas perficit, & sensile & sensus, quæ bona sunt: quemadmodum neque sanitas & medicus simili modo in causa sunt vt sani simus. in vnoquoque autem sensu voluptatem fieri, perspicuum est. nam & visiones, & auditiones esse iucūdas dicimus. patet verò eas vel quàm maxime esse, cum & sensus præstātissimus sit, & ad tale quippiam agat. cum verò huiusmodi sint & quod sensile est & quod sentit, semper existet voluptas, modo adsit quod agat & quod patiatur. Perficit autem actionem voluptas, non vt habitus quidam qui inest, sed vt finis quispiam postea accedens, veluti venustas iis qui in flore ætatis sunt. quousque autem quod sub sensum cadit vel sub intelligentiam, fuerit quale esse debet, & quod iudicat, vel cōtemplatur, in actione erit voluptas. cum enim similia sunt, & inter se codē modo habent, & quod vt afficiatur, & quod vt efficiat idoneū est, idem fieri consueuit. Quomodo igitur nemo assidue lætatur. an defatigatur? omnia enim humana in assidua actione versari nequeunt. quocirca neque voluptas. actionem enim consequitur. Nonnulla tamen quæ noua sunt, oblectant: postea verò non simili modo, hanc ob causam: quia primūdeflexus est animus, in eorúmque actione intētus, quēadmodum in visu, qui inspiciūt: postea

verò non fit eiuſmodi actio, ſed neglecta. ideo etiam voluptas hebetatur. Appetere autem voluptatem quiſpiam exiſtimarit omnes, quia viuere omnes cupiunt. vita verò actio quædam eſt. Et in his vnuſquiſque & his agit, quæ vel maxime chara habet, vt muſicus auditu in modulationibus, diſcẽdi ſtudioſus mẽte in contemplationibus: atque ita ſinguli ex cæteris. voluptas verò actiones perficit: & viuere quoque ipſum, quod appetunt. merito igitur voluptatem etiam cõcupiſcũt. perficit enim cuique vitã, quę res eſt expetẽda. Vtrum vero vitam ob voluptatem expetamus, an voluptatem ob vitam, in præſentia omittatur. cõiuncta enim hæc inter ſe videntur, ac ſeparari non poſſe. nam & ſine actione non fit voluptas, actionémque omnem voluptas perficit.

5 Vnde differre etiam ſpecię videntur. quæ enim ſpecie diuerſa ſunt, à diuerſis perfici exiſtimamus. ita enim apparent & naturalia, & quæ ab arte efficiuntur, vt animalia, & arbores, pictura, ſtatuæ, domus, & vas. ſimili modo igitur diuerſas ſpecie actiones à ſpecie differẽtibus perfici. differũt autem mentis actiones ab iis quæ ſunt in ſenſibus, atque hæ inter ſeſe ſpecie: quare etiã quæ ipſas perficiunt voluptates. Patere autem hoc ex eo etiam poſſit, quòd voluptas quæque eſt actioni ei propè coniuncta, quam perficit. ſimul enim auget actionẽ propria voluptas. nam ſingula magis iudicant, exquirúntque qui cum voluptate

δ᾽ οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη. διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται. ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη τις ἂν ἅπαντας, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἅπαντες ἐφίενται· ἡ δὲ ζωὴ ἐνέργειά τίς ἐστι. καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ, ἃ καὶ μάλιστα ἀγαπᾷ, οἷον ὁ μὲν μουσικὸς τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη, ὁ δὲ φιλομαθὴς τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα. οὕτω δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστος. ἡ δὲ ἡδονὴ τελειοῖ τὰς ἐνεργείας, καὶ τὸ ζῆν δέ, οὗ ὀρέγονται. εὐλόγως οὖν καὶ τῆς ἡδονῆς ἐφίενται. τελειοῖ γὰρ ἑκάστῳ τὸ ζῆν αἱρετὸν ὄν. πότερον δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν τὸ ζῆν αἱρούμεθα, ἢ διὰ τὸ ζῆν τὴν ἡδονήν, ἀφείσθω ἐν τῷ παρόντι. συνεζεῦχθαι μὲν γὰρ ταῦτα φαίνεται, καὶ χωρισμὸν οὐ δέχεσθαι. ἄνευ τε γὰρ ἐνεργείας οὐ γίνεται ἡδονή· πᾶσάν τε ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν. τὰ γὰρ ἕτερα τῷ εἴδει, ὑφ᾽ ἑτέρων οἰόμεθα τελειοῦσθαι. οὕτω γὰρ φαίνεται καὶ τὰ φυσικά, καὶ τὰ ὑπὸ τέχνης, οἷον ζῷα, καὶ δένδρα, καὶ γραφή, καὶ ἀγάλματα, καὶ οἰκία, καὶ σκεῦος. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς διαφερούσας τῷ εἴδει ὑπὸ διαφερόντων τῷ εἴδει τελειοῦσθαι· διαφέρουσι δὲ αἱ τῆς διανοίας τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις, καὶ αὗται ἀλλήλων κατ᾽ εἶδος· καὶ αἱ τελειοῦσαι δὴ ἡδοναί. φανείη δ᾽ ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ συνῳκειῶσθαι τῶν ἡδονῶν ἑκάστην τῇ ἐνεργείᾳ, ἣν τελειοῖ. συναύξει γὰρ τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή. μᾶλλον γὰρ ἕκαστα κρίνουσι καὶ ἐξακριβοῦσιν οἱ μεθ᾽ ἡδονῆς

ἐνεργοῦντες· οἷον γεωμετρικοὶ γίνονται οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον· ὁμοίως δὲ καὶ φιλόμουσοι, καὶ φιλοικοδόμοι, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστοι, ἐπιδιδόασιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἔργον, χαίροντες αὐτῷ. συναύξουσι δὲ αἱ ἡδοναί· τὰ δὲ συναύξοντα, οἰκεῖα· τοῖς ἑτέροις δὲ τῷ εἴδει, καὶ τὰ οἰκεῖα ἕτερα τῷ εἴδει. ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτ' ἂν φανείη ἐκ τοῦ τὰς ἀφ' ἑτέρων ἡδονὰς ἐμποδίους ταῖς ἐνεργείαις εἶναι. οἱ γὰρ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι τοῖς λόγοις προσέχειν, ἐὰν κατακούσωσιν αὐλοῦντος, μᾶλλον χαίροντες αὐλητικῇ, τῆς παρούσης ἐνεργείας. ἡ κατὰ τὴν αὐλητικὴν οὖν ἡδονὴ, τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν φθείρει. ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν ἅμα περὶ δύο ἐνεργῇ. ἡ γὰρ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει· κἂν πολὺ διαφέρῃ κατὰ τὴν ἡδονὴν, μᾶλλον, ὥστε μηδὲ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑτέραν. διὸ χαίροντες ὁτῳοῦν σφόδρα, οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον. καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, ἄλλοις ἠρέμα ἀρεσκόμενοι, οἷον καὶ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τραγηματίζοντες, ὅταν φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσιν. ἐπεὶ δ' ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ ἐξακριβοῖ τὰς ἐνεργείας, καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ, αἱ δ' ἀλλότριαι λυμαίνονται, δῆλον ὡς πολὺ διεστᾶσι. σχεδὸν γὰρ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναὶ ποιοῦσιν ὅπερ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι. φθείρουσι γὰρ τὰς ἐνεργείας αἱ οἰκεῖαι λῦπαι, οἷον εἴ τῳ τὸ γράφειν ἀηδὲς καὶ ἐπίλυπον, ἢ τὸ λογίζεσθαι, ὁ μὲν οὐ γράφει, ὁ δὲ οὐ λογίζεται, λυπηρᾶς οὔσης

agũt: vt geometrici euadũt, qui geometriã tractare gaudent, & singula magis intelligũt. simili etiã modo musicæ studiosi, & ædificandi, & cæteri alij, in suo quisq; opere proficiũt, dum eo gaudẽt. voluptates ergo vnà amplificantur. quæ verò vnà amplificatur, sunt propria. quę autem diuersis specie sunt propria, inter se quoq; specie diuersa sunt. Magis prætereà inde hoc pateat, quòd voluptates à diuersis sunt actionibus impedimento. studiosi enim tibiarum orationibus attendere nequeunt, si tibia canentem quempiam audiuerint, tibiæ cantu magis gaudentes, quàm præsente actione. voluptas igitur ex tibię cantu actionem orationis corrumpit. in cæteris quoque pariter id contingit, cum duobus agendis occupatur quispiam. quæ enim est iucundior, alteram extrudit: atque si in voluptate multum excelluerit, magis, adeo vt in altera nihil agat. Atque idcirco aliqua re vehementer gaudentes, aliud quid non admodũ agimus: & alia facimus, aliis leuiter nos oblectantes, vt & in theatris qui bellaria esitãt, cum mali sunt concertatores, tum maximè id faciunt. Quoniam autem propria voluptas accuratè absoluit actiones, diuturnioresque & meliores reddit, alienę verò labefactant, longe eas inter se distare manifestũ est. Ferè enim alienę voluptates id faciunt quod proprij dolores. proprij enim dolores actiones corrumpũt: vt si alicui scribere iniucundum est & molestum, vel ratiocinari, is non scribit, neque ratiocinatur, dolorem afferente

actione. Contingit igitur in actionibus contrarium ex propriis voluptatibus & doloribus. propriæ autem sunt, quæ in actione per se existunt: alienas verò voluptates dictū est simile quid efficere quod dolor. corrūpunt enim, veruntamen non simili modo. At vero cum differant actiones probitate & prauitate, & aliæ ex ipsis expetendæ sint, aliæ fugiendæ, aliæ neutræ, simili modo voluptates etiam sese habēt: in vnaquaque enim actione propria voluptas est. ac quæ probæ quidem propria est, honesta: quæ prauæ, improba. nam & cupiditates honestorum, laudabiles: turpium vituperabiles sunt. propius autē actionibus coniunctæ sunt voluptates quę in ipsis existūt, quàm appetitiones. hæ enim distinctæ sunt, & temporibus & natura: illæ adeo annexæ actionibus sunt, adeóque ab ipsis indistinctæ, vt an idem cum voluptate actio sit, ambiguū sit. Neque tamen videtur voluptas esse intelligentia, neque sensus (est enim absurdum) sed quia non separantur, esse idem quibusdam videntur. sicut igitur actiones diuersæ sunt, ita quoque voluptates. Visus autem à tactu puritate differt, & auditus & olfactus à gustatu. simili modo quoque differūt voluptates, atque ex his illæ quæ in intelligentia versantur, & vtræque à se mutuo. Videtur verò esse vnicuique animali propria voluptas, quemadmodum etiam opus. ea enim est quæ in actione est. ac in vnoquoque consideranti ita esse apparebit, equi siquidem, & canis, & hominis voluptas diuersa est. Quemadmo-

τῆς ἐνεργείας. συμβαίνει δὴ περὶ τὰς ἐνεργείας τοὐναντίον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τε καὶ λυπῶν· οἰκεῖαι δ' εἰσὶν, αἱ ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ καθ' αὑτὴν γινόμεναι· αἱ δ' ἀλλότριαι ἡδοναὶ, εἴρηται ὅτι παραπλήσιόν τι τῇ λύπῃ ποιοῦσι. φθείρουσι γὰρ, πλὴν οὐχ ὁμοίως. διαφερουσῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ τῶν μὲν αἱρετῶν οὐσῶν, τῶν δὲ φευκτῶν, τῶν δὲ οὐδετέρων, ὁμοίως ἔχουσι καὶ αἱ ἡδοναί. καθ' ἑκάστην γὰρ ἐνέργειαν οἰκεία ἡδονή ἐστιν. ἡ μὲν οὖν τῇ σπουδαίᾳ οἰκεία, ἐπιεικής· ἡ δὲ τῇ φαύλῃ, μοχθηρά. καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν μὲν καλῶν, ἐπαινεταί· τῶν δ' αἰσχρῶν, ψεκταί. οἰκειότεραι δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἐν αὐταῖς ἡδοναὶ, τῶν ὀρέξεων. αἱ μὲν γὰρ διωρισμέναι εἰσὶ καὶ τοῖς χρόνοις καὶ τῇ φύσει· αἱ δὲ σύνεγγυς ταῖς ἐνεργείαις, καὶ ἀδιόριστοι οὕτως, ὥστ' ἔχειν ἀμφισβήτησιν, εἰ ταὐτόν ἐστιν ἡ ἐνέργεια τῇ ἡδονῇ. οὐ μὴν ἔοικέ γε ἡ ἡδονὴ διάνοια εἶναι, οὐδ' αἴσθησις. ἄτοπον γάρ. ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ χωρίζεσθαι, φαίνεται ταὐτόν τισιν. ὥσπερ οὖν αἱ ἐνέργειαι ἕτεραι, καὶ αἱ ἡδοναί. διαφέρει δὲ ἡ ὄψις ἁφῆς καθαρειότητι, καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις γεύσεως. ὁμοίως δὴ διαφέρουσι καὶ αἱ ἡδοναὶ, καὶ τούτων αἱ περὶ τὴν διάνοιαν, καὶ ἑκάτεραι ἀλλήλων. δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζῴῳ καὶ ἡδονὴ οἰκεία, ὥσπερ καὶ ἔργον. ἡ γὰρ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. καὶ ἐφ' ἑκάστῳ δὲ θεωροῦντι, τοῦτ' ἂν φανείη. ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονὴ καὶ κυνὸς καὶ ἀνθρώπου, κα-

καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, ὄνους σύρματ' ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν. ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. αἱ μὲν οὖν τῶν ἑτέρων τῷ εἴδει, διαφέρουσιν εἴδει· τὰς δὲ τῶν αὐτῶν, ἀδιαφόρους εὔλογον εἶναι. διαλλάττουσι δ' οὐ μικρὸν ἐπί γε τῶν ἀνθρώπων. τὰ γὰρ αὐτὰ, τοὺς μὲν λυπεῖ, τοὺς δὲ τέρπει· καὶ τοῖς μὲν λυπηρὰ καὶ μισητά ἐστι, τοῖς δὲ ἡδέα καὶ φιλητά. καὶ ἐπὶ γλυκέων δὲ τοῦτο συμβαίνει. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ τῷ πυρέττοντι δοκεῖ, καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὸν εἶναι τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ εὐεκτικῷ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρων τοῦτο συμβαίνει. δοκεῖ δ' ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἶναι τὸ φαινόμενον τῷ σπουδαίῳ. εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, καὶ ἔστιν ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ ἀγαθὸς, ᾗ τοιοῦτος, καὶ ἡδοναὶ εἶεν ἂν αἱ τούτῳ φαινόμεναι· καὶ ἡδέα, οἷς οὗτος χαίρει. τὰ δὲ τούτῳ δυσχερῆ, εἴ τῳ φαίνεται ἡδέα, οὐδὲν θαυμαστόν. πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λῦμαι ἀνθρώπων γίνονται· ἡδέα δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τούτοις, καὶ οὕτω διακειμένοις. τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρὰς, δῆλον ὡς οὐ φατέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις· τῶν δ' ἐπιεικῶν δοκουσῶν εἶναι, ποίαν ἢ τίνα φατέον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι; ἢ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δῆλον; ταύταις γὰρ ἕπονται αἱ ἡδοναί. εἴτ' οὖν μία ἐστὶν, εἴτε πλείους αἱ τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρὸς αἱ ταύτας τελειοῦσαι ἡδοναὶ, κυρίως λέγοιντ' ἂν ἀνθρώπου ἡδοναὶ εἶναι· αἱ δὲ λοιπαὶ, δευτέρως καὶ πολλοστῶς, ὥσπερ αἱ ἐνέργειαι.

dū Heraclîtus inquit, aſinum ſtramenta magis quàm aurū eſſe electurū. nā aſinis pabulū auro iucundius eſt. Ac eæ quidem quæ ſunt ſpecie diuerſorū, ſpecie differunt: quæ ſunt eorundem, indifferentes eſſe rationi conſentaneum eſt. in hominibus tamen non parum variāt. eadem enim alios offendunt, alios oblectant, ac quibuſdam moleſta & odioſa, quibuſdam iucunda & amabilia ſunt. in dulcibus quoque id euenit. nam non eadem febricitāti videntur, & ſano: neque calidum quippiam eſſe imbecillo, & ei qui bona habitudine ſit. ſimiliter verò in aliis etiam id contingit. Videtur autē in omnibus huiuſmodi id eſſe quod probo viro apparet. Quòd ſi hoc rectè dicitur, quemadmodum videtur, & eſt vniuſcuiuſque menſura virtus, & vir bonus, quatenus eſt talis, voluptates quoque fuerint quæ huic videntur: & iucunda quibus is oblectatur: quæ verò huic ſunt moleſta, ſi cui videntur iucunda, nihil mirum. multæ enim corruptelæ hominum, & labes exiſtūt. non ſunt tamen iucūda, ſed his, atque ſic affectis. Eas igitur quæ ſine dubio turpes ſunt, conſtat non eſſe dicendas voluptates, niſi corruptis: ex iis vero quæ eſſe honeſtæ videntur, qualis aut quænam eſſe hominis dicenda eſt? an ex actionibus patet? harū enim voluptates comites ſunt. ſiue igitur vna eſt, ſiue plures perfecti & beati viri, quæ voluptates has perficiunt, præcipue hominis voluptates eſſe dicantur: reliquæ autem, ſecundo loco, & multeſimo, vt actiones.

6 Cum dicta autem sint ea, quæ ad virtutes, & amicitias, & voluptates spectāt, reliquum est, vt de beatitudine adumbratione quadam differamus, quoniam finem eam humanarum rerum esse statuimus. Si igitur antedicta repetamus, concisior fuerit oratio. Diximus autem eam non esse habitum. etenim in eo inesset, qui per totā vitam dormiret, plantæ vitam degens, maximísque infortuniis afflictatus. Quòd si hæc non placēt, sed magis in actione quadam ponenda est, sicut in superioribus est dictum: ex actionibus autem aliæ sunt necessariæ, & ob alia expetendæ, aliæ per se: patet beatitudinem ex iis quæ per se, & non ob aliud sunt expetendæ, aliquam esse statuendam. beatitudo enim nullius rei indiga est, sed se ipsa contenta est. Per se autem sunt expetendæ, à quibus nihil præter actionem requiritur. cuiusmodi esse actiones ex virtute videntur. bona enim & honesta agere, ex iis est quæ per se expetuntur: quin etiam ex lusionibus quæ iucundæ sunt. nam non ob aliud ipsas deligunt. damnum enim ex ipsis potius quàm vtilitatē, consequuntur, cū corpora & fortunas negligant. Confugiunt autem ad huiusmodi oblectamēta plerique eorum qui beati habentur. vnde apud tyrannos in existimatione sunt, qui in oblectationibus eiusmodi sunt vrbani. nam in iis quæ illi appetunt, sese præbent iucundos. indigent autem talibus. Ac videntur quidē hæc ad beatitudinē pertinere: propterea quòd qui potestatibus præditi sunt, his vacant. sed

Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ τὰς ἀρετάς τε καὶ φιλίας καὶ ἡδονάς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐπειδὴ τέλος αὐτὴν τίθεμεν τῶν ἀνθρωπίνων. ἀναλαβοῦσι δὴ τὰ προειρημένα, συντομώτερος ἂν εἴη ὁ λόγος. εἴπομεν δ', ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις. καὶ γὰρ τῷ καθεύδοντι διὰ βίου ὑπάρχοι ἄν, φυτοῦ ζῶντι βίον, καὶ τῷ δυστυχοῦντι τὰ μέγιστα. εἰ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐνέργειάν τινα θετέον, καθάπερ ἐν τοῖς προτέροις εἴρηται· τῶν δ' ἐνεργειῶν, αἳ μέν εἰσιν ἀναγκαῖαι καὶ δι' ἕτερα αἱρεταί, αἳ δὲ καθ' αὑτάς. δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν τῶν καθ' αὑτὰς αἱρετῶν τινὰ θετέον, καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο. οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' αὐτάρκης. καθ' αὑτὰς δ' εἰσὶν αἱρεταί, ἀφ' ὧν μηδὲν ἐπιζητεῖται παρὰ τὴν ἐνέργειαν. τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. τὰ γὰρ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν, τῶν δι' αὑτὰ αἱρετῶν. καὶ τῶν παιδιῶν δὲ αἱ ἡδεῖαι· οὐ γὰρ δι' ἕτερα αὐτὰς αἱροῦνται. βλάπτονται γὰρ ἀπ' αὐτῶν μᾶλλον ἢ ὠφελοῦνται, ἀμελοῦντες τῶν σωμάτων καὶ τῆς κτήσεως. καταφεύγουσι δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τῶν εὐδαιμονιζομένων οἱ πολλοί. διὸ παρὰ τοῖς τυράννοις εὐδοκιμοῦσιν, οἱ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐτράπελοι. ὧν γὰρ ἐφίενται, ἐν τούτοις παρέχουσι σφᾶς αὐτοὺς ἡδεῖς· δέονται δὲ τοιούτων. δοκεῖ μὲν οὖν εὐδαιμονικὰ ταῦτα εἶναι, διὰ τὸ τοὺς ἐν ταῖς δυναστείαις ἐν τούτοις ἀποσχολάζειν. οὐ-

δεῖ δ' ἴσως σημεῖον οἱ τοιοῦτοι εἶναι. οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετή, οὐδ' ὁ νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι. οὐδ' εἰ ἄγευστοι οὗτοι ὄντες ἡδονῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἐλευθερίου, ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσι· διὰ τοῦτο ταύτας οἰητέον αἱρετωτέρας εἶναι. καὶ γὰρ οἱ παῖδες τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα κράτιστα οἴονται εἶναι. εὔλογον δή, ὥσπερ παισὶ καὶ ἀνδράσιν ἕτερα φαίνεται τίμια, οὕτω καὶ φαύλοις καὶ ἐπιεικέσι. καθάπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, καὶ τίμια καὶ ἡδέα ἐστὶ τὰ τῷ σπουδαίῳ τοιαῦτα ὄντα· ἑκάστῳ δ' ἡ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕξιν, αἱρετωτάτη ἐνέργεια· καὶ τῷ σπουδαίῳ δ' ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν. οὐκ ἐν παιδιᾷ ἄρα ἡ εὐδαιμονία. καὶ γὰρ ἄτοπον τὸ τέλος εἶναι παιδιάν, καὶ πραγματεύεσθαι καὶ κακοπαθεῖν τὸν βίον ἅπαντα τοῦ παίζειν χάριν. ἅπαντα γάρ, ὡς εἰπεῖν, ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα, πλὴν τῆς εὐδαιμονίας. τέλος γὰρ αὕτη. σπουδάζειν δὲ καὶ πονεῖν παιδιᾶς χάριν, ἠλίθιον φαίνεται καὶ λίαν παιδικόν. παίζειν δ' ὅπως σπουδάζῃ, κατ' Ἀνάχαρσιν, ὀρθῶς ἔχειν δοκεῖ. ἀναπαύσει γὰρ ἔοικεν ἡ παιδιά. ἀδυνατοῦντες δὲ συνεχῶς πονεῖν, ἀναπαύσεως δέονται. οὐ δὴ τέλος ἡ ἀνάπαυσις. γίνεται γὰρ ἕνεκα τῆς ἐνεργείας. δοκεῖ δ' ὁ εὐδαίμων βίος κατ' ἀρετὴν εἶναι· οὗτος δὲ μετὰ σπουδῆς, ἀλλ' οὐκ ἐν παιδιᾷ. βελτίω τε λέγομεν τὰ σπουδαῖα, τῶν γελοίων καὶ μετὰ παιδιᾶς· καὶ τοῦ βελτίονος ἀεὶ καὶ μορίου, καὶ ἀνθρώπου σπουδαιοτέραν τὴν ἐνέργειαν· ἡ δὲ τοῦ βελτίονος, κρείττων καὶ εὐδαιμονικωτέρα ἤδη. ἀπολαύσειέ τ' ἂν τῶν σωματικῶν

nullo fortaſſe argumento tales ſunt. non enim in dominando virtus eſt, neque intelligẽtia, ex quibus honeſtæ actiones exiſtunt. Neque ſi iſti, quia liquidam & liberam voluptatẽ guſtare non poſſunt, ad corporeas confugiunt: propterea has magis eſſe expetendas exiſtimandum eſt. nam & pueri quæ apud ſe in precio ſunt, præſtantiſsima eſſe opinantur. Cõſentaneum igitur eſt, ſicut pueris & viris alia precioſa videntur, ita quoque prauis & bonis. quemadmodum ergo ſæpe dictum eſt, ea ſunt & precioſa & iucunda, quæ probo viro huiuſmodi ſunt: cuique verò quæ ſuo habitui congruit, maxime expetenda eſt actio: probo autem viro, quæ virtuti. Non eſt igitur in luſu beatitudo. etenim abſurdum eſt luſum eſſe finem, & negociari, & mala perpeti tota vita ludendi cauſa. nam omnia, prope dixerim, alterius cauſa expetimus, præter beatitudinem. finis enim ipſa eſt. ſerio autem agere & laborare luſionis cauſa, ſtultum planè ac valde puerile videtur. Ludere autem vt ſerio agas, ex Anacharſidis ſententia, videtur rectè habere. nam luſus requiei ſimilis eſt. & cum nequeant aſsiduè laborare, requie indigẽt. non eſt igitur finis requies. actionis enim cauſa exercetur. videtur verò beata vita ex virtute eſſe: hæc autẽ ſeria eſt, non in luſu. Melioráque ſeria dicimus, quàm ridicula, & cum luſu: ac melioris ſemper & partis, & hominis actionem eſſe magis ſeriam. quę verò melioris eſt, præſtantior eſt ad beatitudinémque iam accommodatior. Fruatur etiã corporeis

voluptatibus quilibet ac mancipium, non minus quàm optimus quisque. beatitudinē autem nemo mancipio impertitur, nisi vitam quoque. non enim in talibus oblectamentis beatitudo consistit, sed in actionibus ex virtute, quemadmodum etiam dictum est prius.

7 Si verò beatitudo est ex virtute actio, consentaneum est eam ex illa esse quæ præstantissima est: hæc autem eius fuerit quod est optimum. Siue igitur id intelligētia est, siue aliud quippiam, quod sanè natura videatur imperare & præesse, notitiámque habere de honestis & diuinis rebus: siue diuinum quiddam etiam ipsum sit, siue ex iis quę in nobis sunt, diuinissimum: huius actio ex propria virtute perfecta, beatitudo fuerit: quam dictum est in contemplando positam esse. Consentiens verò hoc esse videatur, tum cum superioribus, tum cum veritate. nam & præstantissima est hæc actio. etenim intelligentia quoque ex iis quę in nobis sunt, & ex iis quę in cognitionem cadunt, in quibus intelligentia versatur. Et præterea assiduissima. nam & contemplari assiduè magis, quàm agere quiduis possumus: & existimamus oportere voluptatem cum beatitudine esse admistam. iucundissima autem ex virtutis actionibus ea proculdubio est, quæ ex sapientia fit. Sapientia ergo videtur mirabiles voluptates habere puritate & stabilitate. Consentaneum autem est scientibus quàm quærentibus iucundiorē vitæ traductionē esse. ac quæ dicitur seipsa contenta abundantia, in contēplando maximè versetur. Nā eorum quidem quæ ad viuendum necessaria

ἡδονῶν ὁ τυχὼν καὶ ἀνδράποδον, οὐχ ἧττον τοῦ ἀρίστου. εὐδαιμονίας δ' οὐδεὶς ἀνδραπόδῳ μεταδίδωσι, εἰ μὴ καὶ βίου. οὐ γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον κατὰ τὴν κρατίστην· αὕτη δ' εἴη τοῦ ἀρίστου. εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο, εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι, καὶ ἔννοιαν ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θείων· εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτό, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον· ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία. ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητική, εἴρηται. ὁμολογούμενον δὲ τοῦτ' ἂν δόξειεν εἶναι καὶ τοῖς πρότερον, καὶ τῷ ἀληθεῖ. κρατίστη τε γὰρ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια. γὰρ ὁ νοῦς τῶν ἐν ἡμῖν καὶ τῶν γνωστῶν, περὶ ἃ ὁ νοῦς. ἔτι δὲ συνεχεστάτη. θεωρεῖν τε γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ πράττειν ὁτιοῦν. οἰόμεθά τε δεῖν ἡδονὴν παραμεμῖχθαι τῇ εὐδαιμονίᾳ. ἡδίστη δὲ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν, ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί. δοκεῖ γοῦν ἡ σοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαριότητι καὶ τῷ βεβαίῳ. εὔλογον δὲ τοῖς εἰδόσι τῶν ζητούντων ἡδίω τὴν ἀγωγὴν εἶναι. ἥ τε λεγομένη αὐτάρκεια, περὶ τὴν θεωρητικὴν μάλιστ' ἂν εἴη. τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγ-

καίων, καὶ σοφὸς, καὶ δίκαιος, καὶ οἱ λοιποὶ δέονται· τοῖς δὲ τοιούτοις ἱκανῶς κεχορηγημένων, ὁ μὲν δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει, καὶ μεθ' ὧν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος· ὁ δὲ σοφὸς καὶ καθ' αὑτὸν ὢν, δύναται θεωρεῖν· καὶ ὅσῳ ἂν σοφὸς ᾖ μᾶλλον. βέλτιον δ' ἴσως, συνεργοὺς ἔχων· ἀλλ' ὅμως αὐταρκέστατος. δόξειε δ' ἂν αὐτὴ μόνη δι' αὑτὴν ἀγαπᾶσθαι. οὐδὲν γὰρ ἀπ' αὐτῆς γίνεται, παρὰ τὸ θεωρῆσαι. ἀπὸ δὲ τῶν πρακτικῶν, ἢ πλεῖον, ἢ ἔλαττον, περιποιούμεθα παρὰ τὴν πρᾶξιν. δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ σχολῇ εἶναι. ἀσχολούμεθα γὰρ, ἵνα σχολάζωμεν, καὶ πολεμοῦμεν, ἵνα εἰρήνην ἄγωμεν. τῶν μὲν οὖν πρακτικῶν ἀρετῶν, ἐν τοῖς πολιτικοῖς, ἢ τοῖς πολεμικοῖς αἱ ἐνέργειαι. αἱ δὲ περὶ ταῦτα πράξεις, δοκοῦσιν ἄσχολοι εἶναι. αἱ μὲν οὖν πολεμικαὶ καὶ παντελῶς. οὐδεὶς γὰρ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν, τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα, οὐδὲ παρασκευάζει πόλεμον. δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο. ἔστι δὲ καὶ ἡ τοῦ πολιτικοῦ ἄσχολος, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι, περιποιουμένη δυναστείας καὶ τιμάς. ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν αὑτῷ, καὶ τοῖς πολίταις, ἑτέραν οὖσαν τῆς πολιτικῆς, ἣν καὶ ζητοῦμεν· δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν. εἰ δὴ τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ κάλλει καὶ μεγέθει προέχουσιν, αὗται δὲ ἄσχολοι, καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται,

cessaria sunt, & sapiens, & iustus, & cæteri indigent. huiusmodi tamen hominibus cum abunde res suppetunt, iustus iis indiget erga quos, & quibuscum iusta agat: temperans etiam simili modo, & fortis, & cæteri singuli: sapiens vero etiam si per seipsum sit, contemplari potest, atque quo sapientior fuerit. Melius quidem fortasse, si adiutores habeat: tamen se ipso maximè cõtentus est. Sola præterea ipsa per seipsam amari videatur. nihil enim ex ea euenit, præterquam quòd contemplatus fuerit. ex agendis autem rebus aut plus, aut minus præter actionem nobis vendicamus. Videtur item beatitudo in ocio esse. negociamur enim, vt ociemur: & bellum gerimus, vt pacem agitemus. Atque virtutũ quidem quæ in agendo versantur, in ciuilibus, vel bellicis rebus actiones consistunt, quæ verò in iis versantur actiones, negociosæ videntur. Bellicæ sanè etiam omnino. nemo enim bellum expetit, bellandi causa, neque apparatum bellicum. videatur enim sanguinarius quidam esse, si amicos ea causa sibi hostes fecerit, vt pugnæ & cędes oriantur. Ciuilis quoque actio negociosa est, & pręter ipsam etiã ciuitatis administrationẽ, potestates & honores sibi vendicãs: aut certe beatitudinẽ sibi atq; ciuibus, quæ diuersa est à ciuili, quam etiã quærimus: cõstat quod vt diuersam. Si igitur ex actionibus quę virtutibus congruũt, bellicæ & ciuiles pulchritudine & magnitudine excellunt: atque hæ negociosæ sunt, finémque quendam appetunt,

tollunt. nam qui vituperat voluptatem, si quando appetere videatur, declinare ad ipsam videtur, quasi non omnis voluptas eiusmodi sit. non est enim multitudinis distinguere. Videntur igitur veri sermones non solùm ad cognoscendum vtilissimi esse, sed ad vitã quoque. cùm enim factis consentanei sunt, creduntur: itaque cohortantur eos qui intelligunt, vt viuant ex ipsis. Sed de rebus huiusmodi satis: ea nunc quæ de voluptate dicta sunt, persequamur.

2 Ac Eudoxus quidem voluptatem id quod est bonum existimabat esse, propterea quòd omnia videbat eam appetere, & prædita ratione, & carentia: atque in omnibus esse quod est expetendum probum: & quod maxime, præstãtissimum. quòd autẽ ad idẽ omnia ferantur, quòd omnibus sit optimum indicare. vnumquodque enim quod sibi bonum sit inuenire, perinde vt alimentum. quod igitur omnibus bonum sit, quódque omnia appetant, id bonũ esse. Cuius sanè sermones ob morum virtutem magis quàm propter seipsos credebantur: insigniter enim temperans esse videbatur. non itaque vt amicus voluptatis putabatur hæc dicere, sed quia ita re vera esset. Nec minus autem ex contrario perspicuum esse existimabat. dolorem enim per se omnibus fugiendum esse: contrarium autem simili modo, expetendum. Maxime autem esse expetendum, quod non ob aliud, neque alterius causa expeteremus. huiusmodi verò ex confesso voluptatem esse. neminem enim rogare, cuius

ταγελῶσιν. ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονήν, ὀφθείς ποτε ἐφιέμενος, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτήν, ὡς οὐ τοιαύτην οὖσαν ἅπασαν. τὸ διορίζειν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν. ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς τῶν λόγων, οὐ μόνον πρὸς τὸ εἰδέναι χρησιμώτατοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον. συνῳδοὶ γὰρ ὄντες τοῖς ἔργοις, πιστεύονται· διὸ προτρέπονται τοὺς ξυνιέντας ζῆν κατ' αὐτούς. τῶν μὲν οὖν τοιούτων ἅλις· τὰ δὲ εἰρημένα περὶ τῆς ἡδονῆς, ἐπέλθωμεν.

Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν τἀγαθὸν ᾤετο εἶναι, διὰ τὸ πάνθ' ὁρᾶν ἐφιέμενα αὐτῆς, καὶ ἔλλογα καὶ ἄλογα. ἐν πᾶσι δ' εἶναι τὸ αἱρετὸν ἐπιεικές, καὶ τὸ μάλιστα, κράτιστον· τὸ δὲ πάντ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ φέρεσθαι, ὡς πᾶσιν ἄριστον μηνύειν. ἕκαστον γὰρ τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν εὑρίσκειν, ὥσπερ καὶ τροφήν. τὸ δὲ πᾶσιν ἀγαθόν, καὶ οὗ πάντ' ἐφίεται, τἀγαθὸν εἶναι. ἐπιστεύοντο δ' οἱ λόγοι διὰ τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι' αὐτούς· διαφερόντως γὰρ ἐδόκει σώφρων εἶναι. οὐ δὴ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλ' οὕτως ἔχειν κατ' ἀλήθειαν. οὐχ ἧττον δ' ᾤετο εἶναι φανερὸν ἐκ τοῦ ἐναντίου. τὴν γὰρ λύπην καθ' αὐτὸ πᾶσι φευκτὸν εἶναι. ὁμοίως δὲ τὸ ἐναντίον, αἱρετόν. μάλιστα δὲ εἶναι αἱρετόν, ὃ μὴ δι' ἕτερον, μηδ' ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα. τοιοῦτον δ' ὁμολογουμένως εἶναι τὴν ἡδονήν. οὐδένα γὰρ ἐπερωτᾶν, τίνος

ἕνεκα ἥδεται, ὡς καθ' αὑτὴν οὖσαν αἱρετὴν τὴν ἡδονήν. προστιθεμένην τε ὁτῳοῦν τῶν ἀγαθῶν, αἱρετώτερον ποιεῖν· οἷον τῷ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν· καὶ αὔξεσθαι δὴ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ ἑαυτῷ. ἔοικε δὴ οὗτός γε ὁ λόγος τῶν ἀγαθῶν αὐτὴν ἀποφαίνειν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἑτέρου. πᾶν γὰρ μεθ' ἑτέρου ἀγαθοῦ αἱρετώτερον, ἢ μονούμενον. τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ τἀγαθόν. αἱρετώτερον γὰρ εἶναι μετὰ φρονήσεως τὸν ἡδὺν βίον, ἢ χωρίς· εἰ δὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν· οὐδενὸς γὰρ προστεθέντος αὐτὸ τἀγαθὸν αἱρετώτερον γίνεσθαι. δῆλον δ' ὡς οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τἀγαθὸν ἂν εἴη, ὃ μετά τινος τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν αἱρετώτερον γίνεται. τί οὖν ἐστὶ τοιοῦτον οὗ καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν· τοιοῦτον γὰρ ἐπιζητεῖται. οἱ δ' ἐνιστάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν οὗ πάντ' ἐφίεται, μὴ οὐθὲν λέγωσιν. ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ, τοῦτο εἶναί φαμεν. ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν, οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ. εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα ὠρέγετο αὐτῶν, ἦν ἄν τι τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς λέγοιεν ἄν τι. ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς φαύλοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν κρεῖττον ἢ καθ' αὑτά, ὃ ἐφίεται τοῦ οἰκείου ἀγαθοῦ. οὐκ ἔοικε δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐναντίου καλῶς λέγεσθαι. οὐ γάρ φασιν, εἰ ἡ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. ἀντικεῖσθαι γὰρ κακὸν κακῷ, καὶ ἄμφω τῷ

gratia lætetur, vt expetēda per ſe ipſa voluptas ſit. Quæ etiā cuiuis ex bonis adiuncta, expetēdum magis faciat: vt iuſte agēdo, & tēperāter: igitur & augeri bonũ ipſum ſe ipſo. Atque hæc quidē ratio videtur in bonis ipſam oſtendere, ac nihilo magis quàm aliud quippiam. cum altero enim bono quiduis magis expetendum, quàm ſi ſolum ſit. Atque huiuſmodi ſanè ratione Plato quoque reuincit, voluptatem non eſſe id quod bonum eſt. magis enim expetendam eſſe cum prudentia iucundam vitam, quàm ſeorſum. quòd ſi miſtum eſt præſtantius, voluptatem non eſſe id quod bonum ſit. nam nulla re ipſi adiũcta, magis expetendum bonum effici. Perſpicuum autē eſt neque aliud quicquam quod bonum ſit eſſe poſſe, quod cum alio ex iis quæ per ſe ſunt bona, magis expetendum fit. quodnam igitur eſt eiuſmodi, cuius etiam nos participes ſumus? tale enim eſt quod inquiritur. Nã qui intercedunt, vt ne id bonũ ſit, quod omnes appetunt, nequicquam dixerint. quod enim omnibus videtur, id eſſe affirmamus. qui vero hanc probationem refellit, non valde probabiliora dicturus eſt. nam ſi amentia hæc appeterent, eſſet ſanè aliquid quod dicitur: at ſi etiã ea quæ prudentia ſunt, quomodo dicere aliquid poſſunt? Fortaſſe verò in prauis quoque naturale quoddam bonum eſt præſtantius quàm ipſa per ſe ſint, quod proprium bonum appetit. Sed neque de contrario recte eſſe dictũ videtur. nõ enim inquiũt, ſi dolor eſt malũ, voluptatē eſſe bonũ. nam aduerſari malũ malo, & vtraque ei quod

πάσῃ γὰρ οἰκεῖον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής. καὶ εἰ μὴ καθ' αὑτήν, οἷον ἡ τοῦ κόσμου, πρὸς ἄλλο· τῇ δ' ἡδονῇ τούτων οὐδέτερον ὑπάρχει. ἡσθῆναι μὲν γάρ ἐστι ταχέως, ὥσπερ ὀργισθῆναι· ἥδεσθαι δ' οὔ· οὐδὲ πρὸς ἕτερον. βαδίζειν δὲ καὶ αὔξεσθαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. μεταβάλλειν μὲν οὖν εἰς τὴν ἡδονὴν ταχέως καὶ βραδέως ἔστιν, ἐνεργεῖν δὲ κατ' αὐτὴν ταχέως, οὐκ ἔστι· λέγω δὲ ἥδεσθαι. γένεσίς τε πῶς ἂν εἴη; δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ τυχόντος τὸ τυχὸν γίνεσθαι, ἀλλ' ἐξ οὗ γίνεται, εἰς τοῦτο διαλύεσθαι· καὶ οὗ γένεσις ἡδονή, τούτου ἡ λύπη φθορά. καὶ λέγουσι δὲ τὴν λύπην, ἔνδειαν εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν· τὴν δ' ἡδονήν, ἀναπλήρωσιν. ταῦτα δὲ σωματικά ἐστι πάθη. εἰ δή ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις ἡδονή, ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις τοῦτ' ἂν καὶ ἥδοιτο· τὸ σῶμα ἄρα. οὐ δοκεῖ δέ· οὐκ ἔστιν ἄρα ἀναπλήρωσις, ἡ ἡδονή. ἀλλὰ γινομένης μὲν ἀναπληρώσεως, ἥδοιτο ἄν τις, καὶ τεμνόμενος λυποῖτο. ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ γεγενῆσθαι ἐκ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν. ἐνδεεῖς γὰρ γενομένους, καὶ προλυπηθέντας, ἥδεσθαι τῇ ἀναπληρώσει. τοῦτο δ' οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς. ἄλυποι γάρ εἰσιν αἵ τε μαθηματικαί, καὶ τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις, αἱ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, καὶ ἀκροάματα δὲ καὶ ὁράματα, πολλαὶ δὲ καὶ μνῆμαι καὶ ἐλπίδες. τίνος οὖν αὗται γενέσεις ἔσονται; οὐδενὸς γὰρ ἔνδεια γεγένηται, οὗ γένοιτ' ἂν ἀναπλήρωσις. πρὸς δὲ τοὺς προφέροντας τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡδονῶν,

motioni enim omni ꝓpria esse videtur tarditas & celeritas: & si nō per se ipsam, vt quod mūdi est aliūs cōparatione voluptati vero neutra harum inest. licet enim vt quis lętatus sit cito, sicut & iratus sit: vt autem lætetur minime: neque alterius collatione: vt ambulet vero & crescat, atque omnia huiusmodi, licet. Ac mutari quidē in voluptatē cito & tarde licet: agere verò ex ipsa cito, id est lętari, non licet. Quóq; pacto esse procreatio potest? nō enim ex quolibet quodlibet creari videtur, sed ex quo creatur, in illud dissolui: & cuius procreatio est voluptas, dolor eius interitus erit. Dicunt itē dolorem indigentiam eius esse quod secundum naturam est: voluptatem verò, repletionem. at hęc corporis sunt affectiones. si igitur eius quod est secūdum naturam repletio voluptas est, illud in quo repletio fit, id fuerit quod lætetur. corpus igitur. sed non videtur: voluptas igitur repletio non est. Sed dum fit repletio, lætetur quispiā, dum secatur, doleat. Opinio autem hæc nata videtur ex doloribus & voluptatibus in alimento. vbi enim indigi effecti fuerint, atque dolore præoccupati, de repletione lætari. At hoc non in omnibus contingit voluptatibus. dolore enim vacant & quæ ex disciplinis percipiūtur, & quæ sensus afficiunt, per olfactū, auditiones & aspectus, multæ item recordationes, & spes. Cuius igitur hæ erūt procreationes? nullius enim rei præcesserunt indigentiæ, cuius repletio facta fuerit. Aduersus eos autē qui probrosas voluptates producūt,

dicat quispiam, non esse ea iucunda. non enim si male affectis iucunda hæc sunt, idcirco etiam ea iucunda existimandum est esse simpliciter: sed illis tantummodo, quemadmodum neque quæ ægrotantibus salubria aut dulcia aut amara, neque item alba, quæ lippientibus huiusmodi apparent. An ita quoque dici posit, expetendas quidem esse voluptates, non tamen ab his: quemadmodum etiam diuitem esse, at nō ei qui prodiderit: & sanū esse, at non qui quid libet comederit? An specie differre voluptates? aliç enim ex honestis rebus existūt ab illis quæ ex turpibus. neque fieri potest vt iusti quis voluptate lætatus sit, nisi sit iustus: neque musici, nisi sit musicus: atque in reliquis simili modo. Declarare autē videtur etiā amicus, qui alter est quàm assentator, nō esse bonū voluptatē, aut esse specie diuersas. ille enim boni causa congredi videtur: hic voluptatis gratia, atq; hoc probro datur, illud laudant, vtpote cum rerum diuersarum causa congrediantur. Ac nemo expetat viuere, pueri mente præditus, quandiu viuat se iis oblectans voluptatibus, quibus pueri, quàm maximè fieri posit: neque gaudere, turpe aliquid agēs, nullum vnquam dolorem percepturus. Et in multis studium adhibuerimus, etiam si nullam afferrent voluptatē, vt videndo, recordādo, cognoscēdo, virtutibus habēdis, si verò horū necessario comites sunt voluptates, nihil refert. expeteremus nanque ea, etiam si nulla ab iis voluptas exoriretur. Voluptatem igitur neque esse id quod est bonum, neque

λέγοι τις ἄν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦθ' ἡδέα. οὐ γὰρ εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις ἡδέα ταῦτ' ἐστὶν, οἰητέον αὐτὰ καὶ ἡδέα εἶναι ἁπλῶς, πλὴν τούτοις, καθάπερ οὐδὲ τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιεινὰ ἢ γλυκέα ἢ πικρὰ, οὐδ' αὖ λευκὰ τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμιῶσιν. ἢ οὕτω λέγοιτ' ἂν, ὅτι αἱ μὲν ἡδοναὶ, αἱρεταί εἰσιν, οὐ μὴν ἀπό γε τούτων ὥσπερ καὶ τὸ πλουτεῖν, προδόντι δ' οὔ· καὶ τὸ ὑγιαίνειν, οὐ μὴν ὁτιοῦν φαγόντι; ἢ τῷ εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί; ἕτεραι γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν, τῶν ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν· καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ δικαίου, μὴ ὄντα δίκαιον· μηδὲ τὴν τοῦ μουσικοῦ, μὴ ὄντα μουσικόν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, ἕτερος ὢν τοῦ κόλακος, οὐκ οὖσαν ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν, ἢ διαφόρους εἴδει. ὁ μὲν γὰρ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁμιλεῖν δοκεῖ, ὁ δὲ πρὸς ἡδονὴν, καὶ τῷ μὲν ὀνειδίζεται, τὸν δ' ἐπαινοῦσιν, ὡς πρὸς ἕτερα ὁμιλοῦντα. οὐδείς τ' ἂν ἕλοιτο ζῆν, παιδίου διάνοιαν ἔχων, διὰ βίου ἡδόμενος ἐφ' οἷς τὰ παιδία, ὡς οἷόν τε μάλιστα. οὐδὲ χαίρειν ποιῶν τι τῶν αἰσχίστων, μηδέ ποτε μέλλων λυπηθῆναι. περὶ πολλά τε σπουδὴν ποιησαίμεθα ἂν, καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονὴν, οἷον ὁρᾶν, μνημονεύειν, εἰδέναι, τὰς ἀρετὰς ἔχειν. εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναὶ, οὐδὲν διαφέρει. ἑλοίμεθα γὰρ ἂν ταῦτα, καὶ εἰ μὴ γίνοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή. ὅτι μὲν οὖν οὔτε τἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ, οὔτε

πᾶσα ἀρετή, δῆλον ἔοικεν εἶναι· καὶ ὅτι εἰσὶν αἱρεταί τινες καθ' αὑτὰς διαφέρουσαι τῷ εἴδει, ἢ ἀφ' ὧν. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης ἱκανῶς εἰρήσθω.

Τί δ' ἐστὶν, ἢ ποῖόν τι, καταφανέστερον γένοιτ' ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἀναλαβοῦσι. δοκεῖ γὰρ ἡ μὲν ὅρασις καθ' ὁντινοῦν χρόνον τελεία εἶναι. οὐ γάρ ἐστιν ἐνδεὴς οὐδενός, ὃ εἰς ὕστερον γινόμενον τελειώσει αὐτῆς τὸ εἶδος. τοιούτῳ δ' ἔοικε καὶ ἡ ἡδονή. ὅλον γάρ τί ἐστι καὶ κατ' οὐδένα χρόνον λάβοι τις ἂν ἡδονὴν ἧς ἐπὶ πλείω χρόνον γινομένης, τελειωθήσεται τὸ εἶδος. διόπερ οὐδὲ κίνησίς ἐστιν. ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶσα κίνησις, καὶ τέλους τινός· οἷον ἡ οἰκοδομικὴ τελεία, ὅταν ποιήσῃ οὗ ἐφίεται, ἢ ἐν ἅπαντι δὴ τῷ χρόνῳ, ἢ ἐν τούτῳ. ἐν δὲ τοῖς μέρεσι τοῦ χρόνου πᾶσαι ἀτελεῖς, καὶ ἕτεραι τῷ εἴδει τῆς ὅλης, καὶ ἀλλήλων. ἡ γὰρ τῶν λίθων σύνθεσις, ἑτέρα τῆς τοῦ κίονος ῥαβδώσεως, καὶ αὗται τῆς τοῦ ναοῦ ποιήσεως· καὶ ἡ μὲν τοῦ ναοῦ, τελεία· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς πρὸς τὸ προκείμενον· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου, ἀτελής· μέρους γὰρ ἑκατέρα. τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ λαβεῖν κίνησιν τελείαν τῷ εἴδει· ἀλλ' εἴπερ, ἐν τῷ ἅπαντι. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν. εἰ γάρ ἐστιν ἡ φορὰ κίνησις πόθεν ποῖ, καὶ ταύτης διαφοραὶ κατ' εἴδη, πτῆσις, βάδισις, ἅλσις, καὶ τὰ τοιαῦτα. οὐ μόνον δὲ οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βαδίσει. τὸ γὰρ πόθεν ποῖ, οὐ ταὐτὸ ἐν τῷ σταδίῳ, καὶ τῷ μέρει,

omnem esse expetendam, perspicuum esse videtur: nonnullásque esse per se expetendas, quæ differãt specie, aut quòd à quibus oriuntur. Ac de iis quidem quæ feruntur de voluptate & dolore, satis dictum sit.

Quidnam autem sit, aut qualis, clarius fiat, si à principio repetamus. Visio 4
enim quocũque tẽpore esse perfecta videtur. nullius enim indiget, quod in posterũ si fiat, speciẽ eius perficiat. huic verò similis voluptas est. totũ enim quoddã est: neq; vllo in tẽpore statuat aliquis voluptatem, qua lõgiore tempore percepta, species perficietur. Idcirco neque motio est. in tempore enim est omnis motus, & cuiusdam finis: vt ædificatio perfecta est, cum fecit id quod appetit, vel in omni videlicet tẽpore, vel in hoc. nam in partibus temporis imperfectæ omnes, & sunt specie diuersæ à tota, & inter se. lapidum siquidem compositio diuersa est à columnæ erectione, atque hæ à templi extructione: ac templi quidẽ perfecta est (nam nulla re deficit ad propositum) fundaméti vero, & laquearium, imperfecta. vtraque enim partis est. Specie igitur differunt, neque est in quocunque tempore motionem specie perfectam sumere: sin licet, in toto licet. Simili modo quoque in ingressu & cæteris. nam si loci mutatio est motio alicunde aliquò, eiúsque differentiæ sunt in specie, volatus, ingressus, saltus, atque huiusmodi. neque tantum hoc modo, verum etiam in ingressu. nam alicunde aliquò, nõ idem in stadio & in parte est,

& in alia, atque alia parte: neque percurrere lineam hanc & illam. non solùm enim lineam pertransit, sed etiam in loco constitutam, in altero autem hæc, quàm illa est. Sed accurate de motu alibi dictum est. Videtur autem non in omni tẽpore perfecta esse, sed plerçque imperfectæ, & specie differentes, siquidem aliũde aliquò speciem earum efficit, at voluptatis in quolibet tempore perfecta species est. perspicuum igitur est, & diuersas has inter se esse, & voluptatem quippiam ex iis esse quæ integra ac perfecta sunt. Hoc autem ex eo etiam videatur, quòd non cõtingat moueri nisi in tẽpore, at lætari: quod enim in puncto temporis fit, totum quoddã est. Ex his autem manifestum etiam est, non recte dicere eos voluptatem esse motionem, vel procreationẽ. non enim omnium hæc dicuntur, sed in partes diuiduorũ, & nõ integrorum. nam neque visionis procreatio est, neque pũcti, neque vnitatis. neque horum quippiã motio, neque procreatio est. igitur nec voluptatis. nam totum quoddã est. sed sensus omnis, qui in re sensili munus suum obit. Perfecte autem eius qui bene est affectus erga id quod pulcherrimũ est in iis quæ sensui subiiciuntur (talis enim maxime esse perfecta actio videtur. dicas autem ipsum, an id in quo ipse est, agere, nihil intersit.) in vnoquoque verò optima eius est actio, quod optime affectum est erga præstantissimum ex iis quæ sub ipsa sunt. Atque hæc perfectissima fuerit, ac iucundissima. (in omni enim sensu voluptas est: in omni itẽ

καὶ ἐν ἑτέρῳ καὶ ἑτέρῳ μορίῳ· οὐδὲ τὸ διεξιέναι τὴν γραμμὴν τήνδε κἀκείνην. οὐ μόνον γὰρ γραμμὴν διαπορεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ οὖσαν· ἐν ἑτέρῳ δ' αὕτη ἐκείνης. δι' ἀκριβείας μὲν οὖν περὶ κινήσεως ἐν ἄλλοις εἴρηται. ἔοικε δ' οὐκ ἐν ἅπαντι χρόνῳ τελεία εἶναι, ἀλλ' αἱ πολλαὶ ἀτελεῖς καὶ διαφέρουσαι τῷ εἴδει, εἴπερ τὸ πόθεν ποῖ εἰδοποιόν. τῆς ἡδονῆς δ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειον τὸ εἶδος. δῆλον οὖν ὡς ἕτεραι τ' ἂν εἶεν ἀλλήλων, καὶ τῶν ὅλων τι καὶ τελείων ἡ ἡδονή. δόξειε δ' ἂν τοῦτο κἀκ τοῦ μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖσθαι μὴ ἐν χρόνῳ, ἥδεσθαι δέ. τὸ γὰρ ἐν τῷ νῦν, ὅλον τι. ἐκ τούτων δὲ δῆλον, καὶ ὅτι οὐ καλῶς λέγουσι κίνησιν ἢ γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονήν. οὐ γὰρ πάντων ταῦτα λέγεται, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων· οὐδὲ γὰρ ὁράσεώς ἐστι γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος· οὐδὲ τούτων οὐδὲν κίνησις, οὐδὲ γένεσις· οὐδὲ δὴ ἡδονῆς· ὅλον γάρ τι. αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνεργούσης, τελείως δὲ τῆς διακειμένης πρὸς τὸ κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν κειμένων· τοιοῦτον γὰρ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ ἡ τελεία ἐνέργεια· αὐτὴν δὲ λέγειν ἐνεργεῖν, ἢ ἐν ᾧ ἐστί, μηδὲν διαφερέτω. καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, τοῦ ἄριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὐτήν. αὕτη δ' ἂν τελειοτάτη εἴη καὶ ἡδίστη. κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησίν ἐστιν ἡδονή· ὁμοίως δὲ καὶ

διανοίας καὶ θεωρίαν. ἡδίστη δ' ἡ τελειοτάτη· τελειοτάτη δὲ ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὑτήν. τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή. οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἥτε ἡδονὴ τελειοῖ, καὶ τὸ αἰσθητόν τε καὶ ἡ αἴσθησις, σπουδαῖα ὄντα· ὥσπερ οὐδὲ ἡ ὑγίεια καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἰτία ἐστὶ τοῦ ὑγιαίνειν. καθ' ἑκάστην δ' αἴσθησιν ὅτι γίνεται ἡ ἡδονή, δῆλον. φαμὲν γὰρ ὁράματα καὶ ἀκούσματα εἶναι ἡδέα. δῆλον δὲ καὶ ὅτι μάλιστα, ἐπειδὰν ἥ τε αἴσθησις ᾖ κρατίστη, καὶ πρὸς τοιοῦτον ἐνεργῇ· τοιούτων δὲ ὄντων τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ τοῦ αἰσθανομένου, ἀεὶ ἔσται ἡδονή, ὑπάρχοντός γε τοῦ ποιήσοντος καὶ τοῦ πεισομένου. τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή, οὐχ ὡς ἡ ἕξις ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ὡς ἐπιγινόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα. ἕως δ' οὖν ἄν ποτε τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν ᾖ οἷον δεῖ, καὶ τὸ κρῖνον ἢ θεωροῦν, ἔσται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή. ὁμοίων γὰρ ὄντων, καὶ πρὸς ἄλληλα τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων, τοῦ τε παθητικοῦ καὶ τοῦ ποιητικοῦ, ταὐτὸ πέφυκε γίνεσθαι. πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται; ἢ κάμνει; πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπεια ἀδυνατεῖ συνεχῶς ἐνεργεῖν. οὐ γίνεται οὖν οὐδ' ἡδονή· ἕπεται γὰρ τῇ ἐνεργείᾳ. ἔνια δὲ τέρπει καινὰ ὄντα, ὕστερον δὲ οὐχ ὁμοίως διὰ ταὐτά. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια, καὶ διατεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες· μετέπειτα

intelligentia & contemplatione. iucundissima autem ea est quæ perfectissima: at perfectissima eius est, quod bene affectum est erga optimum eorum quæ sub ipsa sunt. actionem verò voluptas perficit. Non eodem tamē modo & voluptas perficit, & sensile & sensus, quæ bona sunt: quemadmodum neque sanitas & medicus simili modo in causa sunt vt sani simus. in vnoquoque autem sensu voluptatem fieri, perspicuum est. nam & visiones, & auditiones esse iucūdas dicimus. patet verò eas vel quàm maxime esse, cum & sensus præstātissimus sit, & ad tale quippiam agat. cum verò huiusmodi sint & quod sensile est & quod sentit, semper existet voluptas, modo adsit quod agat & quod patiatur. Perficit autem actionem voluptas, non vt habitus quidam qui inest, sed vt finis quispiam postea accedens, veluti venustas iis qui in flore ætatis sunt. quousque autem quod sub sensum cadit vel sub intelligentiam, fuerit quale esse debet, & quod iudicat, vel cōtemplatur, in actione erit voluptas. cum enim similia sunt, & inter se eodē modo habent, & quod vt afficiatur, & quod vt efficiat idoneū est, idem fieri consueuit. Quomodo igitur nemo assidue lætatur. an defatigatur? omnia enim humana in assidua actione versari nequeunt. quocirca neque voluptas. actionem enim consequitur. Nonnulla tamen quæ noua sunt, oblectant: postea verò non simili modo, hanc ob causam: quia primū deflexus est animus, in eorúmque actione intētus, quēadmodum in visu, qui inspiciūt: postea

verò non fit eiusmodi actio, sed neglecta. ideo etiam voluptas hebetatur. Appetere autem voluptatem quispiam existimarit omnes, quia viuere omnes cupiunt. vita verò actio quædam est. Et in his vnusquisque & his agit, quæ vel maxime chara habet, vt musicus auditu in modulationibus, discẽdi studiosus mẽte in contemplationibus: atque ita singuli ex cæteris. voluptas verò actiones perficit: & viuere quoque ipsum, quod appetunt. merito igitur voluptatem etiam cõcupiscũt. perficit enim cuique vitã, quę res est expetẽda. Vtrum vero vitam ob voluptatem expetamus, an voluptatem ob vitam, in præsentia omittatur. cõiuncta enim hæc inter se videntur, ac separari non posse. nam & sine actione non fit voluptas, actionémque omnem voluptas perficit.

5 Vnde differre etiam specie videntur. quæ enim specie diuersa sunt, à diuersis perfici existimamus. ita enim apparent & naturalia, & quæ ab arte efficiuntur, vt animalia, & arbores, pictura, statuæ, domus, & vas. simili modo igitur diuersas specie actiones à specie differẽtibus perfici. differũt autem mentis actiones ab iis quæ sunt in sensibus, atque hæ inter sese specie: quare etiã quæ ipsis perficiunt voluptates. Patere autem hoc ex eo etiam posit, quòd voluptas quæque est actioni ei propè coniuncta, quam perficit. simul enim auget actionẽ propria voluptas. nam singula magis iudicant, exquirúntque qui cum voluptate

ἐφ' οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη· διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται. ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη τις ἂν ἅπαντας, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἅπαντες ἐφίενται· ἡ δὲ ζωὴ, ἐνέργειά τις ἐστί. καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ, ἃ καὶ μάλιστα ἀγαπᾷ, οἷον ὁ μὲν μουσικὸς τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη, ὁ δὲ φιλομαθὴς τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα. οὕτω δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστος. ἡ δὲ ἡδονὴ τελειοῖ τὰς ἐνεργείας· καὶ τὸ ζῆν δέ, οὗ ὀρέγονται. εὐλόγως οὖν καὶ τῆς ἡδονῆς ἐφίενται. τελειοῖ γὰρ ἑκάστῳ τὸ ζῆν αἱρετὸν ὄν. πότερον δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν τὸ ζῆν αἱρούμεθα, ἢ διὰ τὸ ζῆν τὴν ἡδονήν, ἀφείσθω ἐν τῷ παρόντι. συνεζεῦχθαι μὲν γὰρ ταῦτα φαίνεται, καὶ χωρισμὸν οὐ δέχεσθαι. ἄνευ τε γὰρ ἐνεργείας οὐ γίνεται ἡδονή· πᾶσάν τε ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν. τὰ γὰρ ἕτερα τῷ εἴδει, ὑφ' ἑτέρων οἰόμεθα τελειοῦσθαι. οὕτω γὰρ φαίνεται καὶ τὰ φυσικά, καὶ τὰ ὑπὸ τέχνης, οἷον ζῷα, καὶ δένδρα, καὶ γραφή, καὶ ἀγάλματα, καὶ οἰκία, καὶ σκεῦος. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς διαφερούσας τῷ εἴδει ὑπὸ διαφερόντων τῷ εἴδει τελειοῦσθαι. διαφέρουσι δὲ αἱ τῆς διανοίας τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις, καὶ αὗται ἀλλήλων κατ' εἶδος· καὶ αἱ τελειοῦσαι δὴ ἡδοναί. φανείη δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ συνῳκειῶσθαι τῶν ἡδονῶν ἑκάστην τῇ ἐνεργείᾳ, ἣν τελειοῖ. συναύξει γὰρ τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή. μᾶλλον γὰρ ἕκαστα κρίνουσι καὶ ἐξακριβοῦσιν οἱ μεθ' ἡδονῆς

ἐνεργοῦντες· οἷον γεωμετρικοὶ γίνονται, οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φιλόμουσοι, καὶ φιλοικοδόμοι, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστοι, ἐπιδιδόασιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἔργον, χαίροντες αὐτῷ. συναύξουσι δὴ αἱ ἡδοναί· τὰ δὲ συναύξοντα, οἰκεῖα· τοῖς ἑτέροις δὲ τῷ εἴδει, καὶ τὰ οἰκεῖα, ἕτερα τῷ εἴδει. ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτ' ἂν φανείη ἐκ τοῦ τὰς ἀφ' ἑτέρων ἡδονὰς ἐμποδίους ταῖς ἐνεργείαις εἶναι. οἱ γὰρ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι τοῖς λόγοις προσέχειν, ἐὰν κατακούσωσιν αὐλοῦντος, μᾶλλον χαίροντες αὐλητικῇ, τῆς παρούσης ἐνεργείας. ἡ κατὰ τὴν αὐλητικὴν οὖν ἡδονή, τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν φθείρει. ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν ἅμα περὶ δύο ἐνεργῇ. ἡ γὰρ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει· καὶ ἐὰν πολὺ διαφέρῃ κατὰ τὴν ἡδονήν, μᾶλλον, ὥστε μηδὲ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑτέραν. διὸ χαίροντες ὁτῳοῦν σφόδρα, οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον. καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, ἄλλοις ἠρέμα ἀρεσκόμενοι, οἷον καὶ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τραγηματίζοντες, ὅταν φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσιν. ἐπεὶ δ' ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ ἐξακριβοῖ τὰς ἐνεργείας, καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ, αἱ δ' ἀλλότριαι λυμαίνονται, δῆλον ὡς πολὺ διεστᾶσι. σχεδὸν γὰρ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναὶ ποιοῦσιν ὅπερ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι. φθείρουσι γὰρ τὰς ἐνεργείας αἱ οἰκεῖαι λῦπαι, οἷον εἴ τῳ τὸ γράφειν ἀηδὲς καὶ ἐπίλυπον, ἢ τὸ λογίζεσθαι, ὁ μὲν οὐ γράφει, ὁ δὲ οὐ λογίζεται, λυπηρᾶς οὔσης

agũt: vt geometrici euadũt, qui geometriã tractare gaudent, & singula magis intelligũt. simili etiã modo musicæ studiosi, & ædificandi, & cæteri alij, in suo quisq; opere proficiũt, dum eo gaudẽt. voluptates ergo vnà amplificantur. quæ verò vnà amplificãtur, sunt propria. quę autem diuersis specie sunt propria, inter se quoq; specie diuersa sunt. Magis prætera inde hoc pateat, quòd voluptates à diuersis sunt actionibus impedimento. studiosi enim tibiarum orationibus attendere nequeunt, si tibia canentem quempiam audiuerint, tibiæ cantu magis gaudentes, quàm præsente actione. voluptas igitur ex tibię cantu actionem orationis corrumpit. in cæteris quoque pariter id contingit, cum duobus agendis occupatur quispiam. quæ enim est iucundior, alteram extrudit: atque si in voluptate multum excelluerit, magis, adeo vt in altera nihil agat. Atque idcirco aliqua re vehementer gaudentes, aliud quid non admodũ agimus: & alia facimus, aliis leuiter nos oblectantes, vt & in theatris qui bellaria esitãt, cum mali sunt concertatores, tum maximè id faciunt. Quoniam autem propria voluptas accuratè absoluit actiones, diuturnioresque & meliores reddit, alienę vero labefactant, longe eas inter se distare manifestũ est. Ferè enim alienę voluptates id faciunt quod proprij dolores. proprij enim dolores actiones corrumpũt: vt si alicui scribere iniucundum est & molestum, vel ratiocinari, is non scribit, neque ratiocinatur, dolorem afferente

actione. Contingit igitur in actionibus contrarium ex propriis voluptatibus & doloribus. propriæ autem sunt, quæ in actione per se existunt: alienas verò voluptates dictũ est simile quid efficere quod dolor. corrũpunt enim, veruntamen non simili modo. At vero cum differant actiones probitate & prauitate, & aliæ ex ipsis expetendæ sint, aliæ fugiendæ, aliæ neutræ, simili modo voluptates etiam sese habẽt: in vnaquaque enim actione propria voluptas est. ac quæ probæ quidem propria est, honesta: quæ prauæ, improba. nam & cupiditates honestorum, laudabiles: turpium vituperabiles sunt. propius autẽ actionibus coniunctæ sunt voluptates quę in ipsis existũt, quàm appetitiones. hæ enim distinctæ sunt, & temporibus & natura: illæ adeo annexæ actionibus sunt, adeóque ab ipsis indistinctæ, vt an idem cum voluptate actio sit, ambiguũ sit. Neque tamen videtur voluptas esse intelligentia, neque sensus (est enim absurdum) sed quia non separantur, esse idem quibusdam videntur. sicut igitur actiones diuersæ sunt, ita quoque voluptates. Visus autem à tactu puritate differt, & auditus & olfactus à gustatu. simili modo quoque differũt voluptates, atque ex his illæ quæ in intelligentia versantur, & vtræque à se mutuo. Videtur verò esse vnicuique animali propria voluptas, quemadmodum etiam opus. ea enim est quæ in actione est. ac in vnoquoque consideranti ita esse apparebit, equi siquidem, & canis, & hominis voluptas diuersa est. Quemadmo-

τῆς ἐνεργείας. συμβαίνει δὴ περὶ τὰς ἐνεργείας τὰναντία ἀπὸ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τε καὶ λυπῶν. οἰκεῖαι δ' εἰσὶν, αἱ ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ καθ' αὑτὴν γινόμεναι. αἱ δ' ἀλλότριαι ἡδοναὶ, εἴρηται ὅτι παραπλήσιόν τι τῇ λύπῃ ποιοῦσι. φθείρουσι γὰρ, πλὴν οὐχ ὁμοίως. διαφερουσῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ τῶν μὲν αἱρετῶν οὐσῶν, τῶν δὲ φευκτῶν, τῶν δ' οὐδετέρων, ὁμοίως ἔχουσι καὶ αἱ ἡδοναί. καθ' ἑκάστην γὰρ ἐνέργειαν οἰκεία ἡδονή ἐστιν. ἡ μὲν οὖν τῇ σπουδαίᾳ οἰκεία, ἐπιεικής. ἡ δὲ τῇ φαύλῃ, μοχθηρά. καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν μὲν καλῶν, ἐπαινεταί· τῶν δ' αἰσχρῶν, ψεκταί. οἰκειότεραι δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἐν αὐταῖς ἡδοναὶ, τῶν ὀρέξεων. αἱ μὲν γὰρ διωρισμέναι εἰσὶ καὶ τοῖς χρόνοις καὶ τῇ φύσει. αἱ δὲ σύνεγγυς ταῖς ἐνεργείαις, καὶ ἀδιόριστοι οὕτως, ὥστ' ἔχειν ἀμφισβήτησιν, εἰ ταὐτόν ἐστιν ἡ ἐνέργεια τῇ ἡδονῇ. οὐ μὴν ἔοικέ γε ἡδονὴ διάνοια εἶναι, οὐδ' αἴσθησις· ἄτοπον γάρ· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ χωρίζεσθαι, φαίνεταί τισι ταὐτόν. ὥσπερ οὖν αἱ ἐνέργειαι ἕτεραι, καὶ αἱ ἡδοναί. διαφέρει δὲ ἡ ὄψις ἁφῆς καθαρειότητι, καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις γεύσεως. ὁμοίως δὴ διαφέρουσι καὶ αἱ ἡδοναὶ, καὶ τούτων αἱ περὶ τὴν διάνοιαν, καὶ ἑκάτεραι ἀλλήλων. δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζῴῳ καὶ ἡδονὴ οἰκεία, ὥσπερ καὶ ἔργον. ἡ γὰρ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. καὶ ἐφ' ἑκάστῳ δὲ θεωροῦντι, τοῦτ' ἂν φανείη. ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονὴ καὶ κυνὸς καὶ ἀνθρώπου, κα-

καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, ὄνον σύρματα ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν. ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. αἱ μὲν οὖν τῶν ἑτέρων τῷ εἴδει, διαφέρουσιν εἴδει· τὰς δὲ τῶν αὐτῶν, ἀδιαφόρους εὔλογον εἶναι. διαλλάττουσι δ' οὐ μικρὸν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. τὰ γὰρ αὐτὰ, τοὺς μὲν λυπεῖ, τοὺς δὲ τέρπει· καὶ τοῖς μὲν λυπηρὰ καὶ μισητά ἐστι, τοῖς δὲ ἡδέα καὶ φιλητά. καὶ ἐπὶ γλυκέων δὲ τοῦτο συμβαίνει. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ τῷ πυρέττοντι δοκεῖ, καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὸν εἶναι τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ εὐεκτικῷ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρων τοῦτο συμβαίνει. δοκεῖ δ' ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἶναι τὸ φαινόμενον τῷ σπουδαίῳ. εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, καὶ ἔστιν ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ ἀγαθὸς, ᾗ τοιοῦτος, καὶ ἡδοναὶ εἶεν ἂν, αἱ τούτῳ φαινόμεναι· καὶ ἡδέα, οἷς οὗτος χαίρει. τὰ δὲ τούτῳ δυσχερῆ, εἴ τῳ φαίνεται ἡδέα, οὐδὲν θαυμαστόν. πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λῦμαι ἀνθρώπων γίνονται· ἡδέα δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τούτοις, καὶ οὕτω διακειμένοις. τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρὰς, δῆλον ὡς οὐ φατέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις· τῶν δ' ἐπιεικῶν δοκουσῶν εἶναι, ποίαν ἢ τίνα φατέον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι· ἢ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δῆλον; ταύταις γὰρ ἕπονται αἱ ἡδοναί. εἴτ' οὖν μία ἐστὶν, εἴτε πλείους αἱ τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρὸς αἱ ταύτας τελειοῦσαι ἡδοναὶ, κυρίως λέγοιντ' ἂν ἀνθρώπου ἡδοναὶ εἶναι· αἱ δὲ λοιπαὶ, δευτέρως καὶ πολλοστῶς, ὥσπερ αἱ ἐνέργειαι.

dū Heraclîtus inquit, aſinum ſtramenta magis quàm aurū eſſe electurū. nā aſinis pabulū auro iucundius eſt. Ac eæ quidem quæ ſunt ſpecie diuerſorū, ſpecie differunt: quæ ſunt eorundem, indifferentes eſſe rationi conſentaneum eſt. in hominibus tamen non parum variāt. eadem enim alios offendunt, alios oblectant, ac quibuſdam moleſta & odioſa, quibuſdam iucunda & amabilia ſunt. in dulcibus quoque id euenit. nam non eadem febricitāti videntur, & ſano: neque calidum quippiam eſſe imbecillo, & ei qui bona habitudine ſit. ſimiliter verò in aliis etiam id contingit. Videtur autē in omnibus huiuſmodi id eſſe quod probo viro apparet. Quòd ſi hoc rectè dicitur, quemadmodum videtur, & eſt vniuſcuiuſque menſura virtus, & vir bonus, quatenus eſt talis, voluptates quoque fuerint quæ huic videntur: & iucunda quibus is oblectatur: quæ verò huic ſunt moleſta, ſi cui videntur iucunda, nihil mirum. multæ enim corruptelæ hominum, & labes exiſtūt. non ſunt tamen iucūda, ſed his, atque ſic affectis. Eas igitur quæ ſine dubio turpes ſunt, conſtat non eſſe dicendas voluptates, niſi corruptis: ex iis vero quæ eſſe honeſtæ videntur, qualis aut quænam eſſe hominis dicenda eſt? an ex actionibus patet? harū enim voluptates comites ſunt. ſiue igitur vna eſt, ſiue plures perfecti & beati viri, quæ voluptates has perficiunt, præcipue hominis voluptates eſſe dicantur: reliquæ autem, ſecundo loco, & multeſimo, vt actiones.

6 Cum dicta autem sint ea, quæ ad virtutes, & amicitias, & voluptates spectãt, reliquum est, vt de beatitudine adumbratione quadam disseramus, quoniam finem eam humanarum rerum esse statuimus. Si igitur antedicta repetamus, concisior fuerit oratio. Diximus autem eam non esse habitum. etenim in eo inesset, qui per totã vitam dormiret, plantæ vitam degens, maximísque infortuniis afflictatus. Quòd si hæc non placet, sed magis in actione quadam ponenda est, sicut in superioribus est dictum: ex actionibus autem aliæ sunt necessariæ, & ob alia expetendæ, aliæ per se: patet beatitudinem ex iis quæ per se, & non ob aliud sunt expetendæ, aliquam esse statuendam. beatitudo enim nullius rei indiga est, sed se ipsa contenta est. Per se autem sunt expetendæ, à quibus nihil præter actionem requiritur. cuiusmodi esse actiones ex virtute videntur. bona enim & honesta agere, ex iis est quæ per se expetuntur: quin etiam ex lusionibus quæ iucundæ sunt. nam non ob aliud ipsas deligunt. damnum enim ex ipsis potius quàm vtilitatẽ, consequuntur, cũ corpora & fortunas negligant. Confugiunt autem ad huiusmodi oblectamẽta plerique eorum qui beati habentur. vnde apud tyrannos in existimatione sunt, qui in oblectationibus eiusmodi sunt vrbani. nam in iis quæ illi appetunt, sese præbent iucundos. indigent autem talibus. Ac videntur quidẽ hæc ad beatitudinẽ pertinere: propterea quòd qui potestatibus præditi sunt, his vacant. sed

Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ τὰς ἀρετάς τε καὶ φιλίας καὶ ἡδονάς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐπεὶ τέλος αὐτὴν τίθεμεν τῶν ἀνθρωπίνων. ἀναλαμβάνουσι δὴ τὰ προειρημένα, συντομώτερος ἂν εἴη ὁ λόγος. εἴπομεν δ', ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις. καὶ γὰρ τῷ καθεύδοντι διὰ βίου ὑπάρχοι ἄν, φυτοῦ ζῶντι βίον, καὶ τῷ δυστυχοῦντι τὰ μέγιστα. εἰ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐνέργειάν τινα θετέον, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται· τῶν δ' ἐνεργειῶν, αἱ μέν εἰσιν ἀναγκαῖαι καὶ δι' ἕτερα αἱρεταί, αἱ δὲ καθ' αὑτάς· δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν τῶν καθ' αὑτὰς αἱρετῶν τινὰ θετέον, καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο. οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' αὐτάρκης. καθ' αὑτὰς δ' εἰσὶν αἱρεταί, ἀφ' ὧν μηδὲν ἐπιζητεῖται παρὰ τὴν ἐνέργειαν. τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. τὰ γὰρ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν, τῶν δι' αὑτὰ αἱρετῶν. καὶ τῶν παιδιῶν δὲ αἱ ἡδεῖαι· οὐ γὰρ δι' ἕτερα αὐτὰς αἱροῦνται. βλάπτονται γὰρ ἀπ' αὐτῶν μᾶλλον ἢ ὠφελοῦνται, ἀμελοῦντες τῶν σωμάτων καὶ τῆς κτήσεως. καταφεύγουσι δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τῶν εὐδαιμονιζομένων οἱ πολλοί. διὸ παρὰ τοῖς τυράννοις εὐδοκιμοῦσιν, οἱ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐτράπελοι. ὧν γὰρ ἐφίενται, ἐν τούτοις παρέχουσι σφᾶς αὐτοὺς ἡδεῖς. δέονται δὲ τοιούτων. δοκεῖ μὲν οὖν εὐδαιμονικὰ ταῦτα εἶναι, διὰ τοὺς ἐν ταῖς δυναστείαις ἐν τούτοις ἀποσχολάζειν. οὐ-

δὲν δὲ ἴσως σημεῖον οἱ τοιοῦτοί εἰσιν. οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετή, οὐδ' ὁ νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι. οὐδ' εἰ ἄγευστοι οὗτοι ὄντες ἡδονῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἐλευθερίου, ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσι. διὰ τοῦτο ταύτας οἰητέον αἱρετωτέρας εἶναι. καὶ γὰρ οἱ παῖδες τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα κράτιστα οἴονται εἶναι. εὔλογον δή, ὥσπερ παισὶ καὶ ἀνδράσιν ἕτερα φαίνεται τίμια, οὕτω καὶ φαύλοις καὶ ἐπιεικέσι. καθάπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, καὶ τίμια καὶ ἡδέα ἐστὶ τὰ τῷ σπουδαίῳ τοιαῦτα ὄντα. ἑκάστῳ δ' ἡ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕξιν, αἱρετωτάτη ἐνέργεια. καὶ τῷ σπουδαίῳ δ' ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν. οὐκ ἐν παιδιᾷ ἄρα ἡ εὐδαιμονία. καὶ γὰρ ἄτοπον τὸ τέλος εἶναι παιδιάν, καὶ πραγματεύεσθαι καὶ κακοπαθεῖν τὸν βίον ἅπαντα τοῦ παίζειν χάριν. ἅπαντα γάρ, ὡς εἰπεῖν, ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα, πλὴν τῆς εὐδαιμονίας. τέλος γὰρ αὕτη. σπουδάζειν δὲ καὶ πονεῖν παιδιᾶς χάριν, ἠλίθιον φαίνεται καὶ λίαν παιδικόν. παίζειν δ' ὅπως σπουδάζῃ, κατ' Ἀνάχαρσιν, ὀρθῶς ἔχειν δοκεῖ. ἀναπαύσει γὰρ ἔοικεν ἡ παιδιά. ἀδυνατοῦντες δὲ συνεχῶς πονεῖν, ἀναπαύσεως δέονται. οὐ δὴ τέλος ἡ ἀνάπαυσις. γίνεται γὰρ ἕνεκα τῆς ἐνεργείας. δοκεῖ δ' ὁ εὐδαίμων βίος κατ' ἀρετὴν εἶναι. οὗτος δὲ σπουδαῖος, ἀλλ' οὐκ ἐν παιδιᾷ. βελτίω τε λέγομεν τὰ σπουδαῖα, τῶν γελοίων καὶ μετὰ παιδιᾶς· καὶ τοῦ βελτίονος ἀεὶ καὶ μορίου, καὶ ἀνθρώπου σπουδαιοτέραν τὴν ἐνέργειαν. ἡ δὲ τοῦ βελτίονος, κρείττων καὶ εὐδαιμονικωτέρα ἤδη. ἀπολαύσειέ τ' ἂν τῶν σωματικῶν

nullo fortaſſe argumento tales ſunt. non enim in dominando virtus eſt, neque intelligẽtia, ex quibus honeſtæ actiones exiſtunt. Neque ſi iſti, quia liquidam & liberam voluptatẽ guſtare non poſſunt, ad corporeas confugiunt: propterea has magis eſſe expetendas exiſtimandum eſt. nam & pueri quæ apud ſe in precio ſunt, præſtantiſsima eſſe opinantur. Cõſentaneum igitur eſt, ſicut pueris & viris alia precioſa videntur, ita quoque prauis & bonis. quemadmodum ergo ſæpe dictum eſt, ea ſunt & precioſa & iucunda, quæ probo viro huiuſmodi ſunt: cuique verò quæ ſuo habitui congruit, maxime expetenda eſt actio: probo autem viro, quæ virtuti. Non eſt igitur in luſu beatitudo. etenim abſurdum eſt luſum eſſe finem, & negociari, & mala perpeti tota vita ludendi cauſa. nam omnia, prope dixerim, alterius cauſa expetimus, præter beatitudinem. finis enim ipſa eſt. ſerio autem agere & laborare luſionis cauſa, ſtultum planè ac valde puerile videtur. Ludere autem vt ſerio agas, ex Anacharſidis ſententia, videtur rectè habere. nam luſus requiei ſimilis eſt. & cum nequeant aſsidue laborare, requie indigẽt. non eſt igitur finis requies. actionis enim cauſa exercetur. videtur verò beata vita ex virtute eſſe: hæc autẽ ſeria eſt, non in luſu. Melioráque ſeria dicimus, quàm ridicula, & cum luſu: ac melioris ſemper & partis, & hominis actionem eſſe magis ſeriam. quę verò melioris eſt, præſtantior eſt ad beatitudinémque iam accommodatior. Fruatur etiã corporeis

voluptatibus quilibet ac mancipium, non minus quàm optimus quisque. beatitudinẽ autem nemo mancipio impertitur, nisi vitam quoque. non enim in talibus oblectamentis beatitudo consistit, sed in actionibus ex virtute, quemadmodum etiam dictum est prius.

7 Si verò beatitudo est ex virtute actio, consentaneum est eam ex illa esse quæ præstantissima est: hæc autem eius fuerit quod est optimum. Siue igitur id intelligẽtia est, siue aliud quippiam, quod sanè natura videatur imperare & præesse, notitiámque habere de honestis & diuinis rebus: siue diuinum quiddam etiam ipsum sit, siue ex iis quę in nobis sunt, diuinissimum: huius actio ex propria virtute perfecta, beatitudo fuerit: quam dictum est in contemplando positam esse. Consentiens verò hoc esse videatur, tum cum superioribus, tum cum veritate. nam & præstantissima est hæc actio. etenim intelligentia quoque ex iis quę in nobis sunt, & ex iis quę in cognitionem cadunt, in quibus intelligentia versatur. Et præterea assiduissima. nam & contemplari assidue magis, quàm agere quiduis possumus: & existimamus oportere voluptatem cum beatitudine esse admistam. iucundissima autem ex virtutis actionibus ea proculdubio est, quæ ex sapientia fit. Sapientia ergo videtur mirabiles voluptates habere puritate & stabilitate. Consentaneum autem est scientibus quàm quærentibus iucundiorẽ vitæ traductionẽ esse. ac quæ dicitur seipsa contenta abundantia, in contẽplando maxime versetur. Nã eorum quidem quæ ad viuendum necessaria

ἥδοιτο ὁ τυχὼν καὶ ἀνδράποδον, οὐχ ἧττον τοῦ ἀρίστου. εὐδαιμονίας δ᾽ οὐδεὶς ἀνδραπόδῳ μεταδίδωσι, εἰ μὴ καὶ βίου. οὐ γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς κατ᾽ ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

Εἰ δ᾽ ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ᾽ ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον κατὰ τὴν κρατίστην· αὕτη δ᾽ εἴη τοῦ ἀρίστου. εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο, εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι, καὶ ἔννοιαν ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θείων· εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτό, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον· ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία. ὅτι δ᾽ ἐστὶ θεωρητική, εἴρηται. ὁμολογούμενον δὲ τοῦτ᾽ ἂν δόξειεν εἶναι καὶ τοῖς πρότερον, καὶ τῷ ἀληθεῖ. κρατίστη τε γὰρ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια. γὰρ ὁ νοῦς τῶν ἐν ἡμῖν καὶ τῶν γνωστῶν, περὶ ἃ ὁ νοῦς. ἔτι δὲ συνεχεστάτη. θεωρεῖν τε γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ πράττειν ὁτιοῦν. οἰόμεθά τε δεῖν ἡδονὴν παραμεμίχθαι τῇ εὐδαιμονίᾳ. ἡδίστη δὲ τῶν κατ᾽ ἀρετὴν ἐνεργειῶν, ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί. δοκεῖ γοῦν ἡ σοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαρειότητι καὶ τῷ βεβαίῳ. εὔλογον δὲ τοῖς εἰδόσι τῶν ζητούντων ἡδίω τὴν ἀγωγὴν εἶναι. ἥ τε λεγομένη αὐτάρκεια, περὶ τὴν θεωρητικὴν μάλιστ᾽ ἂν εἴη. τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγ-

χρείων, καὶ σοφὸς, καὶ δίκαιος, καὶ οἱ λοιποὶ δέονται· τοῖς δὲ τοιούτοις ἱκανῶς κεχορηγημένων, ὁ μὲν δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει, καὶ μεθ' ὧν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος· ὁ δὲ σοφὸς καὶ καθ' αὑτὸν ὢν, δύναται θεωρεῖν· καὶ ὅσῳ ἂν σοφὸς ᾖ, μᾶλλον· βέλτιον δ' ἴσως, συνεργοὺς ἔχων· ἀλλ' ὅμως αὐταρκέστατος. δόξειε δ' ἂν αὐτὴ μόνη δι' αὑτὴν ἀγαπᾶσθαι. οὐδὲν γὰρ ἀπ' αὐτῆς γίνεται, παρὰ τὸ θεωρῆσαι. ἀπὸ δὲ τῶν πρακτικῶν, ἢ πλεῖον, ἢ ἔλαττον, περιποιούμεθα παρὰ τὴν πρᾶξιν. δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ σχολῇ εἶναι, ἀσχολούμεθα γὰρ, ἵνα σχολάζωμεν, καὶ πολεμοῦμεν, ἵνα εἰρήνην ἄγωμεν. τῶν μὲν οὖν πρακτικῶν ἀρετῶν, ἐν τοῖς πολιτικοῖς, ἢ τοῖς πολεμικοῖς αἱ ἐνέργειαι. αἱ δὲ περὶ ταῦτα πράξεις, δοκοῦσιν ἄσχολοι εἶναι. αἱ μὲν οὖν πολεμικαὶ καὶ παντελῶς· οὐδεὶς γὰρ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν, τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα, οὐδὲ παρασκευάζει πόλεμον. δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο. ἔστι δὲ καὶ ἡ τοῦ πολιτικοῦ ἄσχολος, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι, περιποιουμένη δυναστείας καὶ τιμάς. ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν αὑτῷ καὶ τοῖς πολίταις, ἑτέραν οὖσαν τῆς πολιτικῆς, ἣν καὶ ζητοῦμεν· δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν. εἰ δὴ τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ κάλλει καὶ μεγέθει προέχουσιν· αὗται δὲ ἄσχολοι, καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται,

ceſſaria ſunt, & ſapiens, & iuſtus, & cæteri indigent. huiuſmodi tamen hominibus cum abunde res ſuppetunt, iuſtus iis indiget erga quos, & quibuſcum iuſta agat: temperans etiam ſimili modo, & fortis, & cæteri ſinguli: ſapiens vero etiam ſi per ſeipſum ſit, contemplari poteſt, atque quo ſapientior fuerit. Melius quidem fortaſſe, ſi adiutores habeat: tamen ſe ipſo maximè cõtentus eſt. Sola præterea ipſa per ſeipſam amari videatur. nihil enim ex ea euenit, præterquam quòd contemplatus fuerit. ex agendis autem rebus aut plus, aut minus præter actionem nobis vendicamus. Videtur item beatitudo in ocio eſſe. negociamur enim, vt ociemur: & bellum gerimus, vt pacem agitemus. Atque virtutũ quidem quæ in agendo verſantur, in ciuilibus, vel bellicis rebus actiones con ſiſtunt, quæ verò in iis verſantur actiones, negocioſæ videntur. Bellicæ ſanè etiam omnino. nemo enim bellum expetit, bellandi cauſa, neque apparatum bellicum. videatur enim ſanguinarius quidam eſſe, ſi amicos ea cauſa ſibi hoſtes fecerit, vt pugnæ & cędes oriantur. Ciuilis quoque actio negocioſa eſt, & pręter ipſam etiã ciuitatis adminiſtrationẽ, poteſtates & honores ſibi vendicãs: aut certe beatitudinẽ ſibi atq; ciuibus, quæ diuerſa eſt à ciuili, quam etiã quærimus: cõſtat quod vt diuerſam. Si igitur ex actionibus quę virtutibus congruũt, bellicæ & ciuiles pulchritudine & magnitudiue excellunt: atque hæ negocioſæ ſunt, finémque quendam appetunt,

& non per se sunt expetendæ: intelligentiæ verò actio & studio præstare, cum in contemplando versetur, & appetere præter se ipsam finem nullum videtur, haberéque voluptatem propriam, quæ actionem simul ipsam augeat: & se ipsa contentum esse & ociari, & non defatigari, vt res humana, & quæcunque alia beato attribuũtur, ex hac actione videntur existere. perfecta sanè beatitudo hæc hominis fuerit, quæ vitæ longitudinem perfectam est nacta. nihil enim imperfectum est eorum quæ sunt beatitudinis. Talis verò vita præstantior fuerit, quàm homini conueniat. non enim quatenus homo est, ita viuet, sed quatenus diuinũ quid in ipso inest. quanto autem id præstat composito, tãto quoque eius actio ab actione distat, quę ex virtute alia existit. Si igitur diuinum quid mens est, si hominem spectes, vita quoque quæ est ei cõgrua, si humanæ vitæ comparetur, diuina est. Oportet vero non vt monẽt, humana cogitare qui sit homo, neque mortalia qui mortalis: sed quatenus licet, quenque immortalem se reddere, omniáque efficere, vt ex pręstantissimo omnium quę in ipso est, vitam traducat. nam licet id mole sit paruum, vi tamen, & precio omnia longo interuallo excellit. Id autem esse etiam vnusquisque videatur, siquidem præcipuum, & melius est. quocirca absurdum fiat, si non suam quisque vitam expetat, sed alicuius alterius. Quodque dictum superius est, nũc etiã cõueniet. quod enim natura cuique est accommodatũ, pręstantissimum ac iucundissimũ cuique: est ergo etiã

καὶ οὐ δι᾽ αὐτάς εἰσιν αἱρεταί· ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδῇ τε διαφέρειν δοκεῖ, θεωρητικὴ οὖσα, καὶ παρ᾽ αὐτὴν οὐδενὸς ἐφίεσθαι τέλους, ἔχειν τε ἡδονὴν οἰκείαν· αὕτη δὲ συναύξει τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὸ αὔταρκες δὲ καὶ σχολαστικὸν, καὶ ἄτρυτον, ὡς ἀνθρώπῳ, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀπονέμεται, κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα. ἡ τελεία δὴ εὐδαιμονία αὕτη ἂν εἴη ἀνθρώπου λαβοῦσα μῆκος βίου τέλειον. οὐδὲν γὰρ ἀτελές ἐστι τῶν τῆς εὐδαιμονίας. ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη κρείττων βίος, ἢ κατ᾽ ἄνθρωπον. οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω βιώσεται, ἀλλ᾽ ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει. ὅσῳ δὲ διαφέρει τοῦτο τοῦ συνθέτου, τοσοῦτον καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν. εἰ δὴ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ τοῦτον βίος, θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. χρὴ δὲ οὐ κατὰ τοὺς παραινοῦντας, ἀνθρώπινα φρονεῖν, ἄνθρωπον ὄντα, οὐδὲ θνητὰ τὸν θνητόν, ἀλλ᾽ ἐφ᾽ ὅσον ἐνδέχεται ἀθανατίζειν, καὶ ἅπαντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ. εἰ γὰρ καὶ τῷ ὄγκῳ μικρόν ἐστι, δυνάμει καὶ τιμιότητι πολὺ μᾶλλον ὑπερέχει πάντων. δόξειε δ᾽ ἂν καὶ ἕκαστος εἶναι τοῦτο, εἴπερ τὸ κύριον καὶ ἄμεινον. ἄτοπον οὖν γένοιτ᾽ ἄν, εἰ μὴ τὸν αὐτοῦ βίον αἱροῖτο, ἀλλά τινος ἄλλου. τὸ λεχθέν τε πρότερον ἁρμόσει καὶ νῦν. τὸ γὰρ οἰκεῖον ἑκάστῳ τῇ φύσει, κράτιστον καὶ ἥδιστόν ἐστιν ἑκάστῳ· καὶ τῷ ἀνθρώ-

τῳ δὴ ὁ κατὰ τὸν νοῦν βίος· εἴπερ μά-
λιστα τοῦτο ἄνθρωπος· οὗτος ἄρα καὶ
εὐδαιμονέστατος.

Δευτέρως δ᾽, ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρε-
τήν. αἱ γὰρ κατ᾽ αὐτὴν ἐνέργειαι, ἀν-
θρωπικαί. δίκαια γὰρ καὶ ἀνδρεῖα καὶ τὰ
ἄλλα, τὰ κατὰ τὰς ἀρετὰς, πρὸς ἀλλή-
λους πράττομεν ἐν συναλλάγμασι,
καὶ χρείαις, καὶ πράξεσι παντοίαις· ἔν τε
τοῖς πάθεσι τὸ πρέπον ἑκάστῳ διατη-
ροῦντες. ταῦτα δ᾽ εἶναι φαίνεται πάν-
τα ἀνθρωπικά. ἔνια δὲ καὶ συμβαίνειν
ἀπὸ τοῦ σώματος δοκεῖ, καὶ πολλὰ συνῳ-
κειῶσθαι τοῖς πάθεσιν ἡ τοῦ ἤθους ἀρε-
τή· συνέζευκται δὲ καὶ ἡ φρόνησις τῇ τοῦ
ἤθους ἀρετῇ, καὶ αὕτη τῇ φρονήσει· εἴ-
περ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ, κα-
τὰ τὰς ἠθικάς εἰσιν ἀρετάς· τὸ δ᾽ ὀρ-
θὸν τῶν ἠθικῶν κατὰ τὴν φρόνησιν. συν-
ηρτημέναι δ᾽ αὗται καὶ τοῖς πάθεσι, καὶ
περὶ τὸ σύνθετον ἂν εἶεν· αἱ δὲ τοῦ συν-
θέτου ἀρεταὶ, ἀνθρωπικαί· καὶ ὁ βίος δὴ
ὁ κατ᾽ αὐτὰς, καὶ ἡ εὐδαιμονία. ἡ δὲ τοῦ
νοῦ, κεχωρισμένη. τοσοῦτον γὰρ περὶ αὐ-
τῆς εἰρήσθω. διακριβῶσαι γὰρ μεῖζον
τοῦ προκειμένου ἐστί. δόξειε δ᾽ ἂν καὶ
τῆς ἐκτὸς χορηγίας ἐπὶ μικρὸν, ἢ
ἐπ᾽ ἔλαττον δεῖσθαι τῆς ἠθικῆς. τῶν μὲν
γὰρ ἀναγκαίων ἀμφοῖν χρεία, καὶ ἐξ ἴσου
ἔστω· εἰ καὶ μᾶλλον διαπονεῖ περὶ τὸ
σῶμα ὁ πολιτικὸς, καὶ ὅσα τοιαῦτα· μι-
κρὸν γὰρ ἄν τι διαφέροι. πρὸς δὲ τὰς
ἐνεργείας, πολὺ διοίσει. τῷ μὲν γὰρ ἐλευ-
θερίῳ δεήσει χρημάτων, πρὸς τὸ πράτ-
τειν τὰ ἐλευθέρια· καὶ τῷ δικαίῳ δὲ
εἰς τὰς ἀνταποδόσεις. αἱ γὰρ βουλή-
σεις, ἄδηλοι. προσποιοῦνται δὲ καὶ οἱ

homini vita, intelligentiæ cõgrua: siqui-
dem maxime id homo est. hæc igitur
etiam felicissima est.

Secundo verò loco, quæ alij virtu- 8
ti congruit. nam actiones ei cõsentaneę,
humanæ sunt. Iusta enim & fortia & cę
tera ex aliis virtutibus, erga nos mutuo
agimus in commerciis, & vsibus, actio-
nibúsque variis, & in affectibus seruan-
tes quod decorum vnicuique est: hæc
autem humana esse omnia videntur.
Nonnulla vero etiam è corpore viden-
tur euenire, multámque affinitatẽ cum
affectibus habere morum virtus. Quin
etiam prudentia cum morum virtute,
atque hęc cum prudentia cõiuncta est:
siquidem prudentiæ principia ex virtu-
tibus sunt moralibus: rectitudo vero
moralium virtutum ex prudentia. at hę
connexæ etiam cum affectibus sunt, &
in composito versantur. virtutes vero
compositi, humanæ sunt. & vita igi-
tur quæ ex ipsis, & beatitudo huius-
modi erit. Mentis autem, separata est.
de ipsa enim hoc tantummodo est di-
ctum. nam exquisite tractare maius est,
quàm quod propositum est. Videatur
verò vel parum, vel minus quàm mo-
ralis, externa suppeditatione indigere.
necessariis enim rebus vtrisque opus, íd
que ex ęquo esto: licet magis ciuilis in
corpore occupatus sit, & in iis quæ hu-
iusmodi sunt. paruũ enim quid intersit.
At actionib' lõge distabit. liberali enim
pecuniis opus erit, ad liberalia agenda, &
iusto ad retributiones. nam obscuræ vo-
luntates sunt: simul verò etiam illi qui

iusti non sunt, iuste agere se velle. forti verò, potẽtia, si modo quippiam ex virtute exequatur: & temperanti, libertatis. quo pacto enim aut talis aut alius quispiam manifestus erit? Sed quęritur, vtrũ magis propria virtutis sit electio, an actiones, cum in vtrisque consistat. sanè quod perfectum est, constat in vtrisque futurum. ad actiones autem multis est opus. & quanto plures & meliores sunt, eo pluribus. Contemplanti vero nulla huiusmodi rerum ad actionem quidem opus est: quin, propè dixerim, contemplationi impedimento sunt. quatenus tamen homo est, cum pluribúsque vitam degit, ex virtute agere proponit. talibus igitur ad humane se gerendum indigebit. Perfectam autem beatitudinem cõtemplandi quandam actionem esse, cõstare vel inde poßit, quòd deos maxime felices & beatos esse existimemus. Nam quales actiones attribuere eis debemus: iustásne? an ridiculi viderentur, si commercia facerent, & deposita redderent, atque alia huiusmodi? at fortes, formidolosa perpetientes, periclitantésque, quia honestum sit? an liberales? at cui dabunt? absurdum quoque, si etiam ipsis numus, aut tale quippiam adesset. si verò temperãtes, quidnam essent? violentáne laus fuerit, quòd prauas cupiditates non habeant? omnia demum percurrentibus, quæ ad actiones attinent, parua & indigna diis videantur. At viuere omnes existimant eos: quare etiam agere. non enim profecto, vt Endymionem, eos dormire. viuenti igitur actione

μὴ δίκαιοι βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν· τῷ ἀνδρείῳ δὲ, δυνάμεως, εἴπερ ἐπιτελῇ τι τῶν κατ' ἀρετήν· καὶ τῷ σώφρονι, ἐξουσίας. πῶς γὰρ δῆλος ἔσται ἢ οὗτος ἢ τῶν ἄλλων τις. ζητεῖται δὲ, πότερον κυριώτερον τῆς ἀρετῆς ἡ προαίρεσις, ἢ αἱ πράξεις, ὡς ἐν ἀμφοῖν οὔσης. τὸ δὴ τέλειον, δῆλον ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη. πρὸς δὲ τὰς πράξεις, πολλῶν δεῖται· καὶ ὅσῳ ἂν μείζους ὦσι καὶ καλλίους, πλειόνων. τῷ δὲ θεωροῦντι, οὐδενὸς τῶν τοιούτων, πρός γε τὴν ἐνέργειαν χρεία, ἀλλ', ὡς εἰπεῖν, καὶ ἐμπόδιά ἐστι, πρός γε τὴν θεωρίαν. ᾗ δ' ἄνθρωπός ἐστι καὶ πλείοσι συζῇ, αἱρεῖται τὰ κατ' ἀρετὴν πράττειν. δεήσεται οὖν τῶν τοιούτων πρὸς τὸ ἀνθρωπεύεσθαι. ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, ὅτι θεωρητική τις ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἐντεῦθεν ἂν φανείη. τοὺς θεοὺς γὰρ μάλιστα ὑπειλήφαμεν μακαρίους καὶ εὐδαίμονας εἶναι. πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς. πότερα τὰς δικαίας· ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους, ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας ὅτι καλόν· ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν. ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. αἱ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν, ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας. διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις, μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν. ἀλλὰ μὴν ζῆν τε πάντες ὑπειλήφασιν αὐτοὺς, καὶ ἐνεργεῖν ἄρα. οὐ γὰρ δὴ καθεύδειν ὥσπερ τὸν Ἐνδυμίωνα. τῷ δὴ ζῶντι τοῦ πράττειν

ἀφῃρημένῳ, ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦ ποιεῖν, τί λείπεται πλὴν θεωρίας. ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη. καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δὴ ἡ ταύτῃ συγγενεστάτη, εὐδαιμονικωτάτη. σημεῖον δὲ καὶ τὸ μὴ μετέχειν τὰ λοιπὰ ζῶα εὐδαιμονίας, τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐστερημένα τελείως. τοῖς μὲν γὰρ θεοῖς πᾶς ὁ βίος μακάριος· τοῖς δ᾽ ἀνθρώποις, ἐφ᾽ ὅσον ὁμοίωμά τι τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπάρχει. τῶν δ᾽ ἄλλων ζώων οὐδὲν εὐδαιμονεῖ· ἐπειδὴ οὐδαμῇ κοινωνεῖ θεωρίας. ἐφ᾽ ὅσον δὴ διατείνει ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαιμονία, καὶ οἷς μᾶλλον ὑπάρχει τὸ θεωρεῖν, καὶ εὐδαιμονεῖν, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρίαν. αὐτὴ γὰρ καθ᾽ αὑτὴν τιμία, ὥστ᾽ εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεωρία τις. δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας ἀνθρώπῳ ὄντι· οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὸ θεωρεῖν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ σῶμα ὑγιαίνειν, καὶ τροφὴν, καὶ τὴν λοιπὴν θεραπείαν ὑπάρχειν. οὐ μὴν οἰητέον γε πολλῶν καὶ μεγάλων δεήσεσθαι τὸν εὐδαιμονήσοντα, εἰ μὴ ἐνδέχεται ἄνευ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μακάριον εἶναι· οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τὸ αὔταρκες, οὐδ᾽ ἡ κρίσις, οὐδ᾽ ἡ πρᾶξις· δυνατὸν δὲ καὶ μὴ ἄρχοντας γῆς καὶ θαλάττης, πράττειν τὰ καλά. καὶ γὰρ ἀπὸ μετρίων δύναιτο ἄν τις πράττειν κατὰ τὴν ἀρετήν. τοῦτο δ᾽ ἔστιν ἰδεῖν ἐναργῶς. οἱ γὰρ ἰδιῶται τῶν δυναστῶν οὐχ ἧττον δοκοῦσι τὰ ἐπιεικῆ πράττειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. ἱκανὸν δὲ τοσαῦθ᾽ ὑπάρχειν· ἔσται γὰρ ὁ βίος εὐδαίμων

detracta, & effectione item magis, præter contemplationem quid restat? Quare Dei actio præstans felicitate, in contemplando fuerit: & ex humanis igitur quæ huic maxime est cognata, beatissima erit. Argumento est, quòd cætera animalia beatitudinis expertia sint, eiusmodi actione absolutè priuata. Diis enim felix tota vita est: hominibus autẽ, quatenus similitudo quædam eiusmodi actionis inest. at cæterorum animalium nullum beatũ est: propterea quòd contemplationis particeps nusquam est. Quousque igitur protenditur contemplatio, eousque etiam beatitudo, & quibus magis inest contemplari, & beatè viuere, non ex accidenti, sed ex contemplatione. ipsa enim per seipsam est preciosa: quare fuerit beatitudo contemplatio quædam. Opus erit autem & externa prosperitate ei qui sit homo. nõ enim ad contemplandum natura ex sese satis est: sed oportet, vt & corpus valeat, & alimentum, & cætera obsequia suppetant. Non tamen putandum multis & magnis opus fore beato futuro, nisi contingat absque externis bonis felicẽ esse. non enim in exuperatione id quod satis sit consistit, neque iudiciũ, neque actio: fieríque etiam potest, vt qui terræ & mari non imperãt, honesta agãt. etenim ex mediocribus rebus agere ex virtute quispiam possit. Id vero cernere euidenter licet. nam priuati homines non minus quàm potentes, honesta agere vidẽtur, immo etiã magis. Satis igitur est, si tot facultates suppetãt. beata enĩ vita erit

eius qui ex virtute agat. Quin & Solon beatos fortasse definiebat, recte inquiēs eos esse qui externis rebus mediocriter fuerint instructi, & honestissima egerint, vt existimabat, temperantérque vixerint. fieri enim potest, vt mediocria possidentes agant ea quæ oportet. Videtur etiam Anaxagoras non diuitem, neque potentem existimasse beatum, cum dixit, se non miraturum, si quis plerisq; è vulgo absurdus videatur. ij enim iudicant ex rebus externis, quarum tantummodo sensum habent. Consentire verò his cum rationibus vidētur sapientum opiniones. fidem igitur aliquam talia quoque habent: verum tamen in agēdis rebus ex factis & vita iudicatur: in iis enim præcipua vis cōsistit. spectāda verò ante dicta, ad facta & vitam referentibus: & si cum factis cōsentiant, admittenda: sin ab eis discrepāt, verba sunt existimanda. At qui menti congruenter agit, hánceque excolit, & optime affectus, & Deo charissimus esse videtur. nā si aliquam humanarum rerū curam dij habent, sicut videtur, cōsentaneum fuerit ipsos gaudere re optima, atque maxime cognata: id verò mens fuerit: eósque qui id maxime amant & honorant remunerari, vtpote qui sibi amicorum curam habeant, rectéque & honeste agant. Hæc autem omnia sapienti maxime inesse, obscurum non est. is igitur est Deo charissimus: eundémque etiam verisimile est esse beatissimum: quam ob rem hoc quoque modo fuerit sapiens maxime beatus.

τοῦ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐνεργοῦντος. καὶ Σόλων δὲ τοὺς εὐδαίμονας ἴσως ἀπεφαίνετο, καλῶς εἰπὼν μετρίως τοῖς ἐκτὸς κεχορηγημένους, πεπραγότας δὲ τὰ κάλλιστα ὡς ᾤετο, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως. ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους πράττειν ἃ δεῖ. ἔοικε δὲ καὶ Ἀναξαγόρας οὐ πλούσιον, οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν εὐδαίμονα, εἰπὼν ὅτι οὐκ ἂν θαυμάσειεν, εἴ τις ἄτοπος φανείη τοῖς πολλοῖς. οὗτοι γὰρ κρίνουσι τοῖς ἐκτός, τούτων αἰσθανόμενοι μόνον. συμφωνεῖν δὲ τοῖς λόγοις ἐοίκασιν αἱ τῶν σοφῶν δόξαι. πίστιν μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχει τινά. τὸ δ' ἀληθὲς ἐν τοῖς πρακτικοῖς ἐκ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου κρίνεται· ἐν τούτοις γὰρ τὸ κύριον. σκοπεῖν δὲ τὰ προειρημένα χρή, ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον ἐπιφέροντας· καὶ συνᾳδόντων μὲν τοῖς ἔργοις, ἀποδεκτέον· διαφωνούντων δέ, λόγους ὑποληπτέον. ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν, καὶ τοῦτον θεραπεύων, καὶ διακείμενος ἄριστα, καὶ θεοφιλέστατος ἔοικεν εἶναι· εἰ γάρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν γίνεται, ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἴη ἂν εὔλογον χαίρειν τε αὐτοὺς τῷ ἀρίστῳ καὶ τῷ συγγενεστάτῳ· τοῦτο δ' ἂν εἴη ὁ νοῦς· καὶ τοὺς ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτο καὶ τιμῶντας ἀντευποιεῖν, ὡς τῶν φίλων αὐτοῖς ἐπιμελουμένους, καὶ ὀρθῶς τε καὶ καλῶς πράττοντας. ὅτι δὲ πάντα ταῦτα τῷ σοφῷ μάλιστα ὑπάρχει, οὐκ ἄδηλον. θεοφιλέστατος ἄρα. τὸν αὐτὸν δ' εἰκὸς καὶ εὐδαιμονέστατον· ὥστε κἂν οὕτως εἴη ὁ σοφὸς μάλιστ' εὐδαίμων.

Ἆρ' οὖν εἰ περί τε τούτων καὶ τῶν ἀρετῶν, ἔτι δὲ καὶ φιλίας καὶ ἡδονῆς, ἱκανῶς εἴρηται τοῖς τύποις, τέλος ἔχειν οἰητέον τὴν προαίρεσιν; ἢ καθάπερ λέγεται, οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς πρακτοῖς τέλος τὸ θεωρῆσαι ἕκαστα καὶ γνῶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πράττειν αὐτά; οὐδὲ δὴ περὶ ἀρετῆς ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλ' ἔχειν καὶ χρῆσθαι πειρατέον· ἢ εἴ πως ἄλλως ἀγαθοὶ γινόμεθα. εἰ μὲν οὖν ἦσαν οἱ λόγοι αὐτάρκεις πρὸς τὸ ποιῆσαι ἐπιεικεῖς, πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους δικαίως ἔφερον κατὰ τὸν Θέογνιν, καὶ ἔδει ἂν τούτους πορίσασθαι· νῦν δὲ φαίνονται προτρέψασθαι μὲν καὶ παρορμῆσαι τῶν νέων τοὺς ἐλευθερίους ἰσχύειν, ἦθός τε εὐγενές, καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον ποιῆσαι ἂν κατακώχιμον ἐκ τῆς ἀρετῆς· τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδυνατεῖν πρὸς καλοκαγαθίαν προτρέψασθαι· οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρόν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας· πάθει γὰρ ζῶντες, τὰς οἰκείας ἡδονὰς διώκουσι, καὶ δι' ὧν αὗται ἔσονται· φεύγουσι δὲ τὰς ἀντικειμένας λύπας· τοῦ δὲ καλοῦ καὶ ὡς ἀληθῶς ἡδέος οὐδ' ἐννοίας ἔχουσιν, ἄγευστοι ὄντες. τοὺς δὴ τοιούτους, τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσαι; οὐ γὰρ οἷόν τε, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ ἐκ παλαιοῦ τοῖς ἤθεσι κατειλημμένα, λόγῳ μεταστῆσαι. ἀγαπητὸν δ' ἴσως ἐστίν, εἰ πάντων ὑπαρχόντων, δι' ὧν ἐπιεικεῖς δοκοῦμεν γίνεσθαι, μεταλάβοιμεν τῆς ἀρετῆς. γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται, οἱ μὲν φύσει, οἱ δὲ ἔθει, οἱ δὲ

Vtrum igitur si hęc, & virtutes, pręterea etiam amicitia & voluptas satis adumbrata est, finem habere propositum hoc est existimandum? an quemadmodum dicitur, in agendis rebus finis non est contemplari singula & cognoscere, sed ea potius agere? neque sane de virtute satis est eam cognouisse, sed vt eam habeamus vtamúrque est enitendum: vel si quo alio modo boni efficimur. Ac si verba quidem satis essent ad reddendos homines probos, multas sanè & magnas mercedes merito afferrent, vt inquit Theognis: oporterétque ea parare. nunc verò videtur ad liberales quidem adolescentes cohortandos atque incitãdos valere, ad moresque generosos ac re vera honestatis studiosos faciendos, qui virtute cohiberi possint: plerosque verò ad probitatem prouocare nõ posse. non enim solent pudori parere, sed timori: neque abstinere à malis ob dedecus, sed ob supplicia. nam cum ex affectu viuãt, proprias voluptates persequuntur, & ea ex quibus eæ existent: doloresque cõtrarios fugiunt: eius autẽ quod honestũ & vere iucundũ est, ne notionẽ quidem vllam habẽt, cuius partẽ nullã gustarũt. Eos igitur qui tales sunt, ad moderationẽ traducere quæ oratio posset? fieri enĩ nequit, aut facile non est, quæ iam olim moribus sunt accepta, verbis depellere. sed cõtẽti esse debemus, si quãuis omnia adsint, quib' probi effici videmur, participes virtutis simus. Fieri autem bonos putant, alij natura, alij consuetudine, alij

doctrina. Ac quod ad naturam quidem attinet, in nobis non esse manifestum est, sed esse ex quadã diuina causa, iis qui re vera fortunati sunt. oratio vero & doctrina videndum est nunquid non in omnibus vim habeat, sed opus sit, vt antea excultis sit moribus auditoris animus, ad recte gaudendum & odio prosequendum, velut terra, quę semen sit nutritura. non enim audiret orationem dehortãtem, neque intelligeret qui ex perturbatione viuit. qui autem ita affectus est, dissuaderi quî potest? nec verò omnino orationi, sed vi cedere perturbatio videtur. Oportet igitur mores prius virtuti esse accommodatos, vt & honestatem diligant, & abhorreant turpitudinẽ. Vt autem à pueritia quis institutionem rectam ad virtutem assequatur, difficile est, nisi sub talibus legibus fuerit educatus. nam temperanter tolerantérque viuere pletisque iucundum non est, & præsertim adolescentibus. quocirca est opus vt legibus præscribatur educatio & studia. nam consuetudine tractata molesta esse desinent. Non satis tamen fortasse est, quando iuuenes sunt, educationem rectam & curam consequi, sed in viros quoque adulti ipsa hæc exerceant oportet atque assuescant: ad hæc etiã legibus nobis opus fuerit, & omnino ad omnẽ vitam. plerique enim necessitati potius quàm orationi parẽt, & multis quàm honestati. Quapropter sunt qui cẽseant legislatorib⁹ inuitãdos ad virtutẽ ac prouocãdos honestatis causa, q̃ probi ex cõsuetudine pręcipue obtẽperaturi sint:

διδαχῇ. τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινος θείας αἰτίας, τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μή ποτε οὐκ ἐν ἅπασιν ἰσχύῃ, ἀλλὰ δεῖ προδιειργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν, πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ μισεῖν, ὥσπερ γῆν τὴν θρέψουσαν τὸ σπέρμα. οὐ γὰρ ἂν ἀκούσειε λόγου ἀποτρέποντος, οὐδ' ἂν συνείη ὁ κατὰ πάθος ζῶν. τὸν δ' οὕτως ἔχοντα, πῶς οἷόν τε μεταπεῖσαι. ὅλως δ' οὐ δοκεῖ λόγῳ ὑπείκειν τὸ πάθος, ἀλλὰ βίᾳ. δεῖ δὴ τὸ ἦθος προϋπάρχειν πως οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς, στέργον τὸ καλὸν καὶ δυσχεραῖνον τὸ αἰσχρόν. ἐκ νέου δὲ ἀγωγῆς ὀρθῆς τυχεῖν πρὸς ἀρετὴν, χαλεπὸν, μὴ ὑπὸ τοιούτοις τραφέντα νόμοις. τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς, οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, ἄλλως τε καὶ νέοις· διὸ νόμοις δεῖ τετάχθαι τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα· οὐκ ἔσται γὰρ λυπηρὰ συνήθη γινόμενα. οὐχ ἱκανὸν δὲ ἴσως νέους ὄντας τροφῆς καὶ ἐπιμελείας τυχεῖν ὀρθῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀνδρωθέντας δεῖ ἐπιτηδεύειν αὐτὰ καὶ ἐθίζεσθαι· καὶ περὶ ταῦτα δεοίμεθ' ἂν νόμων, καὶ ὅλως δὴ περὶ πάντα τὸν βίον. οἱ γὰρ πολλοὶ ἀνάγκῃ μᾶλλον ἢ λόγῳ πειθαρχοῦσι, καὶ ζημίαις ἢ τῷ καλῷ, διόπερ οἴονταί τινες τοὺς νομοθετοῦντας δεῖν μὲν παρακαλεῖν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ προτρέπεσθαι τοῦ καλοῦ χάριν, ὡς ὑπακουσομένων τῶν ἐπιεικῶς τοῖς ἔθεσι προηγμένων·

ἀπειθοῦσι δὲ καὶ ἀφυεστέροις οὖσι, κολάσεις τε καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι· τοὺς δ' ἀνιάτους ὅλως ἐξορίζειν. τὸν μὲν γὰρ ἐπιεικῆ, καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα, τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν· τὸν δὲ φαῦλον, ἡδονῆς ὀρεγόμενον, λύπῃ κολάζεσθαι, ὥσπερ ὑποζύγιον. διὸ καί φασι δεῖν τὰς τοιαύτας γίνεσθαι λύπας, αἳ μάλιστα ἐναντιοῦνται ταῖς ἀγαπωμέναις ἡδοναῖς. εἰ δ' οὖν καθάπερ εἴρηται, τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν τραφῆναι καλῶς δεῖ, καὶ ἐθισθῆναι· εἶθ' οὕτως ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἐπιεικέσι ζῆν, καὶ μήτ' ἄκοντα, μήτε ἑκόντα πράττειν τὰ φαῦλα· ταῦτα δὲ γίγνοιτ' ἂν βιουμένοις κατά τινα νοῦν καὶ τάξιν ὀρθὴν ἔχουσαν ἰσχύν. ἡ μὲν οὖν πατρικὴ πρόσταξις οὐκ ἔχει τὸ ἰσχυρὸν, οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον· οὐδὲ δὴ ὅλως ἡ ἑνὸς ἀνδρὸς, μὴ βασιλέως ὄντος, ἤ τινος τοιούτου· ὁ δὲ νόμος ἀναγκαστικὴν ἔχει δύναμιν, λόγος ὢν ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ. καὶ τῶν μὲν ἀνθρώπων ἐχθαίρουσι τοὺς ἐναντιουμένους ταῖς ὁρμαῖς, κἂν ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσιν· ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐπαχθὴς, τάττων τὸ ἐπιεικές. ἐν μόνῃ δὲ τῇ Λακεδαιμονίων πόλει μετ' ὀλίγων ὁ νομοθέτης ἐπιμέλειαν δοκεῖ πεποιῆσθαι τροφῆς τε καὶ ἐπιτηδευμάτων. ἐν δὲ ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἐξημέληται περὶ τῶν τοιούτων, καὶ ζῇ ἕκαστος ὡς βούλεται, κυκλωπικῶς θεμιστεύων παίδων, ἠδ' ἀλόχου. κράτιστον μὲν οὖν, γίνεσθαι κοινὴν ἐπιμέλειαν καὶ ὀρθὴν καὶ δρᾶν αὐτὸ δύνασθαι· κοινῇ δ' ἐξαμελουμένων, ἑκάστῳ δόξειεν ἂν προσήκειν, τοῖς σφετέροις

illis vero qui non parẽt, ſúntque natura ignauiores, caſtigationes & pœnas irrogãdas: qui autẽ inſanabiles ſunt prorſus exterminandos. probũ enim & qui ad honeſtatẽ viuit, orationi eſſe obediturũ: prauum autem, voluptatem appetentem, non ſecus ac iumentum dolore puniri. vnde etiam tales dolores exhibendos eſſe inquiunt, qui voluptatibus charis maxime aduerſentur. Quòd ſi, quẽadmodum dictum eſt, cum qui bonus futurus eſt, honeſtè educatum eſſe, atque aſſuetum oportet: deinde ita in honeſtis ſtudiis viuere, & neque inuitum neque lubentem praua agere: id verò fiat, ſi ex intelligentia quadam & recto ordine vim habente viuant. Ac paterna quidem iuſsio neque vim, neque neceſſitatẽ habet: neque omnino viri vnius, niſi rex, aut talis aliquis ſit. at lex cogendi vim habet, cum ex prudẽtia quadam & mente profecta oratio ſit. Atque homines quidẽ odio eos proſequũtur, qui appetitionibus aduerſantur, etiam ſi recte id faciant: at lex quod probum ſit iubens, odio non eſt. In ſola vero Lacedæmoniorum ciuitate cum paucis, habuiſſe curam legiſlator videtur educationis & ſtudiorum: in pleriſque ciuitatibus neglecta hæc fuerunt: viuítque vnuſquiſque ſicut vult, Cyclopum more, filiis dans iura ſuis & vxori. Ac præſtantiſsimum quidem eſt, vt cura publica & recta habeatur: atque id facere poſſimus: ſi tamen publice id negligatur, conuenire vnicuique videatur, vt ſuis

liberis & amicis ad virtutem conferat, vel conferre saltem proponat. Maxime autem id facere videatur ex iis quæ dicta sunt, si quis ad leges ferendas idoneus fuerit. curæ enim publicæ per leges habẽtur: atq; probę sunt, quę per probas. Scriptæ ne sint an non scriptæ, interesse nihil videatur: neque vnúsne an multi per eas instituantur, quemadmodum neque in musica, & gymnastica, cęteríſque aliis disciplinis. Sicut enim in ciuitatibus legum instituta & mores valent, sic etiam in familiis paternæ orationes, & mores. quin etiam magis ob cognationem & beneficia. nam iam charitate complectuntur, atque natura obtemperant. Pręterea verò priuatæ educationes à publicis differunt, vt in medicina. in vniuersum enim febricitanti confert inedia, & quies: alicui verò non item. & pugilum magister non omnibus pariter eandem pugnã constituit: videatúrque accuratius effici singula, priuata cura adhibita. magis enim quod congruum est, quisque consequitur. Sed curam optimam adhibeat quidem singulis, & medicus & exercitor, & quiuis alius, qui in vniuersum cognoscat, omnibus aut talibus conferre. communis enim rei scientiæ & dicuntur, & sunt. verũ enim verò vnius alicuius nihil fortasse vetat curam habere, etiam eum qui sit inscius, obseruarit tamen diligenter quæ in vnaquaque re accidant per experientiam: quemadmodum etiam

τέκνοις καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν συμβάλλεσθαι, ἢ προαιρεῖσθαί γε. μάλιστα δ' ἂν τοῦτο δύνασθαι δόξειεν ἐκ τῶν εἰρημένων, νομοθετικὸς γενόμενος. αἱ μὲν γὰρ κοιναὶ ἐπιμέλειαι δῆλον ὅτι διὰ νόμων γίγνονται. ἐπιεικεῖς δὲ, αἱ διὰ τῶν σπουδαίων. γεγραμμένων δ', ἢ ἀγράφων, οὐδὲν ἂν δόξειε διαφέρειν, οὐδὲ δι' ὧν εἷς ἢ πολλοὶ παιδευθήσονται, ὥσπερ οὐδ' ἐπὶ μουσικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ τῶν ἄλλων παιδευμάτων. ὥσπερ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐνισχύει τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἤθη, οὕτω καὶ ἐν οἰκίαις οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἤθη. καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν συγγένειαν καὶ τὰς εὐεργεσίας. προϋπάρχουσι γὰρ στέργοντες καὶ εὐπειθεῖς τῇ φύσει. ἔτι δὲ καὶ διαφέρουσιν αἱ καθ' ἕκαστον παιδεῖαι τῶν κοινῶν, ὥσπερ ἐπὶ ἰατρικῆς. καθόλου μὲν γὰρ τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἀσιτία καὶ ἡσυχία. τινὶ δὲ ἴσως οὔ. ὅ, τε πυκτικὸς ἴσως οὐ πᾶσι τὴν αὐτὴν μάχην περιτίθησιν. ἐξακριβοῦσθαι δὲ δόξειεν ἂν μᾶλλον τὸ καθ' ἕκαστον, ἰδίας τῆς ἐπιμελείας γινομένης. μᾶλλον γὰρ τοῦ προσφόρου τυγχάνει ἕκαστος. ἀλλ' ἐπιμεληθείη μὲν ἂν ἄριστα τοῦ καθ' ἕνα, καὶ ἰατρὸς, καὶ γυμναστὴς, καὶ πᾶς ἄλλος ὁ τὸ καθόλου εἰδὼς, ὅτι πᾶσιν, ἢ τοῖς τοιοῖσδε. τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καὶ εἰσίν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑνός τινος οὐδὲν ἴσως κωλύει καλῶς ἐπιμεληθῆναι, καὶ ἀνεπιστήμονα ὄντα. τεθεαμένον δὲ ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἐφ' ἑκάστῳ δι' ἐμπειρίαν. καθάπερ καὶ

ἰατροὶ ἔνιοι δοκοῦσιν ἑαυτῶν ἄριστοι
εἶναι, ἑτέρῳ οὐδὲν ἂν δυνάμενοι ἐ-
παρκέσαι. οὐδὲν δ' ἧττον ἴσως τῷ γε
βουλομένῳ τεχνικῷ γενέσθαι καὶ θεω-
ρητικῷ, ἐπὶ τὸ καθόλου βαδιστέον εἶ-
ναι δόξειεν ἄν, κἀκεῖνο γνωριστέον ὡς
ἐνδέχεται. εἴρηται γὰρ ὅτι περὶ τοῦ-
θ' αἱ ἐπιστῆμαι. τάχα δὲ καὶ τῷ
βουλομένῳ δι' ἐπιμελείας βελτίους
ποιεῖν, εἴτε πολλούς, εἴτε ὀλίγους, νο-
μοθετικῷ πειρατέον γενέσθαι εἰ διὰ
νόμων ἀγαθοὶ γενοίμεθ' ἄν. ὃν τινα
γὰρ οὖν καὶ τὸν προτεθέντα διαθεῖ-
ναι καλῶς, οὐκ ἔστι τοῦ τυχόντος·
ἀλλ' εἴπερ τινός, τοῦ εἰδότος, ὥσπερ
ἐπ' ἰατρικῆς καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἐστιν
ἐπιμέλειά τις καὶ φρόνησις. ἆρ' οὖν
μετὰ τοῦτ' ἐπισκεπτέον, πόθεν ἢ πῶς
νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις· ἢ καθά-
περ ἐπὶ τῶν ἄλλων, παρὰ τῶν πολι-
τικῶν; μόριον γὰρ ἐδόκει τῆς πολιτι-
κῆς εἶναι. ἢ οὐχ ὅμοιον φαίνεται ἐπὶ τῆς
πολιτικῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν
τε καὶ δυνάμεων; ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλ-
λοις οἱ αὐτοὶ φαίνονται τάς τε δυνά-
μεις παραδιδόντες καὶ ἐνεργοῦν-
τες ἀπ' αὐτῶν, οἷον ἰατροὶ καὶ γραφεῖς·
τὰ δὲ πολιτικὰ ἐπαγγέλλονται μὲν δι-
δάσκειν οἱ σοφισταί· πράττει δ' αὐ-
τῶν οὐδείς, ἀλλ' οἱ πολιτευόμενοι
οἳ δόξαιεν ἂν δυνάμει τινὶ τοῦτο
πράττειν καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον ἢ
διανοίᾳ· οὔτε γὰρ γράφοντες, οὔ-
τε λέγοντες περὶ τῶν τοιούτων φαί-
νονται· καίτοι κάλλιον ἦν ἴσως, ἢ λό-
γους δικανικούς τε καὶ δημηγορικούς·
οὐδ' αὖ πολιτικοὺς πεποιηκότες, τοὺς σφετέρους υἱεῖς, ἤ τινας ἄλλους τῶν φίλων. εὔλο-

medici nonnulli optimi esse sibiipsis vi-
dentur, qui alteri ferre opem nullam
queunt. nec minus forsitan ei qui artis
peritus & contemplandi effici vult, ad
vniuersum videatur esse progrediendũ,
atq; id quo modo cõtingit cognoscen-
dũ. dictũ enim est in hoc scientias ver-
sari. Ac fortasse ei qui vult diligẽtia me-
liores reddere, siue multos, siue paucos,
vt legum ferendarum peritus euadat,
enitendum est: si legibus boni effici pos-
simus. quamcũque enim & prius latam
recte disponere, cuiuslibet non est, sed si
modo est cuiuspiam, est scientis, sicut in
medicina & reliquis, quarum cura ali-
qua & prudentia est. Post hæc igitur cõ-
siderandúmne vnde aut quo modo ad
leges ferendas fieri idoneus quispiam
possit? an sicut in cæteris fit, ex ciuilibus?
pars enim ciuilis disciplinæ videbatur
esse. An non simile quid apparet in ci-
uili & reliquis scientiis & facultatibus?
nam in cæteris iidem videntur faculta-
tes tradere & ex eis agere: vt medici, &
pictores. ciuiles autem res sophistæ do-
cere profitentur: cum tamen nemo ex
ipsis agat, sed qui rempublicam gerunt:
qui videantur facultate quadam potius
id agere & experientia quàm intelligen-
tia. Nam neque scribere, neque dicere
de huiusmodi rebus cernũtur (cum ta-
men fortasse id præclarius esset, quàm
iudiciales & deliberatiuas orationes) ne-
que ciuiles reddidisse, vel filios suos, vel
aliquos alios ex amicis. quod sanè con-

sentaneum fuisset, si modo potuissent. neque enim ciuitatibus melius quicquã reliquissent: neque sibi adesse quicquam quàm huiusmodi facultatẽ maluissent, neque certe charissimis. Non parum tamen c. ferre experientia videtur. non enim ex ciuili consuetudine magis ciuiles redderentur: quare qui de ciuili facultate cognoscere appetunt, iis opus esse insuper experientia videtur. At è sophistis ij qui hæc profitentur, valde procul abesse ab ea docenda videntur. neque enim omnino qualis nam ea sit, neque in quibus versetur, sciunt. non enim eandem cum rhetorica, neque peiorem statuerent: neque leges tulisse facile existimarent ei qui collegisset è legibus quas probarit. nam optimas eligi posse, quasi non (putarent) delectum esse prudentiæ: & iudicare rectè, maximũ, vt in musicis. periti nanque in singulis opera recte iudicant, & quibus, aut quomodo perficiantur, norunt, & quæ quibus consonent. imperitis verò satis est, si eos non lateat benéne an male factum opus sit, sicut in pictura. Leges verò ciuilibus operibus similes sunt. Quo modo igitur ex his ad legum lationem idoneus euadat quispiam, aut optimas iudicet? Nam neque ex commentariis ad medendum idonei fieri videntur. & tamen conantur dicere, non solùm curationes, sed quo modo etiam & sanari queant homines, & curatio adhibenda sit, singulorum habitibus distinctis. ea verò expertis conducere vi-

γενέσθαι, εἴπερ ἐδύναντο. οὔτε γὰρ ταῖς πόλεσιν ἄμεινον οὐδὲν κατέλιπον ἄν· οὔθ᾽ αὑτοῖς ὑπάρξαι προέλοιντ᾽ ἂν μᾶλλον τῆς τοιαύτης δυνάμεως, οὐδὲ δὴ τοῖς φιλτάτοις. οὐ μὴν μικρόν γε ἔοικεν ἡ ἐμπειρία συμβάλλεσθαι· οὐ γὰρ ἐγίνοντ᾽ ἂν διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας μᾶλλον πολιτικοί· διὸ τοῖς ἐφιεμένοις περὶ πολιτικῆς εἰδέναι, προσδεῖν ἔοικεν ἐμπειρίας. τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι, λίαν φαίνονται πόῤῥω εἶναι τοῦ διδάξαι. ὅλως γὰρ οὐδὲ ποῖόν τι ἐστιν, οὐδὲ περὶ ποῖα, ἴσασιν. οὐ γὰρ ἂν τὴν αὐτὴν τῇ ῥητορικῇ, οὐδὲ χείρω ἐτίθεσαν· οὐδ᾽ ἂν ᾤοντο ῥᾴδιον εἶναι τὸ νομοθετῆσαι συναγαγόντι τοὺς εὐδοκιμοῦντας τῶν νόμων. ἐκλέξασθαι γὰρ εἶναι τοὺς ἀρίστους, ὥσπερ οὐδὲ τὴν ἐκλογὴν οὖσαν συνέσεως· καὶ τὸ κρῖναι ὀρθῶς μέγιστον, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ μουσικήν. οἱ γὰρ ἔμπειροι περὶ ἕκαστα κρίνουσιν ὀρθῶς τὰ ἔργα, καὶ δι᾽ ὧν, ἢ πῶς ἐπιτελεῖται, συνιᾶσιν, καὶ ποῖα ποίοις συνᾴδει. τοῖς δ᾽ ἀπείροις ἀγαπητὸν τὸ μὴ διαλανθάνειν, εἰ εὖ, ἢ κακῶς πεποίηται τὸ ἔργον, ὥσπερ ἐπὶ γραφικῆς. οἱ δὲ νόμοι τοῖς πολιτικοῖς ἔργοις ἐοίκασι. πῶς οὖν ἐκ τούτων νομοθετικὸς γένοιτ᾽ ἄν τις, ἢ τοὺς ἀρίστους κρῖναι; οὐ γὰρ φαίνονται οὐδ᾽ ἰατρικοὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων γίνεσθαι. καίτοι πειρῶνταί γε λέγειν, οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰαθεῖεν ἂν καὶ ὡς δεῖ θεραπεύειν, ἑκάστους διελόμενοι τὰς ἕξεις. ταῦτα δὲ τοῖς μὲν ἐμπείροις ὠφέλιμα εἶναι δο-

καὶ τοῖς δ' ἀνεπιστήμοσιν, ἀχρεῖα. ἴσως οὖν καὶ τῶν νόμων, καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ συναγωγαί, τοῖς μὲν δυναμένοις θεωρῆσαι, καὶ κρῖναι τί καλῶς, ἢ τοὐναντίον, ἢ ποῖα ποίοις ἁρμόττει, εὔχρηστα ἂν εἴη· τοῖς δ' ἄνευ ἕξεως τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσι, τὸ μὲν κρίνειν καλῶς οὐκ ἂν ὑπάρχοι, εἰ μὴ ἄρα αὐτόματον· εὐσυνετώτεροι δ' εἰς ταῦτα τάχα ἂν γένοιντο. παραλιπόντων οὖν τῶν προτέρων ἀνερεύνητον τὸ περὶ τῆς νομοθεσίας, αὐτοὺς ἐπισκέψασθαι μᾶλλον, βέλτιον ἴσως. καὶ ὅλως δὴ περὶ πολιτείας, ὅπως εἰς δύναμιν ἡ περὶ τὰ ἀνθρώπινα φιλοσοφία τελειωθῇ. πρῶτον μὲν οὖν εἴ τι κατὰ μέρος εἴρηται καλῶς ὑπὸ τῶν προγενεστέρων, πειραθῶμεν ἐπελθεῖν· εἶτα ἐκ τῶν συνηγμένων πολιτειῶν θεωρῆσαι τὰ ποῖα σώζει καὶ φθείρει τὰς πόλεις, καὶ τὰ ποῖα ἑκάστας τῶν πολιτειῶν, καὶ διὰ τίνας αἰτίας, αἱ μὲν καλῶς, αἱ δὲ τοὐναντίον πολιτεύονται. θεωρηθέντων γὰρ τούτων, τάχα ἂν μᾶλλον συνίδοιμεν καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ ἔθεσι χρωμένη. λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

ducunt, inscientibus verò inutilia sunt. Fortasse igitur legum quoque & rerum publicarum collectiones, iis qui contemplari possunt, & iudicare quidnam recte, aut contrà sit, aut quę quibus conueniant, vtiles fuerint: iis verò qui sine habitu talia pertractant, iudicare quidem recte non liceat, nisi fortuito. perspicaciores tamen ad ea forsitan efficiātur. Cum itaque superiores prætermiserint negocium de legum latione inexploratum, vt ipsi magis consideremus, melius fortasse est: atque omnino de republica, vt pro viribus philosophia quę in rebus humanis versatur, perfecta sit & absoluta. Quocirca primū siquid singillatim à maioribus recte dictum est, conemur edisserere: deinde ex collectis rebus publicis, quænam sint ea considerare quæ seruent & corrumpāt ciuitates, & quæ singulas respublicas, quásque ob causas aliæ bene, aliæ econtrario administrētur. His enim consideratis, forsitan magis perspiciamus quę respublica, & quo modo vnaquæque instituta, quibúsque legibus & moribus vtés, optima sit. Sumpto igitur hinc initio dicamus.

## ERRATA QVÆDAM ITA CORRIGE.

Pag. 5, Vers. 10 lege, ὅλ' αὖτ' ἀχρεῖος, & in Latino, alij demum vir inutilis

9, 21, sin plures, hi. Itaque

18, 3, ἀλλ' ὅτι

23, 8, καὶ τὸ ὀφθαλμ.

28, 3, προσδιωμολογήσθω. & 11, οὐκ ἔχει

39, 14, ἕνεκα καὶ τοῦ διατάξαι.

65, 9, ἔρχεται, καὶ λυπηρὸν πᾶς ὁ πόνος, & 11, οὐδὲν ἡδὺ φαίνεται

EXCVDEBAT, ET CVM GRÆCIS LATINA CONIVNGEBAT GVIL. MORELIVS. M. D. LV. XII. CAL. MARTIAS.